MANİSA
CELAL BAYAR
ÜNİVERSİTESİ

GENÇLERLE 360°
10. ULUSLARARASI ÖĞRENCİ KONGRESİ BİLDİRİ KİTABI

360° WITH YOUTH
10th INTERNATIONAL STUDENT CONGRESS PRECEEDINGS BOOK

KONGRE ANA TEMASI

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DÖNÜŞÜM EKONOMİSİ RECYCLING/ CIRCULAR ECONOMY IN THE GLOBALIZING WORLD"

19-20 Aralık Manisa/Türkiye

GENÇLERLE 360°
10. ULUSLARARASI ÖĞRENCİ KONGRESİ

KONGRE ANA TEMASI

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DÖNÜŞÜM EKONOMİSİ

Dereceye giren tam metin bildirilere ödül verilecektir.

ÖZET TESLİMİ İÇİN SON TARİH:
15 Kasım 2024

TAM METİN SON GÖNDERİM TARİHİ:
18 Aralık 2024

KABUL EDİLEN BİLDİRİLERİN İLANI:
26 Kasım 2024

KONGRE YERİ:
MCBÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yunusemre / Manisa

genclerle360cbu@gmail.com genclerle360.mcbu.edu.tr

360 DEGREES WITH YOUTH 10TH INTERNATIONAL STUDENT CONGRESS

MAIN THEME OF THE CONGRESS

RECYCLING/CIRCULAR ECONOMY IN A GLOBALIZING WORLD

DECEMBER 19-20, 2024

Best three full-text papers will be awarded.

DEADLINE FOR ABSTRACT SUBMISSION:
NOVEMBER 15 , 2024

FULL TEXT SUBMISSION DATE:
DECEMBER 18, 2024

ANNOUNCEMENT OF ACCEPTED PAPERS:
NOVEMBER 26 , 2024

CONGRESS VENUE:
MCBU Faculty of Economics and Administrative Sciences Yunusemre / Manisa

genclerle360cbu@gmail.com genclerle360.mcbu.edu.tr

ONUR KURULU

Prof. Dr. Rana KİBAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris DEMİR (Batman Üniversitesi)
Dr. Alpaslan CEYLAN (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Dr. Baktıgül KALAMBEKOVA (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Dosent N.Y.Mikayılova (Azerbaycan Çalışma ve Sosyal İlişkiler Akademisi)

KONGRE KOORDİNATÖRLERİ

Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Hicran MİRZAYEVA (Azerbaycan Çalışma ve Sosyal İlişkiler Akademisi)
Prof. Dr. Serhat BURMAOĞLU (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Necmettin SEZGİN (Batman Üniversitesi)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER (Batman Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncer ÖZDİL (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Melih ÖZÇALIK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Umut KEDİKLİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayça TÜMTÜRK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali YÜKSEL (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hayriye BAŞCI NUR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Dr. Barış TUNÇAY (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

KATILIMCI ÜLKELER (PARTICIPANT COUNTRIES)

Türkiye (Republic of Türkiye), Çin Halk Cumhuriyeti (People's Republic of China), Azerbaycan Cumhuriyeti (Republic of Azerbaijan), Almanya (Federal Republic of Germany), İran İslam Cumhuriyeti (Islamic Republic of Iran), Rusya (Russian Federation), Fas (Morocco), Tunus (Tunusian) Bangladeş (Bangladesh) , Litvanya (Lithuanian)

Kongrede 31 yurt içinden, 31 yurt dışından olmak üzere toplamda 62 bildiri Türkçe, İngilizce ve Azerbaycan Türkçesi dillerinde sunulmuştur

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Umut KEDİKLİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Asena GÜLOVA (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Anarkül URDALETOVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Araz ASLANLI (Devlet Gümrük Komitesi Akademisi)
Prof. Dr. Arburim ISENI (Unıversity Of Tetova)
Prof. Dr. Bekim MAKSUTI (Unıversity Of Tetova)
Prof. Dr. Cusup PIRIMBAEV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Damira BEKTENOVA (Kırgız- Rus Slavyan Üniversitesi)
Prof. Dr. Elda ZOTAJ (Aleksander Moısıu University Of Durres)
Prof. Dr. Farhad TAGHIZADEH-HESARY (Tokai University)
Prof. Dr. Ijaz A. QURESHI (Talon Instıtute Of Higher Studies)
Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER (Batman Üniversitesi)
Prof. Dr. İstanbek ATANTAEV (Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kürşad YILMAZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Olena KYSELOVA (Sumy State University)
Prof. Dr. Melih ÖZÇALIK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülin CANBAY (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat BURMAOĞLU (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncer ÖZDİL (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Yunus Emre GÜRBÜZ (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubatbek TABALDİEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Turusbek ASANOV (Kırgızıstan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Aynura TURDALİEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Kydyraliev Syrgak Kaparovich (American University in Central Asia)
Prof. Dr. Ahmet UÇAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Damira CAPAROVA (Kırgızıstan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Hıcran MIRZEYEVA (Azerbaycan İş ve Sosyal İlişkiler Akademisi)
Doç. Dr. Moldoseyıt MAMBETAKUNOV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Feyda SAYAN CENGİZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayca TÜMTÜRK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Dastan Aseinov (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Junus Ganiev (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Damira BAİGONUSHOVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Seyil NAJIMUDINOVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Faika ÇELİK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hayriye BAŞCI NUR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi

YÜRÜTME KURULU

Araş. Gör. Dr. Barış TUNÇAY (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Fatin Şevki BULUT (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Tuğba YILMAZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Ayşe EFE (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Tuğçe DABANLI KURT (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Sencer Metin SES (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Semiha ŞAHİN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Aleyna AYDIN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Araş. Gör. Merve ÖZCAN ALTAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Mehmet Yusuf ŞAHİN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

EDİTÖRLER KURULU

Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ
Prof. Dr. Tuncer ÖZDİL
Prof. Dr. Melih ÖZÇALIK
Araş. Gör. Semiha ŞAHİN

E-ISBN: 978-605-030-835-8

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Bildiri kitabında yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurum sorumluluk taşımaz.

KONGRE PROGRAMI

GENÇLERLE 360° 10. ULUSLARARASI ÖĞRENCİ KONGRESİ "KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DÖNÜŞÜM EKONOMİSİ"					
19 Aralık 2024 Perşembe (1. Gün)					
09:00 -10:00: Kongre Kayıt İşlemleri **Yer:** Prof. Dr. Ümit Doğay Arınç Kültür Merkezi					
10:00 -12:00: Açılış ve Protokol Konuşmaları **Yer:** Prof. Dr. Ümit Doğay Arınç Kültür Merkezi - Merkezi Konferans Salonu					
12:00 -13:15: Öğle Yemeği					
13:30 -15:00: Yüz Yüze Bildiri Sunumları					
Oturum 1-A: Enerji ve Geri Dönüşüm **Yer:** İİBF Amfi B2		**Oturum 2-B:** Global Economics and Dynamics **Yer:** İİBF B204		**Oturum 1-C:** Kent Çalışmaları ve Şehircilik **Yer:** İİBF B202	
Oturum Başkanı: Arş. Gör. Merve ÖZCAN ALTAN		**Oturum Başkanı: Öğr. Gör. Dr. Arzu TURGUT**		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Özge ÇELİKTAŞ TÜRKBAY**	
Küresel Enerji Üretiminde Dalga Enerjisinin Potansiyeli ve Bölgesel Dalga İklim Özelliklerinin İstatistiksel Analizi	Şengül Atasever, Mehmet Sandal	The New Frontier of Global Threats: Nuclear Terrorism	Tuğçe YAVAŞLAR	Kafirbozan'dan Yunusemre İlçesine En Kalabalık Mahallesi Muradiye'ye Sosyoekonomik Dönüşümü Anlamak	Rasim Akpınar, Abdülsamet Karadağ
ETS ve Sınırda Karbon Düzenlenmesi Mekanizmasının Dış Ticaret Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Bakış	Hatice Öztürk, C. Yenal Kesbiç	Shaping a New Global Economic Paradigm in an Era of Transformation	Fatma Dahın, Menekşe Çiçek, Meltem İnce Yenilmez	Manisa Kent Kimliğini Sokak İsimlerinde Aramak	Rasim Akpınar, Abdülsamet Karadağ
Historical Development of Solid Waste Management in Türkiye and India: A Comparative Analysis	Damla Umur, Buğra Özer	Emerging Trends in the Global Economy: The Strategic Rise of Developing Nations in the AI-Driven World	Fatma Dahın, Çağla Oduncular, Meltem İnce Yenilmez	Kent Diplomasisi Bağlamında Kardeş Kentler İncelemesi: Yalova İli Örneği	İlayda Akbaş, Şeyma Nur Karağandere
Manisa İlinde Geri Dönüşüm Davranışını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi	Dilan Ulus, Murat Doğan	Bir Tüketici Davranışı Olarak Boykot ve Zincir Marketler	Hatice Ezim, İsmail Ateş	Arkeoloji'de Anıtsallığa Yaklaşım	Ahmet Söğüt
15.30 -17:00: Yüz Yüze Bildiri Sunumları					
Oturum 2-A: Dönüşüm Ekonomisi ve Sürdürülebilir İş Stratejileri **Yer:** İİBF Amfi B2					
Oturum Başkanı: Arş. Gör. Semiha ŞAHİN					
Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi	Hazal Özdemir, Rana Çakır				
İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeşil Uygulamalar	Damla Tali, Özgür Hakan Çavuş				
Sürdürülebilir Pazarlama Yönetimi	Rana Çakır, Hazal Özdemir				
Bankacılık Sektöründe Dönüşüm Ekonomisine Uyumu	Hatice Öztürk, Hayriye Başçı Nur				
Dönüşüm Ekonomisi Göstergeleri Üzerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri: Türkiye, Brezilya ve Çin Örneği	Suna Çevik, Cemal Hepaktan,				

20 Aralık 2024 Cuma (2. Gün)					
10:00 -12:00: Yüz Yüze Bildiri Sunumları					
Oturum 3-A: Toplumsal Dinamikler ve Siyasal İletişim **Yer:** İİBF Amfi B2		**Oturum 3-B:** Çevresel ve Sürdürülebilir Kalkınma **Yer:** İİBF B204		**Oturum 3-C:** Dijital Ekonomi **Yer:** İİBF B202	
Oturum Başkanı: Arş. Gör. Aleyna AYDIN		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Sevim DİLEKOĞLU**		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Coşkun GÜLLÜ**	
Almanya-Türkiye Ülkeleri ile Lojistik Performans Endeksinin Ekonomik Büyümeye Etkisi	Süreyya Nur Sivritaş, Halil Erdemir	Geri Dönüşüm İşçiliğinin İnsana Yakışır Bir Mesleğe Dönüşmesi İçin Atılması Gereken Adımlar	Dilara Berfin Ad, Mehmet Bağcı, Gülten Uçan	Dijitalleşmenin Gücü: Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0'a	Gamze Yüksel, C. Yenal Kesbiç
Dini Motifli Terörizm	Emine Hazan Kipriksiz, Tuğba Büktel, Tuba Bulut	Türkiye'de Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a: İnovasyon ve Sürdürülebilirlik	Gamze Yüksel, Mustafa Hakan Yalçınkaya	Dijital Ekonomi ve Sosyal Eşitsizlikler: Paradigmalar Nasıl Değişiyor?	Nurana Bayramzada, C. Yenal Kesbiç
Türkiye'deki Seçim Süreçlerinde Kullanılan Siyasal İletişim Araçlarına Dair Bir İnceleme	Emine Türkcan, Dilara Zorlu	Ne Ekersek Onu Biçeriz: Yeşil Dönüşüm ve Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları	Mustafa Dutlu, C. Yenal Kesbiç	Dijital Ekonomide Ethereum Fiyat Tahminin Derin Öğrenme Teknikleriyle İncelenmesi	Mohammad Luqman Yousufi, Aynur İncekirik
Post-truth Siyasetinde Dönüşüm Ekonomisi: Alternatif Gerçeklerin Gücü	**Reyhan Gül Başkale, Fırat Bozan**	Endüstüriyel Simbiyoz Gerçekleri: Hollanda Kalundborg Ekseninde Betimsel Bir Analiz	Batuhan Altunkaynak, C. Yenal Kesbiç	Yapay Zekanın Ekonomik Sistemler Üzerindeki Etkisi	Əşrəf Fərəczadə
"Çekçekçiler"in Sosyal Hizmet İhtiyacının Değerlendirilmesi	Gülten Uçan, Dilara Berfin Ad, Mehmet Bağcı				
10:00 -12:00: Çevrimiçi Bildiri Sunumları					
Oturum 1-A: Dönüşüm Ekonomisi		**Oturum 1-B: Sürdürülebilirlik, Tarım ve Çevresel Yönetim**		**Oturum 1-C: Kültür ve Toplum**	
Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)		**Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)**		**Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)**	
Oturum Başkanı: Arş. Gör. Şükrü Çağrı ÇELİK		**Oturum Başkanı: Araş. Gör. Bünyamin ÖZKÜR**		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Dr. Abdullah MARUFOĞLU**	
COP29: Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Ekonomik Kalkınma ve Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü	Ümid Soltanlı	Ekoloji mühitdə informasiya texnologiyaları	Baxshova Aytan	Antik Yunan'dan Bugüne Kent Meydanlarının Değişimi ve Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri	Mustafa Gökberk Ertan
Sürdürülebilir Kalkınma için Yeşil Bütçe Uygulamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine İnceleme	Sedanur Sürmen	Kənd təsərrüfatının inkişafına təsir edən intensiv amillər	Cəfərov Əsgər Natiq	Küreselleşme Etkisinde Kentleşme ve Kentsel Hareketler	Burak Hamza Eryiğit, Ayşe Kapucu Yavuz
Küreselleşen Dünyada Dönüşüm Ekonomisi	Günay Əlizadə	Azərbaycanın kənd təsərrüfatında dayanıqlılıq	Təhmina Yusifova	Türkiye'nin Kentsel Korumasında Sivil Toplumun Yerel Yönetimlerle İş Birliği	Burak Hamza Eryiğit, Enver Göçen
Türkiye'de Uygulanan Su Yönetimi Politikaları Bağlamında Çoruh Nehri Su Yönetimi Politikalarının Çevresel Etkileri ve Sürdürülebilirliği	Nihan Ulusoy, Halil Burak Sakal	Economic Impact of Renewable Energy Investments: The Case of Turkey	Ghazale Jafari, Emna Nouri, Souhir Naceur, Erhan Demireli	Afganistan'da Yerel Yönetimler: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Durumunun İncelenmesi	Masouda Esmati Sadat
Azerbaycanda Yeşil Düşünce Kavramının Gelişim Tarihi	Hüseynov Senan Elçin oğlu	An Analysis on the Importance of Sustainability of Polar Governance in terms of Balancing Global Climate Change	Ali Sayılgan, Sühal Şemşit	Kolluk Kuvvetlerinde Hesap Verilebilirliğin Gelişimi: Kolluk Gözetim Komisyonu	Ahmet Can Özel
Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Aktör Olarak Belediyeler Üzerine Bir Değerlendirme	Duygu Akyüz, İsmail Başaran	Renewable Energy Policy; Assessing the Impact of Renewable Energy Policy on Solar Energy Development in Morocco	Ibrahim Savane, Dickens Odinga Nyakidi, Erhan Demireli		
13:30 -15:00: Çevrimiçi Bildiri Sunumları					

13:30 -15:00: Çevrimiçi Bildiri Sunumları					
Oturum 2-A: Uluslararası İlişkiler		**Oturum 2-B: Sağlık**		**Oturum 2-C: Turizm**	
Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)		**Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)**		**Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)**	
Oturum Başkanı: Dr.Öğr. Üyesi Kahraman SÜVARİ		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Selin GÖRAL NAZLIOĞLU**		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Dr. Mahmure ERCAN**	
The Legal Status of the Caspian Sea	Gulnar Bayramova, Ahmet Uçar	Health Tourism as a Phenomenon of Tourism Development	Gülşan Əlizadə, Humay Zamanova	The Rapidly Developing Tourism Center Of Azerbaijan: Karabakh	Cavadova Nargiz
Challenges and Opportunities for South and Southeast Asia in the Context of BRI	Sayedur Rahman	An Analysis of the COVID-19 Stimulus Packages in the US and Germany Regarding Business Power	Samet Bulut	The Role Of Libraries İn Tourism Information Provision	Haji Gasimli
Russia's Strategic Turn Toward China in the Context of Ukraine Crisis	Kolosovski Yan	Sağlık Hizmetlerinin Piyasaya Devrinin Türkiye Yansımaları	Valeria Conovalov, Seyhan Sayılgan	Beynəlxalq Turist Aktivliyinin İnkişafına Təsir Edən Amillər	Rəşid Yelmarlı
Unreavling Life Satisfaction in Türkiye: A Multifaceted Analysis of Individual and Societal Factors	Ömer Faruk Durmuş, Ahmet Uçar	Küresel Bir Sağlık Krizi Olan Covid-19 Pandemisinin Bireyler Üzerindeki Etkisi	Merve İşseven, Aynur İncekırık, Öznur İşçi Güneri	Türkiye'de Kültürel Miras Ve Dirençlilik İlişkisinde Farkındalık Oluşması	Duygu Akyüz, Çiğdem Pank Yıldırım
Doğu- Batı Ticaret Ekseninde Azerbaycan'ın Stratejik Önemi	Subhan Khıdırzade, Ulviyye Sanılı Aydın				
13:30 - 15:30 Ücretsiz Gezi Programı					
Hafsa Sultan Darüşşifası Manisa Mevlevihanesi Muradiye Camii ve Külliyesi Niobe Ağlayan Kaya					
15:30 -17:00: Çevrimiçi Bildiri Sunumları					
Oturum 3-A: Economics and Modern Dinamics		**Oturum 3-B: Yönetim ve Strateji**		**Oturum 3-C:** Finansal ve Ekonomik Performans	
Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)		**Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)**		**Oturum Microsoft Teams Linki (Tıklayınız)**	
Oturum Başkanı: Arş. Gör. Tolga ÇAĞLAYANSUDUR		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Taha ARTUÇ**		**Oturum Başkanı: Arş. Gör. Erdi BAYRAM**	
Oil Industry and Global Economy	Ghazal Forough Khalatbari	Maliyye Hesbatlarının Tahlili – Ezimli Ferid Şahbaz	Ezimli Ferid Şahbaz	Financial Performance Determination with TOPSIS, MOORA and VIKOR Methods: An Application in BIST Mining and Quarrying Sector	Dickens Odinga Nyakidi, Emna Nouri, İbrahim Savane, Souhir Naceur
Azərbaycanda Problemli Kreditlər və Əmanətlərin Sığorta Olunmasının Mövcud Vəziyyəti	Sübhan İbrahimov	O-Dan Zirvəyə Dünyanın Böyük Şirkətləri	Laman Qənizadə, Aynur Xəlilova	Bist Kapsamındaki Sigortacılık Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performanslarının İncelenmesi	Ferhan Tunç, Jeyhun Behbutzade, Ghazale Jafari
Modern Problems and Development Prospects of Marketing in Azerbaijan's Logistics System	Mirhamid Hasanov, Vusala Babayeva	Qızıl Bazarlarinin Müasir Vəziyyəti: Tendensiyalar Və Perspektivlər	Məmmədova Parvin	Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Finansal Performanslarının TOPSIS ve MAIRCA Yöntemi ile Analiz Edilmesi	Ferhan Tunç, Jeyhun Behbutzade, Erhan Demirelli
Protecting Transportation Sector from Cyber Attacks: The Case of Azerbaijan Railways	Agil Aghazade, Ulviyye Sanılı Aydın	Beynəlxalq Təcrübədə Audit Və Təftiş Sisteminin Uçotu	Fuad Niftaliyev		
The Changing Dynamics Of Türkiye's Energy Policies	Buğra Özer, Gülnar Bayramova				
Women and Modernization in Morocco: Insights Into Key Grassroots Movements	Khadija Ait-Slimane				

İÇİNDEKİLER

TAM METİN BİLDİRİLER 1

An Analysis on the Importance of Sustainability of Polar Governance in terms of Balancing Global Climate Change 1
Ali Sayılgan 1
Assoc. Prof.Dr. Sühal Şemşit 1

Afganistan'da Yerel Yönetimler: Tarihsel Gelişim Ve Günümüzdeki Durumunun İncelenmesi 10
Masouda ESMATİ SADAT 10

Dini Motifli Terörizm 17
Emine Hazan Kipriksiz 17
Tuğba Büktel 17
Tuba Bulut 17

Beynəlxalq Təcrübədə Audit və Təftiş Sisteminin Uçotu 26
Fuad Niftalıyev 26

The Role of Libraries in Tourism Information Provision 35
Haji Gasimli 35

Russia's Strategic Turn Toward China in the Context of the Ukraine Crisis 42
Ian Kolosovskii 42

Kent Diplomasisi Bağlamında Kardeş Kentler İncelemesi: Yalova İli Örneği 50
İlayda AKBAŞ 50
Şeyma Nur KARAĞANDERE 50

Dijital Ekonomide Ethereum Fiyat Tahmininin Derin Öğrenme Teknikleriyle İncelenmesi 58

Mohammad Luqman Yousufi **58**
Aynur İncekırık **58**

Manisa Kent Kimliğini Sokak İsimlerinde Aramak **67**
Prof., Dr. Rasim AKPINAR **67**
Abdulsamet KARADAĞ **67**

Modern Problems and Development Prospects of Marketing in Azerbaijan's Logistics System **77**
Mirhamid Hasanov Zaur **77**
PhD Vusala Babayeva Musa **77**

Bankacılık Sektörünün Dönüşüm Ekonomisine Uyumu **80**
Hatice ÖZTÜRK **80**
Hayriye BAŞCI NUR **80**

Ets ve Sinirda Karbon Düzenlemesi Mekanizmasinin Diş Ticaret Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Bakiş **89**
Hatice ÖZTÜRK **89**
Cüneyt Yenal KESBİÇ **89**

Post-truth Siyasetinde Dönüşüm Ekonomisi: Alternatif Gerçeklerin Gücü **97**
Reyhan Gül Başkale **97**
Fırat Bozan **97**

Beynəlxalq Təcrübədə Audit və Təftiş Sisteminin Uçotu **105**
Qənizadə Ləman **105**
Xəlilova Aynur **105**

Qeyri neft sektorunun: kənd təsərrüfatının inkişaf amilləri **111**
Mirzəyeva Hicran Əmirxan **111**
Cəfərli Əsgər Elxan **111**

Qizil Bazarlarinin Müasir Vəziyyəti: Tendensiyalar Və Perspektivlər **117**
Məmmədova Pərvin **117**

Kafirbozan'dan Yunusemre İlçesine En Kalabalık Mahallesi Muradiye'ye Sosyoekonomik Dönüşümü Anlamak **124**
Rasim AKPINAR **124**

Abdulsamet KARADAĞ **124**

Son 30 Yılda Azerbaycanda Yapılan Çevresel İşler Ve Ergonomi Alaka .. **137**
Hüseynov Sənan Elçin oğlu **137**

Dönüşüm Ekonomisi Göstergeleri Üzerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri: Türkiye, Brezilya ve Çin Örneği **142**
Dr. ÖğrenciSuna Çevik **142**
Prof. Dr. Cemal Erdem Hepaktan..... **142**

Azərbaycanda Problemli Kreditlər və Əmanətin Sığorta Olunmasının Mövcud Vəziyyəti **159**
Sübhan İbrahimov..... **159**

Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Aktör Olarak Belediyeler Üzerine Bir Değerlendirme **168**
Duygu Akyüz **168**
İsmail Başaran..... **168**

Türkiye'nin Kentsel Korumasında Sivil Toplumun Yerel Yönetimlerle İş Birliği **181**
Enver GÖÇEN..... **181**
Burak Hamza ERYİĞİT **181**

The New Frontier of Global Threats: Nuclear Terrorism..... **190**
Tuğçe YAVAŞLAR..... **190**

Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Ekonomik Kalkınma ve Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü..... **200**
Ümid Soltanlı Azer **200**

Küreselleşme Etkisinde Kentleşme Ve Kentsel Hareketler **209**
Burak Hamza ERYİĞİT **209**
Ayşe KAPUCU YAVUZ..... **209**

Almanya-Türkiye Ülkeleri ile Lojistik Performans Endeksinin Ekonomik Büyümeye Etkisi..... **219**
Süreyya Nur SİVRİTAŞ..... **219**
Prof. Dr. Halil ERDEMİR..... **219**

Küresel Bir Sağlık Krizi Olan COVID-19 Pandemisinin Bireyler Üzerindeki Etkisi 232
Merve İŞSEVEN Aynur İNCEKIRIK Öznur İŞÇİ GÜNERİ 232

İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeşil Uygulamalar 241
Damla Tali 241
Doç. Dr. Ö. Hakan ÇAVUŞ 241

The Legal Status of the Caspian Sea..... 249
Gulnar Bayramova 249
Prof. Dr. Ahmet Uçar 249

Qarabağın İnkişafinda Elektron Bank Xidmətlərinin Rolu 258
Günay Məqalə..... 258

Sürdürülebilir Kalkınma için Yeşil Bütçe Uygulamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine İnceleme 265
Sedanur Sürmen 265

Oil Industry and Global Economy..... 276
Ghazal Foroogh Khalatbari..... 276

Unraveling Life Satisfaction in Türkiye: A Multifaceted Analysis of Individual and Societal Factors 286
Ömer Faruk Durmuş[1]..... 286
Ahmet Uçar[2] 286

Renewable Energy Contributions to Turkey's Economic Framework 296
Souhir NACEUR[1] 296
Emna NOURİ[2]..... 296
Ghazale JAFARİ[3] 296
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ[4]..... 296

Entropi Ağirliklandirma Yöntemiyle Desteklenen Finansal Performansin Topsis, Moora Ve Mairca Yöntemleriyle Belirlenmesi: Bist Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketleri Üzerine Bir Uygulama 303
Araş. Gör. Ferhat Tunç[2]..... 303
Jeyhun BEHBUDZADE[3] 303
Ghazale Jafari[4] 303

Kamu Ve Özel Sermayeli Bankalarin Finansal Performanslarinin Entropi Ağirliklandirma Yöntemiyle Desteklenen Topsis Ve Mairca Yöntemleri İle Analiz Edilmesi 313
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ[1] 313
Araş. Gör. Ferhat Tunç[2] 313
Jeyhun BEHBUDZADE[3] 313

Beynəlxalq Turist Aktivliyinin İnkişafına Təsir Edən Amillər 324
Rəşid Yelmarlı 324

Sürdürülebilir Pazarlama Yönetimi 332
Rana ÇAKIR 332
Hazal ÖZDEMİR 332

Protecting Transportation Sector From Cyber Attacks: The Case Of Azerbaijan Railways Cjsc 340
Agil AGHAZADA 340
Ulviyye SANILI AYDIN 340

Doğu- Batı Ticaret Ekseninde Azerbaycan'ın Stratejik Önemi 344
Subhan HIDIRZADE 344
Ülviyye SANILI AYDIN 344

Historical Development of Solid Waste Management in Türkiye and India: A Comparative Analysis 351
Damla Umur[1] 351
Doç. Dr. Buğra Özer[2] 351

Yeşil İnsan Kaynaklari Yönetimi 357
Hazal ÖZDEMİR 357
Rana ÇAKIR 357

ÖZET BİLDİRİLER 397

Kolluk Kuvvetlerinde Hesap Verilebilirliğin Gelişimi: Kolluk Gözetim Komisyonu 397
Ahmet Can ÖZEL 397

Bir Tüketici Davranışı Olarak Boykot ve Zincir Marketler 399
Öğrenci, Hatice Ezim 399
Öğrenci, İsmail Ateş 399

Qeyri Neft Sektorunun - Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Üçün Zəruri Amillər 400
Cəfərov Əsgər Natiq oğlu[1] 400

Renewable Energy Policy; Assessing the Impact of Renewable Energy Policy on Solar Energy Development in Morocco 401
Prof. Dr. Erhan Demireli[1] 401
Dickens Nyakidi[2] 401
Ibrahim Savane[3] 401

Dijital Ekonomi ve Sosyal Eşitsizlikler: Paradigmalar Nasıl Değişiyor? ... 402
Nurana Bayramzada 402
Prof. Dr. Cüneyt Yenal Kesbiç 402

Manisa İlinde Geri Dönüşüm Davranışını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi 403
Öğrenci Dilan Ulus 403
Dr. Öğr. Üyesi Murat Doğan 403

Endüstüriyel Simbiyoz Gerçekleri: Hollanda Kalundborg Ekseninde Betimsel Bir Analiz 404
Batuhan Altunkaynak 404
Prof. Dr. Cüneyt Yenal Kesbiç 404

Maliyyə Hesbatlarının Təhlili 405
Əzimli Fərid 405

Antik Yunan'dan Bugüne Kent Meydanlarinin Değişimi Ve Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri 407
Mustafa Gökberk ERTAN 407

Küresel Enerji Üretiminde Dalga Enerjisinin Potansiyeli ve Bölgesel Dalga İklim Özelliklerinin İstatistiksel Analizi 409
Şengül ATASEVER 409
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SANDAL 409

Emerging Trends in the Global Economy: The Strategic 410

Rise of Developing Nations in an AI-Driven World 410
Fatma DAHIN Çağla ODUNCULAR 410
Meltem INCE YENILMEZ 410

Shaping a New Global Economic Paradigm in an Era of Transformation 411
Fatma DAHIN [1] 411
Menekşe ÇİÇEK [2] 411
Meltem INCE YENILMEZ [3] 411

Türkiye'deki Seçim Süreçlerinde Kullanılan Siyasal iletişim Araçlarına Dair Bir İnceleme 412
Emine Türkcan 412
Dilara Zorlu 412

Türkiye'de Kültürel Miras ve Dirençlilik İlişkisinde Farkındalık Oluşması 413
Doktorant Duygu AKYÜZ 413
Ar.Gör.Dr. Çiğdem PANK YILDIRIM 413

Türkiye'de Uygulanan Su Yönetimi Politikaları Bağlamında Çoruh Nehri Su Yönetimi Politikalarının Çevresel Etkileri ve Sürdürülebilirliği 415
Nihan Ulusoy 415
Doç. Dr. Halil Burak Sakal 415

Challenges and Opportunities for South and Southeast Asia in the Context of BRI 417
Md. Sayedur Rahman [1] 417

TAM METİN BİLDİRİLER

An Analysis on the Importance of Sustainability of Polar Governance in terms of Balancing Global Climate Change

Ali Sayılgan[1]

Assoc. Prof.Dr. Sühal Şemşit[2]

Abstract

Climate change is a phenomenon shaped by the effects of the capitalist system that has developed gradually after the Industrial Revolution. In particular, the negative returns of the capitalist system, such as greenhouse gas emissions accumulated in the atmosphere due to the excessive use of hydrocarbon resources, the huge production and consumption cycle that develops within the framework of the supply-demand cycle and overpopulation growth, have increased global warming and triggered changes in the climate. The most important factors that come to the fore in preventing the increase in global warming and stabilizing climate change are the polar regions. Among these regions, the Arctic region in the north is governed by the Arctic Council established with the 1996 Ottawa Declaration. The Antarctic continent in the south is governed by the Antarctic Treaty System, which is based on the Antarctic Treaty of 1959. In this study, it is aimed to reveal the importance of the polar regions in terms of climate sustainability by starting from the question: "What are the effects of the protection of polar regions and polar governance elements in terms of stabilization and sustainability of global climate change?". In this study, the literature on polar governance was examined and the two cases of polar governance were comparatively analyzed. The protection of polar regions and polar governance elements is of great importance for the sustainability of both natural and human elements.

Keywords: Sustainability, Climate Change, Arctic, Antarctic, Polar Governance.

JEL Codes: Q54, F55, F64.

Küresel İklim Değişikliğinin Dengelenmesi Açısından Kutup Yönetişiminin Sürdürülebilirliğinin Önemi Üzerine Bir Analiz

Özet

İklim değişikliği, Endüstri Devrimi sonrası giderek gelişen kapitalist sistemin etkileriyle şekillenmiş bir olgudur. Özellikle kapitalist sistemin negatif getirileri olan; hidrokarbon kaynakların aşırı kullanımından kaynaklı atmosferde biriken sera gazı emisyonları, arz-talep döngüsü çerçevesinde gelişen devasa üretim ve tüketim döngüsü ve aşırı nüfus artışı gibi durumlar küresel ısınmayı artırarak iklim değişikliklerini tetiklemiştir. Küresel ısınmanın artmasının önlenmesi ve iklim değişikliğinin dengelenmesi noktasında ön plana çıkan en önemli unsurlar ise kutup bölgeleridir. Bu bölgelerden kuzeyde yer alan Arktik bölgesi 1996 Ottawa Deklarasyonu ile kurulan Arktik Konsey ile yönetilmektedir. Güneyde yer alan Antarktika kıtası ise 1959 tarihli Antarktika Anlaşması esas alınarak inşa edilen Antarktika Anlaşmalar Sistemi ile yönetilmektedir. Bu çalışmada "Kutup bölgelerinin ve kutup yönetişim unsurlarının korunmasının küresel iklim değişikliğinin dengelenmesi ve sürdürülebilirliği açısından etkileri nelerdir?" sorusu üzerinden yola çıkılarak

[1] Kapadokya Üniversitesi İİSBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kapadokya Yerleşkesi, Yeni, 50420 Ürgüp/Nevşehir, ali.sayilgan@kapadokya.edu.tr

[2] Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, suhal.semsit@cbu.edu.tr

kutup bölgelerinin iklimin sürdürülebilirliği açısından önemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada kutup yönetişimine ilişkin literatür incelenmiş ve iki kutup yönetişim örneği karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Kutup bölgelerinin ve kutup yönetişim unsurlarının korunması hem doğal unsurların hem de beşerî unsurların sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem arz etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, İklim Değişikliği, Arktik, Antarktik, Kutup Yönetişimi.
JEL Kodları: Q54, F55, F64.

1. Introduction

The Industrial Revolution marks a pivotal moment in human history, ushering in profound political, social, economic, cultural, and technological transformations. Central to this period was the development of the capitalist economic system, which emerged alongside advances in technological innovation. This system fostered a production and consumption cycle driven by supply and demand. Within this cycle, characterized by an individual-centered, self-interested framework and a continuous process of development, the extraction of natural resources, particularly hydrocarbons, surged dramatically. Consequently, the increased utilization of these resources resulted in elevated greenhouse gas emissions, contributing to the exacerbation of global warming. The subsequent rise in global temperatures has precipitated the issue of climate change, whose effects have become increasingly severe in the 21st century. These changes present significant risks to the survival of all living organisms on a global scale.

In terms of the climatic functioning of the world, the most important elements that emerge as a solution to global warming in the causal dimension and climate change in the consequential context are the protection of the polar regions and the sustainability of polar governance elements. The first of these regions is the Arctic, located in the Northern Hemisphere, which is managed by the Arctic Council (AC), established through the 1996 Ottawa Declaration. The second is Antarctica, situated in the Southern Hemisphere, governed under the Antarctic Treaty System, which was established with the adoption of the Antarctic Treaty in 1959. Among these regions, the vast ice masses, particularly those in Antarctica, play a crucial role in reflecting solar radiation back into the atmosphere, thereby mitigating the rate of global warming. This process helps maintain the global climate balance within sustainable thresholds.

This study aims to analyze the impact and importance of the sustainability of polar governance elements in terms of ensuring global climate balance. In the study, literature review was conducted on the basis of qualitative research method and data were collected and analyzed. In this context, it is of great importance to determine the importance of protecting polar regions and achieving sustainable standards of polar governance elements in terms of balancing the effects of the increasingly severe climate change phenomenon.

2. Climate Change

Climate refers to the long-term atmospheric conditions observed in a specific region, shaped by local factors over an extended period at the micro scale. On the macro scale, climate pertains to the broader patterns of atmospheric behavior that influence the global climate system, determined by various factors that collectively regulate the Earth's overall

climate balance (Houghton, 2002, p. 2-3). The formation of climate is facilitated by the presence of specific gases in the atmosphere. These gases, known as greenhouse gases—primarily ozone, water vapor, and carbon dioxide—trap solar radiation within the atmospheric layer. This process leads to a rise in the global average temperature from approximately -18°C to +15°C, creating conditions conducive to the support of life on Earth (Mitchell, 1989, p. 116-117).

In the social and political dimension, climate is a phenomenon that influences various factors shaping the lives of living beings at both micro and macro levels. At the micro level, it affects access to essential resources such as nutrition, shelter, and healthcare, while at the macro level, it influences the behavior and interactions of actors within the international system. In this context, maintaining climatic balance is of paramount importance for all social and political actors in the global system, as it underpins the stability and well-being of both individuals and nations (World Meteorological Organization, 1979, p. 1-2).

Climatic balance has been influenced by various factors throughout history. One of the primary factors is the increase in global warming driven by the rising concentration of greenhouse gases in the atmosphere. Another significant factor has been the occurrence of ice ages, which serve to counterbalance this warming. The periods between ice ages are referred to as interglacials. Currently, the Earth is in the Holocene Interglacial, which began around 10,000 BCE. During the Holocene, climatic conditions remained relatively stable; however, especially after the Industrial Revolution, this balance began to deteriorate gradually, with global warming intensifying once again. The excessive use of fossil fuels, a direct consequence of technological advances initiated by the Industrial Revolution, along with the concomitant increase in greenhouse gas emissions—particularly carbon dioxide—has been a key driver of this trend (Chen et al., 2017, p. 48-51).

Graph 1: Average Global Temperature Increase 1850-2024

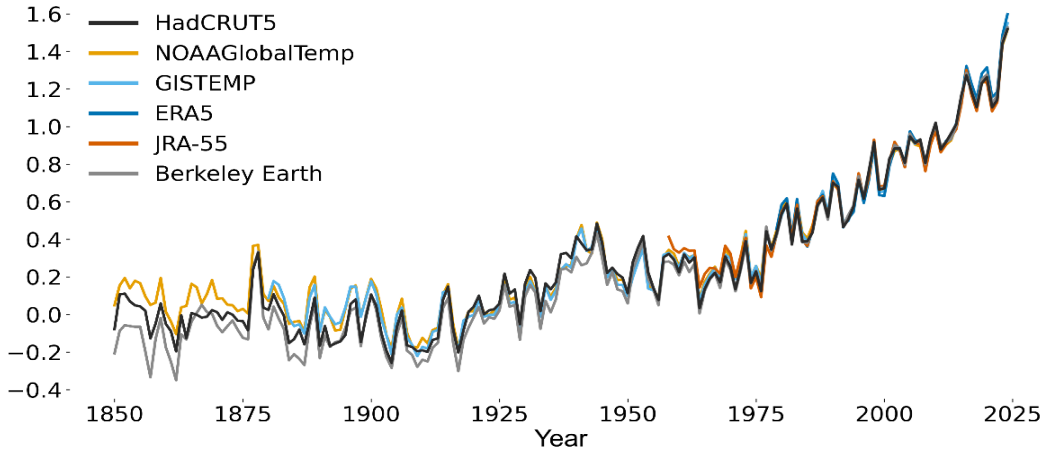

Source: MET Office, 2024

As can be seen in Graph 1, greenhouse gases accumulating in the atmosphere have increased the average global warming level by approximately 1.2 degrees and triggered the emergence of serious climatic anomalies.

These anomalies seriously affect not only natural and environmental elements but also all elements that are important in terms of human geography, such as infrastructure, population balances and distribution, nutrition, housing, health, welfare level, economic order, social justice, urbanization and inequitable distribution (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC], 2022a, p. 44-46).

On a macro scale, the damages caused by climate change to the natural environment are particularly evident in the increased occurrence and frequency of extreme weather events. These events include forest fires, heatwaves, droughts, marine heatwaves, floods, tropical storms, and hurricanes. The consequences of these extreme weather events are far-reaching: forested areas are destroyed, air quality deteriorates, urbanized areas are severely impacted, and marine ecosystems suffer significant damage. Additionally, migration driven by droughts and floods leads to cultural mixing, while substantial economic losses occur across various sectors. Ultimately, these phenomena pose serious risks to the sustainability of life on Earth (IPCC, 2022a, p. 48-57).

In terms of the potential increase in extreme temperatures caused by climate change and its long-term effects by 2100, eight distinct climate change scenarios have been proposed. The C1 scenario, developed by the IPCC, aims to limit global temperature rise to an average of 1.5 degrees Celsius. In the C2 scenario, temperatures may initially exceed 1.5 degrees, but efforts would be made to bring them back to this threshold. The C3 scenario seeks to stabilize the global temperature increase at 2 degrees Celsius. For scenarios ranging from C4 to C8, there is a significant risk that critical factors threatening all life will become more pronounced, leading to potentially catastrophic outcomes for ecosystems and human societies (IPCC, 2022b, p. 317-318).

The realization of the scenarios outlined above is influenced by a variety of internal and external factors, with the polar regions—Arctic and Antarctic—playing a crucial role. These regions are essential in maintaining the global climate balance, as greenhouse gases in the atmosphere are sequestered at the ocean's bottom, while solar radiation is reflected back into space by the glaciers that are present in these areas. However, due to the effects of climate change, the loss of glaciers in the polar regions has accelerated. This phenomenon contributes to the intensification of global warming, creating a feedback loop between glacier loss and rising temperatures. The specific consequences of climate change in these regions are summarized in Table 1 (IPCC, 2019, p. 205).

Table 1: Current Changes and Future Predictions for Polar Regions

Factor	Arctic	Antarctic
Glacier and Ice Loss	Serious glacier losses are expected after 2000 and are expected to intensify until 2100	Increasing glacier losses after 2000 and the possibility of further increases by 2100
Sea Level Rise	Extreme future sea level rise in Russia, the USA and Greenland	Normal increases due to glacial losses

Sea Ice	Serious glacier losses after 2001 and the risk of melting all sea ice in summer by 2050	There has been no significant change until 2018, but the situation that will occur until 2100 is uncertain
Sea Surface Temperature	A significant increase of 2 degrees on average between 1982 and 2017	It is unclear how the temperature will rise
Athmospheric Temperature	It is approximately twice as hot as the global average temperature	A 1 Celsius increase in West Antarctica but less in East Antarctica
Permafrost	Serious losses over the last 30 years and the risk of melting all surface permafrost by 2100	There has been warming in the last 30 years, but losses are small

Source: Compiled by the Author from IPCC, 2022a, p. 2324-2328.

As can be understood the table, glacier loss and temperature changes, particularly in the Arctic region, are significantly more severe compared to those in Antarctica. The primary risk factor here is the uncertainty surrounding how the impacts of these changes in the Arctic—coupled with the intensification of global warming—will influence the structure of Antarctica in the future and subsequently affect the global climate balance. Given this uncertainty, both the physical and political protection of these regions is of paramount importance. In this context, it is also crucial to examine the factors shaping the governance of these regions, as well as the state activities and territorial claims that influence the management and conservation efforts in these critical areas.

3. Polar Governance and Polar Claims

3.1. Arctic

The Arctic region is governed by the AC, established through the Ottawa Declaration on September 19, 1996. The Council includes the five coastal states—Canada, the Russian Federation, the Kingdom of Denmark, the United States (US), and Norway—along with the three landlocked states of Finland, Iceland, and Sweden. In addition to these member states, numerous working groups and observers also participate in the Council's activities, contributing to its efforts in addressing regional and global issues related to the Arctic (AC, 2024, p. 1-4).

The AC was established in response to territorial claims in the Arctic that began in 1907, which were largely shaped by the sector theory proposed by Canadian Senator Pascal Poirier. The sector theory posited that states could assert sovereignty over areas in the Arctic based on the sectors defined by lines of latitude and longitude, extending between specific points on the globe. Following the introduction of this theory, Canada claimed a sector that included the Northwest Passage, and other nations soon made similar claims. These growing territorial disputes eventually led to the establishment of the AC to foster

cooperation and manage the shared interests of the Arctic region (Elferink and Rothwell, 2001, p. 110-122).

However, the AC has primarily functioned as a forum for dialogue among states, permanent participants, and observers, rather than as a binding decision-making body. The presence of direct territorial borders in the region, coupled with the self-interested actions of individual states, has significantly influenced its operations. Additionally, the escalation of the conflict between Russia and Ukraine into a full-scale war, along with the sanctions imposed by the West—particularly against Russia—has further complicated the functioning of the AC. As Russia is the most influential power in the region, these geopolitical tensions have effectively brought the Council's activities to a standstill, limiting its ability to foster cooperation and manage the challenges facing the Arctic (Leuprecht and Causey, 2022, p. 59-62).

At this point, the idea of removing Russia, which controls almost half of the Arctic, from the council also runs the risk of the AC becoming dysfunctional and disintegrating in the future (Simpson, 2023, p. 1-3).

3.2. Antarctic

Antarctica, in contrast to the Arctic, is a distinct and isolated continent. In this context, exploration efforts toward the continent intensified during the 19th century, with numerous newly discovered regions being claimed as territories by the states responsible for their exploration. (Kirwan, 1962, p. 150-154). In this context, the states that have made territorial claims over Antarctica include the United Kingdom, Australia, New Zealand, Norway, France, Argentina, and Chile. Conversely, Russia and the US have refrained from making formal claims but have reserved the right to assert territorial claims in the future. (Leuprecht and Causey, 2022, p. 90).

The second key distinction between Antarctica and the Arctic lies in the influence of the Antarctic Treaty, signed on December 1, 1959, as part of the outcomes of the International Geophysical Year (1957–1958). Under the terms of this treaty, all territorial claims to Antarctica were effectively frozen, with the claimant states consenting to this provision. Additionally, the treaty established the framework for Antarctic Treaty Consultative Meetings (ATCM), which involve the participation of the signatory states (British Antarctic Survey, 2024, p. 1-2.) Notable decisions outlined in the treaty include the following:

- Article 1: Antarctica will be a continent dedicated solely to science and peace, and military activities are prohibited there.
- Article 2: Freedom to conduct scientific research in the region.
- Article 3: Scientific activities and base activities in the region will be open to everyone.
- Article 4: All territorial claims to the region are frozen.
- Article 5: Nuclear weapons testing is prohibited (Antarctic Treaty, 1959, p. 21-23).

This climate of peace allocated by the Antarctic Treaty has been supported by additional agreements and turned into the Antarctic Treaty System. These agreements are as follows: Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora (1964), the Convention for the Conservation of Antarctic Seals (1972), the Convention for the Conservation of

Antarctic Marine Living Resources (1980). Also, the Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities was signed in 1988 but has not entered into force (Leuprecht and Causey, 2022, p. 73). The Madrid Protocol signed in 1991 was the last addition to these agreements, and Article 7 of this protocol prohibited the extraction of minerals in Antarctica and put the region under protection. (Leuprecht and Causey, 2022, p. 146).

Within the framework of the Antarctic Treaty System (ATS), states participate in ATCM as either Consultative or Observer Parties. Currently, 57 states are parties to the agreement, with 29 serving as Consultative Parties and 28 as Non-Consultative Parties. Additionally, non-governmental organizations are allowed to participate in these meetings, contributing their views and advancing their activities. In this regard, the operation of the ATS and the ATCM has remained focused on promoting peace and scientific cooperation (Secretariat of the Antarctic Treaty, 2024, p. 1-2.).

On the other hand, the recent Russian-Ukrainian War, which has significantly politicized the international system and influenced policies in the Arctic, along with China's pro-Russian rhetoric, has also had an impact on the 44th ATCM. Traditionally guided by scientific principles, the ATCM meetings have increasingly become politicized. This shift raises the concern that such politicization may continue to escalate within the ATS, mirroring the trends observed in the AC. (ATCM, 2022, p. 24).

4. The Link Between Sustainability of Polar Governance and Climate Change

There exists a significant interdependence between climate change and the sustainability of governance in the polar regions. In this context, climate change accelerates the melting of glaciers in these regions, undermining the established governance structures and making the areas increasingly susceptible to resource exploitation. Simultaneously, the melting of glaciers contributes to global warming, thereby reinforcing a negative feedback loop where both factors exacerbate one another, further destabilizing the environmental and political landscapes of the polar regions (Leuprecht and Causey, 2022, p. 5).

However, when analyzing climate change scenarios, polar regions emerge as critical components in mitigating global warming. In this context, the protection of the polar regions under long-term and sustainable standards serves as a strategic means of "buying time," enabling the development and implementation of future policies aimed at correcting climatic conditions. Within this framework, it can be concluded that both the negative and positive factors occurring in the polar regions play a decisive role in maintaining the global climatic balance (IPCC, 2022a, p. 2321-2322).

At this juncture, the impact of different structural dynamics in the polar regions becomes particularly significant. The Arctic, shaped by the policies of the states surrounding the Arctic Ocean, has been most affected by climate change, exacerbating global warming. In contrast, Antarctica benefits from more sustainable standards for its flora and fauna, as it is isolated and governed by more effective governance mechanisms, positioning it as a crucial area for balancing climate change. However, there exists a potential risk that Antarctica may experience a scenario similar to the Arctic in the future, driven by both political shifts and the ongoing changes in global warming (Liu, 2023, p. 13-14)

5. Conclusion

Significant deviations in the world's climatic balance have occurred due to anthropogenic influences, particularly since the Industrial Revolution. This has led to an increase in global warming, driven by the release of greenhouse gases into the atmosphere, and has triggered various climatic anomalies. These anomalies, which began intensifying in the early 2000s, have become progressively more severe.

At the same time, it is evident that the polar regions, which play a pivotal role in maintaining global climatic balance and mitigating climate change, are facing substantial risks. The Arctic, in particular, is experiencing the most severe impacts of global warming. While the extent of destruction in Antarctica is currently much lower compared to the Arctic, the continent remains at risk if negative climatic trends continue. This situation presents serious challenges for the future of both the AC and the Antarctic Treaty System, the key governance mechanisms for the polar regions.

In this context, both preserving the climatic balance and ensuring the sustainability of the polar regions and polar governance elements are of great importance for the continuation of life on earth. The solution suggestions put forward in this context are as follows:

- To gather the governance mechanism in both polar regions on a single basis and strengthen governance.
- To allocate sanction power to the new authoritarian structure established to create a higher level and more effective unit.
- To prevent all kinds of actions other than scientific activities in the regions.
- To establish an effective legal authority in the regions and to prevent all kinds of resource supply.

It is evident that the factors discussed here are in direct contrast to the functioning of the capitalist system, particularly in terms of resource exploitation and prioritizing short-term economic gains. However, the establishment of preventive norms and structures aimed at ensuring the sustainability of the polar regions and mitigating climate change by reducing global warming is of paramount importance for the preservation of life on Earth. Such measures are crucial for the long-term stability of ecosystems and the overall continuity of life across the globe.

6. References

1. Antarctic Treaty. (1959). *The Antarctic Treaty*. Access Address: https://documents.ats.aq/keydocs/vol_1/vol1_2_AT_Antarctic_Treaty_e.pdf

2. Antarctic Treaty Consultative Meeting. (2022). *Report of the Forty-fourth ATCM*. Berlin: ATCM.

3. Arctic Council. (2024). About the arctic council. *Arctic Council.* Access Address: https://arctic-council.org/about/

4. British Antarctic Survey. (2024). The antarctic treaty explained. *British Antarctic Survey.* Access Address: https://www.bas.ac.uk/about/antarctica/the-antarctic-treaty/the-antarctic-treaty-explained/
5. Chen, W. Y., Suzuki, T., & Lackner, M. (Eds.). (2017). *Handbook of climate change mitigation and adaptation*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
6. Elferink, A. G. O., and Rothwell, D. R. (Eds.). (2001). *The Law of the Sea and Polar Maritime Delimitation and Jurisdiction*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
7. Houghton, D. D., & World Meteorological Organization. (2002). Introduction to climate change: Lecture notes for meteorologists. *Secretariat of the World Meteorological Organization*, 926. Access Address: https://www.fe-lexikon.info/material/texte/introduction_to_climate_change.pdf
8. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2019). *Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2022a). *AR6 Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2022b). *AR6 Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Cambridge*: Cambridge University Press.
11. Kirwan, L. P. (1962). *A History of Polar Exploration*. New York: W.W. Norton and Company.
12. Leuprecht, C., & Causey, D. (2022). *Polar Cousins: Comparing Antarctic and Arctic Geostrategic Futures*. University of Calgary Press.
13. Liu, N. (2023). The geopolitical lessons from the Arctic to Antarctica. *United Service*, 74(1), 12-14.
14. MET Office. (2024). Annual global mean temperature difference from pre-industrial conditions. *MET Office*. Access Address: https://climate.metoffice.cloud/temperature.html#datasets
15. Mitchell, J. F. (1989). The "greenhouse" effect and climate change. *Reviews of Geophysics*, 27(1), 115-139.
16. Secretariat of the Antarctic Treaty. (2024). Parties. *Secretariat of the Antarctic Treaty*. Access Address: https://www.ats.aq/devAS/Parties?lang=e
17. Simpson B. (2023, 31 May). The rise and sudden fall of the arctic council. *Foreign Policy*. Access Address: https://foreignpolicy.com/2023/05/31/arctic-council-russia-norway/
18. World Meteorological Organization. (1979). *The declaration of the world climate conference*. Geneva: World Meteorological Organization.

Afganistan'da Yerel Yönetimler: Tarihsel Gelişim Ve Günümüzdeki Durumunun İncelenmesi

Masouda ESMATİ SADAT[3]

ÖZET

Yerel yönetimler, kamusal hizmetleri yerel halkın ortak ihtiyaçlarına göre sunma anlayışına sahip birimlerdir. Ayrıca yerel yönetimler, ülkenin kalkınması, toplumun güven içerisinde bulunması, toplumsal yaşamın daha iyi seviyede ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesinde katkı sağlar. Her ülkenin durumuna göre idari teşkilat yapısında farklı şekillerde kurulan yerel yönetim birimleri bulunmaktadır.

Köklü bir geçmişe sahip olan Afganistan'daki yönetim sisteminde dört temel kurum bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında il ve ilçe müdürlükleri, bakanlıklar, belediyeler, valiler ve kaymakamlar ile il meclisleri yer almaktadır. Kabil'de bulunan yerel organların bağımsız yönetimi, valilerin, kaymakamların, seçilmiş meclislerin ve belediyelerin çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.

Afganistan'da yerel yönetimler 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde ülke yönetiminde merkezi yönetimin yanında yerel yönetimlerin rolü bulunmaktaydı. Ancak 1979 yılında yaşanan Sovyet işgali nedeniyle diğer yönetim sistemlerinde olduğu gibi yerel yönetim sistemi de işlevsiz hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra Afganistan yönetimine ilişkin mevzuata bakıldığında 2004 yılı Anayasası'nda yerel yönetim ibaresine yer verildiği görülmektedir. Söz konusu düzenleme Afganistan Anayasası'nın 136.maddesinde bulunmaktadır. Bu kapsamda yerel yönetim birimleri olarak il, ilçe, belediye ve köy yönetimleri belirlenmiştir.

Ülkede yerel yönetim sisteminde 2004 yılı önemli değişikliklerin yaşandığı bir yıl olarak kabul edilmektedir. 2005-2006 yıllarında il meclisleri ve il kalkınma komiteleri oluşturulmuştur. Aynı yıllar içerisinde kamu yönetimi alanında yaşanan reform çalışmalarıyla yerel alanda yer alan bazı il ve ilçelerde değişiklikler yapılarak kalkınma programları hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Afganistan'daki yerel yönetimlerin oluşumu ve gelişimi ile günümüzdeki son hali hakkında bilgiler ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmaya uygun değerlendirmeler yapmak için literatür analizinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, yerel yönetim, Afganistan'da yerel yönetim.

JEL Kodları: H7

Local Governments İn Afghanistan: Historical Development And Examining The Current Situation

Masouda ESMATİ SADAT

ABSTRACT

Local governments are units that have the understanding of providing public services according to the common needs of local people. In addition, local governments contribute to the development of the country, the security of the society, and the better and more stable conduct of social life. According to the situation of each country, there are local government units established in different ways in the administrative organization structure.

There are four basic institutions in the administrative system in Afghanistan, which has a long history. These institutions include provincial and district directorates, ministries, municipalities, governors and district governors, and provincial assemblies. The independent administration of local bodies in Kabul facilitates the work of governors, district governors, elected assemblies and municipalities.

Local governments in Afghanistan have started to develop since the 1970s. In this period, local governments had a role in the administration of the country alongside the central government.

[3] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktorant, ,masouda.sadat.1991@gmail.com , (Sorumlu Yazar).

However, due to the Soviet invasion in 1979, the local government system was rendered dysfunctional as in other governance systems. In addition, when the legislation on Afghanistan's administration is analyzed, it is seen that the term local government was included in the 2004 Constitution. The regulation in question is found in Article 136 of the Constitution of Afghanistan. In this context, provincial, district, municipality and village governments are defined as local government units.
The year 2004 is recognized as a year of significant changes in the local government system in the country. Provincial councils and provincial development committees were established in 2005-2006. In the same years, with the reform efforts in the field of public administration, changes were made in some provinces and districts in the local area and development programs were prepared.
The aim of this study is to provide information about the formation and development of local governments in Afghanistan and their current state. In this context, literature analysis was utilized to make appropriate evaluations for the study.

Key Words: Afghanistan, local government, local government in Afghanistan.
Jel Codes: H7.

1. GİRİŞ

Yerel yönetimler, çoğu durumda ülkelerdeki en alt düzey idari birim olarak faaliyet yürütürler. Yerel yönetim, terimi genellikle idarenin yerel kısmını, merkezi hükümetin, ulusal hükümetin veya federal hükümetin temsilcisi olarak hareket eden devlet daireleri ve kurumlarından ayırmak için kullanılır. Genel olarak yerel yönetimler, merkezi hükümetin denetimi altında faaliyet gösterir ve yetkileri kanun ile belirlenir. Federal eyaletlerde, yerel yönetim genellikle idarenin üçüncü (veya bazen dördüncü) düzeyini oluşturur. Yerel yönetimlerin konumu, her ülkenin siyasi ve ekonomik koşullarına göre anayasa ve yasalarla belirlenir. Yerel yönetimlerin idari, mali ve siyasi özerkliği ile merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki kontrolünde ülkelerin sosyal yapılarına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin yapısı, birimleri ve örgütlenme biçimleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (URL-1,2024).

Afganistan gibi zor bir coğrafyada yıllar boyunca savaş ve siyasi karışıklık ile uğraşan bir ülkede iyi işleyen bir yerel yönetim sisteminden bahsetmek oldukça zordur. Yerel düzeyde kamu hizmetlerinin yerel yönetimler tarafından sağlanması dünya çapında kabul gören yaygın bir uygulamadır. Bu uygulama Afganistan'da yeni bir deneyimdir ve uzun bir geçmişe sahip değildir. Yıllarca yerel düzeyde hizmetleri ulaştırabilmek mümkün olmamıştır.

Afganistan'daki yerel yönetim sistemi 1970'lerin ortalarında gelişmeye başlamıştır. 1979'da başlayan Sovyetler Birliğinin işgali ile bu sistem, ülkedeki diğer birçok idari sistem gibi yıkılmıştır. 2004 tarihli Afganistan Anayasası, Afganistan'ın ulusal düzeyde demokratikleşmesine yönelik çok önemli adımlar önermektedir. Ancak yerel demokrasi eksikliği, devam eden siyasi karışıklıklar ve iç savaş yerel yönetimlerin Anayasaya göre kurulmasına, seçimlerin yapılmasına ve yerel yönetimlerin hizmet üretmelerine engel olmuştur (Nikson,2008:18).

2. YEREL YÖNETİM KAVRAMI

Yerel yönetim eleneğinin ortaya çıkışı ile Ortaçağ'da kentsel yapının gelişimi ve yeni bir sınıf olarak kentsoyluların yükselişi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yerel yönetim, geniş bir kavramdır ve eylemin oluşturulması ve uygulanması olarak yerel düzeyde bir kolektifi tanımlar. Yerel yönetimler bir ülkede yerinden yönetimin (ademi merkeziyetin) uygulanması sonucunda ortaya çıkan kuruluşlardır (Eryılmaz, 2022). Yerel yönetim ile federal devlet yapılarındaki federal devletlerin konumu arasında ciddi bir farklılık bulunmaktadır. Federal devletler ya da birimler, iktidarın bir kısım yetkisini kullanan ya da

paylaşan birimlerdir. Yerel yönetimler ise yetkilerini yasalarla sınırlanmış biçimde, ülke topraklarının bir bölümünde, il, şehir veya daha sınırlı alanlarda kullanan birimlerdir (Ansari, 1999).

Eskiden beri mekan olarak bir arada yaşayan insanlar, eğitim, sağlık, altyapı, ulaşım ve güvenlik gibi bir arada yaşamalarından kaynaklanan ortak ihtiyaçlarını bizzat kendileri karşılamak istemiştir. Tarihsel olarak, şehir, kasaba ve köylerde oturan insanlar, bu müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi kendilerine örgütlenmiş, çeşitli teşkilatlar, çeşitli kurullar kurmuşlardır. Merkezi idare (devlet) de, pek muhtemelen kendisinden önce ortaya çıkmış bu köy, kasaba ve şehir teşkilatlarını birer kamu tüzel kişisi olarak tanımış, onların eskiden beri yürüttükleri kamu hizmetlerini yine yürütmeye devam etmelerine müsaade etmiştir. Günümüzde de belli bir şehirde veya kasabada veya köyde yaşayan insanların salt o yörede yaşamaktan doğan ihtiyaçlarının merkezî idare (devlet) tarafından tüm ülkede aynı şekilde karşılanmaya çalışılması hem gereksiz, hem de isabetsiz olarak görülmektedir (Gözler,2019:31).

3. AFGANİSTAN'DA İDARENİN TEŞKİLATLANMASININ GENEL YAPISI

Afganistan'ın mevcut idari ve siyasi yapısında bir karmaşadan söz edilebilir. Afganistan için bağımsız ve modern bir hükümetin etkili ve duyarlı bir yönetim sistemine ihtiyacı var. Merkezi hükümet inşası yönünde büyük yatırımlar yapılmış ancak bu çalışmalar il ve ilçeler düzeyinde yerel yönetim faktörünü dikkate alma yaklaşımıyla yapılmamıştır. Yönetim sisteminin toplumdaki diğer sosyal yapılarla karşılıklı ve organik bir ilişkisi vardır. Bu nedenle içindeki yetersizlikler diğer yapıların verimsizliğinin göstergesidir (Rızaei ve Baba, 2022: 76-80). Afganistan'da Yerel yönetim birimleri olan belediyelerin yönetiminin anayasal olarak yerel halkın özgür iradesiyle oluşacağı ifade edilirken, Afganistan'da belediye başkanı tamamen merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Böylelikle yerel hizmetler yerel halkın taleplerine göre değil, merkezi yönetimin takdir ettiği gibi verilmektedir. Bu nedenle 2004 Anayasa'nın 136. maddesi merkezi bir yönetim sistemi belirlemekle birlikte köy, ilçe ve belediye başkanlarının yerel halk tarafından seçilmesini ifade etmektedir. Lakin belediye seçimleri yapılmamasının asıl nedeni yeteri kadar bütçe, kapasite ve lojistiğinin olmamasıdır (Wahidi, 2023:45-52).

3. 1. AFGANİSTAN HÜKÜMET SİSTEMİ

Afganistan kurulduğu tarihten itibaren monarşi, meşrutiyet, emirlik ve Cumhuriyet sistemleri ile yönetile gelmiştir. Bu sistemleri dışarıdan ve içeriden etkileyen faktörler olmuştur. Özellikle Büyük güçler ve komşu ülkeler Afganistan yönetim sisteminde etkili olmuştur. Batılı düşünceler Cumhuriyeti aktarırken, sosyalizmi savunan SSCB demokratik halk yönetimini desteklemiştir. Taliban destekçisi olan Pakistan, İran ve Suudi Arabistan ülkede İslam emirliği sisteminin kurulmasından yani olmuş ve desteklemiştir (URL-3,2024). 2004 Anayası'na göre Afganistan'ın başkanı devletin başıdır. Başkan beş yıllık bir süre için doğrudan seçilir. Başkan için iki dönem sınırı vardır. Başkan adayı ulusal halk oylarının yüzde 50'sinden fazlasını almalıdır. Hiçbir aday yüzde 50'den fazlasını alamazsa, ilk turda en çok oyu alan iki aday arasında ikinci tur seçim yapılır. Başkanlık adayları, birinci ve ikinci başkan yardımcısı olarak görev yapacak iki aday ilan eder. Başkanın ölümü, istifa etmesi veya görevden alınması durumunda, birinci başkan yardımcısı yeni seçimler yapılana kadar geçici başkan olarak görev yapar. Afganistan cumhurbaşkanı, başkan yardımcılarını atamanın yanı sıra, kabine bakanlarını, başsavcıyı, merkez bankası başkanını, ulusal güvenlik danışmanını, büyükelçileri, yargıçları ve Ulusal Meclis'in üst meclisinin belirli üyelerini atama yetkisine de sahiptir (URL-4,2024).

Cumhurbaşkanının kabine bakanları, Yüksek Mahkeme adayları ve diğer birçok üst düzey hükümet görevi için seçimi parlamentonun onayına tabidir. Başkan, silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır ve Ulusal Meclis'in onayıyla savaş veya olağanüstü hal ilan etme yetkisine sahiptir (Afganistan Bağımsız Yerel Yönetim Müdürlüğü, 2010). Başkan ve yönetimi, Ulusal Meclis'te yasa teklif etme yetkisine sahiptir. Afganistan'daki tüm yasalar Ulusal Meclis tarafından onaylanmalı ve başkan tarafından desteklenmelidir ve başkan, yasama organı tarafından onaylanan tüm yasaları veto etme yetkisine sahiptir. Ancak Ulusal Meclis, başkanın vetosunu geçersiz kılabilir. Ulusal Meclis iki meclise ayrılmıştır: Wolesi Jirga veya "Halk Meclisi" ve Meshrano Jirga veya "Yaşlılar Meclisi" (Dashti, 2024: 15-16). Afganistan merkezi yönetimi kuruluşundan itibaren Kandahar ve Kabil olmak üzere sürekli üniter bir yapıya sahip olmuştur. Merkezi yönetim ülkenin toprak bütünlüğü ve birliği için kandahar ve Kabil hep güçlü olmuştur. Başta Tacikler, Türkler Özbekler, Türkmenler, Kırgız ve kazakların, yaşadığı ülkede Peştunların, yani Afganların üstün olduğu yapıda merkezi yönetim desteklenmiştir. Merkezi yönetim hep ülkenin toprak bütünlüğü üzerine kendi istek ve arzularını yerine getirmeye ve merkezi gücün kullanmaya çalışmıştır bundan dolayı ülkedeki farklı etnik grupların hak ve hukukları görmezden gelinmiştir (Nikson, 2008:18).

Merkezi yönetimi (Davud rejimini) komünist partiler, 1977'de bir darbeyle devirdi. Komünist yönetim sırasında, Afganistan üç farklı anayasa deneyimledi: biri 1980'de Afganistan'ın ilk komünist başkanı olan Noor Muhammad Taraki'nin Başkanlığı sırasında kabul edildi ve diğer ikisi ise 1987 ve 1989'da Afganistan'ın son komünist başkanı olan Başkan Necibullah tarafından kabul edildi. Toplumsal değerlere bağlılık ışığında, tüm yasama, yargı ve yürütme yetkileri Devrim Konseyi'ne verildi (Rezayan, 2003: 75-80). Bu dönemde, yerel konseylere ek olarak, yerel yürütme komiteleri de kuruldu. 1980 Anayasası, yönetime açıkça merkezi olmayan bir yaklaşım benimemiştir. 1980 Anayasası gibi, Başkan Necibullah'ın anayasaları da açıkça merkezi olmayan bir yaklaşıma sahipti. 1987 Anayasası, Afganistan'daki en belirgin şekilde merkezsizleştirilmiş idari kurumları kurmuştur. Burada, Necibullah'ın idari sisteminin merkezsizleştirilmiş özelliklerinden ikisine işaret edeceğiz (Ansari, 1999).

1.1987 Anayasası'nın 1. maddesi, egemenliğin "Loya Jirga, Ulusal Konsey ve Yerel Konseyler" tarafından kullanılan halka ait olduğunu belirtir. Bu maddeye göre, halk yerel düzeyde yerel konseyler aracılığıyla egemenliğin uygulanmasına açıkça katılır; bu nedenle, yerel konseyler, merkezi olmayan idari sistemlerin temel bir özelliği olan orijinal otoriteye sahiptir. Bu, Kralı ulusal egemen olarak ilan eden 1964 ile çelişmektedir. Bu düzenleme, merkezi otorite tarafından yerel yönetimlere yetkinin devredildiği merkezi yönetimin göstergesidir (URL-5,2024).

2. 1987 Anayasası uyarınca, ayrı bir anayasal bölümün ayrıldığı yerel konseyler geniş yetkilere sahip olmuştur. Özünde, bu konseyler yerel yönetimle görevlidir. Yerel konseyler, yerel valiler tarafından yönetilen seçilmiş yürütme komitelerine sahipti. Bu sistemde, konseyler yalnızca gözetim, danışma ve katılımcı rollerine sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda gerçek idari ve yürütme yetkilerine de sahipti ve devlet yetkilerini yerel düzeyde doğrudan kullandılar. Bu bağlamda, Anayasa'nın 129. maddesi, "tüm örgütler, kurumlar ve ilgili yerel yönetimler, yerel konseylerin ve yürütme komitelerinin kararlarına uymalıdır" denmiştir. 1989 Anayasası, bu merkezi olmayan idari sistemi tersine çevirdi ve 1964 model idari sisteme geri döndü. Mücahit hükümeti iktidara geldikten sonra ülke kaosa, iç savaşa ve kanunsuzluğa sürüklendi. Tüm yasalar resmen askıya alınmamış olsa da, ülkenin tanınabilir bir hukuk sistemi yoktu. Diğer alanlar gibi, kamu yönetimi açısından

da olumlu bir gelişme yaşanmadı. Ayrıca, kamu yönetiminin temel yapısı çöktü ve ülke artık birleşik bir bölge değildi (Stanekzai, 2020:12).

4. AFGANİSTAN'DAKİ YEREL YÖNETİMLER

Afganistan'da yerinden yönetim güçleri oldukça zayıftır. Bunun temel nedeni, merkezi yönetimin güçlü olmasıdır. Bu durum, yerel yönetimlerin ve yerinden yönetimin yetkilerinin merkeze aktarılmasına ve merkezi otorite tarafından kontrol edilmesine yol açmıştır. Hatta yerel yönetim birimlerinden biri olan belediyelerin başkanları dahi Şehircilik Bakanlığı tarafından atanmıştır. 2004 yılı, Afganistan'da yerel yönetim yapılarında önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 2005-2006 yılları arasında Eyalet Meclisleri (seçilmiş ve sabit) oluşturulmuş, il genişleme komiteleri kurulmuş ve bu kapsamda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kamu yönetimi reformları bazı il ve ilçelere ulaşmış; bu süreçte, ilgili yerel genişleme konseyleriyle birlikte ulusal düzeyde ilgileşim toplulukları geliştirilmiştir. Afganistan hükümeti ve uluslararası ortaklar, yerel yönetimi etkileyen yeniliklerin karmaşıklığını ve bilgi ihtiyacını göz önünde bulundurarak yerel düzeylerde gelişmiş bir yönetişim sağlamaya çalışmıştır (URL-7, 2024).

Afganistan'daki yönetim koşulları; sürekli savaş, yoksulluk, kırılganlık, savaş sonrası hükümetin zayıflıkları, bölgesel ve ekonomik meşruiyet eksikliği gibi faktörlerin bir bileşim olarak tanımlanabilir. Yerel yönetim mekanizmalarının performansı ve etkinliği, ülkelerin demokratikleşmesi için kritik öneme sahiptir. Afganistan'da yerel yönetim sistemi, 1970'lerin ortalarından itibaren gelişmeye başlasa da 1979'da başlayan Sovyet işgali nedeniyle ortadan kalkmıştır. Ancak, 2004 Anayasası ile başkanlık sistemi ve parlamento yapısı oluşturulmuş ve ulusal demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. (Wahıdı, 2023).

2004 Anayasasın'da, il, belediye ve köy olmak üzere üç yerleşim topluluğunu yerinden yönetim kuruluşu olarak kabul etmiştir (m.141). Anayasamız, il, belediye ve köyden oluşan yerinden yönetim kuruluşlarına mahalli idareler ismini vermektedir 2004, Anayasamızın 136 'nci maddesine göre, "mahallî idareler; il, belediye (شاروالی) veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir".

Mahalli idareler, belli bir toprak üzerinde yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu ve merkezi idare (devlet) karşısında belli bir özerkliğe sahip, ama onun vesayetine tâbi olan kamu tüzel kişileridir. Görüldüğü gibi ülkemiz Anayasasına göre, mahallî idareler, "il", "belediye" ve "köy" olmak üzere üç tanedir. Anayasamızın 136 'nci maddesine göre, mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak kurulmaktadır. Afganistan'da yerel yönetim birimleri 2004 Anayasası hükümlerine göre (il, ilçe, belediyeleri) ve köylerdir. Hali hazırda Afganistan'da 34 il, 387 ilçe, 165 belediye ve 45587 köy vardır (Gustoni ve Fada ve Kohler, 2016). Yerel örgütler, yerel halka hizmet sunmak ve halkın karar verme sürecine katılmasını sağlamak için yetkilendirilmişlerdir (An.md.137). Merkezi yönetim birimleri ile yerel yönetim birimleri arasında bir silsile ilişkisi bulunur. Bu silsile yönetim biliminde sıkça belirtildiği gibi, yukarıdan aşağı yönlü biçimdedir. Afganistan merkeziyetçi yönetim anlayışını uygulamaktadır. Bu bağlamda görev, yetki ve sorumluluklarda daima bir merkezileşme görülür. İl ve ilçe idarelerinin yasal görev ve yetkileri dahi merkezi yönetim eliyle belirlenir. Yerel yönetimler görev ve sorumluluklarını icra ederken özgür (serbest) değildir ve karar verici olamazlar. İlçe sayıları net değildir. Köy tüzel kişilik almamıştır. İlçelerin sınırları ve ne kadar olduğu da

belirsizdir. Bu nedenle bir ilçenin kesin idari sınırları ve bu sınırlar içerisinde yaşayan toplam nüfusu tespit edilememektedir. Daha sınırı bile kesinleşmemiş olan bir idari birimin bu sınırlar içerisinde modern kamu hizmetlerini sunması beklenemez. Mevcut düzensizlikler ve yetersizlikler nedeniyle yerel örgütlenmeler il düzeyinden koordine edilmeye ve yönetilmeye çalışılmaktadır (Yaree,2019:244).

Afganistan'daki belediyeler modern yerel yönetim birimi olmaktan oldukça uzaktır. En başında belediye başkanlarının seçimle göreve gelmesi kanunla ortaya konulmuşken, şu ana kadar bu yönde herhangi bir seçim yapılmamıştır. Belediye başkanları halkın seçmesi ile değil merkezi idarenin ataması ile göreve gelmektedirler. Bununla birlikte, belediyelerin sundukları kamu hizmetleri yerel düzeyde elde ettikleri gelirler ile sınırlıdır. Ayrıca Afganistan'daki belediyelerin 1/6'sı da savaş ve diğer bazı sebeplerle aktif değildir.

5. SONUÇ

Yerel yönetimler, öncelikle bir ülkenin belirli bir bölgesinde yerel birimlerin ihtiyaçlarını karşılama, hizmetleri düzenlemek ve idare etmekle sorumlu olan idari birimleri ifade eder. Yerel yönetimler, yerel halkın katılımı ve ihtiyaçlarına odaklanarak, bölgesel düzeyde yönetim görevlerini yerine getirirler. Yerel yönetim birimleri, ekonomik özerklik ilkesi çerçevesinde kendi bütçelerini oluşturarak, yerel ekonomik kalkınma ve hizmet sunumunu desteklerler. Yerel yönetimler tarafından sağlanan kentsel hizmetler arasında parklar, sokak temizliği, çöp toplama, yol yapımı ve bakımı, konut, su ve kanalizasyon, klinikler, konut ve sanayi siteleri, planlama ve imar ile itfaiye hizmetleri yer almaktadır.

Ancak Afganistan'da merkezi yönetim ve uzantıları yerel yönetim gibi hareket etmektedirler. Afganistan'da yerel yönetim sorunları Afganistan coğrafyasına, sosyo-ekonomik, siyasi ve etnik yapısına göre değişiklik göstermektedir. Yerel yönetim modeli tek ve çift katmanlı karma modeli olarak belirlenmektedir. Tek katmanlı sistemde il, belediye ve köyler yerli yönetim sistemi olarak belirlenirken çift katmanlı sistemde farklı yönetim modeli uygulanmaktadır. Öyle ki, tek katmanlı sistemde il, belediye ve köyler kendi alanlarından sorumludurlar. Ancak çift katmanlı sistemde belli büyüklüğe sahip kentlerde artan hizmet sonucu farklı yönetim uygulanmaktadır. Bu sistemde il, belediye ve köyler bir birilerine bağlı kalacak şekilde kendi alanlarından sorumludurlar. Afganistan'da halkın ihtiyaçlarına cevap verecek, modern ve uyumlu bir idari sistemin oluşması öncelikle bağımsız bir devletin varlığı ile söz konusu olacaktır.

KAYNAKLAR

Ansari, A. (1999). Afganistan'ın siyasi ve sosyal gelişmeleri. Tahran: Merkezi Belgeler ve Diplomasi Tarihi.

Dashti, F. (2024). Afganistan Yerel Yönetim Sistemine Farklı Bir Bakış.Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.15-16

Eryılmaz,B.(2019).Yerel Yönetimler Kamu Yönetim Kitabi .12 Baskı ,Başakşehir-İstanbul

Esen, A. (2010). Yerel Yönetimler. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Gözler , K . (2019). Türkiyenin yönetim yapısı. Kitab ikinci baskı.31.

Gustoni, C., Fada, B. ve Kohler, Y. (2016). Afganistan'da yerel yönetim. *Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi ve Almanya Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı. Analitik* yayınlar.

Nikson, H. (2008). Afganistan'da Yerel Yönetim İnşası. Afganistan Araştırma Ve İnceleme Birimi. Yüksek Lisans . Ankara Üniversitesi.s,18.

Rezayan, A. (2003). Afganistan hükümeti. "Kamu Hizmeti Yasası." Kabil: İdari Reformlar ve Kamu Hizmeti Bağımsız Komisyonu.

Rızaei ve Allah Baba .(2022). "Afganistan'a yönelik yetki ve sorumluluk." İslami Eğitim ve Yönetim 75-80
Stanekzai, H. (2020). Afganistan anayasasında bakanların koşulları. Yüksek Lisans Kabil Üniversitesi.12
Wahıdı, H. (2023). Afganistan'da Yerel Yönetim Sisteminde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Kabil Örneği. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Wahidi, Hikmatullah . (2023). Afganistan'da Yerel Yönetim Sisteminde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri:45-52
Yaree, T. (2019). Abd Müdahalesi Sonrasında Afganistan'da İdarenin Yerel Örgütlenmesi. Sakarya Üniversitesi, Sbe,244
URL-1 (2024).*https://www.sid.ir/search/journal/paper*
URL-2 (2024) .http://idlg.gov.af/fa/page/idlg/history
URL-3 (2024). https://athir.blogfa.com/post/116
URL-4 (2024). https://www.noormags.ir/view/fa/keyword/
URL-5(2024). https://www.understandingwar.org/afghan-government
URL-6 (2024). https://www.mfa.gov.tr/afganistan-kunyesi.tr.mfa
URL-7 (2024). Http://İdlg.Gov.Af/Fa/Page/İdlg/History

Dini Motifli Terörizm

Emine Hazan Kipriksiz[4]
Tuğba Büktel[5]
Tuba Bulut[6]

Özet

Terörizm, siyasi, dini veya ideolojik amaçlar doğrultusunda korku ve kaos yaratmak amacıyla sivillere veya hükümetlere karşı şiddet kullanma eylemidir. Temel amaçları toplumda korku yaratarak kendi ideolojilerinin veya taleplerini dayatmaktır. Uluslararası niteliği nedeniyle ortak bir tanımı olmayan pek çok terörizm türü bulunmaktadır. Bu türler, dini motifli terör, etnik terör ve uluslararası terör gibi başlıklar altında sınıflandırılmaktadır. Bu çalışma dini motifli terörizmin kökenleri, motivasyonları ve etkilerini analiz etmeyi amaçlanmaktadır. Ayrıca, terör gruplarının din üzerinden oluşturdukları propagandaların sosyal ve siyasi dinamiklere nasıl etki ettiğini anlamak için bir çerçevede sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmada, dini motifli terörizme dair akademik literatür taraması yapılmış, geçmiş vakaların analizi ve çeşitli terör örgütlerinin / gruplarının söylemlerine dayalı içerik analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma, dini motifli terör örgütlerinin / gruplarının ideolojilerini meşrulaştırmak için seçilmiş dini metinleri manipüle ettiklerini aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullardan etkilenen karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada dini motifli terörizmin yalnızca dini unsurlar değil, karmaşık sosyal ve siyasi etkenler tarafından da şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, terörizme karşı geliştirilecek stratejilerin sadece güvenlik temelli değil, aynı zamanda sosyal uyum ve eğitim gibi konuları da içermesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Terörizm, Dini Radikalizm, Siyasal Şiddet,Propaganda
JEL Kodları: D74, Z12

1.Giriş

Terör ve terörizm çok geniş kapsamlı bir konudur. Terörizmin birçok çeşidi bulunmasına rağmen dini motifli terörizm ele alındığında bir grup insanın kutsal kitapların, dini söylemlerin kullanılması yolu ile ortaya çıkan bir olgu olduğu görünmektedir. Dini motifli terörizme örnek verilecek olunursa Aşırılık Yanlısı Gruplar, Yahudi Terör Örgütleri, Hristiyan Terör Örgütleri gösterilebilir. Bu çerçevede bakıldığında bu örgütler olumsuz birçok sonuca neden olmaktadır. Savaş, ölüm, saldırı, eylem, şiddet ve korku bu olumsuz sonuçların başında yer almaktadır.

2. Terör ve Terörizmin Tanımı ve Türleri

Terör ve terörizm yüzyıllardan beri devletler için en büyük tehlikelerden biri olmuştur. Terör ve terörizm kavramları tarihsel olarak farklı tanımlara sahip olduğu için günümüzde de kesin olarak doğru sayılan bir tanım belirlenmemiştir**.** Ancak ifadelerden yola çıkacak olursak şiddet, korku, sivillere zarar verme verilen farklı tanımların ortak noktasıdır.

[4] Sorumlu Yazar, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr.
İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, 220529021@ogr.cbu.edu.tr
[5] Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr.
İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, 210529054@ogr.cbu.edu.tr
[6] Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr.
İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, 210529065@ogr.cbu.edu.tr

2.1 .Terör ve Terörizm Kavramı ve Farkları

Terör, büyük çaplı korku veren ve fertlerde yılgınlık yaratan bir eylem durumunu ifade ederken; terörizm ise, siyasal amaçlar için mevcut durumu yasadışı yollardan değiştirmek amacıyla örgütlü, sistemli ve sürekli terör eylemlerini kullanmayı bir yöntem olarak benimseme durumudur. Terörizm, toplumu korkutmak ve yıldırmak için şiddet kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir stratejidir. Terör bir eylem biçimi iken terörizm bir sistemdir. Terörizm, özellikle dinamit ile yüksek infilak yetenekli patlayıcı ve bombaların gelişimi ile kitlesel imha yeteneğini, ölümcül etkisini arttırmıştır. (Arnold,2004, pp.263-273)

2.3. Terörizmin Çeşitleri

2.3.1.Uluslararası Terörizm

Uluslararası terör, yaptıkları eylemlerle birden çok ülke için sonuçlar doğuran, ortak görüşlü teröristlerin birlikte daha güçlü yapı olabilmesi ve arzuladığı konuma gelmeleri için uyruk ayrımı yapmaksızın bir araya gelerek sistematik şekilde uyguladıkları şiddettir. (T.C. İçişleri Bakanlığı,2022,pp.41-43).Uluslararası terörizmin 100'ün üzerinde tanımı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır;AB'nin görüşü:terörist saldırılar, şu amaçlarla işlendiği takdirde bir ülkeye veya bir uluslararası örgüte ciddi olarak zarar verebilir: bir halkı ciddi olarak korkutmak; veya bir hükümeti veya uluslarası örgütü herhangi bir işi icra etmesi veya etmemesi için uygun olmayan / sıradışı şekilde zorlamak; veya bir ülkenin veya bir uluslarası örgütün temel siyasi, anayasal ,ekonomik veya sosyal yapılarını yıkmak veya ciddi şekilde istikrarsızlaştırmak.(Smith,2020,pp.221-253)

2.3.2. Etnik Terörizm

Etnik terörizmin ne olduğuna bakılacak olunursa; etnik terörizm, belirli bir etnik kimliğe sahip bireylerin yaşadıkları ülkenin siyasi yapısı içerisinde tek unsur olamamaları durumunda toplum tarafından dışlandıklarını ve haksızlığa uğradıklarını iddia ederek, uzun dönemde kendi ulus devletlerini kurmak amacıyla üzerinde yaşadıkları ülkeden toprak talep edip şiddete başvurmaları sonucunda ortaya çıkan terör hareketleridir denilebilir. (TERAM, 2024, ss. 1) Bir etnik azınlık kendini o devlete ait hissetmez ve ayrı bir devlet kurmak isterse yani bağımsız olmak isterse etnik terör yapabilir. Tabii ki bu her azınlık grubun terör yapacağı anlamına gelmemektedir. Etnik terörizmin var olması ve varlığını sürdürmesi büyük ölçüde ayrılıkçı bir hareketin de varlığına bağlıdır. (TERAM, 2024, ss. 1)

2.3.3. Dini Motifli Terörizm

Din ile terör kavramı birbiri ile ilişkili olup olmadığı tartışması geçmişte yaşandığı gibi günümüzde de bu tartışma etkisini korumaktadır. Bu anlamda olumlu bir ilişkinin olduğu yönündeki yaklaşımlar zamanla dinler arasındaki kin ve nefreti körüklemiş ve günümüzde

"dinî terör" ve "dinî motifli terör" gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. (Ahmet Hamdi Türkoğlu, 2015,ss. 164) Din bilindiği üzere toplumda ayrılıkçı değil birleştirici bir görev üstlenir. Dini terör denmemesi onun yerine dini motifli terör denmesinin sebebi budur.Terör temelde bir din meselesi değil; bir dine inanan özne veya örgütün dini algılama ve yorumlama meselesidir. (Aydınalp, 2023, ss19) Dikkat edilirse kendini muhafazakar ya da kendini o dine adamış kişilerden dini motifli teröristlerin ayrımını yapmak çok net olacaktır.

Diğer terör örgütleri ile kıyaslandığında dini motifli terör örgütlerinde hedef ve ödül, mücadele edilen sistemin yıkılmasından ziyade, sonsuzluk ve ölümden sonraki hayatın kazanılmasıdır. (Gürbüz, 2008, ss. 48)

Dini motifli terör örgütleri, aynı dine mensup olmanın verdiği rahatlıkla diğer terör örgütlerine göre çok daha geniş alanlara yayılabilmektedir. Bu örgütlerin mensupları, genellikle ekonomik yönden fakir ve buna bağlı olarak manevi değerlerin öne çıktığı kesimlerden gelir. Din konusundaki bilgisizlikleri ve günah korkusu kendilerine anlatılan dini kuralları sorgulamalarını engellemektedir. (Gürbüz, 2008, ss. 48)

Dini motifli terör ve etnik terör farkından bahsedecek olunursa;

a.Etnik terörizm, etnik kimlik ve hak taleplerine dayanırken, dini motifli terörizm dini ideolojilerle politik hedeflere ulaşmayı amaçlar.

b.Etnik terörizm, dil, tarih ve etnik kimlik üzerine kuruludur; dini terörizm ise kutsal metinler ve dini liderlerin yorumlarına dayanır.

c.Etnik terörizm bağımsızlık veya özerklik hedeflerken, dini terörizm dinin yayılması veya egemenliğini amaçlar.

d.Etnik terör grupları milliyete, dini terör grupları ise dini inançlara dayanır.

3. Dini Motifli Terörizmin Dini İstismar Etmesi

Bu konu çerçevesinde ele alınacak olan islamiyet,yahudilik ve hristiyanlık dinleri kapsamında terörizmi meşru kılmak için dinlerin terror örgütleri aracılığı ile istismarı ele alınacaktır. Islamiyetin terror örgütleri açısından istismarını meşrulaştırmak için kurandan alınan ayetlerden biri şu şekildedir"***Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.***" **(Nisa, 89)Yahudilik için ise bu şekildedir;"*Rab seni kendi halkı İsrail'in Kralı olarak meshetmek için beni gönderdi. Şimdi Rabbin sözlerine kulak ver. Her şeye egemen Rab diyor ki, 'İsrailliler'e yaptıkları kötülükten ötürü Amalekliler'i cezalandıracağım. Çünkü Mısır'dan çıkan İsrailliler'e karşı koydular. Şimdi git, Amalekliler'e saldır. Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür.'*** " (Samuel, 15:2-3)

Hristiyanlığa bakılacak olunursa"***Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Keşke bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı!***" (Luka, 12: 49)

Tarih boyunca birçok kişi ve grup, dinin insanlar üzerindeki etkisinden faydalanarak çeşitli kazançlar elde etmeyi denemiş, din tüccarlığı yapmaktan çekinmemiştir (Diyanet İşleri Başkalığı, 2018, ss. 5)Gerek kutsal metinler gerek söylemler dini motifli teröristlerin gerçekleştirdikleri eylemleri meşrulaştırmanın en önemli yoludur. Terör örgütleri, dini hüküm ve kuralları kendi amaçları doğrultusunda çarpıtarak terörist eylemler gerçekleştirmekte ve bu eylemleri din adına yaptıklarını ösürmektedir (Bulut, 2016, ss. 27-32). Dini temelli terör örgütlerinin temel özellikleri incelendiğinde,

düşmanlarını şeytanlaştırma ve bu şeytanlaştırılmış düşmanla savaş sırasında hayatını kaybedenlere cennet hayatı vaat etme gibi unsurların bu örgütlerde değişmeyen birer yapı taşı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, örgütün dini liderinin söylemleri ya da kutsal metinlerden çıkarıldığını iddia ettiği hükümlerle hareket eden eylemciler, ahirette ödüllendirileceklerine olan inançları nedeniyle, insan doğasına aykırı görülen intihar saldırıları gibi eylemleri bile gerçekleştirebilmektedir (Bulut, 2016, ss. 27-32)

Her dinde dini kendi amaçları çerçevesinde kullanan terör örgütleri mevcuttur. Dini kaynaklı terörü sadece İslam dinine mal etmek çok yanlıştır. Bu durum Batılı ülkeler ve basını tarafından özellikle gözardı edilmektedir. Ancak bugün Balkanlar, Karadağ ve başka birçok yerlerde meydana gelen olaylara baktığımızda; Hıristiyan din motivasyonu arkasınada sığınılmak suretiyle işlenen cinayetler terör açısından gözardı edilemez (Kuyaksil, 2014, pp. 82)

4. Dini Motifli Terör Örgütleri

Dini referanslı aşırıcı terörizm "Dini motifli terör örgütleri," belirli bir dinin öğretilerini kullanarak veya savunarak, genellikle politik veya ideolojik hedeflerini desteklemek için şiddet eylemlerine başvuran örgütlerdir. IŞİD, El Kaide ve Boko Haram gibi örgütler, dini motifli terör örgütleri olarak örnek verilebilir. Ancak, dini inançlarla terörizmi doğrudan ilişkilendirmek dikkatli bir şekilde yapılmalıdır, çünkü terörizm genellikle siyasi, sosyal veya ekonomik faktörlere dayanır. Dini motifli terör örgütleri, genellikle dini inançları veya ideolojileri temel alarak şiddet eylemleri gerçekleştiren örgütlerdir. Bu örgütler, genellikle belirli bir dinin veya mezhebin yorumunu veya yönlerini kullanarak siyasi, sosyal veya ideolojik amaçlar için şiddet kullanırlar. İşte bazı dini motifli terör örgütleri ;

4.1.El Kaide

El Kaide'nin arapça anlamı ''kurtuluş,temel''dir. Sünni İslam düşüncesinde Vahhabi kökünden türeyen aşırılık yanlısı oluşumdur. Grup, 1988'de Suudi Arabistanlı Usame bin Ladin ve Mısırlı Muhammed Atıf tarafından Pakistan'da ortaya çıktı (Bag,2021)
El-Kaide,kendi İslam anlayışını yaymanın tek yolunun cihattan geçtiğine inanıyordu. Ağırlıklı olarak savunma amaçlı cihadı benimsiyor. İslama uymayan islamdan farklı din anlayışına sahip olan kişilerle savaşmak gerektiğine inanıyor. Örgütün amaçları arasında ,bir İslam devleti kurmak ve bunu şeriata bağlı bir devlet olması gerektiğini öne sürüyor. . Örgüt,ulusal ve uluslararası birçok kurum kuruluş tarafından tarafından terör örgütü olarak Kabul edilmektedir.Uzmanlara göre El Kaide, Ladin'in öldürülmesi sonrası bölündü.(Bag,2021)
El-Kaide, daha sonra, 23 Eylül 2001'de, 13224 sayılı Başkanlık Kararnamesi Ekinde listelenmiştir El-Kaide'nin ABD yargısına tabi olan tüm serveti ve gelirleri enlgellenip ABD vatandaşı ve sakinlerinin El-Kaide ile bir iş birliği yapması yasaklanmıştır. Buna ek olarak, El-Kaide'ye bilerek maddi destek veya kaynak sağlamak veya sağlamayı planlayıp buna teşebbüs etmek suç olarak kabul edilmektedir. (Rewards For Justice-United State Website)
1992- 2015 yılları arasında el kaidenin yapmış olduğu saldırılarda yaklaşık olarak 4000 insan hayatını kaybetmiştir.Bu saldırılar arasında yer alan 11 Eylül saldırıları en ses getirenidir.Bu saldırılara ve hedeflerine bakılacak olunursa ;

11 Eylül Saldırılarının Hedefleri

a. New York ve Washington'ın simgeleşmiş binalarına çarparak, yankı yaratmak.
b.Uçaklardan ikisi New York'taki İkiz Kulelere çarptı.
c.Diğer bir uçak, başkent Washington DC yakınlarındaki merkezi bir binanın batı kısmına çarptı.
d.Son uçak ise yerleşim yerinden uzak bir bölgeye düştü. (BBC,2024)

4.2. IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti)

IŞİD, özellikle 2014 yılında Irak ve Suriye'de geniş bir alana yayılan ve kendi kendine ilan ettiği "İslam Devleti" adı altında bir devlet kurmaya çalışan bir terör örgütüdür. Ebu Musab el Zerkavi tarafından kuruldu. IŞİD, şiddetli cihatçı ideolojiye dayanmaktadır ve örgüt, özellikle Ortadoğu'da büyük bir tehdit oluşturmuştur.(Bag,2021) İran'da 2024 yılında düzenlenen bir törende meydana gelen saldırıları, Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) üstlendi. art arda gerçekleşen patlamalarda, 84 kişi hayatını kaybetmiş, 284 kişi de yaralanmıştı.(BBC,2O24)

4.3. Boko Haram

Boko Haram'ın kelime karşılığı Hausa dilinde "Latin alfabesi haram", "Batılı stili eğitim-öğretim haram" anlamını taşımaktadır.Resmi adı: "Cemaat es-Sulh Sünnet Li Dava Vel Cihad" Boko Haram örgütü, 2002 yılında Muhammed Yusuf tarafından kuruldu. Örgüt aşırılık yanlısı bir grup olup yasadışı silahlı bir örgüttür.Örgüt birçok insanı canından etme, , kent ve diğer dinlere ait ibadet yerlerini yakma, genç kızları dini gerekçelerle kaçırıp satma gibi pek çok illegal eylemle gündeme gelmektedir.Batılı stile ait olan eğitimi kabul etmeyip kendi islami eğitim sistemini kurma vaadinde bulunur.Boko Haram'ın en büyük düşmanları kadınlar ve batı stili eğitimdir. Muhammed Yusuf tarafından kurulan ve onun yöneticiliğinde ilerleyen Boko Haram Muhamed Yusuf'un 30 Temmuz 2009 tarihinde Nijerya polisi tarafından yakalanıp ve kurşunlanarak infaz edildi.(Euronews,2015)

4.4. Yahudi Terör Örgütü: IRGUN (Irgun Z'vai Leumi)

Her dinde olduğu gibi Yahudi dininde de dini kendi çıkarları için kullanan terör grupları vardır fakat bu gruplar sınırlı sayıda olduğu gibi toplumun genelini temsil etmezler. Burada Irun terör örgütü incelenecektir.
1931 yılında Haganah'ı[7]terk edenler Haganah b adı altında önce Haganah le'umit ve sonuç olarak Irgun z'vai leumi adını alacak örgütü kurdular. (Asal, 2018) Irgun örgütü bölünmüş bir örgüt olduğu için Haganah'tan sayıca azdır. Örgütü kurmalarının sebebi, isyanlarda Haganah'ın tepki göstermekteki yeteneksizliğiydi. (Asal, 2018) Irgun örgütü diğer örgütlerin devamı niteliğinde olduğu için politikaları ve ideolojileri de çok farklı olmamaktadır.

[7] İsrail ordusunun resmi adı, '**Z'va Haganah** / Savunma Ordusu'dur. 1950 yılında Ze'ev Jabotinsky, Eliyahu Golomb tarafından kurulmuş olan örgüt şu an aktif değildir. (Eğilmez,2021)

Irgun örgütü, kuruluş aşamasında Kudüs ve civarında yoğunlaşmıştır (Asal, 2018) Irgun, diğer Yahudi örgütleri içindeki en şiddet yanlısı örgüttür. Kuruluşundan itibaren İngilizlere ve Filistinlilere karşı kanlı terör eylemleri gerçekleştirmiştir. (Sağlam, 2023)
Sonuç olarak, Irgun örgütü Filistindeki terör faaliyetlerini devam ettirebilmek için gerekli yapıyı kurmuş ve bu faaliyetleri finanse etmeyi başarmıştır. Bu durumdan hareketle, örgütün eylemlerinin etkili olduğu sonucunu çıkartılabilir.
Irgun terör örgütünün düzenlediği ve ses getirdiği eylemlere bakmak ve örnek vermek gerekirse iki önemli saldırıdan bahsedilir ; birincisi David King Otelinde gerçekleşen bombalı saldırı, ikincisi ise Deir Yassin Katliamıdır.

4.5. Hristiyan Kaynaklı Terör Hareketleri

Hristiyanlık perspektifinden terör hareketlerine bakıldığında, tarih boyunca hristiyanlar kendi içlerinde görüş farklılıkları yaşamış ve bunun sonucunda da Katolik, Ortodoks ve Protestan mezhepleri ortaya çıkmıştır. Özellikle protestanların aforoz (dinden çıkarılması) edilmesi gibi toplumsal ve inançsal dışlanma olayları çeşitli çatışmalara neden olmuştur. Siyasallaşmanın da katkısıyla etkisini gittikçe arttıran Hristiyanlık, kendilerinden olan olmayan, farklı düşünen, hristiyan ancak farklı mezhepten insanlara '' dinsel kaynakları referans alarak sürekli şiddet uygulamıştır.''
1800'yi yılların ortalarına gelindiğinde ise farklı mezhepten oldukları gerekçesiyle toplumdan ve dinden dışlanan bu insanlar Ku Klux Klan adında gizli bir yeraltı örgütü kurdu. Amaçları, Protestanların üstünlüğünü sağlamak ve ABD'deki siyahilerin kazandığı haklara karşı çıkmaktı.Bu amaçları doğrultusunda ise her türlü şiddet ve terör olarak nitelendirilebilecek eylemden çekinmemişlerdir. Günümüzde destekçileri azalmış olsa da bu örgüt, ırkçı bir ideolojiye dayanmasına rağmen Hristiyanlık yorumlarını kullanarak şiddet eylemlerine meşruiyet kazandırmaya çalışmış ve dini istismar etmiştir.

4.5.1. Hristiyan Kimliği Hareketi

Hristiyan Kimliği Hareketi (The Christian Identity Movement), beyaz ırkın üstünlüğünü, Hristiyanlık ve İncil hukukunu temel alan bir yapı olarak dini referanslarla şiddet eylemlerine yönelen bir başka terör örgütüdür. Din ve devletin birleşimini savunarak dini esaslara dayalı bir toplum oluşturmayı amaçlayan bu hareket, kökenlerini 1850'lerde İngiltere'de atmıştır. Hareket, beyaz Aryan ırkının Tanrı tarafından seçilmiş olduğuna inanmaktadır. Hristiyanlığı benimsemeleriyle birlikte üstün bir ırk haline geldiklerini düşünen grup, 1990'lı yıllarda çeşitli bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir. En büyük saldırılarından biri 1995 yılında Oklahoma'daki bir hükümet binasına düzenlemiş ve bu saldırıda 168 kişi hayatını kaybederken 500'den fazla kişi yaralanmıştır. Hareket, 1996 ve sonrasında da saldırılarına devam ederek eşcinsellere ait mekanları, Yahudi topluluklarını ve diğer dinlere mensup grupları hedef almıştır.

5.Dini Terörizmle Mücadele Stratejileri

5.1 Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmalarının Önemi

Eğitim ile terörizm doğrudan bağlantılıdır. 'Terör örgütlerine katılan kimselerin eğitim düzeyleri ile aldıkları eğitim seviyesi arasındaki ilişkiyi anlama bakımından eğitim kavramı üzerinde 'durulur. (Biçer, 2024) Eğitim insanların gelişmesini sağlar ve bu gelişme

davranış ve düşünce gelişimini de beraberinde getirir. Eğitim almamış ya da yanlış eğitim almış insanlar yanlış davranmaya açık hale gelmektedir. Eğitim almayan insanlar ya da yanlış eğitim alan insanlar tümü olmamakla birlikte terör faaliyetlerine yönelebilirler.
Ailede ve toplumda şiddete başvurmanın en önemli nedeni olarak yoksulluk, ilk sırayı alırken, yetersiz eğitim, ikinci sıraya yerleşmiştir. Bu doğrultuda şiddet ve terör eylemlerinin sonlandırılması veya en aza indirgenmesi için, birinci öneri, yoksulluğun çözülmesi, ikincisi ise, eğitim düzeyinin yükseltilmesi gelmektedir. (Biçer, 2024)

Radikallleşmenin önlenmesi oldukça zor bir süreçtir çünkü insanların düşüncelerini ve davranışlarını değiştirmeyi amaç edinir. (Gun ve Demirden, 2019) Bazı insanlar inandığı düşünceyi ve alıştığı düşünceyi değiştirmekte zorlandığı için zor bir süreç olarak görülür. Radikalleşmenin önlenmesinin başarısı, radikalleşme sürecinin anlaşılmasına bağlıdır. (Gun ve Demirden, 2019) .Medyanın kullanımı pozitif mesajlar vermek bakımından önemlidir ve kendi hayatlarında daha önceden radikalleşme tecrübesi atlatmış olan rol model kişiler ilgili terörist grubun inandırıcılığını azaltmak için kullanılmalıdır. (Gun ve Demirden, 2019)

5.2Uluslararası Arenada Terörizmle Mücadelede Ülkeler Arası İş Birliği

Sadece dini motifli terörizmle mücadeleye ilişkin devletler arasında iş birliğini temsil etmek zor olduğundan genel olarak uluslarası terörizm ile mücadele edilirse aynı zamanda dini motifli terörizm ilede mücadele edilmiş olunacaktır. Terör eylemleri bir devletin topraklarında gerçekleşiyor ve etkilerini sadece o devlete yöneltiyor ise ulusal terör söz konusudur. Böyle durumlarda devletlerin kendi iç hukukları uygulanır. Terörist faaliyetlerin birden fazla ülkeyi ilgilendirmesi durumunda ise birden fazla devletin yargı yetkisi söz konusu olur. Böyle bir durumda terör, uluslararası bir boyut kazanmıştır ve artık uluslararası hukuku da ilgilendirir. Ancak evrensel ve genel gecer bir terör tanımı yapılamadığı icin teröru tümden yasaklayan evrensel bir anlaşma da henüz oluşturulamamıştır. (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022,pp.82-84)
Terör eylemleriyle mücadeleyi teşvik eden ve üye devletleri terörün farklı boyutlarına karşı iş birliği yapmaya zorlayan küresel bir hukuki çerçevenin oluşturulması son derece önemlidir. Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK) ve AGIT gibi uluslararası kuruluşlar bünyesinde gerçekleştirilen danışma ve müzakereler ile ortaya konan belgeler bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

Türkiye, ayrıca ABD ile Terörle Mücadele Küresel Forumu (TMKF) girişimini başlatmış ve 2011 Eylül'ü ile 2016 Nisan'ı arasında bu forumun eş başkanlığını üstlenmiştir. Türkiye, 2017 Eylül'e kadar TMKF bünyesinde Avrupa Birliği (AB) ile Afrika Boynuzu Çalışma Grubu'nun eş başkanlığını da yürütmüştür. TMKF içinde, 2016 yılında "Radikalleşmenin Yaşam Döngüsüyle Mücadele Araç Seti" girişimi ve 2017 yılında "Kamuya Açık Hedeflerin Terör Saldırılarından Korunması" konulu Antalya Memorandumu, Türkiye ve ABD'nin öncülüğünde geliştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2024).

6. Sonuç

Yukarıda ele alınan bilgiler kapsamında dini motifli terörizm ve diğer terörizm çeşitlerinin günümüzde hala çok ciddi bir sorun olduğu ve bu sorunlar kapsamında birçok bireyin öldüğü, yaralandığı ve mağdur olduğu tespit edilmekle birlikte bu sorunun hala önüne

geçilemediği görülmektedir. Her geçen gün bu terör örgütleri eylemlerine, saldırılarına bir yenisini daha eklemektedir. Bu sorunların çözümünde bireylerin ve uluslararası arenanın büyük bir rolü vardır.Dini motifli terörizm, toplum üzerinde derin ve kalıcı olumsuz etkiler yaratan bir olgudur. Bu terörizm türü, kutsal metinlerin ve dini söylemlerin yanlış yorumlanmasıyla ortaya çıkar ve radikal gruplar tarafından kullanılır. Örneğin, radikal İslamcı, Yahudi ve Hristiyan terör örgütleri, şiddeti meşrulaştırarak toplumda korku ve kaos yaratır. Bu tür terörizmin sonuçları arasında savaş, ölüm, saldırılar ve sürekli bir güvensizlik hali bulunur. Dini motifli terörizmle başa çıkmak için sadece güvenlik önlemleri yeterli değildir; dini ve kültürel eğitimin doğru şekilde verilmesi de gereklidir. Bu şekilde, terörizmin ideolojik ve dini temelleri zayıflatılabilir ve barış içinde bir arada yaşama kültürü güçlenebilir.

Kaynakça

Arnold, J. (2004). Mass casualty terrorist bombings: A comparison of outcomes by bombing type. *Annals of Emergency Medicine, 43*(2), 263-273. https://doi.org/10.xxxx/yyyy

Asal, C. (2018). İsrail'in kuruluşunda revizyonist siyonizm ve irgun örgütü. T.C. Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü. Ortadoğu siyasi tarihi ve uluslararası ilişkiler anabilim dalı.

Aydınalp, h. (2023). prof. dr. halil aydınalp ile söyleşi: dini motifli terörizm. (trad, röportajı yapan) trad.

Bag, M. (2021). Taliban, El Kaide, IŞid ve IŞid-H: Aralarındaki farklar ve benzerlikleri neler? *Euronews.* https://tr.euronews.com/2021/09/05/taliban-el-kaide-isid-ve-isid-h-aralar-ndaki-farklar-ve-benzerlikleri-neler (Erişim Tarihi: 15.03.2024).

BBC. (2024). İran'da 84 kişinin hayatını kaybettiği Kasım Süleymani'nin mezarı yakınındaki saldırıları IŞİD üstlendi. *BBC News Türkçe.* https://www.bbc.co.uk/programmes/p06dz9vf (Erişim Tarihi: 12.12.2024).

BBC. (2024). 11 Eylül 2001 saldırıları: Nasıl düzenlendi, kaç kişi öldü, sonrasında ne oldu? *BBC News Türkçe.* (Erişim Tarihi: 12.12.2024).

Biçer, R. (2024). Terör, Eğitim ve Teoloji. *Türk Dünyası.*

Bulut, M. G. (2016). Dini motifli terör örgütlerinin "Şahadet" (Şehitlik) kavramını anlama biçimlerinin felsefi açıdan incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eğilmez, S. (2023). İsrail'i Haganah ve Irgun silahlı terör örgütünü kurdu. *IHA.* https://www.iha.com.tr/erzurum-haberleri/doc-dr-savas-egilmez-israili-haganah-ve-irgun-silahli-teror-orgutu-kurdu-43854078 (Erişim Tarihi: 28.03.2024).

Euronews. (2015). Sorularla Boko Haram. *Euronews.*https://tr.euronews.com/2015/01/13/sorularla-boko-haram (Erişim Tarihi: 14.03.2024).

Gunn, A., & Demirden, A. (2019). Radikalleşmenin önlenmesi ve terörizm olgusu. *Polis Akademisi Yayınları, 24*(72), 21-51.

Gürbüz, B. (2008). Dini motifli ve uluslararası bir terör örgütü olarak El Kaide. T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Harman, Ö. F. (2016). Hristiyanlık ve şiddet. *In Din ve Şiddet.* R. Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları.

Kuyaksıl, A. (2014). Terör örgütlerinin ideoloji unsuru olarak kullandığı bazı dini kavramlar, 79-112.

Rewards for Justice. (n.d.). El Kaide. https://rewardsforjustice.net/tr/rewards/el-kaide/ (Erişim Tarihi: 20.03.2024).

Sağlam, M. (2023). İngiliz manda yönetimi altındaki Filistin'de Yahudilerin uyguladığı baskı ve şiddet (1920-1948). *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 23.*
Smith, E. M. (2020). Uluslararası güvenlik. Ankara: Felix Kitap.
T.C. İçişleri Bakanlığı. (2022). Sorularla terörizm ve terör örgütleri: 50 soruda terör ve terörizm. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı.
Teram.,(2024). Etnik terörizm nedir? Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi.
Türkoğlu, A. H., & Emin, M. (2015). "Dini motifli terör" kavramı. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 164.*

Beynəlxalq Təcrübədə Audit və Təftiş Sisteminin Uçotu

Fuad Niftalıyev[8]

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, AZ1130, Azadlıq pr., 181

Xülasə

Məqalənin məqsədi- Beynəlxalq təcrübədə audit və təftiş sisteminin müqayisəli təhlilini həyata keçirməkdən ibarətdir.

Metodologiya – Məqalədə müqayisəli təhlil və statistik məlumatlar əsasında müxtəlif ölkələrin audit sistemləri təhlil edilmiş və əsas məqsəd audit və təftişin sisteminin beynəlxalq maliyyə siyasətində uğurla yerinə yetirilməsi və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi üçün baza yaratmaqdan ibarətdir.

Audit və təftiş sisteminin qanunvericiliyə əməl edilməsinin təmin olunmasına, mülkiyyətin qorunub saxlanılmasına, maliyyə vəsaitlərindən səmərəli, düzgün və qənaətlə istifadə olunmasına, maliyyə və büdcə qaydalarının pozuntularını ortaya çıxarmağa bilavasitə köməklik göstərilməsi, qeyri-leqal yollarla xərclənmiş vəsaitləri ortaya çıxartmağa və onların geri qaytarılmasını yolları təhlil edilmişdir.Beynəlxalq təcrübədə audit və təftiş sisteminin uçotunun əsas prinsiplərini və tətbiq olunma üsullarını araşdırır. Audit və təftişin nəzəri əsasları, məqsədləri və vəzifələri, növləri və təsnifatı, prinsipləri, təşkili və aparılması, informasiya təminatı, metodları və üsulları, təhlili və nəticələrinin təqdim edilməsi, nəticələrinin istifadəsi və tətbiqi mövzularını əhatə edïr.Audit və təftişin əsas məqsədi, mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının etibarlılığını təmin etmək və müəssisənin fəaliyyətini qiymətləndirməkdir. Audit, mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü, etibarlılığını və uyğunluğunu təsdiqləmək məqsədi daşıyır. Təftiş isə, müəssisənin fəaliyyətini, idarə edilməsini və qanunauyğunluğunu yoxlamaq, effektivliyini, iqtisadiliyini və səmərəliyini qiymətləndirmək məqsədi daşıyır.
Audit və təftişin vəzifələri arasında, mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının yoxlanılması, daxili nəzarət sistemlərinin qiymətləndirilməsi, qanunauyğunluğun təmin edilməsi, risklərin qiymətləndirilməsi, tövsiyələrin verilməsi və hesabatların hazırlanması yer alır. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi, audit və təftişin müəssisənin maliyyə sağlamlığını və idarə edilməsini yaxşılaşdırmaqda mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: audit, təftiş, təhlil, risklərin idarə olunması, beynəlxalq maliyyə siyasəti, daxili nəzarət

Accounting For The Audit And Inspection System İn International Practice

Fuad Niftaliyev

Abstract

The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the audit and inspection system in international practice.

Methodology – The article analyzes the audit systems of various countries based on comparative analysis and statistical data, and the main goal is to create a basis for the

[8] niftaliyev49@gmail.com

successful implementation of the audit and inspection system in international financial policy and ensuring financial stability.
The audit and inspection system directly assists in ensuring compliance with legislation, protecting property, using financial resources efficiently, correctly and economically, revealing violations of financial and budgetary rules, and analyzing ways to identify illegally spent funds and return them. The article examines the basic principles and methods of application of the audit and inspection system in international practice. It covers the theoretical foundations, goals and objectives of audit and inspection, types and classification, principles, organization and conduct, information provision, methods and techniques, analysis and presentation of results, use and application of results. The main purpose of audit and inspection is to ensure the reliability of accounting and financial statements and evaluate the activities of the enterprise. Audit aims to confirm the accuracy, reliability and compliance of accounting and financial statements. Inspection aims to verify the activities, management and legality of the enterprise, and assess its effectiveness, economy and efficiency.
The tasks of audit and inspection include checking accounting and financial statements, assessing internal control systems, ensuring legality, assessing risks, making recommendations and preparing reports. The implementation of these tasks, audit and inspection plays an important role in improving the financial health and management of the enterprise.
Keywords: audit, inspection, analysis, risk management, international financial policy, internal control

Giriş

Daxili nəzarət sistemi şirkətin maliyyə sağlamlığını qorumaq, əməliyyat səmərəliliyini artırmaq və normativlərə uyğunluğu təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş idarəetmə prosesidir. Bu sistem təşkilat daxilində müxtəlif nəzarət mexanizmlərindən ibarətdir. Bu mərhələdə əsas məqsəd riskləri azaltmaq və biznes proseslərinin dəqiqliyini və etibarlılığını artırmaqdır. Daxili nəzarət sistemləri şirkətə öz resurslarından ən səmərəli şəkildə istifadə etməyə və mümkün maliyyə itkilərinin qarşısını almağa imkan verir. Daxili nəzarət bir çox funksiyaları yerinə yetirir, məsələn, şirkətin aktivlərinin qorunması, maliyyə hesabatları proseslərinin etibarlı olması ilə investorların etimadının təmin edilməsi və əməliyyat səmərəliliyinin artırılması. Bundan əlavə, korrupsiya və səhvlər kimi arzuolunmaz halların qarşısını alaraq şirkətin ümumi fəaliyyətinə birbaşa töhfə verir.
Effektiv daxili nəzarət sistemi şirkətin bütün sahələrində müvafiq nəzarət mexanizmlərinin yaradılmasını tələb edir. Bu nəzarət mexanizmləri ümumiyyətlə fiziki nəzarət, maliyyə nəzarəti, giriş nəzarəti və inzibati nəzarət kimi təsnif edilir. Məsələn, maliyyə əməliyyatlarının dəqiqliyini və şəffaflığını təmin etmək üçün mühasibatlıq şöbəsində ikili uçot sistemi tətbiq oluna bilər və ya aktivlərin oğurlanmasının qarşısını almaq üçün təhlükəsizlik kameralarından istifadə edilə bilər. Daxili nəzarət prosesləri daimi qiymətləndirmə və audit tələb edir. Bu proseslərin effektivliyi daxili nəzarət vasitələri ilə təmin edilir və bu nəzarət mexanizmlərinə zamanla uyğunlaşma və yenilənmələr daxildir. Daxili nəzarətin digər mühüm aspekti bütün proseslərin sənədləşdirilməsi və bu sənədlərin mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməsidir. İşçilər üçün müntəzəm təlim proqramları daxili nəzarət prosedurları haqqında məlumatlılığı artıra və bu proseslərin şirkət daxilində ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsini təmin edə bilər.
Bu prosesin əsas məqsədi onun təşkili, mürəkkəbliyi və fəaliyyəti haqqında yüksək

rəhbərliyə və şuraya məlumat vermək və təkliflər verməkdir. Daxili auditorlar şirkətin bütün səviyyələrində auditlər həyata keçirməklə əməliyyat və maliyyə fəaliyyətlərinə daim nəzarət edirlər. Bu proses potensial problemlərin erkən mərhələdə aşkar edilməsini və lazımi düzəliş tədbirlərinin vaxtında həyata keçirilməsini təmin edir. Bundan əlavə, daxili audit fəaliyyətləri bütün səviyyələrdə şirkət siyasət və prosedurlarının həyata keçirilməsini təşviq edir və beləliklə, biznes proseslərinin inteqrasiyasını və optimallaşdırılmasını dəstəkləyir. Riskin qiymətləndirilməsi daxili auditin tərkib hissəsi kimi qəbul edilir. Daxili auditorlar şirkətin risk xəritəsini yaradır və ən yüksək risk sahələrini müəyyənləşdirirlər. Bu məlumat daxili audit fəaliyyətlərini prioritetləşdirmək üçün istifadə olunur. Effektiv risklərin qiymətləndirilməsi prosesi şirkətin öz resurslarından ən yaxşı şəkildə istifadə etməsini və strateji qərarların qəbulu proseslərinə əhəmiyyətli töhfə verməsini təmin edir.
Müstəqil audit şirkətin maliyyə hesabatlarını, mühasibat uçotunu və digər mühüm maliyyə məlumatlarını qiymətləndirmək üçün həyata keçirilən kənar auditdir. Bu tip audit adətən lisenziyalı mühasibat firması və ya audit şirkəti tərəfindən aparılır. Müstəqil auditorlar şirkətin maliyyə vəziyyətini və əməliyyat nəticələrini obyektiv nöqteyi-nəzərdən təhlil edir və bununla da şirkətin maraqlı tərəflərinə inam yaradır. Müstəqil auditorlar geniş spektrli audit üsullarından istifadə edirlər. Bu üsullara maliyyə hesabatlarının təfərrüatlı tədqiqi, təsadüfi seçmə metodlarından istifadə etməklə əməliyyatların yoxlanılması və maliyyə hesabatlarında olan məlumatların düzgünlüyünün çarpaz yoxlanılması daxildir. Bu proseslər şirkətin maliyyə sağlamlığına dərindən nəzər salır və onun mühasibat standartlarına uyğunluğunu qiymətləndirir.

Daxili nəzarət sistemi, daxili audit.

Müasir iş dünyasında şirkətlərin idarəetmə strukturları və əməliyyat prosesləri mürəkkəbləşir və bu, effektiv nəzarət mexanizmlərinin əhəmiyyətini artırır. Daxili nəzarət sistemi, daxili audit və müstəqil audit şirkət rəhbərliyi daxilində bir-biri ilə dərindən inteqrasiya olunmuş üç əsas prosesdir. Bu proseslər bir-biri ilə sıx bağlıdır və şirkətin maliyyə və əməliyyat sağlamlığını qorumaq üçün birlikdə işləyir. Daxili nəzarət sistemi şirkətin təməl daşı kimi qəbul edilir və bütün digər audit proseslərinin effektivliyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Daxili nəzarət, risklərin idarə edilməsi, aktivlərin qorunması, səhvlərin və saxtakarlığın qarşısının alınması, maliyyə hesabatlarında dəqiqlik və qanunlara uyğunluq kimi müxtəlif aspektlər funksiyalara xidmət edir. Effektiv daxili nəzarət sistemi olmadan daxili audit və müstəqil audit prosesləri qeyri-adekvatdır. Çünki bu proseslər daxili nəzarətin möhkəm təməllər üzərində qurulmasını tələb edir. Daxili nəzarətdən əlavə, daxili audit daxili nəzarət sistemlərinin davamlı olaraq nəzərdən keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün əvəzsiz elementdir. Daxili auditorlar daxili nəzarət sistemlərinin tətbiqini, onların şirkət siyasət və prosedurlarına uyğunluğunu yoxlayır və sistemlərin effektivliyi barədə rəhbərliyə və şura üzvlərinə rəy bildirir. Bu proses daxili nəzarət sistemlərini gücləndirməyə və potensial zəif nöqtələri müəyyən etməyə kömək edir. Bundan əlavə, daxili audit fəaliyyətləri müstəqil auditorları daxili risklərin qiymətləndirilməsi və nəzarət mexanizmləri haqqında kritik məlumatlarla təmin edir. Digər tərəfdən, müstəqil audit daxili nəzarət və daxili audit proseslərinin kənar perspektivdən qiymətləndirilməsinə imkan verir. Müstəqil auditorlar şirkətin maliyyə hesabatlarını və mühasibat təcrübələrini obyektiv şəkildə yoxlayır, daxili auditin nəticələrini yoxlayır və maliyyə hesabatlarında yüksək standartların saxlanmasına kömək edir. Bu, şirkətin kredit reytinqlərinə, investorların etibarına və bazar dəyərinə müsbət təsir göstərə bilər. [5]
Audit və təftiş müasir iqtisadiyyatlarda hər bir təşkilatın maliyyə sağlamlığını və

hesabatlılığını qorumaq məqsədilə həyata keçirilən mühüm funksiyalardır. Bu fəaliyyətlər yalnız maliyyə vəziyyətini yoxlamaqla kifayətlənmir, həm də təşkilatların daxili idarəetmə sistemlərinin və əməliyyatlarının düzgünlüyünü qiymətləndirir. Audit və təftişin düzgün həyata keçirilməsi üçün ən əsas amil isə mühasibat uçotu sisteminin keyfiyyətidir. Mühasibat uçotu, təşkilatın maliyyə əməliyyatlarının düzgün şəkildə qeydə alınması və təqdim edilməsini təmin edir, buna görə də audit və təftiş bu sistemin effektivliyini və şəffaflığını yoxlamaq məqsədini daşıyır.
Beynəlxalq təcrübə audit və təftiş sistemlərində mütəmadi olaraq inkişaf edir və bu sahədəki standartlar müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunur. Azərbaycan da beynəlxalq mühasibat uçotu və audit standartlarını tətbiq etməyə çalışır, bu isə ölkənin iqtisadi inkişafına, şəffaflığın və etibarlılığın artırılmasına kömək edir.

Auditin və təftişin əhəmiyyəti

Audit və təftişin əhəmiyyəti, təşkilatların maliyyə əməliyyatlarının düzgünlüyünü təmin etmək və həmçinin təşkilatların daxili nəzarət mexanizmlərinin işlək vəziyyətdə olmasına zəmanət verməkdən ibarətdir. Bu fəaliyyətlər, aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- Şəffaflıq və Hesabatlılıq: Audit və təftiş təşkilatların maliyyə vəziyyətinin şəffaf şəkildə əks olunmasına şərait yaradır. Təşkilatlar maliyyə hesabatlarını təqdim etməklə yanaşı, auditorlar da bu hesabatların doğruluğunu yoxlayaraq müvafiq tərəflərə düzgün məlumatlar təqdim edirlər.
- Daxili Nəzarət Sisteminin Qiymətləndirilməsi: Təftiş, yalnız maliyyə əməliyyatları deyil, həm də təşkilatın idarəetmə, hüquqi və əməliyyat sistemlərinin düzgünlüyünü yoxlayır. Daxili nəzarət sisteminin düzgünlüyü təşkilatın maliyyə risklərinin idarə olunmasında və korporativ idarəetmənin yaxşılaşdırılmasında əsas rol oynayır.
- Təşkilatın Risklərinin Aşkarlanması: Auditorlar və təftişçilər, təşkilatın fəaliyyətində mövcud olan potensial riskləri aşkarlayır və buna əsasən tədbirlər görürlər. Bu, xüsusilə maliyyə manipulyasiyalarının və ya düzgün olmayan mühasibat uçotu əməliyyatlarının qarşısını almağa kömək edir.

Daxili nəzarət konsepsiyası, məqsədlər və komponentlər

Daxili nəzarət sisteminin ilk hərtərəfli müayinələri 1949-cu ildə aparılmışdır. Audit Prosedurları Komitəsi tərəfindən dərc edilmiş xüsusi hesabatda daxili nəzarət sistemi "müəssisənin əməliyyat planının və aktivlərinin mühafizəsini təmin etmək, mühasibat uçotunun düzgünlüyünə və etibarlılığına nəzarət etmək, mühasibat uçotu sənədlərinin düzgünlüyünə və etibarlılığına nəzarət etmək üçün qəbul edilmiş və həyata keçirilən bütün qabaqlayıcı üsullar daxil olmaqla" müəyyən edilmişdir. əməliyyat səmərəliliyi və müəyyən edilmiş idarəetmə siyasətlərinə uyğunluğu təşviq etmək." . Aydındır ki, bu tərif geniş və əhatəlidir; O, təkcə maliyyə əməliyyatlarını və mühasibat uçotu ilə bağlı dəyər hərəkətlərini deyil, həm də biznesin ümumi məqsədləri ilə bağlı müxtəlif vəziyyətləri və bu məqsədlərə doğru olan fəaliyyətləri əhatə edir. . [**4**]
Daxili nəzarət sistemlərinin əsas məqsədi təsərrüfat əməliyyatlarının nizamlı, etik normalara uyğun, qənaətli, səmərəli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək, öhdəliklərin məsuliyyətli şəkildə yerinə yetirilməsini təmin etmək, mövcud qaydalara və qanunvericiliyə riayət etmək, səhvlərin və qanun pozuntularının qarşısını almaq. Bu vəziyyətin təbii nəticəsi kimi müəssisələrin genişlənməsi və fəaliyyətlərin sayının və

mürəkkəbliyinin artması biznes resurslarının qorunması, səhvlərin və saxtakarlığın qarşısının alınması üçün görüləcək tədbirlər üçün vaxtında, dəqiq və etibarlı məlumatlara ehtiyacı artırır. Bu kontekstdə maliyyə məlumatlarının düzgünlüyünü və etibarlılığını təmin etmək üçün mühasibat uçotu sistemi üçün daxili nəzarət fəaliyyətləri zəruridir.

Daxili nəzarət sisteminin məqsədləri, geniş kontekstdə qiymətləndirildikdə, aşağıdakı kimi müzakirə edilə bilər:

1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin qüvvədə olan qanuni qaydalara və biznes siyasətlərinə uyğun həyata keçirilməsini təmin etmək,
2. Müəssisənin aktivlərinin qorunması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi,
3. Biznes fəaliyyətinin səmərəliliyini və səmərəliliyini artırmaq,
4. Maliyyə hesabatlarında əks olunan məlumatların düzgünlüyünü və etibarlılığını təmin etmək,
5. Aktivlərin iqtisadi dəyərini və istifadə səmərəliliyini maksimuma çatdırmaq,
6. Biznesin yüksək rəhbərliyi tərəfindən qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq,
7. Qeyri-dəqiqlik və dələduzluq hallarını aşkar etmək və belə hallara qarşı qabaqlayıcı tədbirlər görmək.

Daxili nəzarətin əsas prinsipləri, vəzifələri və məsuliyyətləri

Daxili nəzarət sisteminin gözlənilən funksiyaları yerinə yetirməsi üçün nəzərə alınmalı olan əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

a) Biznes aktivlərinin qorunması və mühasibat uçotunun təhlükəsizliyi prinsipi;
b) Tapşırıqların bölüşdürülməsinin aydınlığı prinsipi,
c) Müvafiq sənədləşdirmə və qeyd sisteminə malik olmaq prinsipi,
d) Biznes işçilərinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi prinsipi,
e) Müstəqil auditin təşkili prinsipi. . [**2**]

Daxili nəzarət sisteminin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi ilə onun həyata keçirilməsinin effektivliyi, bu prosesdə iştirak edəcək vəzifəli şəxslərin təyin edilməsi, daxili nəzarət prinsiplərinin və məqsədlərinin qiymətləndirilməsi arasında əlaqəni ətraflı araşdırmaq lazımdır. Sözügedən məqalələr aşağıdakı məqalələrdən bəhs edir:

a) Müəssisə aktivlərinin qorunması və mühasibat uçotunun mühafizəsi prinsipi: Biznes aktivlərinin daim risk altında olması bu aktivlərin qorunmasının böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir. Müəssisədə effektiv daxili nəzarət sistemi fəaliyyət göstərirsə, müəssisədəki aktivlər yanğından, təbii fəlakətdən, oğurluqdan, dələduzluqdan və s. təhdidlərdən qorunacaqdır.
b) Tapşırıqların bölüşdürülməsinin aydınlıq prinsipi: Vəzifələrin ayrılması prinsipi tələb edir ki, əməliyyat prosesi əvvəldən axıra qədər tək bir şəxsin nəzarəti altında olmamalıdır. Bizneslər böyüdükcə fəaliyyətlərə effektiv nəzarət və şöbələr arasında koordinasiya çətinləşə bilər. Bu cür çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün səlahiyyət və vəzifələrin daxili nəzarət sistemlərinin effektiv fəaliyyətini dəstəkləyəcək şəkildə təyin edilməsi vacibdir. Bu kontekstdə, güclü daxili nəzarət strukturunun yaradılması üçün həmişə ayrılması lazım olan əsas vəzifələr aşağıdakı kimi sıralana bilər :

- Aktivlərin auditi;
- Müvafiq əməliyyatlara icazə verilməsi və ya təsdiqlənməsi;
- Mühasibat uçotu və ya hesabat əməliyyatları.

Vəzifələrin bu şəkildə ayrılması biznesdə daxili nəzarət pozuntularına görə məsul şəxslərin müəyyən edilməsinə imkan verə bilər.

c) Müvafiq sənədləşdirmə və qeyd sisteminə malik olmaq prinsipi: Effektiv daxili nəzarət sistemi və mühasibat uçotu sisteminin müəssisələrdə dəqiq və etibarlı məlumat təmin etməsi üçün sənədləri müvafiq qaydada qeyd etmək lazımdır. Bu prinsipə uyğun hərəkət etmək biznes rəhbərliyinin mühasibat uçotu sistemi vasitəsilə etibarlı məlumat əldə edə bilməsini və bu məlumatlara uyğun olaraq düzgün qərarlar qəbul etməsini təmin edəcəkdir. Bununla belə, bu prinsipin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi biznes üçün xüsusi olaraq hazırlanmış ətraflı və uyğun mühasibat planı ilə mümkün olacaqdır.
d) Biznes işçilərinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi prinsipi: Daxili nəzarət sisteminin gözlənilən səviyyədə effektiv işləməsi üçün müəssisə rəhbərliyi ilə işçilər arasında harmonik əlaqənin olması vacibdir. Daxili nəzarət sisteminin layihələndirilməsi və nəzarəti müəssisə rəhbərliyinə, həyata keçirilməsi isə işçilərin səlahiyyət və məsuliyyətinə aiddir.
e) Müstəqil Nəzarət Prinsipləri: Daxili nəzarət sisteminin effektivliyini müəyyən etmək üçün biznes əməliyyatları müstəqil şəxslər tərəfindən müntəzəm olaraq yoxlanılmalıdır.
Müəssisədə effektiv daxili nəzarət sisteminin layihələndirilməsi, tətbiqi və nəzarəti əsasən rəhbərliyin üzərinə düşür; Bununla belə, bizneslə əlaqəli bütün qruplar öz vəzifələrinə xas olan müxtəlif vəzifə və öhdəliklərə malikdirlər. Daxili nəzarət sisteminin yaradılması və təkmilləşdirilməsi şəxsi heyətin iştirakı ilə rəhbərliyin üzərinə düşür. Sistemin davamlı auditi, əgər varsa, daxili auditorlarla birlikdə rəhbərlik tərəfindən həyata keçirilməlidir. Bundan əlavə, müstəqil auditorlar, müstəqil audit firmaları və bizneslə əlaqəli digər xarici ətraf mühit elementləri də daxili nəzarət sistemi ilə bağlı mühüm aktorlardır. . [**9**]

Auditin təkamül tərəfləri və Audit 4.0

Əsrlər boyu baş verən sənaye inqilabları müəssisələrin iş proseslərində dərin dəyişikliklərə səbəb olmuş və bu proseslərdə maliyyə məlumatlarının işlənməsi üçün mühasibat elmindən istifadə edilmişdir.
Audit 4.0 ilə böyük məlumat istehsalının artması bizneslərdə məlumat həcminin genişlənməsi ilə nəticələndi və faydalı məlumat əldə etməyi çətinləşdirdi. Bu inkişaflar mühasibat uçotu informasiya sistemlərinin rəqəmsallaşması ilə işçilərə ehtiyacın azalmasına səbəb olub ki, bu da Audit 4.0 inqilabının mühasibat uçotu sistemlərinə böyük təsir göstərdiyini göstərir.
İnformasiya texnologiyaları sahəsindəki irəliləyişlər auditor peşəsini də böyük dərəcədə dəyişdirmişdir; Texnoloji vasitələrin istifadəsi audit proseslərinin avtomatlaşdırılmasını zəruri etmişdir. Müştəri ehtiyaclarını və gözləntilərini qiymətləndirmək üçün auditorlar inteqrasiya olunmuş perspektiv inkişaf etdirməlidirlər. Bulud audit strukturları, verilənlərin əldə edilməsi, nümunənin tanınması və süni intellekt kimi tətbiqlər auditor peşəsində bu transformasiya sayəsində diqqətlərini kritik və riskli sahələrə yönəltməyə imkan verir. Maliyyə proseslərində və maliyyə hesabatlarında informasiya texnologiyalarının yayılması biznes fəaliyyətinin rəqəmsal mühitdə həyata keçirilməsini tələb etmişdir. XARL, XML, XBRL kimi alətlərin istifadəsi maliyyə məlumatlarının sürətli təqdimatını təmin etmiş və ənənəvi auditin məhdudiyyətlərini əsaslı şəkildə aradan qaldırmışdır. Bu gün həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə məlumatlarının avtomatlaşdırılmasına, mühasibat uçotu sistemlərinin rəqəmsal alətlərlə anında nəzərdən keçirilməsinə və daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyi ilə bağlı fasiləsiz əminliyin təmin edilməsinə imkan verən davamlı audit konsepsiyası Audit 4.0-ın mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. . [**6**]
Müstəqil auditdə, xüsusən də məlumatların təhlili üsulları indi geniş şəkildə istifadə

olunur, auditorların əl ilə yerinə yetirdikləri məlumatların toplanması, təhlili və nəticələrin yaradılması prosesləri indi kompüterlərin və məlumatların təhlili vasitələrinin köməyi ilə avtomatlaşdırılır.

Audit peşəsi zamanla əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış, ənənəvi metodlardan texnologiya yönümlü yanaşmalara doğru inkişaf etmişdir. Audit 1.0 dövrü bugünkü üsullarla müqayisədə ənənəvi alətlərə üstünlük verildiyi bir dövrü təmsil edir. Audit 2.0 mərhələsində informasiya texnologiyalarının audit proseslərində rolu ön plana çıxdı və məlumat müxtəlifliyinin artması ilə audit metodologiyaları da təkmilləşdi. Audit 3.0 adlanan dövrdə böyük məlumatların təhlili, eləcə də statistik üsullar audit proseslərinə daxil edilmişdir. Bu irəliləyişlər informasiya texnologiyalarından geniş istifadə ilə yanaşı Audit 4.0 dövrünə keçidi təmin edib və bu dövrdə innovativ, avtomatlaşdırmaya əsaslanan audit yanaşması sürətlə inkişaf edir. Audit 4.0, Sənaye 4.0-ın yenilikçi texnologiyalarından istifadə edərək, Sənaye 4.0 çərçivəsində bizneslərin maliyyə və qeyri-maliyyə məlumatlarını və auditlə əlaqəli digər məlumatları toplayan və təhlil edən yanaşmanı təmsil edir. Bu yanaşma qurumun bütün aidiyyəti tərəflərinin məlumatlarının real vaxt rejimində inteqrasiyasını təmin edir, bu məlumatların böyük verilənlərin təhlili və süni intellekt kimi qabaqcıl texnologiyalar vasitəsilə təhlilini mümkün edir və bununla da audit proseslərini optimallaşdırır. . [**7**]

Beynəlxalq mühasibat uçotu və audit standartları

Beynəlxalq təcrübədə audit və təftişin həyata keçirilməsi üçün müəyyən müvafiq standartlar və qaydalara riayət olunur. Bu standartlar, təşkilatların maliyyə hesabatlarını eyni müstəvidə hazırlamağa və qiymətləndirməyə imkan verir. Ən mühüm beynəlxalq mühasibat və audit standartları aşağıdakılardır:

a. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları (IFRS)

IFRS (International Financial Reporting Standards) beynəlxalq mühasibat uçotu qaydalarıdır ki, onlar maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi üçün ümumi prinsipləri müəyyən edir. IFRS-in əsas məqsədi, müəssisələrin maliyyə vəziyyətini obyektiv və müqayisə edilə bilən şəkildə əks etdirməkdir.

- Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları (IFRS) müxtəlif ölkələrin mühasibat uçotu sistemlərinə uyğun olaraq, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını standartlaşdırır.
- Auditorlar bu standartlara uyğun olaraq təşkilatların maliyyə hesabatlarını qiymətləndirir, mühasibat uçotunun düzgünlüyünü yoxlayır və hesabatın doğruluğuna dair rəy bildirirlər.

b. Beynəlxalq Audit Standartları (ISA)

ISA (International Standards on Auditing), audit prosesi və auditçilərin fəaliyyətinə dair beynəlxalq qaydalardır. ISA-nın tətbiqi ilə əlaqədar olaraq, auditorlar müxtəlif təşkilatların maliyyə hesabatlarını yoxlayaraq, hesabatın dürüst və düzgün təqdim olunduğunu təsdiq edirlər.

- ISA auditin aparılması ilə əlaqədar olan əsas prinsipləri təyin edir. Məsələn, auditin müstəqil, obyektiv və bütünlüklə həyata keçirilməsi vacibdir.
- Həmçinin, auditorlar, mühasibat uçotunun və müvafiq sənədlərin düzgünlüyünü, hər bir əməliyyatın qanunvericiliyə uyğunluğunu və müvafiq vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini də qiymətləndirirlər.

c. COSO Çərçivəsi

COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) beynəlxalq maliyyə nəzarəti və daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyini təmin etmək məqsədini güdür. COSO çərçivəsi, təşkilatların daxili nəzarət sistemlərini tənzimləyən və

optimallaşdıran əsas prinsipləri təmin edir. Bu çərçivə, mühasibat uçotunun düzgünlüyü və maliyyə əməliyyatlarının şəffaflığına nəzarət etməyə imkan verir.

- COSO çərçivəsi təşkilatların daxili nəzarət funksiyalarını gücləndirməyi və buna uyğun olaraq daxili audit və təftiş proseslərini təkmilləşdirməyi təmin edir.

Audit və təftişin beynəlxalq tətbiqi

Beynəlxalq təcrübələrdə audit və təftişin həyata keçirilməsi müxtəlif təşkilatlar və dövlət qurumları tərəfindən tənzimlənir. Bu sistemlər, həm dövlət sektorunda, həm də özəl sektorda geniş şəkildə tətbiq olunur.

a. Təşkilatlar və Dövlət Qurumları

- Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF) və Dünya Bankı kimi beynəlxalq maliyyə təşkilatları, inkişaf etməkdə olan ölkələrə audit və təftiş sistemi ilə bağlı kömək göstərir, müvafiq təlimatlar verir və tənzimləmə mexanizmlərini inkişaf etdirirlər.
- Avropa İttifaqı (EU) da üzv ölkələrdə maliyyə hesabatlarının və mühasibatlıq praktikasının tənzimlənməsində müvafiq təlimatlar və qaydalar tətbiq edir. Bu, maliyyə şəffaflığını artırır və Avropa ölkələri arasında iqtisadi inteqrasiyanı dəstəkləyir.

b. Mühasibat Uçotu və Audit Mexanizmləri

Beynəlxalq audit və mühasibat sistemlərinin tətbiqi müxtəlif ölkələrdə müvafiq dövlət orqanları və özəl şirkətlər tərəfindən tənzimlənir. Məsələn:

- Amerika Birləşmiş Ştatlarında (USA) mühasibat uçotu və audit prosesləri Securities and Exchange Commission (SEC) tərəfindən tənzimlənir. Bu qurum, maliyyə hesabatlarının şəffaf və düzgün təqdim edilməsini təmin edir.
- Böyük Britaniyada, maliyyə hesabatlarının audit olunması və mühasibat uçotu ilə bağlı əsas tənzimləyici orqan Financial Reporting Council (FRC)-dir.
- Kanadada, Canadian Institute of Chartered Accountants (CICA), mühasibat və audit sistemlərinin inkişafını və tətbiqini idarə edir.

c. Azərbaycanın Audit və Təftiş Sistemi ilə Əlaqəsi

Azərbaycanda audit və təftiş sistemlərinin beynəlxalq təcrübələrə uyğunlaşdırılması məqsədilə müxtəlif islahatlar həyata keçirilir. 2010-cu ildən etibarən, Azərbaycan Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları (IFRS) və Beynəlxalq Audit Standartları (ISA)-nı tətbiq etməyə başlayıb. Dövlətin mühasibatlıq və audit üzrə təlimatları və qaydaları bu standartlarla uyğunlaşdırılır.

Azərbaycanda həm dövlət, həm də özəl sektorda audit və təftişin həyata keçirilməsi üçün müvafiq qanunvericilik və tənzimləyici orqanlar mövcuddur. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və Vergi Xidməti auditin və təftişin düzgün həyata keçirilməsi üçün qaydalar müəyyən edirlər. . [**8**]

Audit və təftişin uçotla əlaqəsi

Mühasibat uçotu, audit və təftişin düzgün aparılmasının əsasıdır. Mühasibat uçotunun düzgün həyata keçirilməsi, audit və təftişin effektivliyini təmin edir. Mühasibat uçotu təşkilatın maliyyə əməliyyatlarını düzgün və şəffaf şəkildə qeydə alaraq auditorların və təftişçilərin düzgün qiymətləndirmələr etməsinə imkan yaradır.

Mühasibat uçotu düzgün qurulmadıqda, auditorlar və təftişçilər düzgün rəy verə bilməzlər və bu, təşkilatın maliyyə vəziyyətinin düzgün əks olunmamasına səbəb olar.

Nəticə

Audit və təftişin nəticələri, müəssisənin maliyyə sağlamlığını və idarə edilməsini yaxşılaşdırmaq üçün istifadə olunur. Nəticələr, müəssisənin zəifliklərini aşkar etmək,

riskləri azaltmaq, daxili nəzarət sistemlərini gücləndirmək, qanunauyğunluğu təmin etmək, effektivliyi, iqtisadiliyi və səmərəliliyi artırmaq üçün istifadə edilir.

Audit və təftişin nəticələrinin istifadəsi, müəssisənin idarəçiləri, investorlar, kreditçilər, tənzimləyici orqanlar və digər maraqlı tərəflər üçün vacibdir. Nəticələr, müəssisənin maliyyə vəziyyəti, fəaliyyəti və idarə edilməsi haqqında dəyərli məlumatlar təqdim edir. Nəticələr, müəssisənin maliyyə sağlamlığını və idarə edilməsini yaxşılaşdırmaq, riskləri azaltmaq, qanunauyğunluğu təmin etmək və investorlar, kreditçilər və digər tərəflər üçün etibarlılığı artırmaq üçün istifadə olunur.

Audit və təftişin nəticələrinin tətbiqi, müəssisənin maliyyə vəziyyətini, fəaliyyətini və idarə edilməsini yaxşılaşdırmaq üçün vacibdir. Tövsiyələrin həyata keçirilməsi, müəssisənin maliyyə sağlamlığını və idarə edilməsini gücləndirir, riskləri azaldır, qanunauyğunluğu təmin edir və investorlar, kreditçilər və digər tərəflər üçün etibarlılığı artırır.

Beynəlxalq audit və təftiş təcrübələri göstərir ki, düzgün mühasibat uçotu, şəffaflıq və təşkilatların daxili nəzarət sistemlərinin effektivliyi maliyyə əməliyyatlarının düzgünlüyünü təmin edir. Beynəlxalq audit və təftiş standartları, təşkilatların maliyyə vəziyyətinin obyektiv və düzgün əks olunmasına kömək edir və maliyyə risklərinin qarşısını almağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Adiloğlu, B. (2011), Daxili yoxlama prosesi və kontrolling
2. Amerika Sertifikatlaşdırılmış İctimai Mühasiblər İnstitutu (AICPA)
3. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı və Azərbaycan Respublikasının Vergilər Xidməti tərəfindən təqdim edilən müvafiq qanunvericilik və qaydalar
4. COSO Çərçivəsi
5. Dawson, S. (2015), Kiçik müəssisələr üçün daxili nəzarət / fırıldaqçılıq əleyhinə proqram dizaynı biznes, John Wiley & Sons, Inc., ABŞ
6. Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF)
7. Beynəlxalq Audit Standartları (ISA) – Beynəlxalq Mühasibat və Auditçilər Federasiyası (IFAC)
8. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları (IFRS) – Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB)
9. Maliyyə Hesabatları Şurası (FRC)

The Role of Libraries in Tourism Information Provision

Haji Gasimli[9]

Abstract

The role of libraries in providing information for tourism is very important, and in modern times it serves both the development of the tourism industry and the information needs of tourists. Libraries, not only as an information center consisting of books, but also as tourism information centers, research centers and social spaces, perform many important functions.

Libraries play an important role in collecting and providing access to a wide range of information resources about tourism. These resources include guidebooks, maps, detailed information intended for tourism, scientific and research articles, information brochures for tourists, etc. Libraries organize this information and present it to tourists in a convenient way. In modern times, libraries provide tourism information not only through traditional printed materials, but also through online resources. Through e-books, online magazines, websites and digital archives, tourists and tourism specialists can obtain information more quickly and conveniently. By providing such resources, libraries also support the digital development of tourism. In general, libraries play an important role in providing information for tourism. They provide tourists with accurate and rich information, as well as support the development of tourism, ensuring effective distribution of information. This serves a more efficient, sustainable and comprehensive development of tourism. The role of libraries is important not only in providing information, but also in spreading awareness, education and culture about tourism.

The main purpose of the article "The role of libraries in tourism information provision" is to examine how libraries support information provision in the field of tourism and their importance in this field. To this end, the article may address the following issues:

Function of libraries as tourism information centers: Libraries play an important role in collecting, storing and disseminating information needed in the field of tourism. It allows tourists and tourism professionals to access information from various sources (books, magazines, electronic resources).

Obtaining information about tourism from various sources: Libraries, tourist destinations, walking routes, culture and history, local customs, etc. provides information about Providing this information correctly and reliably helps tourists make their trips more informed and planned.

In this context, the article will conduct a comprehensive study and provide systematic explanations.

Keywords: Library, tourism, service, information supply, customer.
Jel Codes: Z32, L83.

Turizmin Bilgi Sağlama Konusundaki Kütüphanelerin Rolü

Hacı Kasımlı[10]

[9] Corresponding Author, Baku State University, Faculty of Information and document management, Academician Zahid Khalilov Street-33/Baku, haci_qasimli@list.ru

[10] Sorumlu Yazar, Bakü Devlet Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Fakültesi, Akademisyen

Özet

Kütüphanelerin turizm için bilgi sağlama konusundaki rolü çok önemlidir ve modern çağda hem turizm endüstrisinin gelişimine hem de turistlerin bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasına hizmet etmektedir. Kütüphaneler, yalnızca kitaplardan oluşan bir bilgi merkezi olarak değil, aynı zamanda turizm bilgi merkezleri, araştırma merkezleri ve sosyal alanlar olarak da birçok önemli işlevi yerine getirmektedir.

Kütüphaneler, turizmle ilgili geniş bir bilgi kaynağını toplama ve bu bilgilere erişim sağlama konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu kaynaklar arasında rehber kitapları, haritalar, turizm amaçlı detaylı bilgiler, bilimsel ve araştırma makaleleri, turistler için bilgi broşürleri vb. yer almaktadır. Kütüphaneler, bu bilgileri düzenler ve turistlere kullanışlı bir şekilde sunar. Modern çağda, kütüphaneler yalnızca geleneksel basılı materyallerle değil, aynı zamanda çevrimiçi kaynaklarla da turizm bilgisi sağlamaktadır. E-kitaplar, çevrimiçi dergiler, web siteleri ve dijital arşivler aracılığıyla turistler ve turizm uzmanları daha hızlı ve kolay bir şekilde bilgi edinebilirler. Bu tür kaynaklar sağlayarak kütüphaneler, turizmin dijital gelişimine de katkı sağlamaktadır.

Genel olarak, kütüphaneler turizm için bilgi sağlama konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Turistlere doğru ve kapsamlı bilgiler sunmakla kalmaz, aynı zamanda turizmin gelişimini destekler ve bilgilerin etkin bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bu, turizmin daha verimli, sürdürülebilir ve kapsamlı bir şekilde gelişmesine hizmet eder. Kütüphanelerin rolü yalnızca bilgi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda turizm hakkında farkındalık yaratma, eğitim ve kültürün yayılmasına da katkı sağlar.

"Turizmin Bilgi Sağlama Konusundaki Kütüphanelerin Rolü" başlıklı makalenin temel amacı, kütüphanelerin turizm alanında bilgi sağlamayı nasıl desteklediğini ve bu alandaki önemlerini incelemektir. Bu amaçla, makale aşağıdaki konuları ele alabilir: Kütüphanelerin turizm bilgi merkezleri olarak işlevi: Kütüphaneler, turizm alanında ihtiyaç duyulan bilgileri toplama, depolama ve yaymada önemli bir rol oynar. Turistlerin ve turizm profesyonellerinin çeşitli kaynaklardan (kitaplar, dergiler, elektronik kaynaklar) bilgiye erişmesini sağlar.Turizm hakkında çeşitli kaynaklardan bilgi edinmek: Kütüphaneler, turistik yerler, yürüyüş rotaları, kültür ve tarih, yerel gelenekler vb. hakkında bilgi sağlar Bu bilgileri doğru ve güvenilir bir şekilde sağlamak, turistlerin seyahatlerini daha bilinçli ve planlı hale getirmelerine yardımcı olur.

Bu bağlamda, makale kapsamlı bir inceleme yapacak ve kütüphanelerin turizm bilgisi sağlama konusundaki çok yönlü rolünü sistematik bir şekilde açıklayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane, turizm, hizmet, bilgi sağlama, müşteri

JEL Kodları: Z32, L83

Introduction.

Studying the current state of library-information provision of tourism activity in the Republic of Azerbaijan, conducting a study of the flow of documents in this field, preparing a future development model of the flow of documents is one of the main tasks

Zahid Halilov Caddesi-33/Bakü, haci_qasimli@list.ru

facing librarianship and bibliography. In recent times, we are witnessing a dynamic increase in the demand for this field due to the development of tourism in our country. History, geographic location, etc. of various touristic regions operating in the Republic. Direct document-information resources play an important role as a primary source of information for tourists who come to our country to familiarize themselves with the information in advance. The concept of information provision of tourism is very diverse. The creation of types and types of documents in this area mainly depends on the possibilities of local conditions related to tourist zones. Namely, tourism services are planned according to local conditions. Tourist facilities are determined according to local conditions.

Setting the problem:

General analysis of the information base of the tourism field in the Republic of Azerbaijan, library-information provision of tourism, analysis of the general mass of documents on the field of tourism reflected in the electronic catalog system of the National Library named after M.F. Akhundov, electronic information requests of tour operators and tourism enterprises in connection with electronicization. usage issues form the main analysis aspect of the article.

1.Explanation of the issue: The field of tourism is always under the control of the state administration.

In recent years, the attention of the President of the Republic of Azerbaijan Ilam Aliyev to the development of tourism has opened new horizons for the development of this sector (Decree of ensuring STA, 2018). After the establishment of the Ministry of Culture and Tourism (currently the Ministry of Culture, Tourism Agency) in 2006, the work in the direction of tourism development was further strengthened, work was done to boost the tourism sector, and the tourism and field legislation was enriched. 2004 - 2008 and 2009 - 2013 "State programs for socio-economic development of the regions of the Republic of Azerbaijan", "Exemplary Regulation on tourism and recreation", "Comprehensive measures for the improvement of the ecological situation in the Republic of Azerbaijan for 2006-2010" Plan ", "Azerbaijan Resorts State Program", "On the development of resorts in the Republic of Azerbaijan in 2009-2018 State Program", "State Program on the Development of Tourism in the Republic of Azerbaijan in 2010-2014", "Declaration of 2011 as the "Year of Tourism" in the Republic of Azerbaijan" and the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated February 15, 2011 created a new ground for its development. The work of improving the legislation in the field of tourism is being successfully continued. The first Tourism Information Center, which was created on the basis of a joint project of the Azerbaijan government and the UN, and later became part of the structure of the Ministry of Culture and Tourism (now the Ministry of Culture), has been operating in Khachmaz district since 2005 in order to inform tourists and local citizens who come to our country. According to the information provided by the Ministry to Trend, today 15 Tourism Information Centers are operating across the country, in addition to the Nakhchivan Autonomous Republic and the capital Baku, Khachmaz, Guba, Shamakhi, Zagatala, Ganja, Shaki and Lankaran, Barda, Gabala, Ismayilli. It is located in the cities of Mingachevir and Shamkir (İsmayilov, Mahammadli, Gasimli, 2023).

On September 21, 2018, the President of the Republic of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev signed a decree "On ensuring the activities of the State Tourism Agency of the Republic of Azerbaijan". On that date, the "Statute of the State Tourism Agency of the

Republic of Azerbaijan" was also approved. In that Regulation, it is stated that one of the main tasks of the Agency is to prepare targeted programs for the development of inbound tourism and domestic tourism in the Republic of Azerbaijan, to take appropriate measures to attract investment in the development of tourism infrastructure and industry, as well as Reserves, tourism zones and tourism service areas in the country; To carry out appropriate promotion work for the purpose of turning the Republic of Azerbaijan into a tourism center at the international level; To form and promote the tourism brand of the Republic of Azerbaijan; to ensure the improvement of tourism services through subordinate institutions; to carry out scientific research and investigations in order to determine the current situation in the field of tourism, future directions of development, as well as prospects; to systematize information that allows determining the current situation and future development directions in the field of tourism, to collect information on this field, to improve the information provision of tourism and to organize the use of such information and their protection in accordance with the law. Our country is becoming a center of interest for tourists interested in its culture and religion all over the world. And in this case, it is the libraries that become information centers for cultural and ecological tourism. Literature of different names available in libraries on tourism directly informs about the development of tourism (Gasimli, 2023).

In the library and information institutions of the republic, documents with different names on the field of tourism are reflected both in the local language and in foreign languages.

Statistics of general documents and information resources in the field of tourism reflected in the electronic catalog system of the Azerbaijan National Library named after M.F. Akhundov (for the years 2000-2023)

Years	Monography	Article	Periodical press material
2000	1	1	-
2001	7	8	-
2002	11	2	
2003	18	2	1
2004	5	20	-
2005	15	12	-
2006	65	125	1
2007	95	59	1
2008	164	67	1
2009	138	540	-
2010	144	541	-
2011	109	1065	-
2012	149	728	-
2013	141	906	-
2014	162	1028	-
2015	121	1320	-
2016	187	1377	-
2017	166	999	2
2018	111	438	-
2019	30	361	5
2020	12	136	-

2021	2	53	-
2022	3	65	2
2023	4	35	3
Common	**636**	**9888**	**16**

1.2.Statistic reports in the electronic catalog system of the National Library named after M.F. Akhundov.

In the electronic catalog system of the National Library named after M.F. Akhundov, one book and one article on tourism in 2000, eight articles and seven monographs in 2001, eleven monographs, two articles in 2002, eighteen monographs in 2003, two articles and one periodical press material, in 2004 twenty articles, five monographs, in 2005 fifteen monographs, twelve article, sixty-five monographs, one hundred and twenty-five articles and one periodical press material in 2006, ninety-five monographs, fifty-nine articles and one periodical press material in 2007, one hundred and sixty-four monographs, sixty-seven articles and two periods of press material, five hundred and forty articles in 2009, one hundred and thirty-eight monographs, five hundred and forty-one articles in 2010, one hundred and forty-four monographs, in 2011 one thousand sixty-five articles, one hundred and nine monographs, three periods of press material, in 2012 seven hundred and twenty-eight articles, one hundred and forty-five monographs, in 2013 nine hundred and six articles, one hundred and forty one monographs, in 2014 one thousand and twenty-eight articles, one hundred and sixty-two monographs, in 2015 one thousand three hundred and twenty articles, one hundred and twenty-one monographs, one thousand three hundred and seventy-seven articles in 2016, one hundred and eighty-seven monographs, nine hundred and ninety-nine articles in 2017, six monographs that received a hundred, two periods of press material, four hundred and thirty-eight articles in 2018, one hundred and eleven monograph, three hundred and sixty-one articles in 2019, thirty monographs, five periodical press materials, one hundred and thirty-six articles in 2020, twelve monographs, fifty-three articles and two monographs were reflected in 2021 (https://www.anl.az).

2.In connection with the modern era of electronicization, tourism companies.

In connection with the modern era of electronicization, tourism companies use Internet resources to promote their products and deliver them to the public-tourists. By using information technology, any tour operator can complete their tours using the global internet. Information about a particular company in the network can be presented on a web page, website, business card or a full-sized website (İsmayilov, Mahammadli, Gasimli, 2023).

Today, technologies are developing intensively, which makes it possible to use mobile phones for e-commerce. Directions of using the Internet In the field of tourism, there are many directions, including:

- Introduction to the use of modern communication systems, especially e-mail, digital telephony, tourist establishments, business correspondence, direct mail, etc.;
- To obtain various reference data, especially the country's rates, prices, prices, weather forecast in different parts of the world, which helps to form a quality tourist product;
- Get access to global booking and reservation systems;

 Formation of new marketing channels to promote tourist services, especially the firm, virtual tourist offices, e-commerce, etc (Gasimli, 2022).

Conclusion.

Studying the state of document flow in the field of tourism, conducting bibliographic and analytical research Studying the document flow in the field of tourism in the Republic becomes the object of scientific research in the following areas:

• Investigating and researching current problems in the field of tourism;

• Evaluation of the development dynamics of document flow in the field of tourism in modern times;

• Determining the level of development of individual scientific activity of local and foreign scientists, scientific organizations and enterprises engaged in the field of tourism research;

• Assessment of the role of specific specialists, research groups and organizations operating in this field in solving the scientific problem;

• Forecasting the development trends of library-information provision of tourism.

In connection with the provision of information in this area, the creation of various cultural service documents in tourist companies creates conditions for employment of various groups of the population. Books, booklets, souvenirs, etc. in tourist centers. places of sale of products are also envisaged. It should be noted that the process of organizing tourism also creates favorable conditions for the promotion and advertising of a number of areas. So, in the areas where tourism is organized, posters dedicated to the advertisement of local products are hung. The promotion of the company itself is also carried out through these posters. Posters that talk about the country's domestic and foreign policy are given a lot of space. To implement this work, tourist organizations establish business relations with creative organizations.

It is possible to show the possibilities that can be obtained with the help of electronic information resources applied in tourism enterprises as follows:

 Cheaper cost of network creation and service;
 Ease of providing information to a wide range of employees;
 Usability of information resources and software of the system
opportunity;
 Ready to connect to the Internet;
 Ability to create immediate connection with other local networks, etc.

References

1. Decree on ensuring the activities of the State Tourism Agency of the Republic of Azerbaijan (2018),March 21.
2. Ismiyev, A. (2011) Tourism sector on the path of sustainable development. / A. Ismiyev // Culture .- January 26 ,12.
3. Report of the Azerbaijan National Library named after M.F. Akhundov (2020).
4. İsmayılov, N.İ., Mahammadli, D., Gasimli, H.H. (2023) Organızatıon, development and current sıtuatıon of the document flow on tourısm ın the regıons

(based on the example of the Shakı-Zagatala economıc regıon) // – Ukraine, Dnipropetrovsk: Scientific and Theoretical Almanac “Grani”.- №2 (26), 122-127.

5. İsmayılov, X.İ., Gasimli, H.H.(2023) Study of the document flow on the field of tourism in the national library of Azerbaijan named after M. F. Akhundov (Based on the analysis of “Annual Azerbaijan Bibliography” and “New books: an annotated bibliographic index”) // – Turkey, Akademik Tarih ve dusunce dergisi, – . №6 (10), 2467-2474.
6. Gasimli, H.H. (2023) Development Directions of Library-Information Supply of Tourism at Higher Education Institutions (Based on the Work Experience of Baku State University and Azerbaijan Tourism and Management University) // – Ukraine, Dnipropetrovsk: Scientific and Theoretical Almanac “Grani”, – 2023. №1 (26), 38-43.
7. Gasimli, H.H. (2022) Researching of the document flow related to tourism in libraries (Based on local and foreign library experience) // İnternational Paris Conference on Social Science –VII, – France, Paris: 06-07 iyul, 113-117.
8. https://www.anl.az.
9. http://www.e-ganun.az.

Russia's Strategic Turn Toward China in the Context of the Ukraine Crisis

Ian Kolosovskii[11]

Abstract

This study aims to comprehensively analyze the Russian-Chinese strategic partnership in the context of the conflict between Russia and Ukraine, as well as the growing confrontation between Russia and the West. The work aims to identify the key factors determining the transformation of Russian foreign policy and its reorientation towards China, emphasizing the economic, diplomatic, and geopolitical aspects of cooperation. The research methodology is based on discourse analysis of official statements, strategic documents, and media materials to study the parties' rhetoric, and statistical analysis of macroeconomic indicators reflecting changes in trade and economic relations.

The findings indicate that Russia's turn to China, caused by the pressure of sanctions and geopolitical isolation from the West, is pragmatic and forced. Economic results include a significant increase in China's share in Russian foreign trade and energy exports, as well as the growing role of the yuan in Russia's financial transactions. Diplomatic interaction is manifested in joint efforts to reform the world order, strengthen regional security, and oppose hegemony. However, the Russia-China partnership retains elements of asymmetry, as Russia seeks to minimize economic dependence on China and diversify its foreign policy ties. The study confirms the sustainability of the partnership, based on mutual interests and equality, which underlines its importance as a building block of the emerging multipolar world order.

Keywords: Sino-Russian cooperation, Russia-Ukraine conflict, Russia's turn to the East, Multipolarity, Geopolitical realignment.
JEL Codes: F500, F510, F520, F550

1. Russia's Pivot to the East

Russia's geopolitical focus has shifted dramatically from a Western-centric approach after the collapse of the Soviet Union to a decisive "pivot to the East" after the 2014 Ukraine crisis and, more importantly, the 2022 conflict. Faced with Western sanctions and isolation, Russia has deepened ties with Eastern countries, especially China, and adopted a multipolar vision, redefining its global strategy.

1.1. Confrontation between Russia and the West

After the USSR's collapse, Russia pursued a Western-centric policy, exemplified by the 2010 "Partnership for Modernization" aimed at fostering cooperation with Europe. Historically reliant on Western technology, modernization, and diplomacy, Russia's trajectory shifted sharply with the 2014 Ukraine crisis, escalating tensions with the West and initiating its "Pivot to the East." Initially, this pivot yielded modest results beyond strengthening ties with China. However, the 2022 Ukraine conflict drastically altered Russia's geopolitical stance. Confronted with extensive Western sanctions and isolation, Russia decisively shifted toward the East, deepening partnerships in Asia, particularly with China, while Eastern nations largely avoided taking sides.

Western sanctions in 2022 made Russia the most sanctioned country globally, targeting finance, energy, trade, and high-tech industries. In response, Russia leveraged resource exports, promoted de-dollarization, and strengthened ties with non-Western

[11] Corresponding Author, Shandong University, School of Political Science and Public Administration, China, Qingdao, Graduate Student in International Politics, kolosovskiy98@gmail.com

nations. Simultaneously, Western countries expanded NATO and provided military aid to Ukraine, aiming for Russia's "strategic defeat". (Bureau of Political-Military Affairs, 2024; NATO, 2024) On the battlefield, Russia consolidated control over parts of eastern Ukraine while Ukraine's counteroffensives, supported by the West, fell short. Militarily, Russia restructured its defenses, increasing exercises to counter NATO and expanding military ties with North Korea. Diplomatically, it advanced an anti-hegemonic narrative and championed multipolarity in global forums.

The Russia-Ukraine conflict reflects unresolved tensions over NATO's eastward expansion, which Moscow views as a security threat. Since the 1990s, Russia proposed alternatives to NATO, such as joint security frameworks or revitalizing the OSCE, but these were dismissed. (柳丰华, 2024) President Putin also claimed that in 2000, he raised the possibility of Russia joining NATO with President Bill Clinton, but the proposal was ignored. (Putin, 2024) n December 2021, Russia issued demands to NATO, including halting expansion and nuclear deployments, but these were rejected, prompting the 2022 invasion. Russia framed this as a response to NATO encroachment and unresolved Donbas conflicts, while the U.S. and its allies justified sanctions as punishment for "aggression against Ukraine" and a challenge to the "Rules-based international order." Russians, however, perceived these actions as an attempt to dismantle Russia itself. (Lavrov, 2024)

In response, Russia has prioritized countering Western hegemony and fostering a multipolar international system. Its "pivot to the East" has been redefined, emphasizing partnerships with BRICS+ and the Global South. These countries, representing the "global majority," have become central to Russia's strategy, offering political and economic cooperation and serving as a counterbalance to Western influence in the evolving global landscape.

1.2. Russia enhances political trust with China

The Russia-China relationship has significantly evolved amid the Russia-Ukraine conflict and broader geopolitical shifts, driven by shared challenges and external pressures, particularly from the U.S. Washington's efforts to counter China's economic rise and isolate Russia, as outlined in its National Security Strategy, have prompted Beijing to recalibrate its approach. (Biden, 2022; Department, 2024) Viewing Russia as a crucial ally against U.S. hegemony, China has maintained political neutrality in global forums while avoiding Western sanctions. (Морозов, 2024) This pragmatic stance has deepened mutual trust, reinforcing their strategic partnership in a polarized world.

China's position on the Russia-Ukraine conflict is central to this alignment. While emphasizing sovereignty and territorial integrity, Beijing acknowledges Russia's security concerns and refrains from labeling its actions as an invasion. China's abstentions on U.N. resolutions condemning Russia or supporting reparations reflect alignment with Moscow's narrative and a preference for dialogue over punitive measures. Beijing's 12-point peace plan, advocating ceasefires, nuclear safety, and post-conflict reconstruction, has been welcomed by Moscow, highlighting its diplomatic efforts. (柳丰华, 2024) Additionally, China's resistance to Western-led sanctions has mitigated their impact on Russia, demonstrating reliability and earning Moscow's gratitude.

The alignment also extends to shared global challenges, with both nations collaborating in multilateral platforms like the U.N., SCO, BRICS, and APEC to promote a multipolar world order. However, their partnership has limits. China's reluctance to recognize Crimea's annexation reflects concerns over territorial integrity, given its own sensitivities

in Taiwan, Xinjiang, and Tibet. Beijing's peace proposals, emphasizing sovereignty and a frozen conflict model akin to Korea's 38th parallel, contrast with Moscow's push for a decisive resolution and a new regional security framework. Ultimately, the Russia-Ukraine conflict has tested and strengthened the durability of the China-Russia Comprehensive Strategic Partnership. Constrained by Western sanctions, Russia has prioritized its ties with China, viewing the relationship as central to its foreign policy and its navigation of the evolving global order.

2. Russia's Economic Reorientation: A China-Centric Strategy

Amidst the escalation of Western sanctions, Russia's economic pivot to China has become a strategic priority, driven by the need to circumvent isolation and secure alternative markets. China, a major global economy and rising geopolitical power, offers Russia a critical outlet for energy exports and a source of investment in infrastructure and high-tech sectors. The growing use of the Chinese yuan in bilateral trade further reduces Russia's vulnerability to Western financial restrictions. For Beijing, expanding economic ties with Russia aligns with its strategy to counter Western influence, secure raw materials, and reduce dependence on Western markets and technology.

2.1 China became Russia's principal foreign trade partner

Before the conflict, Russia was the EU's fifth-largest trading partner, accounting for 5.8% of the EU's total trade turnover in 2021. The EU represented 36% of Russia's trade. After the outbreak of the Ukraine conflict, EU-Russia trade plummeted from €257.5 billion in 2021 to €5.9 billion by September 2024, driven by sanctions on oil, gas, coal, technology, SWIFT access, and financial transactions. EU imports from Russia fell 86%, and exports dropped 58%. (Eurostat, 2024; Seker, 2024)

By 2024, over 80% of Russia's trade turnover was with friendly countries, driven by an 11.5% increase in exports. In the first five months of 2024, Russia's foreign trade reached 21.7 trillion rubles, with 13.33 trillion rubles in exports and 8.37 trillion rubles in imports. In 2023, Russia's trade turnover fell 16.2% to $710.2 billion, with exports down 28.3% and imports up 11.7%. Russia's trade with the EAEU and CIS reached record levels in 2023, totaling 7.4 trillion rubles and 10 trillion rubles, respectively. Key partners include China ($240.11 billion, 33.8% of trade), India ($65 billion, 9.15%), and Turkey ($57 billion, 8.02%). (FCSR, 2024; Mishustin, 2024)

Since 2011, China has been Russia's largest trading partner. From 2021 to 2023, trade between the two grew significantly, reaching $190.27 billion in 2022, a 29.3% increase. Despite sanctions, China refused to join anti-Russian measures, allowing Russia's economy to adapt. In 2022, Chinese imports of Russian goods grew 43.4%, driven by favorable energy prices and increased supplies of oil, coal, and gas. Chinese exports to Russia grew 12.8% in 2022 and continued rising in 2023, particularly in sectors vacated by Western companies. Russian imports of Chinese products surged by 78.1% in the first half of 2023. The export of complex electronics from China to Russia increased nearly tenfold since February 2022. (Цыплаков, 2024)

However, in the second half of 2023, China's export growth slowed due to a weakening ruble and market saturation. Despite this, Chinese exports to Russia remained strong, growing 46.9% overall. Challenges include low Chinese investment in Russia (0.36% of China's global investment), Chinese banks refusing payments to Russian companies, and delays in the Power of Siberia 2 pipeline project. (Цыплаков, 2024)

2.2 Russia's Energy Exports Shift to China

As Western sanctions tighten, Russia has shifted its energy exports to China, becoming its primary focus. In 2023, trade between Russia and China grew 26% to $240 billion, with energy exports making up a large portion. Russia exported 107 million tonnes of crude oil, 34 billion cubic meters of gas (including LNG), and over 100 million tonnes of coal to China. Mineral fuels accounted for 40% of total trade, valued at $95 billion. This growth reflects Russia's pivot to China as European markets decline due to sanctions. (Милькин, 2024)

Pipeline gas exports via the Power of Siberia pipeline grew 50% to 22.7 billion cubic meters in 2023, making Russia the second-largest supplier of pipeline gas to China. LNG exports to China rose 23%, reaching 8 million tonnes, positioning Russia as the third-largest LNG supplier, after Australia and Qatar. Ongoing pipeline projects, like the Power of Siberia 2 and the Far East Gas Pipeline, signal a long-term commitment to expanding energy ties, with potential to supply 98 billion cubic meters of pipeline gas annually by 2030. (Милькин, 2024)

Russia is also exploring new export routes, including using the Northern Sea Route for oil and developing Arctic resources. In November 2024, Deputy Prime Minister Alexander Novak announced plans for a new gas export route through Kazakhstan, potentially adding 35 billion cubic meters per year. (Новак, 2024) Beyond fossil fuels, Russia and China are expanding cooperation in renewable energy, hydrogen power, and carbon reduction. Chinese companies, leading in renewable energy production, are expected to play a key role in Russia's transition to sustainable energy. Investment from China is crucial for developing Russian energy projects, particularly in the Arctic.

Despite challenges such as price volatility and the need for infrastructure to facilitate transactions in national currencies, the energy partnership offers significant mutual benefits. China's market bolsters Russia's energy security, while China gains a stable energy supply and access to new technologies. This growing energy cooperation underscores a broader geopolitical shift, with both countries seeking to reduce reliance on Western systems.

2.3 Yuanization of Russian financial and trade systems

The rise of the Chinese yuan (RMB) in Russia's financial system, driven by geopolitical shifts and strategic necessity, reflects a significant transformation. The yuan's share of Russia's international reserves grew from 2.8% in 2018 to 17.1% in 2022, as part of efforts to reduce dependence on Western currencies. By December 2022, the RMB's share in Russia's National Wealth Fund increased to 60%, up from 30.4% before the Ukraine conflict. (Волынский, Круглова, Никитина, Плущевская, & Славинская, 2024)

Yuan-denominated deposits, loans, and bonds have also surged. By early 2023, yuan deposits accounted for 11% of foreign currency deposits, while yuan loans increased 2.6-fold to $46.1 billion. Yuan-based bonds grew 43% by January 2024. The yuan's share of Russia's total trade rose from 10.1% in 2011 to 22.3% in 2023, with yuan payments for exports and imports reaching 24% and 32%, respectively. The yuan has become dominant in Russia's foreign exchange markets, surpassing the US dollar in early 2024, accounting for more than 53% of transactions. It also plays a significant role in derivatives and currency swaps. Beyond bilateral trade with China, Russia increasingly uses the yuan for transactions with third countries, such as Brazil, Bangladesh, and several Latin American nations. (Волынский et al., 2024)

Despite these gains, challenges remain, including operational difficulties and concerns over reliance on China, with trade imbalances persisting. Critics argue that Russia's growing dependence on China could limit its financial sovereignty. Nonetheless, the yuan's integration into Russia's financial system is central to its efforts to mitigate the impact of Western sanctions and adapt to shifting geopolitical realities. While strengthening ties with China, the yuanization also raises questions about potential vulnerabilities and long-term risks for Russia's financial independence.

3. A common vision of multipolarity

Multipolarity has become central to the Russian-Chinese consensus, reflecting their shared rejection of a unipolar world and pursuit of a more equitable global order. Originally a strategy to balance power post-Cold War, it now underpins their vision of global equality, supported by emerging economies, organizations like BRICS and the SCO, and resistance to hegemonic practices. However, its success depends on fostering cooperation among emerging powers to prevent conflict and maintain stability. (Zhao, 2024)

Sino-Russian diplomacy is pivotal in challenging the unipolar system dominated by the West, particularly U.S. hegemony in politics, economics, and security. Russia prioritizes reducing Western dependency through de-dollarization and alternative systems, especially after the Russia-Ukraine conflict. In contrast, China adopts a diplomatic approach, promoting reform based on multipolarity, peaceful coexistence, and state sovereignty, envisioning collaboration over division.

Through platforms like the SCO and BRICS, both nations advocate reforming global governance to reflect the interests of the Global South and transition from Western-dominated financial systems to a diversified, multipolar framework. They reject the "rules-based international order" for perpetuating exploitation through sanctions and regime change, instead proposing an inclusive system respecting all nations' sovereignty. However, debates remain over pursuing revolutionary change or gradual reform.

Their partnership extends to global security, emphasizing a cooperative security architecture and opposing NATO expansion. While Russia adopts a confrontational stance, China favors incremental reform. Despite differing approaches, their shared goal of a just, inclusive international order underpins their collaboration. Together, they challenge Western hegemony and advocate a multipolar world focused on sovereignty, mutual respect, and global stability.

4. Russia relies on China for international mediation of the Russia-Ukraine conflict

China's approach to mediating the Ukraine crisis reflects its strategy of promoting peace while safeguarding its geopolitical interests. Emphasizing non-interference and dialogue, China has positioned itself as a neutral mediator, refraining from adopting the hostile rhetoric typically seen from Moscow. Although its geopolitical ties with Russia are close, Beijing maintains a respectful and neutral stance toward Ukraine, framing Russia's actions as a response to NATO's eastward expansion. China's humanitarian contributions, such as evacuating Chinese citizens from Ukraine, were central to its 12-point peace plan, which calls for sovereignty, ceasefires, and adherence to international norms. While initially dismissed by some Western nations as too broad, the plan has gained traction over time as a potential framework for dialogue. Russia has expressed support for the plan, seeing it align with its strategic goals, while Ukraine remains skeptical due to its demands

for territorial restitution and accountability. (柳丰华, 2024)

In its diplomatic efforts, China has engaged with European states and 78 countries through Special Envoy Li Hui, aiming to foster inclusive peace talks. This diplomatic push reflects China's commitment to facilitating dialogue, as seen in the joint briefing in Beijing with Russian and Ukrainian representatives. (CGTN, 2024) However, China's mediation faces challenges. The entrenched positions of both Russia and Ukraine complicate progress, as Ukraine insists on Russian troop withdrawal and reparations, while Russia rejects these terms. Additionally, China's alignment with Russia on issues like countering Western sanctions raises questions about its neutrality. For example, China has called for lifting sanctions on Russia, arguing they exacerbate the crisis.

China's absence from the pro-Western summit in Switzerland in June 2024 highlights its strategic independence. By refusing to participate, Beijing signaled its preference for a diplomatic framework independent of Western interests, reinforcing its commitment to the Global South. This decision was warmly received by Russia, which criticized the summit's one-sided agenda. China's strategic ambiguity allows it to avoid fully aligning with any side, maintaining influence in the Global South and among non-Western nations. Its initiatives, like the "Friends of Peace" platform, aim to include all relevant stakeholders in peace talks, contrasting with Western efforts that often exclude Russia. Despite the challenges, China's mediation efforts are significant in global diplomacy. Its insistence on dialogue, de-escalation, and economic stabilization resonates with many countries. However, the deeply entrenched positions of the conflicting parties and broader geopolitical tensions make achieving a lasting peace through Chinese mediation difficult.

5. Russia's Increasing Reliance on China in Eurasian Security Affairs

Russia and China's security cooperation in Eurasia is shaped by shared strategic, economic, and geopolitical goals, with the SCO serving as the cornerstone of their collaboration. Through the SCO, they coordinate on regional security threats, economic integration, and political dialogue. Joint military exercises, intelligence-sharing, and counterterrorism efforts strengthen their ability to address challenges like terrorism, extremism, and separatism, particularly in Central Asia.

Russia's deepening security ties with China are a response to Western sanctions and NATO's expansion, underscoring a strategic alignment. This partnership balances Russia's historical influence in Eurasia with its need for stronger economic and security ties to China. It also supports China's Belt and Road Initiative (BRI), as Russia's geographical position and military strength complement China's economic ambitions, ensuring stability for BRI projects. However, challenges persist. Russia remains cautious about China's growing economic influence in Central Asia, where significant Chinese investments in infrastructure and development could shift regional dynamics. Despite these differences, their partnership reflects a pragmatic alignment to advance shared interests and maintain stability in Eurasia.

This growing influence raises concerns in Moscow about potential shifts in the region's political dynamics. Russia prioritizes the EAEU, its own integration initiative, while China focuses on bilateral economic agreements and infrastructure projects through the BRI. Potentially, these differing priorities can create tensions, as Russia balances its interests in regional governance with the broader economic and geopolitical aspirations of China.

Nevertheless, both countries continue to work together within the SCO, which serves

as a key platform for fostering regional security and stability. In addition to the practical security cooperation, the SCO also allows Russia and China to coordinate their diplomatic efforts on issues such as opposing Western dominance and promoting a more inclusive, multipolar world order. Russia's military presence in the region, particularly as a nuclear power, provides China with an important strategic buffer, allowing Beijing to pursue its economic goals without overextending its military commitments in Eurasia.

The Russia-China security partnership is a key element in their broader strategic challenge to the U.S.-led international order. Both nations aim to reshape global governance, and their cooperation in Eurasian security underscores their shared commitment to a balanced global security architecture. Despite occasional divergences, particularly in Central Asia, their mutual opposition to U.S. hegemony and focus on regional stability, counterterrorism, and economic integration provide a strong foundation for continued collaboration. This partnership plays a pivotal role in Eurasian security, contributing to stability, economic integration, and shifting geopolitical dynamics. It is central to the emerging multipolar world order, highlighting the strategic necessity of their alignment.

6. Conclusion

The Russia-Ukraine conflict marks a turning point in global geopolitics, accelerating Russia's pivot toward China due to Western sanctions, the rise of the Global South, and growing isolation from traditional partners. This shift reflects both strategic necessity and pragmatic adaptation, with China playing a central role in Russia's economic, financial, and diplomatic strategies.

Economically, China has overtaken the EU as Russia's largest trading partner, serving as a critical market for energy exports and a source of trade and investment. The yuan's increasing significance highlights a shift toward de-dollarization and financial restructuring. Diplomatically, Russia looks to China for support in global governance, mediation in the Ukraine conflict, and cooperation in advancing a multipolar world order.

China's mediation efforts, such as its 12-point peace plan, emphasize sovereignty, dialogue, and peace. While challenges persist, including entrenched positions from Russia and Ukraine, China's focus on inclusive dialogue aligns with its vision of global stability. In Eurasian security, Sino-Russian collaboration resists U.S. pressure while promoting regional stability through platforms like the SCO, reflecting a shared commitment to an inclusive security framework.

Russia's alignment with China is a strategic shift driven by the growing influence of the Global South, particularly China. While Russia seeks diversified partnerships to avoid overdependence, its deepening ties with China ensure mutual economic and political reinforcement. Despite ongoing Russia-West tensions, Sino-Russian relations are poised to endure, anchored by mutual trust and shared interests. This partnership solidifies Russia's position in a transforming global order while maintaining its engagement with other nations and multilateral organizations.

References

Biden, J. (2022). National Security Strategy. The White House, 12.

Bureau of Political-Military Affairs. (2024). U.S. Security Cooperation with Ukraine. Retrieved from https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-ukraine/

CGTN. (2024). Russia-Ukraine Conflict: Beijing says peace talks on the agenda. Retrieved from https://news.cgtn.com/news/2024-03-22/VHJhbnNjcmlwdDc3ODQ4/index.html

Department, S. R. a. A. (2024). Annual Estimate Strategic Security Environment. Retrieved from USA: https://media.defense.gov/2024/Jul/24/2003509645/-1/-1/0/20240725_StrategicEstimate_Online.PDF

Eurostat. (2024). EU trade with Russia - latest developments. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_trade_with_Russia_-_latest_developments

FCSR. (2024). Среди главных торговых партнеров России не осталось западных стран. Retrieved from https://ria.ru/20240407/torgovlya-1938338018.html

Lavrov, S. (2024). Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and answers to questions at the Primakov Readings International Forum, Moscow, June 26, 2024. Retrieved from https://mid.ru/en/foreign_policy/rso/osce/1959636/

Mishustin, M. (2024). Доля дружественных государств во внешнеторговом обороте РФ превысила 80%. Retrieved from https://www.vedomosti.ru/economics/news/2024/08/13/1055493-dolya-druzhestvennih

NATO. (2024). NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm

Putin, V. (2024). Interview to Tucker Carlson. Retrieved from http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/73411

Seker, A. U. (2024). EU-Russia trade plummets to historic low. Retrieved from https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-russia-trade-plummets-to-historic-low/3406224

Zhao, H. (2024). Three Core Concepts of Sino-Russian International Cooperation. Retrieved from https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/three-core-concepts-of-sino-russian-international-cooperation/

Волынский, А., Круглова, М., Никитина, С., Плущевская, Ю., & Славинская, О. (2024). ЮАНИЗАЦИЯ В РОССИИ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОНСТРУКТ ИЛИ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ?

Милькин, В. (2024). Россия и Китай обсуждают расширение сотрудничества в энергетике. Retrieved from https://www.vedomosti.ru/analytics/trends/articles/2024/07/28/1052513-rossiya-i-kitai-obsuzhdayut-rasshirenie-sotrudnichestva-v-energetike

Морозов, Ю. В. (2024). ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ КИТАЯ И РОССИИ В УСЛОВИЯХ ВОЕННОГО КРИЗИСА НА УКРАИНЕ. Власть, 32(3), 51-61.

Новак, А. (2024). В России задумались об экспорте газа в Китай через Казахстан. Retrieved from https://www.interfax.ru/russia/992929

Цыплаков, С. (2024). Об основных трендах развития торговли России и Китая.

柳丰华. (2024). 俄乌冲突促使俄罗斯转向中国. 俄罗斯学刊, 14(05), 5-23.

Kent Diplomasisi Bağlamında Kardeş Kentler İncelemesi: Yalova İli Örneği

İlayda AKBAŞ[12]
Şeyma Nur KARAĞANDERE[13]

Özet

Kent diplomasisi, kentlerin kendilerini küresel ve ulusal düzeyde temsil etmek veya ihtiyaçları doğrultusunda iş birliklerinde bulunmak için uyguladıkları kamu politikaları olarak tanımlanmaktadır. Bu kamu politika yaklaşımının başlıca nedenleri; ekonomi, kalkınma, ağ oluşturma, karar alma olarak sıralanabilir. Kent diplomasisinde kullanılan araçlardan birisi ise kentlerin kardeş kent ilişkisi kurarak kentler arası ilişkileri geliştirmek istemeleri ve diplomatik ilişkileri yerel düzeyde sağlamasıdır. Kardeş kent kavramı, farklı kentlerin kültürel ve ticari ilişkiler kurmak için oluşturdukları birlikteliklerdir. Bu ilişkiler, uluslararası ya da ulusal düzeyde olabilmektedir. Yani iki devlet arasında gerçekleşebileceği gibi aynı devlet içinde iki yerel yönetim arasında da kurulabilmektedir. Yerel yönetim kuruluşu olan belediyeler, kardeş kent bağlantılarını gönüllülük veya stratejik açıdan kurabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Yalova Belediyesi'ni kent diplomasisi bağlamında kardeş kent ilişkisi açısından incelemektir. Yalova Belediyesi, ilk olarak 1969 yılında Almanya'nın Bad Godesberg kenti ile imzaladığı kardeş kent anlaşmasından başlayıp, günümüzde bu sayıyı yirmi farklı kardeş kent ilişkisine yükseltmiştir. Bu kardeş kent bağlantıları Yalova ili açısından hem diplomatik hem de kültürel etkileşim olarak önemli bir yer edinmiştir. Kültür ve yönetim bağlamı dışında afet yönetimi gibi konularda da Yalova ili kardeş kentler ile ilişki kurmuştur. Yalova ili ve kardeş kentleri karşılıklı olarak birbirlerinde kültürel ve mimari izler bırakmış ve bu bağların devamlılığı için karşılıklı ziyaretlerde bulunmaktadır. Bu ziyaretler her yıl Yalova Belediyesi'nin faaliyet raporlarında yer almaktadır. Bu çalışma, Yalova Belediyesi ve kardeş kentlerinin (şehirlerinin) birbirleri ile olan ilişkilerini Yalova Belediyesi'nin yayınlamış olduğu faaliyet raporları üzerinden kent diplomasisi bağlamında açıklamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmış olup, faaliyet raporları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Belediyenin kurduğu kardeş kent ilişkileriyle Yalova'yı diğer coğrafyalarda tanıtmak, dostluk çerçevesinde barışı sağlamak ve birlikte proje geliştirme kapasitesini artırmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kardeş Kent, Kent, Kent Diplomasisi, Yalova.
Jel Kodları: R58.

1. Giriş

Kentler; Neolitik Dönemde insanların yerleşik hayata geçmesi ile başlayan süreçten günümüze kadar sadece yaşam alanı olarak konumlandırılmamış aynı zamanda kültürel etkileşimlerin, ticaretin, sanatın, eğitimin, politikanın merkezi haline gelmiştir. Modernleşen kentler, hızla artan nüfus, gelişmekte olan teknoloji, sanayi ve küreselleşmenin etkisi ile sürekli bir değişim içerisindedir. Küreselleşme, kentlerin ulusal ve uluslararası düzeyde diplomatik ilişkiler kurma ihtiyacını doğurmuştur. Kent diplomasisi ise kentlerin iş birliklerinin güçlenmesine olanak sağlayan bir kavram haline gelmiştir. Kardeş kent uygulaması ise kent diplomasisinin oluşturmak istediği dostluk ilişkisinin, karşılıklı anlayışın ve iş birliklerinin temellerini atmaktadır.

Yalova ili, Türkiye'nin önemli sanayi ve turizm bölgelerinden biri olarak, kent diplomasisi ve kardeş şehir ilişkileri konusunda örnek teşkil edebilecek bir potansiyele sahiptir. 1969 yılında kurulan ilk ilişkiden günümüze kadar Yalova ilinin yirmi kardeş kenti bulunmaktadır. Bu çalışma, Yalova ilinin kardeş kent ilişkileri üzerinden kent diplomasisinin etkilerini ve bu tür iş birliklerinin kültürel, sosyal, ekonomi üzerindeki

[12] İlayda AKBAŞ, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yalova Üniversitesi Merkez Yerleşkesi Termal Yolu Üzeri 77200 Merkez/Yalova, akbasilayda52@gmail.com
[13] Şeyma Nur KARAĞANDERE, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yalova Üniversitesi Merkez Yerleşkesi Termal Yolu Üzeri 77200 Merkez/Yalova, seymanrkaragandere@hotmail.com

potansiyel katkılarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma; öncelikle kent, kent diplomasisi ve kardeş kent kavramlarını tanımlayarak, kardeş kent ve kent diplomasisi ilişkisini, kardeş kent ilişkisinin Türkiye'deki yasal zeminini inceleyecektir. Ardından, Yalova ilinin uluslararası alanda kurduğu kardeş kent ilişkileri Yalova Belediyesi'nin yayınlamış olduğu faaliyet raporları kapsamında ele alınmıştır. Belediyenin yayınladığı faaliyet raporları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu bağlamda Yalova Belediyesi'nin kardeş kentleri ile kurduğu ilişkilerin kenti uluslararası arenada daha görünür hale getirdiği, sosyal bağlarını güçlendirdiği, küresel anlamda aktif rol aldığı ve uluslararası iş birliğine pozitif katkılar sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

2. Kavramsal Teori

2.1 Kent

Kentler geniş nüfus oranıyla, ekonomik, kültürel ve sosyal alanları içerisinde bulunduran yerleşim alanları olarak tanımlanmaktadır. Kent kavramı ile ilgili olarak farklı kriterler göz önünde bulundurularak farklı tanımlar ortaya konmaktadır. Bu kriterler arasında iktisadi kriter, sosyolojik kriter ve demografik kriter yer almaktadır. Yerleşim alanlarının ekonomik parametreleri belirleme gücü tarıma dayalı olmaması o yerleşim alanının iktisadi kritere göre kent olarak tanımlanması için yeterli olmaktadır. Sosyolojik kritere göre kent tanımı, kente özgü kültürel bir sistem kurabilen, belirli düzende yapılaşmış, toplumsal ilişkilerin yoğun olduğu yerleşim alanları olarak tanımlanır. Kent tanımında belirleyici unsurlarından bir diğeri ise demografik kriter olarak ortaya atılmaktadır. Nüfusu belirli bir sayıyı aşan yerleşim alanları nüfus bilimciler tarafından kent olarak tanımlanır (Şahin, 2022, s.3-5). Belirli nüfus oranına sahip alanlar kent, bu nüfus oranın altında kalan bölgeler ise köy olarak adlandırılmaktadır. İnsanlığın tarım, ticaret ve sanayide gelişme istekleri kentlerin ortaya çıkışını sağlamaktadır. Kentlerin sunduğu ekonomik çeşitlilik ve hizmet sektörü kırsal alanlardan kentlere olan göçün önemli nedenlerden biri olarak sayılabilmektedir (Keleş, 1993, s.74).

Kentlerin ortaya çıkması Neolitik Döneme dayanmaktadır. Bu dönemde insanlar toprağı işlemeyi öğrenerek tarımla tanışmışlardır. Tarımın artışı, yaşadıkları göçebe hayattan vazgeçip yerleşik hayata geçmelerini sağlamıştır. Özellikle, Mısır ve Mezopotamya'nın tarıma elverişli olması o bölgede kentlerin kurulmasına olanak sunmuştur. Childe (1990), bu bölgelerde gelişen ve değişen toplumsal yapıyı kentsel devrim olarak değerlendirmektedir (Childe, 1990, s.41).

Antik Çağda kentlerin gelişim süreci hızla artış göstermektedir. Bu çağda kentler sadece tarımın ve yerleşik hayata geçişin yanı sıra ticaretin, kültürel ve politik gelişimin merkezi haline gelmiştir. Orta Çağ kentlerinin gelişimin sürecinin önemli kaynağı ticaret olarak görülmektedir. Kırsal alandan kente göç ve kent nüfusunun artışı ticaretin gelişmesiyle ortaya çıkan sonuçlar arasında sayılabilmektedir (Huberman, 2003, ss.39-40).

2.2 Kent Diplomasisi

Kent diplomasisi ya da diğer adı ile paradiplomasi, yerel yönetimlerin uluslararası bağlantılarını açıklamak için kullandıkları bir kavramdır. Bu kavram bir kentin kendi çıkarları doğrultusunda ulus dışı kent veya kentler ile kurduğu etkileşimler olarak açıklanmaktadır. Kentlerin aralarında kurdukları bu iletişim ikili anlaşmaları ve üçüncü taraflar hakkındaki çalışmaları içerir (Güleç, 2021, s.2).

Kent diplomasisinin tarihi Yunan Kent Devletleri'ne kadar dayanmaktadır. Bu dönemde kentler, bölgesel devletler, imparatorluklar, kendi kural ve kurumları ile diplomatik faaliyetler yürütmüştür. Klasik diplomasinin çıkışı olarak kabul edilen Vestfalya Barışı (1648) ise egemen ulus devletlerin ortaya çıkmasını sağlamış ve diplomatik faaliyetlerin

yürütülmesini devlet merkezli hale getirmiştir (Marchetti, 2017). 1815 yılında gerçekleştirilen Viyana Kongresi'nde ise diplomasi ve modern uluslararası ilişkiler ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentler; ülkeler arasında iletişimin tekrar sağlanması, kültürel etkileşimler ve barışın oluşması için rol almıştır (Batal ve Topçu, 2019, s.347). 1980 ve sonrası kent diplomasisi küreselleşmenin de etkisi ile şekillenmiştir. 1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın çıktılarından biri olan "Gündem 21"in yerel yönetimlere ilişkin 28. Maddesi "Yerel Gündem 21" olarak adlandırılmış, "uluslararası ölçekte kentler arasındaki iş birliklerinin güçlendirilmesi" gündeme alınmıştır. (United Nations Sustainable Development Agenda 21, 1992, s.285). 2004 yılında kurulan Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı (UCLG) ise günümüzde, kentlerin çıkarlarını uluslararası arenada temsil eden en aktif teşkilat olarak bulunmaktadır.

Kent diplomasisi uluslararası ilişkilerde; küresel sorunlar, uluslararası etkileşimler, yerel çıkarların küresel arenada temsili gibi rollere sahip olmaktadır. Pluijm ve Melissen (2007), kent diplomasisinin önemli altı kategorisi olduğu görüşünü savunmuş ve bu kategorileri şöyle sıralamıştır: güvenlik, kalkınma, ekonomi, kültür, ağlar ve temsil (Pluijm ve Melissen, 2007, s.6). Kent diplomasisinin güvenlik boyutu, barış sağlama, kriz yönetimi ve şehirlerin tehditlerle başa çıkabilme kapasitelerini artırarak küresel güvenlik stratejilerine katkıda bulunmaktadır. Kentlerin iş birliği içinde bulunduğu diğer kentlere sağladığı kalkınma yardımı, doğal afet anında gönderdiği acil yardımlar ise kent diplomasisinin kalkınma boyutunu açıklamaktadır. Ekonomik fırsatlar yaratmak, yerel ekonomilerini güçlendirmek ve küresel ekonomiye entegre olmak ise kent diplomasisinin ekonomik boyutudur. Kent diplomasisinin kültür boyutu, kentlerin kültürlerini dünya çapında tanıtma, kültürel miraslarını koruma, sanatsal iş birlikleri geliştirme doğrultusunda önemli rol oynamaktadır.

2.3 Kardeş Kent

Kardeş kent, uluslararası kültürel ve ticari iş birliğini geliştirmek, sosyal ilişkiler kurmak için kentlerin oluşturdukları ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram uluslararası arenada karşılıklı anlayış ve barışın sağlanması isteğiyle ortaya çıkmıştır. Amacı; farklı kentlerin, birbirinden uzak coğrafyalarda ve farklı politikalarda bulunan ülkelerin kültürel zenginliklerini paylaşabileceği, ticari paydaşlıkları teşvik eden yasal çerçevesi bulunan ve sosyal anlaşmalar oluşturmalarıdır. Belediyelerin kurmuş olduğu bu ilişkiler; hizmet içi kaliteyi, yönetim şeklini ve sosyo-ekonomik kalkınmayı halkın ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmek amacı ile attığı adımlardır. Örneğin; yerleşim yerlerinin çeşitli planlamalar ile geliştirilmesi, ekonomik kalkınma, ulaşım altyapısı ve trafik düzenlemesi, turizm imkanlarının çeşitlendirilmesi ve tanıtımı, sosyal hizmet koşullarının iyileştirilmesi belediyelerin karşılıklı anlaşmalar ile iş birliği içinde geliştirebilecekleri çalışmalardır (Türkiye Belediyeler Birliği, t.y.).

Kardeş kent ilişkisinin temelleri Batı Avrupa'da atılmış olup, İkinci Dünya Savaşı sonrası savaşın etkisinden arınamamış halkların arasındaki düşmanlığın bitmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu süreçte çeşitli örgütler farklı kardeş kent modelleri geliştirmeye başlamıştır. Örneğin Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) kardeş kent bağlantılarını, Avrupa'yı birlik olarak kabul edip desteklemek ve komünizm düşüncelerine karşıt olarak Hristiyan fikirlerini öne sürmek olduğunu belirtmektedir. Birleşmiş Kent Örgütleri (UTO) ise bu ilişkinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında farklı grupların arasında bir köprü görevi gördüğünden bahsetmektedir (Clarke, 2011, s.118). Kardeş kent ilişkileri 1970 yılına kadar kültürel boyutta ilerlerken, 1970 yılından itibaren ağırlıklı olarak ekonomik boyutta ilerlemeye başlamıştır. Batı Avrupa'da başlayan kardeş kent ilişkileri,

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve diğer gelişmiş ülkeleri de etkilemiştir. Örneğin 1959 yılında, New York ve Moskova arasında kardeş kent ilişkisi kurulmuştur. 1980'li yıllarda ise kardeş kent, eski Doğu Bloğu olarak da adlandırılan Sovyet Bloğu ve az gelişmiş kategoride bulunan Üçüncü Dünya ülkelerine doğru yayılmıştır (Clarke, 2011, s.115). Günümüzde ise Sister Cities International (SCI) verilerine göre 140'tan fazla ülkede kardeş kent ilişkisi kurulmaktadır (Sister Cities International, 2024).

3. Kent Diplomasisi ve Kardeş Kent İlişkisi

Kardeş kent ilişkilerinde yerel yönetimler önemli rol oynamaktadır. Yerel yönetimlerin kültürel ve iletişim konusunda sunduğu destek, ülkeler arasında ilişkilerin ilerlemesine yardımcı olmaktadır. Bu ilişkiler kent diplomasisini de birçok ölçüde bağlamaktadır. Kentler arasında gerçekleştirilen sınır ötesi iş birliklerine kamu ve özel kuruluşların da dahil edilebildiği görülmektedir. Kardeş kent anlaşmaları, diğer kentlerle doğrudan diplomatik ve kültürel iletişim kurulmasını sağlamaktadır. Kentler arasındaki bu tür iş birlikleri, kültürel değişim, turizm, ekonomik ilişkiler, eğitim programları ve çevresel projeler gibi birçok alanda karşılıklı fayda sağlar. Bu bağlamda, kent diplomasisi, kardeş kent ilişkilerinin daha etkili ve kalıcı olmasına yardımcı olmaktadır. Öğrenci değişim programları, kültürel geziler ve sanat sergileri gibi etkinlikler kardeş kent ilişkilerinin kültür ve eğitim unsurlarını kapsamaktadır. Yerel yönetimler, kent diplomasisi sayesinde ekonomik fırsatlardan yararlanabilir ve uluslararası düzeyde görünürlüğünü artırabilir. Yatırım, ticaret, teknoloji ve ekonomik kalkınma kent diplomasisinin ekonomik boyutudur. Kentler; iklim değişikliği, sürdürülebilirlik çalışmaları ve doğal afetlerle mücadele kapsamında kardeş kentler ile iş birliği içerisinde bulunmaktadır.

Türkiye'de kentlerin, ulus dışı kentler ile yapacakları kent diplomasisine dair etkinlikleri için hukuki bir süreç bulunmaktadır. Bu süreç, ilk olarak 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 74. maddesi ile başlamıştır. Belirtilen kanun maddesine göre: Belediyelerin uluslararası kuruluşlara belediye meclisi kararı ile üye olabileceği, ortak iş yürütebileceği, hizmet içi stratejileri oluşturabileceği, yabancı yerel yönetimlerle ortak organizasyonlara katılabileceği ve kardeş kent protokolü imzalayabileceği açıklanmıştır (Belediye Kanunu, 2005, md.74). Bunun dışında bir ve ikinci fıkralar ise yapılacak ve yapılması planlanan faaliyetler için uluslararası anlaşmaların ve dış politikanın önemini, organizasyonların bu çerçevede yürütülmesi gerektiğini ve gerekli tarih aralığında Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izninin alınması zorunluluğu olduğu ifade etmektedir (Belediye Kanunu, 2005, md.74). Yine aynı kanunun 18. maddesinin (p) bendinde belediyelerin yurt içindeki ve yurt dışında bulunan yerel yönetimler ile (Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle) iş birliği kurulmasında ilgili Belediye Meclisinin yetkilendirmesiyle; kardeş kent protokolü imzalanması; ekonomik ve sosyal bağlantılar kurmak maksadıyla kültürel, sanatsal ve sportif faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesi amacıyla arazi, konut ve benzeri tesisler yapılması, yaptırılması, tahsisi veya kiralanmasına karar verme konusu ele alınmaktadır (Belediye Kanunu, 2005, md.18). 5393 sayılı Kanun'un dışında 1173 sayılı "Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanunun" 1. maddesinin 6. fıkrası da kent diplomasisine şu şekilde değinmiştir: Genel ve katma bütçeli bakanlık, daire ve kuruluşların, mahalli idarelerin, kamu iktisadi teşebbüslerinin, özel kanunla kurulmuş olan bankaların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkanları kanunla sağlanmış olanların, yabancı Devlet büyükelçilik, elçilik, başkonsolosluk, konsolosluk, fahri başkonsolosluk ve fahri konsoloslukları ve sair misyonları ile ve milletlerarası

kurullar temsilcilikleri ve misyonları ile ve bunlara bağlı müşavirlik, ataşelik, büro ve sair mercilerle temasları, milletlerarası hukuk kurallarına ve usullerine uygun olarak yapılır. Bu temaslardan Dışişleri Bakanlığına bilgi verilir (Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun, 1969, md.1). Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan 07.04.2005 tarihli ve 2005/36 sayılı Genelge, 20.06.2005 tarihli ve 2005/62 sayılı Genelgeler de belediyelerin dış ilişkilerini ilgilendiren maddeler barındırmaktadır. 07.04.2005 tarihli ve 2005/36 sayılı Genelgede kullanılan ifadeye göre;

- Ortaklığın kurulacağı yerel yönetimler hakkındaki temel bilgileri
- Hangi kapsamda kardeş kent bağlantılarının kurulacağını
- Bu ilişkinin kurulacak illere ve yerel yönetimlerine ne gibi faydalar sağlayacağı
- Belediye Meclis Kararı'nı
- İmzalanacak Kardeş Kent Protokolü'nün bir kopyasını

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'ne izin almak amacı ile resmi yazı olarak göndermesi gerekmektedir. Kurulacak ortaklığın Protokolü ise, Bakanlığın Olur yazısından sonra imzalanabilecektir (İçişleri Bakanlığı, 2005).

Belediyelerin kardeş kentler ile yaptıkları iyi niyet ziyaretleri, fuar katılımları, festival planlamaları, kültür ve sanat etkinlikleri kapsamında konserler, halk oyunları festivalleri, sergiler, kurtuluş yıldönümü, uluslararası önemli günler, toplantı gibi etkinliklerin bazıları için belirli süre ile kısıtlı olmaları gerektiği ve belirtilen izinlerin Bakanlık tarafından çıkarılabilmesi için etkinlik tarihlerinden önce ilgili bilgi ve belgelerin teslim edilmesi hususu vurgulanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2005).

4. Yalova İli Örneği

Yalova, Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan ve geçmişten günümüze birçok farklı kültüre ev sahipliği yapmış bir kent olmuştur. Yalova, 5 Haziran 1995 tarihli 550 sayılı kanun hükmündeki kararnamenin 6 Haziran 1995 tarih ve 22305 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanması ile il statüsü kazanmıştır (Yalova İl Özel İdaresi, t.y.). İlin, Merkez ilçe ile birlikte 6 İlçe, 14 belediye, 51 mahallesi ve 43 adet köyü bulunmaktadır (TÜİK, 2021). 2020 yılı verilerine göre Yalova'da 276.050 kişi yaşamaktadır (TÜİK, 2020). Aynı verilere göre bu nüfusun %89,9'u kentte %10,1'i ise köylerde yaşamaktadır (TÜİK, 2020).

Yalova ilinin uluslararası düzeyde etkin oluşu kardeş kent ilişkileri sebebiyle gelişmiş ve artış göstermiş olmasıdır. Bu bağlamda kardeş kent ilişkileri Yalova ili açısından birçok proje ve iş birliği gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. İlk olarak 1969 yılında Almanya'nın Bad Godesberg kenti ile kardeş kent anlaşması imzalayan Yalova Belediyesi, günümüzde bu sayıyı toplamda yirmi farklı kardeş kente yükseltmiştir. Bu kentler sırası ile: Bad Godesberg- 1969 (Almanya), Tonami- 1989 (Japonya), Mahaçkale- 1992 (Dağıstan), Panjin- 1992 (Çin), Geçitkale- 1995 (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti), Suwon- 1999 (Güney Kore), Burgaz- 2004 (Bulgaristan), Komotini- 2002 (Yunanistan), Mecidiye- 2004 (Romanya), Smolyan- 2010 (Bulgaristan), Ohrid- 2010 (Makedonya), İpek- 2010 (Kosova), Novi Pazar- 2011 (Sırbistan), Travnik- 2011 (Bosna Hersek), Trogir- 2011 (Hırvatistan), Batum- 2012 (Gürcistan), Budva- 2012 (Karadağ), Hasavyurt- 2014 (Dağıstan), Rottenburg am Neckar- 2015 (Almanya) ve Girne- 2017 (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) kentleridir (Yalova Belediyesi, t.y.).

Yalova Belediyesi, bu kardeş kentler ile her yıl çeşitli kültürel faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler ile Yalova Belediyesi, Yalova ilinin kültürel imajını şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kardeş kentler ile birlikte kültürel faaliyetlerin yanı sıra ekonomi, ticaret ve eğitim alanında da çeşitli iş birlikleri sağlamaktadır.

Belediyenin 2024 yılında yayınlamış olduğu 2023 yılı faaliyet raporlarına göre Yalova

Belediyesi, sosyal bağlarını güçlendirmek amacı ile kardeş kentleri ile karşılıklı olarak çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerden bir tanesi kent adına bir heyetin Haziran 2023 tarihlerinde Almanya'nın Rottenburg am Neckar Belediyesi'nin düzenlemiş olduğu kent festivaline katılım sağlamasıdır. 2023 yılı Ağustos ayında ise kardeş kenti Hasavyurt'tan gelen bir heyet kentimizi ziyaret etmiş ve kardeş kentin mimari izi olan 'Hasavyurt Parkı' açılışına katılım sağlamışlardır. Azerbaycan'ın Naftalan kentinde yapılmış olan turizm stratejisi konulu konferansa kenti temsilen oluşturulmuş bir heyet ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu konferans hem sosyal bağların güçlenmesine hem de belediye personellerinin turizm alanında çeşitli kazanımlar elde etmelerine katkı sağlamıştır. Ohrid kenti için farklı bir yere sahip olan "Aziz Kliment Ohridski" adına düzenlenen etkinliklere kardeş kent ilişkileri bağlamında kenti temsilen katılan heyet, daha sonrasında Ohrid Belediye Başkanı ile beraber etkinliklere katılımışlardır. (Yalova Belediyesi, 2024, ss.106-108).

Hizmet kalitesini geliştirmek amacıyla Bayraktepe Mah. Kardeş Kentler parkı revize edilmiştir (Yalova Belediyesi, 2024, s.145).

Belediyenin yayınlamış olduğu 2017 yılına ait faaliyet raporunda, kardeş kentleri olan Smolyan, Suwon, Rottenburg am Neckar ve Bad Godesberg, Travnik, Batum, Hasavyurt ve Mahaçkale'den gelen 30 kişilik ekip, Yalova'nın kurtuluş şenliklerine katılmış, etkinlik sırasında Suwon kentinde Belediye bünyesine ağaç hediye edilmiştir. Bu ağaçlar kardeş kentlerin Yalova ilindeki önemini vurgulayan, mimari yapılardan biri olan Kardeş Şehirler Park'ına dikilmiştir. (Yalova Belediyesi, 2018, s.98).

Kardeş kentler parkı projesi içerisinde Yazlık Kır Düğün Alanları'nın planlanarak ve yapılandırılarak belediye bütçesine katkı sağlamsı amaçlanmıştır (Yalova Belediyesi, 2018, s. 140).

2018 yılı faaliyet raporuna göre Yalova ili ve bir kardeş kenti, kentlerin eğitim iş birliklerini sağlamak amacı ile kardeş okul prosedürü imzalamışlardır. Ayrıca yine sosyal bazı aktiviteler kurulmuştur.

19 Temmuz Yalova'nın Kurtuluşu'nun 97. yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde belediyenin kardeş kentleri misafir edilmiştir. Belediye Başkanı Mustafa TUTUK birçok faaliyet ile birlikte kardeş kentlerine ziyaretler gerçekleştirmiştir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı çerçevesinde Güney Kore Seoho Ortaokulu ve Sevim Göğez Ortaokulu arasında kardeş okul protokolü imzalanmıştır. Bu kardeş okul protokollerinin imzalanması kardeş kent ilişkileri açısından eğitim alanında yapılan örnekler arasında gösterilebilir. Temmuz ayında Güney Kore Başkonsolosunun ve Dünya Tuvalet Birliğinin katkıları ile hibe tuvaletin açılışı gerçekleşti. Bu iş birliği hizmet kalitesi arttırımı konusunda önemli örneklerdendir. (Yalova Belediyesi, 2019, s.36).

İtfaiye Haftası'nda çeşitli etkinlik ve tanıtımlar düzenlenmiştir. Bu etkinliklere Japonya'dan kardeş kentler kapsamında katılan misafirlerle bilgi paylaşımı ve röportaj yapılmıştır (Yalova Belediyesi, 2019, s.71).

5. Sonuç

Kentler, önemli bir ölçüde nüfus sayısına, kültürel, ekonomik, sosyal alanlara sahip yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir. Kent kavramı birçok farklı kritere göre değerlendirilmektedir. Bu kriterlerden bazıları; sosyolojik kriter, demografik kriter, iktisadi kriter olarak sıralanabilir. Kentlerin tarihsel gelişimi, Neolitik Dönem ile birlikte toprağın işlenmeye başlamasıyla tarımın gelişmesi, kentlerin başlangıç noktasını göstermektedir. Antik Çağ ve Orta Çağ'da ticari, ekonomik ve kültürel olarak gelişim gösteren kentler, nüfusun da giderek artış göstermesiyle merkezi bir yapılanma haline gelmiştir.

Kent diplomasisi, kentlerin kendi ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim amaçlı çıkarlarını

korumak için oluşturdukları yapılardır. Merkezi yönetimlerin yanı sıra yerel yönetimlerin de uluslararası arenada etkili olabileceğini gösteren bir yaklaşımdır. Yerel yönetimler bu diplomasi türü ile sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda hizmet içi gelişim, kültürel etkileşimler, sosyalleşme, öğrenci değişim programları, iklim değişikliği hareketleri, çevre etkinlikleri gibi alanlarda da kentlerini geliştirirler.

Kardeş kent ise yerel yönetimlerin kent diplomasisinde kullandıkları ilişkilerden biridir. Belediyeler kardeş kent aracılığı ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini geliştirebilirler. Bu ilişkiler sadece iki kent arasındaki çıkarları savunmaz, dostluk ve barış anlayışı içerisinde kurulur.

Sonuç olarak, Yalova ilinin kardeş kentlerle kurduğu birliktelikler ticaret ve ekonominin dışında sosyalleşme ve kültürel etkileşimleri de ortaya çıkarmıştır. Kurulan birlikteliklerin eğitim programları, turizm gibi alanlarda önemli katkılar sağlamıştır. Planlanan etkinlikler ve projeler, imzalanan protokoller Yalova'ya global görünürlük kazandırdığı gibi kendini etkili bir şekilde tanıtması için aracı olmuştur. Sonraki araştırmalarda; Yalova ili ve kardeş kentlerinin eğitim, turizm ve ekonomi alanlarındaki iş birliklerinin nasıl geliştirilebileceği konusunda araştırmalar yapılabilir. Bunun dışında farklı coğrafyalarda bulunan diğer kardeş kent ilişkileri ile karşılaştırmalar yapılarak Yalova ili için alternatif iş birliği yolları belirlenmesine katkı sağlanabilir.

Kaynakça

Batal, S., & Topçu, V., (2019), Yerel Yönetimlerde Uluslararası İlişkiler Faaliyetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme, s.347

Belediye Kanunu. (2005), (Kanun No. 5393), https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf , Erişim Tarihi: 09.12.2024

Childe, Gordon, (1990), Tarihte Neler Oldu, (Çev: Mete Tuncay, Alâeddin Şenel), Alan Yayıncılık, İstanbul

Clarke, N. (2011), "Globalising care? Town twinning in Britain since 1945," Geoforum, Vol. 42, issue 1, ss.115-125

Güleç, S., (2021), Kamu Diplomasisi Ve Yerel Yönetimler Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği, s.2

Huberman & Leo, (2003), Feodal Toplumdan 20.yy'la, (Çev: Murat Belge), İletişim Yayınları, İstanbul,

Keleş, R. (1993). Kentleşme politikası. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Marchetti, R., (2017), City Diplomacy

Sister Cities International, (2024), https://sistercities.org, Erişim Tarihi: 11.12.2024

Şahin, Y., (2013), Kentleşme politikası, Bursa: Ekin Basım Yayın.

Türkiye Belediyeler Birliği, (t.y.), https://tbb.gov.tr/Tr/icerik_kardes-sehirler_97, Erişim Tarihi: 11.12.2024

Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Kanunu. (1969), (Kanun No. 1173), https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1173.pdf, Erişim Tarihi: 11.12.2024

İçişleri Bakanlığı. (2005), Kardeş Şehirlerin Kuruluşunu Geliştirmek (Genelge No.36)

İçişleri Bakanlığı. (2005), Kardeş Şehirlerin Kuruluşunu Geliştirmek (Genelge No.62)

United Nations Sustainable Development Agenda 21. (1992), https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2024

Van der Pluijm, R. & Melissen, J., (2007), City diplomacy: The expanding role of cities in international politics / Clingendael diplomacy papers no. 10. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Yalova belediyesi, (2018), 2017 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.yalova.bel.tr/faaliyet-raporlari/2017-yili-faaliyet-raporu/2 , Erişim Tarihi: 08.12.2024
Yalova Belediyesi, (2019), 2018 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.yalova.bel.tr/faaliyet-raporlari/2018-yili-faaliyet-raporu/3, Erişim Tarihi: 09.12.2024
Yalova Belediyesi.(2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.yalova.bel.tr/faaliyet-raporlari/2023-yili-faaliyet-raporu/8 , Erişim Tarihi: 08.12.2024

Dijital Ekonomide Ethereum Fiyat Tahmininin Derin Öğrenme Teknikleriyle İncelenmesi

Mohammad Luqman Yousufi[14]

Aynur İncekırık[15]

Özeti

Bu çalışma, dijital ekonominin temel bileşenleri ve Ethereum'un kripto para piyasasındaki fiyat hareketlerinin derin öğrenme teknikleri ile tahmin edilmesi üzerine odaklanmaktadır. Dijital ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle birlikte küresel ekonomik süreçleri dönüştüren bir yapı olarak, ticaret, üretim, finans ve istihdam gibi alanlarda önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, blockchain tabanlı kripto para birimlerinin, özellikle Ethereum'un finansal piyasalarda oynadığı rol, dijitalleşmenin dinamiklerini daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında, Ethereum fiyat tahminleri için Yinelemeli Sinir Ağları (RNN), Uzun Kısa Dönemli Bellek (LSTM) ve Kapılı Yinelemeli Hücre (GRU) modelleri kullanılmış ve bu modellerin zaman serisi verileri üzerindeki performansları değerlendirilmiştir. Veriler, ölçeklendirme, sekans oluşturma ve model eğitimi gibi çeşitli ön işleme adımlarından geçirilmiş, performans değerlendirmesi ise Hata Kareler Ortalaması (MSE), Ortalama Mutlak Hata (MAE) ve Ortalama Mutlak Yüzde Hata (MAPE) gibi metriklerle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, derin öğrenme algoritmalarının finansal piyasa tahminleri üzerindeki potansiyelini ve güvenilirliğini ortaya koymuştur.

Dijital ekonomi, yalnızca ekonomik süreçleri değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıları da dönüştürmekte; iş yapma modellerini, tüketici davranışlarını ve istihdam yapısını yeniden şekillendirmektedir. Bu kapsamda, veri güvenliği, siber güvenlik ve dijital haklar gibi konular, dijital dönüşüm sürecinde ele alınması gereken önemli başlıklar olarak öne çıkmaktadır. Çalışma, dijital ekonominin dinamiklerini ve Ethereum gibi kripto para birimlerinin gelecekteki fiyat hareketlerini tahmin etme süreçlerini analiz ederek, dijitalleşmenin ekonomik sistemler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamayı hedeflemektedir.

JEL Kodları: C45, G17, O33
Anahtar kelimeler: Dijital Ekonomi, Ethereum, Derin Öğrenme, Kripto Para

Investigation of Ethereum Price Prediction in the Digital Economy Using Deep Learning Techniques.

Abstract

This study focuses on the core components of the digital economy and the prediction of price movements in Ethereum, a cryptocurrency, using deep learning techniques. The digital economy, as a structure that transforms global economic processes through rapid developments in information and communication technologies, has a significant impact on areas such as trade, production, finance, and employment. In this context, the role of blockchain-based cryptocurrencies, particularly Ethereum, in financial markets, more clearly reveals the dynamics of digitalization.

Within the scope of this study, Recurrent Neural Networks (RNN), Long Short-Term Memory (LSTM), and Gated Recurrent Unit (GRU) models were utilized for predicting Ethereum prices, and the performance of these models on time series data was evaluated. The data underwent various preprocessing steps such as scaling, sequence generation, and model training, and performance

[14] Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Lisansüstü Eğitim Enstitüsü – Ekonometri Bölümü – Ekonometri Yüksek lisans Öğrencisi, m.loqman75@gmail.com

[15] Manisa Celal Bayar Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Ekonometri Bölümü – Dr. Öğr. Üyesi, aynur.incekirik@cbu.edu.tr

evaluation was carried out using metrics such as Mean Squared Error (MSE), Mean Absolute Error (MAE), and Mean Absolute Percentage Error (MAPE). The results obtained demonstrated the potential and reliability of deep learning algorithms for financial market predictions.
The digital economy not only transforms economic processes but also reshapes social and cultural structures, including business models, consumer behavior, and employment patterns. In this context, issues such as data security, cybersecurity, and digital rights are important topics that need to be addressed in the digital transformation process. This study aims to gain a better understanding of the impact of digitalization on economic systems by analyzing the dynamics of the digital economy and the processes of predicting future price movements of cryptocurrencies like Ethereum.
JEL Codes: C45, G17, O33
Keywords: Digital Economy, Ethereum, Deep Learning, Cryptocurrency

1. Giriş

Dijital ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle birlikte küresel ölçekte ekonomik süreçlerin dönüşümünü ifade eden bir yapıdır (Ünsal, 2024, s. 1300). Bu dönüşüm, işletmelerin iş yapma modellerinden bireylerin günlük alışkanlıklarına kadar pek çok alanda önemli etkiler yaratmıştır. Dijitalleşmenin merkezinde yer alan teknolojiler; internet, büyük veri analitiği, yapay zeka, blockchain ve nesnelerin interneti gibi yeniliklerle ekonomik faaliyetlerin dijital bir altyapı üzerinde yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla dijital ekonomi, ticaret, üretim, finans, hizmet ve istihdam gibi birçok alanda etkinliğini artırarak ekonomik büyümenin ve rekabetin temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir (Karaçor, 2020, s. 2141).

Bu bağlamda dijital ekonomideki önemli bir değişim ve gelişme, blockchain tabanlı teknolojiler ve kripto para birimleri etrafında şekillenmektedir. Blockchain 'in sunduğu merkeziyetsiz yapı ve güvenlik özellikleri, finansal işlemlerden veri güvenliğine kadar geniş bir yelpazede kullanımı teşvik etmiştir (Ünsal, 2024, s. 1301). Kripto paralar, yalnızca ekonomik bir enstrüman olarak değil, aynı zamanda dijital çağın değer transferine ilişkin yeni paradigmaları olarak görülmektedir. Örneğin Ethereum, açık kaynaklı bir blockchain platformu olarak merkeziyetsiz uygulamalar (dAppler) için bir temel sunarken, finansal piyasalarda fiyat dalgalanmaları ve yatırımcı davranışları üzerinde etkili olmuştur (Çelikdemir, 2022, s. 24). Bu süreçte, derin öğrenme teknikleri gibi yapay zeka uygulamaları, kripto para birimlerinin fiyatlarını tahmin etmek, piyasa dinamiklerini analiz etmek ve karmaşık veri ilişkilerini modellemek için güçlü bir araç olarak ortaya çıkmıştır.

Dijital ekonomide verinin gücü ve dijitalleşmenin getirdiği yenilikler, yalnızca işletmelerin değil, devletlerin ve bireylerin de stratejik karar alam süreçlerini değiştirmiştir. Verinin stratejik bir değer kazanması, veri güvenliği, siber güvenlik ve dijital haklar gibi yeni meselleri gündeme taşımış, bu bağlamda bireyler, kurumlar ve hükümetler arasında yeni iş birliği modelleri doğurmuştur (Gölçek, 2023, s. 546). Dijitalleşme, ekonomik süreçleri daha verimli ve hızlı hale getirirken, veri analitiği ve derin öğrenme teknikleri gibi ileri düzey teknolojilerle yeni iş modellerinin oraya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle Covid-19 pandemisiyle hızlanan dijitalleşme süreci, dijital ekonomiyi pek çok sektör için kalıcı bir dönüşüm aracı haline getirmiştir (Yıldırım ve Bostancı, 2022, s. 2).

Bu çalışmada, Ethereum gibi kripto para birimlerinin derin öğrenme teknikleri ile fiyat tahminleri, dijital ekonominin dinamik yapısının somut bir örneği olarak ele alınmıştır.

2. Derin Öğrenme

Derin öğrenme insan beyninden ve yapay sinir ağlarının yapısından esinlenerek geliştirilmiş, veriden öğrendiği prensibine dayanan bir makine öğrenmesi alt dalıdır. Temel hedefi, insan beynindeki öğrenme sürecini taklit ederek, her adımda yapılan hataları minimize etmek ve gerekli düzenlemelerle daha iyi sonuçlara ulaşmaktır (Saracik ve İncekırık, 2023, s. 142). Derin öğrenme, veri işleme ve nitelik çıkarma süreçlerinde birden

fazla doğrusal olmayan işlemci katmanı kullanır. Bu katmanlar birbirine ardışık olarak bağlıdır ve her bir katman, bir önceki katmanın çıktısını işleyerek girdi olarak kullanır (Ateş, 2021, s. 128).

Bu çalışmada geleneksel sinir ağlarından farklı olan ve onların eksikliklerini tamamlayan Yinelemeli Sinir Ağları (Recurrent Neural Networks - RNN)'nın özel bir türü olan Uzun Kısa Dönemli Bellek (Long Short-Term Memory - LSTM) ve Kapılı Yinelemeli Hücre (Gated Recurrent Unit - GRU) mimarilerinden yararlanılmıştır.

2.1. Yinelemeli Sinir Ağları (Recurrent Neural Networks - RNN)

RNN 'in kökeni, 1980'li yıllarda Basit Tekrarlayan Ağ (Simple Recurrent Network) olarak ortaya çıkmıştır ve 1990'lı yıllarda Jeff Elman tarafından önerilmiştir. RNN'in temel prensibi, sıralı bilgilerin işlenmesi üzerine kuruludur. Geleneksel yapı sinir ağlarında tüm giriş ve çıkışların birbiriyle bağımsız olduğu kabul edilirken, RNN mimarisinin yinelenen bir ağı olarak adlandırılmasının sebebi, dizideki her öğenin önceki çıktılarla bağlantılı olarak aynı görevi yerine getirmesidir (Elman, 1991, s. 199; Gürbüz, 2020). RNN mimarisinin çalışma prensibi Şekil 1.de gösterilmektedir.

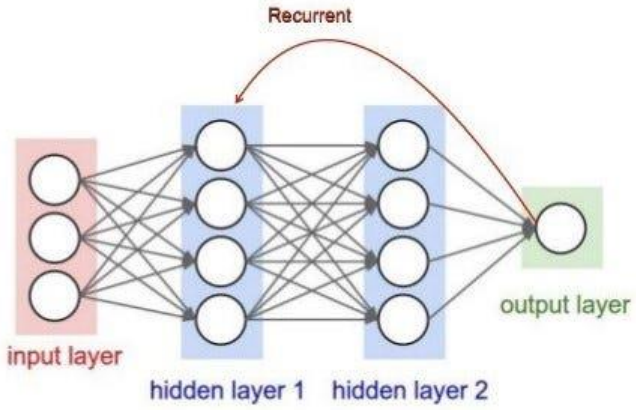

Şekil 1: Yinelemeli Sinir Ağları
Kaynak: (Gürbüz, 2020)

RNN mimarisinin bir giriş katmanı, iki gizli katmanı ve bir çıkış katmanı bulunmaktadır. Bu katmanlar hepsinin kendine özgü bir çalışma prensibi vardır ve her birinin işlevi farklıdır. Yani birbirinden bağımsız bir şekilde çalışmaktadırlar. Daha detaylı bir şekilde anlatmak gerekirse her katmandaki yapıların kendine özgü bir ağırlığa vardır ve her birine ait bir eşik değeri tayin edilir. Bu yapı sayesinde sistemin daha iyi sonuçlar vermesi beklenir. Tekrarlanan adımlar neticesinde bir öncesinde yer alan giriş durumu depolanır ve bulunan yeni giriş değerleri ile birleştirilir bunun sonucunda yeni bulunana girişin bir öncesinde yer alan giriş ile ilişkisi sağlanmış olur (Berus ve Benteşen Yakut, 2024, s. 315).

2.2. Uzun Kısa Dönemli Bellek (Long Short-Term Memory - LSTM)

LSTM bağımlılık problemine çözüm için (Hochreiter ve Schmidhuber, 1997, s. 9) tarafından geliştirmiş uzun vadeli bağımlılıkları öğrenebilen özel bir RNN türüdür LSTM modeli, uzun vadeli bağımlılıkları öğrenmek amacıyla tasarlanmış özel bir RNN türüdür. LSTM'ler, hücre durumu (cell state) aracılığıyla bilgiyi uzun süre boyunca saklama yeteneğine sahiptir. Bu süreçte, üç ana kapı mekanizması ile yönetilir. Unutma Kapısı (foget gate), hangi bilginin sinileceğini belirler. Girdi Kapası (input gate), yeni bilgilerin hücre durumuna eklenip eklenmeyeceğine karar veriri. Çıkış Kapısı (output gate) ise hücre

durumundaki verinin ne kadarının çıktıya aktarılacağını düzenler (Eylasov ve Çiçek, 2024, s. 52).

2.3. Kapılı Yinelemeli Hücre (Gated Recurrent Unit - GRU)

(Cho vd. 2014) tarafından geliştirilen GRU standart tekrarlayan sinir ağının geliştirilmiş bir versiyonudur. GRU'lar kaybolan gradyan problemi (vanishing gradient problem)'ni çözmek amacıyla geliştirilmiştir. GRU, LSTM'ye benzer şekilde uzun vadeli bağımlılıkları öğrenmek için kullanılan daha basit bir RNN türüdür. GRU'lar, LSTM'lere kıyısala daha az parametreye sahiptir ve bu sayda daha hızlı çalışabilirler. Güncelleme Kapısı (update gate), geçmiş durumdan hangi bilginin alınacağı ve yeni girdiyle hangi bilginin katmanının yeni girdiyle etkileşime gireceğini belirler (Sakarya ve Yilmaz, 2019, s. 116). Şekil 2'de gösterilmiştir.

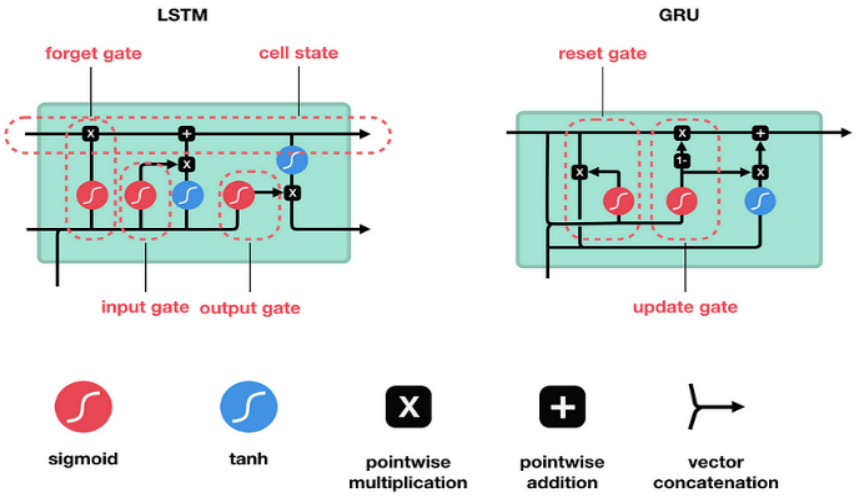

Şekil 2: LSTM ve GUR Modellerinin Yapısal Diyagramı
Kaynak: (Phi, 2018)

Şekil 2'de görülen Uzun Kısa Dönemli Bellek – LSTM ve Kapılı Yinelemeli Hücre – GRU modelleri, sıralı veriler üzerinde çalışan ve uzun vadeli bağımlılıkları yakalamak için kullanılan iki farklı tekrarlayan sinir ağı (RNN) türüdür (Saracik ve İncekırık, 2023, s. 154). Bu modeller, doğal dil işleme, zaman serisi tahmini gibi birçok alanda başarıyla kullanılmaktadır (Gruber ve Jockisch, 2020, s. 3).

3. Veri Seti ve Uygulama

Bu çalışmada, Ethereum'un kripto para piyasasındaki fiyat hareketlerinin derin öğrenme modelleri kullanılarak tahmin edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, verilerin toplanması, ön işlenmesi, modellerin geliştirilmesi ve performanslarının değerlendirilmesi aşamalarını kapsamaktadır. Ethereum'un 2017-11-09 ile 2024-12-10 tarihleri arasında Kapanış Fiyatlarının zaman içindeki değişimi ele alınmıştır. Çalışmada kullanıla veriler, (Yahoo Finance) platformundan alınmış olup analizde Kapanış Fiyatları (Close) kullanılmıştır. Modelleme aşamasında, Açılış fiyat, Yüksek fiyat, Düşük fiyat, ve işlem Hacmi temel değişkenleri de incelenmiştir.

Modelleme aşamasında bu veriler, %80 (2070 gözlem, 09.11.2017 – 11.07.2023) eğitim ve %20 (518 gözlem, 12-07-2023 – 10.12.2024) test oranında bölünmüştür. Eğitim veri seti, modelin öğrenme sürecinde kullanılan dönemleri içerirken; test veri seti, modelin tahmin performansını değerlendirmek için ayılmıştır.

Elde edilen veriler, eksik değerlerin tamamlanması ve MinMaxScaler yöntemi ile ölçeklendirme yapılarak analiz ve modelleme için hazırlanmıştır. Normalizasyon,

modellerin daha doğru sonuçlar üretmesine katkı sağlamıştır. RNN, LSTM ve GRU modelleri, normalize edilmiş veri setiyle eğitilmiş ve performansları değerlendirilmiştir. En iyi sonuçları veren model seçilerek 60 günlük kısa vadeli ve 120 günlük uzun vadeli Ethereum fiyat tahminleri gerçekleştirilmiştir. Tahmin sonuçları orijinal değerlere dönüştürüp gerçek verilerle karşılaştırılmış, hata oranları (MAE, MSE, MAPE) hesaplanmıştır.

3.1. Eğitim Sürecinde Yararlanılan Araçlar

Kripto para tahmini sürecinde, veri boyutunun büyüklüğü ve derin öğrenme modellerinin kullanımı, donanım gereksinimlerini arttırmaktadır. Python, 1991 yılında Guido van Rossum tarafından geliştirilen basit ve okunabilir yapısıyla bilimsel hesaplama ve yapay zeka alanlarında popülerleşmiş, özellikle derin öğrenmede TensorFlow, PyTorch ve Keras gibi kütüphanelerle sektör standardı haline gelmiştir (Ağduk vd, 2024, s. 17). Bu çalışmada veri hazırlama ve görselleştirme için Pandas, Numpy ve Matplotlib kütüphaneleri kullanılmıştır. Eğitim süreci, Google'in GPU tabanlı altyapı sağlayan blut hizmeti Google Colaboratıry ile hızlandırılmıştır (Saracık, 2023, s. 80).

3.2. RNN, LSTM ve GRU Modellerinin Eğitimi ve Testi

Bu çalışmada, Ethereum kripto parası için tahmin yapmadan önce eğitim veri seti hazırlanmış ve hiper-parametreler (look_back, look_forwrd, unit, batch size ve epoch) üzerinde en düşük hata değerleri elde edilene kadar denemeler yapılmıştır. İki gizli katman ve bir çıkış katmanından oluşan modellerde, her gizili katmanda 50 nöron kullanılmıştır. Aşırı öğrenme riskini azaltmak için her bir RNN, LSTM ve GRU katmanından sonra dropout yöntemi uygulanmıştır. Tahmin işlemleri, lineer aktivasyon fonksiyonuna sahip bir yoğun (dense) çıkış katmanı ile gerçekleştirilmişidir.

3.3. RNN, LSTM ve GRU Modelleri ile Tahmin Sonuçlarının Elde Edilmesi

Ethereum kripto parasının tahmini için RNN, LSTM ve GRU modelleri kullanılarak eğitim ve test süreçleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 1'de, her üç modelin farklı hiper-parametreler (batch size, epoch) gerçekleştirdiği denemeler performansı ölçütleri (MAE, MSE ve MAPE) sunulmuştur. En düşük hata oranlarını veren parametreler seçilerek modellerin tahmin performansları karşılaştırılmıştır.

Tablo 1: RNN, LSTM ve GRU Modelleri ile Ethereum Test Verilerinin Performans Ölçütleri

Gün sayısı	Performans Ölçütleri		Batch	Epoch	Modeller		
	Tahmin	Hata Oranları			RNN	LSTM	GRU
60	Test	MAE	32	50	356.085	**289.231**	306.992
		MSE	32	50	154279.638	**106907.484**	115351.240
		MAPE	32	50	12.40%	**10.06%**	10.72%
		MAE	64	100	112.835	74.995	**74.995**
		MSE	64	100	20197.458	11631.172	**11265.456**
		MAPE	64	100	4.08%	2.70%	**2.63%**
120		MAE	32	50	578.878	**283.587**	356.620
		MSE	32	50	375554.635	**99500.044**	144974.164
		MAPE	32	50	19.44%	**9.50%**	12.06%
		MAE	64	100	215.311	86.0231	**80.1180**
		MSE	64	100	56776.179	14424.608	**12296.271**
		MAPE	64	100	7.47%	2.96%	**2.73%**

Tablo 1'de sunulan veriler, Ethereum fiyat tahmini için derin öğrenme modelleri (RNN,

LSTM ve GRU) kullanılarak gerçekleştirilen deneysel sonuçları özetlemektedir. Sonuçlar, farklı zaman aralıkları (60 ve 120 gün), eğitim ve test performans ölçütleri (MAE, MSE ve MAPE), ve hiper-parametre kombinasyonları (batch boyutu ve epoch sayısı) için değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar, dijital ekonomide Ethereum fiyatlarının tahmin edilebilirliğini ve kullanılan derin öğrenme modellerinin performans farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Genel sonuçlar; **Test Performansı:** LSTM ve GRU modelleri, test aşamasında genellikle daha düşük hata oranları ile öne çıkmıştır. Özellikle 64 batch boyutu ve 100 epoch kullanıldığında, her iki model de dikkate değer bir doğruluk oranı sağlamıştır (MAPE: LSTM %2.96, GRU %2.73). RNN modeli, test aşamasında nispeten yüksek hata oranları ve düşük doğrulukla diğer modellerin gerisinde kalmıştır. Bu durum RNN'nin daha karmaşık ve değişken zaman serisi verilerinde yetersiz kaldığını göstermektedir. **60 Günlük Dönem Performansı**; **Test Aşaması**; 32 batch ve 50 epoch için LSTM, hem MAE (289.231) hem de MAPE (%10.06) açısından en düşük hata oranlarına sahiptir. 64 batch ve 100 epoch kullanıldığında, LSTM (%2.70 MAPE) ve GRU(%2.63 MAPE) neredeyse eşit performans göstermiştir. **120 Günlük Dönem Performansı**; **Test Aşaması**, 64 batch ve 100 epoch kullanıldığında, LSTM (%2.96 MAPE) ve GRU (%2.73 MAPE) test aşamasında benzer doğruluk oranlı sağlamıştır. RNN'nin ise bu dönemde en yüksek hata oranlarına sahip olduğu gözlenmiştir. **Model karşılaştırması;**

- **RNN**; RNN modeli, eğitim ve test aşmalarında yüksek hata oranları ile zaman serisi yerlerindeki karmaşıklığı yeterince öğrenememiştir. Bu durum, RNN'nin temel yapısının uzun dönemli bağımlılıkları öğrenme kapasitesinin sınırlı olmasıyla ilişkilendirilebilir.
- **LSTM**; LSTM modeli, özellikle uzun dönemli verilerde (120 gün) daha hata oranlarıyla (özellikle %2.96 MAPE) ile üstün performans sergilemiştir. Bu LSTM'nin zaman serisi tahminleri için uygun bir model olduğunu göstermektedir.
- **GRU**; GRU modeli, LSTM'ye kıyasla daha hafif bir yapı olmasına rağmen, özellikle test aşamasında (%2.73 MAPE) ile LSTM'ye yakın sonuçlar vermiştir. Bu GRU'nun karmaşıklık ve doğruluk arasında dengeli bir seçenek olduğunu ortaya koymaktadır.

Hiper-parametrelerin Etkisi; Batch Boyutu, 64 batch boyutu kullanıldığında modellerin genellikle daha iyi performans gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu daha büyük bir batch boyutunun modelin ağırlıklarını güncellerken daha fazla bilgi taşıyarak öğrenme sürecini optimize ettiğini göstermektedir. Epoch; 100 Epoch, 50 epoch'a göre daha düşük hata oranlarıyla sonuçlanmıştır. Bu daha uzun bir öğrenme sürecinin modellerin doğruluğunu artırdığını göstermektedir.

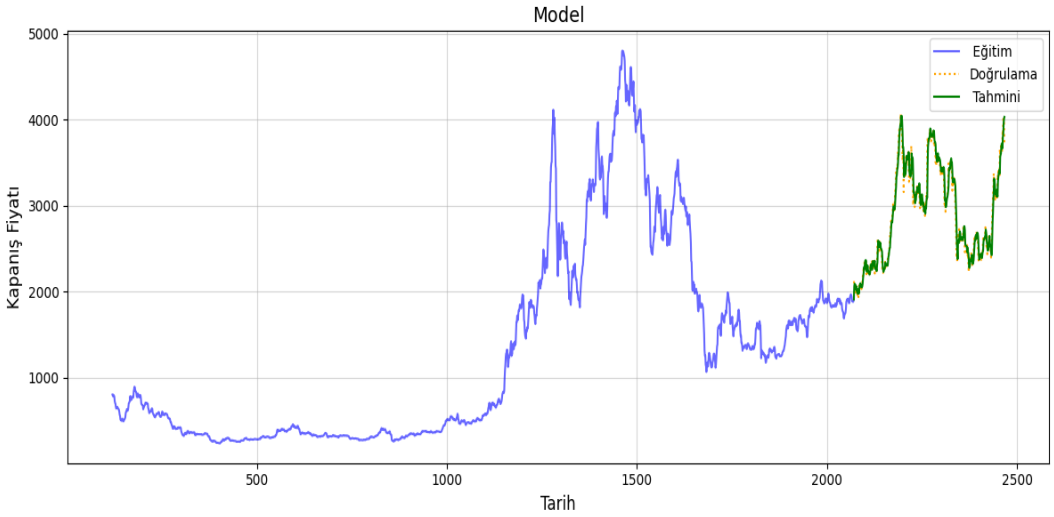

Şekil 3: Tahmin Sonucu Grafiği

Şekil 3'te, eğitim, doğrulama ve tahmin verilerinin üç farklı eğrisi gösterilmektedir. Model, eğitim verileriyle iyi bir uyum sağlarken doğrulama verileri üzerinde de genel trendi takip etmektedir. Ancak, tahmin eğrisi daha fazla dalgalanma göstermektedir, bu da geleceği tahmin etmenin zorluğunu yansıtmaktadır. 120 günlük test sürecinde model genel trendi yakalamış, ancak bazı noktalarda önemli sapmalar göstermiştir. Bu sapmaların, kripto para piyasalarının yüksek volatilitesinden ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu sonuçlar, Ethereum fiyat tahmini için LSTM ve GRU modellerinin, özellikle düşük MAPE oranlarıyla en iyi performansı sunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle LSTM'nin uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme kapasitesi, Ethereum gibi volatiliteye açık piyasalarda daha doğru tahminler yapılmasına olanak tanımaktadır. GRU modeli ise daha hafif bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. RNN'nin ise bu bağlamda yeterince başarılı olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma dijital ekonomide derin öğrenme tekniklerinin Ethereum fiyat tahmini üzerindeki etkisini analiz etmiş ve LSTM ile GRU modellerinin bu alanda güçlü adaylar olduğunu kanıtlamıştır.

4. Sonuç

Günümüzde, Dijital Ekonominin hızlı gelişmesi, teknolojinin ekonomik süreçlere entegrasyonu aşamasında çıkan fırsatlar yanında zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, dijital ekonominin önemli bileşenlerinden biri olan kripto para birimleri, özellikle Ethereum, yenilikçi teknolojik altyapısı ve ekonomik sistemler üzerindeki etkisiyle dikkat çekmektedir. Ethereum'un blockchain tabanlı altyapısı akıllı sözleşmeleri ve merkeziyetsiz uygulamaları destekleyerek dijital ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır bu yönüyle Ethereum, yalnızca bir dijital varlık değil, aynı zamanda finansal piyasalarda dönüşümün anahtar aktörlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Kripto para piyasalarının karmaşık, doğrusal olmayan yüksek volatiliteye sahip yapısı, geleneksel ekonometrik modellerin bu piyasalarda yeterince başarılı olmamasına neden olmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için derin öğrenme teknikleri önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Çalışmada, RNN, LSTM ve GRU gibi derin öğrenme modellerinin Ethereum fiyat tahmini üzerindeki performansı detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen modellerin performanslarının karşılaştırılması aşağıda belirtilmişti; LSTM modeli, uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme kapasitesi sayesinde, özellikle volatiliteye açık piyasalarda üstün bir performans sergilemiştir. Zaman serisi verilerindeki karmaşık yapıları öğrenme yeteneği, Ethereum gibi piyasa dalgalanmalarına

duyarlı varlıkların fiyat tahmininde doğruluğu artırmıştır. Analiz sonuçları, LSTM'nin kısa vadeli fiyat tahminlerinde düşük hata oranlarıyla (MAPE, MAE ve MSE) en iyi performansı sunduğu ortaya koymaktadır. GRU modeli, işlem açısından daha verimli ve hafif bir yapı sunmasına rağmen, özellikle uzun vadeli fiyat tahminlerinde (örneğin, 120 günlük analiz) LSTM'ye çok yakın bir başarı elde etmiştir. Bu özelliklileriyle GRU, hem tahmin doğruluğu hem de hesaplama maliyeti açısından dengeli bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. RNN modeli, ise zaman serisi verilerindeki uzun dönemli bağımlılıkları öğrenme kapasitesindeki sınırlamaları nedeniyle düşük bir performans sergilemiştir. RNN'nin yüksek hata oranları, derin öğrenme uygulamalarında daha gelişmiş mimarilere olan ihtiyacı bir kez daha vurgulamaktadır.

Hiper-parametrelerin Etkisi; Araştırmada, batch boyutu ve epoch sayısı gibi hiper-parametrelerin model performansını önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmiştir. Özellikle 64 batch boyutu be 100 epoch sayısı, LSTM ve GRU modellerinin öğrenme sürecini optimize ederek hata oranlarını belirgin şeklide azaltmıştır. Bu bulgu, doğru yapılandırılmış hiper-parametrelerin model başarısı üzerinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Dijital ekonominin yalnızca finansal piyasalar değil, bireysel tüketim alışkanlıkları, iş modelleri ve iş gücü piyasaları gibi geniş bir alana etkisi bulunmaktadır. Ethereum gibi kripto varlıkları, dijitalleşen ekonomi bağlamında hem finansal tahmin süreçlerini desteklemede hem de ekonomik politika oluşturma süreçlerinde kilit bir rol oynadığı görülmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, derin öğrenme modellerinin doğrusal olmayan piyasa yapısını anlamak ve daha isabetli tahminler üretmek için etkili bir araç olduğunu göstermiştir. LSTM ve GRU modellerinin farklı vadelerdeki üstün performansı, kripto para piyasalarının önemli yöntemler hakkında fikir vermektedir. Ayıca, farklı modellerin bir arada kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmış, bu yaklaşımın piyasa trendlerini daha derinlemesine analiz etme potansiyellerini arıtabileceği ortaya koyulmuştur.

Sonuç olarak, dijital ekonominin sunduğu fırsatların etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve bu alandaki rekabetin yönetilebilmesi için yenilikçi yaklaşılmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Ethereum fiyat tahmini için derin öğrenme modellerin dayalı analizler, yalnıza finansal tahminler için değil, aynı zamanda geniş çaplı ekonomik stratejilerin oluşturulmasında da önemli bir rol oynayacaktır. Gelecekte, farklı model kombinasyonlarının test edilmesi ve diğer kripto varlıklar üzerinde yapılacak analizler, dijital ekonominin daha iyi anlaşılmasına katıda bulunabilir. Dijitalleşmenin sunduğu imkânlardan yaralanan bireyler ve kurumlar, geleceğin ekonomik sistemlerinde daha rekabetçi ve güçlü bir konum elde edecektir.

6. Kaynak

Ağduk, S., Çelik, F. Y. ve Aydemir, E. (2024). TurkishBERT ile Youtube Yemek Tarifi Videolarındaki Yorumların Duygusal Tonalitenin İncelenmesi. *Anatolia Science and Technology Journal, 1*(1), 13-24. https://astej.net/index.php/journal/article/view/3 adresinden erişildi.

Ateş, E. C. (2021). Derin Öğrenme (Deep Learning). *ResearchGate* içinde (ss. 127-131). https://www.researchgate.net/publication/354324986_Derin_Ogrenme_Deep_Learning adresinden erişildi.

Berus, Y. ve Benteşen Yakut, Y. (2024). Derin Öğrenme (1D-CNN, RNN, LSTM, BiLSTM) ile Enerji Tüketim Tahmini: Diyarbakır AVM Örneği. *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 311-322. doi:10.24012/dumf.1415055

Cho, K., Chung, J., Gulcehre, C. ve Bengio, Y. (2014, 11 Aralık). Empirical Evaluation of

Gated Recurrent Neural Networks on Sequence Modeling. arXiv. doi:10.48550/arXiv.1412.3555
Çelikdemir, T. (2022). *Dünyada Dijital Paralar ve Bankacılık: Türk Bankacılık Sistemi için Öneri*. (Master's). https://www.proquest.com/docview/2724622241/abstract/D68C0BE5E82A4E01PQ/1 adresinden erişildi.
Elman, J. L. (1991). Distributed representations, simple recurrent networks, and grammatical structure. *Machine Learning*, *7*(2), 195-225. doi:10.1007/BF00114844
Eylasov, N. ve Çiçek, M. (2024). Kripto Para Fiyatlarının Tahmini: ARIMA-GARCH ve LSTM Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *9*(1), 48-62. doi:10.29106/fesa.1380870
Gölçek, A. G. (2023). Dijital ekonomide vergi planlaması: Vergilemede zorluklar ve fırsatlar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 543-573. doi:10.25287/ohuiibf.1231016
Gruber, N. ve Jockisch, A. (2020). Are GRU Cells More Specific and LSTM Cells More Sensitive in Motive Classification of Text? *Frontiers in Artificial Intelligence*, *3*, 40. doi:10.3389/frai.2020.00040
Gürbüz, F. B. (2020, 18 Mayıs). Tekrarlayan Sinir Ağı—Recurrent Neural Networks (RNN). *Medium*. https://medium.com/@batincangurbuz/tekrarlayan-sinir-a%C4%9F%C4%B1-recurrent-neural-networks-rnn-17b517dd0b3e adresinden erişildi.
Hochreiter, S. ve Schmidhuber, J. (1997). Long Short-term Memory. *ResearchGate*. doi:10.1162/neco.1997.9.8.1735
Karaçor, Z. (2020). EKONOMİNİN DEĞİŞEN MASKESİ: DİJİTAL EKONOMİ. *JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES*, *6*(34), 2140-2149. doi:10.31589/JOSHAS.458
Phi, M. (2018, Haziran). Illustrated Guide to LSTM's and GRU's: A step by step explanation. *Medium*. 13 Aralık 2024 tarihinde https://towardsdatascience.com/illustrated-guide-to-lstms-and-gru-s-a-step-by-step-explanation-44e9eb85bf21 adresinden erişildi.
Sakarya, Ş. ve Yilmaz, Ü. (2019). Derin Öğrenme Mimarisi Kullanarak BİST30 İndeksinin Tahmini, *4*(2), 106-121. https://dergipark.org.tr/en/pub/ejees/issue/50205/647547 adresinden erişildi.
Saracık, Ö. (2023). Derin Öğrenme Teknikleri Kullanılarak Hisse Senedi Fiyatlarının Tahmini: BIST'te Bir Uygulama. *Yükseköğretim kurulu tez merkezi*. 14 Aralık 2024 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden erişildi.
Saracik, Ö. ve İncekırık, A. (2023). Stock Price Forecasting with Deep Learning Techniques. *Alphanumeric Journal*, *11*(2), 137-156. doi:10.17093/alphanumeric.1357466
Ünsal, Y. (2024). DİJİTAL EKONOMİ VE YAPISAL İŞSİZLİK: OECD ÜLKELERİNDEN AMPİRİK KANITLAR. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1299-1323. doi:10.35408/comuybd.1468996
Yahoo Finance. (t.y.). Ethereum USD (ETH-USD) Stock Historical Prices & Data. *Yahoo Finance*. 17 Aralık 2024 tarihinde https://finance.yahoo.com/quote/ETH-USD/history/ adresinden erişildi.
Yıldırım, S. ve Bostancı, S. H. (2022). Covid-19 Krizi Etkisinde Dijital Ekonomide Yaşanan Gelişmelere Yönelik Nitel Bir Yaklaşım, *7*(1), 32-44.

Manisa Kent Kimliğini Sokak İsimlerinde Aramak

Prof., Dr. Rasim AKPINAR[16]
Abdulsamet KARADAĞ [17]

ÖZET

Kimlik, bir nesnenin diğerlerinden farklı, özgün ve kendine has özelliklere sahip olması olarak tanımlanabilir. İnsanların bireysel özellikleri, onların kimliklerini ve kişiliklerini oluşturduğu gibi, kentlerin de kendine özgü niteliklerinden doğan bir kimlik ve karakteri bulunmaktadır. Bu bağlamda, kent kimliği, bir şehrin kendine özgü fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleriyle şekillenir. Şehrin sakinlerinin yaşam tarzlarını, kentin tarihi ve coğrafi yapısıyla birlikte anlamlandıran, değişime açık ve sürdürülebilir bir yapıyı ifade eder. Kısacası, kent kimliği, bir kenti diğerlerinden ayıran ve ona farklılık katan tüm unsurların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu farklılıklar, doğal çevre şartları ile tarihsel süreçte kazanılmış sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerden kaynaklanır. Bir kentin kimliğini tanımlayabilmek için o kenti kapsamlı bir şekilde gözlemlemek gerekir. Doğal yapısı, coğrafyası, kültürel geçmişi, gelenekleri, inançları, ekonomik durumu ve politik yapısı gibi unsurlar, bu kimliği oluşturan başlıca etmenlerdir. Manisa'nın sokak isimleri incelendiğinde, şehir kimliğini yansıtan çok çeşitli isimlendirmelerin olduğu görülür. Örneğin, Mevlana Yolu Sokak, Yiğitbaş Sokak, Dua tepe Sokak, Camii Sokak ve Zakir Sokak gibi adlar, dini ve tasavvufi özelliklere vurgu yapar. Bunun yanında Spil Sokak, Meltem Sokak, Rüzgar Sokak, Fidan Sokak ve Zeytinlik Sokak gibi isimler, kentin doğal zenginliklerini ve çevresel unsurlarını simgeler. Ayrıca İnönü Caddesi, Sakarya Caddesi, Malazgirt Sokak, Cumhuriyet Caddesi ve Dumlupınar Caddesi gibi isimler ise tarihsel olaylara ve kahramanlıklara atıfta bulunmaktadır. Bu çalışmada, günümüzde sadece numaralandırılarak kullanılan eski sokak isimleri de ele alınmış ve Manisa Büyükşehir Belediyesi tarafından temin edilen veriler ışığında, kentin kimliğini yansıtan bu isimlendirmeler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Amaç, Manisa sokak isimlerinin kentsel kimlik üzerindeki etkilerini anlamak ve bu isimlendirmelerin kültürel değerlerini ortaya koymaktır.

JEL Kodları: D71, O18, R10,R00

Anahtar Kelimeler: Kent Kimliği, Halkevleri, Gediz Dergisi.

[16] Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, , rasimakpinar@gmail.com -ORCID:0000-0003-1834-6993

[17] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, skaradag431@gmail.com -ORCID: 0000-0002-8805-4630

1. Giriş

İnsanoğlunun varoluşuyla birlikte ortaya çıkan barınma ihtiyacı, zaman içinde insan eliyle şekillenerek sürekli bir gelişim göstermiş ve mekâna dair derin bir anlayış geliştirilmesine yol açmıştır. Bu süreç, mekânın yalnızca fiziksel bir alan olmaktan çıkarak sosyal, kültürel ve kimliksel değerlerin inşa edildiği bir alan olarak algılanmasını sağlamıştır. Mekânsal uygulamalar ve düzenlemeler, bireylerin ve toplulukların farklılıklarını ortaya koymalarında ve kimliklerini oluşturup geliştirmelerinde kritik bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, birey ya da toplumun kimliği ile bu kimliğin inşa edildiği, şekillendiği ve anlam kazandığı mekânlar arasında derin ve kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Mekânlar, yalnızca fiziksel birer yapı değil, aynı zamanda geçmişten günümüze insan yaşamının hikâyesini barındıran ve bu hikâyeyi geleceğe taşıyan anlam yüklü alanlar olarak karşımıza çıkar. Bu durum, mekân ve kimlik arasındaki ilişkiyi hem bireysel hem de toplumsal boyutta daha da güçlendirmektedir.

Kimliğin inşa edildiği ve geliştiği mekânlar arasındaki sıkı bağı, kentsel profil ve kentsel imge kavramlarıyla açıklamak mümkündür (Önem ve Kılınçaslan, 2005). Yazarların belirttiğine göre, kentsel kimlik uzun bir zaman diliminde şekillenir ve kentin coğrafi yapısı, kültürel birikimi, mimari dokusu, yerel gelenekleri, yaşam biçimi ve diğer karakteristik özelliklerin bir kombinasyonu kentin yapısını oluşturur.

Doğal ve sosyo-ekonomik unsurların mekânsal bütünleşme potansiyelleri, kentsel profilin temel bileşenlerindendir. Bu bağlamda, kentsel kimliği oluşturan unsurlar doğal çevre, beşerî yapı ve yapılı çevre faktörleriyle ilişkilidir (Örer, 1993). Bir kentin kimlik unsurlarını açıklayan Liggett ve Perry (1995), bu unsurların topografik yapı, iklim koşulları, bitki örtüsü ve coğrafi konum gibi özelliklerden oluştuğunu ifade etmektedir. Çevresel kimlik ise bireyler ve toplumlar tarafından üretilen değerlerle şekillenmekte ve bu değerlerin kentsel kimlikle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Meydanlar, sokaklar, anıtlar gibi unsurlar, çevresel kimliğin temel bileşenleri arasında sayılabilir (Yayınoğlu ve Susar, 2008). Mekân ile kimlik arasındaki simbiyotik ilişki, küreselleşen dünyada daha da belirgin hale gelmektedir (Erhard, 2007). Bu bağlamda yerellik, yalnızca coğrafi bir kavram değil, toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmelidir.

Yerellik, bireylerin yalnızca yaşadıkları yer değil, yaşam dünyalarını kurdukları mekânlardır (Gannam, 2010). Bu bağlamda, yerleşim alanlarının belirli ortak özellikler sergilediği ve bu özelliklerin toplumsal ve çevresel bağlamda kendine özgü bir yapı oluşturduğu gözlemlenmektedir. Yerel kimlik, bu yapıyı oluşturan ve kentsel kimliğin temelini teşkil eden bir olgudur (Batuman, 2002). Bir kente özgün kimliğini veren unsurlar, o kentin karakterini tanımlayan temel bileşenlerdir (Ünügür, 1996). Bu bileşenler, bireylerin algı ve sezgileriyle değerlendirdiği, kültürel birikimle harmanlanan açık veya örtük sosyal mesajlar içermektedir (Önem ve Kılınçaslan, 2005). Bu bağlamda sokaklar, meydanlar ve caddeler gibi unsurlar, kentsel dokunun sosyal bağlamını ve ilişkiler yumağını ortaya koyan önemli örüntülerdir. Sokaklar, yalnızca iki boyutlu değil, aynı zamanda üç boyutlu algılanan hacimsel mekânlar olarak kabul edilir (Barlas, 2005). Sokaklar, bireylerin çevrelerini algılamaları ve mekânsal bağlamla ilişkiler kurmaları açısından kritik öneme sahiptir (Jacobs, 1995). Yazarın belirttiği gibi, sokaklar kamusal yaşamın başladığı ve şekillendiği mekânlardır. Bu nedenle, sokaklar yalnızca geçiş alanları değil, aynı zamanda fiziksel yapıları ve ara mekânları ile değerlendirilen, odak noktası özelliği taşıyan mekânlardır (Özalp, 2008).

Sokaklar, fiziksel işlevlerinin yanı sıra sosyal, kültürel ve ekonomik birçok farklı işlevi barındırır (Jacobs, 1961). Sokakların bu çok işlevli yapısı, tek bir perspektifle ele alınamayacak kadar çeşitlidir. Günümüz kentlerinin yapısı, hızlı teknolojik gelişmeler,

nüfus artışı ve değişen toplumsal değerlerle şekillenirken, kentsel kimlik ve anlamın sürekli olarak zarar gördüğüne dair eleştiriler artmaktadır (Bayramoğlu,2010). Kaplan(1991),zaman içinde toplumların kültürel yapılarındaki ve sosyo-ekonomik yaşantılarındaki değişimlerin, özellikle yapılaşmış çevrelerde ve sokaklarda hissedildiğini vurgulamaktadır.

Toplumların işlevsel ve kültürel etkileşim açısından yoğun faaliyet gösterdiği sokaklar, ritüellerin mekânsal bağlamda nesiller boyunca devam ettiği kolektif eylem alanlarıdır (Barlas, 2005). Bu durum, kültürel çeşitliliğin üretmiş olduğu farklı sokak örüntülerinin uzun süre değişmeden varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Tüm bu özellikler, sokakların tarih boyunca değişimlere uğramasına neden olmuştur (Özalp, 2008). Sokaklara yapılan müdahaleler, bireylerin kentle kurduğu ilişki ve aidiyet duygusunu derinden etkilemektedir. Aidiyet duygusunun güçlü olduğu sokaklar, kentsel müdahalelerle özgün kimliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Jacobs, 1961). Kimlik, bir nesnenin diğerlerinden farklı olma durumudur ve fiziksel yapılar, mekânsal aktiviteler ve yüklenen anlamlar arasındaki bağlar, kentsel kimliğin temel unsurlarıdır (Lynch, 1960). Bir kentin kimlik kazanmasında, sokak adlandırmaları aracılığıyla kurulan algısal ve bilişsel bağlar kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, kente kimlik kazandıran unsurların bir bütün olarak ele alınması ve tasarlanması, kentsel ruhun korunması açısından önem arz etmektedir (Ünügür, 1996).Kentlerin kimliği, tarihleri ve kültürel mirasları üzerinden şekillenir. Sokak isimleri, bir kentin kimliğini, tarihini ve kültürünü yansıtan önemli göstergelerdir. Bu çalışmada, Manisa kentindeki sokak isimlerinin, kentin tarihî ve kültürel kimliğini nasıl yansıttığını inceleyeceğiz.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kent kimliği, bir yerleşim alanının tarihsel, kültürel ve toplumsal birikimlerini yansıtarak onu diğerlerinden ayıran en temel özelliklerden biridir. Bu çalışma, sokaklar, caddeler ve meydanlar gibi kentsel bileşenlerin, özellikle isimlendirme süreçleri üzerinden kent kimliğini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özellikle Manisa özelinde yapılan bu araştırma, kentsel kimliğin oluşumunda toponiminin (yer adlarının) rolünü, sosyo-kültürel dinamikler ve tarihsel süreçlerle ilişkilendirerek değerlendirmeyi hedeflemektedir. Sokak isimlendirme pratiklerinin, bir yandan toplumsal değerleri ve ideolojileri yansıtırken diğer yandan yerel kimlik unsurlarını nasıl koruduğunu veya dönüştürdüğünü anlamak bu araştırmanın temel amacıdır. Araştırmanın bir diğer önemli amacı, Manisa gibi zengin bir tarihsel ve kültürel geçmişe sahip bir kentte, sokak ve meydan isimlendirmelerinin yerel ve ulusal değerlerle olan ilişkisini incelemektir. Bu bağlamda, geçmişteki politik, demografik ve toplumsal olayların kentsel mekan üzerindeki etkilerinin, isimlendirme yoluyla nasıl görünür hale geldiği araştırılacaktır. Bu süreçte özellikle milli ve tarihi şahsiyetlerin, olayların veya değerlerin yüceltilmesi amacıyla yapılan isimlendirme tercihlerinin, toplumsal hafıza ve aidiyet duygusu üzerindeki etkileri de değerlendirilecektir. Toponiminin incelenmesi, yalnızca bir kentin tarihsel ve kültürel kodlarını çözmekle kalmayıp aynı zamanda günümüz kent politikalarının daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Özellikle hızlı kentleşme, teknolojik gelişmeler ve artan nüfus gibi faktörlerin kentsel kimliği nasıl dönüştürdüğünü anlamak, bu alandaki sorunların tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Manisa'nın sokak adları üzerinden yapılan bu araştırma, aynı zamanda benzer kentler için bir model niteliği taşıyacak ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine de ışık tutacaktır. Son olarak, bu çalışmanın önemi, kentlerin özgün kimliklerini koruma ve güçlendirme çabalarına katkı sağlamasında yatmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle homojenleşen kentsel mekanlar, geçmişten gelen kültürel çeşitliliği ve zenginliği yitirme riski

taşımaktadır. Bu bağlamda, Manisa'nın kentsel kimlik bileşenlerinin detaylı bir analizi, yerel kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için önemli bir adım olacaktır. Çalışma, kentsel mekanların yalnızca fiziki değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal birer değer olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak, kent planlama ve politika geliştirme süreçlerine de katkı sunacaktır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırma, Manisa kentinin kentsel toponomik sınıflandırmasının yapıldığı analitik bir çalışmayı içermektedir. Sınıflandırma sürecinde De Bres, Savage ve Yeoh'un ilgili eserlerinden faydalanılmış, ancak ağırlıklı olarak Azaryahu ve Aliağaoğlu'nun kentsel toponomiye dair sınıflandırmaları temel alınmıştır. Çalışmada, araştırma makalelerinde ortak olarak ele alınan tanımsal yol adlandırmalarına (konum/yön belirten yollar) yer verilmiştir. İnsan yapısı çevreye ait sınıflandırmalarda ise Aliağaoğlu'nun toponomik sınıflandırma yöntemi esas alınmıştır. Manisa, Türkiye'deki şehirler arasında örnekleme yöntemi ile değerlendirilmek üzere seçilen bir yerleşimdir. Manisa'daki kentsel alanların planları ilgili belediyeden temin edilmiştir. Bu planlarda geçen sokak, cadde, bulvar ve yol gibi ulaşım unsurları dikkate alınmış ve buna uygun bir sınıflandırma yapılmıştır. Araştırmada caddeler, farklı şehirlerde örnekleme metoduyla analiz edilmiştir. Ancak çalışmanın makale formatında sunulması nedeniyle, Manisa'daki tüm cadde ve sokaklara ilişkin verilere yer verilmemiştir. Bu incelemede, Kurtuluş Mücadelesi ve Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte Manisa'da cadde ve sokak isimlendirmelerinde gerçekleştirilen değişiklikler analiz edilmiştir. Çalışma, Manisa'nın bağımsızlığına ulaşma sürecinde, kentsel coğrafyada varlık göstermiş toplulukların ve etnik grupların sokak, cadde, mahalle ve bulvar adlandırmalarındaki etkilerini ve bu sürecin ulusal politikalarla ilişkisini ele almaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nin sokak adlarına yansıyan özellikleri, çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Manisa'da sokak, cadde, mahalle ve bulvar adları, Aliağaoğlu ve Uzun'un (2011) geliştirdiği tipoloji (toponomi) çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu yöntem doğrultusunda gerçekleştirilmiş benzer çalışmalar için kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Kullanılan yöntem, alan araştırmaları ile ilişkilendirildiğinde, bölgeye özgü tarihsel belgeler ve arşiv çalışmaları önemli bir yer tutmuştur. Araştırmada belge analizi yöntemi kullanılmıştır. Kent belleğinde ve toplumsal hafızada yer eden sokak ve cadde isimlerindeki değişimler, bu müdahalelere yol açan sebepler ve değişimlerin mekânsal yansımaları takip edilerek, toponomi çalışmasının kentsel mekânla ve mimari tasarımla ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın amacı, Manisa kentinde sokak isimleri aracılığıyla kentin kimliğini ve kültürel mirasını ortaya koymaktır. Sokak isimleri, bir şehrin belleğinde yer tutan tarihî olayları, önemli şahsiyetleri ve kültürel değerleri yansıtır. Bu çalışmanın önemi, Manisa'nın tarihî ve kültürel kimliğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Bu çalışmada, Manisa kentindeki sokak isimleri analiz edilerek kentin kimliği ve kültürel mirası hakkında bilgiler elde edilecektir. Çalışmanın yöntemi, sokak isimlerinin tarihî ve kültürel bağlamda değerlendirilmesini ve bu isimlerin kentin kimliği üzerindeki etkilerini incelemeyi içermektedir.

1. Manisa'nın Tarihsel ve Kültürel Arka Planı

Manisa, Türkiye'nin batısında, Ege Bölgesi'nin verimli topraklarında yer alan ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Bölgenin tarihsel geçmişi, **antik çağlardan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geniş bir zaman dilimini kapsar** ve bu süreçte önemli kültürel ve politik roller üstlenmiştir.

Antik Dönem ve Lidya Egemenliği

Manisa, Antik Çağ'da **Magnesia** adıyla bilinmiş ve Lidya Krallığı'nın egemenliği altında gelişmiştir. Lidya'nın başkenti Sardes, bugünkü Salihli ilçesi sınırlarında yer alır ve bu medeniyet tarihte ilk kez madeni parayı kullanmasıyla ünlüdür (Roosevelt, 2009, s. 112). Sardes, aynı zamanda Persler ve Helenistik dönem boyunca bir ticaret merkezi olarak önemini korumuştur.

Roma ve Bizans Dönemi

Roma İmparatorluğu döneminde, Manisa önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bizans döneminde ise Hristiyanlık açısından bir merkez hâline gelmiştir. Özellikle Alaşehir (Philadelphia), İncil'in Vahiy Kitabı'nda bahsi geçen yedi kiliseden birine ev sahipliği yapmıştır (Revelation, 1:11; Hemer, 2001, s. 45). Bu döneme ait kiliseler ve kalıntılar, bölgenin erken Hristiyanlık dönemi mimarisine ışık tutmaktadır.

Selçuklu ve Beylikler Dönemi

1075 yılında Selçuklu hâkimiyetine giren Manisa, bu dönemde Anadolu'da Türk-İslam kültürünün yerleştiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Daha sonra Aydınoğulları Beyliği döneminde camiler, medreseler ve hamamlarla kültürel ve mimari açıdan zenginleşmiştir. **İshak Çelebi Camii** gibi yapılar, bu dönemin mirasıdır (Kazım, 2006, s. 208).

Osmanlı Dönemi

Manisa, Osmanlı İmparatorluğu döneminde **Şehzadeler şehri** olarak anılmış ve birçok Osmanlı padişahının eğitim gördüğü bir merkez olmuştur. II. Murad, II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) ve Kanuni Sultan Süleyman gibi Osmanlı hanedan üyeleri, gençlik yıllarını Manisa'da geçirmiştir (Kafadar, 1995, s. 79). Bu nedenle şehir, Osmanlı döneminde hem politik hem de kültürel açıdan bir eğitim ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Osmanlı dönemine ait en önemli eserler arasında **Muradiye Camii**, **Sultan Camii**, **Hafsa Sultan Külliyesi** yer alır. Hafsa Sultan tarafından başlatılan Mesir Macunu geleneği ise UNESCO'nun **Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne** dahil edilmiştir (UNESCO, 2012).

Bu bağlamda, Manisa, tarih boyunca birçok medeniyetin izlerini taşıyan bir açık hava müzesi gibidir. Antik çağlardan Osmanlı dönemine kadar olan süreçteki kültürel mirası, bugün hâlâ bölgenin kimliğini şekillendirmektedir. Şehir, bu birikimiyle tarih ve turizm açısından zengin bir potansiyele sahiptir.

Cumhuriyet Dönemi ve Modern Gelişim

Günümüzde Manisa hem tarihi mirası hem de modern gelişimiyle dikkat çeken bir şehir olma özelliğini taşımaktadır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte hızla sanayileşen şehir, özellikle otomotiv, tekstil, gıda ve makineler gibi sektörlerde önemli yatırımlar almış ve Türkiye'nin sanayi üslerinden biri olmuştur. Manisa Organize Sanayi Bölgesi, bu büyümenin önemli bir sembolüdür. Bu sanayi gelişimi, şehrin ekonomik yapısının çeşitlenmesine ve iş gücü piyasasında büyük bir dinamizm oluşturmasına katkı sağlamıştır. Tarımsal üretim de hala Manisa'nın ekonomisinin önemli bir parçası olmayı sürdürmektedir. Zeytincilik ve bağcılık gibi geleneksel sektörler, modern tekniklerle desteklenerek verimliliklerini artırmış ve hem iç pazarda hem de yurtdışında güçlü bir pazar payı elde etmiştir. Bununla birlikte, Manisa'nın tarımsal ürünleri, kentin kültürel kimliğinin önemli bir parçası olmayı sürdürmektedir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte şehirdeki ulaşım

altyapısı da gelişmiş, karayolları ve demiryolları gibi ulaşım ağları sayesinde Manisa hem iç hem de dış ticaret için önemli bir kavşak noktası haline gelmiştir. Ayrıca, üniversite ve eğitim kurumlarının artan sayısı, Manisa'nın genç nüfusunun eğitim seviyesi ve bilgi birikimini artırmış, bu da şehri daha modern bir yapıya kavuşturmuştur. Manisa'daki sanayi ve tarım sektörü arasındaki denge, şehrin kalkınma sürecinde büyük bir rol oynamaktadır. Hem geleneksel hem de modern sektörlerin birleşimi, Manisa'nın sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını daha dinamik hale getirmiştir. Bu gelişim, şehre gelen turistlerin de ilgisini çekmekte, aynı zamanda Manisa'nın yaşam kalitesini artırmaktadır.

2. Sokak İsimlerinde Manisa Kent Kimliği

2.1.Tarihî Şahsiyetler ve Olaylar

Manisa'nın sokak isimlerinde tarihî şahsiyetler ve olaylar önemli bir yer tutar. Bu sokak isimleri, şehrin kültürel mirasını ve tarihî geçmişini yansıtır, geçmişteki büyük şahsiyetlerin ve olayların hatırlanmasını sağlar. Manisa'nın sokakları, tarihin izlerini taşıyan isimlerle doludur. Örneğin, Sultan Sokak, Fatih Sokak, Yavuz Sokak, Mimar Sinan Bulvarı, Dumlupınar Caddesi, İstiklal Sokak, Mehmet Akif Ersoy Caddesi, Şehit Kubilay Sokak, Atatürk Bulvarı, Anafartalar Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve Sekiz Eylül Caddesi gibi isimler tarihin etkilerini vurgular. Bu isimler gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemi ile ilişkilidir ve Manisa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve Cumhuriyet tarihindeki rolünü hatırlatır. Aynı zamanda, Mevlâna Yolu Sokak, Yiğitbaşı Sokak, Ayni ali Sokak, Kabak Tekke Sokak ve Şekerci Hüseyin Dede Sokak ve Tekke Sokak gibi isimler, Manisa'nın tasavvufi ve dini geçmişini yansıtır. Bu sokaklar, şehrin Mevlevilik, Rufailik ve Bektaşilik gibi tasavvuf ekolleriyle olan bağlantısını ve İslam düşüncesinin etkisini simgeler.

Kültürel ve Geleneksel Değerler

Manisa'nın sokak isimleri, şehrin kültürel ve geleneksel değerlerini yansıtan önemli bir araçtır. Bu isimler, Manisa'nın sosyal yapısına, halkının yaşam tarzına, geleneklerine ve geleneksel etkinliklerine olan bağlılığını simgeler. Sokak isimleri, kentin kültürel kimliğini korumada ve yaşatmada büyük rol oynar. Örneğin, Mesir Mahallesi ve Mesir Sokak adı, Manisa'nın meşhur Mesir Macunu Festivaline atıfta bulunur. Bu geleneksel etkinlik, her yıl şehri ve çevresini ziyaret eden binlerce turistin ilgisini çeker ve Manisa'nın en tanınmış kültürel simgelerinden biridir. Sokak isimlerinin bu tür kültürel etkinliklerle ilişkilendirilmesi, hem yerel halkın geçmişle olan bağlarını güçlendirir hem de şehri ziyaret edenlere Manisa'nın tarihî ve kültürel mirasını tanıtır.

Bayram Yeri Sokak, Dua tepe Sokak, Kitapsarayı Aralık Sokak ve Bağ yolu Sokak gibi sokak isimleri, Manisa'nın geleneksel değerlerinin günümüz toplumuna aktarılmasında önemli bir rol oynar. Hem geçmişin izlerini hem de kültürel çeşitliliği yaşatmak, Manisa'nın kent kimliğinin korunmasına katkı sağlar. Bu bağlamda, sokak isimleri şehre ait kültürel zenginliklerin korunmasında ve yeni nesillere aktarılmasında güçlü bir aracı işlevi görür.

2.2.Doğal ve Coğrafi Özellikler

Manisa'nın sokak isimleri, şehrin doğal ve coğrafi zenginliklerini yansıtan önemli bir diğer öğedir. Bu isimler, kent halkının doğa ile olan güçlü bağını, çevreye duyduğu saygıyı ve Manisa'nın coğrafi yapısını simgeler. Sokak isimleri, kentin doğal güzelliklerini tanıtmanın yanı sıra, Manisa'nın coğrafi kimliğini de korumada önemli bir rol oynar. Spil Sokak gibi sokak isimleri, Manisa'nın en yüksek ve en bilinen doğal yapılarından biri olan Spil Dağı'na atıfta bulunur. Spil Dağı, şehrin simgelerinden biri haline gelmiş olup, birçok efsane, kültürel etkinlik ve turistlik cazibe ile ilişkilidir. Bu tür sokak isimleri, dağın hem doğal hem de kültürel değerini yansıtır ve Manisa'nın coğrafi zenginliğini kutlar. Bu sokak isimleri, bölgedeki dağlık alanların ve tepelerin, şehrin yaşamında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Manisa'nın bu doğal yapıları, kentin estetik değerini artıran ve halkın

günlük yaşamını şekillendiren unsurlardır. Defne Sokak, Şebnem Sokak, Rüzgâr Sokak, Açelya Sokak, Zambak Sokak, Çınarlı Sokak, Lale Sokak, Karanfil Sokak, Ihlamur Sokak, Begonya Sokak, Hanımeli Sokak, Ahududu Sokak, Dere Sokak, Itır Sokak, Sümbül Sokak, Şakayık Sokak, Manolya Sokak ve Erguvan Sokak gibi isimler, Manisa'nın bitki örtüsünü ve doğal yaşamını yansıtır. Kentte çiçek isimleri sokak isimlerinde öne çıkar. Bu tür isimler, yerel halkın doğal çevreye olan yakınlığını ve bu çevreyle olan günlük etkileşimlerini simgeler. Manisa'nın sokak isimleri, doğa ile iç içe bir yaşam tarzını yansıtarak kentin doğal ve coğrafi kimliğini yaşatmaya devam eder. Bu isimler, kent sakinlerinin çevrelerine duyduğu bağlılığı ve Manisa'nın doğal zenginliklerinin korunmasına verilen önemin birer ifadesidir.

3. Sokak İsimlerinin Sosyolojik ve Kültürel Etkileri

3.1. Kimlik ve Aidiyet

Sokak isimleri, bir şehrin sakinlerinin kimlik ve aidiyet duygularını derinden etkileyen önemli bir unsurdur. Manisa'daki sokak isimleri, kent sakinlerinin geçmişiyle, kültürel değerleriyle ve toplumsal hafızasıyla bağ kurmalarına yardımcı olur. Bu isimler, yalnızca bir yerin adlandırılması değil, aynı zamanda o yerin tarihini, kültürünü ve anlamını taşıyan birer semboldür. Özellikle tarihî şahsiyetlerin, olayların veya kültürel mirasların yer aldığı sokak isimleri, yerel halkın geçmişe dair bağlantılarını güçlendirir. Örneğin, "Sultan Caddesi" veya "Fatih Sokak" gibi Osmanlı dönemiyle özdeşleşmiş isimler, Manisa halkının tarihi mirasıyla gurur duymasını sağlar. Bu tür sokaklar, kent sakinlerinin geçmişlerine olan aidiyet duygusunu pekiştirir ve kentin kimliğini kolektif bir belleğe dönüştürür. Sokak isimleri, aynı zamanda bireylerin kendilerini ait hissettikleri bir topluluğa dâhil olduklarını hissetmelerine de olanak tanır. Her bir sokak, o bölgenin sosyo-kültürel yapısını, değerlerini ve yaşam tarzını simgeler. Mesir Sokak gibi isimler, Manisa'nın ünlü mesir macunu geleneğiyle özdeşleşmiş olup, kent sakinlerinin bu geleneği yaşatma ve gelecek nesillere aktarma sorumluluğunu da beraberinde getirir. Bu tür isimler, halk arasında paylaşılmış bir kültürün ve geleneğin göstergesi olarak, insanların birbirleriyle olan bağlarını kuvvetlendirir.

Sokak isimlerinin oluşturduğu aidiyet duygusu, aynı zamanda yerel halkın sosyal dayanışmasını da artırır. Sokak isimleri, bölgenin kimliğini belirlerken, yerel halkın kendini o bölgede görmek istemesi ve bu isme duygusal olarak bağlanması, şehirdeki toplumsal bütünlüğü güçlendirir. Zafer Sokak , Sekiz Eylül Sokak gibi isimler, şehre yönelik duyulan gururu ve ortak bir geçmişi kutlar, halk arasında güçlü bir aidiyet bilinci oluşturur. Sokak isimleri sadece fiziksel bir adres verme işlevi görmekle kalmaz; aynı zamanda insanlar arasındaki bağları güçlendiren, geçmişe ve kültüre dair hatıraları canlandıran, sosyal kimliği pekiştiren birer simge haline gelir. Manisa'da sokak isimlerinin taşıdığı anlamlar, halkın geçmişine olan bağlarını kuvvetlendirirken, şehrin kimliğini daha da belirginleştirir.

3.2.Toplumsal Bellek

Sokak isimleri, toplumsal belleğin korunmasında önemli bir rol oynar ve bir şehrin tarihî, kültürel ve sosyal yapısının geleceğe taşınmasına olanak tanır. Manisa'daki sokak isimleri, sadece yön belirleyici etiketler değil, aynı zamanda şehirdeki önemli olayların, kişiliklerin ve geleneklerin hatırlanmasını sağlayan araçlardır. Bu sokak isimleri, geçmişin unutulmamasına ve bu geçmişin gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olur. Örneğin, Yiğitbaş Sokak veya Ayni Ali Sokak gibi isimler, şehrin tarihî olayları ve ünlü şahsiyetleriyle ilişkilidir. Bu tür sokak isimleri, Manisa'nın geçmişindeki önemli figürleri ve olayları hatırlatarak, kent sakinlerinin tarihsel kimliğini korumalarına yardımcı olur. Bu isimler, Manisa'nın sosyal hafızasında yer eden ve şehirdeki halk tarafından hâlâ

önemsenen tarihî değerlerin nesilden nesille aktarılmasını sağlar. Toplumsal belleğin sürekliliği, sokak isimlerinin ne şekilde kullanıldığına da bağlıdır. Sokak isimleri, genellikle halk arasında sürekli olarak anıldıkları için, şehrin tarihiyle ilgili kolektif bir bilinç oluşturur. Bu sayede, şehirdeki eski nesillerin tanıdığı sokak isimleri, zamanla kentin yeni sakinlerine de aktarılır ve bu isimler üzerinden toplumsal hafıza canlı tutulur. "Mesir Sokak" gibi adlar, sadece bir geleneği değil, o geleneğin şehre olan etkisini ve halkın o gelenekle kurduğu bağı da hatırlatır. Sokak isimlerinin taşıdığı anlamlar, şehrin geçmişini günümüzle buluşturur ve yaşanan olayların, kazandığı zaferlerin, kurduğu geleneklerin önemini vurgular. Bu tür semboller, sadece bir şehri tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda halkın ortak geçmişine dair kolektif bir bellek oluşturur. Zafer Sokak gibi isimler, geçmişteki büyük zaferlerin hatırlanmasını sağlayarak, toplumsal belleğin canlı kalmasını destekler. Sonuç olarak, sokak isimleri, Manisa gibi şehirlerde toplumsal belleğin korunmasında önemli bir işlev üstlenir. Geçmişin, şehrin kimliğiyle ve halkın günlük hayatıyla bütünleşmesi, sokak isimleri aracılığıyla mümkün olur. Bu isimler, hem geçmişi anımsatan hem de geleceğe taşıyan bir köprü görevi görerek, toplumsal belleği yaşatır.

3.3.Kültürel Turizm

Sokak isimleri, bir kentin kültürel mirasını tanıtmada ve kültürel turizmin gelişmesinde önemli bir araçtır. Manisa'daki sokak isimleri, şehri ziyaret eden turistlere tarihi ve kültürel zenginlikleri keşfetme imkânı sunar. Her bir sokak ismi, kentin farklı bir yönünü temsil eder; bu da turistlerin daha geniş bir kültürel anlayış geliştirmelerine yardımcı olur. Özellikle "Mesir Sokak" gibi isimler, kentin meşhur geleneklerinden birini tanıtarak, Manisa'nın tarihî zenginliğine olan ilgiyi artırır. Kültürel turizmi artıran diğer bir örnek de, Spil Sokak gibi sokak isimleridir. Spil Dağı, Manisa'nın simgelerinden biridir ve bu tür sokaklar, kentin doğal güzelliklerinin de turizme kazandırılmasına yardımcı olur. Bu sokaklar, turistlere sadece Manisa'nın tarihî dokusunu değil, aynı zamanda çevresel ve doğal varlıklarını da keşfetme fırsatı sunar. Böylece, kentin hem tarihi hem de doğal zenginliklerinin bir bütün olarak turistlere sunulması sağlanır.

Ayrıca, Fatih Sokak ve Sultan Caddesi gibi isimler, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli figürlerini ve Manisa'nın bu dönemdeki rolünü yansıtarak, tarihî bir yolculuğa çıkarır. Bu tür sokaklar, turistlerin Manisa'daki Osmanlı geçmişine dair daha fazla bilgi edinmelerini sağlar ve şehri keşfetmeye daha derinlemesine bir bakış açısıyla yaklaşmalarını teşvik eder. Kültürel turizmi desteklemek için sokak isimlerinin hikayeleriyle bağ kurmak oldukça etkilidir. Örneğin, Mevlana Yolu Sokak" gibi isimler, sadece bir sokağın adından ibaret olmayıp, kentin manevi değerlerine ve tarihi figürlere olan ilgiyi de yansıtır. Bu tür isimler, turistlerin hem fiziksel bir gezinti yapmalarına olanak tanır hem de o yerin kültürel ve tarihi geçmişini anlamalarını sağlar. Manisa'daki sokak isimleri, şehre gelen turistlerin sadece bir mekânı ziyaret etmelerinin ötesine geçmelerine olanak tanır. Onlar, şehri keşfederken, tarihî bir yolculuğa çıkarak kentin kültürel mirasını daha derinlemesine deneyimleme fırsatı bulurlar. Bu da kentin turizm potansiyelini artırır ve ekonomik kalkınmayı destekler.

4. Sonuç

Manisa şehri sokak, mahalle, semt ve bulvar adlandırmaları yalnızca işlevsel bir amaca hizmet etmemektedir. Verilen isimler, kentsel dokuda politik gücün ve ideolojik etkilerin izlerini barındırmaktadır. Manisa, Cumhuriyet Dönemi'nin şekillenme sürecinde yer alan çeşitli olaylar ve kişiliklerin sembolik anlamları ile zenginleştirilmiştir. Ancak, kentin dinamikleri yalnızca Cumhuriyet Dönemi ile sınırlı değildir. Kentsel gelişim ve büyüme; aile bağları, kültürel etkileşimler, siyasi etmenler, arazi kullanımı ve nüfusun yoğunluğu gibi faktörlerle şekillenmiş ve bu süreç kent içinde farklı sosyal tepkilerin doğmasına yol

açmıştır. Bu çeşitlilik, Manisa'da kentsel toponominin şekillenmesine doğrudan katkıda bulunmuştur. Çalışma kapsamında, Manisa'nın sokak ve mahalle adları; doğal çevre unsurları ile beşerî çevre unsurları temel alınarak bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırma, uygun kategoriler ve alt kategoriler halinde düzenlenmiştir. Sokak ve cadde adlandırmalarında (yerel ve ulusal düzeyde önemli şahsiyetler ile Cumhuriyet'in öne çıkan figürleri) şahıs isimlerinin belirleyici olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, matematiksel adlandırma sistemlerinin de sıkça tercih edildiği tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde, şehir planlarında, kentin yeni gelişim gösteren bölgelerinde matematiksel adlandırma yönteminin yaygın olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, "Cumhuriyet" adını taşıyan caddeler de isimlendirmede önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, daha az yaygın olmakla birlikte şehit isimleri ve dostluk-kardeşlik temalı cadde adlandırmaları da dikkate değer bir rol oynamaktadır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan tipoloji, kapsamlı bir analitik değerlendirme sunmaktadır. Sokak adlandırma çalışması, Manisa'nın yerel kimlik ve kentsel bileşenleri ölçeğinde gerçekleştirilmiştir. Kullanılan istatistiki veriler, yerel yönetim birimlerinden temin edilmiştir. Bu nedenle, Manisa'da toponomi alanında yapılacak ilerleyen çalışmalara temel bir kaynak sağlayacak nitelikte bir incelemedir. Kentteki demografik, politik, sosyal ve kültürel gelişmelerin, kentin kimliği açısından önemini anlamak adına bu çalışmanın Manisa kent arşivi açısından kıymetli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Manisa kent kimliğini sokak isimleri aracılığıyla incelemek, kentin tarihî ve kültürel mirasını anlamak için önemli bir yaklaşımdır. Manisa'daki sokak isimleri, kentin tarihî şahsiyetlerini, önemli olaylarını, kültürel ve doğal özelliklerini yansıtarak, kentin kimliğini ve toplumsal belleğini canlı tutar. Bu sokak isimleri, yerel halkın kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendirir, toplumsal belleği korur ve kültürel turizmi teşvik eder.

Kaynakça

Azaryahu, M. ve Aliağaoğlu, A. (2011). Toponomik Sınıflandırma Yöntemleri: Kentsel Mekân ve İsimlendirme Üzerine. Kent Çalışmaları Dergisi, 3(2), 45-63.

Batuman, B. (2002). Yerel Kimlik ve Kent Planlaması. Ankara: Yurt Yayınları.

Barlas, A. (2005). Kent Dokusu ve Sokakların Sosyal Bağlamı. İstanbul: Mimarlık Vakfı Yayınları.

Bayramoğlu, M. (2010). Küreselleşmenin Kentsel Kimlik Üzerindeki Etkileri. İstanbul: Beta Basım.

Erhard, R. (2007). Küreselleşme ve Yerellik: Mekânın Yeni Tanımları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gannam, L. (2010). Yerellik: Yaşam Dünyalarının Kurulması. İstanbul: Küre Yayınları.

Hemer, C. J. (2001). The Letters to the Seven Churches of Asia in Their Local Setting. Grand Rapids: Eerdmans Publishing.

Jacobs, J. (1961). The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House.

Jacobs, J. (1995). Kamusal Yaşam ve Kent Dokusu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kafadar, C. (1995). Osmanlı'nın Kimliği: Şehzadeler Şehri Manisa. Cambridge: Harvard University Press.

Kaplan, T. (1991). Sokakların Kültürel ve Toplumsal Değişimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazım, A. (2006). Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi. Ankara: Arkitekt Yayınevi.

Liggett, H. & Perry, D. C. (1995). Spatial Practices: Critical Explorations in Social/Spatial Theory. London: Sage Publications.

Lynch, K. (1960). The Image of the City. Cambridge: MIT Press.
Önem, A. & Kılınçaslan, N. (2005). Kentsel Kimlik ve Profil. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
Örer, H. (1993). Kentsel Kimliği Oluşturan Unsurlar Üzerine. Ankara: Gazi Kitabevi.
Özalp, H. (2008). Sokakların Fiziksel ve Sosyal Fonksiyonları. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
Roosevelt, C. H. (2009). The Archaeology of Lydia, Western Anatolia. Cambridge: Cambridge University Press.
Ünügür, B. (1996). Kentsel Kimlik ve Kent Planlaması. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Yayınoğlu, M. ve Susar, H. (2008). Çevresel Kimlik ve Kentsel Mekân. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
UNESCO. (2012). Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi: Manisa Mesir Macunu Festivali. Erişim adresi: www.unesco.org

Modern Problems and Development Prospects of Marketing in Azerbaijan's Logistics System

Mirhamid Hasanov Zaur

PhD Vusala Babayeva Musa

Abstract

This paper investigates the modern problems and development prospects of marketing in Azerbaijan's logistics system. Logistics, being a crucial part of the modern economy, enhances the efficiency of companies by improving customer satisfaction. Azerbaijan's favorable geographic location facilitates the development of transit trade; however, existing issues in infrastructure, management, and marketing strategies complicate integration into international markets. The recent pandemic has significantly reduced freight transport. Statistics from 2019 to 2023 show an increase in railway and maritime transport, while a decline is observed in pipeline and road transport. This highlights the necessity of rethinking logistics marketing strategies.

Key words: Logistics Marketing, Azerbaijan's Logistics System, Infrastructure Development, Digitalization in Logistics

JEL codes: R40, M31

Introduction

The importance of logistics forms the foundation of the modern economy. It optimizes the processes from production to consumption of goods and services, thereby enhancing the efficiency of companies. Well-established logistics systems increase customer satisfaction by ensuring that products are delivered on time and in good condition. This boosts customer loyalty and provides a competitive edge in the marketplace.

At the same time, logistics plays a vital role in risk management, as it helps prepare for unforeseen events in the production and supply chain. Financially, logistics increases profitability by reducing costs and ensuring the efficient use of resources. Consequently, innovations in the field of logistics lead to the emergence of new opportunities and drive business growth. For these reasons, logistics plays a critical role in the success of any modern enterprise.[1]

This paper will explore the modern problems and development prospects of marketing in Azerbaijan's logistics system.

Logistics Marketing in Azerbaijan's Trade System

The volume of trade in Azerbaijan is continuously increasing. The steady development of the country's logistics trade chain contributes to the growth of the Republic's economy in international trade. Particularly due to Azerbaijan's favorable geographical location, where transport corridors intersect, the country's east-west and north-south regions have the opportunity to generate revenue from transit trade and export-import operations.

Student: Mirhamid Hasanov Zaur, Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations, hasanovmirhamid@gmail.com

Scientific Supervisor: PhD Vusala Babayeva Musa, Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations, b-vusale@mail.ru

There are obstacles in logistics marketing in this field that still remain relevant today.

Infrastructure problems, including the inadequacy of logistics infrastructure, hinder Azerbaijan's integration into international markets. The lack of modernization of transportation routes and terminals leads to delays in cargo shipments and increased costs. According to some studies, annual investments required for infrastructure development range between 1 to 2 billion dollars. [Aliyev, 54-66.]

Management problems, such as the lack of coordination in the administration of the logistics system, lead to inefficient use of resources. Weak information exchange between various government agencies reduces the effectiveness of the logistics chain. While modern technologies can assist in the timely and accurate delivery of information, this has not yet been implemented at the necessary level.

The insufficiency of marketing strategies is a significant issue for Azerbaijan's logistics companies in developing strategies that align with market demands. There is a need for innovative approaches to gain a competitive advantage. However, most logistics companies are still reliant on traditional marketing methods.

During the pandemic, Azerbaijan's transportation system and logistics sector underwent significant changes. Border closures and lockdowns imposed during this period created substantial restrictions on the movement of people and goods, leading to a decline in freight transportation.

Scoreboard:1 The structure of freight turnover in the transportation sector by mode of transport, as a percentage of the total.

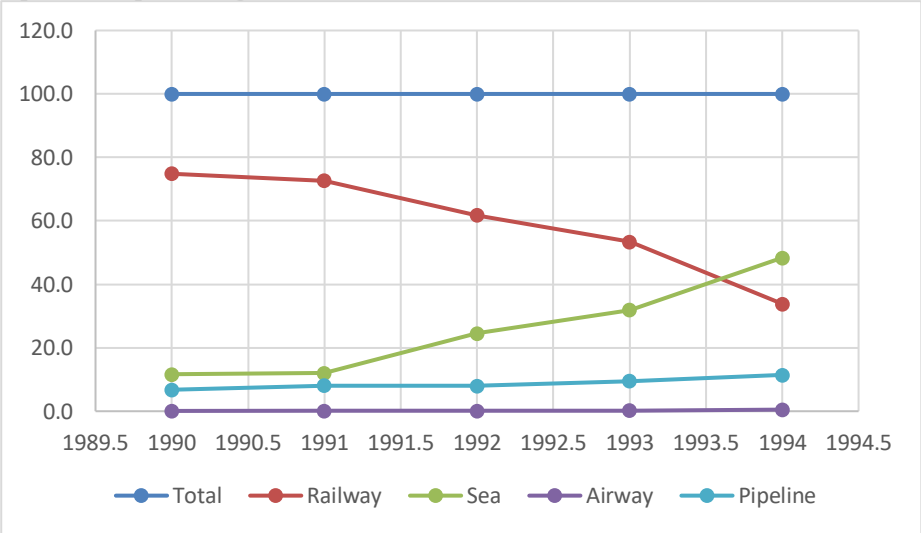

Source: State Statistical Committee

This table reflects the structure of freight turnover in the transportation sector by various modes of transport from 2019 to 2023. Freight turnover indicates the proportion of different types of transport in the overall freight movement, playing a crucial role in shaping trade and logistics strategies.

The data shows an upward trend in railway transport (from 5.7% to 7.2%), maritime transport (from 3.7% to 4.3%), and air transport (from 1.1% to 3.2%). Conversely, there has been a decline in pipeline transport (from 74.8% to 71.9%) and road transport (from 19.6% to 13.4%). The main reason for these trends is the closure of borders. [State Statistical Committee]

Development Prospects of Logistics Marketing in Azerbaijan's Trade System

Infrastructure development requires increased investments from both the public and private sectors to modernize the logistics infrastructure.

Infrastructure development not only involves the expansion of transportation routes but also the establishment of modern logistics centers. Such projects will strengthen connections with international markets.

Digitalization, the application of digital technologies, is essential for optimizing logistics processes and improving customer satisfaction. Integrated systems enable real-time data exchange, accelerating decision-making processes. E-logistics allows for more flexible responses to customer demands.

Training and personnel development, particularly the preparation of specialists in the field of logistics, plays an important role in the country's development. Educational institutions should design logistics programs that meet modern requirements. Preparing personnel according to market needs will facilitate the implementation of modern marketing strategies.

Conclusion:

Several strategic approaches are required for the development of logistics marketing in Azerbaijan. The modernization of infrastructure, the establishment of modern logistics centers, efficient data exchange, and the application of digital technologies will lead to positive changes in the sector. Close cooperation between the public and private sectors is needed to improve the coordination of the logistics system. This will accelerate the country's integration into international markets and ensure sustainable economic growth.

Offer:

To modernize the logistics infrastructure, relevant investments from both the public and private sectors must be increased. Digitalization will optimize logistics processes and enhance customer satisfaction. In this framework, the implementation of e-logistics systems and the development of modern training programs will ensure the preparation of specialists in line with market demands. At the same time, enriching marketing strategies with innovative approaches will boost the competitiveness of logistics companies. As a result, Azerbaijan's logistics sector will be able to gain a stronger position in the international trade system.

Reference list:

1. Christopher, M. (2016). *Logistics & Supply Chain Management*. Pearson.
2. Ministry of Economy of Azerbaijan. (n.d.). *Trade and Economic Development of Azerbaijan* [Report]. Retrieved from https://www.economy.gov.az
3. Khalilov, A. (2021). Logistics infrastructure development in Azerbaijan: Challenges and solutions. *Journal of Transportation Research*, 45(3), 112-125.
4. Aliyev, T. (2022). The importance of coordination in logistics management. *Azerbaijan Business Review*, 38(2), 54-66. Mammadov, R. (2023). Market strategies in the logistics sector of Azerbaijan. *International Journal of Logistics Management*, 29(1), 23-37.
5. State Statistical Committee of Azerbaijan. (n.d.). *Transport statistics*. Retrieved from https://www.stat.gov.az/source/transport/

Bankacılık Sektörünün Dönüşüm Ekonomisine Uyumu

Hatice ÖZTÜRK[18]

Hayriye BAŞCI NUR[19]

Özet

İklim krizi, dünyanın bir bölümüne kuraklık yaşatırken başka bir bölümünde sel felaketlerine sebep olabilmektedir. Küresel ısınma, eriyen buzullar, deniz seviyesinin yükselmesi ve suların ısınması ekosistem için büyük sorunlara neden olmakta, insan sağlığı için ciddi tehditler oluşturmaktır. Doğrusal ekonomik modelin 'al-kullan-at' işleyişi doğal kaynakları hızla tüketmektedir. Bunun sonunda ise çevresel ve doğal sistemde problemler baş göstermektedir. Sera gazı emisyon seviyesinin geldiği nokta, iklimde meydana gelen değişimler, ciddi seviyelerdeki azalma gözlenen biyolojik çeşitlilik, küresel ısınma gibi nedenler toplumsal ve ekonomik yapının sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Çevre sorunları ve iklim krizine çözüm bulmak için verilen mücadele keyfi değil, sürdürülebilir dünya için mecburiyettir. Bu tahribatların önlenmesi için döngüsel ekonomi modeli kurgulanmıştır.

Döngüsel ekonomiye uyum sürecinde şirketler için gerekli finansmanı bankalar sağlamaktadır. Bankalar, sürdürülebilir ekonomi için kaynaklara erişimi artırırken, bu kaynakların doğru kullanılması için hizmet ve ürünler geliştirerek sürece önemli hizmetler vermektedir. Bankalar kapsayıcı iş modeli içerisinde ekosistem yönetimi ile yenilikçi ürün, hizmet ve bakış açısı ile hızlı ve etkin çözümler getirmiştir. Diğer bir yandan operasyonel işlemlerden kaynaklana karbon salınımlarının sıfıra yaklaştırmak için çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada yerel ve yabancı literatürlerden yapılan taramalar ışığında döngüsel ekonomi kavramı ve bankacılığın bu sürece katkısı açıklanacaktır. Uluslararası ve ulusal denetleme ve düzenleme kuruluşlarının döngüsel ekonomiye yaklaşımları incelenecektir. Bankacılık sektörünün döngüsel ekonomiye uyum süreci değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dönüşüm Ekonomisi, Sürdürülebilirlik, Yeşil mutabakat, Bankacılık.

Jel kodu: Q57, Q56, Q48, G21

1.Giriş

Sanayi devriminden sonra küresel ısınma ve sera gazı konsantrasyonundaki artış iklim krizlerine neden olmuştur. İklim krizinin neden olduğu atmosferdeki değişiklikler ekosistem üzerinde zararlı etkiler ile dünyada büyük çevresel tehditler oluşmaktadır. Sanayi devrimi öncesine kıyasla günümüzde atmosferik karbondioksit %50 civarında artmıştır (Climate, 2024). 1850 yılından itibaren on yıllık dönemlere bakıldığında bir önceki dönemden daha sıcak olduğu tespit edilmiştir (IPCC Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli, 2021).

Ormanların tahrip edilmesi, fosil yakıtlar (kömür, doğal gaz, petrol vb.), yanlış tarım uygulamaları, endüstriyel faaliyetler iklim krizine neden olan önemli faktörlerdir.

Küresel ısınma nedeniyle dünyanın bir bölümü şiddetli sıcaklar ile mücadele ederken bir kısmı aşırı yağışların neden olduğu büyük çaplı sel felaketleri ile savaşmaktadır. İklim krizinin, dünyanın felaketi olarak tahmin edilmekle birlikte tam olarak sonuçların belirlenmesi pek mümkün değildir. Ekosistemdeki bozulma ve sonucunda yaşanan olaylar insanlar üzerinde maddi kayıpların yanında manevi yıkımlara, psikolojik sıkıntılara neden olacaktır. (Appenzerler ve Dimick,2004).

[18] Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Doktora Öğrencisi htc-oztrk@hotmail.com (Sorumlu Yazar)

[19] Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü hayriye.basci@cbu.edu.tr

Sıcaklıkların anormal dalgalanması, kuraklık, sel baskınları, kasırgalar gibi iklim krizinin sonuçları sadece çevreye zarar vermez. Aynı zamanda sosyal yapıyı bozmakta ve ekonomiyi derinden etkilemektedir. Doğa olaylarına bağımlı olarak yetiştirilen tarım ürünlerinin verimsizleşmesi ve su kaynaklarının azalması insanlığın büyük sorunu olmuştur.

Doğrusal iş modeli sonucunda dünya kaynakları tahrip edildi. Yaşanan bu olumsuzluklar alternatif bir iş modeli olan döngüsel ekonominin önemini artırdı. Pandemi, savaş, hızla artan nüfus nedeniyle kaynakların daha verimli biçimde kullanılması gerekliliği ve atık üretim seviyesinin minimum seviye çekilmesi ve daha ileri seviye olan 'beşikten beşiğe' anlayışı ile döngüsel iş modeli daha önem kazanmaya başlamıştır (Veral,2021).

Kendisinin sürekliliği ve ekonomik sürdürebilirliği sağlayan koşul ölçüsünde faaliyetini yerine getirebileceği kurumsal altyapının oluşması ile döngüsel ekonominin içselleşmesini sağlayacaktır. Ulusal ve uluslararası denetleyici ve düzenleyici kurum ve kuruluşların yönlendirmesi ile işletmelerin şekillenmesi, makro ölçekte döngüsel ekonominin içselleşmesini sağlayacaktır (Yazıcı,2022)

2. Döngüsel Ekonomi

3.

Doğada atık diye bir şey yoktur. Yaşam süresi bulan varlık diğer varlığın var olması için kaynak oluşturmaktadır. Atık kavramı insanların ürettiği bir kavramdır. İnsanlar da hayatlarında her alanında bu döngüyü örnek alarak model kurduğunda sürdürülebilir ekonomiyi içselleştirmek çok daha hızlı olacaktır. Kaynakların kullanımının sonunda tekrar geri dönüştürerek ekonomi içinde mümkün olduğunca uzun süre tutarak kaynakların katma değerlerini artırırken aynı zamanda hammadde tüketimini azalmaktadır. Fosil yakıt kullanımı bırakılarak yenilenebilir enerji kaynakları geliştirilmesi ve enerji tasarrufu sağlanması döngüsel ekonomiye geçiş için önemli gelişmelerdir.

Kaynak tüketimi ve atık üretim azaltan döngüsel ekonomi modeli ile ekonomik büyüme kıt olan doğal kaynaklardan bağımsız hale gelecektir. Üretimden tüketime kadar olan her aşamayı kapsayan süreçte oluşan sosyal ve çevresel etkiler azaltılacaktır.

Döngüsel ekonomi, al-kullan-at prensibiyle çalışan doğrusal iş modelinin, kısıtlı dünya kaynakları ile sürdürülebilir olmadığı anlaşılması ile önem kazanmıştır. Döngüsel ekonomi kaynakları mümkün olduğunca uzun süre ekonomi döngüsünde tutmak için yeniden kullanma, geri dönüşüm, onarım kavramlarını vurgulamıştır (Geissdoerfer vd.,2017). Bu uygulama modeli ile israfın önüne geçerken doğal kaynak kullanımı ve atık üretimi azaltarak karbon konsantrasyonu azaltmak mümkün olabilecektir (Sustainable,2023).

Dönüşüm ekonomisi; ekolojik ekonomi, endüstriyel ekonomi, temiz üretim, verimlilik, endüstriyel ekosistem, beşikten beşiğe yaklaşımı, biyomimikri, sıfır emisyon gibi kavramlar ile açıklanmaktadır (Korhonen vd., 2018). Döngüsel ekonomi, tekrar kullanılan atıkların sorun olmaktan çıkaran, ekonomik, sosyal ve doğal çevreye duyarlı ve kaynak bilincine sahip iş modelidir (Sarıatlı,2017).

Döngüsel iş modeli iklim krizi ile mücadelede gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için zorunludur. Artan nüfus, sınırlı doğal kaynaklar, fosil yakıt kullanımı, israf ve atık üretiminin artması, endüstrileşme döneminden sonra artan sera gazı emisyonu sürdürülemez boyutlara gelmiştir. Bu tahribatların sonunda çölleşme, sel baskınları, küresel ısınma, doğal afetler, iklim değişikliği, buzulların erimesi, kuraklık gibi doğa olayları meydana gelmektedir. Bu olaylar insan sağlığı ve biyoçeşitlilik için tehdit olmasının

yanında göçler, işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik gibi sonuçlar ile yüzleşilecektir.

3.Uluslararası Denetleyici ve Düzenleyici Kurumlarım Döngüsel Ekonomiye Uyumu

Döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde uluslararası platformda yapılan düzenlemeler ve anlaşmalar oldukça önemlidir.

3.1. Kyoto protokolü, 1997 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren anlaşma sera gazı emisyonu azalımı için hedef belirten ilk uluslararası anlaşma özelliği taşımaktadır. Türkiye 29 Ağustos 2009 tarihinde protokole taraf olmuştur (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim değişikliği bakanlığı,2009)

3.2. Paris İklim değişikliği, BM İklim Değişikliği Çerçeve 'sine dayanmakta olan, 2015 yılında kabul edilerek, 2016 yürürlüğe girmiştir. Türkiye 11 Ekim 2021 yılında taraf olmuştur. Sözleşmesi imzalanmıştır. Kyoto protokolünün 2020 yılında sona ermesine sonraki süreçte iklim krizine karşı küresel sosyoekonomik dayanaklığı artırmak hedefiyle sanayi devriminden sonra küresel artan küresel sıcaklığı 2°C (mümkünce 1,5°C) altında tutulması, yenilenebilir enerji kullanımı ve üretimini artırımı ve fosil yakıt kullanımı azalımı, sera gazi emisyonun azalımında ülkelerin sorumluluklarından bahsedilmiştir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim değişikliği bakanlığı, 2021).

3.3. BM 2030 sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 17 amaç ve 169 hedef içeren 2019 yılında yayınlanmıştır. Yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi-yenilikçilik ve altyapı, eşitliklerin azaltılması, sürüdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış-adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıklar gibi 17 amaç ile küresel olarak insanların karşılaşacakları sorunlara çözüm getirmek hedeflenmektedir. 2030 yılına kadar olan sürede bu amaçlara erişilmek için uygulamalar sürmektedir (Birleşmiş Milletler Türkiye)

3.4. AB Yeşil Mutabakatı, 2050 yılında net sera gazı emisyonu sıfırlanması, sınırda karbon düzenlemesi amacıyla 2019 yılında imzalanmıştır. Yeşil yatırımları teşvik eden, yeni istihdam olanakları oluşturan, iklim değişikliği ile mücadele eden, temiz enerjiye geçişi destekleyen, çevresel adaletin güçlenmesini amaçlayan mutabakat, 2050 yılına kadar AB ülkelerinde sera gazı emisyonu sıfırlanması, ekonomik büyümenin doğal kaynaklardan bağımsız olması ve bu hedeflere ulaşırken tüm bölgelerin aynı seviyede ilerlemesini hedeflemektedir. Adil geçiş ilkesini temel alan mutabakat toplumun tüm kesimleri kapsayarak planlamayı ve uygulamayı esas alarak, iklim değişimi ile mücadelenin yansıra sosyal ve ekonomik dönüşümü gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (İstanbul Sanayi Odası Sürdürülebilirlik Vizyonu,). Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde belirlenen yeni büyüme modelinde döngüsel Ekonomi öncelikli politikaları arasındadır.

3.5. 2055'e Uyum Paketi:2021 yılında beş temel mevzuat paket kapsamında AB Konseyi tarafından kabul edildi (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı,2023). 2030 yılına kadar AB sera gazı emisyonunu 1990 yılına kıyasla en az %55 oranında azaltmayı hedefleyen paket Karbon yakama ve depolama (CCS) teknolojilerinin geliştirilmesi, AB Emisyon Ticaret sisteminin Güçlendirilmesi, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği artırılması gibi önemli konuları kapsamaktadır. (İstanbul Sanayi Odası Sürdürülebilirlik Vizyonu). 55'e paket kapsamında kabul edilen beş temel mevzuat: (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı,2023).

4. Türk Finans Sisteminde Döngüsel Ekonomiye Uyum Çalışmaları

Uluslararası yapılan düzenlemelere paralel olarak Türk finans sektörüde ciddi çalışmalar ve anlaşmalar yapmıştır.

4.1. Türkiye Bankalar birliği (TBB): ‘‘Bankacılık Sektörü için sürdürülebilir Kılavuzu’’ (2024-2017), TBB tarafından sürdürülebilir kalkınmaya Bankacılık ve finans sektörüne rehber olmayı amacıyla bilgilendirme mahiyetinde yayınlanmıştır. Bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan değerlendirilmesi ve yönetilmesi, iklim değişikliği ile mücadele, finansal sağlık, kapsayıcılık ve fırsat eşitliği, kurumsal yönetim ve kapasite geliştirme, insan hakları ve çalışan hakları, paylaş katılımı ve iletişimi gibi ilkeleri içermektedir (TBB, 2014).

4.2. Borsa İstanbul (BİST): Sürdürülebilirlik endeksi (2014), BİST’te işlem gören şirketlerin sürdürülebilirlik hakkında bilgi edinmeleri ve uygulamaları artmak amacıyla sürdürebilirlik performansı en yüksekte olan şirketleri yatırım araçlarının ihraç edildiği özel bir pazar oluşturulmuştur. Şirketlere sürdürülebilirlik konusunda risk yönetim becerileri artırırken diğer yandan hesap verilebilirlik ve kurumsal şeffaflığının geliştirmesinde imkân sağlamaktadır (BİST,2014).

4.3. UN Global Compact üyesi sekiz banka: ‘‘Global Compact Türkiye Sürdürülebilir Finansman Bildirgesi’’ (2017), Türkiye’de sekiz bankanın üye olduğu dünya pazarı kapsayan, sürdürülebilir küresel ekonominin oluşması için iş birliği ile çalışılmasını teşvik etmektedir.

4.4.Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu:

4.4.1. IFC (Uluslararası Finans Kurumu) Sürdürülebilir Bankacılık Ağı (SBN) üyeliği (2015), BDDK, Sürdürülebilirlik konusunun önemi vurgulamak, bilgilendirmeyi artırıp kurumsal olarak gelişmeyi teşvik etmek için IFC’ye 2015 yılında üye olmuştur (BDDK,2022)

4.4.2.Türk Bankacılık Sektörü Sürdürülebilirlik araştırması (2018), başlıklar altında incelenmiştir: (Budin ve Demir)

- ‘‘Sürdürülebilirliğin finansmanı’’ başlığın 2017 yılından 2018 yılına kadar olan süreç kullandırılan kredilerin sürdürülebilir konusunda sağladığı finansman kaynaklarının dağılımını içermektedir.
- ‘‘Çevresel ve Sosyal Risk Yönetimi’’ başlığı altında çevresel ve sosyal risk yönetimi (ÇSRY) sistemine dahil olan bankaların, sürdürülebilirlik alanında aldığı hizmet alımı, yasaklı sektör listesi, tedarikçilere yönelik kriter belirlenen oranları gibi konudaki dağılımları içermektedir.
- ‘‘Sürdürülebilirlik Politikası ve Kurumsal Kapasite’’ başlığı altında ise bankaların sürdürülebilir politikaları, taahhüt ve üyelilikleri, BİST Sürdürülebilirlik endeksi kapsamında yatırımları işlem gören bankalar incelenmektedir.

4.5. Basel Bankacılık denetim Komitesi ‘‘İklimle Bağlantılı Finansal Riskler Görev Gücü’’ (TCFR) üyeliği (2020), BDDK, Sürdürülebilir Bankacılık Planı oluştururken *“Bankacılık sektörü üzerindeki etkileri dolayısıyla finansal istikrarı tehdit edebilecek çevresel ve sosyal riskleri en aza indirmek ve düşük karbon ekonomisine geçisin finansmanında Bankacılık sektörü için yönlendirici, kolaylaştırıcı, teşvik edici ve eğitici bir rol oynamaktır.”* Benimsediği sürdürülebilir finans alanındaki misyonudur. Bu özel görevi gerçekleştirmek için sürdürülebilir finansmanı geliştirmek, sürdürülebilir finans alanında taraflara arasında iş birliğini sağlamak, iklim değişikliği sürecindeki risklerin yönetilmesinde etkinliğin sağlanması üç stratejik amaca odaklanmaktadır (BDDK,2021).

4.6. Sermaye Piyasaları Kurumu:

4.6.1. Sürdürülebilirlik ilkelerine Uyum Çerçevesinde (2020), Çevresel, Sosyal, Kurumsal Yönetim (ÇYS) çalışmalarını yürütülmesi esnasında halka açık ortaklıkların gönüllük temelinde uygulamasını esas alır. Fakat uyup uymadıklarını ‘Uy ya da Açıkla’

prensibiyle raporlanması zorunludur (SPK,2020)

4.6.2.Yeşil Borçlanma Aracı ve Yeşil Kira Sertifikası Rehberi (2021), çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak yeşil projelerin finansmanında şeffaf, tutarlı, karşılaştırılabilir özelliklerin artırılması amaçlanmaktadır. Uluslararası finansal piyasalardaki uygulama ve standartlarda lira sertifikalarını ihraç etmeyi hedeflemektedir. (SPK,2021)

5.Literatür

Ozili (2021)'e göre; İklim değişikliği ile mücadele kapsamında atıksız ve kaynakların yeniden değerlendirildiği döngüsel ekonomi modeli içinde finansal kurumlara dönüşüm sürecinde ki proje ve yatırımlara kaynak sağlamak gibi önemli görev yüklemektedir. Döngüsel ekonomi paydaşlarına sağladığı krediler karlılığını artırmasının yanında sürdürülebilir ekonomiye sağladığı katları dolayı ile itibarı da artmaktadır. Genel bir akış acısı ile incelenen döngüsel ekonominin finans sektörüme faydaları incelenen makalede kurumların döngüsel ekonomideki görevleri araştırılmış ve sürdürülebilir kalkınmayı destekler nitelikteki potansiyeli vurgulanmıştır. Sonuç olarak döngüsel ekonominin finansal kurumlara dönüştürücü bir potansiyel olması ve sürdürülebilirlik ile işletmelerinin karşılıklı kazana dayalı senaryolar sunduğunu göstermiştir.

Ilham ve Yustianto(2024) göre; Araştırmada Endonezya'nın Maros bölgesinde güvenilir kaynaklardan toplanmış ve yazar tarafından işlenmiş veriler ile vaka çalışması yaklaşımı ile nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ulaşılan bulgulara göre mevcut atık yönetim sistemi iyi çalışmasının yanında döngüsel ekonomiye katılımı teşvik etmede paydaşlar oldukça etkindir. Atıkları başarı ile yönetilmesi ile topluluk ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Atık yönetiminin merkezi olan bir banka ise oldukça gelir elde etmesi atık yönetiminin başarısını sergilemektedir. Maros bölgesi döngüsel ekonomi, atık yönetimi benimsemesi sistemin verimli şekilde işlemesi ekonomik ve çevresel faydaları ortaya çıkarmıştır.

Amin ve Oláh (2024) göre; Döngüsel ekonomi esas alan Bangladeş'te seçilmiş beş bankanın yeşil İK bileşenin etkileri araştırılmıştır. Bu ticari bankalarda yönetici pozisyonunda bulunan 418 kişi yapılan anketler doğrultusunda veriler SPSS ile kodlanmış ve PLS-SEM 4 ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda yeşil istihdam tasarımı, planlama, eğitim, yan hakları ve personel işe alımı gibi yeşil İK'nın tüm bileşenleri Bankacılık sektörünün döngüsel ekonomik iş modeline anlamlı katkısı olmuştur. Gelişmekte ekonomiye çevresel konularda çeşitli bakış açısı kazandırmasının yanında döngüsel ekonomi sürecinde teşvik edici rol oynamıştır.

Eroğlu (2024)'na göre; Yeşil ekonomi modeli ve sürdürülebilir kalkınma açıklanarak, bankaların yeşil ekonomiye geçiş sürecinde nasıl değiştikleri analiz edilmiştir. Bankalarda beklentiler ve bu doğrultuda bankaların yaptıkları aksiyonlar açıklanmıştır. Çalışma sonucunda yeşil ekonomiye geçişte Türk bankacılık sistemi olgunlaşma aşamasındadır. Banka ve müşterileri etik bilincinin artması ile Bankacılık sektörünün sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Yazıcı (2022)'ya göre; Çalışmada ulusal ve uluslararası mevzuat ve standartları, çalışma ve uygulamaları, literatürde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yapılan niteliksel incelemeler ışığında döngüsel ekonomi açıklanmış ve Türkiye'nin döngüsel ekonomiye geçiş sürecimde bankalara düşen roller değerlendirilmiştir

6. Döngüsel Ekonomi ve Bankacılık Sektörü

Ekonomiyi sürdürülebilir hale dönüştürmek, yeşil ve düşük karbonlu ekonomiye geçmek

istemek için yapılacak yatırımlara finansman gerekmektedir. Kamu sektörü, özel sektör ile birlikte finansman için çözümler aramaktadır. Çevreye duyarlı ve dost olan ürün ve teknolojilerle buluşan projelere finansal destek sağlayan yeşil ekonomi, iklim ve çevre konularını desteklemek için fon toplar ve ilgili finansal risk yönetimini iyileştirmek amaçlanmaktadır. Finansal sistemin çevresel, sosyal ve yönetişim (ESG) kriterlerini kapsayarak geliştirilen sürdürülebilir finans, sağlanan finansman kaynakları daha sorumlu bir finans sistemi ile sürdürülebilir bir ekonomi tasarlanmaktadır. ESG konularını ve riskleri dikkate alarak uzun vadeli sürdürülebilir proje ve ekonomik faaliyetleri artırmayı amaçlayan sürdürülebilir finans, yeşil finansın gelişmiş halidir. Düşük karbon ölçümü sistemi, sürdürülebilir yatırımlar ve sürdürülebilir riskleri şeffaf ve net olarak açıklamadan oluşan üç temel düzenleme ile yapılan sınıflandırma sistemi, ekonomik faaliyetlerin çevresel olarak sürdürülebilirliğini tespitini sağlayacaktır. Şirketlerin riskleri değerlendirdiği finansal olmayan bilgileri konulan ve uygulanan belirli kurallar ve bunların açıklanması, veri kullanılabilirliğinin artırılması ve karşılaştırılması yatırımcılar için net ve şeffaf bir durum oluşturacaktır. Küresel bir sorun olan çevresel bozulma ve iklim değişikliği ortak bir iş birliği gerektirmektedir. AB, Uluslararası Sürdürülebilir Finans platformu ile desteklemektedir (Spinaci, 2021)

Finans sektörü, iklim krizi ile mücadele ve düşük karbon emisyonu üretimine dayalı sürdürülebilir ekonomiye geçiş sürecinde doğrudan ve dolaylı olarak karşılaştığı riskler ve yakaladığı fırsatların yansıra finansman kaynağı olarak yönlendiren ve teşvik eden rolü ile çok önemli bir yerdedir. Finans piyasaları, iklim krizinin neden olduğu tedarik zinciri ve hizmetlerin kesintiye uğramasının yanında fiziksel varlıkların zarar görmesi, operasyonel riski; müşterilerinin maruz kaldığı risklerinin finans kuruluşlarının dolaylı olarak etkilemesi, dolaylı nitelikteki risk; tasarruf sahiplerin yoğun şekilde finans kuruluşundaki tasarruflarına başvurması, likidite riski; verilen kredilerin geri ödenmemesi veya tahsili gecikmesi kredi riski; iklim krizi sonucunda yaşanan doğal olaydan kaynaklı teminatların zarar görmesi ve değerinin düşmesi gibi çeşitli riskler ile karşılaşmaktadır (BDDK, 2022).

Sürdürülebilir ekonomiye geçiş süreci finans sektörüne diğer yandan fırsatlarda sunmaktadır. Sürdürülebilir ekonomiye geçiş sürecinde yapılacak yatırımlara finansman ihtiyacı oldukça fazladır. 2030 yılına kadar ulaştırma, enerji, su ve telekomünikasyon altyapısını oluşturmak; iklim krizinin önlenmesine karşı yenilenebilir enerji gibi yatırımlar için kaynak gerekmektedir. Oluşan ilave finansman artışı finans sektöründe talebi artıracaktır. Süreçte karşımıza çıkan bir diğer kavram olan karbon emisyon piyasası, çevresel ve sosyal duyarlığı olan ürün ve araçların tasarlanması ile oluşan yeni pazar ile ilave likit ve fon imkânı sağlamaktadır (BDDK, 2022).

7.Sonuç

Doğrusal ekonomik modelin 'al-kullan-at' işleyişi hiç bitmeyecekmiş gibi doğal kaynakları tüketmektedir. Bunun sonunda ise çevresel ve doğal sistemde problemlere neden olmaktadır. Sera gazı emisyon seviyesinin geldiği nokta, iklimde meydana gelen değişimler, ciddi seviyelerdeki azalma gözlenen biyolojik çeşitlilik, küresel ısınma gibi nedenler toplumsal ve ekonomik yapının sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Çevre sorunları ve iklim krizi çözüm bulmak için verilen mücadele keyfiyetten çıkarak sürdürülebilir dünya için mecburiyettir. Bu tahribatların önlenmesi için döngüsel ekonomi modeli kurgulanmıştır.

Döngüsel ekonomisine uyum sürecinde şirketlere gerekli finansmanı bankalara sağlamaktadır. Bankalar, sürdürülebilir ekonomi için kaynaklara erişimi artırırken, bu kaynakların doğru kullanılması için hizmet ve ürünler geliştirerek sürece önemli hizmetler

vermektedir. Bankalar kapsayıcı iş modeli içerisinde ekosistem yönetimi ile yenilikçi ürün, hizmet ve bakış açısı ile hızlı ve etkin çözümler getirmiştir. Diğer bir yandan operasyonel işlemlerden kaynaklana karbon salınımlarının sıfıra yaklaştırmak için çalışmalar yapmaktadırlar.

‘‘55’e Uyum Paketi’’ ve AB Yeşil Mutabakat kapsamında getireceği mali yükümlülükler ülkemizi ekonomi ve finans piyasası için önemli tarih olan 2026 yılında Bankacılık sektörü de adapte olmuş olmalıdır. Türk Bankacılık Sürdürülebilir Eylem Planı: (BDDK,2022)

- İklim değişikliğinin neden olduğu finansal risklerin analizi için veri altyapısı oluşturmak, bankaların iklim risk yönetimi kapasitesini artırmak ve riskleri etkin şekilde yönetmek amacıyla gözetim ve denetimi artırmak olan üç hedef ile iklim değişikliği sürecinde finansal riskleri etkin şekilde yönetmeyi amaçlamaktadır.
- Sürdürülebilir amaçla uluslararası fonlar ulaşmayı kolaylaştıracak uygun ortamı bankalara sunarak ve sürdürülebilir kredilere olan teşvikleri artırarak sürdürülebilir finansın gelişmesi amaçlanmaktadır.
- Ortak çalışmalar yapılması sağlanarak sürdürülebilir finans alanında ilgili taraflarla iş birliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

Tüm sektörlere öncü olan bankalar öncelikle kendileri sürdürülebilir ekonomiyi benimsemeli ve iş süreçlerine yeşil inovasyonu dahil etmelidirler (Yılmaz,2024). Gelecek nesillere sürdürülebilir bir dünya bırakmak için iklim krizi ile mücadelede üzerine düşen vazifeleri yerine getirmeli ve oluşan risklere dikkat ederek fırsatları değerlendirmelidir. Bankalar sürdürülebilir ekonomiye geçiş sürecin finansmana ihtiyacı olan bireysel ve kurumsal müşterileri için yeşil ekonomiye uygun ürünler geliştirmelidir. Piyasaya yön verme yetisini kullanarak müşterilerini yeşil ürün ve hizmetlerinden faydalandırarak sürdürülebilir ekonominin gelişmesine katkı sağlamalıdır.

8.Kaynakça

Amin, M. B., & Oláh, J. (2024). Effects of green hrm practıces on cırcular economy-based performance of bankıng organızatıons ın an emergıng natıon

Appenzerler, T., & Dimick, R. D. (2004). Dünya alarm veriyor. *National Geographic. Eylül*.

BDDK, (2021). İklimle Bağlantılı Finansal Risklerin Bankalarca Etkin Yönetimine İlişkin Rehber Taslağı. Erişim tarihi: 28/10/2024), https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/1194]

BDDK,(2022). ‘‘2022-2025 Sürdürülebilir Bankacılık Stratejik Planı’’. [(erişim tarihi: 28/10/2024), https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/EkGetir/18?ekId=360]

Birleşmiş Milletler Türkiye, Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarımız. [(erişim tarihi:29/10/2024), https://turkiye.un.org/tr/sdgs]

BİST, (2014), BİST Sürdürülebilirlik Endeksi Temel Kuralları. [(Erişim tarihi:29/10/2029), https://www.borsaistanbul.com/files/bist-surdurulebilirlik-endeksi-temel-kurallari-31122014.pdf]

Bumin, M., & Demir, Y. Sürdürülebilirlik Açıklamalarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir İnceleme.

Climate.gov, (2024). İklim değişikliği:Atmosferik Karbondioksit.[Erişim tarihi:22/10/2024), https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-atmospheric-carbon-dioxide]

Eroğlu, C. (2024). *Yeşil Ekonomiye Geçişin Türk Bankacılık Sektöründe Oluşturacağı Etkiler* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey)).

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. ve Hultink, E. J. (2017). Döngüsel Ekonomi – Yeni bir sürdürülebilirlik paradigması mı?. *Temiz üretim dergisi*, *143*, 757-768.

Ilham, I., & Yustianto, P. (2024). Waste management performance towards a circular economy in waste bank management system from Maros regency, Indonesia. Government & Resilience, 2(1), 14-30.

IPCC Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (2021), İklm Değişikliği 2021 Fizik Bilim Temelli. [(Erişim tarihi:22/10/2024), https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/IPCC%206.%20Değerlendirme%20Raporu/IPCC%20-%20ar6_WGI_Yönetici%20Özeti.pdf]

İstanbul Sanayi Odası Sürdürülebilirlik Vizyonu. Avrupa Yeşil Mutabakat ve SKDM. [(Erişim tarihi:29/10/2024), https://www.iso.org.tr/surdurulebilirlik/video-ab-yesil-mutabakat-iklim-degisikligi-turkiyeye-etkileri.html]

Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., & Birkie, S. E. (2018). Circular economy as an essentially contested concept. *Journal of cleaner production*, *175*, 544-552.

Ozili, P. K. (2021). Circular economy, banks, and other financial institutions: what's in it for them?. Circular Economy and Sustainability, 1(3), 787-798.

Sarıatlı, F. (2017). Doğrusal ekonomi ve döngüsel ekonomi: sürdürülebilirlik için ekonominin optimizasyonu için karşılaştırmalı ve analizci bir çalışma. *Visegrad Biyoekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma Dergisi*, *6*(1), 31-34.

SPK, (2020), Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi. [(Erişim tarihi:29/10/2029), https://spk.gov.tr/data/63a17b1a8f95db0fa40e3309/s%FCrd%FCr%FClebilirlik%20ilkeleri%20uyum%20cercevesi.pdf]

SPK,(2021), Yeşil Borçlanma Aracı,Sürdürülebilir Borçlanma Aracı, Yeşil Kira sertifikası,Sürdürülebilir Kira Rehberi.[(erişim tarihi:29/10/2024), https://spk.gov.tr/data/6231ce881b41c612808a3a1c/b2d06c64099c9e7e8877743afc7d2484.pdf]

Spinaci, S. (2021). Green and sustainable finance.

Sustianable Future,(2023). Döngüsel Ekonomi Nedir?. [(erişim tarihi:24/10/2024), htps://sustainablefuture.com.tr/dongusel_ekonomi_nedir/]

TBB,(2014). Bankacılık Sektörü İçin Sürdürülebilirlik kılavuzu Hakkında. [(Erişim tarihi:29/10/2024), https://www.tbb.org.tr/surdurulebilirlik/pdf/tbb-Bankacılık-sektoru-icin-surdurulebilirlik-kilavuzu.pdf]

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim değişikliği bakanlığı,(2009). Kyoto Protokolü. [(erişim tarihi:29/10/2024), https://iklim.gov.tr/kyoto-protokolu-i-35#:~:text=Kyoto%20Protokolü%2C%20Ek-I%20taraflarına,Taraflar%20Konferansı'nda%20kabul%20edilmiştir.]

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim değişikliği bakanlığı,(2021). Paris Anlaşması. [(Erişim tarihi:29/10/2024), https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34#]

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, (2023). '55'e Uyum' paketi kapsamındaki beş temel mevzuat AB Konseyi tarafından kabul edildi. [(Erişim tarihi:29/10/2024), https://www.ab.gov.tr/55e-uyum-paketi-kapsamindaki-bes-temel-mevzuat-ab-konseyi-tarafindan-kabul-edildi._53466.html]

Veral, E. S. (2021). Döngüsel ekonomi: engeller, stratejiler ve iş modelleri. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, *8*(1), 7-18.

Yazıcı, R. (2023). Türkiye'deki işletmelerin döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde

bankacılık sektörünün rolü. *The Journal of International Scientific Researches*, *8*(1), 31-45.

Yılmaz, F. (2024). Yeşil inovasyon uygulamaları açısından bankacılık sektörü.

Ets ve Sinirda Karbon Düzenlemesi Mekanizmasinin Diş Ticaret Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Bakiş

Hatice ÖZTÜRK[20]

Cüneyt Yenal KESBİÇ[21]

Özet

Doğada atık diye bir şey yoktur. Kendi döngüsü içinde her şey geri dönüşerek tekrar kullanılır. Atık insanın neden olduğu bir kavramdır. İnsanlar üretim ve tüketim aşamasında ‘‘Al-sat-kullan-at’’ prensibi ile çalışan doğrusal iş modelini benimsemektedir. Kısa süre sonra atığa dönüşecek ürünler için su, enerji, toprak ve malzeme harcanmaktadır. Dünyamızın kaynaklarını hızla tüketen bu iş modeli sürdürülebilir değildir. Bu noktada döngüsel iş modelinin önemi ortaya çıkmaktadır. Döngüsel iş modeli yeni kaynak kullanımını en az seviye indirerek, atıkları geri üretim kaynağına dönüştürüp, atık üretimi azaltılabilmektedir. Sera gazı emisyonunun azalmasının yanı sıra yeni iş olanakları oluşur ve maliyetler düşer.

İklim değişikliğine doğal sürecin yanı sıra daha çok etkili olan neden insan faktörüdür. Sanayi devrimi sonrasında günümüze kadar gelen önemli gelişmeler ve teknolojik yenilikler iklim krizi sorunu gündeme getirmiştir. Artan enerji talebinin karşılamak üzere petrol, doğal gazı ve kömür gibi fosil yakıtlarının kullanımı sera gazı emisyonu artırarak ekosistemde bozulmalara neden olmaktadır. İklim değişikliği ve küresel ısınmadan kaynaklanan buzulların erimesi sonucu deniz seviyesindeki artış, yaşam alanlarının daralması, şiddetli doğa olaylarının artmasına neden olmaktadır.

İklim krizi küresel çapta bir sorundur ve dünya ülkeleri bir bütün olarak mücadele etmelidir. Bu çalışmada İklim krizi sorunlarına karşı geliştirilen uluslararası düzenlemeler ve Avrupa Yeşil Mutabakat hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Avrupa Birliği’nin iklim rejimi doğrultusundaki, Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki dış ticaret faaliyetleri üzerine olası sonuçlarını swot analiz ile değerlendirilmiştir. Türk şirketlerinin Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasına uyumlanması veya uyumlanmaması sonucunda karşılaşabileği sonuçlar değerlendirilmiştir. Türkiye sanayisine ihracatında kullanılan kaynak Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi ile entegre olarak doğru bir şekilde aktarılması için tavsiye verici nitelik taşımaktadır.

Anahtar kelime: SKDM, ETS, Dönüşüm ekonomisi, Sürdürülebilirlik, SWOT analizi

Jel kodu: Q58, F18, Q57, Q56, M10

1.Giriş

Küresel çaptaki salgın hastalık, doğal kaynakların hızla azalması, iklim krizi, ekolojik sistemdeki bozulma insanlığı mevcut iş modellini sorgulamaya zorlamıştır. Artan nüfus, pandemi ve savaşlar gelir dağılımına, ekosisteme ve ekonomik sisteme ciddi zararlar vermiştir. Kaynakların israf edilmesinin ve atık olarak kalmasının düşük maliyetli ve problemsiz olduğu yaklaşımı dünya kaynaklarını hunharca yok edilmesi ile sonuçlanmıştır (Steffen vd., 2015)

Döngüsel ekonomi kavramı ilk olarak 1966 yılında Amerikalı iktisatçı Boulding tarafından ortaya atılmıştır. Dünya kaynaklarının sınırlı olduğu ve kaynakların yenilenerek tekrar kullanılmasını elzem olduğu ve bu iş formu döngüsel ekonomik sistemdir (Sumer ve Yanık, 2021)

Doğal kaynakların sınırsızmış gibi tüketimi benimseyen doğrusal ekonomi iş modeli ekonomik ve çevre için sürdürülebilir değildir. Üretim faktörlerini mümkün olduğunca uzun süre döngü içinde tutan ve çevreyi korumayı amaçlayan döngüsel ekonomi

[20] Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Doktora Öğrencisi htc-oztrk@hotmail.com (Sorumlu Yazar)

[21] Prof.Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü c.yenalkesbic@cbu.edu.tr

iş modeli 1970'lerde oldukça önem kazanmıştır. Doğrusal ekonominin ekosistemi tahrip etmesi, kıtlık sonucunda yaşanan göçler, işsizliklerin artırılması sonucunda fakirleşme ve gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik, iktisadi büyüme oranının düşmesi gibi sosyoekonomik ve ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir (Yazıcı,2023)

Doğrusal ekonomi iş modeli 'al-kullan-at'işleyişi ile dünyanın doğal kaynakları hunharca tüketmiştir ve sürdürülemez boyutlara getirmiştir. Tüm kaynakların verimliği kulllanıldığı, ürünlerin yeniden kullanılabilir olduğu, atıkların geri kazanıldığı ve hatta atıksız temiz bir üretim anlayışı ile çalışan ve sürdürülebilir bir dünya için elzem olan döngüsel ekonomi modeli büyük önem kazanmıştır. Döngüsel ekonomi, atığı en az seviyede tutarken, ürün ve hizmetlerin ekonomik zincir içerisinde katma değerini en üst düzeye çıkarırken, kaynakların ekonomi içindeki ömrünü uzatmayı hedeflemektedir (Murray vd., 2017)

Doğrusal iş modelinin bu denli olumsuzluklarına rağmen döngüsel ekonomiye geçişin önündeki engelleri de tespit etmek gerekmektedir. İşletmelerin faaliyetleri sonucunda çevresel ve sosyal etkilerin maliyetlerinin gizliliği; kirlilik, kaynak tüketimi, iklim değişikliliği gibi etkilerin dikkate alınmaması; kısa dönemde sağladıkları karın uzun dönem sürdürülebilir yaşama yatırımlarında üstün gelmesi; kirletenin ödemediği durumda rekabet açısından daha güçlü olması gibi nedenler ile doğrusal ekonomi modeli üstünlüğünü sürdürmektedir (Veral,2021).

Ekolojik gerçekliği yansıtmayan ve tüm maliyetleri içermeyen düşük fiyatlar rekabet gücünü artırıtığı için doğrusal ekonominin terk edilmemesi temel faktörlerdendir. Bazı bölgelerde iklim krizi daha ciddi boyutlardadır. Fakat bu küresel bir sorundur ve sorunun çözümüne yönelik alınacak kararlar ve uygulamalar uluslararası bir organizasyon ile düzenlenmeli ve denetlenmelidir. Sürdürülebilir iktisadi kalkınma için uluslararası anlaşma ve protokoller uygulanarak döngüsel ekonomiye uyum sağlanması zorunludur.(Yazıcı, 2023)

1.İklim Krizi Sorunlarına Karşı Geliştirilen Uluslararası Düzenlemeler ve Avrupa Yeşil Mutabakat

Aralık 1997'de kabul edilen Kyota protokolu endüstrileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını düzeltmek adına bağlayıcı Birleşmiş Milletler İklim değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'nin bir niteliği olmaması nedeniyle tarafların sera gazı emisyonlarının sınırlandırma yükümlülüklerini hukuki bir boyutta getirmek amaçlanmıştır (UN, 1998)

2016 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması iklim değişikliği ile mücadele kapsamında atılan önemli diğer bir adımdır. Ortalama sıcaklığı sanayileşmemiş döneme kıyasla 2°C'nın altında tutmayı amaçlamaktadır (İKV, 2021)

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Komisyonu tarafından 11 Aralık 2019 tarihinde kabul edilmiştir. Avrupa'nın sera gazı emisyonunu 2030 yılına kadar azaltmayı ve 2050 yılında net sıfır emisyon miktarı ile karbon nötr ilk kıta olmayı amaçlamaktadır (Koç ve Kaynak,2023)

AYM kapsamında en geniş paketi 14 Temmuz 2021 tarihinde 55'e uygun paket kabul edildi. 2030 yılında, 1990 yılına kıyasla sera gazı emisyonları %55 oranında azaltması hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak için ilgili politika ve tedbirleri belirtmektedir (İKV, 2021)

1.1. Avrupa Yeşil Mutabakat

Avrupa birliği yeşil mutabakatı, ekonomik büyümeyi kısıtlayan kaynak bağımlılığını bitirip, AB'nin 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonunu sıfırlanmasını temel alan büyüme stratejisidir. Türkiye, AB ve üçüncü ülkelere rekabeti koruması ve güçlü

hale getirmesi, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme gerçekleştirmesi için ekonominin ve sanayinin yeşil dönüşüm sürecine hızla sağlaması gerekmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatına Uyum sürecinde İklim değişikliği, karbon salımı ve sera gazı emisyonularının düzenlenmesi, temiz ve döngüsel ekonomi, temiz-erişilebilir ve güvenli enerji arzı, yeşil ve sürdürebilir tarım, sürdürülebilir akıllı ulaşım başlıkları üzerinde araştırmalar yapılmıştır: (Tubitak,)

- Çevre atıkları, su kaynakları, iklim değişikliği, çölleşme, ekolojik çeşitlilik ve ekosistem sistem üzerindeki etkiler; kalıcı ve mobil kimyasalların, insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuzluklarının çözümü; orman ve tarım alanlarının etkinliğinin korunmasına yönelik yeni uygulamalar üzerinde çalışmaları kapsamaktadır.
- Sanayi alanlarının sera gazı emisyonu azaltmak amaçlı sıfır karbon üretimine yönelik çözümler, sanayilerin bacalarının neden olduğu gaz emisyonlarına yönelik uygulamalar ile temiz ve döngüsel ekonomiye uyum artacaktır.
- Güneş, rüzgar, jeotermal gibi temiz,yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi; fosil yakıtların kullanımının azaltılması ile sera gazı emisyonun azaltılmasını sağlayacak temiz, erişimi kolay,güvenilir enerjiye ulaşılabilecektir.
- Tarladan sofraya sürdürülebilir bir tarım için tehlikeli madde içeren ilaçların azaltılması, kimyasal gübre kullanımının azaltılması, tarım tekniklerinin geliştirilmesi, tarımsal gıdalarda atık üretimi azaltılması hatta geri dönüştürülmesi, arazi tahribatları ile mücadele edilmesi, gıda zincirlerinin her aşamasında israfın önüne geçilmesi, sürdürülebilir ambalaj teknolojilerinin geliştirilmesi ile ilgili uygulamalara dikkat çekilmiştir.
- Tüm ulaşımda sürdürülebilir ve alternatif yakıtların geliştirilmesi, hibrit ve elektirikli araç teknolojileri, toplu taşımacılığın geliştirilmesi, sürdürülebilir yeşil ulaşım modlarının payını artırılması, sürdürülebilir akıllı ulaşım sistemleri ile ulaşım sektörünün çevre üzerindeki etkilerine yönelik yenilikçi uygulamalar, karbon emisyonun ve egzos emisyonlarının azaltılmasına yönelik uygulamaları vurgulanmaktadır.

1.Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi ve Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması

Avrupa Birliği iklim değişikliği ile mücadele ve sürdürülebilir bir ekonomi elde etmek amacıyla ETS ve SKDM araçlarını tasarlamıştır. SKDM'nın amacı ithal edilen ürünlerin emisyon değerlerine göre vergilendirilmesidir. Avrupa birliği ithal ürünlerin karbon ayak izlerini takip etmektedir. Bu yöntem ile iklim değişikliğiyle mücadele etmek, sürdürülebilir ve çevre dostu ekonomi, iklim nötr kıta yaratmak ve iklim değişikliğine neden olmadan büyüyen bir ekonomi hedeflenmektedir (Karataş,2023).

1.1. Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (AB ETS)

Avrupa komisyonunun sunduğu yeşil rapor ile ilk temelleri atılmış olan uluslararası ilk emisyon ticaret sistemi 2005 yılında uygulamaya girmiştir. ilk aşaması (2005-2007), Kyoto Protokole uyumlanma aşamasıdır. Bu dönemde somut bir başarı elde edilememiştir, fakat diğer aşamalar için rehber niteliğinde olmuştur. İşletmelerin salınımlarını raporlamak, izlemek ve doğrulamak için altyapı sistemi oluşturulmuştur. Bu dönemde karbondioksit salınımı yapan iki sektör dikkate alınmaktadır: güç jeneratörü ve enerji yoğun işletmeler. Karbon için fiyatın belirlenmesi ve emisyon izinlerinin serbestçe ticaretinin yapılmasına önem verilmiştir. İkinci aşama (2008-2012), emisyona dayalı tahsisat üst sınırı azaltılmış, uyumsuzluk cezaları yükseltilmiş, ücretsiz tahsis oranı düşürülmüştür. Havayolu sektörü emisyon ticaret sistemi kapsamına alınmıştır. İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç sisteme katılmıştır. Üçüncü aşama (2013-2020), bu dönemde ulusal sınırlar yerine Avrupa Birliği ölçeğinde genel sınır belirlenmiştir. Ücretsiz tahsisat anlayışı gecici olarak bırakılmış, dağıtımlar açık artırma ile yapılmıştır. Sisteme yeni sektörler dahil edilmiştir. Dörtcü aşama

(2021-2030), halihazırda bulunulan dönemdir. Avrupa Birliği Komisyonu 2021 yılında sunduğu yasa teklifi ile 2050 yılında karbon sıfır kıta olma hedefine ulaşma planı ortaya koymuştur (Karataş,2023).

AB ETS, 2025 yılında kurulan dünyanın ilk emisyon ticaret sistemidir.ETS ile uyumlu diğer sistemlerle birleşmeyi hedefleyen AB ETS Dünya'nın diğer bölgelerinde de emisyon ticaret sistemin gelişmesini teşvil etmektedir (AKİS,2021). 2021ve 2030 yılları arasında dördüncü işlem aşamasında olan AB ETS, 2018 yılında 2030 iklim ve enerji çerçevesi ile, 2023 yılında Avrupa Yeşil Mutabakat ve Avrupa İklim Yasası ile uyum hale getirilmiştir (EC,2024).

'Üst sınır ve ticaret' ilkesiyle çalışmaktadır. Üst sınır, sistem dahilindeki endüstrilerin salabileceği toplam sera gazı miktarının sınırıdır.AB iklim hedefine uygun olarak üst sınır yıllık olarak azaltılmaktadır. Bu ise AB'nın sera gazı emisyonunu zamanla azalmasını sağlamaktadır. 2005 yılın kıyasla AB ETS, AB sanyi ve enerji tesislerinin sebep olduğu emisyon miktarı 2023 yılına kadar %47 azalmıştır (EC,2024)

Sistem tesislerin satabileceği sera gazı miktarına göre üst sınır belirlenmektedir. Zamanla azaltılan üst sınır sera gazı emisyonunu düşürmektedir. Üst sınıra kadar şirketler emisyon izinleri alıp satarak bunun ticareti yapabilmektedir. Mevcut izinlerin toplam miktarda limiti, izinlerin değerini göstermektedir. Şirket yılsonuna gelindiğinde emisyon miktarları kadar izinleri olmaz ise ağır para cezalarıyla karşılaşacaklardır. Emisyon hacimlerini azaltan şirketler, artan izinlerini gelecek yıl kullanmak için muhafaza edebilirler veya ihtiyacı olan başka bir şirkete satabilirler(AKİS,2021). İzinlerin fiyatları ise AB karbon piyasası tarafından belirlenir. Bu piyasa ciddi bir denetim ve gözetim kurallarına tabidir. ETS üst sınırın azalması, piyasa değerine sahip olmasını sağlarken şirketlerin izin erişimisinin uzun vadede kıtlığını göstermektedir (EC,2024)

AB Emisyon Ticaret Sistemi (AB ETS), Yoğun enerji kullanımı yapan tesis ve ısı üretimi, havacılık sektörü ve endüstriyel emisyonları kapsayan bütün AB ülkelerine ek olarak izlanda, Lihtenştayn, Norveç işlemekte olan ve AB'nın sera gazı emisyonun %40 kapsamaktadır. (EC,2024**)**

1.2. Sınırda Karbon Düzenlemesi (SKDM)

İklim krizi küresel bir sorun olduğu için çözümleri de küresel birliktelik ile mümkündür. Her ne kadar AB kendi iklim hedefini artırsa da diğer ülkeler aynı hassasiyet ile yaklaşmaz ise karbon kaçağı oluşacaktır.AB dışındaki ülkelerde iklim politikaları daha esnek ise AB merkezli şirketler buraya taşınması veya karbon yoğun ürün ithal edilmesi Karbon sızıntısı dediğimiz riski meydana getirmektedir. Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanisması, AB'ye ihracat edilecek olan ülkeler karbon yoğun ürünlerin üretimi esnasında doğaya salınan karbona adaletli olarak fiyat biçmek ve AB üyesi olmayan ülkelerde daha temiz sanayi üretimine teşvik etmek amaçlanmaktadır (EC, 2024).

2019 Yeşil mutabakat ile Avrupa Birliği sürdürülebilir büyüme stratejisi belirlenmiştir. Avrupa Birliği, 2050 karbon nötr kıta olmayı hedeflemektedir. Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)'de sıkılaşmaların başlaması ile üretim Avrupa Birliği dışına kaydırarak firmalar emisyon maliyetlerini azaltır. düşük iklim standardı benimsemiş olan ülkelerde üretilen mallar ithal edilerek Avrupa Birliği pazarına gelmesi sonucu karbon kaçağı oluşmaktadır. Bu kaçağı engellemek için Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizması(SKDM) uygulaması geliştirilmiştir. Avrupa Birliği içinde ve dışında çevreye saygılı ve temiz üretim yapmak için tasarlanmıştır (Karataş,2023).

Sınırda karbon düzenlemesi, Avrupa Yeşil Mutabakatının önemli bir unsurudur ve Avrupa Birliği pazarına ihracat yapılacak ürünün içerdiği karbon yoğunluğuna göre vergilendirilmesi öngörülmektedir. Kademeli olarak geciş süreci devam ederken 2026

yılında tam olarak yürürlüğe girmesi planlanmaktadır. AB ithal ettiği her ürünün karbon salınımı sınırını aşan her bir ton salımın fazlası için ek gümrük vergileri alınacağına veya çevreye duyarlı ve saygılı üretim yapmayan ihracatcıların AB pazarına giremeyeceğini ifade edilmektedir. Çünkü karbon ayak izine dayalı üretim bir maliyet oluşturmaktadır. Karbon ayak izini düşürmek için yatırım yapan üreticinin artan maliyetleri rekabette dezavantajli konuma getirecektir. Ülkemiz içinde ciddi maliyetler oluşturacak bu durum aynı zamanda Türkiye'nin rekabet gücünü küresel çapta artırır ve sürdürülebilirlik hedefine ulaşmada oldukça önemlidir (Yılmaz, 2022).

SKDM, AB ithal edilen ürünlere gömülü olan karbon emisyonlara bedel ödenmesini sağlayarak ve ithal edilen karbon fiyatının yerli üretimin neden olduğu karbon fiyatına eşit değerde olmasını sağlayarak, AB'nın iklim krizi ile mücadelesindeki hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. SKDM, 2023-2025 yılları arasında geçiş aşaması,2026 yılından itibaren kesin rejime geçiş yapılacaktır. ETS kapsamında ücretsiz olarak tahsis edilen ödenekler zamanla kaldırılması ve SKDM'nin kademeli uygulanması AB sanayisinin karbondan temizlenmesi hedeflenmektedir. SKDM, çimento, demir-çelik, alüminyum, elektrik-hidrojen, gübreden oluşan ciddi karbon kaçağı riski olan ve üretiminde karbon yoğunlu olan altı tane seçilmiş malların ithalatında geçerli olacaktır. ETS kapsamı içindeki sektörlerin emisyonların yarısından fazlası yakalanmış olacaktır. Geçiş sürecinde, paydaşların öğrenmesi için bir dönem olmasının yanında gömülü emisyonlar hakkında bilgi sahibi yaparak yöntemi iyileştirmek amaçlanmaktadır (EC, 2024).

Ulusal bir karbon fiyatlama mekanisması sistemi, SKDM'nın etkilerini azaltacak ve sağlanacak olan gelir ile yeşil ekonomiye dönüşümü için yatırımlara aktarılacaktır. Türkiye'nin tedarik zinciri içindeki rekabet gücünü artıracaktır (T.C. Ticaret Bakanlığı,)

2. Emisyon Ticaret Sistemi ve Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizmasının Dış Ticarete Etkisi Üzerine Swot Analizi

Tablo 1 : Ets Ve Sınırda Karbon Düzenlemesinin Dış Ticarete Etkisi Üzerine Swot Analizi

Zayıf yönleri	Güçlü yönleri
Enerji ihtiyacından dışa bağımlı olması Cari açık sorunu Düşük katma değerli ürünü ihracatı yapması Teknolojik ve yenilikçi ürünlerde uluslararası düzeyde rekabet gücünün zayıflığı Döviz kurunun dalgalı seyretmesi	Türkiye coğrafi konumu sebebiyle lojistik ve ticari açıdan avantaja sahiptir. Geniş bir Pazar ağına sahiptir. Sanayi ve tarımsal olarak çeşit ürünlere sahiptir. Genç nufüs yapısı sayesinde üretim kapasitesini genişletme potansiyeli mevcuttur.
Fırsatları	Riskler
Yeni ticaret anlaşmaları ile pazarı genişletebilir. Uluslararası ticarette transit ülke rolunu geliştirebilir. SKDM uygulamasına dahil olarak rekabet gücünü ve itibarını artırabilir. teknolojik verimliliğini ve dijitalleşmeyi artırarak geniş kitlelere hızla ulaşabilir.	Rakip ülkelerin rekabet gücünün artması Yeşil Mutabakat uyum sürecinde ihracat için oluşan maliyetler Küresel ekonomik belirsizlikler, savaşlar, korumacı ticaret politikasını sahiplenen ülkeler dış ticareti olumsuz etkilemektedir.

Türkiye SKDM uygulaması durumunda karşılaşacağı durumlar	**Türkiye SKDM uygulamaması durumunda karşılaşacağı durumlar**
İhracat miktarının artması ve sürekliliği sağlanacaktır. Yeni pazarlarda çevre dostu ürünler ile fırsatlar yakalayabilir. Yeni iş kolları ve istihdam olanakları oluşabilir. Kısa vadede maliyetleri artsa da uzun vadede sürdürülebilir yatırımlar rekabet gücünü artıracaktır. Türkiye, AB Pazar payını artırabilir. Ets ödemeleri yatırıma yönlendirileceği için ihracata yönelik fayda maksimum seviyelere gelecektir. Alınacak aksiyonlar uzun vadede hiçbir şey yapmamaktan daha avantajlı olcaktır. Türkiye kendi emisyon ticaret sistemini kurarak ets gelirlerini yatırıma yönlendirebilir. Türkiyenin yüksek iklim hedefi belirlemesi, üretimin daha esnek iklim hedefi olan ülkelere kayarak üretimin azalması, istihdamın düşmesi ve uluslararası platformda rekabetinin azalmasına neden olcaktır.	AB pazarında sürdürülebilir ürünlere yer verilmesinden kaynaklı rekabet gücü zayıflar. İhracatın yarısına yakının AB yapılmasından kaynak ihracat sert bir şekilde düşecektir. Sürdürülebilirliğe yaklaşımından kaynaklı ülkeye olan güven azalacak ve itibarı zedelenecektir. Türkiye %41 ihracatını AB yapmaktadır ve bu pazarı kaybedebilir. Türkiye kendine yeni pazarlar bulabilir. Fakat SKDM dünya genelinde yaygın bir uygulama olursa ticareti farklı bölgelere kaydırmakta pek faydalı olmayacaktır. Rekabet gücünü kaybedecektir. ABD ‘de ve diğer bölgeler, AB gibi SKDM uygulamasına geçerse ihracatı pazarımız önemli derecede azalır. ‘Doğrudan emisyon’ içeren SKDM uygulanması durumunda çimento en fazla etkilenen sektördür. Fakat AB’ye yapılan Çimento ihracatını düşük olmasından dolayı Türkiye’nin AB’ye ihracatında etkisi sınırlı olcaktır. ‘Dolaylı emisyon’ içerecek şekilde SKDM genişletilmesi yapılırsa demir-çelik, kimsayal sektörler ve petrol ürünlerinin ihracatında önemli düşüşler yaşanacaktır. SKDM’nın ‘dolaylı emisyonları kapsaması üretim seviyesinine düşürecektir. Türkiye reel GSYİH küçülmeye neden olacaktır. Yüksek iklim hedefi belirleyen AB’den, daha esnek iklim hedefi olan Türkiye üretimin kayması ile üretim artabilir ve istihdam seviyesi yükselebilir.

Kaynakça: Openal desteği ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

Dünya istatistik formu raporlarına göre 2017 yılı sonrasında yaşanan iklim değişikliği, doğal afetler,olağanüstü doğa olayları ve çevre problemleri en önemli küresel riskler arasında ilk sıradadır.Küresel düzeyde kirlenen dünyamız için döngüsel ekonomi

modeli elzem bir sonuçtur. Devletler, şirketler, üniversiteler, akademisyenler, öğrenciler ve hanehalkı hep birlikte uzun vadede bir strateji belirlemeli ve dikkatle uygulanmalıdır. Türkiye'de döngüsel ekonomi pek fazla bilinmemektedir. Ülkenin, yetersiz yetişmiş eleman ve yetersiz atık belirlemeye yönelik çalışmalar, atıkların doğal ortamda bulunması ve yanlış kullanılması gibi dezavantajı bulunmaktadır.Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Türkiye, çok fazla kuruluşa, güçlü pazara, çok fazla çeşitte endemik bitkiye, yüksek turizm potansiyeline ve genç nüfusa sahiptir. Yeşil Mutabakat dahilinde AB pazarına uygun üretimi gerçekleştirebilecek güçlü yönleri mevcuttur (Balbay vd., 2021)

SKDM' nın AB iharacatında Türkiye'ye ciddi maliyeti olacaktır. SKDM kapsamındaki ihracatçı ülkenin , çifte vergilendirmeden muaf olabilmesi için AB ETS ile uyumlu sera gazı fiyatlama sistemi benimsemesi gerekmektedir (TÜSİAD,2020). Türkiye kendi ETS sistemini kurduğunda elde edeceği sera gazı salımı vergisi gelirini kendi ekonomi dönüşümü için kullanabilecektir (Koç ve Kaynak,2021).

Dünyanın en büyük ticaret bölgesi olan AB'nin olduğu göz önüne alındığında, SKDM'nin uluslararası ticareti önemli boyutta etkileyebilecektir. Türkiye %40 ihrcatını AB gerçekleştiren ve AB Türkiye için önemli bir ticari partner ve SKDM'den etkilenecek ilk ülkedir. 2023 yılında 255,8 milyar dolar ihracat yapmıştır ve bunun %40 tekabülden 104,3 milyar dolar kısmını AB ile gerçekleştirmiştir(Ticaret bakanlığı,2024). Bunun yanı sıra Türk sanayi ve işlenmiş tarım ürünleri AB pazarına Gümrük Birliği nedeniyle serbestçe girebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye, AB ile ticaret ilişkisini güçlü tutmak adına SKDM'den etkilenmemek için ilgili alanlardaki AB mevzuatını takip ederek kendi mevzuatına uyumlamalıdır. SKDM'dn muaf olmak için ya AB ETS ile uyumlu kendi ETS kurmalı yada AB ETS dahil olmalıdır. Türkiye yerli bir ETS sistemi ile kaynaklarının AB aktarımasını engeller ve elde ettiği geliri içselleştirerek nötr karbon üretimine geçişte kullanabilir. (Usta,2024)

Bu çalışmada AB'nin iklim rejimi doğrultusundaki, SKDM Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki dış ticaret faaliyetleri üzerine olası sonuçları swot analiz ile değerlendirilmiştir. Türk şirketlerinin SKDM uyması veya uymaması sonucunda karşılaşabileği sonuçlar değerlendirilmiştir. Türkiye sanayisine ihracatında kullanılan kaynak SKDM ve AB ETS sistemi ile entegre olarak doğru bir şekilde aktarılması için tavsiye verici nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

AKİB, (2021).Avrupa Birliği Emisyon Ticaret sistemi. [(erişim tarihi:04/11/2024), https://www.akib.org.tr/download/files/downloads/pagefiles/%7Be06916e1-e84f-4897-963d-31a0eb4023ce%7D/files/AB%20Emisyon%20Ticareti%20Sistemi.pdf]

Balbay, Ş., Sarıhan, A., & Avşar, E. (2021). Dünyada ve Türkiye'de "Döngüsel ekonomi/endüstriyel sürdürülebilirlik" yaklaşımı. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (27), 557-569.

EC,(2024), sınırda Karbın düzenleme mekanizması. [(erişim tarihi:31/10/2024), https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en]

EC, (2024), AB ETS nedir? [(erişim tarihii:05/11/2024), https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/what-eu-ets_en]

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV),(2021).'AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası). [(erişim tarihi:07/11/2024), https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=207&id=5352]

Karataş, E. C. (2023). Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi ve Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması. *Makro Boyutlarıyla Çevre Ekonomisi*, 23.

Koç, B. E., & Kaynak, S. (2023). Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasının Türkiye-AB-27 Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Olası Etkisi. *Verimlilik Dergisi*, *57*(2), 273-288.
Murray, A., Skene, K., & Haynes, K. (2017). The circular economy: an interdisciplinary exploration of the concept and application in a global context. *Journal of business ethics*, *140*, 369-380.
Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., ... & Sörlin, S. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *science*, *347*(6223), 1259855.
Sumer, S., & Yanık, R. (2021). İslami Finans Kapsamında Döngüsel Ekonomi. Hitit İlahiyat Dergisi, 20(3), 201-224.
Ticaret Bakanlığı, AB Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'nın Türkiye Ekonomisine Etkileri. [(erişim tarihi:06/11/2024), https://ticaret.gov.tr/data/643ffd6a13b8767b208ca8e4/EK-3%20Etki%20Analizleri%20Bilgi%20Notu.pdf]
Ticaret Bakanlığı, (2024). 2023 Yılında Cumhuriyet Tarihimizin İhracat Rekorunu Kırdık [(erişim tarihi:07/11/2024), https://ticaret.gov.tr/haberler/2023-yilinda-cumhuriyet-tarihimizin-ihracat-rekorunu-kirdik#:~:text=Ticaret%20Bakanlığı%20olarak%2C%20son%20yirmi,ihracat%20toplamına%20taşıyarak%20rekor%20kırdık.]
TUBİTAK, Avrupa Yeşil Mutabakatına Uyum Kapsamındaki Öncelikli Ar-Ge ve Yenilik Konuları.[(Erişim tarihi:05/11/2025), https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2023-09/ek_2_1702_2021_2_yesil_mutabakat_oncelikli_alanlari_0.pdf]
TÜSİAD,(2020). Ekonomik Göstergeler Merceğinden Yeni İklim Rejimi Raporu, [(erişim tarihi:06/11/2024), https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10633-ekonomik-gostergeler-merceginden-yeni-i-klim-rejimi-raporu]
United Nations (UN),(1998) Kyoto Protocol To The Unıted Natıons Framework Conventıon On Clımate Change [(erişim tarihi:07/11/2024) ,https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf
Usta, A., E.,(2024).Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması: Türkiye'yi Neler Bekliyor? [(erişim tarihi:06/11/2024), https://www.ikv.org.tr/images/files/SKDM_Turkiyeyi_Neler_Bekliyor.pdf]

Veral, E. S. (2021). Döngüsel ekonomi: engeller, stratejiler ve iş modelleri. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, *8*(1), 7-18.
Yazıcı, R. (2023). Türkiye'deki işletmelerin döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde bankacılık sektörünün rolü. *The Journal of International Scientific Researches*, *8*(1), 31-45.
Yılmaz, F. (2022). Enerji yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde bir değerlendirme. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, *8*(1), 19-37.

Post-truth Siyasetinde Dönüşüm Ekonomisi: Alternatif Gerçeklerin Gücü

Reyhan Gül Başkale[22]

Fırat Bozan[23]

Özet

Post-truth çağı (hakikat sonrası çağ), nesnel bilgileri yok sayarak duyguların, inançların ön planda tutulduğu bir çağdır. Manipülasyonun, gerçekliği eğilip bükülmüş bilginin, dönüşüm ekonomisi üzerindeki önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Post-truth çağının bu yeni ruhu alternatif gerçekler yaratma bağlamında, toplumu ve ekonomik düzeni daha önce eşine rastlanmamış bir biçimde yeniden şekillendirmektedir. Artık bu dönemde gerçeğin yerini sahte bilgiler almıştır. Bu çalışma, Post-truth çağının ekonomik yapılar üzerinde ne gibi etkiler yarattığını ve bu etkilerin alternatif gerçeklerle nasıl dönüştürülmeye çalıştığını incelemektedir. Odaklanan nokta, resmi verilerin yol göstericiliği etrafında şekillenmesi gereken yapıların alternatif gerçekliğin de etkisi altında kalarak şekillendiğidir.

Bunu en güzel ortaya koyan olaylardan biri "beyaz kömür" vakasıdır. Donald Trump, kömür endüstrisini büyütmek amacıyla kömürün çevre dostu olabileceğini iddia edebilmiş ve bunu gerçeklik düzeyinde savunabilmiştir. Bu ve benzeri örnekler göstermektedir ki en bilinen gerçekler bile söylesem bir sahte gerçekliğin arka planında yok olabilmektedir. Post-truth siyasetinin amacı gerçekleri çarpıtarak ya da var olmayanı var gibi göstererek halkın sahte algılara sahip olmasını sağlamasıdır. Bu çalışma, ekonomik yapıların sahte gerçeklik karşısındaki pozisyonunu kavrayabilmeyi sağlayabilmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konu hakkında yazılan makaleler, bilimsel raporlar ve çeşitli istatistikler kullanılmıştır. Ulaşılan ilk sonuçlar göstermektedir ki, gerçeğin bilgisinin yerine geçen "sahte bilgiler" ekonomik yapıları neredeyse gerçek bilgilerden daha çok etkilemektedir ve bunun neticesi olarak ekonominin bilimsel bilgilerin ışığında, gerçek verilere dayanarak yönetilebilmesi her geçen gün zorlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Gerçekler, Dönüşüm Ekonomisi, Manipülasyon, Post-truth Siyaseti, Yanıltıcı Bilgi.

JEL Kodları: D83

1.Giriş

Post-truth kavramı kısaca, kişisel duyguların, öznelliklerin, mevcut nesnelliklerle yer değiştirmesi durumunu anlatmak için kullanılmaktadır. Kavram, iletişim süreçlerinin son 30 yılda geçirdiği değişimle birlikte daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde kavram, karmaşıklaşan iletişimsel eylemler hem bilginin hem yayılma hızındaki artış hem de kaynaklarının çeşitlenmesi bağlamında daha da önem kazanmıştır. Post-truth, "hakikat sonrası" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Bu kabul edilmiş nesnel gerçekliğin reddedilmesi olarak tanımlanır. Günümüzde herhangi bir liderin attığı tweet, bilimsel bir rapor veya nicel bir veriye göre daha fazla etki yaratabilmektedir.

Post-truth, ilk defa 1992 yılında Sırp-Amerikan oyun yazarı Steve Tesich tarafından kullanılmıştır. 1992 de yayımlanan *"Yalanlar Hükümeti"* makalesinde, Bush hükümeti tarafından yapılan siyasi propagandaların Amerikan halkı tarafından sorgulanmadan kabul edildiğini belirtmiştir (Tesich, 1992). Bu kavramın bilinmesinde en büyük etkiye sahip olan Ralph Keyes'in yazdığı "Hakikat Sonrası Çağ" isimli kitaptır (Keyes, 2004). Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması sürecinde yaşananlar ve Donald Trump'ın başkanlık seçimlikleri sürecindeki yaklaşımları post-truth kavramının kitleselleşmesinde önemli etkiler yaratmıştır. Post-truth ve dönüşüm ekonomisi ilişkisinde, gerçeklerin bu

[22] Reyhan Gül BAŞKALE, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkez Yerleşkesi, Termal Yolu Üzeri, 77200 Merkez/Yalova reyhangulbsk@gmail.com

[23] Fırat BOZAN, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkez Yerleşkesi, Termal Yolu Üzeri, 77200 Merkez/Yalova bozanf3535@gmail.com

derecede önemsizleştiği, kişisel duyguların yönettiği bu dünyada, ekonomik kararlar güvenirliğini yitirmiştir. Ekonomik krizleri, post-truth ile yaratılan manipülatif algılar etkilemektedir. Post-truth yalnızca kamuoyu oluşturma sürecinde siyasal sonuçlar üreten bir kavram değildir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası ölçekte ekonomik etkiler yaratan bir kavramdır. Gerçekçi, tutarlı ve doğru bilgilerin ekonominin seyredeceği yönü belirleme konusundaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda kavramın ifade ettiği anlamın ne denli önemli olduğu daha net anlaşılmaktadır. Bu ekonomik etkiler ve krizler, sayısal verilerle değil, yöneticilerin algılarıyla ya da medya algısıyla yönetilebilmektedir. Hükümet, ülkenin refahını yani ekonomik başarısını abartarak ya da olumsuz olayları gizlemeye çalışarak ekonomik istikrarı tehlikeye atabilir.

Alternatif gerçeklerin gücü, post-truth çağında bir araç haline gelmiştir. Gerçek olan her şeyi yok ederek gerçek olmayanları öne sürerek, bireyleri ve halkı manipüle etmek için kullanılan güçlerdir. Bu kavram, siyasal ve ekonomik süreçlerde ciddi etkiler yaratmaktadır. İletişim kanallarının çeşitlenmesi ve bilginin yayılımının baş döndürücü bir hıza ulaşmasıyla, bilgi edinenler (hem yurttaşlar hem de ekonomik süreçlere katılanlar) bilginin birer tüketicisi konumuna düşmüşlerdir. Bilginin üretilmiş olması (nesnel bağlarından kopmuş olması) bu bağlamda önemini yitirmiştir. Buradan hareketle ekonomiler artık nesnel verilerle değil, üretilen algılarla yönetilmektedir. Bu da açıkça ortaya koymaktadır ki, ekonomiler var olan dünyanın gerçeklerinden kopuk, suni bir yörüngede ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Çalışmada bu manipülasyonlardan çokça bahsedilmiş olup hem günümüz hem de gelecek perspektifleri geniş anlamda ele alınmıştır. Post-truth siyaseti ile dönüşüm ekonomisi arasındaki ilişkiyi, ekonomi konusunda üretilen gerçek dışı verilerin, durumların ve perspektiflerin hem Türkiye özelinde hem de uluslararası düzeyde ne türden etkiler yarattığı ortaya koyulmaya çalışılmaktadır Bireylerin bu algı içerisinde nasıl rol aldığı tartışılmıştır ve medya içerikleri incelenerek ortaya konulmuştur.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1 Post-truth

Günümüzde bilgi ve iletişim ortamı, nesnel gerçeklerin yerine kişisel inançların, duyguların ve algıların daha ön plana çıktığı bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşüm, hakikat sonrası ya da post-truth çağ olarak tanımlanmaktadır. Özellikle siyaset ve medya alanında, gerçeklerin yerine sahte bilgilerin ve manipülasyonun daha etkili bir biçimde kullanılması, bu çağın temel özelliklerinden biridir. Hakikatlerin maskelenmesi olarak adlandırılan bu olguda, nesnel gerçekler arka plana atılırken insanların duyguları ve bireysel inançları ön plana çıkarılmakta, böylece bireylerin gerçeklik algısı bilinçli bir şekilde yönlendirilmektedir.

Hakikat sonrası dönemde, yanlış bilgiler sosyal medya platformları aracılığıyla son derece hızlı bir şekilde yayılmakta ve çoğunlukla doğruymuş gibi kabul görmektedir. Dijital çağın sunduğu bu bilgi akışının kontrolsüzlüğü, yanlış bilgilerin toplumda geniş bir yankı bulmasına ve gerçeklerin gölgelenmesine neden olmaktadır. Manipülasyon, siyasi söylemler ve haber içeriklerine entegre edilerek bireylerin zihinlerinde alternatif gerçeklikler oluşturmakta ve toplumsal kutuplaşmayı artırmaktadır. Eğitim eksiklikleri de hakikat sonrası çağın etkisini artırmaktadır. Doğru bilgiye ulaşma becerilerinin geliştirilememesi ve doğru ile yanlışın ayırt edilmesindeki zorluklar, bireylerin manipülasyona daha açık hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, toplumun ortak bir gerçeklik algısını kaybetmesine ve kurumlara, siyasi partilere ve medya kuruluşlarına olan güvenin azalmasına neden olmaktadır. Güven erozyonu olarak tanımlanan bu olgu, toplumsal bütünlüğü zayıflatmakta, farklı düşünce grupları arasında çatışmaları artırmakta

ve demokrasinin işleyişini sekteye uğratmaktadır. Hakikat sonrası çağda, manipülasyon ve yanlış bilgiye dayalı kararlar toplumsal yapıyı daha kırılgan hale getirmekte, bireylerin ve toplumların gerçeklik algısını kökten değiştirmektedir. Bu çağın olumsuz etkilerini azaltmak için doğru bilgiye erişim, eleştirel düşünce ve medya okuryazarlığı gibi becerilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Güven erozyonunu önlemek, toplumsal kutuplaşmayı azaltmak ve demokrasiyi korumak adına dijital platformların sorumluluk bilinciyle hareket etmesi ve bireylerin bilgiye eleştirel bir gözle yaklaşması gerekmektedir. Bu kavramın bilinir hale gelmesinde Ralph Keyes'in yazmış olduğu Hakikat Sonrası Çağ isimli kitabın katkısı büyüktür (Keyes, 2004). Kavramın hızlı yayılımının sebebi Birleşik Krallık'ta yapılmış olan Brexit Referandumu ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen Başkanlık seçimleri olduğu görülmektedir. Bu iki olaydan sonra kavram hızla yayılmaya başlamıştır. Fakat bu kavramın gelişmesinde en önemli isim Donald Trump olmuştur. Seçim süreci boyunca doğruluğu olmayan haberler üreterek halkın inanmasını sağlamıştır. Özellikle, günümüzde artan teknoloji ile yalan haber, komplo teoriler üretilmiştir.

2.2 Dönüşüm Ekonomisi

Bu kavram, yapay zeka gibi teknolojileri ve ekonomik süreçleri hızlandırır. Geleneksel olan tüm iş modelleri dijital ekonomiye geçmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik, dönüşüm ekonomisinin temelinde yer almaktadır. Küresel iş birlikleri arttırılmaktadır ve bu kavram, start-up kültürünü ve girişimciliği desteklemektedir.

Post-truth ve dönüşüm ekonomisi kavramları, çağımızda siyasi ve ekonomik alanda sıkça birlikte anılan iki önemli unsurdur. Bu unsurların buluştuğu noktada, bilgiye ulaşmanın kolaylaşmasıyla birlikte gerçeğin göreceli hale gelmesi, siyasi söylemlerin daha çok duygular ve ideolojiler üzerinde temellendirilmesine ve bunun sonucunda da ekonomik politikaların daha kısa süreli ve popülist hedeflere yönelmesi gibi önemli gelişmeler tespit edilmektedir.

Dünyanın değişen ihtiyaçlarına karşılık ekonomik sistemlerin insan ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmesi anlamına gelir. *''Ancak tanımlamayla ilgili olarak da ilk anlamda dönüşüm sadece ekonomik alandaymış gibi gözükse de sosyal, siyasal ve kültürel alanda da büyük değişiklikler meydana gelmektedir. Kısacası toplum tamamıyla kabuk değiştirmektedir.''(Bagirzadeh, 2011, s.4)*

2.3 Alternatif Gerçeklerin Gücü

''Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu yeni olanaklar ile birlikte bilginin üretilmesine, paylaşılmasına ve kullanımına ilişkin "gerçek ötesi", "sahte haber" ve "alternatif gerçekler" vb. birçok yeni kavram doğmuş ve pek çok alanda bu kavramlar üzerinde şekillenen yeni tartışmalar başlamıştır.'' (ŞEREFOĞLU-HENKOĞLU,2018, s.66 *''Bununla birlikte; evrensel boyutta birçok politik, ekonomik ve sosyal alanda nesnel gerçekliğin anlamını yitirmesi, gerçeğin duygulara ve inanışlara hitap edecek bir şekilde değiştirilmesi/süslenmesi veya tamamen kurgulanarak oluşturulmuş bir içeriğin gerçeğin kendisiymiş gibi sunulması, sosyal medyanın sahte haberlerin ve alternatif gerçeklerin hızla yayıldığı ve bilginin büyük bir hızla kirlendiği yeni bir medya ortamına dönüşmesinde etkili olmuştur.''* (ŞEREFOĞLU HENKOĞLU, 2018, s.72).

Alternatif gerçeklerin etkisiyle beraber gerçekler değersizleşmiş ve toplumda güvensizlik oluşmaya başlamıştır. Bu kavram ekonomik politikaların yanlış anlaşılmasına da bir araç olmuştur.

Bireyler, kendi inançlarıyla bağdaşan ''alternatif gerçekleri'' benimseyerek daha güvende hissedebilirler. Alternatif gerçekler, sosyal grupları oluşturabilir. Aynı fikirlere inanan

insanlar bir araya gelerek sosyal gruplar oluşturmaktadırlar. Bunun sonucunda ise bireyler, peşinden gitmekte oldukları alternatif gerçekler doğrultusunda harekete geçebilmektedirler fakat bu sosyal ve siyasi hareketler için itici bir güç olabilir. Alternatif gerçeklerin çok fazla yaygın olması bilgi kirliliğine yol açmaktadır ve güvenilir bilgiye ulaşmak zor olabilmektedir. Özellikle, farklı alternatif gerçeklere inanan gruplar arasında çatışmalar olabilir ve bu toplumsal birliği etkileyebilir. Günümüzde doğru bilgiye ulaşmak ve çarpıtılmış bilgilerden gerçeği ayırmak daha zor bir hale gelmiştir.

3.Post-truth 'un Siyaset ile İlişkisi

Günümüzde siyasetin dönüşümünde en önemli kavramlardan biri olarak kabul edilen post-truth siyaseti, duyguların ve inançların nesnel gerçeklerin önüne geçtiği bir siyasal kültürü tanımlar. Bu kavram, siyasal tartışmaların politik bağlamdan soyutlanarak, duygusal manipülasyonlar ve olgusal yozlaşmanın göz ardı edildiği söylemlerle şekillendiğini ifade eder. İnsanlar, kendi doğrularını oluşturup, nesnel gerçeklikten koparak inançlarına daha sıkı sarılmaktadır. Bununla birlikte, bazı sosyal medya platformlarının kâr odaklı çalışması, duyguları harekete geçiren sansasyonel ve doğruluktan uzak bilgilerin daha fazla öne çıkmasına sebep olmaktadır. Bu tür platformlar, etkileşim sağlamak adına yanlış bilgiyi yaymakta ve bilgi kirliliğine zemin hazırlamaktadır. Hatta bu dönem için insanların yalan söylediklerinin dahi farkında olmadıkları belirtilmektedir (Keyes, 2017, s.21).

Bu dönemde yalanlar çok kolay söylenebilmektedir. Özellikle Trump'ın 2016 seçimlerinde çok fazla sahte haber yayıldı. Trump'ın, rakibi ve ekibinin bir çocuk istismar ağına dahil olduğu ve sağlık durumunun başkanlık yapamayacak düzeyde olduğu hakkında sahte görüntülerle seçmenlerin algısını etkiledi. Meksikalı göçmenlerin tecavüzcü ve suçlu olduğunu söyledi ve işsizliğin en yüksek seviyede olduğunu öne sürdü aslında işsizlik oranları düşüş eğilimindeydi. Özellikle Trump ve ekibi Cambridge Analytica isimli bir şirket kurarak 87 milyon kullanıcının verilerini Facebook aracılığıyla topladı ve kişiselleştirilmiş siyasi reklamlar sundu. Bunun sonucunda gerçek veriler yerine, manipülasyonla seçim sonuçları şekillendirilmiş oldu. Ayrıca Brexit kampanyasında, ''Avrupa Birliği'ne haftada 350 milyon sterlin ödüyoruz.'' sloganı atılarak verilerin manipülatif veya bağlamından koparılarak kullanılması, seçmenlerin gerçek bir karar almasını zorlaştırdı

2018 itibarıyla birçok siyasi yorumcu, post-truth siyasetinin Avustralya, Brezilya, Hindistan, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkelerde giderek etkisini artırdığını belirtmiştir. 24 saatlik haber döngüsü, yanlış denge (false balance) adı verilen yanıltıcı haber raporlamaları ve sosyal medyadaki sahte haber sitelerinin yaygınlaşması, bu tür siyasetin yükselişini kolaylaştırmaktadır *''Post-truth döneminde demokrasinin zarar göreceği, sosyal medyanın kutuplaşma sebebi olabileceği, gerçeklerin değil duyguların belirleyici olduğu ve belki de en önemlisi güvenin önemini yitireceği belirtilmektedir.''* (ÖZER, 2022, s.369) Hızlı kontrol olanaklarının ortaya çıkmasıyla medya ve bağımsız kuruluşlar, siyasetçilerin iddialarını kontrol etmekte, söylediklerini çürütmekte kendilerini geliştirmektedirler. *''Ancak yine de bu yöntemle doğrulanan bilgiye kısa sürede ulaşılamaması, yanlış olan bilginin insanlar üzerinde etki yaratması ve doğrulanan bilginin de ilk yayılan yanlış bilgi kadar ilgi görmediği unutulmamalıdır.''* (ÖZER, 2022, s.369)

Post-truth siyasetinde, toplumda korku ve tehdit algısı oluşturularak rasyonel düşüncenin yerine güvende olma içgüdüsü tetiklenir. Göçmenler, azınlık gruplar veya dış güçler gibi unsurlar üzerinden kaos ve tehdit senaryoları yaratılır. Bu senaryolara karşı kahraman veya koruyucu olarak sunulan liderler, toplumun duygusal reflekslerini harekete geçirerek destek toplar. Bu tür bir siyaset, toplumda ciddi sonuçlar doğurabilir. Demokratik

süreçlerin zayıflaması, gerçeklerin önemsizleşmesi, rasyonel tartışma kültürünü aşındırır ve halkın bilinçli karar verme yetisini zayıflatır. Toplumsal kutuplaşmanın artması ve farklı grupların, birbirine zıt gerçekliklere inanması toplumda derin çatlaklar yaratır. Yanlış politikaların uygulanması ise duygusal ve manipülatif söylemlerle alınan kararlar ile uzun vadede topluma zarar verecek politikaların benimsenmesine yol açar. *''Yukarıda ifade edilen örneklerde dikkate değer olan şudur ki son yıllarda küresel politik aktörler basit yalanların ötesine geçen, hakikat dışı söylemler üzerine kurulu sistemler aracılığıyla politika üretmektedir. Bu söylemlerde nesnel olgular göz ardı edilmiş ve siyasal üstünlük sağlayabilmek için yalan ifadelere hakikat rolü biçilmiştir.'' (GÜN, 2022, s.13-14)*

''Özellikle ülkelerin birbirinin istikrarını bozmak için siber saldırılar gerçekleştirmesi ve gerçek dışı bilgileri bir propaganda aracı olarak kullanması, günümüzde ülkelerin güvenlik kaygılarını artıran nedenler arasında sayılmaktadır.'' (ÖZCAN, 2018, s.4)

Sonuç olarak Post-truth siyaset, gerçeklerin yerine duyguları ve inançları ön plana çıkararak, demokratik süreçlerin zayıflamasına ve toplumsal huzursuzluğun artmasına yol açar. Bu durumun üstesinden gelmek için bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi, bağımsız medyanın desteklenmesi ve doğru bilgiye erişimin sağlanması büyük önem taşır. Gerçeği korumak, demokrasiyi ve toplumsal barışı korumanın en önemli şartlarından biridir.

''Toplumun gerçek ötesini tercih etmesi, siyasetçi açısından tercih edilebilir. Özellikle gerçeğin kötü göründüğü ortamlarda insanların durumun iyi olduğuna inanmaları siyasetçinin güç kaybetmemesini sağlayabilir. Ne var ki bu, uzun vadede toplumun ve sistemin aleyhine gelişmelere yol açar.'' (EĞİLMEZ, 2018)

İnsanlar kendilerine yetecek kadar doğruyu bildiklerine inandıklarından dolayı yanlış bilgileri düzeltmeyi amaçlamamaktadırlar. Böyle bir dünyada sağlıklı bir siyasal iletişim kurulması mümkün olmamaktadır.

4.Post-truth ve Ekonomi

''Post-truth kavramı yani hakikat sonrası kavramı, nesnel olguların kamuoyu oluşturma açısından inançlardan ve duygulardan daha az etkili olması durumu olarak tanımlanmaktadır'' (Alpay, 2017, s.29).

4.1 Post-truth Çağında Ekonomi

İnsanların kendi duygularıyla karar aldığı ve gerçeklerin çarpıtıldığı bu hakikat sonrası dönemin, ekonomi üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Duygular, tüketicilerin ani isteklere kapılmasına ve bu bağlamda yanlış karar vermesine sebep olabilir. Bu durum, bazı ürünlere talebi arttırırken diğer sektörlerde tercih yoksunluğuna ve durgunluğa sebep olabilir. Bu işletmeler açısından bir belirsizliktir ve üretim planlaması zorlaşmış olur.

Bu dönemde, marka bağlılığı değişiklik gösterebilir. Herhangi bir olumlu duygu o markaya talebi arttırırken, olumsuz olay veya söylem tüketicilerin tercih etmemesine sebep olabilir. Korku ve endişe duyguları, hisse senetlerinde ani düşüşlere veya yükselişlere sebep olabilir. Post-truth döneminde yatırımcılar rasyonel analizlere uymak yerine duygularını ön planda tutarak alım veya satım yapabilirler bu da onları yanlış kararlara sürükleyebilir. Yanlış kararlara iten bir diğer faktör ise yanıltıcı reklamlar ve sahte yorumlar, sahte hesaplar, ürün tercih ederken yanlış algıya neden olur.

4.2 Post-truth Siyasetinde Ekonomi

Duygusal kararların ve çarpıtılmış gerçeklerin olduğu bu dönemde, politikacılar popülist söylemlerle oy toplamaya çalışabilirler. Bu durum ekonomik politikaların uzun vadeli değil de kısa vadeli olmasına sebep olmaktadır. Ekonomik istikrar zedelenebilir örneğin bir hükümet borçları kontrol altına almak yerine kısa vadeli tüketimlerle borç krizine neden olabilir. Özellikle Brexit örneği bu konuyla yakından ilgilidir. Brexit kampanyası sırasında,

AB üyeliğinin İngiltere'ye ekonomik anlamda zarar verdiğini şu söylemlerle ifade etmişlerdir; ''AB'ye her hafta 350 milyon pound ödüyoruz ve bu parayı sağlık sistemine aktarabiliriz.'' Bu ifadeler seçmenlerin duygularını manipüle ederek, harekete geçirmek için kullanılan bir söylemdi. Bunlar seçmenlerin ekonomik gerçeklere değil de çarpıtılmış duygulara ve korkulara odaklanmasına neden oldu. Bu bağlamda şunu anlayabiliriz; post-truth'u siyasetçiler kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanabiliyorlar.

Çin, ekonomisini teknoloji ile dönüştürmek amacında olan ülkelerden biridir ve post-truth etkisiyle bu süreçte sorunlar yaşanmıştır. Hükümeti, ekonomiyi abartılı verilere dayanarak göstererek yatırımcıları etkilemeye çalışmıştır. Bunun sonucunda gerçek ekonomik etkileri anlama kapasitemiz sınırlanmıştır. Vergi kesintilerinin ekonomik yükselmeyi arttıracağı yönündeki iddialar yaygın kullanılan bir post-truth söylemidir ancak vergi kesintilerinin uzun vadeli etkileri, daha derin bir unsurdur ve her ülkenin ekonomik politikalarına göre farklılık gösterebilir. Bazı siyasetçiler, ticaret savaşlarının kendi ülkelerine yarar sağlayacağını düşünürler. Ancak tarihsel veriler, ticaret savaşlarının neredeyse her zaman iki tarafın da zararına sonuçlandığını göstermektedir. Merkez bankalarının para politikaları, sıklıkla siyasi polemiklerin ekseninde yer alır. Bazı politikacılar, merkez bankalarını enflasyonu artırmak veya ekonomik büyümeyi sekteye uğratmakla itham ederler. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi arttıracağı veya borç yükünü artıracağı yönündeki söylemler, post-truth siyasetin geleneksel örneklerindendir.

Ekonomik krizler işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi unsurlar siyasilerin seçmenleri manipüle etmek için kullandığı etkili unsurlardır. Bu durum, gerçekleri yansıtmayan vaatlerin ve çözümlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Ekonomik veriler, farklı algılanabilir. Post-truth siyasetinde, bu veriler, siyasetçilerin amaçlarına ulaşmak için farklı manipülasyon teknikleriyle ortaya çıkar. Örneğin, ekonomik büyüme rakamları, olumlu veya olumsuz olarak değiştirilebilir. *''Yaşanan bu süreç, geniş halk kitlelerini yeni siyasi profillere yöneltmiştir. Seçmen tercihlerinin popülist politikalara ve liderlere doğru kaydığı görülmektedir. Bu bağlamda neoliberal politikalar ile popülist liderler çatışmaktadır. Ülkelerin karşı karşıya kaldıkları derin finansal krizler popülist liderlerin karizmalarını kanıtlamada fırsat yaratırken, neoliberal politikaların itibarsızlaştırılması popülist liderler için avantaj olarak değerlendirilmektedir.''(GERGÜN-ARSLAN,2023,1039)*

Amerika Birleşik Devleti'nin enerji dönüşümü sürecinde post-truth söylemleri etkili olmuştur. Liderler, fosil yakıtlardan vazgeçilirse iş kaybı olacağından ve ekonomik zarar olacağından söz etmişlerdir. Bu post-truth söylemlerden dolayı yeşil enerjiye hemen geçilememiştir.

Sonuç: Post-truth siyasetinde, ekonomi gibi anlaşılması zor konular, basit ve duygusal ifadelerle anlatılmaya çalışılır. Bu durum, vatandaşların doğru bilgiye ulaşmasının önüne geçer ve rasyonel kararlar almalarını engeller. Ekonomik politikaların belirlenmesinde, gerçeklere dayalı analizler ve uzman görüşlerine başvurulması büyük önem teşkil eder.

4.3 Çarpıtılmış Verilerin Halk Üzerindeki Algı Yönetimi

Post-truth çağında, çarpıtılmış veriler ve asılsız bilgiler, sosyal medya ve diğer yayın kuruluşları aracılığıyla hızla yayılmakta ve insanların düşünce ve eylemlerini manipüle etmektedir. Çarpıtılmış veriler, algı yönetiminde farklı şekillerde kullanılmaktadır: Gerçekliği çarpıtarak ya da hiç olmayan bir bilgiyi ortaya atarak yayımlanan haberler, sosyal medyada yayılarak milyonlarca kişiye ulaşabilir. Özellikle seçim dönemlerinde, rakipleri karalamak veya kendi görüşlerini dikte etmek amacıyla gerçekliklerle bağdaşmayan bilgiler ortaya çıkarılır ve dezinformasyon kampanyaları yapılır. Deepfake teknolojisi ile yapay zeka sayesinde gerçekten söylenmeyen veya yapılmayan şeylerin gerçekmiş gibi videoları çıkarılabilir.

Hükümetler, ekonomik gerçekleri çarpıtarak, manipüle ederek halkı yanlış yönlendirebilir. Enflasyon yükseldiği halde ekonominin iyi duruma evrildiği yorumunu yapabilirler. Bu yorum bireylerin tüketimini ve bazı yatırım kararlarını etkileyebilir.

Bilişsel önyargılar sayesinde insanlar, mevcut inançlarını destekleyen bilgilere daha çok kabul etme davranışı içerisindedir; bu durum, çarpıtılmış verilere inanmayı daha kolay hale getirir. Duygusal tetikleyiciler sayesinde, korku, öfke gibi derin duygular, insanların sorgulayarak düşünme becerilerini zayıflatabilir ve yanlış bilgilere daha açık hale getirebilir. Çevremizdeki insanların düşünceleri, bizim de onlara uyma yatkınlığımız, yanlış bilgilerin kabulüne katkıda bulunur; bu da sosyal onay olarak adlandırılır.

''Bilgi manipülasyonu adı verilen; sahte, yalan, hatalı ve çelişkili aktarımlar gerçekleştirilebilir. İtibarsızlaştırma ile bilginin basit ve değersizliği ispatlanmaya çalışılabilir. Bazı istatistiksel veriler kullanılarak algı yönetimi sağlanabilir. Yasal gibi gösterilerek meşrulaştırma çabasına girişilebilir.'' (AYDIN, 2023, s.65)

Buna örnek olarak ise; COVID-19 pandemisi sırasında ortaya çıkan yanlış bilgiler ve komplo teorileri, sağlık politikalarının etkili bir şekilde uygulanmasının önüne geçmiştir. Yanlış bilgilere dayanan polemikler, toplumsal güvenin sağlanacağına dair olan inancı azaltır. Gerçeklikten uzak veriler, seçmenlerin kararlarına etki ederek seçim süreçlerini manipüle edebilir.

Bu algı yönetiminden kurtulmanın bazı yolları vardır. Bunlar, bilgileri sorgulayıcı bir gözle değerlendirme yetisi kazanmak, bilgilerin doğruluğunu farklı ve çeşitli kaynaklardan teyit etmek ve takip edilen hesapları ve ulaşılan içerikleri kontrol etmek, algı yönetiminden kurtulmanın önemli yollarıdır.

Sonuç olarak, Post-truth döneminde gerçeklikten uzaklaşmış verilerin algı yönetimindeki etkisi çok yoğundur. Bu durum, insanların ve toplumun karşısında ciddi bir tehdit unsurudur. Çarpıtılmış veriler insanların rasyonel değil duygusal düşünmesine sebep olur. Özellikle toplumun bazı kesimlerinde kutuplaşma ve güvensizlik meydana gelir. Bu nedenle, medya okuryazarlığı ve sorgulayıcı düşünme yetilerimizi geliştirerek bu manipülasyonlara karşı daha iyi bir savunma mekanizması oluşturabilmeliyiz.

Sonuç

Post-truth çağında dönüşüm ekonomisi, rasyonel bilgilerin yok sayılarak yerine çarpıtılmış bilgilerin ve ekonomik anlamda çarpıtılmış verilerin var olduğu bir kavramdır. Bu kavram, ekonomik süreçleri yıpratarak, toplumsal algıyı manipüle etme potansiyeline sahiptir. Bireyler eğilip bükülmüş bu gerçeklerin etkisinde kalarak, birtakım kararlar almak zorunda kalırlar ve bu kararlar neticesinde beklenmedik sonuçlar doğabilir. Bu araştırmada post-truth kavramının siyasi ve ekonomik bağlamı arasında derinlemesine inceleme yapılmıştır. Özellikle gerçeklerin soyutlandığı bu çağda insanların gerçekleştirilen manipülasyonlarla gerçeklik algısından uzaklaştığı ve yanıltıcı bilgilere daha açık hale geldiğine değinilmiştir. Bu çağda güven erozyonunun yaşandığı ve toplumsal kutuplaşmanın çok daha yüksek düzeye evrildiğinden bahsedilmektedir.

Bu kutuplaşma insanların kendi ideolojisi ve kişisel kabulleri dışında gelen hiçbir bilgiyi kabul etmemesi ve kendi ideolojisinden edindiği bilgileri de sorgusuz kabul etmesinden dolayı kaynaklanmaktadır.

Alternatif gerçekler, bu dönemde bir araç haline gelmiştir. Halkın ekonomik politikalarla alakalı algısını manipüle etmeye çalışır ve uzun vadeli planlamaların yerini kısa vadeli politikalara bırakır. Sosyal medya ve diğer iletişim araçları aracılığıyla önlenemez yanlış bilgi trafiği oluşmaktadır.

Brexit örneğinde anlatılmış olduğu gibi, yanıltıcı, çarpıtılmış ekonomik vaatler kamuoyunun yönlendirilmesinde rol oynamıştır. Liderler seçim süreçlerinde, seçmenlerin

oy verme davranışlarını değiştirmek için popülist tavırlar sergileyerek, asıl kurtarıcının kendileri olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken çok basit bir konu üzerinden örneklendirme yaparak sosyal medya platformlarından yanıltıcı bilgilerle propaganda yapma fırsatına sahip olabilirler. Bu bağlamda liderlerin bu manipülatif hareketleriyle, halkın oy verme eğilimindeki düşüncelerini ve inançlarını değiştirmekte büyük rol oynamayı amaçlarlar. Bu değişen dünyada post-truth var olmayan bir şeyi insanlara empoze etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda dönüşüm ekonomisinin başarılı olması için şeffaflık ve rasyonel bilgilere dayalı karar alma becerisi büyük öneme sahiptir. Alternatif gerçeklerin, etkisini en az seviyeye indirebilmek için kamusal bilgilendirme mekanizmalarının, doğru bilgilerden yanıltıcı bilgileri soyutlayarak sunması gerekmektedir. Bu konu özelinde gerekli tahlilleri yapması gerekmektedir. Bu durumun sağlanamadığı hallerde manipülasyon ve yanıltıcı bilgilerin insanlar üzerindeki etkisi giderek artmaya devam edecektir.

Bu çalışmadan çıkaracağımız anlam ise post-truth kavramının siyasette, insan hayatında, ekonomide göz ardı edilemeyecek derecede bir etkisinin olduğudur. Bu kavram gerçeği çarpıtarak, insanlara var olmayan bilgileri varmış gibi göstererek manipüle eder ve gerek bireysel gerek halk olarak ciddi kutuplaşmalara sebep olabilir.

Kaynakça

Alpay, 2017, Yalanın Siyaseti, İstanbul: Destek Yayınları, s.29.

Aydın, O. 2023, İnternet ve Sosyal Medyada Algı Yönetimi ve Rivayetlerin Yanlış Yorumlanması-Onedio İsimli Web Sitesindeki Bir Haber Örneğinde, s.65.

Bagirzadeh, E. 2011, Dönüşüm Ekonomisi Kavramı Ve Dönüşüm Stratejilerinin Temelleri, s.4.

Eğilmez, M. 2018, Gerçek Ötesini Tercih.
https://www.mahfiegilmez.com/2018/09/gercek-otesini-tercih.html

Gün, G. 2022, Hakikat Sonrası (post-truth) Bağlamında Siyaset ve İttifak Söylemlerinin İncelenmesi: 31 Mart 2019 İstanbul Yerel Seçimleri Üzerine Bir Analiz, ss.13-14.

Gergün-Arslan, M. G. 2023, Post-Truth Çağda Popülist Liderler: ABD, Çekya, Macaristan ve Venezuela Liderleri Üzerinden Bir İnceleme, s.1039.

Keyes, R. 2017, Hakikat Sonrası Çağ, (Çev. Özçetin, D. Tudem Yayın Grubu, Ankara.

Öztürk, K. 2019, Alternatif gerçeklik Sanal Siyaset.
https://www.yenisafak.com/yazarlar/kemal-ozturk/alternatif-gerceklik-sanal-siyaset-2037952?ysclid=
m4lckjghmh523584812

Özer, Y. 2022, Post-truth, Post-truth Siyaset ve Yerel Düzeye Etkileri: Etik İlkeler Üzerinden Bir Değerlendirme, s.369.

Özcan, M. 2018, Öznenin Ölümü: Post-truth Çağında Güvenlik ve Türkiye, s.4.

Şerefoğlu Henkoğlu, H. 2018, Alternatif Gerçekler ve Sahte Haberler: Gerçek Ötesi Çağda Bilgi ve Medya Okuryazarlığının Artan Önemi, Hacettepe Üniversitesi, 8. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu, s.66-72.
https://imcw2018.bilgiyonetimi.net/wp-content/uploads/sites/23/2018/10/abstracts.pdf

Tesich, 1992, Yalanlar Hükümeti, (Çev: Ercan, E.), Yapı Kredi Yayınları.

Beynəlxalq Təcrübədə Audit və Təftiş Sisteminin Uçotu

Qənizadə Ləman[24]

Xəlilova Aynur[25]

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, AZ1130, Azadlıq pr., 181

Xülasə

Məqalənin məqsədi- Bu məqalənin əsas məqsədi, müasir dövrdə fəaliyyət göstərən iri şirkətlərin biznes strategiyalarını, innovasiya tətbiqlərini və bazar liderliyi üçün tətbiq etdikləri müxtəlif yanaşmaları təhlil etməkdir. Xüsusilə, Amazon, Walmart, Mercedes-Benz və BİM kimi nəhənglərin öz sektoral sahələrində uğur qazanmaq üçün istifadə etdikləri biznes modelləri və rəqabət strategiyalarının müqayisəli analizini təqdim etməkdir.

Metodologiya – Məqalədə məlumatlar əsasında müxtəlif ölkələrin nəhəng şirkətləri araşdırılmış və onlara rəqib olan şirkətlərlə müqayisə edilmişdir.

E-ticarət nəhəngi "Amazon" 1995 – ci ildə kitab satışı ilə məşğul olan internet saytı kimi yaradılmışdı. Şirkət təsis edildikdən sonra 1 ay ərzində 40 ölkəyə kitab göndərməyə başlamışdı. O gündən sonra"Amazon" dünyanın ən böyük e-ticarət şirkətlərindən birinə çevrilmişdir. 2017 – ci ildə ABŞ – dakı e-ticarət satışlarının təqribən 44% - i "Amazon" şirkətinin payına düşürdü. "Amazon" – un uğurlarının böyük bir qismi innovativ texnologiya və fikirlərlə bağlıdır. Bu innovativ addımların çoxuna şirkətin CEO – su Ceff Bezos təşəbbüs göstərmişdir. Məsələn, "Amazon Echo" səsgücləndirici cihazını düşünün. Bu cihazdan musiqi dinləmək, azarkeşi olduğunuz komanda haqqında araşdırma etmək və hətta hava proqnozunu öyrənmək üçün istifadə edə bilərsiniz. "Amazon" – un qazanc əldə etmədiyi bir dövr xatırlayırsınızmı? Ceff Bezos 1997 – ci ildə "Inc. Magazine" - ə verdiyi müsahibədə şirkətin bir müddət qazanc əldə etməyəcəyini açıqlamışdı. Bezosun "əsla yolundan dönmə" prinsipi 2003 – cü ilə qədər şirkətin yeni strategiyalar tətbiq etməsinə səbəb oldu. Amazon-un alqı-satqını rahatlaşdırmaq üçün mağazaları mövcuddur. Sifarişçi istədiyi məhsulun sifarişini verir və bir neçə saat sonra məhsul mağazaya gəlir. Məhsul gəldikdən sonra müştəri gəlib həmin mağazadan öz məhsulu götürür. 2011-ci il, 18 oktyabr tarixində "Amazon.com" ən məşhur komiks nəşriyyatlarından biri olan DC Comics ilə əməkdaşlığa başlayıb. Əldə olunmuş razılığa əsasən Amazon "Supermen", "Betmen", "Yaşıl Fənər", "Qum adamı" daxil olmaqla ən məşhur komikslərin elektron versiyaları üzrə xüsusi hüquq əldə edib.

Açar sözlər: e-Ticarət, şirkətlər, Amazon, Walmart, e-Bay, BİM, A101

Accounting for Audit and Inspection System in International Practice

Ganizade Laman
Khalilova Aynur

Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations, AZ1130, Azadlig Ave., 181

Abstract

[24] qenizade65@gmail.com

[25] xalılovaaynur234@gmail.com

Purpose of the article- The main purpose of this article is to analyze the business strategies, innovation applications and various approaches used by large companies operating in the modern era for market leadership. In particular, it is to present a comparative analysis of the business models and competitive strategies used by giants such as Amazon, Walmart, Mercedes-Benz and BIM to achieve success in their sectoral fields.

Methodology – The article examines the data of giant companies from different countries and compares them with their competitors.

The e-commerce giant "Amazon" was created in 1995 as an online bookselling website. Within 1 month of its establishment, the company began shipping books to 40 countries. Since then, "Amazon" has become one of the largest e-commerce companies in the world. In 2017, Amazon accounted for about 44% of all e-commerce sales in the United States. Much of Amazon's success is due to innovative technology and ideas. Many of these innovations have been driven by its CEO, Jeff Bezos. Think of the Amazon Echo, for example. You can use it to listen to music, research your favorite team, and even get the weather forecast. Do you remember a time when Amazon wasn't making a profit? Jeff Bezos told Inc. Magazine in 1997 that the company wouldn't make a profit for a while. Bezos's "never give up" principle led the company to implement new strategies by 2003. Amazon has stores to make shopping easier. A customer orders a product and the product arrives at the store a few hours later. Once the product arrives, the customer comes to pick it up from the store. On October 18, 2011, Amazon.com began cooperation with one of the most famous comic book publishers, DC Comics. According to the agreement, Amazon acquired exclusive rights to electronic versions of the most famous comic books, including Superman, Batman, Green Lantern, and The Sandman.

Keywords: e-Commerce, companies, Amazon, Walmart, e-Bay, BIM, A101

GİRİŞ

İnternet mağazasının saytında alıcılar alınmış mallar haqqında cavabları qoya və onları qiymətləndirə bilərlər. Bu da digər müştərilərə keyfiyyətli məhsulları seçməyə kömək edir.Bundan əlavə, məhsul haqda ekspertlərdən məsləhət almaq mümkündür. Xəbərlərə abunə olan müştərilərə maraqlandıqları məhsullar barədə son informasiyaları mütəmadi olaraq göndərirlər.Hazırda "Amazon.com" xidməti malların 34 kateqoriyasını əhatə edir: elektron kitablar, multimedia məhsulları, məişət elektronikası, uşaq oyuncaqları, qida məhsulları, idman malları və bir çox başqa məhsullar.Amazon-un bir neçə əsas rəqibi vardır. Bunlar əsasən e-ticarət, bulud xidmətləri, fiziki pərakəndə və digər sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlərdir.Walmart dünyanın ən böyük pərakəndə şirkətlərindən biridir və Amazon-un ən böyük rəqiblərindən biridir. Walmart 1962-ci ildə Sam Walton tərəfindən ABŞ-da qurulmuşdur və zamanla dünya üzrə minlərlə mağaza açaraq global miqyasda fəaliyyət göstərən bir pərakəndə nəhənginə çevrilmişdir. Walmart həmçinin Amazon ilə e-ticarət, fiziki pərakəndə və hətta logistika sahələrində rəqabət aparır. Walmart-ın Əsas Xüsusiyyətləri:

Fiziki Mağazalar: Walmart dünyada 19,000-dən çox mağaza iləfəaliyyət göstərir. Onun mağazaları müxtəlif ölçülərdə olur — böyük"Supercenters", kiçik "Neighborhood Markets" və "Sam's Club" kimi topdan satış yerləri.

Beynəlxalq Fəaliyyət: Walmart yalnız ABŞ-da deyil, həmçinin Meksika, Kanada, Çin, Hindistan, Afrika və digər bazarlarda da fəaliyyət göstərir. Lakin bəzi bazarlarda (məsələn, Almaniya və İngiltərədə) Walmart fəaliyyətini dayandırmışdır. Fərdi Qiymət Siyasəti (Everyday Low Price): Walmart-ın əsas strategiyası müştərilərə həmişə aşağı qiymətlər təklif etməkdir. Bu yanaşma onun ABŞ-da və digər ölkələrdə ən böyük pərakəndə şirkət olmasına imkan verir. Amazon-un məşhur Prime xidmətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri

sürətli və pulsuz çatdırılmadır. Walmart, bu sahədə Amazon ilərəqabət etmək üçün öz logistika şəbəkəsini inkişaf etdirir. Walmart, xüsusən öz fiziki mağazaları ilə faydalanaraq müştərilərinə e-ticarət və fiziki mağaza arasındakı inteqrasiyanı təklif edir. Walmart həmçinin Same-Day Delivery (Eyni Gün Çatdırılma) və Express Delivery kimi xidmətləri ilə Amazon-un Prime təklifinə bənzər xidmətlər təklif etməyə çalışır. Walmart həmçinin Same-Day Delivery (Eyni Gün Çatdırılma) və Express Delivery kimi xidmətləri ilə Amazon-un Prime təklifinə bənzər xidmətlər təklif etməyə çalışır.
eBay — internet üzərindəki ən böyük hərrac üsulu alver saytıdır. 1995-ci ildə İran əsilli Pyer Omidyar tərəfindən qurulmuşdur.
Şirkət mərkəzi Amerika Birləşmiş Ştatları ilə yanaşı Argentina, Avstraliya, Avstriya, Belçika, Braziliya, Kanada, Çin, Fransa, Almaniya, Honq Konq, Hindistan, İran, İrlandiya, İtaliya, Koreya, Malayziya, Meksika, Niderland, Yeni Zelandiya, Filippin, Sinqapur, İspaniya, İsveç, İsveçrə, Tayvan, İngiltərə və Türkiyədə də fəaliyyət göstərməkdədir.
Satıcı və alıcı arasında, məhsulu saytında nəşr edərək, vasitəçilik etməkdədir. Satılacaq məhsul üçün əvvəl siyahılama pulu və əgər məhsul satılsa bir də satış qiyməti üzərindən kəsilmə olmaq üzrə satıcını qiymətləndirər. Alıcı bağlanış qiyməti və ifadə edilən məktub ödənişi xaricində bir ödəniş ödəməz. Beynəlxalq pul göndərmək üçün ödəmə şəklinə və tərzinə görə vasitəçi təşkilata pul ödəmək lazım gəlmir.
Ən məşhur ödəmə şəkli PayPal olmaqla birlikdə Western Union, kredit kartları və banklar arası pul transferi də bəzi satıcılar tərəfindən qəbul edilməkdədir.
eBayda hər məhsulun satıcısı fərqli olduğundan hər təqdim edilən məhsulun tərifi və ödəmə şəkli müxtəlifdir. Ən çox problem bu sahədə olmaqla birlikdə, məktubda itmə və zərər görməyə qarşı sığorta, əgər təqdim edilmişsə, əlavə olunması tövsiyə edilər.
Hər alver sonrası, satıcı və alıcının qarşılıqlı bir-birlərinə bal vermələri (müsbət, neytral, mənfi) və qeyd yazmaları ilə əməliyyat edən kəslər üçün ümumi bir qənaət meydana gəlməkdədir. Bal vermə sistemi alverin riskini azaltmağı məqsəd qoymaqdadır. Zəruri deyil ancaq buraxılması tövsiyə edilər. Ümumiyyətlə, satıcı və alıcı məhsul çatdırılmasından sonra bir-birlərinə bal verərlər.
Alıcı bu xəbərdarlıq sonrası da ödəmə etməzsə satıcıya satış qiyməti üzərindən kəsilən ödəniş geri ödənər. Alıcı 3 ayrı xəbərdarlıq ilə sistemdən çıxardılar. Bu mənfi baldan ayrıdır.
BMW şirkəti Münhendə təyyarə mühərriklər zavodu kimi Karl Fridrix Rapp, Kamillo Kastilyon, Maks Frits tərəfindən 1916-cı ildə təsis edilib. İlkin dövrdə qəbul olunmuş və hal-hazırdada istifadə olunan ağ-mavi rəngli emblem fırlanan təyyarə propellerinin təsviri BMW-nin ilkin "təyinat"ının nişanəsidir.
İlkin dövrdə şirkət Avstriya-Macarıstan üçün V12 tipli mühərriklər istehsal etməyə başlayır. Tezliklə Rapp əlavə pula ehtiyac duyur və kompaniyanı tərk edir. Onun yerinə avstriyalı sərmayəçi Frans Cozef Popp firmaya rəhbərlik etməyə başlayır.
Birinci dünya müharibəsindən məğlub çıxmış Almaniyada hərbi qüvvələrə məhdudiyyət qoyulur. Bundan sonra Almaniyada təyyarə istehsal edilə bilməzdi — beləliklə BMW-nin mühərrik istehsalı Almaniya üçün yararsız oldu.
1922-ci ildə BMW Münhendə özünün bugünkü əsas binasını tikir. (Hal-hazırda həmin bina şəhər Olimpiya Mərkəzi kimi də fəaliyyət göstərir).
1923-cü ildə Münhendə ilk BMW motosikletləri istehsal olunmağa başlayır.
1928-ci ildə BMW Türingiyada avtomobil zavodu alır və öz ilk maşınını istehsal etməyə başlayır — Dixi.
1934-cü ildə Şirkət ayrılır. Təyyarə mühərriklərinin istehsalı müstəqillik qazanır. BMW Flugmotorenbau GmbH bir şirkət olaraq ayrılır.

1936-cı ildə BMW şirkəti 2 litrlik mühərrikli BMW 328 istehsalına başlayıb. Bu maşın o zaman Berlində keçirilmiş Olimpiya yarışlarında Avropada idman avtomobilləri sinifində ən böyük müvəffəqiyyət əldə etmişdir.
1939-cu ildə BMW şirkəti Berlin-Şpandauda yeni Brandenburgische Motorenwerke şirkətini alır və onunla birlikdə Berlin yaxınlığındakı Basdorf və Sülsdorfda xüsusiləşdirilmiş zavodlara sahib olur.
İkinci dünya müharibəsi dövründə BMW əsasən Almaniya ordusu üçün reaktiv motorlar istehsal edirdi. 1945-ci ildə müharibədən sonra onun bu fəaliyyəti qalib tərəfin gözündən yayınmadı, BMW-yə 3 illik istehsal moratorisi tədbiq edildi.
Bundan əlavə müharibədən sonra BMW-nin demək olar ki, bütün zavodları bombardmanlar nəticəsində məhv olmuşdu. Hər şeyi yenidən başlamaq lazım idi.
Mercedes-Benz — 1926-cı ildə Almaniyada əsası qoyulan avtomobil şirkəti. Almaniya tərəfindən istehsal olunub və istehsal üçün müəyyən miqdarda büdcə ayırlıb. Mersedes-Benz"in loqotipi 1909-cu ildə işlənib hazırlanmışdır. Mənası isə "quruda, suda, havada" deməkdir. Çünki şirkət avtmobildən əlavə gəmi və aviasiya mühərrikləri də istehsal edirdi. 2022-ci ilədək Mercedes milyonlarla maşın istehsaledib.Əsas modelləri:S-class,G-class,EQ Series.
Executive avtomobil, Avropa E-seqmentinə (e class) və böyük avtomobil üçün verilən İngilis terminidir. Executive(e class) avtomobillər yığcam icra avtomobillərindən böyükdür və lüks salona malik tam ölçülü lüks sedanlardan daha kiçikdir. Kompakt idarəedici avtomobil(c class) premium kompaktdan və idarəedici avtomobildən daha kiçik premium avtomobildir. Kompakt idarəedici avtomobil(c class) Böyük Britaniya terminidir və Avropa avtomobil təsnifatında D seqmentinin bir hissəsidir. AMG kimi tanınan Mercedes-AMG GmbH, Mercedes-Benz AG-nin yüksək performanslı törəmə şirkətidir. AMG müstəqil olaraq mühəndisləri işə götürür və Mercedes-Benz AMG avtomobillərini fərdiləşdirmək üçün istehsalçılarla müqavilələr bağlayır. Şirkətin baş ofisi Almaniyanın Baden-Vürtemberq əyalətinin Affalterbach şəhərində yerləşir.
Mercedes-Benz təkcə avtomobil istehsalçısı deyil, həm də texnologiya lideridir. Təhlükəsizlik sistemlərindən, innovativ mühərriklərə qədər hər detal incəliklə işlənir. Crumple Zone texnologiyası və ABS sistemləri bu markanın avtomobillərdə təhlükəsizliyi nə qədər ön planda tutduğunu sübut edir.Mercedes-Benz avtomobilləri təkcə nəqliyyat vasitəsi deyil, eyni zamanda bir həyat tərzidir. Lüks interyer, yüksək performans və zərif dizayn onun hər modelini mükəmməlliyin simvoluna çevirir. Mercedes-Benz idman dünyasında da öz izini qoyub. Formula 1-dəki Mercedes-AMG Petronas komandası həm mühəndislik bacarığını, həm də qələbəyə olan hədəfini nümayiş etdirir. Lewis Hamilton kimi əfsanələr bu komanda ilə dünya çempionu olub. Mercedes-Benz gələcəkdə də mükəmməlliyi qorumağı hədəfləyir. Elektrik avtomobilləri üçün EQ seriyası və karbon neytrallıq məqsədi, şirkətin həm ekologiyaya, həm də texnoloji irəliləyişə olan bağlılığını göstərir.1995ci ildə 21 mağaza ilə fəaliyyətə başlayan BİM Birləşik Mağazalar ASC-nin əsas prinsipi əsas ərzaq və istehlak məhsullarını ən yaxşı qiymətə və ən yüksək keyfiyyətlə istehlakçıya çatdırmaqdır. Diskaunttipli Türkiyədəki ilk nümayəndəsi olan BİM, məhdud sayda məhsulla, lakin yüksək keyfiyyətlə daim xidmətdədir. Mağaza sayına görə 2-ci, illik gəlir baxımından Türkiyənin ən böyük pərakəndə marketidir.2023-cü il etibarilə Türkiyədə 10.000-dən çox mağazası var.
Əlavə olaraq, Fas və Misirdə də fəaliyyət göstərir. 2021-ci ilin sonlarında BİM, “BİM MARKET” mobil tətbiqi vasitəsilə qida xaricindəki məhsullar üçün onlayn alış-veriş xidmətinə də başlamışdır. Bu addım, şirkətin rəqəmsal platformalarda da müştərilərinə xidmət göstərmə hədəfini əks etdirir. BİM, Türkiyədə əldə etdiyi uğurları beynəlxalq

səviyyəyə daşıyaraq, müxtəlif ölkələrdə də fəaliyyət göstərir. Şirkət, keyfiyyətli məhsulları uyğun qiymətlərlə təqdim etmə prinsipi ilə həm yerli, həm də xarici bazarlarda müştərilərinin etibarını qazanmışdır. BİM-in məşhur strategiyalarından biri, hər həftə "aktüel məhsullar" təqdim etməsidir. Bu məhsullar, məhdud sayda və cəlbedici qiymətlərlə satışa çıxarılır, müştərilər arasında böyük maraq doğurur. Mağazaların dizaynı və yerləşdirilməsi minimalizm prinsiplərinə əsaslanır. Lüks vitrinlər və bahalı dekorasiya yerinə sadəlik ön plandadır ki, bu da xərcləri azaldaraq müştərilərə daha aşağı qiymətlər təqdim etməyə imkan yaradır. BİM-də ən çox satılan məhsullar arasında süd, yağ, un və şirniyyatlar kimi gündəlik istifadə olunan ərzaq məhsulları üstünlük təşkil edir. BİM, plastik torbaların istifadəsini azaltmaq və ətraf mühiti qorumaq üçün alternativlər təqdim edir. Həmçinin mağazalarda enerji qənaəti təmin edən texnologiyalardan istifadə olunur. BİM işçiləri üçün geniş inkişaf imkanları təqdim edir. Şirkət daxilində müxtəlif təlim proqramları ilə əməkdaşların peşəkar inkişafına dəstək olur. BİM, beynəlxalq səviyyədə bir çox mükafatlar qazanıb. Şirkət, öz iş modeli ilə dünyanın müxtəlif yerlərində nümunə kimi göstərilir. Aktüel məhsullar siyahısında yalnız ərzaq deyil, ev əşyaları, elektronika və hətta geyim məhsulları da mövcuddur. Bu, müştərilər üçün BİM-i fərqli və cəlbedici edir.
Yeni Mağazacılıq ASC və ya qısaca A101 — Türkiyədə satış edən diskaunter mağaza. 28 mart 2008-ci ildə 28-ci filialının açılışı edilmişdir. A101-ə məxsus yük maşınları anbarlardan mağazalara göndərilir. Şirkətin mərkəzi İstanbul'un Üsküdar ilçəsində yer alır. A101 Türkiyənin 81 ili, 923 ilçəsində 9001 mağaza ilə xidmət göstərir. Ümumilikdə 16 regional müdriyyəti var.
A101 Yeni Mağazacılıq ASC, 79,21% səhmdar quruluşa sahib Turgut Aydın Holdinqə aiddir.16 iyul 2016-cı ildə A101 və A101 idarə heyəti üçün əməliyyat başladılmışdır. Xüsusi əməliyyatlar A101 və A101 idarə heyəti üzvlərinin təxminən 3 gün sonra sərbəst buraxılması ilə başa çatdı. İstintaqı aparan prokuror, sorğu sonrası A101 Bazarlar Zəncirinin sədri Turgut Aydın, sədr müavini Əhməd Yaşar Aydın, İdarə heyəti Üzvü Ayhan Aydın və Aydan Aydın, Zehra Aydın və Oksana Aydının sərbəst buraxılmasına qərar verdi və bu barədə mediada məlumat verildi.
A101 rəsmi Facebook səhifəsində A101 əleyhinə iddiaları rədd etmək və ictimaiyyəti məlumatlandırmaq üçün müxtəlif elanlar verildi. Verilən ifadələr nəticəsində və istintaq müddətində A101-ə qarşı irəli sürülən iddiaların əsassız olduğu məlum oldu.
Zəncir mağazaları diskaunt mağaza anlayışı ilə fəaliyyət göstərir. Müştərilərinə aşağı qiymətlər və ucuz qiymətə qida və istehlak materialları təklif edir. Bundan əlavə, elektron ticarət bazarı hazırda həm onlayn, həm də ənənəvi metodlarla fəaliyyət göstərir.

Nəticə.
Amazon, Walmart, Mercedes-Benz, BMW, e-Bay, BİM və A101 kimi nəhəng şirkətlər, müasir biznes mühitində uğur qazanmağın və bazarda liderlik etməyin müxtəlif yollarını tətbiq edirlər. Hər biri öz sahəsində innovasiyaları ilə fərqlənir və müştəri tələblərinə uyğunlaşaraq uzunmüddətli inkişafı təmin edir.Amazon, e-ticarət sahəsindəki güclü mövqeyini yalnız geniş məhsul çeşidi və müştəri xidmətləri ilə deyil, həm də texnoloji yeniliklərə olan davamlı yatırımları ilə qoruyur. Ceff Bezosun rəhbərliyi ilə şirkət, bir neçə il qazanc əldə etməyəcəyini açıqlasa da, müştəri məmnuniyyətini və uzunmüddətli inkişafı prioritet olaraq seçərək bazarda lider mövqe tutdu. Bu yanaşma, Amazon-un müxtəlif məhsul və xidmətlərlə müştərilərə qiymətli təcrübələr təqdim etməsini təmin edir. Şirkət, rəqəmsal texnologiya və bulud xidmətləri ilə yanaşı, fiziki pərakəndə bazarda da Walmart kimi rəqibləri ilə mübarizə aparmağa davam edir.
Walmart, pərakəndə satış sahəsində ən böyük oyunçulardan biri olaraq, həm fiziki

mağazalar, həm də e-ticarət sahəsindəki inkişafları ilə müştərilərinə hər yerdə və hər zaman sərfəli alış-veriş təcrübəsi təqdim edir. Şirkət, "Everyday Low Price" (Hər Zaman Aşağı Qiymət) prinsipini izləyərək, müştərilərin ehtiyaclarını hər zaman ən uyğun qiymətlərlə ödəyir. Walmart, eyni zamanda, Amazon-a qarşı rəqabət apararaq özünün logistika şəbəkəsini inkişaf etdirərək müştərilərinə sürətli və etibarlı çatdırılma xidmətləri təklif edir.Mercedes-Benz, avtomobil sənayesinin liderlərindən biri olaraq, texnoloji və təhlükəsizlik sahəsindəki innovasiyalarla diqqət çəkir. Markanın "Crump Zone" və "ABS" kimi təhlükəsizlik texnologiyaları, onun müştəri ehtiyaclarına yüksək səviyyədə cavab verməsini təmin edir. Mercedes-Benz, eyni zamanda lüks və performansı birləşdirərək, avtomobilin sadəcə nəqliyyat vasitəsi deyil, bir həyat tərzi simvolu olduğunu nümayiş etdirir. Elektrik avtomobilləri və karbon neytrallıq məqsədi ilə gələcəyə dair yenilikçi addımlar atmaqdadır.BİM, sadəlik və keyfiyyəti birləşdirən iş modelini tətbiq edərək müştərilərə sərfəli qiymətlərlə yüksək keyfiyyətli məhsullar təqdim edir. BİM-in, məhdud sayda məhsul və sadə mağaza dizaynı ilə bazarda fərqlənməsinin əsas səbəbi, müştərilərə daha sərfəli alış-veriş imkanı yaratmasıdır. Şirkət, həmçinin rəqəmsal platformalarda da xidmətlərini genişləndirərək müştərilərin ehtiyaclarını daha çevik şəkildə qarşılayır. BİM-in, ekoloji cəhətdən məsuliyyətli yanaşması və işçiləri üçün təqdim etdiyi inkişaf imkanları, şirkətin davamlı uğurlarının əsasını qoyur.Ümumilikdə, bu şirkətlərin hər biri öz sahələrində innovasiyalar və müştəri məmnuniyyətini ən üst səviyyəyə qaldırmaqla, həm yerli, həm də beynəlxalq bazarlarda uzunmüddətli inkişaf və liderlik mövqeyi əldə edirlər. Müştəri tələblərinə uyğunlaşma, texnologiyaya yatırımlar və bazar trendini izləməklə, bu nəhənglər müasir biznes dünyasında uğur qazanmağın formulunu tapmışdır.

İstifadə edilən Ədəbiyyat

1. https://www.amazon.com
2. https://www.nytimes.com
3. https://www.milliyet.com.tr
4. https://www.bim.com.tr
5. www.mercedes-benz.com
6. https://economy.gov.az
7. https://www.worldbank.org
8. https://www.weforum.org
9. https://az.wikipedia.org/wiki/Chanel
10. https://az.wikipedia.org/wiki/Walmart
11. https://az.wikipedia.org/wiki/EBay
12. Smith, J. (2020). E-ticarətin İnkişafı: Amazon-un Uğur Hekayəsi. Bakı: İqtisad Nəşriyyatı
13. Əliyev, R. (2021). "Rəqəmsal Pərakəndə Sektorunda Liderlik: Amazon-un Təcrübəsi". İqtisadi Araşdırmalar Jurnalı, 12(3), 45-60.

Qeyri neft sektorunun: kənd təsərrüfatının inkişaf amilləri

Mirzəyeva Hicran Əmirxan

Cəfərli Əsgər Elxan

Xülasə

Azərbaycan tarixən aqrar respublika olduğundan kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəli təşkili və idarəedilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İstənilən ölkədə əlverişli təbii iqlim şəraitinin mövcudluğu ilkin olaraq ölkə əhalisinin məşğulluğu və ərzaq təhlükəsizliyi baxımından kənd təsərrüfatının inkişafına xüsusi imkanlar açır. Nəzərə alınsa ki, ölkə əhalisinin yarısı əmək qabiliyyətli əhalinin 35%-ə yaxını kənd yerlərində yaşayır və əmək fəaliyyəti göstərir, onda bu sahənin inkişaf etdirilməsi respublika üçün sosial – iqtisadi məna kəsb edir. Məqalədə kənd təsərrüfatı istehsalının dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının nəzəri və praktiki aspektləri araşdırılır.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, dayanıqlı inkişaf, dövlət tənzimlənməsi, maliyyə, subsidiya.

Giriş

Azərbaycanda qeyri neft sektorunun əsas sahələrindən biri olan aqrar sahə və onun əsas tərkib hissəsi sayılan kənd təsərrüfatında məhsuldar qüvvələrin inkişafi baxımından iqtisadiyyatın nisbətən geridə qalmış sahəsi hesab olunur. Kənd təsərrüfatının spesifik cəhətlərini – az gəlirliliyini, təbi iqlim şəraitindən asılılığını və onun sahələrarası rəqabətdə zəifiyini də nəzərə alsaq ölkənin strateji iqtisadi maraqlarının qorunması baxımından bu sahənin inkişafına mənfi təsir edən problemlərin həlli xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Ötən əsrin 90-cı illərində Azərbaycan Respublikasında sistem transformasiyalarının gedişində iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi kənd təsərrüfatında da resurs potensialı dağılmış, əslində sahədə genişmiqyaslı deintensivləşmə baş vermişdir. Sonradan ölkədə əsaslı aqrar islahatların həyata keçirilməsi və dövlət siyasəti çərçivəsində kənd təsərrüfatına prioritetlik verilməsi tənəzzül proseslərinin dayandırılmasına və artım dinamikasının qərarlaşmasına təminat yaratmışdır. (7)

Azərbaycan Respublikasının ümumi sahəsi 86.6 min kv km-dir. Bu ərazinin 42.7 faizi - yəni 4779.6 min ha kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sayılır. Əkinə yararlı torpaqların 1481.1 min ha suvarılan torpaqlardır.

Əhalisiin sayı isə 2022-ci il statistikasına əsasən 10200 min nəfərdir, ondan 4599.9 min nəfəri yəni 50.9 faizi kənd yerlərində yaşayır. Ölkə əhalisinin 5194.4 min nəfəri iqtisadi fəal əhalidir ki, bununda 33.74%-i kənd təsərrüfatında çalışır. 2022-ci il üzrə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu faktiki qiymətlərlə 10210.6 mln. Manat olmuşdur.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı əsasən əkinçilik. Heyvandarlıq, bağçılıq və üzümçülük. Pamçılıq, çayçılıq, tütünçülük sahələrindən ibarətdir.

Respublika üzrə ümumi daxili məhsul (ÜDM) cəmi 133972.7 mln. Manat təşkil edir ki, bununda 6.5%-i kənd təsərrüfatının payına düşür. İqtisadiyyatın sahələr üzrə əsas kapitala yönəldilən investisiyaların 2.3%-i kənd təsərrüfatına yönəldilir.

Elmi rəhbər:
i.ü.f.d.dos., Mirzəyeva Hicran Əmirxan
Cəfərli Əsgər Elxan
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, magistr
akademiya_sm@mail.ru

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin əsası olduğundan bazar münasibətləri şəraitində belə kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının təmin olunması üçün çevik dövlət tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə ehtiyac duyulur.

Son illərdə aparılan aqrar islahatlarla əlaqədar respublikanın ərzaqla özünütəminat səviyyəsində ciddi irəliləyişlər əldə olunmasına baxmayaraq bu heç də ölkənin aqrar ərzaq kompleksinin mövcud potensialından kifayət qədər səmərəli və tam istifadə olunması demək deyildir.

Ona görə də dövlətin aqrar siyasətinə kənd təsərrüfatının və eləcədə aqrar sahənin inkişaf konsepsiyasının, strateji və taktiki məqsəd və vəzifələrinin mexanizmlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılaraq həyata keçirilməsi üzrə əməli fəaliyyətin səmərəliliyini daima təmin edən elmi cəhətdən əsaslandırılmış prioritetlər müəyyənləşdirilməli və məqsədli proqramlar həyata keçirilməlidir. (6)

1. Kənd təsərrüfatının inkişafına təsir edən amillər və onların həlli istiqamətləri

İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsində göstərilir ki, kənd təsərrüfatının inkişafına təsir edən amillər və onların həlli istiqamətləri ölkənin iqtisadi müstəqilliyinin təmin edilməsi, iqtisadi inkişafin sürətləndirilməsi xalq təsərrüfatının bütün sahələrində olduğu kimi kənd təsərrüfatında da dayanıqlı inkişafin təmin olunmasını şərtləndirir. Dayanıqlı inkişaf, istənilən sahənin inkişaf amillərinin əsaslı surətdə təhlilini şərtləndirərək ardcıl və fasiləsiz iqtisadi inkişafi özündə əks etdirir.

Kənd təsərrüfatı və bütövlükdə aqrar iqtisadiyyatda inkişafın, artımın təmin edilməsi aqrar sahədə dayanaqlı inkişafa nail olunmasının ən başlıca faktoru kimi çıxış edir. Kənd təsərrüfatında dayanıqlı inkişafin təmin olunması, qeyri kənd təsərrüfatı sahələrin inkişaf etdirilməsi və yoxsulluğun aradan qaldırılması eyni zamanda kəndin sosial inkişafı ilə bağlı məqsədli proqramların işlənib hazırlanmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu da əsasən aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini obyektiv zərurətə çevirir:

- İqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi kənd təsərrüfatında da gəlirliyin təmin olunmasına paritet şəraitin yaradılması;
- kənd yerlərində alternativ məşğulluğun təmin olunması;
- kənd təsərrüfatı müəssisələrinin istehsal və sosial infrastrukturla bağlı xərc yükünün azaldılması;
- kənddə mənzil probleminin həllinə, səhiyyə təhsil obyektlərinin tikintisinə, kommunikasiya şəbəkəsinin genişləndirilməsinə dövlət yardımının gücləndirilməsilə kənddə sosial inkişafin təmin edilməsi. [5,504]

Kənd ərazilərinin inkişafi əsas etibarı ilə təbii (iqlim, relyef, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların strukturu), maddi və maliyyə resursları və əmək potensialıının qarşılıqlı inteqrasiyasından yaranır. Kəndin dayanıqlı inkişafina, eyni zamanda əhalinin təhsil səviyyəsinin və səhiyyə xidmətinin səviyyəsi institutsional faktorlar (dövlət və özünüidarəetmə orqanları), bazar infrastukturları təşkilati- idarəetmə və informasiya xidmətləri də aid edilir.

Dayanıqlı inkişafi tədqiq edərkən ilk növbədə təbii amillərin, torpaq və su resurslarının əhəmiyyətli rol oynadığı qənaətinə gəlinir. Təbii resursların kənd təsərrüfatı istehsalının tələbləri baxımından kəmiyyet və keyfiyyət aspektlərində qiymətləndirilməsi aqrar sahədə istehsalın ixtisaslaşdırlıması və yerləşdirilməsində də mühüm rola malik olur. [5, 504]

Regionlarda torpaq fondunun kateqoriyalar, yararlı sahələr və istifadəçilər üzrə bölüşdürülməsi, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların transformasiyasının ümumi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi aqrar sahədə istehsalın ixtisaslaşdırılmasının başlıca kriteriyası sayılır.

Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə həyata keçirilən meliorasiya tədbirlərinin proqnozlaşdırılması da torpaqlardan səmərəli istifadə edilməsinin başlıca amillərindəndir. Əkin strukturu ilə təminatla bağlı baş verən dəyişikliklərin səmərəliliyi natura və dəyər ifadəsində məhsul istehsalının artımı ilə müəyyən edilir. Bir hektardan məhsuldarlığın yüksəldilməsi əsasında əkin sahəsinin strukturunun aqrar sahədə mövsümilik səviyyəsinin aşağı salınmasının maddi və əmək resurslarından istifadəsi ilə əlaqələndirilməsi kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsində başlıca vasitə hesab edilir. [1,320]

Aqrar sahədə dayanıqlı inkişafin təmin edilməsi baxımından istehsal potensialının mühüm elementi kimi maddi-texniki resurslardan səmərəli istifadə edilməsi, mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq kənd təsərrüfatı müəssisələrində əmək məhsuldarlıgının yüksəldilməsi və məhsul vahidinin maya dəyərinin aşağı salınmasının əsas kriteriyaları saylir. Kənd təsərrüfatının texnika və avadanlıqlara olan tələbatinin müəyyənləşdirilməsi zamanı maddi-texniki təminatının geniş yayılmış forması sayılan topdan və pərakəndə satış müəssisələrilə birbaşa əlaqələrin tətbiq edilməsi xüsusi rol oynayır. [3, 516]

Təhlillər göstərir ki, hazırki şəraitdə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsulları aqrar sahədə qiymət disparitetinin mövcudluğu səbəbindən daha çox gəlir itirirlər. Yəni kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarını maddi-texniki resurslarla təmin edən müəssisələrin və kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə məşğul olan sahələrin tutduqları inhisarçı mövqe kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının gəlirlərinin başqa sahələrə axınına səbəb olur. Məhs bu səbəbdən kənd təsərrüfatında özəl sahibkarlıq qurumlarının formalaşmasında ciddi çətinliklər yaranır. Bunun əsas səbəbləri eyni zamanda əkinə yararlı torpaqların və münbitlik səviyyəsinin, məhsul istehsalında məhsuldarlığın aşağı olması, aqrotexniki qüsurlar, su çatışmazlığı, texnoloji gecikmələr və bazarlara çıxış imkanlarının məhdudluğundan, sığortalanma mexanizmlərinin təkmil olmamasından qaynaqlanır.

Kənd təsərrüfatı məhsul istehsalçılarının gəlirlərinin müdafiəsi təkcə qiymətlərin tənzimlənməsi vasitəsilə həyata keçirilmədiyindən bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə, istehsalçıların gəlirlərini artırmaq üçün eyni zamanda müxtəlif tədbirlərdən və maliyyə imkanlarından o cümlədən, dövlət dəstəyindən də geniş istifadə edilir. Son nəticədə əmtəə istehsalçıları bütün mənbələr və tədbirlər üzrə malik olduqları gəlirlik səviyyəsi müqabilində geniş təkrar istehsalı qurmaq iqtidarinda olurlar.

Aqrar sahədə dayanıqlı inkişafa mənfi təsir göstərən destruktiv tendensiyalardan biri də makroiqtisadi problemlərin aradan qaldılmasına yönəlmiş fəaliyyətin səmərəli şəkildə reallaşdırılmamasıdır. Aqrar sahənin dövlət tərəfindən kifayət qədər dəstəklənməməsi, o cümlədən ölkənin aqrar strategiyasının müəyyənləşdirilməsindəki lənglik sivil torpaq bazarının zəif işləməsi, xammal istehsalçıları ilə emal sənayesi müəssisələri arasında münasibətlərin tənzimlənməməsi, aqrar əmtəə istehsalçılarının hüquqlarının effektiv şəkildə qorunmaması kənd təsərrüfatında dinamik inkişafi ləngidir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kənd təsərrüfatında potensial risklərin proqnozlaşdırılması onun törədə biləcəyi fəsadların zəiflədilməsi, qarşısının alınması və kompensasiya edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu riskləri doğuran şərait və faktorların müəyyənləşdirilməsi xüsusilə vacibdir. Risklərin yaranması ehtimalları haqqında iqtisadi və kriminal informasiyalar da onların idarə edilməsində mühüm rol oynayır. Risklərin qiymətləndirilməsi müxtəlif növ risklərdən müdafiə tədbirlərinin görülməsinə və risklərin idarə edilməsinə imkan yaradır.

Sahənin dayanıqlı inkişafina təsir edən hüquqi risklər iki qrupa: birincisi, aqrar sahənin dayanıqlı inkişafını təmin edən qanunvericilik bazasının müasir tələblərə cavab verməməsindən irəli gəlirsə, ikincisi mövcud qanunvericilik aktlarının subyektlər

tərəfindən vaxtında və kifayət qədər dərindən dərk edilməməsi ilə bağlı olur.

İstər inkişaf etmiş, istərsə də transformasiya dövrünü yaşayan postsosialist ölkələrində dövlət tənzimləməsinin ən mühüm istiqaməti ekoloji tələblər gözlənilməklə torpaq və su resurslarından istifadənin, bu sahədə iqtisadi münasibətlərin formalaşdırılması məsələlərinin həllini əhatə edir. Torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin obyektiv əsasını mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, onun xalqın ümumi sərvəti, milli sərvətin ən mühüm elementi olması təşkil edir. Torpaqdan səmərəli istifadə edilməsi isə nəinki kənd təsərrüfatının, hətta bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatın normal fəaliyyətinin zəruri şərti sayılır. Buna görə də, torpaq münasibətləri məsələləri istənilən dövlətin aqrar siyasətində həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. [2]

Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə yuxarıda sadalanan istiqamətlər üzrə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının müdafiəsinin təşkili müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Ayrı-ayrı ölkələr üzrə bu və ya digər tədbirin reallaşdirlmasına müxtəlif məbləğlərdə vəsaitlər ayrılır. Lakin bu tədbirlər içərisində ən çox vəsait qiymətlərin tənzimlənməsi üzrə tədbirlərin reallaşdırılmasına ayrılır. Son 10 ildə bu sahədə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalçılarına səmərəli dövlət köməyi və dövlətin tənzimləyici funksiyalarının tətbiqinə başlansada hələlik bu tədbirlər istənilən müsbət nəticəni vermir.

İnkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, aqrar sahənin səmərəli fəaliyyətinə dövlət yardımı və onun dövlət tənzimlənməsi xarakterli tədbirlər sistem xarakterli olur. Bütövlükdə aqrar iqtisadiyyatın tənzimlənməsində dövlətin yerinə yetirdiyi funksiyalara əsasən aşağıdakılar aid edilir:

- səmərəli bazar subyektlərinin formalaşdırılması və onların inkişafina hərtərəfli yardım göstərilməsi, real mülkiyyətçilər və sahibkarlar ordusunun yaradılması, menecerlər, satıcılar, vasitəçilər və digər infrastruktur subyektlərinin formalaşdırılması;
- "ƏRZAQ məhsullarına olan tələbatın, sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına olan ehtiyacının ödənilməsinin dövlət tərəfindən stimullaşdirilması;
- Daxili bazarda yerli əmtəə istehsalçılarının əmtəə təklifinin həcminin artırılmasına istiqamətlənən stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi və i.a. [4, 83].

Kənd təsərrüfatının spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla ixtisaslaşdırılmış torpaq, maddi-texniki resurslar və kapital bazarlarının formalaşdırılmasına dövlət tərəfindən təşkilati, texniki və iqtisadi yardim göstərilməsi keçid iqtisadiyyatlı ölkələr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Milli aqrar iqtisadiyyatın subsiyalaşdırılmasında dövlətin prioritet məqsədi və vəzifəsi sahənin inkişafina hərtərəfli yardım etməkdən, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarını daxili və xarici mənbədən formalaşan təhlükələrdən qorunması və sahənin dayanıqlı inkişafını etibarlı şəkildə müdafiə etməkdən ibarətdir.

Dünya praktikasında aqrar iqtisadiyyatin dövlət tənzimlənməsinin digər zəruri prinsipləri kimi kənd təsərrüfatının inkişafina dövlət yardımlarının göstərilməsi müvafiq prinsiplər əsasında həyata keçirilir. Həmin prinsipləri eyni zamanda kənd təsərrüfatının inkişafında bazis postulatlarda hesab etmək olar:

- kənd təsərrüfatının məhsullarının qiymətləri ilə istehsal vasitələrinin qiymətləri arasında qiymət paritetliyinin saxlanması;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükü və satışı üzrə ixtisaslaşmış və dövlətin qarantiyasına malik regional fondların yaradılması;
- aqrar sahədə azad rəqabət mühitinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş səmərəli antiinhisar tənzimlənməsi;
- yerli əmtəə istehsalçılarının (xarici bazarın zərərli təsirlərindən qorumaq məqsədilə) iqtisadi yardım göstərilməsinə yönəldilmiş stimullaşdirici tədbirlərin həyata keçirilməsi və i.a.

Təhlillər göstərir ki, sahənin maliyyə, texniki və digər səbəblərlə yanaşı aqrar əmtəə istehsalçılarının təsərrüfat fəaliyyətinin idarə edilməsi ilə bağlı rastlaşdıqları çətinliklərə o cümlədən, istehsal sahələrinin idarə edilməsi funksiyalarını yerinə yetirən menecerlərin biliklərinin aşağı olması səbəbindən zəif fəaliyyəti, fermerlərin savadsızlığı, eləcədə bazar iqtisadiyyatının prinsipləri və qanunauyğunluqları ilə bağlı məlumatsız olmaları da kənd təsərrüfatında səmərəli istehsalın təşkilinə, torpaq sahibləri arasında korparativ münasibətlərin formalaşdırılmasına da mənfi təsir göstərir.

Kənd yerlərdə məsləhət xidməti göstərən müvafiq qurumların tələblərə tam cavab verməməsi informasiya təminatındakı çətinliklər, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən səmərəli istifadə olunmasındakı ləngimələr, sahədə fermerlərin və digər sahibkarlıq qurumlarının bazar konyunkturunda baş verən müvafiq dəyişiklikləri izləmək və onlara çevik şəkildə reaksiya göstərmək imkanlarını məhdudlaşdırdığından bu sahədə də ciddi dövlət qayğısına ehtiyac yaratmaqdadır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal xərclərinin yüksək olması, o cümlədən enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin mütamadi olaraq qaldırlması, eləcədə maddi - texniki resurslar və kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri arasındakı disparitetin mövcudluğu nəticədə aqrar əmtəə istehsalçılarının maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinə ciddi təsir göstərir. Yeni yaradılmış sahibkarlıq qrumlarının torpağı becərmək üçün texnikalarının çatışmaması, su təchizatındakı problemlər, xidmət servislərinin zəif fəaliyyəti, aqrar bazar infrastrukturlarının və sığorta sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməməsi də istehsalçiların normal fəaliyyət göstərə bilməməsi də imkanlarını məhdudlaşdırılır. [3,]

Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafina mənfi təsir göstərən amillər çox bazar konyunkturunda baş verən dəyişikliklərlədə əlaqədardır. Bu da bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına, məhsul satışından daxil olan pul gəlirlərinin həcminə, investisiya qoyuluşlarına, bu sahədə çalışan işçilərin əmək haqqının səviyyəsinə təsir göstərir.

İqtisadi risklərin idarə edilməsi bilavasitə kənd təsərrüfatının sahə quruluşunun düzgün müəyyənləşdirilməsindən, eyni zamanda ölkədə ərzaq ehtiyyatlarının yaradılmasından və onun tələbatının ödənilməsində yerli istehsalın nə dərəcədə yetərli olmasından asılı olduğundan risklərin sığortalanması dövlət vasitəsilə tənzimlənir. Bu sahədə respublikada fəaliyyət göstərən şirkətlərin fəaliyyətinin aktivləşdirmələrinə böyük ehtiyac vardır.

Digər mühüm çatışmazlıqlar qismində sahənin idarə olunmasındakı çatışmazlıqlarla bağlıdır. İdarəetmə riskləri isə idarəetmənin müxtəlif səviyyələrində rəhbərlik qurumları ilə icra orqanları arasında münasibətlərin düzgün qurulmaması nəticə etibarı ilə səmərəsiz qərarların qəbul edilməsinə və bütövlükdə sosial-iqtisadi mühitdə destruktiv tendensiyaların yaranmasına, sosial stabilliyin pozulmasına gətirib çıxarır. Ona görədə bütün risklərin qarşısının vaxtında alınması sahənin inkişaf istiqamətlərinin düzgün seçilməsi, istehsala təsir edə bilən obyektiv və subyektiv amillərin vaxtında proqnozlaşdırıla bilinməsi bir başa dövlət tərəfindən formalaşdırılan aqrar siyasətlərin və inkişaf strategiyasının təkmilləyini, reallaşdırılma səriştəliliyini, idarəetmə kadrlarının peşə və ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsini, idarəetmə qurumlarında kriminal elementlərinin fəaliyyətinin qarşısının vaxtında alınmasını tələb edir.

Nəticə

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının rəqabətədavamlılığının artırılması, səmərəli

inkişafın təmin sahədə mövcud olan bir sıra problemlərin həllini tələb edir. Bu problemlərə xas olan amillər, həm iqtisadi, həmdə sosial baxımdan kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafına mənfi təsir göstərməkdədir. Bunlara həm cari və həm də perspektiv xarakterli amillər aid edilir. Bu amillərin aradan aradan qaldırılması üçün hazırki inkişaf mərhələsində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır:

- kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı üçün müvafiq maliyyə qaynaqlarının ayrılması, dövlətin və özəl sektorun sərmayə yatırımları, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin modernləşdirilməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi və infrastrukturun inkişaf etdirilməsi;
- kənd təsərrüfatının müasir tələblərinə uyğun kadrın, mütəxəssislərin hazırlanması, xüsusən yeni texnologiyalar və idarəetmə üsulları ilə bağlı təhsil verilən mərkəzlərin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması;
- müasir aqrar texnologiyaların tətbiqi, infrastrukturun yaxşılaşdırılması kənd təsərrüfatının məhsuldarlığın artırması və resurslardan səmərəli istifadə edilməsi;
- dövlətin kənd təsərrüfatı sektorunu dəstəkləyən qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, torpaq islahatları, subsidiya proqramları, vergi güzəştləri, sığorta və ticarət siyasətinin həyata keçirilməsi, kənd təsərrüfatı istehsalçılarının bazarda rəqabət qabiliyyətini artırmaq və idxal-ixrac siyasətini optimallaşdırmaq üçün dövlət dəstəyinin müntəzəmliyinin təmin edilməsi;
- ətraf mühitin qorunması və resursların səmərəli istifadəsi;
- yerli əhali və icmaların kənd təsərrüfatı işlərinə cəlb edilməsi, sosial və iqtisadi inkişaflarının təmin edilməsində onlara dəstək verilməsi;
- kənd təsərrüfatı üçün ixrac strategiyalarının hazırlanması, ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və beynəlxalq sertifikatlaşma sistemlərinə uyğunluğun təmin edilməsi;
- kənd təsərrüfatına investisiya qoyuluşlarının sahənin ÜDM-kı payı səviyyəsinə çatdırılması;

Qeyd olunanların həyata keçirilməsi Azərbaycanın kənd təsərrüfatında dayanıqlı inkişafı təmin edə bilər. Burada əsas məsuliyyət dövlət və özəl tərəfdaşlığının üzərinə düşür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Məmmədov R.B., Əliyev V.E. Respublikanın kənd təsərrüfatında istehsal strukturunun təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi. Az.ETKTİ elmi əsasləri. Bakı, Təhsil, NPM 2003. 320 s
2. Mirzəyeva H.Ə. Kənd təsərrüfatının inkişafına təsir edən amillər. Əmək və Sosial Münasibətlər elmi-pratiki jurnalı. AESMA, Bakı, 2018 №2 (10)
3. Петриков А.В. Устойчивое развитие сельской местности в Росии и Российское АСХНВИ Аграрных реформы и сельского развития, НЧМ,2001, 516 ст.
4. Назначенко В.И., Папов А.Г. Государственного регулирование сельского хозяйства странах с развитой рыночной экономикой. М. Информагвизнес, 1996, 83 ст.
5. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi. Nurlar, Bakı, 2004. 504 s.

İnternet resursları

6. https://agroeconomics.az/az/article/15/kend-teserrufatinda-dayaniqli-intensivlesdirme-pos/
7. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/446578

Qizil Bazarlarinin Müasir Vəziyyəti: Tendensiyalar Və Perspektivlər

Məmmədova Pərvin

Xülasə

Qızıl, insan sivilizasiyasının ən qədim dövrlərindən bəri həm sərvət, həm də simvolik bir dəyər olaraq qəbul edilib. Tarix boyu yalnız bəzək əşyası və qiymətli bir metal kimi deyil, həm də iqtisadiyyatın və maliyyə sistemlərinin ayrılmaz bir hissəsi olmuşdur. Qızıl, xüsusilə qeyri-müəyyən dövrlərdə, inflasiya, iqtisadi böhran və ya siyasi gərginliklər zamanı "sığınacaq aktivləri" kimi istifadə edilmişdir. Qızılın iqtisadiyyatda oynadığı bu xüsusi rol, onu digər sərvət formalarından fərqləndirərək bazarda mühüm bir yerə sahib edir.

XXI əsrdə isə qızıl bazarları daha da mürəkkəbləşmiş, həm qlobal, həm də yerli iqtisadi təlatümlərlə sıx bağlı hala gəlmişdir. Qlobal maliyyə bazarlarında baş verən dəyişikliklər, texnoloji yeniliklər və geosiyasi risklər, qızılın qiymətinin və bazar tələbinin formalaşmasında mühüm amillərə çevrilmişdir. Bu baxımdan, qızıl bazarlarının müasir vəziyyəti yalnız iqtisadi faktorlara deyil, həm də siyasi və texnoloji dinamikalara təsir göstərən kompleks bir sistemə çevrilmişdir.

Qızılın qiymətini tənzimləyən əsas faktorlar arasında, xüsusilə iqtisadi qeyri-müəyyənliklər, inflyasiya riski və geosiyasi gərginliklər diqqət çəkir. Bununla yanaşı, son illərdə kriptovalyutaların populyarlığının artması və qızılın "sığınacaq" kimi əhəmiyyətini azaltdığı iddiaları da bazara yeni bir perspektiv gətirib. Buna baxmayaraq, qızıl hələ də dünya miqyasında mühüm maliyyə aləti və rezerv aktiv olaraq qalır.

Bu məqalədə qızıl bazarlarının müasir vəziyyətinə nəzər salınacaq, qızılın tələbinin və qiymət hərəkətlərinin təhlili ilə yanaşı, bazarın əsas tendensiyaları, gələcəkdəki perspektivləri və potensial risklər müzakirə ediləcəkdir. Həmçinin, qızıl bazarlarının iqtisadiyyatdakı yeri və rolu, maliyyə sabitliyi və investorlar üçün qorunma aləti kimi əhəmiyyəti geniş şəkildə araşdırılacaq.

Açar sözlər: tələb, təklif, qiymət, bazar, aktivlər.

The Modern State Of The Gold Markets: Trends And Perspectives

Mammadova Parvin

ABSTRACT

The gold market, a key segment of the global financial system, has long been recognized for its unique role as both a store of value and a hedge against economic uncertainty. Historically valued for its beauty and scarcity, gold has evolved into a critical asset in global trade and investment, particularly during times of economic turbulence and inflationary pressures. In the modern era, the dynamics of the gold market have been significantly shaped by geopolitical risks, financial crises, and technological advances, including the rise of digital currencies.

This paper examines the contemporary state of the gold market, focusing on the key factors influencing gold demand, supply, and price fluctuations. It explores the interplay between central bank policies, investor behavior, and external economic pressures such as inflation, currency devaluation, and global trade tensions. Furthermore, the report addresses the challenges posed by emerging assets like cryptocurrencies, which increasingly compete with gold as a store of value in a rapidly evolving financial landscape.

In addition to its investment role, gold continues to serve as a strategic asset for nations seeking to bolster their reserves and protect against external shocks. The study also highlights the environmental and social implications of gold mining, emphasizing the industry's increasing focus on sustainability and ethical practices.

Ultimately, the paper provides a comprehensive overview of the current state of the gold market, offering insights into its potential future trends and the factors that may influence its role in the

global economy. Given the ongoing uncertainty in global financial systems, gold is expected to retain its status as a crucial asset for risk management and wealth preservation.
Key words: demand, supply, price, market, assets.
[1]Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının Maliyyə bazarları ixtisasının II kurs magistrantı, parvin.2002m@gmail.com

1. GİRİŞ

Qızıl, insan tarixində ən qədim dövrlərdən bəri həm estetik, həm də iqtisadi dəyəri ilə seçilən bir metal olub, əsasən sərvət və gücün simvolu kimi qəbul edilmişdir. Lakin, qızılın rolu yalnız bəzək əşyaları və ya pul vahidi ilə məhdudlaşmayıb; o, eyni zamanda müasir iqtisadi sistemlərdə mühüm bir maliyyə aləti və strateji ehtiyat kimi qəbul edilir. Qızıl, həmçinin inflyasiya, valyuta devalvasiyası və iqtisadi qeyri-müəyyənlik dövrlərində sığınacaq aktivləri kimi fəaliyyət göstərir.

Son onilliklərdə qızıl bazarlarının strukturu və dinamikası böyük dəyişikliklərə uğramışdır. Qlobal iqtisadiyyatın sürətli inkişafı, maliyyə bazarlarının dərinləşməsi və ticarət əlaqələrinin genişlənməsi ilə yanaşı, qızıl bazarlarına olan tələbin və təklifin balansı da müxtəlif iqtisadi və siyasi amillərlə formalaşmışdır. Qızıl qiymətləri yalnız dünya bazarlarının iqtisadi vəziyyəti ilə deyil, həm də geopolitik gərginliklər, təbii resursların məhdudlaşması və mədənçiliyin ekoloji təsirləri ilə sıx əlaqədardır.

Bu məqalə, qızıl bazarlarının iqtisadiyyatda tutduğu mövqeyə nəzər salır və qızılın qiymətinin formalaşmasında rol oynayan əsas iqtisadi faktorları müzakirə edir. Eyni zamanda, qızılın dünya iqtisadiyyatına olan təsiri, mərkəzi bankların ehtiyat siyasətləri, investorların davranışları və qızılın sığorta və ya sərmayə vasitəsi kimi istifadə olunmasının iqtisadiyyatdakı yeri araşdırılacaqdır. Bu aspektlər, qızıl bazarlarının cari vəziyyətini və gələcəkdəki mümkün dəyişiklikləri anlamağa kömək edəcəkdir.

Beləliklə, qızılın iqtisadiyyatdaki rolu yalnız onun qiymətinin və ticarətinin analizindən ibarət deyil, eyni zamanda onun qlobal maliyyə sistemindəki strateji əhəmiyyəti, iqtisadi və maliyyə sabitliyi üçün olan töhfəsi ilə bağlı geniş bir çərçivəni əhatə edir.

2. QIZILIN QİYMƏT HƏRƏKƏTLƏRİ VƏ İQTİSADİ FAKTORLAR

Qızılın qiyməti müxtəlif amillərdən asılı olaraq dəyişir. Dünya iqtisadiyyatında baş verən böhranlar, ticarət müharibələri və digər qlobal risklər qızılın qiymətini artıran amillərdir. Məsələn, 2020-ci ilin pandemiya dövründə qızılın qiyməti əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldi, çünki investorlar iqtisadi qeyri-müəyyənlikdən qorunmaq üçün bu metala yönəldilər.

Digər tərəfdən, ABŞ-ın faiz dərəcələrinin artması və dolların güclənməsi qızılın qiymətinin azalmasına səbəb ola bilər. Qızıl, həm də ABŞ dollarına qarşı olan bir əks reaksiya olaraq qiymət dəyişir. Dolların güclənməsi qızılın digər valyutalarla müqayisədə bahalaşmasına səbəb olur, bu isə dünya miqyasında qızılın tələbinə təsir edir.

Qızılın qiymətləri, dünya iqtisadiyyatında baş verən müxtəlif amillərdən təsirlənərək dalğalanır. Bu dalğalanmalar, həm qızılın ticarətinin genişləndiyi bazarların təklif və tələblərinə, həm də geniş miqyaslı iqtisadi və siyasi hadisələrə bağlıdır. Qızıl qiymətinin formalaşmasında bir neçə mühüm iqtisadi faktor mühüm rol oynayır.

Mərkəzi bankların həyata keçirdikləri pul siyasətləri (xüsusən faiz dərəcələri) qızılın qiymətinə təsir edən əhəmiyyətli faktorlardır. Mərkəzi banklar faiz dərəcələrini artırdıqda, digər investisiya vasitələri (xüsusilə borc alətləri) daha cəlbedici olur və qızılın tələbi azalır. Əksinə, faiz dərəcələrinin azalması və iqtisadiyyatdakı qeyri-müəyyənliklər zamanı qızıl daha çox investorun diqqətini çəkir.

Həmçinin, mərkəzi bankların qızıl ehtiyatlarını artırmaları da qiymətləri yuxarıya çəkə bilər. Mərkəzi banklar qızıl alaraq valyuta ehtiyatlarını daha da gücləndirməyə çalışırlar, bu isə qızılın qiymətinə olan tələbi artırır. Çoxsaylı inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr, valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyasını təmin etmək üçün qızıl alırlar.

Misal: 2008-ci ildəki qlobal maliyyə böhranı zamanı mərkəzi banklar iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq üçün faizləri endirdilər və bunun nəticəsində qızılın qiymətləri yüksəldi.

3. TEXNOLOJİ İNNOVASİYALAR VƏ QIZIL BAZARLARINDA

RƏQABƏT

Müasir dövrdə texnoloji inkişaflar qızıl bazarlarında da öz təsirini göstərməkdədir. Bir tərəfdən, kriptovalyutaların (xüsusilə Bitcoin və Ethereum) yaranması və inkişafı qızılın ənənəvi "dəyər saxlama" rolu ilə rəqabətə girib. Kriptovalyutalar, xüsusilə gənc nəsil arasında, qızıldan daha müasir bir alternativ olaraq görülür. Bununla belə, qızılın təbii sərvət olması, fizikiliyinin və nadirliyinin hələ də ona üstünlük verdiyini düşünən investorlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Digər tərəfdən, "qızılın mədənçilik prosesinin" daha ekoloji təmiz və səmərəli olmasına yönəlik texnoloji yeniliklər də bazarda qiymətləri və təklif strukturlarını dəyişdirə bilər. Məsələn, yeni texnologiyalar vasitəsilə daha az tullantı ilə daha çox qızıl çıxarılması mümkündür ki, bu da qızılın təklifini artırır.

Qızıl və ABŞ dolları arasında sıx bir əlaqə vardır. Qızıl, əsasən dollarla qiymətləndirildiyi üçün, dolların dəyəri ilə tərs mütənasib hərəkət edir. Dolların dəyəri gücləndikdə, qızılın qiyməti ümumiyyətlə düşür, çünki daha güclü dollar, digər valyutalarla müqayisədə daha ucuz qızıl əldə etməyə imkan verir. Əksinə, dollar zəifladıkda, qızılın qiyməti yüksəlir.

Misal: 2014-cü ildən etibarən dolların güclənməsi ilə qızılın qiymətində azalma müşahidə olundu. 2020-ci ildə isə pandemiya səbəbindən dolların zəifləməsi ilə qızılın qiymətləri yenidən artmağa başladı.

Son illərdə texnoloji innovasiyalar, qızıl bazarlarını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirib və yeni dinamika yaradı. Ənənəvi olaraq qızıl, fiziki bir aktiv olaraq mədənlərdən çıxarılıb, alqı-satqı bazarlarında ticarət edilirdi. Lakin, rəqəmsal dövrün inkişafı ilə yanaşı, qızıl bazarında yeni texnologiyalar həm təklif, həm də tələbi dəyişdirib. Bu dəyişikliklər, qızıl bazarlarında yeni rəqabət mühitləri yaratmış və qızılın statusunu fərqli perspektivlərdən qiymətləndirməyə imkan vermişdir. Aşağıda bu innovasiyaların qızıl bazarlarına olan təsiri daha ətraflı şəkildə izah ediləcəkdir.

Ən mühüm texnoloji inkişaflardan biri blockchain texnologiyasının tətbiqidir. Blockchain, mərkəzləşdirilmiş bir quruma ehtiyac olmadan məlumatların təhlükəsiz şəkildə saxlanmasını və idarə olunmasını təmin edən bir texnologiyadır. Bu texnologiyanın istifadəsi, qızıl bazarlarında əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Gold-Backed Tokens (Qızıl Dəstəklənən Tokenlər)

Blockchain texnologiyası ilə əlaqəli ilk inqilabi yeniliklərdən biri, "qızıl dəstəklənən tokenlər"dir. Bu tokenlər, fiziki qızılın rəqəmsal təmsilidir və blockchain üzərində ticarət oluna bilir. Qızılın özünü saxlamaq, saxlanması və daşınması kimi məsələlərlə bağlı çətinliklər yaşayan investorlar üçün bu yeni yanaşma çox əlverişli bir seçim yaradır. Tokenlər vasitəsilə, investorlar qızıl alqı-satqısı edərkən, eyni zamanda bütün əməliyyatları blockchain üzərindən şəffaf şəkildə izləyə bilər.

Misal: 2018-ci ildə, "Paxos Gold" (PAXG) kimi qızıl dəstəklənən tokenlərin təqdim edilməsi, qızılın rəqəmsal dünyada istifadəsini asanlaşdırmışdır. Bu tokenlər, investorların fiziki qızıl almağa ehtiyac duymadan qızıl sərmayəsi etmələrinə imkan verir.

Qızılın Blockchain Üzərindən Ticarəti

Blockchain texnologiyası, qızılın ticarətini daha sürətli və şəffaf edir. Ənənəvi qızıl ticarəti, fiziki daşınma və etibarlılıq məsələləri ilə bağlı bir çox çətinliklər yaşanırdı. Lakin, blockchain üzərində aparılan ticarət əməliyyatları bu problemləri aradan qaldırır və qızılın təmsil olunmasını daha asan və təhlükəsiz edir. Bu, həm investorlar, həm də qızıl bazarlarında iştirak edən digər tərəflər üçün yeni rəqabət mühiti yaradır.

Qızılın ənənəvi rolu, inflyasiya və maliyyə qeyri-müəyyənliyi dövrlərində “sığınacaq aktivləri” olaraq qəbul edilməsi idi. Lakin, son illərdə kriptovalyutaların yüksəlməsi ilə bu rol bir qədər təzyiq altına düşüb. Xüsusilə, Bitcoin kimi rəqəmsal aktivlər, qızılın mülkiyyətində olduğu etibarlı qiymət qoruma xüsusiyyətini özlərinə daşımağa başladı. Kriptovalyutalar, qızılın xüsusilə maliyyə və iqtisadi qeyri-müəyyənliklərə qarşı olan mövqeyinə ciddi bir alternativ təqdim edir.

Bitcoin və Qızılın Qarşılıqlı Əlaqəsi

Bitcoin, bazarlarda qızılın əsas rəqibi kimi görülür, çünki hər iki aktiv də inflyasiya əleyhinə qorunma vasitəsi olaraq istifadə edilir. Lakin, bitcoin-in daha yeni bir aktiv olması, onun qiymətinin qızıldan daha dalğalı olması və hələ də hüquqi və iqtisadi tənzimləmələrin qarşısında olan təbii risklər qızılın mövqeyini güclü saxlamaqda kömək edir. Bununla belə, kriptovalyutaların yüksəlişi, ənənəvi qızılın ticarətində və investor davranışlarında dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Misal: 2020-ci ilin əvvəlində, COVID-19 pandemiyasının başlanğıcı ilə qızılın qiymətləri sürətlə artdı, lakin Bitcoin də paralel olaraq yüksəldi və investorlar arasında daha çox alternativ olaraq qəbul edilməyə başlandı.

Yeni Nəsil Kriptovalyutalar və Qızılın Mövqeyi

Ethereum və digər altcoin-lər kimi daha yeni kriptovalyutalar, gələcəkdə qızıl bazarına daha çox rəqabət gətirə bilər. Kriptovalyutalar, sürətli ticarət və maliyyə əməliyyatları imkanları təqdim edir və qızılın "fiziki" ticarət üsuluna alternativ olaraq daha çevik və innovativ həllər təklif edir.

Rəqəmsal əməliyyatlar və texnologiyanın inkişafı ilə, qızıl bazarları da dəyişib. Hibrid yanaşmalar, yəni qızılın həm fiziki, həm də rəqəmsal alətlər ilə təmsil olunması, bazara yeni rəqabət mühiti yaratmışdır. Bu yanaşma, sərmayəçilərə qızılı fiziki olaraq saxlamağa ehtiyac olmadan ticarət etməyə imkan verir. Bu, qızılın daha likvid və daha əlçatan olmasını təmin edir.

Qızıl ETF-ləri (Exchange-Traded Funds)

Qızıl ETF-ləri, investorların fiziki qızıl almadan onun dəyərinə sərmayə qoymalarına imkan verən maliyyə alətləridir. ETF-lər, investorların qızılın qiymət dəyişikliklərindən faydalanmasına imkan verir və bu da qızıl bazarlarında ticarət həcmində artıma səbəb olmuşdur. Bu məhsullar vasitəsilə, həm kiçik, həm də iri investorlar qızılın qiymət artımından faydalana bilərlər.

Misal: 2004-cü ildən bəri, "SPDR Gold Trust" (GLD) ETF-si bazarda fəaliyyət göstərir və dünya üzrə investorların qızıla daha asan və sürətli şəkildə sərmayə qoymalarına imkan yaradır.

Qızılın tədarük zəncirində texnologiyanın rolu da böyükdür. Qızıl mədənçiliyi və istehsalı, ənənəvi üsullarla yanaşı, yeni texnologiyalarla da inkişaf edir. Məsələn, geoloji tədqiqatlar və mədən axtarışları sahəsində dronlar, süni intellekt və digər innovativ həllərdən istifadə edilərək daha effektiv və dəqiq tapıntılar əldə edilir. Bu, qızılın istehsalını daha sürətli və daha az resursla etməyə imkan verir, eyni zamanda təchizatın artırılması ilə qiymətlərin stabilləşməsinə kömək edir.

Texnoloji innovasiyalar, qızıl bazarlarında həm yeni rəqabət mühiti yaradır, həm də qızılın gələcəyini daha çevik və müxtəlif alətlər vasitəsilə daha geniş kütləyə təqdim edir. Blockchain texnologiyaları, kriptovalyutalar və hibrid investisiya vasitələri ilə, qızıl bazarları daha əlçatan və daha dinamik hala gəlmişdir. Lakin, bu innovasiyalarla yanaşı, qızılın fiziki varlığının və ənənəvi sərmayə aləti kimi yerinin qorunub saxlanacağı gözlənilir. Bu rəqabətçi mühit, qızılın maliyyə bazarlarında hələ də mühüm bir rol oynadığını göstərir və gələcəkdə daha yeni texnologiyaların bazara inteqrasiyası ilə bu sahənin inkişafı davam edəcəkdir.

4. QIZIL BAZARI: STATİSTİK MƏLUMATLAR

Qızıl, dünya maliyyə bazarlarında ən vacib və ən çox ticarət edilən əmtəələrdən biridir. Ənənəvi olaraq, qızıl həm sərmayə aləti kimi, həm də sənaye və bəzək məqsədləri üçün istifadə edilir. Qızıl bazarının statistikası və təhlili, bazarın tələbləri, təklifləri və qiymət dalğalanmalarını daha yaxşı başa düşməyə kömək edir. Aşağıda qızıl bazarına dair bəzi mühüm statistik məlumatlar təqdim olunacaq:

- ✓ **Qızılın İstehsalı və Təklifi**

Qızılın dünya üzrə istehsalı, əsasən mədənçilik fəaliyyətlərinə bağlıdır. Qızılın istehsalı, bəzi ölkələrin mədənçilik potensialı ilə birbaşa əlaqəlidir. Dünya üzrə qızılın istehsalı və təklifi aşağıdakı şəkildə təhlil edilə bilər:

Qızılın İstehsalı (2023)

- **Dünyada ən çox qızıl istehsal edən ölkələr**:

1. **Çin**: 2023-cü ildə təxminən 370 ton qızıl istehsal edib. Çin, dünyanın ən böyük qızıl istehsalçısıdır.
2. **Avstraliya**: Avstraliya, ildə təxminən 320 ton qızıl istehsal edir və dünyada ikinci yerdədir.
3. **Rusiya**: Rusiya, 2023-cü ildə təxminən 330 ton qızıl istehsal edib və üçüncü sırada yer alır.
4. **Ərəbistan**: 2023-cü ildə Səudiyyə Ərəbistanı təxminən 100 ton qızıl istehsal edib.
5. **Cənubi Afrika**: Cənubi Afrika da böyük qızıl istehsalçılarından biridir, amma istehsal həcmi son illərdə azalmışdır.

Ölkə	İstehsal (ton)	Pay (%)
Çin	370	11.2%
Avstraliya	320	9.7%

Rusiya	330	10.0%
Kanada	190	5.7%
ABŞ	200	6.1%

Cədvəl 1. Qızıl İstehsalı (Dünya Üzrə) - Top 5 Ölkə

Qızılın Çıxarılması

Dünya üzrə hər il təxminən 3,000 - 3,500 ton arasında qızıl çıxarılır. Bununla yanaşı, mədənlərdən əldə edilən qızılın xaricində, qızılın təkrar emalı və digər mənbələrdən təkrar istifadəsi də bazara daxil olur. 2023-cü ildə qızılın ümumi təklifinin 4,800 - 5,000 ton arasında olması gözlənilir.

- **Qızılın təkrar emalı**: Yılda təxminən 1,200 ton qızıl təkrar istifadə olunmaqdadır. Qızıl, xüsusən elektronika sənayesində təkrar emal edilən qiymətli bir materialdır.

✓ **Qızılın Tələb və İstifadəsi**

Qızılın bazar tələbi üç əsas sahədə toplanır: **sərmayə**, **bəzək əşyaları** və **sənaye istehsalı**.

Sərmayə Tələbi

Qızıl, xüsusilə iqtisadi qeyri-müəyyənliklər zamanı sərmayəçilər üçün qorunma vasitəsi və "təhlükəsiz liman" olaraq görülür. Dünya miqyasında sərmayəçilərin qızıl alqı-satqısı da bazarın böyük bir hissəsini təşkil edir.

- **Qızıl ETF-ləri (Exchange-Traded Funds)**: Qızıl ETF-lərinin aktivləri son illərdə sürətlə artıb. 2023-cü ildə dünya üzrə qızıl ETF-lərinin ümumi həcmi 4,800 - 5,000 ton arasında qiymətləndirilir.
- **Mərkəzi banklar**: 2023-cü ildə mərkəzi banklar qlobal səviyyədə təxminən 1,000 ton qızıl almışdır. Mərkəzi banklar, iqtisadi qeyri-müəyyənlik dövrlərində qızılı rezerv kimi saxlayır.

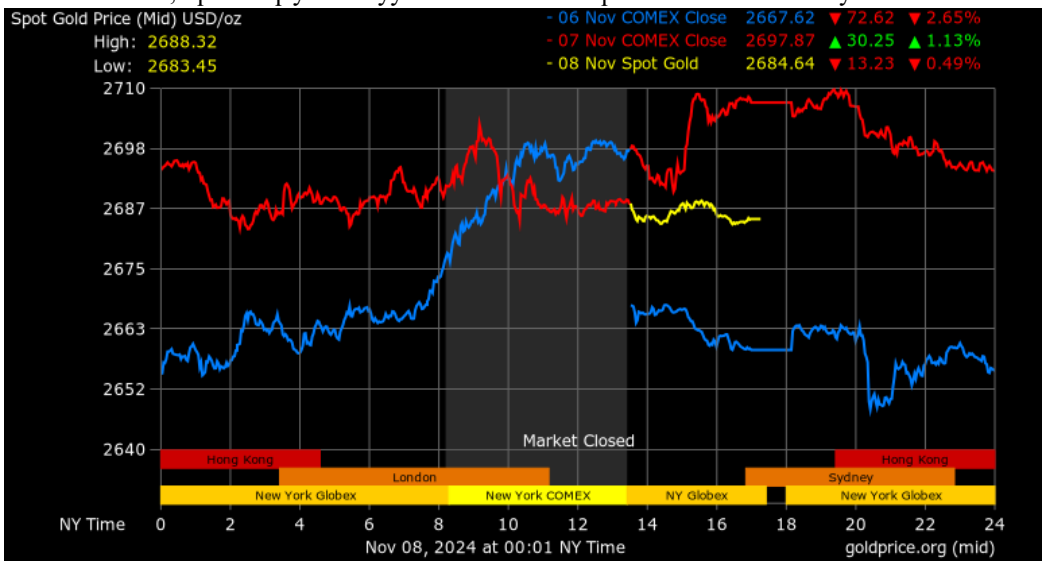

Şəkil 1. Qızılın qiymət cədvəli **Mənbə:** www.goldprice.org

✓ **Bəzək Əşyaları**

Qızılın ən böyük istifadələrindən biri də bəzək əşyalarıdır. Bəzək məqsədilə istifadə edilən qızıl, xüsusilə Asiya bazarlarında (Çin, Hindistan) böyük tələbat görür.

- **Çin** və **Hindistan** ən böyük bəzək qızılı istehlakçılarıdır. 2023-cü ildə Hindistanın qızıl istehlakı 700 - 800 ton arasında, Çin isə təxminən 500 ton civarında qızıl istifadə edib.

✓ **Sənaye İstifadəsi**

Qızıl həmçinin elektronika, telekommunikasiya və digər yüksək texnologiyalı məhsulların istehsalında istifadə olunur. Qızıl, xüsusilə mikroçiplərdə, telefonlarda, kompüterlərdə və aviasiya sənayesində geniş istifadə olunur.

- **Sənaye istifadəsi**: Qızılın sənaye istifadəsi, ümumi istehlakın 10-15%-ni təşkil edir. Bu sahədəki tələbin əsas hissəsi yüksək texnologiyalı məhsullarda və elektronika sahəsindədir.

✓ **Qızılın Qiymət Hərəkətləri**

Qızılın qiymətləri müxtəlif iqtisadi faktorlar tərəfindən təsirlənir, bunlar arasında inflyasiya, faiz dərəcələri, geopolitik risklər və dolların dəyəri önəmli yer tutur. Qızılın qiymətindəki əsas dalğalanmalar aşağıdakılardır:

Son 10 ildə Qızılın Qiymətləri

- **2011**: Qızılın qiyməti rekord səviyyəyə çatdı və 1,900 ABŞ dollarını keçdi.
- **2015**: Qızılın qiymətləri, ABŞ dollarının güclənməsi və dünya iqtisadiyyatının bərpası ilə azalmağa başladı və 1,060 ABŞ dolları civarına endi.
- **2020-2021**: COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar dünya iqtisadiyyatında qeyri-müəyyənlik artdı və qızılın qiymətləri yenidən yüksəldi, 2020-ci ilin avqustunda 2,070 ABŞ dollarını keçdi.
- **2023**: Qızılın qiyməti 1,800 - 1,900 ABŞ dolları arasında dalğalanır, bu da qlobal iqtisadiyyatdakı qeyri-müəyyənlik və inflyasiya təzyiqləri ilə əlaqəlidir

İl	Qiymət (USD/oz)	Şərh
2011	1,900	Tarixi zirvə nöqtəsi
2015	1,060	Sonra qiymət düşüşü
2020	2,070	COVID-19 pandemiyası və iqtisadi qeyri-müəyyənlik
2023	1,800 - 1,900	İnflyasiya və faiz dərəcələrinin təsiri

Cədvəl 2. Qızılın Qiymətinin Dalğalanma Nümunələri

Qızıl Bazarı: Geosiyasi və İqtisadi Faktorlar

Qızıl bazarına təsir edən əsas amillər arasında **geosiyasi gərginliklər**, **iqtisadi böhranlar**, **pul siyasəti**, **dolların gücü** və **mərkəzi bankların siyasətləri** yer alır.

- **Geosiyasi risklər**: Xüsusilə Yaxın Şərqdəki münaqişələr və Rusiyanın Ukraynaya müdaxiləsi kimi hadisələr, qızılın qiymətlərində kəskin artımlara səbəb ola bilər.
- **Faiz dərəcələri**: ABŞ-da faiz dərəcələrinin yüksək olması qızılın qiymətlərini aşağı salır, çünki yüksək faizlər qızıldan daha gəlirli alternativlərə sərmayə qoymağı təşviq edir.

5. NƏTİCƏ

Qızıl bazarları, təklif və tələb faktorları, iqtisadi qeyri-müəyyənliklər və texnoloji yeniliklərlə bağlı dinamik bir bazardır. Son illər qızılın qiymətləri dünya iqtisadiyyatının vəziyyətinə və qlobal maliyyə bazarlarının dəyişən şəraitinə görə dəyişir. 2023-cü il etibarilə, qızılın qiymətləri daha sabit olsa da, iqtisadi və geosiyasi risklər qiymətləri daha yüksək səviyyələrə çıxara bilər. Qızıl bazarları müasir dövrdə iqtisadiyyatın və maliyyə sisteminin əhəmiyyətli bir hissəsinə çevrilib. Qızıl, sərmayə alətləri, sənaye istehsalı və bəzək məqsədləri üçün müxtəlif sahələrdə istifadə edilsə də, iqtisadi qeyri-müəyyənliklər dövründə sığınacaq aktivləri olaraq ən çox diqqət çəkir. Texnoloji yeniliklər, qlobal iqtisadi dəyişikliklər və geopolitik risklər, qızıl bazarını daim yenidən formalaşdırır. Bu bazarın müasir vəziyyəti, həm investorlar, həm də iqtisadiyyat üçün bir çox imkanlar və çağırışlar təqdim edir, buna görə də qızılın qiymətləri gələcəkdə də yüksək dalğalanmalarla müşahidə oluna bilər. Qızıl bazarları müasir dövrdə dinamik və mürəkkəb bir struktur təşkil edir, çünki qızıl həm iqtisadi qeyri-müəyyənliklərə qarşı qorunma vasitəsi, həm də yüksək riskli mühitlərdə sərmayəçilər üçün "təhlükəsiz liman" kimi qəbul edilir. Qızılın qiymətləri, tələbin və təklifin dəyişməsiylə, qlobal iqtisadiyyatdakı və geosiyasi şəraitdəki baş verən dəyişikliklərlə sıx bağlıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

2. World Gold Council (WGC)
   "Gold Demand Trends" (2023). Dünya Qızıl Şurasının illik hesabatları qızılın tələbi, təklifi və bazar dinamikaları haqqında geniş məlumat təqdim edir. World Gold Council
3. International Monetary Fund (IMF)

"World Economic Outlook" (2023). Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən yayımlanan illik hesabatlar, dünya iqtisadiyyatının vəziyyətini və qızılın maliyyə bazarlarında oynadığı rolu izah edir. IMF Reports
4. Gold Fields Mineral Services (GFMS)
"Gold Survey" (2023). Qızılın istehsalı, ticarəti və qiymət dəyişiklikləri haqqında ətraflı analitik hesabatlar təqdim edir. GFMS Gold Survey
5. James Rickards - "The New Case for Gold" (2016)
6. Kitco News
7. "Gold Market News and Analysis" (2024).
8. Lundin, L., & Hall, M. - "The Geopolitics of Gold" (2022)
9. GATA (Gold Anti-Trust Action Committee)
10. "Gold Price Manipulation" (2023). Qızıl qiymətlərinin manipulyasiyası və bunun bazarları necə təsir etdiyi barədə araşdırmalar və hesabatlar təqdim edir. GATA
11. Investopedia - "Gold as an Investment"
12. Global Financial Stability Report - IMF (2023)
13. Reuters - "Global Gold Outlook"

İNTERNET SAYTLARI

14. www.gold.org
15. www.goldprice.org
16. www.kitco.com
17. www.investing.com
18. www.bloomberg.com
19. www.reuters.com
20. www.goldsilver.com
21. www.economist.com
22. www.macrotrends.net

Kafirbozan'dan Yunusemre İlçesine En Kalabalık Mahallesi Muradiye'ye Sosyoekonomik Dönüşümü Anlamak

Rasim AKPINAR[26]

Abdulsamet KARADAĞ[27]

Özet

1800'lü yıllarda Osmanlı Devleti'nde Gavurköy, Kâfirboz, Karye-i Kâfirboz şeklinde isimlendirilmiş Muradiye mahallesi bugün Manisa Yunusemre İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Manisa ilinin toplam nüfusu 2021 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1.456.626 kişidir. Yunusemre ilçesinin nüfusu 2021 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 257.993 kişidir. Bugün Muradiye mahallesi Manisa'nın 1.089 mahallesi içinde 29.214 kişi nüfusuyla en kalabalık mahallesidir. Türkiye'de kentleşme 1950 yılında hızla büyükşehirlere özellikle İstanbul'a köyden kentlere doğru göçle başlamış bugün de sanayileşmiş diğer kentlere doğru devam etmektedir. Manisa gelişmiş sanayi ve tarım şehri olması nedeniyle sürekli göç almakta ve sosyo-ekonomik bakımdan değişmektedir. Köyden kente göç ile başlayan kent hayatının insana kattığı sosyal, ekonomik, teknolojik ve birçok alandaki kazanım hayatın her alanındaki iletişimi ve etkileşimi de ilgilendirmektedir. Örneğin sosyolog Mübeccel Kıray bu yaşanan değişim ve gelişime bilimsel açıdan açıklık getirmek istemiştir. Bu hususta ortaya koyduğu belirgin çalışma, "Ereğli-Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası'dır. Toplum, insanlardan ve insanların oluşturdukları düzen ve değişim ile yeniden oluşturulan düzenden müteşekkildir. Toplum statik bir yapıda olmadığı için değişim süreklidir. Bu çalışmanın temel amacı, yakın zamanda sınırları içine bir organize sanayi bölgesi kurulmuş olan Muradiye Mahallesi'nin sosyo-ekonomik değişimini anlamaktır. Ayrıca mahalle, Türkiye'nin en gelişmiş organize sanayi bölgelerinden birine, Manisa Celal Bayar Üniversitesi'ne, demiryoluna ve karayoluna yakın konumuyla dikkat çekmektedir.

JEL Kodları: N90, R00, L38.

Anahtar Kelimeler : Sanayileşme, kentleşme, toplumsal yapı, değişim, Muradiye.

Giriş

Manisa Muradiye Mahallesi, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin birleşim noktalarından biri olarak önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Özellikle sanayinin gelişmesiyle birlikte mahallede hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sanayi bölgelerine yakın konumda bulunan Muradiye Mahallesi, sanayileşmenin sağladığı iş gücü fırsatları sayesinde hızla kentleşmiş ve nüfus artışı yaşamıştır. Bu artış, mahalledeki demografik yapıyı değiştirmiş, yeni göçler ve iş gücü hareketliliği ile bölgedeki sosyal yapının çeşitlenmesine neden olmuştur.

Sanayileşme ile artan iş gücü talebi ve ekonomik fırsatlar, Muradiye Mahallesi'nde ticaretin, hizmet sektörünün ve konut yapımının hızla gelişmesine olanak tanımıştır. Ancak bu hızlı büyüme, altyapı eksiklikleri ve plansız yapılaşma sorunlarına yol açmıştır. Yeni inşa edilen binalar, mahalledeki eski yapılarla uyumsuzdur ve bu durum, bölgedeki estetik değerlerin kaybolmasına yol açmaktadır. Özellikle Muradiye'nin tarihi dokusu, modern yapıların gölgesinde kalmış, bu da kent siluetinin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca, kentleşmenin getirdiği düzensiz yapılaşma, çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Artan nüfus, su kaynakları, enerji kullanımı ve atık yönetimi konusunda zorluklar yaratırken, hava kirliliği ve doğal çevrenin tahrip olması da önemli sorunlar arasında yer

[26] Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, , rasimakpinar@gmail.com -ORCID:0000-0003-1834-6993

[27] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, skaradag431@gmail.com -ORCID: 0000-0002-8805-4630

almaktadır.

Demografik açıdan, Muradiye Mahallesi, sanayileşmenin etkisiyle önemli bir göç alan bölge olmuştur. Kırsal alanlardan gelen göçler, mahalledeki sosyal yapıyı çeşitlendirmiştir. Ancak, bu hızlı göç hareketliliği, yerel halk ile yeni gelen nüfus arasındaki uyumsuzlukları da gündeme getirmiştir. Sosyo-kültürel açıdan, mahalledeki yaşam biçimleri ve toplumsal yapıda değişiklikler meydana gelmiş, bunun yanında mahalledeki kültürel ve tarihi yapılar da korunmakta güçlük çekmiştir. Yeni yapılaşmalar ve artan nüfus, mahalledeki tarihi yapıları tehdit etmiş ve eski eserlerin korunması daha zor hale gelmiştir. Bunların yanı sıra, sanayileşmenin ve kentleşmenin Muradiye Mahallesi'ne ekonomik anlamda da önemli katkılar sağladığı görülmüştür. Sanayinin artan istihdam fırsatları, bölgedeki iş gücü kapasitesini artırmış, fakat bu aynı zamanda ekonomik dengesizliklere de yol açmıştır. İş gücüne olan talep, eğitimsiz iş gücünün mahalleye yerleşmesine neden olmuş ve bu da iş gücü piyasasında bazı uyumsuzlukları ortaya çıkarmıştır.

Sonuç odaklı bakmak gerekirse, Muradiye Mahallesi'ndeki sanayileşme ve kentleşme, ekonomik büyüme sağlasa da beraberinde çevresel, sosyal ve kültürel sorunları getirmiştir. Altyapı eksiklikleri, plansız yapılaşma, çevresel kirlilik ve sosyo-kültürel değişim gibi sorunlarla karşılaşan mahalle, gelecekte sürdürülebilir kalkınma ve sağlıklı bir yerleşim alanı oluşturulabilmesi için kapsamlı planlamalar ve politikalar gerektirmektedir. Bu nedenle, Muradiye Mahallesi'nde sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin getirdiği zorluklara karşı etkin çözüm stratejileri geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Sanayileşme ile paralel olarak kentleşme hızlanmış ve şehirlerin gelişimi ivme kazanmıştır. Bu süreçle birlikte, kentlerde ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik yapılar da önemli değişimlere uğramaktadır. Bunları birkaç başlık ile incelemiş olacağız.

1.1 Sanayileşme

Sanayileşme, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal değişimin önemli bir sürecidir. Bu süreç, tarıma dayalı ekonomilerden sanayiye dayalı ekonomilere geçişi ifade eder. Sanayileşme, teknolojik gelişmelerin, üretim süreçlerinin endüstriyel hale gelmesinin ve iş gücünün daha verimli bir şekilde organize edilmesinin bir sonucu olarak şekillenir. Bu dönüşüm, sadece ekonomik yapıyı değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı, yaşam biçimlerini, şehirleşmeyi ve çevresel faktörleri de derinden etkiler (Aytaç, 2020). Sanayileşme, ilk olarak 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmış ve kısa sürede diğer Avrupa ülkelerine, ardından Amerika ve dünya genelinde yayılmaya başlamıştır (Bal, 2015). Sanayileşme, üretim araçlarının mekanize edilmesi, iş gücünün fabrikalarda toplanması ve üretimin büyük ölçekli hale gelmesi gibi unsurları içerir. Bunun yanı sıra, sanayileşme süreci, ulaşım altyapısının gelişmesini, enerji üretiminin artmasını ve şehirlerin büyümesini de beraberinde getirir (Öztürk & Çalışkan, 2017). Sanayileşmenin Temel amacı, üretimi artırmak ve ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Ancak bu süreç, zamanla iş gücü piyasasını da dönüştürmüş, tarımda çalışan bireylerin sanayi sektörüne geçiş yapmasını sağlamıştır (Kayan & Mardinli, 2020). Sanayileşme ile birlikte fabrikalar, iş gücü için yeni istihdam alanları yaratmış ve kırsal alanlardan şehirlere büyük göçlere yol açmıştır (Turut & Özgür, 2018). Sanayileşmenin getirdiği en önemli avantajlar arasında, üretim maliyetlerinin düşmesi, ürün çeşitliliğinin artması ve yaşam standartlarının iyileşmesi sayılabilir. Ancak sanayileşmenin olumsuz etkileri de vardır. Özellikle çevresel sorunlar, sanayileşmenin olumsuz yanları arasında en dikkat çekenlerdendir. Hava, su ve toprak kirliliği, sanayileşmenin getirdiği en büyük çevresel tehditlerdir (Keleş, 2022). Ayrıca, sanayileşme, çalışma koşullarında bazı olumsuzluklara da yol açmış, işçilerin sağlığını tehdit eden koşullar, sosyal eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Özdemir, 2018). Sanayileşme, aynı zamanda

kentleşme ile yakın bir ilişki içindedir. Sanayinin gelişmesi, insanların büyük şehirlerde toplanmasına yol açmış, bu da şehirleşmenin hızlanmasına neden olmuştur (Kayan, 2017). Şehirlerdeki iş fırsatları, göçle gelen nüfusun artmasını sağlamış ve bu da kentlerin büyümesine neden olmuştur. Ancak kentleşme, plansız yapılaşma, altyapı yetersizlikleri ve çevresel sorunlar gibi yeni zorluklar yaratmıştır (Turut & Özgür, 2018). Sonuç olarak, sanayileşme, ekonomik büyümeyi ve teknolojik gelişmeyi desteklerken, çevresel, sosyal ve kültürel anlamda önemli değişimlere yol açmaktadır. Sanayileşme, özellikle kentleşme ve toplumsal yapıyı dönüştürme açısından kritik bir rol oynar, ancak bu sürecin sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde yönetilmesi gereklidir (Öztürk & Çalışkan, 2017).

1.2. Kent ve Kentleşme Dinamikleri

Kent, tarihin her döneminde farklı anlamlara gelen ve içinde ekonomik, sosyal, kültürel, demografi gibi birçok dinamiği barındıran bir kelime olarak kullanılsa da zıttı olan köy ya da kır ile düşünülerek tanımlanmaya çalışılmıştır. Köy ve kent her zaman birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakta, tanımları konusunda da çeşitli düşünceler bulunmaktadır (Keleş, 2022: 122). Bu bağlamda kent ya bazı nicel ölçütler kullanılarak tanımlanmakta ya da nitelikleri bakımından değerlendirilmektedir. Kente ait olan nitelikler aynı zamanda kenti kırdan ayıran nitelikler olarak düşünülmektedir (Keleş ve Mengi, 2017: 19).

Kentin yönetimsel sınırı, nüfusu, ekonomik düzeyi ve toplumbilimcilerin ölçütleri baz alınarak tanımları yapılabilmektedir. Yönetimsel sınır açısından değerlendirildiğinde belediye sınırları içindeki nüfus "kentli nüfus" olarak, kent nüfusu olarak değerlendirilen nüfusa ulaşmış veya aşmış yerlere kent, diğerlerine köy denilmektedir (Keleş, 2022: 122). Ancak bunun kesin bir sınırı yoktur. Nitekim dünya üzerinde metropol olarak değerlendirilen ve bazıları ülkelerin nüfusu kadar olan kentler olabildiği gibi nüfusu çok düşük olan kentler de vardır.

Günümüzde kent tanımlaması yaparken salt nüfusun nicel büyüklüğüne bakmanın yeterli olmayacağı, aynı zamanda nüfusun niteliğinin de kentleri tanımlarken önemli olduğunu belirten yaklaşımlar vardır ve bu yaklaşımlara göre yerleşmenin işlevi de kenti kent yapan özelliklerden birisidir. Kentlerin sanayi kenti, üniversite kenti, turizm kenti, liman kenti gibi kategorize edilmesi de yerleşmenin işlevinden yola çıkılarak kategorize edilmelerini sağlamaktadır (Uğurlu, 2010: 28). Kent, Eski Yunan'dan beri genel olarak "medeniyet" çağrışımı yapmaktadır. Kent, fiziksel olarak insan ve yapı yoğunluğunu barındırmasının yanı sıra toplumsal ilişkiler ağının da oluştuğu mekanlardır. Bu bağlamda da kent, yapıcı ve yıkıcı süreçlerin birlikte olduğu ve bu süreçlerin sentezlenmesiyle yeni süreçlerin oluşabildiği, dinamik, bütüncül ve somut bir yerdir (Aytaç, 2020: 14).

Kente ait özelliklerin hepsinin dahil olduğu geniş bir kent tanımı; "Sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleksel rollerin artarak farklılaştığı, yatay ve dikey hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, yerel ve merkezi yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel veya uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplum" olarak yapılabilir (Bal, 2015: 34). Özdemir (2010: 62), kenti en genel ifadeyle; üretim gücü ve tüketim nesnesi olan mekânda bulunan objelerin düzenlenmesi olarak tanımlarken kentselliği bir yaşam biçimi olarak tarif etmiştir. Kent, kültürel, etnik, dini inanç, ekonomik ve sosyal sınıf gibi farklılıkları bir arada bulunduran insanların oluşturduğu toplum ve mekânın bütünü olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2018: 81).

Türk Dil Kurumu (TDK) ise kenti ;"Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin

karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi" olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023a). Kentleşme olgusu ise sadece şehirlerdeki nüfusun artmasını değil, aynı zamanda toplumsal, sosyal, ekonomik ve kültürel bir değişimi de içermektedir. TDK, kentleşmeyi;"İşleyimleşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi s onucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütleşmeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci" olarak tanımlamıştır (TDK, 2023b). Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte tohumları atılan kentleşme, tarihin önemli medeniyetlerinin ve kültürlerin oluşmasını sağlamıştır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011: 253). Kentleşme, dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak ifade edilirken, kentsel nüfusun doğumlar ile ölümler arasındaki farkın doğumlar lehinde artması ve kırdan kente göç nedeniyle arttığı belirtilmektedir (Keleş, 2022: 49). Ancak daha önce de belirtildiği gibi kent de, kentleşme de sadece nüfus büyüklüğüne bakılarak açıklanabilecek kavramlar değildir. Bu nedenle kentleşmenin geniş anlamdaki tanımını yapmak için nüfus hareketi yaratan toplumsal ve ekonomik değişmelerin de ifade edilmesi gerekmektedir. Böylece geniş anlamda kentleşme tanımı; "Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci" şeklindedir (Keleş, 2022: 49). İnsanlığın gelişmesinde ve bugünkü kazanımlarını elde etmesinde kentleşmenin yadsınamaz etkisi görülmektedir. Kentleşmenin gerçek anlamına kavuştuğu ve tohumların filizlendiği dönem ise Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiş, bu dönemden sonra kentlerde ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, demografik ve yapısal değişiklikler oluşmaya başlamıştır. Kentleşme, sanayileşmeyle birlikte artarken ekonomik kalkınmayı da hızlandırmıştır (Kayan, 2017: 160).

1.3. Türkiye'de Kentleşme

Türkiye'de kentleşme süreci, 20. yüzyılın başından itibaren hız kazanan sanayileşme, ekonomik kalkınma ve nüfus hareketlerinin bir sonucu olarak önemli bir değişim geçirmiştir. Kentleşme, salt nüfus artışı ve kırsal alanlardan kentlere göç olarak görülmemeli, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerin bir bütünü olarak ele alınmalıdır (Keleş, 2022: 49). Bu bağlamda Türkiye'de kentleşme, toplumsal yapıdan ekonomik düzene kadar geniş bir yelpazede dönüşümlere yol açmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye, modernleşme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda kentleşme politikalarını benimsemiştir. Bu süreçte, sanayi yatırımları ile büyük kentlerdeki iş olanakları artmış, kırsal kesimlerden kente göç hızlanmıştır (Kayan, 2017: 160). Özellikle 1950'lerden itibaren makineleşmenin tarımda yaygınlaşması, kırsal nüfusu azaltmış ve kentleşmeyi tetiklemiştir. Bu dönemde, sanayileşme kentlerin ekonomik ve fiziksel yapısını değiştirirken, gecekondu olgusu gibi kentleşmenin yan etkileri de ortaya çıkmıştır (Turut ve Özgür, 2018: 2). Türkiye'de kentleşme süreci, ekonomik büyüme ve nüfus hareketleri ile yakından ilişkilidir. Sanayileşen kentler, ekonomik çekim merkezi hâline gelirken, nüfus yoğunluğu artışı kentsel altyapıya olan ihtiyacı artırmıştır. Aynı zamanda, kentleşme sürecinde eğitim, sağlık ve ulaşım hizmetlerine erişim gibi faktörler önemli bir yer tutmaktadır (Keleş, 2022: 55). Ancak bu süreçte, kontrolsüz göç ve plansız kentleşme, çevresel sorunlar ve kentsel eşitsizlik gibi zorlukları beraberinde getirmiştir. Türkiye'de kentleşmenin çevresel etkileri de dikkate değerdir. Plansız sanayileşme ve hızlı nüfus artışı, hava ve su kirliliği gibi sorunlara neden olurken, doğal kaynakların aşırı kullanımı çevresel sürdürülebilirliği tehdit etmektedir (Öztürk ve Çalışkan, 2017: 679).

Aynı zamanda, kentsel büyüme sürecinde geleneksel ve tarihi kent dokusunun zarar gördüğü de gözlenmektedir. Bu durum, kültürel mirasın korunması ve modernleşme arasında denge kurma ihtiyacını doğurmuştur.

1.4 Manisa'da Sanayileşmeye Bağlı Kentleşme

Manisa'da sanayileşme, kentleşme sürecinin en belirleyici faktörlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin Batı Anadolu bölgesinde yer alan Manisa, tarihsel olarak tarımsal üretim ve ticaret merkezi olma özelliğini taşırken, Cumhuriyet döneminden itibaren sanayileşme hamleleriyle kentleşme açısından da önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Şehir, özellikle tarıma dayalı sanayileşme ile başlayan bu süreci, ilerleyen yıllarda organize sanayi bölgelerinin kurulmasıyla hızlandırmıştır. Muradiye Organize Sanayi ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi (MOSB), bu bağlamda sadece kentin değil bölgenin de ekonomik ve demografik yapısında önemli değişimlere yol açmıştır (Keleş, 2022: 49). Sanayileşmenin artışı, kırsal bölgelerden kent merkezine yoğun göçü teşvik etmiş ve bu durum Manisa'nın kentleşme dinamiklerini derinden etkilemiştir. Göçle gelen nüfus, kentin iş gücü ihtiyacını karşılarken, aynı zamanda hızlı nüfus artışına ve düzensiz yapılaşmaya neden olmuştur. Plansız yapılaşmanın doğurduğu sorunlar arasında gecekondu mahallelerinin oluşması ve altyapı eksiklikleri yer alırken, kentteki sanayi yatırımlarının planlı bir şekilde yönetilmesi bu sorunların çözümüne yönelik olumlu etkiler yaratmıştır. Öte yandan, sanayileşmenin kırsal tarım ekonomisi üzerinde yarattığı dönüşüm, kent merkezine olan göçü daha da artırmış ve kentsel nüfusun hızla büyümesine neden olmuştur (Turut ve Özgür, 2018: 3). Manisa'da sanayileşmenin, sadece ekonomik değil sosyal ve kültürel etkileri de dikkat çekicidir. Sanayi tesislerinin yarattığı istihdam olanakları, kadın iş gücünün üretim sürecine daha aktif katılmasını sağlamış, bu durum kentte toplumsal cinsiyet rollerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Ayrıca sanayileşme, kentin sosyal yapısında tabakalaşmayı artırmış ve farklı bölgelerden gelen bireylerin Manisa'nın toplumsal yaşamına entegrasyonunu gerekli kılmıştır. Bu süreç, kentin kültürel çeşitliliğini artırırken, aynı zamanda sosyal uyumun sağlanması için yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır (Kayan, 2017: 162). Sanayileşme ile birlikte Manisa'da çevresel sorunlar da kendini göstermiştir. Hızla artan sanayi tesisleri, hava ve su kirliliği gibi çevre problemlerine yol açarken, tarım arazilerinin sanayi bölgelerine dönüşmesi kentte sürdürülebilirlik tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, organize sanayi bölgelerinin çevre dostu teknolojilere yönelmesi ve yerel yönetimlerin çevre politikalarını sıkılaştırması bu sorunlara karşı alınan önlemler arasında yer almaktadır (Öztürk ve Çalışkan, 2017: 684).

Manisa'da sanayileşmeye bağlı kentleşme, kente ekonomik kalkınma ve sosyal dönüşüm anlamında önemli kazanımlar sağlarken, beraberinde çeşitli sorunları da getirmiştir. Bu sürecin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, kentin hem ekonomik hem de sosyal altyapısını güçlendirmek açısından kritik öneme sahiptir. Manisa'nın gelecekteki kentleşme süreci, sanayi yatırımlarının çevresel ve toplumsal etkilerini dikkate alarak şekillendirildiğinde, kent daha sağlıklı bir yapıya kavuşur.

2. Manisa Muradiye Mahallesi: Tarihsel ve Geografik Bir Bakış

Manisa il sınırlarında yer alan Muradiye Mahallesi, hem tarihi hem de coğrafi açıdan önemli bir yerleşim alanıdır. Adını Osmanlı Padişahı II. Murad'dan alan bu mahalle, Manisa şehir merkezinin doğusunda yer alır ve verimli tarım arazileriyle çevrilidir. Tarihi ve kültürel zenginliklerinin yanı sıra, sanayiye ve üniversiteye olan yakınlığıyla da dikkat çeker.

Coğrafi olarak, Muradiye Mahallesi, Gediz Ovası'nın güneydoğusunda yer alır ve bu verimli topraklar, bölgenin tarım açısından büyük avantajlar sunar. Zeytin, üzüm ve buğday gibi ürünlerin yetiştirildiği bu topraklar, mahalledeki halkın geçim kaynağını oluşturur.

Ayrıca, zeytinyağı üretimi bölgenin en önemli ekonomik faaliyetlerinden biridir. Muradiye'nin çevresi dağlık alanlardan ziyade ova ve bağcılıkla uygun topraklarla çevrilidir. Muradiye'nin kültürel yapısı da oldukça zengindir.
Muradiye Mahallesi'nin sanayi ve üniversiteye olan yakınlığı da, mahalleyi cazip bir yerleşim yeri haline getirir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi, Muradiye Organize Sanayi Bölgesi gibi sanayi alanlarına yakınlık, iş imkânları arayanlar için önemli bir avantaj sağlar. Bunun yanı sıra, Manisa Celal Bayar Üniversitesi'ne olan yakınlık, öğrencilere ve akademik personele de büyük kolaylık sunar. Hem sanayiye hem de üniversiteye yakın olma durumu, Muradiye'yi hem eğitim hayatını sürdürenler hem de çalışanlar için ideal bir yaşam alanı yapmaktadır.
Tablo-1'de görüleceği üzere Muradiye Mahallesinin nüfusu dönemler itibarıyla oldukça artmıştır. Bugün Muradiye Mahallesi Yunus emre İlçesinin en kalabalık mahallesidir. 1985 yılında toplam nüfusu 1.867 olan Muradiye'nin 2020 yılında nüfusu yaklaşık 14 kat artmış 29 bin kişi olmuştur.
Ayrıca verilen uydu görüntülerinde Muradiye Mahallesinin 1985 yılından dönemler itibarıyla lağ lekesi gibi nasıl yayıldığı görülmektedir.
Bu bakımdan, Manisa Muradiye Mahallesi, tarihi, kültürel ve coğrafi zenginlikleriyle olduğu kadar, sanayi ve üniversiteye olan yakınlığıyla da tercih edilen bir yerleşim yeridir.

Yıl	Toplam Nüfus	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Erkek Oranı (%)	Kadın Oranı (%)
1985	1.867	1.163	704	62.3	37.7
1990	3.594	1.852	1.742	51.5	48.5
2000	3.143	1.883	1.260	60.0	40.0
2020	29.214	14.407	14.807	49.3	50.7

Tablo-1: ChatGPT (2024). Nüfus istatistikleri tablosu.
1985-2020 arası Muradiye için Nüfus Dağılımı

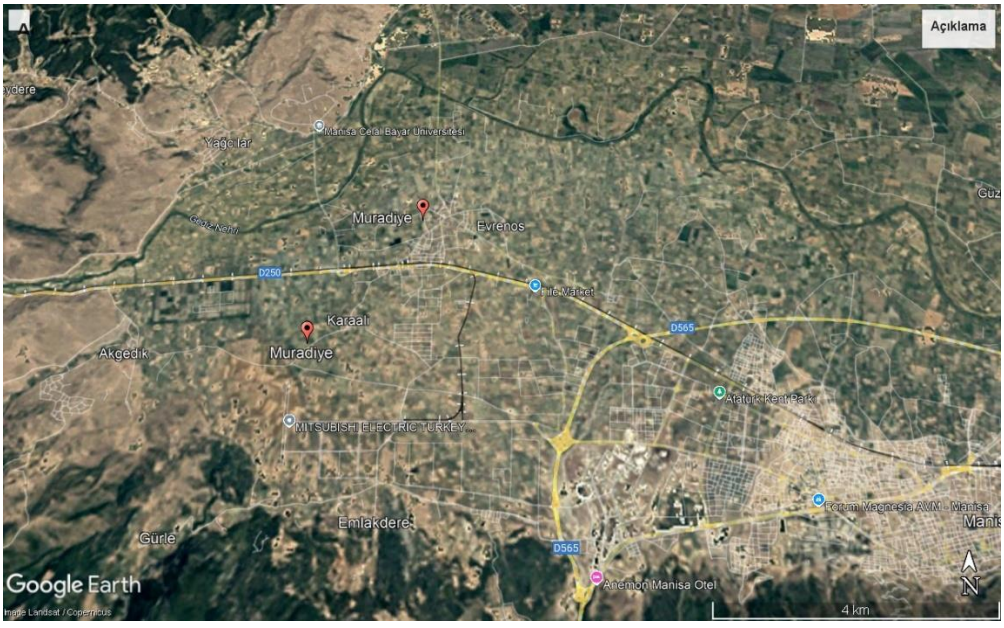

Fotoğraf-1: 1985'te Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

Görüldüğü gibi bu tarihlerde Muradiye'nin herhangi bir tahrip olmamış ve yeşil örtünün bozulmadığı görülmektedir.

Fotoğraf-2: 1990'de Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

1990 yılında da aslında değişimin hala başlamadığı görülmektedir.

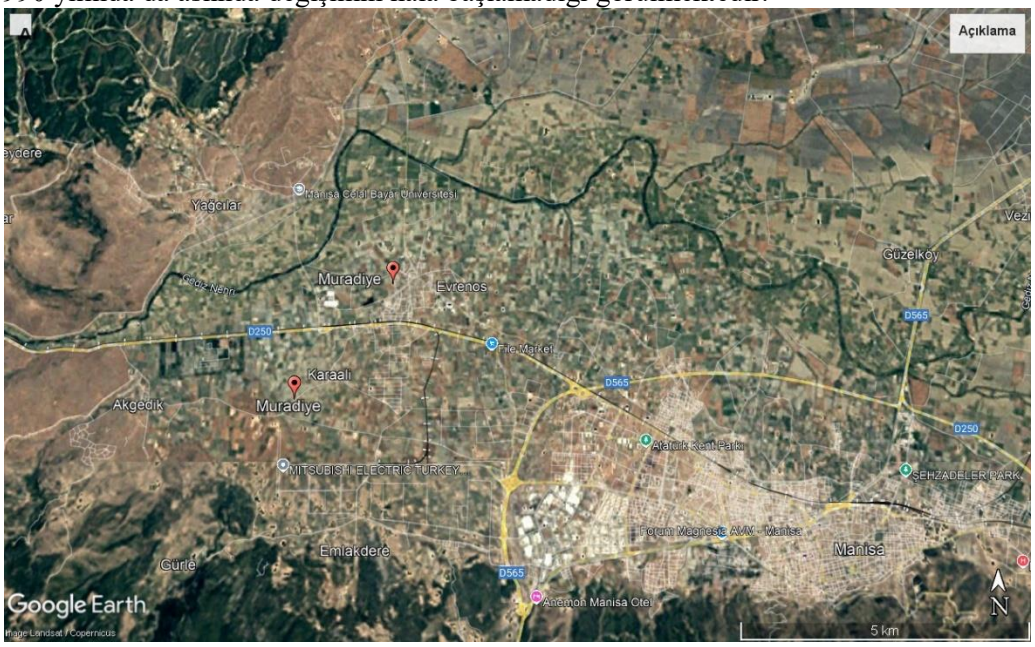

Fotoğraf-3: 1995'te Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

1995' yılına geldiğimizde hala dönüşümün olmadığı görülmektedir.

Fotoğraf-4: 2002'de Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

2000 yıllardan sonra OSB'nin gelmesiyle değişimin temelleri atılmaya başlanıyor.

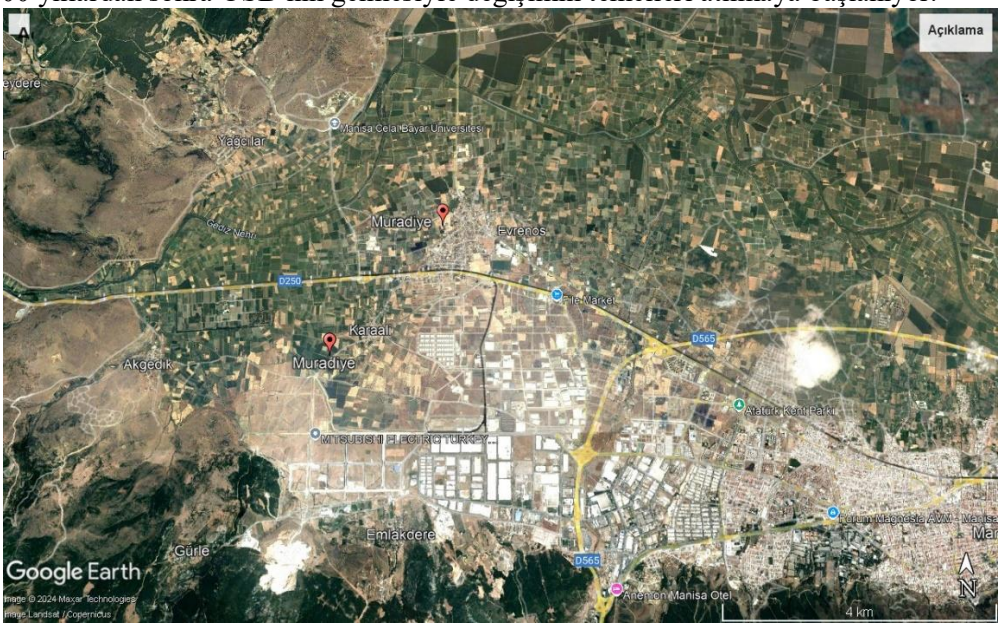

Fotoğraf-5: 2008'de Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

Sanayileşme ve Konutlaşmamanın baş gösterdiği Muradiye yavaştan dönüşmeye başlıyor.

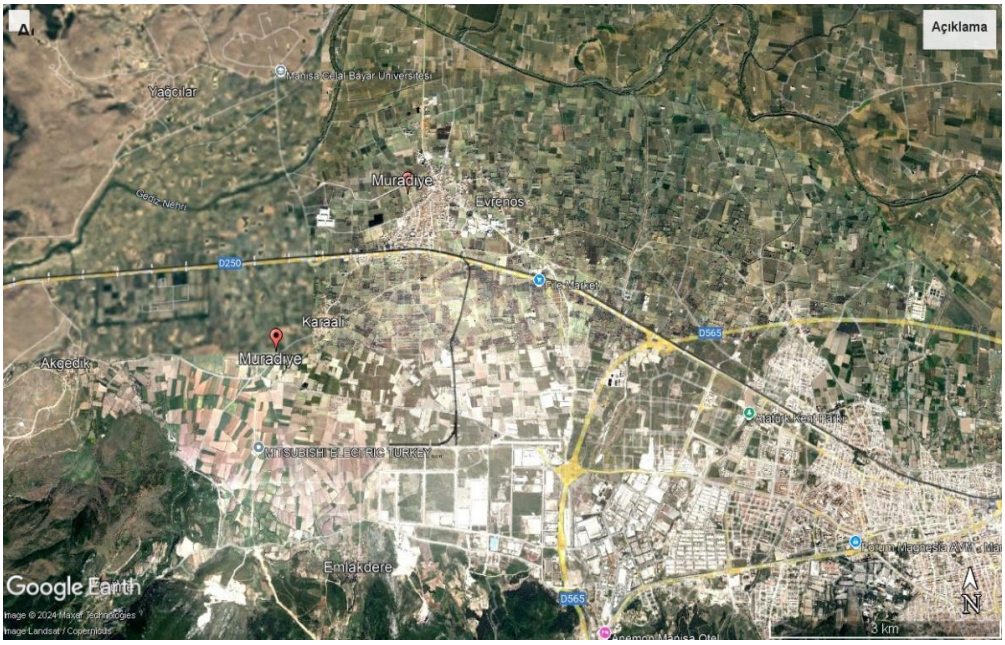

Fotoğraf-6: 2015'te Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

Tam olarak 2015 yılında konutsal yapılaşma tamamen başlamış nüfusta hareketlilik başlamıştır.

Fotoğraf-7: 2024'te Muradiye'nin uydu üzerinden çekilmiş görüntüsü

2024 yılına geldiğimizde de sanayileşme ve konutlaşmanın etkisiyle değişime uğramış bir Muradiye görülmektedir.

3. Sanayileşme ve Kentleşmenin Etkisi: Sosyo-Ekonomik Dönüşüm

Sanayileşme ve kentleşme, günümüzde birçok yerleşim yerinde sosyo-ekonomik yapıyı derinden etkileyen önemli faktörlerdir. Bu süreçler, özellikle küçük yerleşim alanlarında büyük değişimlere yol açmakta, kırsal toplulukları şehirleşmeye zorlamakta ve yerel

ekonomik, kültürel ve sosyal yapıyı dönüştürmektedir. Manisa Muradiye Mahallesi de bu dönüşümün etkilerini en güçlü şekilde hisseden yerleşim yerlerinden biridir. Hem sanayi hem de üniversiteye olan yakınlığı, Muradiye'nin sosyo-ekonomik yapısının yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

Sanayileşme, kırsal ekonomiyi dönüştüren en önemli etkenlerden biridir. Muradiye Mahallesi, geçmişte büyük ölçüde tarıma dayalı bir ekonomiyle geçimini sağlarken, sanayinin gelişmesiyle birlikte ekonomik yapıda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi gibi sanayi alanlarının yakınlığı, mahallede sanayinin büyümesine ve iş gücü talebinin artmasına neden olmuştur. Bu durum, tarım ve hayvancılıkla geçinen ailelerin, sanayi sektöründe çalışmaya başlamasına yol açmış ve mahalledeki gelir düzeyini artırmıştır. Sanayileşmenin etkisiyle daha fazla iş imkânı ortaya çıkarken, bu durum aynı zamanda mahalledeki yaşam standartlarını yükseltmiş ve daha modern bir yaşam tarzının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Sanayinin gelişmesiyle birlikte, Muradiye'nin iş gücü yapısında da değişiklikler meydana gelmiştir. Tarım sektöründe çalışan bireyler, sanayideki iş imkanlarına yönelmeye başlamış ve mahalledeki nüfus, tarımdan sanayiye kaymıştır. Bu değişim, bölgede iş gücünün verimliliğini artırmış ve iş sektörlerinin çeşitlenmesine olanak tanımıştır. Ancak, sanayileşmenin getirdiği hızlı dönüşüm, bazı toplumsal uyum sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Eski yaşam biçimlerinden şehir yaşamına geçişte yaşanan zorluklar, mahalledeki bazı bireyler için adaptasyon sürecini zorlaştırmıştır.

Kentleşme süreci, Muradiye Mahallesi'ne hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli etkiler yapmıştır. Şehirleşme, altyapı hizmetlerinde iyileştirmeler yapılmasına, konut projelerinin artmasına ve yaşam kalitesinin yükselmesine neden olmuştur. Artan nüfus ve şehirleşmenin getirdiği ihtiyaçlarla birlikte, konut talepleri de artmış, mahallede daha modern yerleşim alanları inşa edilmiştir. Bu dönüşüm, Muradiye'yi sadece sanayi çalışanları için değil, aynı zamanda üniversite öğrencileri ve eğitimcileri için de cazip bir yerleşim alanı yapmıştır.

Muradiye'nin, Manisa Celal Bayar Üniversitesi'ne yakınlığı, eğitimli bireylerin mahalleye yerleşmesini sağlamış ve genç nüfusun artmasına yol açmıştır. Üniversitenin varlığı, mahalledeki sosyal ve kültürel yapıyı da değiştirmiştir. Genç nüfusun sosyal etkinliklere daha fazla katılması, mahalledeki kültürel çeşitliliği artırmış ve sosyal yaşamı daha dinamik hale getirmiştir. Ayrıca, eğitim olanaklarının artması, mahalledeki genel eğitim seviyesinin yükselmesine ve daha bilinçli bir toplum yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Kentleşme, sosyal yapıyı da etkileyerek aile yapılarında değişimlere yol açmıştır. Eski tarım toplumunun geleneksel aile yapıları yerini, daha modern ve bağımsız yaşam biçimlerine bırakmıştır. Gençler, daha fazla eğitim fırsatı ve iş olanakları arayarak büyük şehirlerden Muradiye'ye göç etmişlerdir. Bu durum, mahalledeki demografik yapıyı gençleştirmiş ve mahalleye olan talebi artırmıştır.

Sanayileşme ve kentleşme, Muradiye Mahallesi'nde ekonomik fırsatlar yaratırken, beraberinde bazı zorluklar da getirmiştir. Özellikle geleneksel yaşam biçimlerinden modern yaşam tarzına geçiş, bazı sosyal uyum sorunlarını doğurmuştur. Kentleşme süreciyle birlikte, eski ve yeni yaşam biçimlerinin çatışması, toplumsal uyum açısından bazen zorluklar yaratabilmektedir. Tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş, bazı bireyler için sosyal ve kültürel açıdan zorlayıcı olabilmektedir.

Ancak, kentleşme ve sanayileşme, Muradiye'ye büyük fırsatlar da sunmaktadır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi gibi sanayi alanlarının yakınlığı, iş gücü talebini artırmış ve yeni iş olanakları yaratmıştır. Ayrıca, üniversitenin varlığı, eğitimli bireylerin mahalleye yerleşmesini sağlamış ve bölgedeki eğitim seviyesi ile yaşam kalitesini artırmıştır.

Muradiye, hızla gelişen altyapısı ve yaşam olanaklarıyla, sanayi ve eğitim sektörlerinde büyüyen fırsatlar sunmaya devam etmektedir. Sanayileşme ve kentleşme, Manisa Muradiye Mahallesi'nde büyük bir sosyo-ekonomik dönüşüme yol açmıştır. Tarıma dayalı ekonomiden, sanayi ve hizmet sektörlerinin etkisiyle çeşitlenen bir yapıya doğru hızla bir değişim yaşanmıştır. Sanayileşme, iş gücü talebini artırırken, kentleşme de mahalledeki yaşam biçimini modernleştirmiştir. Ancak bu dönüşüm, bazı toplumsal uyum sorunları ve altyapı zorlukları da yaratmıştır. Yine de, sanayinin ve üniversitenin yakınlığı sayesinde Muradiye, gelişen ekonomik fırsatlar ve artan yaşam kalitesi ile cazip bir yerleşim yeri olmaya devam etmektedir.

4. Sosyo-Ekonomik Dönüşüm: Analiz ve Sonuçlar

Sosyo-ekonomik dönüşüm, bir yerleşim yerindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve altyapı değişimlerinin toplamıdır. Bu dönüşüm, birçok faktör tarafından şekillendirilir; sanayileşme, kentleşme, eğitim olanaklarının artışı ve nüfus hareketliliği gibi etkenler, yerel ekonomileri ve toplumsal yapıları derinden etkileyebilir. Manisa Muradiye Mahallesi'nde gözlemlenen sosyo-ekonomik dönüşüm de bu faktörlerin etkisiyle şekillenmiş, mahalleyi önemli ölçüde dönüştürmüştür. Muradiye Mahallesi, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle büyük bir sosyo-ekonomik değişim yaşamıştır. Bu değişim, ekonomik yapıyı çeşitlendirmiş, altyapı ve sosyal yapıyı modernleştirmiş, aynı zamanda yaşam kalitesinde önemli iyileşmeler yaratmıştır.

Sanayileşme, kırsal ekonomiyi dönüştüren en önemli etkenlerden biridir. Muradiye, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne yakınlığı sayesinde sanayileşme sürecinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Sanayileşme, mahallede yeni iş fırsatları yaratmış, tarım ekonomisinden sanayiye geçişi hızlandırmıştır. Sanayinin gelişmesi, bölgedeki iş gücü yapısını değiştirmiş ve gelir seviyesinin artmasına yol açmıştır. Ancak, sanayileşmenin getirdiği hızlı dönüşüm, yerel halkın eski alışkanlıkları ve yaşam biçimlerini değiştirmelerini zorlaştırmış, bazı sosyal uyum sorunlarına yol açmıştır.

Kentleşme, Muradiye'de hem ekonomik hem de sosyal yapının dönüşmesine neden olmuştur. Yeni konut projelerinin inşa edilmesi, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve sosyal olanakların artması, mahalledeki yaşam standartlarını iyileştirmiştir. Ancak, kentleşme sürecinin hızlı ve plansız gelişmesi, altyapı ve yapılaşma sorunlarını beraberinde getirmiştir. Özellikle bazı bölgelerde, altyapı hizmetlerinin yetersiz kalması, su ve elektrik gibi temel hizmetlerde aksamalara neden olmuştur. Ayrıca, plansız yapılaşma, mahalledeki binaların kalitesiz ve düzensiz olmasına yol açmış, bu durum, depreme dayanıklılık ve genel güvenlik açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, Manisa Celal Bayar Üniversitesi'ne olan yakınlık, eğitimli bireylerin mahalleye yerleşmesini teşvik etmiş, bu da mahalledeki sosyal ve kültürel yapıyı zenginleştirmiştir. Eğitim fırsatlarının artması, bölgedeki genel eğitim seviyesini yükseltmiş ve genç nüfusun mahalledeki sosyal hayata daha aktif katılmasına olanak tanımıştır. Kentleşme süreci, Muradiye'de geleneksel aile yapılarından, daha modern ve bağımsız yaşam biçimlerine geçişi hızlandırmıştır. Gençlerin büyük şehirlerden veya kırsal alanlardan Muradiye'ye göç etmesi, mahalledeki demografik yapıyı gençleştirmiştir.

Bu durum, mahalledeki sosyal yapıyı dinamik hale getirmiş ve daha modern bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sağlamıştır. Altyapı hizmetlerinde de önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Yollar, su, elektrik ve diğer temel altyapı hizmetleri daha modern hale gelmiş, mahalledeki yaşam kalitesi yükselmiştir. Ancak, hızla artan nüfus ve konut talepleri, zaman zaman altyapı hizmetleri üzerinde baskı yaratabilmektedir. Sanayileşme ve kentleşme, Muradiye Mahallesi'nde ekonomik fırsatlar yaratırken, beraberinde bazı zorluklar da

getirmiştir. Özellikle geleneksel yaşam biçimlerinden modern yaşam tarzına geçiş, bazı sosyal uyum sorunlarını doğurmuştur. Kentleşme süreciyle birlikte, eski ve yeni yaşam biçimlerinin çatışması, toplumsal uyum açısından bazen zorluklar yaratabilmektedir. Tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş, bazı bireyler için sosyal ve kültürel açıdan zorlayıcı olabilmektedir. Ancak, kentleşme ve sanayileşme, Muradiye'ye büyük fırsatlar da sunmaktadır. Manisa Organize Sanayi Bölgesi gibi sanayi alanlarının yakınlığı, iş gücü talebini artırmış ve yeni iş olanakları yaratmıştır. Ayrıca, üniversitenin varlığı, eğitimli bireylerin mahalleye yerleşmesini sağlamış ve bölgedeki eğitim seviyesi ile yaşam kalitesini artırmıştır. Muradiye, hızla gelişen altyapısı ve yaşam olanaklarıyla, sanayi ve eğitim sektörlerinde büyüyen fırsatlar sunmaya devam etmektedir. Muradiye Mahallesi, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle önemli bir sosyo-ekonomik dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, bölgedeki ekonomik yapıyı çeşitlendirmiş ve yaşam standartlarını iyileştirmiştir. Ancak, dönüşümün hızına ayak uydurmak, toplumsal uyumun sağlanması ve altyapı hizmetlerinin güçlendirilmesi, gelecekteki en önemli zorluklar arasında yer almaktadır. Ayrıca, plansız yapılaşma ve altyapı sorunlarının çözülmesi, mahalledeki sürdürülebilir kalkınma için kritik bir adım olacaktır.

5. Sonuç

Sanayileşme ve kentleşme, birbirini etkileyen ve birbirine bağlı süreçlerdir. Sanayileşmenin gelişmesi, kentleşmeyi artırmakta ve kentlerin dinamiklerini değiştirmektedir. Kentleşme, sanayileşmeden daha hızlı geliştiği takdirde, kırsal alanlarda gizli işsizlik gibi sorunların kentlere taşınmasına yol açabilir. Bu durum, özellikle iş bulma olanaklarının sınırlı olduğu bölgelerde göç eden bireylerin şehirlerde işsizlikle karşılaşmasına sebep olabilir. Manisa Muradiye Mahallesi, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle önemli bir sosyo-ekonomik dönüşüm geçirmiştir. Sanayi bölgelerine yakın konumu ve Manisa'nın büyüyen ekonomik yapısı, Muradiye'yi önemli bir sanayi ve yerleşim merkezi haline getirmiştir. Bu süreç, mahalledeki nüfus yoğunluğunu artırmış, ancak aynı zamanda bazı yapısal ve çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Muradiye Mahallesi, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne ve çeşitli sanayi alanlarına yakınlığı sayesinde sanayileşmenin doğrudan etkilerini yaşamaktadır. Bu sanayileşme, iş olanaklarını artırmış olsa da kentleşmenin bu hızla gelişmesi, plansız yapılaşmayı beraberinde getirmiştir. Muradiye'deki bazı bölgelerde, altyapı hizmetlerinin yetersiz kalması, su, elektrik ve kanalizasyon gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında zorluklar yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, sanayiye olan yakınlık nedeniyle hava kirliliği gibi çevresel sorunlar da önemli bir problem teşkil etmektedir.

Kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı geliştiği yerlerde olduğu gibi, Muradiye'de de kırsal alanlardan göç eden nüfus, kentteki iş gücü piyasasında yetersiz istihdam olanakları ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, özellikle genç iş gücünün iş bulamaması ve şehre yeni gelenlerin düşük gelirli sektörlerde çalışmaya yönelmesi gibi sorunlara yol açabilmektedir. Manisa'da sanayi faaliyetlerinin artması, çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Muradiye Mahallesi'nde sanayileşmenin etkisiyle hava kirliliği ve su kirliliği gibi çevresel sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca, hızla büyüyen nüfus, mahalledeki altyapı üzerinde baskı yaratmaktadır. Çarpık kentleşme ve plansız yapılaşma, binaların kalitesizleşmesine ve güvenlik sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Bu durum, Muradiye'nin gelecekteki gelişimi açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Manisa'nın Muradiye Mahallesi'nde sanayileşme, kentleşmenin hızlanmasına yol açmış ve bu süreç beraberinde hem fırsatlar hem de zorluklar getirmiştir. Sanayileşme, iş fırsatlarını artırmış, ancak altyapı yetersizlikleri, çevresel sorunlar ve plansız yapılaşma gibi sorunlar,

mahalledeki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bağlamda, sanayi ve kentleşme süreçlerinin dengeli bir şekilde yönetilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve altyapı yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Ayrıca, göç eden nüfusun yerleşim alanlarındaki istihdam fırsatlarıyla uyumlu hale getirilmesi, Muradiye'nin sosyo-ekonomik yapısının sürdürülebilir bir şekilde güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Manisa Muradiye Mahallesi, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Ancak, bu dönüşümün sosyal, ekonomik ve çevresel sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu sorunların çözülmesi için daha etkin ve sürdürülebilir politikaların oluşturulması, Muradiye'nin gelecekteki gelişimi için kritik önem taşımaktadır.

Kaynakça

Aytaç, A. (2020). *Kent ve sosyal değişim*. Ankara: Toplum Yayınları.

Bal, H. (2015). *Kent bilimleri ve kentsel politikalar*. İstanbul: Kent Araştırmaları Yayınları.

Bal, H. (2015). *Kent ve kentsel yaşam*.

Kayan, M., & Mardinli, T. (2020). Kent ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki. *Ekonomi ve Toplum Dergisi, 5*(3), 258-267.

Kayan, G. (2017). Türkiye'de sanayileşme ve kentleşme dinamikleri. *Toplum ve Kalkınma Dergisi, 14*(2), 160-175.

Keleş, R. (2022). *Kentleşme politikaları*. Ankara: İmge Kitabevi.

Özdemir, M. (2010). *Kent ve kentsellik: Bir yaşam biçimi olarak kent*.

Özdemir, M. (2018). *Kentsel yaşam ve mekân teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Özdemir, M. (2018). *Kent, toplum ve mekân üzerine değerlendirmeler*.

Öztürk, H., & Çalışkan, M. (2017). Sanayileşmenin kentleşme üzerindeki etkileri. *Toplum ve Mekân Araştırmaları Dergisi, 12*(4), 678-692.

Öztürk, T., & Çalışkan, O. (2017). Kentleşmenin çevresel etkileri: Türkiye örneği. *Çevre Bilimleri Dergisi, 6*(4), 678-690.

Turut, A., & Özgür, Z. (2018). Sanayi devriminin kentler üzerindeki etkileri. *Tarih ve Mekân Dergisi, 8*(2), 1-15.

Turut, A., & Özgür, S. (2018). Gecekondulaşma ve kentleşme ilişkisi. *Kentsel Çalışmalar Dergisi, 9*(1), 1-12.

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2023a). Kent tanımı. Erişim tarihi: 12 Aralık 2024, http://www.tdk.gov.tr.

Uğurlu, K. (2010). *Kentlerin kategorize edilmesinde yerleşmenin işlevi*.

Yılmaz, A., & Çiftçi, A. (2011). Kentleşme ve medeniyetlerin gelişimi üzerine.

Son 30 Yılda Azerbaycanda Yapılan Çevresel İşler Ve Ergonomi Alaka

Hüseynov Sənan Elçin oğlu

Özet

Bildirinin amacı ülke liderliğinin yaptığı çalışmalar, tarihi gerçekler, kanıtlar, adını çok az duyduğumuz ergonomi ile ilgili ikili ve çok taraflı ilişkiler çok net bir şekilde sizlere sunulmuştur. Hiç şüphe yok ki, Azerbaycan'ın modern ve bağımsız devletinin kuruluşunun ilk günlerinden bu yana, büyük lider Haydar Aliyev'in bilge politikasıyla ülkemizde birçok temel eser yapılmıştır. Milli liderimiz Haydar Aliyev'in önderliğinde ekonomik, kültürel, bilimsel ve siyasi konular o zamanın gereklerine uygun olarak geliştirildi. İşte o yıllarda çok az ülkede uygulanan çevrenin korunması, bileşenlerinin geliştirilmesi, özellikle yeşil refah toplumunun oluşturulması gibi konular olağanüstü bir kişiliğin öngörüsüyle üst düzeyde organize edildi. Ormanların ve doğa koruma alanlarının oluşturulması, Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın kurulması, "Ekolojik Pasaport" adlı Kanun Tasarısı'nın uygulamaya konulması da Haydar Aliyev'in kurduğu yeşil konseptin açık örnekleri olduğunu bilimsel çalışmalardan da görüyoruz. Bugün bu politika onun değerli takipçisi Sayın İlham Aliyev tarafından başarıyla uygulanmaktadır. Sayın İlham Aliyev'in bilge politikası ile çevrenin korunması (Balakhanı Endüstri Parkı, Bakü Katı Evsel Atık Yakma Tesisi vb.), yeşil ekonomi-çevre-yeşil ilkesi dikkate alınarak büyük ölçekli sanayi işletmeleri açıldı. düşüncesi oluştu ve ağaç dikme eylemlerinin organizasyonu her geçen yıl arttı vb. çalışma yapıldı.

Summary

Purpose of the notification the work done by the country's leadership, historical facts, evidence, and the bilateral and multilateral relations with ergonomics, the name of which we rarely hear, have been presented to you. There is no doubt that since the first days of the formation of the modern and independent statehood of Azerbaijan, many fundamental works have been done in our country with the wise policy of the great leader Heydar Aliyev. Under the leadership of our national leader Heydar Aliyev, economic, cultural, scientific and political issues were developed in accordance with the requirements of that period. It was in those years that issues such as environmental protection, the development of its components, especially the formation of a green welfare society, which are practiced by very few countries, were organized at a high level with the foresight of a phenomenal personality. We also see from scientific studies that the establishment of forests and nature reserves, the establishment of the Ministry of Ecology and Natural Resources, and the implementation of the draft Law called "Ecological Passport" are clear examples of the green concept founded by Heydar Aliyev. Today, this policy is successfully implemented by his worthy follower, Mr. Ilham Aliyev. With the wise policy of Mr. Ilham Aliyev, large-scale industrial enterprises were opened taking into account the protection of the environment (Balakhani Industrial Park, Baku Solid Household Waste Incineration Plant, etc.), the principle of green economy-environment-green thinking was formed, and the organization of tree planting actions increased year by year. etc. work has been done.

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
huseynsenani123@gmail.com

1. Giriş

Tarih 1993 yılına denk gelince ülkemiz kaosla yönetilen bir devlet haline gelmiş, ancak halkımızın Milli Lideri Haydar Alirza oğlu Aliyev'in iktidara gelmesinin hemen ardından Azerbaycan en yeni kalkınma dönemine girmiş ve bu alanda elde edilen sonuçlar elde edilmiştir. Bilim, eğitim, sağlık, kültür elbette göz kamaştırıyor. Kuşkusuz bu dönemdeki (1993-2003) başarılardan biri, yeşil refahın bileşenlerinden biri olan çevre korumanın geliştirilmesini ve bu alanın geliştirilmesini öngören temel bir ekonominin oluşturulmasıydı. Büyük liderin kişisel girişimiyle bağımsız Azerbaycan'da her cumartesi ağaç ekme günleri düzenlenirdi. Aynı zamanda Azerbaycan'ın yeşil kuşakları da gün geçtikçe arttı. Böylece Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yeşil refahın sağlam temellerini büyük bir bilgelikle attı.

Bana göre yeşil refahın en temel türleri yeşil ekonomi ve onun ergonomik ilişkileri ile yeşil enerji politikalarıdır. Böylece 2000'li yılların ortalarında Azerbaycan hükümeti petrole olan bağımlılığını azaltmak, çeşitlendirilmiş ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçmek için stratejik bir politika uygulamaya başladı. Bu değişiklik bir dizi önemli girişimle desteklendi. 1999 yılında Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nun (SOF) kurulmasıyla önemli bir gelişme yaşandı. Amacı, makroekonomik istikrarı teşvik etmek ve petrol gelirlerini ihtiyatlı bir şekilde yönetip yatırım yaparak geleceği güvence altına almaktı. Günümüze baktığımızda Azerbaycan ekonomisinin oluşturduğu çok sayıda öncü alana (mikro ve makroekonomi, yatırım ekonomisi vb.) tahsis edilen devlet destekleri ve programlar, karakteristik özellikleri nedeniyle bu parametreler arasında özel bir yer tutmaktadır.

Sayın İlham Aliyev'in öngörüsünün tam yapılandırılmış bir ekonomide devam ettiğini her açıdan bir kez daha kanıtlıyoruz. Dünya Muhasebe Odası'nın yaptığı uluslararası araştırmaya göre Azerbaycan, ekonomik organizasyon, analiz, geliştirme ve ileri politikalarla uygulama açısından şu anda doğu ülkeleri arasında 1'inci, Avrupa ülkeleri arasında ise 11'inci sırada yer almış ve güçlü bir profil kazanmıştır. Sayın Cumhurbaşkanımızın bu alandaki tecrübesinin dünya ekonomi sektörüne örnek teşkil edeceğini düşünüyorum. Azerbaycan son yıllarda yeşil ekonomi ilkelerini benimsemiştir. Azerbaycan bu yılı resmen "Yeşil Bir Dünya İçin Dayanışma Yılı" ilan etti. Ayrıca Kasım ayında Bakü'de COP29 konferansı düzenlenecek. Bu yılın gündeminde yenilenebilir ve temiz enerji potansiyelinin genişletilmesi ve "yeşil enerji" altyapısının geliştirilmesi yer alıyor. Bahsettiğim gibi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer ekonomi türlerinden biri olan ve günümüzde ana ilgi alanı olan "Yeşil Ekonomi" alanına gösterilen ilgi, dünyanın gösterdiği ilgiden çok daha fazladır. Arena ve itibar.

Peki "Yeşil Ekonomi" nedir ve onun çift yönlü ilişkisini mühendislik sistemindeki en önemli faktörlerden biri olan ergonomi ile nasıl birleştiren şeye bakalım?!

1.1 Yeşil Ekonominin Doğası, Kavramı, Tarihi

Bilimsel çalışmaları örnek alarak yeşil ekonominin özünün, toplumun ekonomik bakış açısının çevreye olumsuz etkisini azaltmak için risk grubunu minimuma indirmeye yönelik attığı bir adım olduğunu belirtmeliyiz. "Yeşil ekonomi" kavramı, insanın refahını

ve sosyal adaleti sağlarken aynı zamanda çevresel riskleri de büyük ölçüde azaltan bir ekonomi olarak tanımlanıyor. Ana bileşenleri olan "yeşil işletmeler" küresel ve yerel düzeyde çevreye, topluma, topluluklara ve ekonomiye zararlı etkisi olmayan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ilerlemeyi ve çevrenin korunmasını sağlayan işletmelerdir. Yeşil Ekonomi kavramının ekonomiye ilişkin devlet politikasında belli bir değişikliği gerektirdiğini belirtmeliyim. Yani A. Smith bile devletin ekonomiye müdahalesini zararlı olarak görüyordu. "Ekonominin kendisini piyasa rekabeti temelinde düzenleyeceğine inanıyordu. Ancak tüketimin sürekli artması üretimi teşvik etti ve yeni teknolojilerin devreye girmesi çoğu durumda çevreye ciddi zararlar verdi." Azerbaycan'da yeşil ekonominin modern durumuna ilişkin bazı bileşenlere ilişkin değerlendirmeler, Azerbaycan'da son 10 yılda yeşil ekonomi yönünde uygulanan politikanın sonuç verdiğini ve "Büyüme parametreleri ve sosyo-ekonomik öz" göstergesinin ortaya çıktığını gösteriyor. Yeşil ekonomiye geçiş süreci olumlu. Bilimsel çalışmalarda yeşil ekonominin çevre ve ekolojik ekonomilerle yakından ilişkili olduğu ve bu iki alanla ortaklaşa tasarlanıp yürütüldüğü belirtilmektedir. Dolayısıyla "yeşil ekonomi" kavramı, çevresel tehdidin azaltılması ve toplumda ekonomik adaletin sağlanmasına ve sosyal güvenliğin iyileştirilmesine odaklanılarak ekonomik faaliyetlerin esaslı şekilde yenilenmesini ifade etmektedir.

1.1.2 Yeşil Ekonominin veya Yeşil Ergonominin Ergonomik Bağlantısı

Ergonomi, modern toplumun en basit üretim güçlerini, insan-makine sistem türlerini ve biyoteknik kompleksleri ayrıntılı olarak inceler. Ergonomi, modern hijyen, fizyoloji, psikoloji, antropoloji vb. karmaşık insan-makine-çevre sistemlerini incelemek için kullanılır. Bilimlerin fikirlerini ve başarılarını sentezler. Ergonomi, bir kişinin somut faaliyetini belirleyen özelliklerin, yeteneklerin ve yeteneklerin uyumluluğuna dayanarak, yapılan işin yapısını ve bileşimini, ekipmanın özelliklerini ve onu çevreleyen ortamı netleştirir. İnsan-makine-çevre sistemlerinin uyumluluğu; ergonomik özelliği, bileşenlerin bileşimini, ekipman tipini, faaliyetin yapıldığı iç ve dış ortamı, işyerinin yapısını, kalitesini, şeklini ve büyüklüğünü gösterir. Ergonomi = insan + makine + çevre. Tüm bu sayılanlara bakıldığında yeşil ekonominin canlanmasının ve geleceğinin belirlenmesinde görünmez bir ergonomik kürenin kullanıldığını görüyoruz.

Yeşil ekonomide ergonominin insan sistemi ile ilişkisi: Yani günümüzde yeşil ekonomiyi şekillendirmek için yeşil düşünce prizmasına ihtiyaç vardır. Ergonominin temel taşlarından biri insan faktörünün vurgulanmasıdır.

Yeşil ekonomide ergonominin makine sistemi ile bağlantısı: Çevrenin korunması, yeşilliğin genişletilmesi, dumanın topluma vereceği zararın önlenmesi ve yeşil ekonomi ile ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla makine, ekipman ve benzeri cihazlara büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Yeşil ekonomide ergonominin çevresel sistemle ilişkisi: Günümüz ortamında düşünme ilkesi ve olanağı, yeşil ekonomiyi ve aşamalarının yapısını etkilemektedir. Çevrenin de yeşil düşünce önceliğiyle kavramsallaştırılabileceğini doğrudan belirteyim.

2.1 Yeşil Enerji Kaynaklarının Geliştirilmesi Politikası

Azerbaycan Cumhuriyeti 2005 yılından itibaren yenilenebilir enerji kaynaklarının

geliştirilmesine öncelik vermeye başlamıştır. Hükümetimiz rüzgar, güneş ve hidroelektrik dahil olmak üzere alternatif enerji kaynaklarının benimsenmesini teşvik etmek için önlemler uygulamaya koydu. Bu dönemdeki önemli olaylar arasında 2009 yılında Alternatif ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Devlet Ajansı'nın kurulması ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde çevre dostu enerji projelerinin başlatılması yer alıyor. 2010'dan 2020'ye kadar olan on yıl, Azerbaycan'ın sürdürülebilirliğe geçişinde dikkate değer bir dönemdi. Bu süre zarfında hükümet, enerji verimliliği ve sürdürülebilirlik uygulamalarını teşvik etmek ve desteklemek için önemli çabalar sarf etti. Sürdürülebilir kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan mevzuat reformlarının yanı sıra yeşil teknolojilere yapılan yatırımlara da önem veriliyor. Tarım, turizm ve bilgi teknolojisi gibi alanlarda gelişme teşvik edilerek ekonominin büyümesi daha da güçlendirildi. Ayrıca Azerbaycan'ın GSYİH'si istikrarlı bir yükseliş eğilimi göstererek 2022'de 78,7 milyar dolara ulaştı; bu, bir önceki yıla göre yüzde 4,6 artış anlamına geliyor. 2022 yılında petrol ve gaz üretimi, ülkenin GSYİH'sının yaklaşık yüzde 47,8'ini, ihracat gelirlerinin ise yüzde 92,5'ini oluşturuyordu. Uluslararası Ticaret İdaresi, 2021 ile 2022 yılları arasında petrol dışı GSYİH'da yüzde 9,1'lik bir artış ve petrol GSYİH'sında ise yüzde 2,7'lik bir düşüş olduğunu bildirdi. Hükümet sürekli olarak Azerbaycan'ın yenilenebilir enerji endüstrisini geliştirmeye ve petrole olan bağımlılığını azaltmaya çalışıyor. Yeşil enerjiyi teşvik etmek ve yenilenebilir enerjinin elektrik üretimindeki payını yüzde 30 artırmak için 2030 yılına kadar 1.500 MW yenilenebilir enerji kapasitesi kurma hedefine ulaşmayı hedefliyor ve bu hedefe ulaşılması bölgedeki itibarımızı daha da etkileyecek.

3.1 Yeşil Bir Dünya İçin Dayanışma ve COP29'un Bölgeye Etkisi

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in 25 Aralık 2023 tarihinde imzaladığı kararnameye göre 2024 yılı "Yeşil Dünya İçin Dayanışma Yılı" ilan edilmiş ve Birleşmiş Milletler Taraflar Konferansı'nın 29. Oturumu gerçekleştirilmiştir. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi - COP29'un ülkemizde yapılmasına karar verildi. İlham Aliyev şunları söyledi: "COP29 konferansının Bakü'de düzenlenmesi uluslararası dünyanın her üyesinin rızasıyla mümkün oldu. Yani oybirliğiyle ortaya çıkan tutum burada bir kez daha kendini gösterdi." COP29, küresel iklim değişikliği tartışması açısından hayati önem taşıyor ve Azerbaycan'a çevrenin korunmasına olan bağlılığını göstermesi ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçişi hızlandırması için değerli bir fırsat sunuyor. Azerbaycan, COP29'a ev sahipliği yaparak küresel çevre hedeflerine olan bağlılığını bir kez daha teyit ediyor ve Hazar bölgesinde yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesinde lider olduğunu öne sürüyor. Bu karar, uluslararası yatırımı çekmek ve ekonomisini petrol endüstrisinin ötesine taşımak açısından önemlidir. Öte yandan bu olayın siyasi önceliklerine de bakalım. Genel araştırmalara göre bu etkinliğe 70.000-80.000 arasında devlet ve kamuoyunun katılımı bekleniyor. Bu da elbette büyük bir devlet bütçesi gerektiriyorBurada en önemli konu Karabağ'da ülkemizin yeşil ekonomi, enerji ve çevre koruma yolunda attığı adımları tüm kamuoyuna sunmaktır. Bu alanlara gösterilen ilginin tezahürünün sadece Karabağ'da değil, Azerbaycan genelinde kamuoyuna duyurulması, COP29 etkinliğinin ne kadar büyük ses getireceğinin açık bir kanıtıdır.

Sonuç. Özetle Azerbaycan'da yapıcı, temiz bir ekolojik ortamın sağlanması ve

kaynaklarının doğru kullanılması gerekmektedir. Şu anda bu alana büyük mali kaynaklar ayrılmakta, devlet programları kabul edilmekte ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in politikasının ana odak noktası olarak korunmakta ve sürdürülmektedir. Bilimsel kurumların yaptığı araştırmalarda, yeşil enerji alanında yeşil ekonominin etkisinin, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynakları olan çevre dostu araçlarda atmosferik hava kalitesinde büyük bir artış göstermeye devam ettiğini görebiliyoruz. Özellikle ergonomi gibi üzerinde yeterince çalışılmamış bir alanın yeşil ekonomi ile sentezinin önümüzdeki yıllarda bu bilimin araştırılmasına sağlam bir temel oluşturacağından hiç şüphem yok.

Kaynakça

1. Aydın Mirzəzadə (2004). Demokratiya plyus. "Azərbaycan" nəşriyyatı, 24, 380-382.
2. İradə Nuriyeva (2024). Azərbaycan Tarixi. Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 34, 400-409.
3. İradə Nuriyeva (2022). Azərbaycan Tarixi. Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 23, 210-234.
4. Sənan Hüseynov (2023). Gəncliyə Örnək Olan Həyat. ADNSU mətbəə, 28, 43-48.
5. M.C.Atakişiyev, H.M.Abbasov, N.H.Abbasova (2010). Mikro və Makroiqtisadiyyat. ADNSU mətbəə, 42, 230-239.
6. M.C.Atakişiyev, R.N.Nurəliyeva, N.H.Abbasova (2012). İnvestisiya Fəaliyyətinin Təşkili. ADNSU mətbəə, 21, 100-117.
7. Andriyanov V.İ., Mirələmov H.F (2007). İlham Əliyev. Molodaya qvardiya nəşriyyatı, 18, 99-113
8. 3-cü İƏT Beyin Mərkəzləri Forumunun materialı (2024). ESRİ nəşriyyatı, 35 308-309

Dönüşüm Ekonomisi Göstergeleri Üzerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri: Türkiye, Brezilya ve Çin Örneği

Dr. ÖğrenciSuna Çevik[28]
Prof. Dr. Cemal Erdem Hepaktan[29]

Özet

Döngüsel ekonomi ya da diğer bir ifade ile dönüşüm ekonomisi, temelde şu üç prensibe dayanmaktadır: Atık ve kirliliğin elimine edilmesi, ürün ve materyallerin en yüksek değerinde dönüşümünün sağlanması, çevrenin tüketimi yerine yeniden üretilmesi. İlk kez 1970'lerde çevre bilim insanlarınca ortaya konan döngüsellik kavramı, 1990 yılında Page&Turner'ın ilk kez döngüsel ekonomi terimini bir çalışmada kullanmaları ile resmi olarak bir ekonomik modelde kullanılmıştır. Döngüsel ekonominin AB ülkeleri gibi gelişmiş ülke gruplarınca gerçekleştirilen proje çıkarılan yönetmelik ve imzalanan uluslararası mutabakatlar ile gelişimini bu tür ülkelerde başlatmış olduğu kabul edilebilirdir. Ancak bu durumun yanı sıra döngüsel ekonomi kavramı, günümüz koşullarında temel yapısında sürdürülebilirlik olan yaklaşımı nedeniyle de ve ekonomilerde kazandıracağı çeşitli potansiyel faydalar ile gelişmekte olan ülkeler gruplarınca da gündeme alınmaya başlamıştır. Dönüşüm ekonomisi sürdürülebilirlik, atık azaltılması ve geri dönüşüm ile yeniden kullanımı ile ekonomide verimlilik yerine ekonomide etkinlik kavramını getirmesi, inovasyona odaklanması ile gelişmekte olan ülkeler için de sağlayacağı faydalar bakımından önemini arttırmıştır. Bu tür ekonomi modelinin döngüsel nitelik taşıyan iş döngülerini içeren finansmanın türleri de, sürdürülebilirlik ve etkinlik bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada amaç, dönüşüm ekonomisinin gelişmekte olan ülkelerde izlediği gelişimi araştırmak ve gerçekleştirilen ekonometrik analiz ile doğrudan yabancı yatırım akımlarının seçili gelişmekte olan ülke örnekleri üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu çalışma kapsamında; al-yap-sat yaklaşımı ile sürekli doğal kaynak tedariki ile dönen iş yapış şekilleri nedenleriyle ürün ve malzemelerin dönüştürülemez atıklar haline geldiği sistem olan doğrusal ekonomiden 3R olarak adlandırılan azalt- tekrar kullan-geri dönüştür yönleriyle ayrılan dönüşüm ekonomisinin finansmanında uluslararası doğrudan yatırım akımlarının etkisini analiz etmek amacı ile gelişmekte olan ekonomiler gurubundan Türkiye Brezilya ve Çin ekonomilerinin doğrusal ve döngüsel ekonomi göstergeleri seçilerek 1990-2021 dönemi için ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Döngüsel Ekonomi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Gelişmekte Olan Ülkeler, Küreselleşme, Ekonometrik Analiz*

Jel Kodları: *E22, F21, C41, C53, Q20*

The Impact of Foreign Direct Investment on Transformational Economic Indicators: The Case of Turkey, Brazil and China

Abstract

Thecircular economy, that's to say the transformation economy, is based on the following three principles: Eliminating waste and pollution, recycling products and materials at their highest value, and reproducing the environment instead of consuming it. The concept of circularity, first introduced by environmental scientists in the 1970s, was officially used in

[28] Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Doktora Öğrencisi, suna.cevik@gmail.com
[29] Profesör Doktor, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa erdem.hepaktan@cbu.edu.tr

an economic model in 1990 when Page& Turner used the term circular economy for the first time in a study. It is acceptable that the circulare conomy has started its improvement process in developed countries such as EU countries with the Project regulations and international agreements signed by developed country groups. However, in addition to this situation, the concept of circular economy has started to be put on the agenda by groups of developing countries due to its approach with sustainability in its basic structure in today's conditions and with various potential benefits it will bring in economies. The circular economy has increased its importance in terms of sustainability, waste reduction, recycling and reuse, the concept of efficiency in the economy instead of productivity in the economy, and the benefits it will provide for developing countries with its focus on innovation. The types of financing involving the cyclical business cycles of this type of economic model a real so important in terms of sustainability and efficiency. The aim of this study is to scrutinize the development of the transformation economy in developing countries and to determine the effects of foreign direct investment flows on selected developing country samples through econometric analysis. Within the scope of this study; in order to analyze the impact of international direct investment flows on the financing of the transformation economy, which differs from the linear economy, which is a system in which products and materials become non-recyclable wastes due to business patterns that revolve around the continuous supply of natural resources with a buy-build-sell approach, with the 3Rs of reduce-reuse-recycle, an econometric analysis was carried out for the period 1990-2021 by selecting the linear and circular economy indicators of Turkey, Brazil and China from the group of emerging economies.
Keywords: *Circular Economy, Foreign Direct Investments, Developing Countries, Globalisation, Econometrical Analysis*
Jel Codes: *E22, F21,C41, C53, Q20*

Giriş

Bu çalışmada iş döngüleri ve teknolojik dönüşümü geniş kapsamda ele alan dönüşüm ekonomisi kavramı; sürdürülebilirliği ve yeşil ekonomi dönüşümünü sağlayıcılığı bağlamında döngüsel ekonomi alt başlığında incelenecektir. Döngüsel ekonominin uluslararası doğrudan yatırım akımlarından ne ölçüde ve hangi yönde etkilendiği çeşitli göstergeler ile ele alınarak gelişmekte olan ülke örnekleminde ekonometrik analiz gerçekleştirilerek ele alınacaktır.Uluslararası standartlar gereğince, doğrudan yabancı yatırım (DYY), bir ekonomide yerleşik yatırımcının diğer bir ekonominin yerleşiği olan bir işletmeye uzun vadeli ilişki kurmak amacıyla yaptığı sınır ötesi yatırım olarak tanımlanmaktadır (TCMB, 2013, s.11). OECD tanımına göre, Doğrudan Yabancı Yatırım, bir ekonomide yerleşik bir birim tarafından (doğrudan yatırımcı) kendisinden farklı bir ekonomide yerleşik bir girişimde (doğrudan yatırım yapılan kuruluş) kalıcı bir menfaat kurulmasıdır. Bu tanımdaki "kalıcı menfaat"ten doğrudan yatırımcı ile doğrudan yatırım yapılan kuruluş arasında var olan uzun vadeli bir ilişki ve yatırımcıya doğrudan yatırım yapılan kuruluşun yönetiminde kayda değer bir etki sağlanma olanağı ifade edilmektedir. Belirli bir ekonomide yerleşik bir girişimde diğer bir ekonomide yerleşik bir yatırımcı tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak %10 ve üzeri bir "oy hakkına" (Batmaz ve Tekeli, 2009, s.6) sahip olunması uzun dönemli bir ilişkinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler gelişmiş ekonomilerden ilk kez 2010 yılında daha yüksek oranda DYY çeken ülkeler grubu olmuşlar ve ilk kez gelişmekte olan bir ülke Çin 2014 yılındadünyada en çok DYY çeken ülke konumuna gelmiştir. 2014 yılı küresel çapta DYY hacminde %16 olarak daralma yaşanırken gelişmekte olan ülkeler %2 artış göstermiş aynı dönemde gelişmiş ülkelerde %28 daralma gerçekleşmiştir (UNCTAD, WIR, 2015, s.3-5).

DYY çeken ilk 20 ülke sıralamasında geçtiğimiz 10 yıl boyunca yarıdan fazla ülke gelişmekte olan ekonomiler sınıfına dahil ülkeler olmuştur.Çalışmada gelişmekte olan ekonomilerin örneklem olarak seçilmesinde bu unsurlar da pay sahibidir.Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının döngüsel ekonominin sürdürülebilir bir finans kaynağı olarak kabul edilebileceğinden hareketle FDI değişkeni bağımsız değişken olarak (Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları iç yıllık akışları yüzde değişiminin) Bağımlı değişkenler olarak belirlenen CO2W (Atık kaynaklı karbon dioksit emisyonu), GSMH (Gayrisafi milli hasıla yıllık artış oranı), SAN (İmalatı da içeren sanayi katma değeri (GSMH %'si)), RE (Yenilenebilir enerji tüketimi (toplam enerji tüketiminin %'si)) değişkenler üzerindeki etkisini 1990-2021 veri dönemi içerisinde ekonometrik analiz yöntemleri kullanarak incelemeyi hedeflemektedir. Araştırma kapsamında Türkiye Brezilya ve Çin ekonomilerinin gelişmekte olan ekonomiler sınıfında üst orta gelir grubu ülkeler olarak ortak paydalarının bulunması ayrıca küresel ekonomik çıktı düzeyine dikkate değer katkı yapan (Dünya Bankası 2023 verilerine göre küresel üretimin çeyreğine karşılık gelen ve dünya toplam karbon dioksit emisyonunun yarısından sorumlu olan) BRICS'e dahil olan Çin ve Brezilya ekonomilerinin ve BatıAsya Bölgesinde doğrudan yabancı yatırımları çeken ilk ülkeler sıralamasında yer alan Türkiye ekonomisininörneklem olarak seçiminde önemli etki sahibi olmuştur.

Doktrinsel olarak yaklaşıldığında döngüsel ekonomi çeşitli açılardan farklı tanımlara sahiptir. Çevre ve Enerji Yönetimi Ajansı (ADEME), döngüsel bir ekonominin genel amacını, kaynak kullanımını GSYİH büyümesinden ayırmak için kaynak israfını önemli ölçüde azaltmak ve aynı zamanda sınırlı düzeyde çevresel etkilerin olmasını ve refahı korumayı sağlamak olarak belirler (Kesbiç ve Çevik, 2021).Bir ekonomide kaynak kullanımının bir miktar 'döngüsel' olması fikri pek de yeni bir fikir olarak görülmemektedir. Geri dönüşüm, yeniden üretim ve ürünlerin yeniden kullanımı gibi faaliyetler zaten çoğu sanayileşmiş atık yönetim sisteminin bir parçasıdır. Birleştirici bir kavram olarak 'döngüsel ekonomi'nin (CE) yeniliği, kapsamlı olmasıdır. Teoride, politika yapıcıların ve işletmelerin kaynak verimliliği uygulamalarıyla ilişkili ödünleşimleri daha iyi yönetmelerine imkan tanıyan daha sistemik ve uyumlu bir yaklaşım sağlamak için farklı unsurları tek bir çerçevede bir araya getirmektedir. Döngüsel Ekonominin başarılı bir şekilde uygulandığı yerlerde, sadece atık ve kaynak ihtiyaçlarını azaltmakla kalmaz, aynı zamanda doğal kaynaklardan ek değer elde edilmesini de sağlar. Bu nedenle döngüsel ekonomi, kaynakları korumaktan daha fazlasını ifade eder: sürdürülebilirlik alanındaki yeniliklerin yepyeni ekonomik faaliyet alanlarını desteklediği bir ekosistemin geliştirilmesi anlamına gelir (Preston vd., 2019). Döngüsel ekonomi tasarım tarafından düzenlenen üç ilkeye dayanmaktadır. Bunların ilki atık ve kirliliği ortadan kaldırmak, ikincisi ürün ve malzemelerin en yüksek değerlerinde dönüşümünü sağlamak, üçüncüsü de doğanın yeniden üretilmesi ve canlandırılmasıdır. Bu ilke ekonominin al üret, kullan tüket, atık haline getir işleyişi olan doğrusal yapısından; azalt, yeniden üret ve geri dönüştür süreçlerini içeren döngüsel yapıya geçişini sağlama; bunu da doğanın toprağı yeniden oluşturmasına imkan tanıyan, biyoçeşitliliği arttırmaya olanak sağlayan sürdürülebilir tarım uygulamaları yoluyla gerçekleştirmektedir.Ellen MacArthur Vakfı 2021 yılında Evrensel Döngüsel Ekonomi Politika Amaçları beş anahtar politika odağı;1) Döngüsel ekonomi için tasarımı teşvik etmek 2) Değeri korumak için kaynakları yönetmek 3) Ekonomiyi işler hale getirmek 4) İnovasyona, alt yapıya ve beşeri sermaye yeteneğine yatırım yapmak 5) Sistem değişimi için işbirliği yapmak olarak belirleyerek bu alandaki çalışmaları hedefleri ve amaçları bu ilkeler bazında ölçekli geçişi sağlamak için oluşturulmuştur.

1. Dünyada ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Döngüsel Ekonomi

Döngüsel Ekonomi, dünya çapında yaygın olan bütünsel bir kavramdır. Döngüsel tasarım ve döngüsel iş modelleri de dahil olmak üzere geri dönüşüm, yeniden kullanım veya yeniden üretimi kapsar. Olumsuz çevresel, ekonomik ve sosyal dışsallıkların uygulanabilir, sürdürülebilir çözümlerle ele alınması için bir fırsat olarak görülmektedir(Tavares vd., 2024).Doğrudan döngüsel ekonominin uygulanmasına odaklanan ilk kamu politikası 2009 yılında Çin'de çıkarılan bir kanundur. Ancak doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş için kamu politikalarını benimseme konusunda en fazla ilerleme kaydeden ülkeler Avrupa ülkeleridir. Avrupa Birliği (AB) 2015 yılında üye ülkelerde döngüsel ekonominin uygulanmasına yönelik bir plan hazırlamıştır. Bu plana ek olarak, üye ülkeler ekonomilerinin farklı sektörleri için özel ulusal kamu politikaları benimsemektedir (CNI, 2020, s.22). 2015 yılında Paris'te Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) en önemli Taraflar Konferansı (COP) düzenlendi. COP21 olarak bilinen toplantı, 195 ülke tarafından imzalanan ve Dünya'nın ortalama sıcaklık artışını sınırlamaya yönelik stratejileri tanımlayan ve ülkelerin iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamak için attıkları adımları güçlendiren bir belge olan Paris Anlaşması'nın oluşturulmasında önemli pay sahibi olmuştur(CNI,2020, s.30-31). Bu koşullar anlaşmaya dahil olan ülkelerde de iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini elimine edecek olan ve aynı zamanda döngüsel ekonominin prensipleri ile de uyumlu uygulamalar olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının arttırılması, doğanın yapısının korunması ve toprağın arıtılmasını ormanlaştırmanın arttırılmasını sağlayacak kamu ve özel girişimler ile proje bazlı çözümlerin getirilmesi, sera gazlarının karbon emisyonunun azaltılması ve bunu kolaylaştıracak teknolojilerin erişilebilir ve geniş alanlarda kullanılabilir duruma getirilmesi,yasal zeminlerinin döngüsel ekonomi yapısını destekleyip koruyacak düzenlemeleri içeren şekilde geliştirilmesini de potansiyel olarak beraberinde getirmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerin döngüsel ekonomi kapsamında dikkat çeken başarılı projeleri (yenilenebilir enerji, sürdürülebilir atık yönetimi temiz döngüsel iş yapıları vb.) bu kavramın sürdürülebilir çevre ve döngüsel kaynak kullanımı gibi unsurları ile içselleştirme gayretleri olduğunu ispatlar niteliktedir. Dubai Silikon Vadisinde yer alan 2030 vizyonunu yansıtan "Dubai Gelecek Şehri", Brezilya'da"Natura Cosmetics'in döngüsel ekonominin üçüncü ilkesi olan doğayı yeniden canlandırma prensibi kapsamında Amazon Ormanları'nın 2 milyon hektardan fazla alanının korunmasını sağlama projesi", Türkiye Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı destekli 2020-2023Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı'nda da yer alarak yaşayan bir laboratuar olarak tasarlanan"NAR İnovasyon Şehri" döngüsel ekonominin ilkelerinin uygulanabilirliğini ortaya koyan, bu alandaki kamu ve özel sektör ve kar amacı gütmeyen organizasyonların işbirliğini içeren çabayı görünür kılarak ve elle tutulabilir çıktılara sahip olmak bakımından toplumların kabullenip içselleştirmesinde pay sahibi olması açısından önem taşımaktadır.

1.1.Türkiye Döngüsel Ekonomi Süreçleri

Türkiye'nin çevresel sürdürülebilirlik ve temiz sınai gelişim sürdürülebilir kalkınma erişilebilir ve yenilenebilir enerji alanlarında uluslararası kurumların işbirliğiyle gerçekleştirilen proje ve programların katılımcısı olduğunun önemli bir göstergesi Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Organizasyonu (UNIDO)'nun Viyana'da 1966 yılında kuruluşundan bir yıl sonra 1967 yılında Türkiye şubesinin faaliyete başlamasıdır (Kesbiç ve Çevik, 2021, s.1626). 2000 yılında da UNIDO Bölgesel Kooperasyon Merkezi (UCRC) yeni bir anlaşma ile Türkiye'de kurulmuştur. Bu çerçevede UNIDO, Türkiye'de küme geliştirme, eko-verimlilik-temiz üretim, sanayide enerji verimliliği, temiz teknoloji inovasyon hızlandırma programı, Montreal Protokolü, Stockholm ve Minamata Sözleşmesi

gibi uluslararası çevre anlaşmalarının uygulanması ve benzeri konularda Türk Hükümetine teknik destek sağlayan bir dizi proje yürütmektedir. Yeşil Ekonomi finansman programı EBRD (GEFF Türkiye), Küresel Çevre Fonu EBRD (CERI) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar ile ortak ya da destek alan temiz enerji dönüştürülebilir materyallerin kullanımını içeren proje ve finansman uygulamalarının yanında; Türkiye Kalkınma Yatırım Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası gibi kamu kurumları bunlara ek olarak Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi'nin (WBCSD) Türkiye'deki bölgesel ağı ve iş ortağı olan İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye; 2004 yılında 13 özel sektör temsilcisi öncülüğünde kurulmuştur) özel sektör ve kar amaçları gütmeyen girişimler ile de sürdürülebilirlik ve dönüşüm ekonomisinin yatırımlarını desteklemektedir. Bu kamusal kurumsal yapılar ile gerçekleştirilen projelerin ve yapılan yatırımların payını sayısal veriler ile örneklendirilmesi akılda kalıcılığı arttırmak bakımından önem arz etmektedir. Örneğin devlet kurumu statüsünde olan Türkiye Kalkınma Yatırım Bankası (TKYB) 2023 yılsonu itibarıyla, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bağlantılı kullandırılan krediler toplam portföyün %87'sini oluşturmaktadır. Tüm bu sonuçlar doğrultusunda 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacının 15'ine doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlanmaktadır. 2023 yılsonu itibarıyla finanse edilen projelerle toplamda yaklaşık 4,6 milyon ton karbondioksit eş değeri sera gazı salınımının engel olunmasına katkı sağlanmıştır (donguselekonomiplatformu.com, 2024). TKYB Japon Uluslararası İşbirliği Bankası Green 4 temalı 200 milyon USD'lik kredi, İslam Kalkınma Bankası Grubu 200 Milyon Dolarlık anlaşma, Alman Kalkınma Bankası (KfW) ile T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında 110 milyon Avro tutarındaki İklim Finansmanı Kredi ve Hibe anlaşması, OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu (OFID) ile T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında 50 milyon Dolarlık anlaşma, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı garantisi altında 417 milyon Dolarlık imzalanan kredi anlaşması gibi antlaşmalar gıda, enerji, iklim finansmanı, sürdürülebilir kalkınma ve döngüsel ekonominin katma değeri yüksek projelerin desteklenmesi açısından önem arz etmektedir.Paris İklim Antlaşması (2015) ve Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı (2019) ilkeleri ve politikalarına uyum çerçevesinde 2053 yılında Net-Sıfır hedefine ulaşmayı taahhüt eden Türkiye açısından finansal kaynakların sürdürülebilir yatırımlarda değerlendirilmesi finansal sistemin iklim değişikliğine karşı daha dayanıklı hale getirmesi önemlidir. Dünyanın bir yıl içerisinde ürettiği biyolojik kaynakların insanlar tarafından yıl içerisinde hangi tarihte tüketildiğini gösteren "Dünya Sınır Limit Aşım Günü", tüketimde yaşanan anomaliyi göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. 1970 yılında 31 Aralık tarihinde gerçekleşen "Sınır Aşım Günü", 2022 yılında 28 Temmuz'a kadar gerilemiştir. Bir diğer ifade şekli ile 2022 yılında üretilen biyolojik kaynakların tamamı yıl bitmeden Temmuz ayı içerisinde tüketilmiştir (yesilbuyume.org, 2024). Bu koşullar göz önüne alındığında dönüştürülebilir materyallerin kullanımı, kaynak kullanımının ve sera gazı emisyonun azaltılması, yenilenebilir ya da dönüştürülebilir kaynakları iş döngülerinde kullanıp döngüsel ekonomi ilkelerine de uyumlu sürdürülebilir temiz enerji kullanımının arttırılması kamu ve özel sektör ve kar amaçları gütmeyen girişimlerin işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan projelerin önemini ortaya koymaktadır.

1.2. Brezilya Döngüsel Ekonomi Süreçleri

Brezilya'da döngüsel bir ekonomik modelin uygulanmasına yönelik ulusal bir stratejiyi oluşturan kararnameyi ilk kez (ülkenin ilk Ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi ENEC)17 Haziran 2024 tarihinde Brezilya Devlet Başkanı LuizInácioLula da Silva(Ellen MacArthur, 2024) imzalamıştır, bunun öncesindeki dönemde döngüsel uygulamalar yoluyla

sürdürülebilirliği teşvik etmeyi amaçlayan ve sürdürülebilirlikle ilgili konuları ele alan bazı politikalar, programlar ve planlar uygulanmaktadır. Ulusal Katı Atık Politikası (PNRS), atık yönetimini daha kapsamlı bir şekilde ele alan ve döngüsel ekonomilerde kullanılan farklı yönetim araçları hakkında tartışmalara neden olan ilk kamu politikasıdır (CNI, 2020, s.29). 2024 yılında imzalanarak oluşturulan ENEC stratejisikalıcı ve daha bilinçli bir ekonomik büyüme yaratmak için mevcut doğrusal modelden döngüsel ekonomiye ekonomik geçişi teşvik etmeyi amaçlamaktadır.Strateji, döngüsel ekonominin üç ayağına dayanmaktadır: atık ve kirliliğin ortadan kaldırılması, malzeme ve ürünlerin en yüksek değerlerinde dolaşımı ve doğanın yenilenmesi. Diğer döngüsel ekonomi stratejileriyle karşılaştırıldığında ENEC'de; döngüsel ekonomi için elverişli bir düzenleyici ve kurumsal ortam yaratmak; ürünlerin döngüsel ekonomi göz önünde bulundurularak azaltılması, yeniden kullanılması ve yeniden tasarlanması için inovasyon, kültür, eğitim ve beceri üretiminin teşvik edilmesi; malzemelerin değerini korumak için kaynak kullanımını ve atık oluşumunu azaltmak; döngüsel ekonomiyi desteklemek için finansal araçların önerilmesi; Federasyonlar arası koordinasyonu ve çalışanların döngüsel ekonomiye katılımının teşvik edilmesi odak noktaları olarak öne çıkmaktadır (Ellen Macarthur, 2024).Brezilya'da döngüsellik kavramı, hükümetin çeşitli alanlarında büyümekte ve hükümet gündemlerinde önemli bir madde olarak yer almaktadır. Ulusal Döngüsel Ekonomi Politikasını oluşturan ve Brezilya ekonomisinde döngüselliğin benimsenmesini amaçlayan bir numaralı yasa tasarısına ek olarak, ülkede Tersine Lojistiği tesis eden Geleceğin Yakıtları Programı ve Ulusal Katı Atık Politikası (PNRS) döngüsel süreçleri, yenilenebilir enerji kullanımını, bu alandaki araştırmaların finansmanını ve sürdürülebilir kamu alımlarını teşvik eden pratik eylemler olarak gösterilebilir. Bahsedilen önlemlere ek olarak, örneğin "Alternatif Elektrik Enerjisi Kaynakları Teşvik Programı" (Proinfa) ve RenovaBio gibi enerji sektöründeki ve Döngüsel Ekonomi Rotası (REC) ve ERA-MIN Programı gibi atık yönetimi sektöründeki diğer politikalar da ele alınmaktadır. Bu amaçla ülke, Ulusal Sanayi Konfederasyonu (CNI), Maden ve Enerji Bakanlığı (MME), Ekonomi Bakanlığı (ME), Çevre Bakanlığı (MMA) gibi paydaşların ortak çabalarına güven duymaktadır (Tavares vd., 2024).Brezilya'nın 2017 yılında 13.576/2017 nolu kanunu ile oluşturulan Brezilya Ulusal Biyoyakıt Politikası (RenovaBio politikası kapsamında 2022 yılında Brezilya Ulusal Kalkınma Bankası BNDES tarafından bu politika kapsamında 1 Milyar Brezilya Real'i ESG kredisi olarak biyoyakıt üreticileri için vermeyi kabul etmiştir.) yeni ulusal biyoyakıt politikası RenovaBio, biyoyakıt üretimini daha da teşvik etmek amacıyla bir piyasa mekanizması getirmiştir ve 2030 yılına kadar yakıt emisyonlarını %10 oranında azaltması beklenmektedir (OECD/FAO, 2021; OECD,2023, ss.57-58).İklim değişikliğinin azaltılmasıyla ilgili taleplerin karşılanması amacıyla, Maden ve Enerji Bakanlığı tarafından koordine edilmek üzere 10.438/2002 sayılı Kanunla Alternatif Elektrik Kaynakları Teşvik Programı (PROINFA) oluşturulmuştur. Brezilya Paris Anlaşmasını uygulamak için, 2016 yılında onaylanmasının ardından ulusal topraklarda yasal olarak bağlayıcı hale gelen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (NDC) olarak adlandırılan taahhüdünü Sözleşmeye sunmuştur. Brezilya'nın NDC'si, 2025 yılına kadar tüm ekonomi için %37'lik bir sera gazı azaltım hedefi ve 2005 emisyonlarına dayalı olarak 2030 yılına kadar %43'lük bir azaltıma gösterge niteliğinde bir katkı öngörmektedir. Önerilen hedefe varmak için orman, enerji ve biyoyakıt sektörleri için ek gösterge niteliğinde olan tedbirler sunulmuştur. Ulusal Su Kaynakları Politikası, yönetim verimliliğinin artırılmasına ve suyun daha iyi şekillerde kullanılmasına katkı sağlamaktadır; fakat suyun yeniden kullanımına katkıda bulunmamaktadır. Suyun yeniden kullanımını teşvik edecek iki yasa tasarısı Federal Senato'ya sunulmuş ve kabul edilmiştir: Alternatif kaynaklardan su teminini düzenleyen 2016 tarihli ve 58 sayılı Ek

Kanun Tasarısı (PLS) ve su kaynaklarının yeniden kullanımını teşvik etmek için teşvikler öngören 2014 tarihli ve 12 sayılı PLS'dir (CNI, 2020, s.32).12.651/2012 sayılı Kanun "Yeni Orman Kanunu" olarak bilinmektedir, bitki örtüsünün korunması, kalıcı koruma alanları ve yasal rezerv alanları için genel standartları belirlemektedir. Geri dönüşüme yönelik teşviklerin eksikliği döngüsel ekonominin teşvik edilmesine yönelik kamu politikalarıyla ilgili olarak yapılan görüşmelerde işaret edilen kritik hususlardan biridir. Farklılaştırılmış vergi yükleri veya bu faaliyet kolunu cazip bir şekilde destekleyen koşullar mevcut değildir (CNI, 2020, ss.52-53).Tüm bu uygulama ve ekonomik kalkınmayı da destekleyici teşvik edici araştırma ve projelerin daha işlevsel ve verimli olarak somut getirileri elde edecek ulusal bir stratejik plan çerçevesinde yapılması gerekliliği göz önünde tutularak bütünsel bir yönetişim anlayışı çerçevesinde 2024 yılında İlk Ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi (ENEC) imzalanmıştır. Bu ulusal düzeydeki strateji, kamu, özel sektör ve kar amacı gütmeyen organizasyonların eşgüdümlü olarak hareket etmesinin döngüsel ekonomi ilkelerini daha az zamanda daha verimli bir şekilde gerçekleştirebilmek bakımından önemini ortaya koymaktadır.

1.3. Çin Döngüsel Ekonomi Süreçleri

1970'lerden bu yana, özellikle "Reform ve dışa açılma" politikasının önerilmesinden sonra, Çin'in GSYİH'si 30 yıl içinde 106 milyar dolardan 2,4 trilyon dolara çıkarak dünyanın dördüncü büyük ekonomisi konumuna gelmiştir (Yap, 2005'den aktaran Chen, 2023,ss.). Bu hızlı gelişim ve dönüşümle birlikte, hızlı sanayileşme, kentleşme ve gevşek çevre denetimi sebebiyle çevresel sorunlar endişe verici boyutlarda ortaya çıkmaya başlamıştır (Chen, 2023, ss.). Çinli politika yapıcılar on yıllardır ekonomik kalkınma ve çevrenin korunmasını uyumlaştırmanın yollarını araştırmaktadır (NDRC, MEP and NBS, 2007'den aktaran Ellen MacArthur; 2018, ss.19-20). 1990'larda Çinli akademisyenler Çin'in daha sürdürülebilir bir ekonomik geleceğe ulaşmasına yardımcı olacak yeni bir model olarak döngüsel ekonomiyi önermişlerdir. O zamandan bu yana döngüsel ekonomi kavramı ulusal ekonomi stratejisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ve son üç Beş Yıllık Plan boyunca geliştirilmiştir (Ellen MacArthur, 2018, ss.19-20). Çin Komünist Partisi 16. Ulusal Kongresi'nde (NCCCP) daha da iddialı bir kalkınma gündemi taahhüt edilerek 2002 yılında döngüsel ekonomi kavramını politikalarına dahil etmiştir. Bu arada, daha temiz bir üretim stratejisinde, döngüsel ekonomi kavramı resmi olarak kabul edilmiştir, fakat 1973'ten beri çeşitli sürdürülebilirlik girişimleri uygulanmıştır. 2002 yılında döngüsel ekonomi kavramı resmi olarak 16. Çin Komünist Partisi 16. Ulusal Kongresi'nde tanıtılmış ve geleceğeyönelik bir rehber olarak kabul edilmiştir. 2006-20210 döneminde 11. Beş yıllık kalkınma planı (2008) Döngüsel ekonomi Teşvik Kanunu (CEPL) enerji verimliliğinin yanında su ve hava kirliliğinin ele alınmasına odaklanan kanun olarak yer almaya başlamış döngüsel ekonomi ve ulusal kalkınmayı uyumlaştırmak için bütüncül bir yaklaşım başlatmıştır. 2012 yılında Çin Komünist Partisi 18. Ulusal Kongresi'nde tam teşekküllü bir kaynak geri dönüşüm sistemi kurularak döngüsel ekonomi yeni bir stratejik düzeye getirilmiştir. Bu, 2020 yılına kadar her yönden orta derecede refah bir toplum inşa etme görevlerinden biridir. 13. Beş yıllık kalkınma planında (2016-2020), Döngüsel ekonominin ulusal bir politika ve ekonominin temel bir ayağı olarak önemi daha da doğrulanmıştır. Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (NDRC) tarafından 2016 yılında yayınlanan Döngüsel Kalkınma Öncü Eylem Planı (CDLAP), çevresel ve sosyal dışsallıkların nedenlerini ele almayı ve yeni dijital çözümlerdeki fırsatları vurgulamayı hedeflemektedir. Ayrıca, yeni dijital çözümlerdeki fırsatlar, ürünlerin tasarım aşamasında döngüsel ekonomi ilkelerini entegre etme potansiyeli ve yeni iş modelleri vurgulanmaktadır. 2017 yılında CEPL, endüstriyel sistemlerin döngüselliğine daha fazla vurgu yapacak şekilde revize

edilmiştir. 2020 yılında, kısmen uluslararası ticaretteki istikrarsızlık nedeniyle, iç tüketime öncelik vermek için geleneksel döngüsel ekonomi stratejisinden "ikili dolaşım" geliştirilmiştir (Chen, 2023, s.7). Ekonomiyi yeniden yönlendirmeye yönelik ulusal bir strateji olarak, 2020 yılında iç dolaşıma öncelik vermek üzere 'ikili dolaşım' (yurtiçi-uluslararası dolaşım) önerilmiştir. Döngüsel ekonomiye ilişkin son 14. Beş yıllık Kalkınma Planı (2021-2025), ulusal kaynak güvenliğini sağlamak için hedefler belirleyerek kaynakların korunmasını ve geri dönüşümünü teşvik etmeye devam etmektedir. Daha da önemlisi, iklim değişikliğiyle mücadelede ve 2060 yılına kadar karbon nötrlüğüne ulaşmada bir yaklaşım olarak döngüsel ekonominin önemini açıkça belirtmektedir. 14. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bir dizi sayısal hedef belirlenmiş ve üç temel görev sıralanmıştır. Sayısal hedefler; 1) Kaynak verimliliğinin 2020 seviyelerine kıyasla %20 artırılması. 2) Birim GSYİH başına enerji tüketiminin ve su tüketiminin 2020 seviyelerine kıyasla sırasıyla %13,5 ve %16 oranında azaltılması. 3) Bitkisel saplar için %86, dökme katı atıklar için %60 ve inşaat atıkları için %60'lık bir kullanım oranına ulaşılması. 4) 60 milyon ton atık kağıt ve 320 milyon ton hurda çeliğin değerlendirilmesi. 5) 20 milyon ton geri dönüştürülmüş demir dışı metal üretimi. 6) Kaynak geri dönüşüm endüstrisinin çıktı değerinin 5 trilyon RMB'ye (773 milyar ABD Doları) çıkarılmasını amaçlamaktadır. Üç ana hedefin ilki; Bir kaynak geri dönüşüm endüstrisi sistemi oluşturmak ve kaynak kullanım verimliliğini artırmak. İkincisi; Atık malzemeler için bir geri dönüşüm sistemi oluşturmak ve geri dönüşüm odaklı bir toplumu teşvik etmek. Üçüncüsü ise; Tarımsal döngüsel ekonominin gelişiminin derinleştirilmesi ve döngüsel tarımsal üretimin tesis edilmesidir. Çin döngüsel ekonomi projelerini ve faaliyetlerini makro (tek amaçlı şirketler ve onların ürettikleri ürün ve hizmetler gibi),mezo (eko-endüstriyel parklar EIP ve tedarik zincirlerini içeren simbiyotik girişim ve birlikler), ve mikro düzey (ülkeler, eyaletler ve şehirler) (Biwei Su, 2012; Ogunmakinde, 2019'dan aktaran Chen, 2023, s.9) olmak üzere üç seviyede teşvik etmektedir. Mezo seviyeye daha yakından bakıldığında, Çin Eko-Endüstriyel Parkları (EIP'ler) 2001 yılından bu yana (Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ile işbirliği içinde) kurulmuş ve ölçek ve hız açısından bir adım öne geçmiştir. Daha yüksek kaynak kullanımı, yeşil fabrikaların inşası ve eko-endüstriyel gösteri parklarının oluşturulması, endüstriyel parklar alanında her zaman takip edilmektedir. İkinci el emtia piyasası, internet ticaretinin eşlik eden sıklığı ile daha standart bir gelişmeyi hedefleyen bir başka gelişme odağıdır. Ayrıca tarımsal CE, atıkların (mahsul samanı, hayvan gübresi ve diğer ormancılık atıkları gibi) değerlendirilmesi ve çiftçilerin köylerde geri dönüşüm tesislerinin kurulmasına katılmaları için yönlendirilmesi yoluyla güçlendirilmektedir. Mikro düzeyde, çabalar tasarım kılavuzlarının ve sınıflandırmanın iyileştirilmesine, zorunlu ve gönüllü denetimlere ve teşvik ve cezaların oluşturulmasına odaklanmaktadır (Chen, 2023, ss. 9-10).Çin'in döngüsel ekonomi gelişiminde zorluklar koordinasyon zorlukları, dengesiz gelişim, sürdürülemez başarı ve temel araştırma eksikliği olarak tespit edilebilirdir (Chen, 2023, s.20). Bu zorlukların aşılması için kar amacı gütmeyen sivil toplum örgütleri ile daha kapsamlı işbirliği, OECD gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar ile koordinasyonun güçlendirilmesi, proje ve finansman süreçlerinin sürdürülebilir niteliklerinin arttırılması ye kamu finansmanının yanında özel sektör finansmanı ile çeşitlendirilmesi, yönetimlerin düzenlemeleri ve sınai çabaların yanı sıra toplumun genelinde kültürel değişimin döngüsel ekonomiyi içselleştirecek şekilde değiştirilmeye çalışılması da bir çözüm yolu olarak önerilebilirdir.

2. Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu kısmında; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının döngüsel ekonomi için seçilen göstergeler üzerindeki etkisini uygulanan ekonometrik analiz yöntemleriyle

istatistiksel olarak elde edilecek neticelerin döngüsel ekonominin finansmanında bir kaynak olarak etkinliği ve verimliliği bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.1. Literatür Araştırması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etki ettiği ve etkilendiği makroekonomik değişkenlerin ekonometrik analiz içeren çalışmalar literatüründe tam bir bütünsellik içinde olmayışının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; çalışma yapılan ekonomi ve veya ekonomi gruplarının örneklemin farklı olması, ekonometrik analiz için gerçekleştirilen test nitelik ve türlerinin farklı olması, ele alınan veri dönemlerinin farklı olması ve incelenen bağımlı değişken ve ya değişken gruplarının farklı niteliklerde olması sayılabilir. Ancak ekonomik büyüme istihdam enerji kullanımı atık üretimi gibi makro ekonomik değişkenleri inceleyen çalışmalar kısmen ortak noktaları olan neticeler elde ettikleri de geri planda tutulmamalıdır. Literatür araştırmasına konu olan çalışmalar DYY ve ilgili makro ekonomik değişkenleri içermekte elde edilen neticelere göre (pozitif yönde anlamlı ilişkinin bulunması, anlamlı ilişkinin bulunmaması, negatif yönde anlamlı ilişkinin bulunması kıstaslarına göre) sınıflandırma yapılmıştır. Literatür yazınında ön planda DYY'nin ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı ilişkide olduğu neticesini elde eden çalışmaların sayısal bakımdan daha fazla olduğu gözlemlenebilir bir durumdur. Borensztein vd.;(1995), Bengoa ve Robles;(2002), Hsiao ve Shen;(2003), Chowdhury ve Mavrotas;(2005), Alfaro ve Charlton;(2007), Al-Irani;(2007), Okuyan ve Erbaykal;(2007), Örnek;(2008), De Mello;(1999), Peng vd. ;(2016), Pal;(2023) DYY ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit eden çalışmalar arasında yer almaktadır. Albulescu vd. (2019) 14 Latin Amerika ülkesini 1980-2010 dönemi için inceledikleri çalışmalarında düşük karbon salınımı seviyesi için DYY'nin çevresel bozulmaya etkisinin negatif olduğunu belirlemişlerdir, bunun anlamı Paraguay Nikaragua ve Honduras gibi Latin Amerika ülkelerine gelen çokuluslu şirketler çevre dostu teknolojiler getirmiş olduklarıdır. Haug ve Ucal (2019) Türkiye örnekleminde 1973-2011 dönemi için doğrusal olan ve doğrusal olmayan ARDL Modeli ekonometrik analiz yöntemi ile DYY'nin co2 değişkeni üzerinde uzun dönemde etki sahibi olmadığını bulmuşlardır.Kesbiç ve Çevik (2021) Türkiye ve 11 adet Latin Amerika ülkesini 2000-2018 dönemi için DYY ve teknoloji değişkeni ile nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Yılmazer (2010) 1991-2007 çeyrek dönemlik analizi ile DYY ve ekonomik büyüme üzerinde zayıf bir nedensellik bağı tespit etmiştir. Olokoyo (2012) Nijerya ekonomisi 1970-2007 dönemi için DYY, bütçe dengesi ve döviz kurları değişkenlerinin reel GSYİH üzerinde etkisini analiz etmiştir. Çalışmada DYY'nin Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı OLS modeli ile tahmin edilen denklemde belirlenmiştir. Temiz ve Gökmen (2014) 1992-2007 üçer aylık dönemler itibariyle incelemelerinde Johansen koentegrasyon testi Granger nedensellik analizi ve OLS yöntemini kullanmışlardır. Bu araştırmada Türkiye'de kısa ve uzun vadede DYY girişleri ile ekonomik büyüme arasında belirgin bir korelasyon bulamamışlardır. Magazzino ve Mele (2022) 1971-2017 yılları arasında Malta'da DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmalarında, birim kök ve durağanlık testleri DYY'nin durağan olduğunu, reel GSYİH, ticaret ve imalatın ise 1.dereceden entegre olduğunu ortaya koymaktadır. Nedensellik testlerinin sonuçları, DYY ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmadığı göz önüne alındığında, tarafsızlık hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Mencinger (2003) geçiş ekonomilerini örneklem aldığı çalışmasında panel veri analizi ile DYY ve ekonomik büyüme arasında ilişkiyi inceleyerek negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Sarkar (2007) 1970-2002 dönemi verileri ile EKKY, düzeltilmiş ve rassal etkili regresyon analizleri ve de otoregresif dağılımlı gecikme yaklaşımı ile 51 adet ülkeyi incelediği

çalışmasında 4 ülke için DYY ve GSYİH değişkenleri arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

2.2. Ekonometrik Analiz İçin Testler

Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının giriş değerlerindeki yıllık yüzde değişimin atık kaynaklı karbon emisyon oranına, gsmh yıllık artış oranına, imalatı da içeren sanayi katma değerli üretim oranına ve yenilenebilir enerji kullanım oranına etkisini test etmek hedefi ile oluşturulan denklem $fd_t = f(co2w_t, gsmh_t, san_t, re_t)$ şeklinde daha sonra serileri durağanlaştırmak amacıyla birinci dereceden farkları alınarak;

$dfdi_{it} = f(dco2w_{it}, dgsmh_{it}, dsan_{it}, dre_{it})$ şeklinde fonksiyonel olarak ifade edilmiştir.

Eşitlikte i (i = 1 … … .N) ülkeleri, $t(t = 1 \dots \dots \dots . T)$ zamanı göstermektedir.

Modelde kullanılan tüm değişkenler 1990-2021 veri dönemini kapsamakta olan yıllık verilerdir. Kaynağı Dünya Bankası'ndan elde edilerek ve yıllık yüzde değişim değerleri hesaplanarak modele dahil edilmişlerdir. FDI değişkeni bağımsız değişken olarak Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları iç yıllık akışları yüzde değişimini temsil etmekte ve modelde dfdi kısaltması ile yer almaktadır. Bağımlı değişken CO2W Atık kaynaklı karbon dioksit emisyonunu temsil etmekte ve modelde dco2w kısaltması ile yer almaktadır. Bağımlı değişken GSMH Gayrisafi milli hasıla yıllık artış oranını temsil etmekte ve modelde dgsmh kısaltması ile yer almaktadır. Bağımlı değişken SAN İmalatı da içeren sanayi katma değeri (GSMH %'si) olarak temsil etmekte ve modelde dsankısaltması ile yer almaktadır. Bağımlı değişken RE Yenilenebilir enerji tüketimi (toplam enerji tüketiminin %'si) temsil etmektedir ve modelde dre kısaltması ile yer almaktadır.

Tüm değişkenlerin birinci dereceden farkları alınmıştır, bunun nedeni değişkenlerin düzeyde durağanlığının sağlanmayışı ve birinci farklar değerlerinde durağanlığın sağlanması olmuştur. Modelde *dfdi, dco2w, dgsmh, dsan, dre*şeklinde kısaltmaları kullanılmıştır. Bütün değişkenler endeks değişimi ve yıllık yüzde değişim değerleri alınarak modele dahil edilmiştir.

Tablo 1: Birimler Arası Korelasyonun Tespiti İçin Peseran'ın CD Testi

Değişkenler	**CD testi**	**Olasılık Değeri**	**corr**	**Abs (corr)**
dfdi	0.62	0.534	0.065	0.176
dco2w	-0.95	0.342	-0.099	0.142
dgsmh	3.62	0.000	0.375	0.375
dsan	1.23	0.218	0.128	0.128
dre	1.04	0.297	0.108	0.158

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Birimler arası korelasyonun varlığı birinci dereceden farkları alınmış değişkenler ile gerçekleştirilen Peseran CD testi neticesinde ispatlanmıştır. H_0 hipotezi reddedilmiş birimler arası korelasyon varlığı kabul edilmiştir. Serilerde birimler arası korelasyon olduğu anlaşıldığından ikinci kuşak panel birim kök testleri kullanılarak durağanlık sınanacaktır.

Tablo 2: Durağanlık Analizi Peseran'ın CIPS Testi

Değişkenler	**t-bar**	**cv10**	**cv5**	**cv1**	**Z[t-bar]**	**P-value**
dfdi	**-5.785**	**-2.210**	**-2.330**	**-2.550**	**-7.380**	**0.000**
dco2w	**-4.345**	**-2.210**	**-2.330**	**-2.550**	**-4.727**	**0.000**
dgsmh	**-5.149**	**-2.210**	**-2.330**	**-2.550**	**-6.209**	**0.000**
dsan	**-2.914**	**-2.210**	**-2.330**	**-2.550**	**-2.089**	**0.018**
dre	**-2.698**	**-2.210**	**-2.330**	**-2.550**	**-1.691**	**0.045**

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Farkları birinci dereceden alınan değişkenlerin durağan oldukları gerçekleştirilen ikinci nesil panel birim kök testi neticesinde elde edilmiştir.

Tablo 3: Homojenliğin Testi

ddfdi	**Coeff.**	**Standart Hata**	**z**	**P>|z|**	**%95 [Conf. Interval]**	
dco2w	596.1705	1640.37	0.36	0.716	-2618.896	3811.237
dgsmh	4.711609	4.15852	1.13	0.257	-3.438941	12.86216
dsan	7.008072	6.506265	1.08	0.281	-5.743973	19.76012
dre	1.676184	5.979445	0.28	0.779	-10.04331	13.39568
sabit terim	3.74038	8.699074	0.43	0.667	-13.30949	20.79025
Parametre Sabitliği Testi	KiKare(10) = 8.49 Prob > chi2 = 0.5808					

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Analizde birinci dereceden farkları alınmış değişkenler kullanılmıştır. Tablonun en altında yer alan homojenlik testi neticelerine göre H_0boş hipotezi reddedilmiş, modelin parametrelerinin heterojen özelliğe sahip olduğu kabul edilmiştir.Swamy S testi bu hali ile ikinci kuşak PDOLS ve Heterojen DOLSMG tahmincileri arasında seçim yapmak için kullanılabilir koşullara sahiptir.

Tablo 4: Panel Eşbütünleşme Modeli Westerlund Testi

Statistic	**Value**	**Z -value**	**P-value**	**Robust P-value**
Gt	**-4.070**	**3.522**	**0.000**	**0.000**
Ga	**-15.555**	**1.382**	**0.083**	**0.000**
Pt	**-7.390**	**3.622**	**0.000**	**0.000**
Pa	**-15.419**	**2.204**	**0.014**	**0.000**

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Gt ve Ga değerleri heterojen panel değerleri %5'lik olasılık değerinden küçük olduğu için uzun dönemli eş bütünleşik ilişki vardır denir. Homojen panel değerleri Pt ve Pa da belirlenen güven aralığında anlamlıdır.

Tablo 5: Panel Dinamik En Küçük Kareler Tahmincisi (PDOLS)

Değişkenler	**Beta**	**t-stat**
dco2w_td	-93.09	-.7661
dgsmh_td	-1.759	-.2188
dsan_td	-20.54	-4.605
dre_td	11.53	1.045

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Tablo da yapılan heterojen PDOLS tahmin sonuçlarına göre her dört değişken de %95 güven aralığında anlamlıdır.

Tablo 6: İkinci Kuşak Panel Hata Düzeltme Ortak Korelasyonlu Etkiler (CCE) ve Ortak Korelasyonlu ortalama Grup (CCEMG)Tahmincileri Testi

```
. xtdcce2 dfdi dco2w dgsmh dsan dre, cr(_all) reportc lr( fdi co2w gsmh san re) full
(Dynamic) Common Correlated Effects Estimator - Mean Group

Panel Variable (i): id                          Number of obs     =         93
Time Variable (t): years                        Number of groups  =          3
                                                Obs per group (T) =         31

Degrees of freedom per group:
 without cross-sectional averages   = 21        F(60, 33)         =       2.32
 with cross-sectional averages      = 11        Prob > F          =       0.01
Number of                                       R-squared         =       0.81
 cross sectional lags               = 0         Adj. R-squared    =       0.45
 variables in mean group regression = 30        Root MSE          =      37.25
 variables partialled out           = 30
                                                CD Statistic      =      -2.84
                                                   p-value        =     0.0046
```

dfdi	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
Short Run Est.						
Mean Group:						
dco2w	-386.1438	436.5512	-0.88	0.376	-1241.768	469.4808
Individual Results						
dco2w_1	274.7571	2346.982	8.54	0.000	-4325.242	4874.757
dco2w_2	-1210.698	5910.731	-4.88	0.000	-12795.52	10374.12
dco2w_3	-222.4907	1365.294	-6.14	0.000	-2898.417	2453.436
dgsmh	8.020413	2.376182	3.38	0.001	3.363183	12.67764

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Yapılan testler ile elde edilen çıktıda panel hata düzeltme modelinin CCE tahmincisi ile tahmini altta birimler bazında ve üstte tüm panel için yer almaktadır. Modelde birimler bazında hata düzeltme parametreleri ülkeler için negatif ve anlamlıdır. Tüm panel için hata düzeltme parametresi negatif (-0.28) ve anlamlıdır, beş değişken arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Buna göre, bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık %28'i bir sonraki dönemde düzelecek ve yaklaşık 4 dönem sonra sistem dengeye ulaşacaktır. Uzun dönem parametresi anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 7: Panel VAR Modelinin Dimitrescu ve Hurlin Granger Nedensellik Testi

. xtgcausefdigsmh, lags(aic)		
Dumitrescu&Hurlin (2012) Granger non-causality test results:		
Optimal number of lags (AIC): 8 (lagstested: 1 to 8).		
W-bar =	**18.0316**	
Z-bar =	**4.3438**	**(p-value = 0.0000)**
Z-bar tilde =	**1.0150**	**(p-value = 0.3101)**
H0: gsmh does not Granger-cause fdi.		
H1: gsmh does Granger-cause fdi for at least one panelvar (id).		

(Kaynak: Çevik, Hepaktan, 2024)

Panel VAR Dimitrescu ve Hurlin Granger nedensellik analizi için testi gerçekleştirilmiştir. H_0 hipotezi "gsmh değişkeni fdi değişkeninin Granger nedeni değildir", şeklinde kurulmuştur. H_1 hipotezi ise "gsmh değişkeni en ez bir panel var modeli için fdi değişkeninin nedenidir", şeklinde kurulmuştur.Akaike bilgi kriteri baz alınarak ve bir dönem gecikmeli değerler dikkate alınarak Panel VAR modeli ve arkasından kurulan nedensellik analizi neticesinde H_0 hipotezi reddedilerek H_1 temel hipotezi kabul edilerek gsmh değişkeni fdi değişkeninin en az bir panel var modelinde Granger nedenidir şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca fdi değişkeni ile gsmh değişkeni arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi mevcuttur. Doğrudan yabancı yatırımlardan yenilenebilir enerji kullanım oranına doğru anlamlı pozitif nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca nedensellik test neticeleri doğrudan yabancı yatırımlardan atık kaynaklı karbon emisyon oranına doğru pozitif ve anlamlı ve karşılıklı nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Döngüsel Ekonominin ölçek kazanması ve tam potansiyelini gerçekleştirmesi için, daha kaliteli eğitim, özel kamu politikaları, döngüselliğe dayalı altyapı ve yenilikçi teknolojiler gibi bu geçişi mümkün kılacak koşulların yaratılması gerekmektedir(CNI, 2020, s.36).Ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlama sadece gelişmiş ya da sadece gelişmekte olan ekonomilerin çevresel sosyal ve yönetimsel katılımıyla sınırlandırılıp gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Döngüsel ekonominin evrensel beş ilkesini (Ellen MacArthur, 2021) gerçekleştirmeyi de içeren sürdürülebilir çevre sürdürülebilir iş döngülerini kurmak korumak ve geliştirmek tüm gelişmişlik düzeyinde olan ülkelerin kamu, özel sektör ve kar amaçları gütmeyen girişimlerin ortak çabası ve katılımı ile etkin ve verimli uzun vadede olumlu etkilerini koruyan şekilde gerçekleştirilmesini sağlayabilir. Ekonometrik analiz çalışmasının da gösterdiği üzere doğrudan yabancı yatırımlar ile karbon emisyonun pozitif etkileşimde olması atık kaynaklı karbon dioksit salınımını azaltmak için DYY'leri azaltmak değil bilakis; bu tür yatırımların yeşil sektörlerin iş alanlarına yeşil finansmanın katma değeri yüksek sürdürülebilir proje alanlarına yönlendirilmesi, bu alanlardaki DYY'nin arttırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Politika yapıcılara bu alanlara yönlendirilecek DYY'lerin teşviklerinin arttırılması ve güçlü işlevselliğini sağlayan kanun ve yönetmelikler ile desteklemesi gerektiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için döngüsel ekonominin prensiplerini içeren dönüşümü gerçekleştirmede öncelik olacak politikaları ve uygulamaları ön plana almak, döngüsel ekonomiyi destekleyecek alt yapı yatırımlarının fon bakımından desteklenmesi ve evrensel döngüsel ajandanın kapsayıcı bir şekle desteklenmesi hem gelişmekte olan ekonomilerde hem de küresel çapta sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla da uyumlu bir vizyon geliştirilmesi için önem arz etmektedir.

Kaynakça

Aysan, Ahmet Faruk & Tarık Büyükdeniz, (2022). "Döngüsel Ekonominin Sermaye Piyasaları Yoluyla Finansmanı: Yeşil Tahviller", M. Bulut ve C. Korkut (Eds). Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Hayat (s.23-44). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. DOI: 10.53478/TUBA.978-605-2249-97-0.ch02.

Albulescu, Claudiu Tiberiu & Aviral Kumar Tiwari & Seong-MinYoon & Sang Hoon Kang, (2019). "FDI, income, and environmental pollution in Latin America: Replication and extension using panel quantiles regression analysis" Energy Economics, Elsevier, vol. 84(C), 2019. https://ideas.repec.org/a/eee/eneeco/v84y2019ics0140988319302853.html

Alfaro, Laura & Andrew Charlton, (2007). "Growth and the Quality of Foreign Direct Investment: Is All FDI Equal", Harvard Business School Review, May 2007. http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/07-072.pdf

Al-Iriani, Mahmoud (Corresponding Author Fatima Al-Shamsi), (2007). "Foreign Direct Investment and Economic Growth in the GCC Countries: A Causality Investigation Using Heterogeneous Panel Analysis." Topics in Middle Eastern and North African Economies, electronic journal, Vol:9 No:1, pp.1–31, 2007.

Batmaz, Nihat & Sevinç Tekeli, 2009. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, Polonya Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği", Ekin Yayınevi, Bursa, 2009

Bengoa, Marta & Blanca Sanchez Robles, (2003). "Foreign Direct Investment, Economic Freedom And Growth: New Evidence From Latin America", European Journal of Political Economy, Vol. 19, 2003, pp.529–545.

Borensztein, Eduardo & Jose De Gregorio & Jong-Wha Lee, (1995). "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth", NBER Working Paper Series, Working

Paper Series No. 5057, National Bureau Of Economic Research Cambridge, MA02138, March 1995.
Chen, R. (2023). China's Circular Economy Policies: Review and Reflection A Circular Economy Vision. Editors: Sophia Vlieger de Oliveira Claire Mahut, Circular Press: Issue Nb. 4, 17.01.2023 ISBN 978-87-94507-10-3, Circular Innovation Lab, Copenhagen, Denmark. https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/2023-08/China%E2%80%99s%20Circular%20Economy%20Policies_%20Review%20and%20Reflection.pdf
Chowdhury, Abdur & George Mavrotas, (2005). "FDI and Growth: A Causal Relationship", United Nations University WIDER World Institute for Development Economics Research, ResearchPaper No. 2005/25 June 2005. https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rp2005-25.pdf
De Mello Jr., Luiz R. (1999). "Foreign Direct Investment-led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data.", Oxford Economic Papers, Vol. 51, No: 1, Oxford University Press, 1999, pp. 133-151.
Ellen Macarthur Foundation (2024). Brazil Establishes First National Circular Economy Strategy, Published on 11 July 2024. Erişim tarihi: 16.11.2024 https://www.ellenmacarthurfoundation.org/news/brazil-establishes-first-national-circular-economy-strategy
Ellen MacArthur Foundation, (2020). "The circular economy opportunity for urban andindustrial innovation in China", https://emf.thirdlight.com/file/24/GgC25OAGfanNXPGgtzZG8Yq0r/The%20circular%20economy%20opportunity%20for%20urban%20and%20industrial%20innovation%20in%20China.pdf
Ellen MacArthur Foundation, (2021). "Universal Circular Economy Policy Goals (2021)", https://emf.thirdlight.com/file/24/GgC25OAGLztng9GgtcoGqo7OJA/%5BEN%5D%20Universal%20circular%20economy%20policy%20goals.pdf
Erdoğan, Ali, 2016. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği (2.Basım) Mart 2016, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2016.
European Commission, (2023). Communication From The Commission To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions A Green Deal Industrial Plan For The Net-Zero Age. Brussels, 1.2.2023 Com(2023) 62 Final https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0062
Haug, Alfred A. & Meltem Ucal. (2019). "The role of trade and FDI for CO2 emissions in Turkey: Nonlinear relationships," Energy Economics, Elsevier, vol. 81(C), pages 297-307, 2019.
Hsiao, Cheng & Yan Shen, (2003). "Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Importance of Institutions and Urbanization", Economic Development andCulturalChange, Vol. 51, No. 4, 2003.
Institut Montaigne, (2016). The Circular Economy: Reconciling Economic Growth With The Environment. Circular Economy Policy Papers, November 2016. https://www.institutmontaigne.org/ressources/publications-pdfs/circular-economy-policy-paper.pdf
International Monetary Fund, (IMF), (2023). Regional economic outlook. Europe: restoring price stability and securing strong and gren growth. Washington, DC: International Monetary Fund, 2023. World economic and financial surveys. Nov. 2023.

https://www.imf.org/en/Publications/REO/EU/Issues/2023/10/13/regional-economic-outlook-for-europe-october-2023
International MonetaryFund, (IMF), (2024). Global financial stability report. Steadying the Course: Uncertainty, Artificial Intelligence, and Financial Stability 2024. Washington, DC: International Monetary Fund, 2002, Semiannual Began with issue for March 2002. ISBNs: 979-8-40027-761-0 (web PDF) https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2024/10/22/global-financial-stability-report-october-2024
Jaumotte, F. & Kim, J. & Pienknagura, S. & Schwerhoff, G., (2024). Policies to Foster Green FDI: Best Practices for Emerging Market and Developing Economies. Staff Climate Notes Volume 2024, Issue 004 (2024), Publisher: International MonetaryFund, accessedNovember 8, 2024, https://doi.org/10.5089/9798400289927.066
Karahan, H., & Hepaktan, C. E. (2024). "Determinants of Rural Development in European Union Countries and Türkiye". İzmir İktisat Dergisi, 39(1), 1-27. https://doi.org/10.24988/ije.1142078
Kesbiç, C., & Çevik, S. (2021). Döngüsel Ekonomi Göstergelerinin Türkiye Ve Seçili Latin Amerika Ülkelerine Gerçekleştirilen Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz Örneği. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 16(64), 1624-1641. https://doi.org/10.19168/jyasar.970013
Magazzino, C. & Marco Mele, (2022). "Can a change in FDI accelerate GDP growth? Time-seriesandANNsevidence on Malta", The Journal of Economic Asymmetries, Vol.25, (2022), e00243
Mencinger, J. (2003). "Does Foreign Direct Investments Always Enhance Economic Growth?", Kyklos, International Review for Social Sciences, Vol 56, 2003.
Murshed, M., (2023). "An empirical re-investigation for verifying the pollution haven hypothesis concerning the foreign direct investment-carbon intensity nexus: Contextual evidence from BRICS", Environmental Challenges, Volume 13, 2023, 100793, ISSN 2667-0100, https://doi.org/10.1016/j.envc.2023.100793. (https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2667010023001166)
National Confederation of Industry – (CNI), (2020). Circular economy: strategic path for Brazilian industry / National Confederation of Industry. Brasília: CNI, 2020. https://static.portaldaindustria.com.br/media/filer_public/3a/a6/3aa67ad0-4e7c-46c8-8b10-0c6d097f35cf/circular_economy_-_interativo.pdf
OECD (2023), OECD Economic Surveys: Brazil 2023, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/a2d6acac-en .
Olokoyo, F., O. (2012). "Foreign Direct Investment And Economic Growth: A Case Of Nigeria", BVIMR's Journal Of Management Research, Vol. 4, No: 1, 2012, pp.1-30.
Okuyan, H.Aydın ve Erman Erbaykal, (2007). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 19, Sayı: 67, ss. 47-58, 2007.
Örnek, İbrahim (2008). "Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 2, 2008, ss.199-217.
Paes, M. X. & Puppim de Oliveira, J., A. &Mancini, S., D. &Rieradevall, J., (2024). Waste management intervention to boost circular economy and mitigate climate change in cities of developing countries: The case of Brazil. Habitat International, Volume 143, January 2024, 102990, ISSN 0197-3975, https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2023.102990
Pal, Mahendra, (2023). "FDI-Growth Nexus in India: CointegrationandCausality", June

2023 DOI: 10.1007/978-981-99-2299-4_3Inbook: Foreign Capital and Economic Growth in India
Peng, Hongfeng & Xiaoyu Tan, & Yanli Li & Liqin Hu, (2016). "Economic Growth, Foreign Direct Investment and CO2 Emissions in China: A Panel Granger Causality Analysis", Sustainability, MDPI, 8. 233. 10.3390/su8030233. https://www.researchgate.net/publication/297594819_Economic_Growth_Foreign_Direct_Investment_and_CO2_Emissions_in_China_A_Panel_Granger_Causality_Analysis
Preston, F. & Lehne J. & Wellesley L. (2019). An InclusiveCircular Economy Priorities for Developing Countries. Research Paper, Energy, Environment and Resources Department, May 2019. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2019-05-22-Circular%20Economy.pdf
Sarkar, P. (2007). "Does Foreign Direct Investment Promote Growth? Panel data and Time Series Evidence from Less Developed Countries, 1970-2002", MPRA, Vol. 6, No: 5176, 2007, pp.1–23.
Schröder, P. & Barrie, J. (2024). How the circular economy can revive the Sustainable Development Goals, Priorities for immediate global action, and a policy blueprint for the transition to 2050. Research Paper, Environment and Society Centre, September 2024 https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-09/2024-09-19-how-the-circular-economy-can-revive-the-sdgs-schr%C3%B6der-barrie.pdf
Sürdürülebilir Üretim, (2024). Dönüşen Kentler Dubai: Gelecek Şehri. Sürdürülebilir Üretim Dergisi Yıl: 2024 Sayı: 17, Temmuz Ağustos 2024. https://www.surdurulebiliruretim.com/dubai-gelecek-sehri/
Tatoğlu Yerdelen, Ferda. 2017. "Panel Veri Ekonometrisi" (Birinci Basım), Beta Basım Yayım, Ankara, 2017.
Tatoğlu Yerdelen, Ferda. 2017. "Panel Zaman Serileri Analizi" (Birinci Basım), Beta Basım Yayım, Ankara, 2017.
Tavares, Aline S. & Suzana Borschiver & Claudio J. A. Mota, (2024). "5 The circular economy in Brazil: cases and policies" In Cyclic Economy: Policies in Major Countries and the EU edited by MicheleAresta, Angela Dibenedetto and Franck Dumeignil, 97-112. Berlin, Boston: De Gruyter, 2024. https://doi.org/10.1515/9783110767179-005
Temiz, D. & Gökmen, A. (2014). "FDI Inflow As An International Business OperationbyMNCs And Economic Growth: An Emprical Study On Turkey", International Business Review, Vol. 23, 2014, pp.145-154.
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2013. "Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu", Aralık 2013.
Türkiye Döngüsel Ekonomi Platformu, (2024). Döngüsel Ekonomi Nedir, Erişim Tarihi: 16.11.2024 https://donguselekonomiplatformu.com/knowledge-hub/article_1-what-is-the-definition-of-a-circular-economy_11.html
Xocaira Paes, M.& Jose A. Puppim de Oliveira & SandroDonnini Mancini, & Joan Rieradevall, (2024). "Waste management intervention to boost circular economy and mitigate climate change in cities of developing countries: The case of Brazil", Habitat International Volume 143, January 2024, 102990. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397523002503
United Nations Conference Trade And Development (UNCTAD). "World Investment Report 2015 Regional Investment Trends Chapter II" s.61-62. http://unctad.org/en/PublicationChapters/wir2015ch2_en.pdf
Yalçın, Ö., & Negiz, N. (2020). Türkiye'de Kentsel Alanlarda Döngüsel Ekonomi

Uygulamaları Üzerine Bir Yazın İncelemesi. Akademia Doğa Ve İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 25-44. https://dergipark.org.tr/tr/pub/adibd/issue/56994/804537#article_cite
Yamaguchi, S. (2021). "International trade and circular economy –Policy alignment. OECD Trade and Environment", Working Papers, No. 2021/02, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/ae4a2176-en.
Yeşil Büyüme Bilgi ve Eğitim Platformu, 2024. https://yesilbuyume.org/avrupa-yesil-mutabakati-ve-surdurulebilir-finans/ erişim tarihi: 12.12.2024
Yılmazer, M. (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt: 8, Sayı:1, 2010, s.241-260.

Azərbaycanda Problemli Kreditlər və Əmanətin Sığorta Olunmasının Mövcud Vəziyyəti

Sübhan İbrahimov[30]

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, AZ1130, Azadlıq pr., 181

Xülasə

Məqalənin məqsədi- Azərbaycanda problemli kreditlər və əmanətin sığorta olunmasının mövcud vəziyyətinin təhlilindən ibarətdir.

Metodologiya – Məqalədə müqayisəli təhlil, üfuqi və şaquli təhlil metoddan istifadə olunmaqla problemli kreditlərin təhlili, əmanətlərin sığortasının əhəmiyyəti və sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri ilə bağlı əsas məqamları araşdırılmışdır.

Azərbaycanda Problemli kreditlərin artması səbəbləri, əmanətlərin sığorta olunması sisteminin inkişafı, Sığorta Fondu tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər, əmanətlərin effektiv sığorta olunması mexanizminin təkmilləşdirilməsi, problemli kreditlərin azaldılması istiqamətində görülən işlər, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi, eləcə də nəticə və tövsiyələr ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Əmanətlərin sığorta olunması sisteminin gücləndirilməsi əmanətçilərin etibarını artıracaq, bank sisteminin etibarlılığını təmin edəcək, investisiya cəlbetməni stimullaşdıracaq və iqtisadiyyatın davamlı inkişafına töhfə verəcəkdir.
Problemli kreditlər, bankın müştərisinə verdiyi borcun ödənilməməsi və ya ödənişin müəyyən müddətə gecikməsi nəticəsində yaranan kreditlərdir. Kreditin ödənilməməsi, həm bankın maliyyə vəziyyətini zəiflədir, həm də ümumilikdə iqtisadi sabitliyi təhdid edir. Problemli kreditlər, ümumilikdə kredit portfelinin keyfiyyətinə təsir edir və bunun nəticəsində bankın kapital bazası zəifləyir.
Problemli kreditlər yalnız banklar üçün deyil, həm də bütün iqtisadiyyat üçün ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Onlar, maliyyə bazarlarının etibarlılığına, investisiya mühitinə və əhalinin iqtisadi gücünə zərər verə bilər. Eyni zamanda, yüksək problemli kreditlər iqtisadiyyatın böhran vəziyyətinə düşməsinə gətirib çıxara bilər.
Azərbaycanda bank sektoru, ölkənin iqtisadi inkişafının mühüm tərkib hissəsidir. Lakin bu sektorun qarşısında duran əsas məsələlərdən biri problemli kreditlərin artması və əmanətlərin sığorta olunması məsələləridir. Hər iki məsələ, ölkə iqtisadiyyatının sağlamlığı və maliyyə sabitliyinin qorunması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: kredit portfeli, problemli kredit, əmanətlərin sığortalanması, kapital bazası, bank sektoru

Current Status of Problem Loans and Deposit Insurance in Azerbaijan

Subhan Ibrahimov

Abstract

The purpose of the article is to analyze the current status of problem loans and deposit insurance in Azerbaijan.

Methodology – The article examines the main points related to the analysis of problem

[30] ibrahimovsubhan06@gmail.com

loans, the importance of deposit insurance and the directions of improving the insurance system using comparative analysis, horizontal and vertical analysis methods.

The reasons for the increase in problem loans in Azerbaijan, the development of the deposit insurance system, the measures taken by the Insurance Fund, the improvement of the mechanism of effective deposit insurance, the work done to reduce problem loans, the study and application of international experience, as well as the results and recommendations are analyzed in detail. Strengthening the deposit insurance system will increase the trust of depositors, ensure the reliability of the banking system, stimulate investment attraction and contribute to the sustainable development of the economy.
Problem loans are loans that arise as a result of non-payment of the debt given by the bank to its client or a delay in payment for a certain period. Non-repayment of a loan weakens both the financial position of the bank and threatens economic stability in general. Problem loans affect the quality of the loan portfolio in general, and as a result, the bank's capital base weakens.
Problem loans can have serious consequences not only for banks, but also for the entire economy. They can harm the reliability of financial markets, the investment climate and the economic strength of the population. At the same time, highly problematic loans can lead to the economy falling into a state of crisis.
The banking sector in Azerbaijan is an important component of the country's economic development. However, one of the main issues facing this sector is the increase in problem loans and the issue of deposit insurance. Both issues are of great importance in terms of maintaining the health of the country's economy and financial stability.

Keywords: loan portfolio, problem loan, deposit insurance, capital base, banking sector

Giriş

Problemli kreditlər, vaxtında ödənilməyən və borc verənin maliyyə riskini artıran kreditlərdir. Problemli kreditlərin təhlili, borc alanların maliyyə vəziyyəti, kredit tarixçəsi və ödəmə qabiliyyəti kimi faktorları nəzərə alır. Problemli kreditlər, maliyyə institutlarının maliyyə dayanıqlığını təhdid edə bilər və mənfəətlilik səviyyəsinə mənfi təsir göstərə bilər. Problemli kreditlər, maliyyə institutlarının reputasiyasına xələl gətirə bilər və etibarlılıqlarını zəiflədə bilər. Əmanətlərin sığorta sistemi, əmanətçilərə bankların maliyyə dayanıqlığına dair etibarını artırır və əmanətlərinin təhlükəsizliyini təmin edir. Sığorta sistemi, maliyyə sektorunun sabitliyini qoruyur və bankların çökməsi halında maliyyə sisteminin dağılmasının qarşısını alır.
Sığorta sisteminin təşkili, əmanətlərin sığorta olunmasını tənzimləyən qanunvericilik bazasına əsaslanır. Sığorta sistemində, sığorta olunan əmanətlərə dair ödənişləri təmin etmək üçün sığorta fondu yaradılır. Sığorta sistemi tərəfindən qorunan əmanətlər, sığorta məbləği daxilində qorunur. Sığorta məbləğindən çox olan əmanətlər, bankın çökməsi halında qorunmur. Sığorta məbləği, maliyyə institutlarının maliyyə riskləri və əmanətlərin ümumi məbləği nəzərə alınaraq müəyyənləşdirilir. Sığorta məbləği, inflyasiya səviyyəsinin dəyişməsi ilə uyğunlaşdırılmalıdır. Sığorta fondunun kifayətli olmasını təmin etmək, sığorta sisteminin maliyyə dayanıqlığının vacib şərtidir. Maliyyə institutlarının tənzimlənməsi və nəzarəti, sığorta sisteminin dayanıqlığını artırır. Sığorta ödənişlərinin vaxtında və tam şəkildə ödənilməsini təmin etmək üçün sığorta tədbirləri həyata keçirilir. Sığorta sisteminin elektronlaşdırılması, sığorta xidmətlərinin sürətli və rahat şəkildə həyata

keçirilməsinə imkan verir. Sığorta sisteminin tənzimlənməsi, maliyyə risklərinin daha effektiv idarə olunmasına kömək edir. Sığorta sisteminin iştirakçıları arasında məlumat mübadiləsinin yaxşılaşdırılması, sığorta sisteminin effektivliyini artırır.

Problemli kreditlər: iqtisadiyyata təsiri və həlli yolları

Problemli kreditlər, bankların müştərilərinə verdiyi kreditlərin geri qaytarılmaması nəticəsində yaranan borclarıdır. Bu, bankların maliyyə vəziyyətini zəiflədən və iqtisadi sabitliyi təhdid edən ciddi bir problemdir. Azərbaycanda bu məsələnin aktuallığı, müxtəlif iqtisadi amillərlə bağlıdır.

Problemli kreditlərin artmasına səbəb olan əsas amillər:

- İqtisadi böhranlar və qeyri-sabitlik: 2015-ci ildəki valyuta devalvasiyası və dünya bazarlarında neftin qiymətinin kəskin şəkildə azalması, Azərbaycan iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərdi. Bu dövr ərzində, xüsusən qeyri-neft sektoru və orta təbəqənin gəlirlərinin azalması, borcalanların kreditlərini ödəməkdə çətinlik çəkməsinə səbəb oldu.
- Valyuta dəyişikliyi və inflyasiya: Bir çox kreditlər ABŞ dolları ilə verildiyi üçün, manatın devalvasiyası borcalanların borc ödənişini çətinləşdirdi. Yüksək valyuta riskləri və inflyasiya, borcalanların ödəmə qabiliyyətini azaltdı.
- Ödəmə qabiliyyətinin azaldılması: İşsizlik səviyyəsinin artması, yüksək faiz dərəcələri və qeyri-sabit əmək bazarı, borcalanların borclarını ödəməkdə çətinliklər yaşamasına səbəb oldu.
- Risklərin düzgün qiymətləndirilməməsi: Bəzi hallarda, banklar kredit verərkən müştərilərin ödəmə qabiliyyətini düzgün qiymətləndirməmiş, nəticədə problemli kreditlərin sayı artmışdır. Bu, xüsusən kreditin şərtlərinin müştərilər üçün çox sərt olması ilə əlaqədar yaranıb.

Banklar və sığorta şirkətləri arasında hüquqi əlaqənin tənzimlənməsi

Banklar və sığortaçılar arasında əlaqələr Azərbaycan Respublikasının normative hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələri, habelə Maliyyə Nazirliyinin normative hüquqi aktlarla tənzimlənir. Tədqiqatın qanunvericilik bazasına dair «Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsinin sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (31 may 1996-cı il), «Bankların, sığortaçıların və təkrarsığortaçıların kapitallaşma dərəcəsini yüksəldilməsinin stimullaşdırılması haqqında», «Sığorta fəaliyyəti haqqında»[5], "Əmanətlərin sığortalanması haqqında"[20], «Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında», "İcbari sığortalar haqqında", "Azərbaycan Respublikasmın Mərkəzi Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"[4] və.s qanun və sərəncamları göstərmək olar.

Konstitusiyada əks olunmuş səlahiyyətlərə uyğun olaraq qanunverici maliyyə sahəsisinin ikişafının sürətləndirilməsi, bank və sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin daha da inkişafına, həmçinin banklar, sığortaçı və təkrarsığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi və həmin şirkətlərin maliyələşdirilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsinin stimullaşdırılması məqsədilə 28 oktyabr 2008-ci il tarixdə «Banklar, sığortaçı və təkrarsığortaçıların kapitallaşma səviyyəsinin artırılmasının stimullaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sektorlarından olan bank sahəsi inkişafı naminə edilən güzəştlərlə yanaşı, sığortaçı və təkrarsığortaçıların kapitallaşma dərəcəsinin artırılmasının

stimullaşdırılması məqsədilə həmin qurumların mənfəətinin nizamnamə kapitalının yüksəldilməsinə yönəldilmiş hissəsi mənfəət vergisindən azad olunub. Belə güzəştlər nəticəsində bank, sığortaçılar və təkrarsığortaçılar tərəfindən son 3 ildə nizamnamə kapitalının yüksəldilməsinə yönəldilmiş 500 milyon manatdan çox mənfəətin qarşılığında onlara 107 milyon manatdan artıq vergi güzəşti edilib.
Bəhs edilən qanununa əsasən banklar, sığorta təşkilatlarının mənfəətinin nizamnamə kapitalının yüksəldilməsinə istiqamətləndirilmiş hissəsinin 3 il müddətinə mənfəət vergisindən azad edilməsi də mühüm bir cəhətdir. Bu cəhətlərdən aydındır ki, bank əməliyyatlarının mühüm bir qismi, ümumiyyətlə, vergiyə cəlb olunmur. Əmanətlərin sığortalanması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu[20] 29 Dekabr 2006-cı ildə ölkə Parlamenti tərəfindən qəbul edilmiş.Bu
qanun Azərbaycan Respublikasında xidmət göstərən banklarda fiziki şəxslərin əmanətlərinin kollektiv icbari sığortalanması sisteminin qurulması və fəaliyyəti, o cümlədən əmanətlər üzrə kompensasiya ödənilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir. [3].
Əmanət/Depozit münasibətlərində bir tərəf (bank) başqa tərəfdən (əmanətçidən) daxil olmuş pul vəsaitini(əmanət, depozit) qəbul edərək müqavilədə qeyd olunmuş şərtlərlə və qaydada əmanət məbləğini əmanətçiyə geri ödəməyə və ona görə faizlər ödəməyi öz üstünə götürür. Pul məbləğini əmanət formasında cəlb etmək səlahiyətinə qanunla müəyyən edilmiş qaydada verilən xüsusi icazəyə(lisenziyaya) uyğun olaraq buna səlahəyəti olan poçt rabitəsinin milli operatorları və banklar malikdir. Bu lisenziyanı isə vermə hüququ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına aiddir.
Şəxslər əmanət qoymazdan öncə əmanəti qəbul edən Bankların və ya poçt rabitəsinin milli operatorlarının belə fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün lisenziyasının olubolmamadığını aydınlaşdırmalıdır. Bundan başqa qeyd olunmalıdır ki, bəzən kredit təşkilatrarına mərkəzləşdirilmiş nəzarəti reallaşdıran Mərkəzi Bank cəza tədbiri olaraq Banklara müəyyən zaman üçün əmanətlərin qəbul edilməsini qadağa edir. Bu öncəliklə Banklarda likvidliyin və ödəyicilik qabiliyyətinin zəif olması ilə bağlıdır. Əmanət qoyacağınız Bankın üzərində bu formada cəza tədbirinin olub-olmamasına əmin olmaq üçün AR Mərkəzi Bankına sorğu ilə müraciət edib, rəsmi cavab almaqla dəqiqləşdirmək olar. Əks halda Banklar vəsaitin cəlb olunması üçün əmanət qəbul etmək icazəsinə qadağa qoyulmuş olsa belə bunu gizlədə və yaxud səhv məlumat verə bilər. Bunun üçün yuxarıda qeyd edilmiş prosedurlara riayət etmək mühümdür. Çünki hər bir halda müqavilə tərəfi olaraq bazar riskini araşdırmaq məhz əmanətçinin öhdəliyinə düşür.

Bank risklərinin idarə edilməsi

Müasir dövrdə qlobal, makroiqtisadi miqyasda riskli situasiyada qeyrimüəyyənlik və təhlükəli halların artdığına görə idarəetmə funksiyalarını icra etmək və hadisələri proqnozlaşdırmaq da çətinləşir. Ona görə, idarəçilik qərarlarının qəbul edilməsi prosesi mürəkkəbləşir və bu səbəbdən həmin qərarlara olan inam da azalır. Risk şəraitində idarəçilik xərcləri də artır. Digər tərəfdən isə dünya təcrübəsi göstərir ki, risklərin hər hansı bir sferada idarə edilməsi həm də digər problemlərin həllinə, iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərir. Bu mənada risklərin idarə edilməsi yalnız itkilərin həmin sferada azalmasına deyil, həm də ümumi vəziyyətin yaxşılaşması üçün stimul rolunu oynamalıdır. Bir qayda olaraq, risklərin idarə olunması daha çox xətti funksiya ilə bağlı olur. Lakin, bir çox ölkələrdə bu mərkəzi aparatın fəaliyyətinə də daxil olur. Ona görə də burada riskləri xətti idarəetmə ilə mərkəzi aparat qaydasında idarə edilməsi bir-birilə əlaqələndirir. Və burada operativ qərarların qəbul edilməsinə də xüsusi əhəmiyyət verilir.

Bir çox firma və şirkətlərdə risklərin idarə edilməsi funksiyası ilə bağlı fəaliyyət onların maliyyə xidməti digər fəaliyyətilə əlaqələndirilir, bəziləri isə digər bölmələrə aid edilir. Risklər şəraitində idaretmə prosesində iştirak edən menecer həm də maliyyə hesabatı ilə bağlı olur və risklər üzrə ekspert rolunu oynayır. Risklərin idarə edilməsi özü-özlüyündə müstəqil bir prosesdir, çünki onun özünə xüsusi yanaşma qaydaları, metodları vardır. Lakin, bununla belə risklərin idarə edilməsini heç də ayrı-ayrı qurumların, təşkilatların, bankların və s. ümumi taktiki və strateji idarə edilməsi sistemindən təcrid olunmuş halda başa düşmək olmaz. Belə ki, risklərin idarə edilməsi menecmentin ümumi, universal qanun və prinsiplərinə, metodlarına zidd olmamalıdır[2]. Bu, həm də həmin təşkilatların sosial-iqtisadi məqsədlərinə və vəzifələrinə uyğun gəlməlidir. Burada, həm də həmin təşkilatların normal fəaliyyət göstərmələri qaydaları, vahid strateji məsələlər, iqtisadi siyasət nəzərə alınmalıdır. Bu, o deməkdir ki, risklərin idarə edilməsi təşkilatların özlərinin idarə edilməsi sisteminin mühüm bir tərkib hissəsini təşkil etməlidir.Problemlərin idarə edilməsinin özü riskli xarakter daşıya bilər. Ona görə də risklərin idarə edilməsində təşkilatların ümumi inkişaf strategiyası risklərin idarə edilməsinin yalnız səmərəli, əlverişli variantları ilə əlaqələndirilməlidir, adekvat olmalıdır. Təcrübə
göstərir ki, risklərin idarə edilməsi strategiyası və taktikası ilə təşkilatların məqsədi, missiyası və vəzifələri, ümumi strategiyası bütün hallarda həmahəng səciyyə daşımır.

Azərbaycanda problemli kreditlər: statistikalar və təhlil

Azərbaycan Mərkəzi Bankının məlumatlarına görə, 2024-cü ilin əvvəlində problemli kreditlərin həcmi ümumi kredit portfelinin təxminən 5%-ni təşkil edir. Bu rəqəm, banklar üçün ciddi bir risk yaradır, çünki problemli kreditlər bankların kapitalını azaltmaqla yanaşı, maliyyə sabitliyini də təhdid edir. Lakin, son illərdə bu rəqəmin azalma tendensiyası göstərməsi müsbət bir inkişafdır.

Problemli kreditlərin azaldılması üçün atılan addımlar:

- Kreditlərin strukturlaşdırılması: Borcalanların ödəmə qabiliyyətinin bərpa edilməsi məqsədilə banklar, kreditləri yenidən strukturlaşdırmağa başlayıblar. Bu, borcalanların ödəniş müddətini uzatmaq, faiz dərəcələrini endirmək və ya ödənişləri daha uyğun hala gətirmək yolu ilə həyata keçirilir.
- Sərt kredit verilməsi siyasəti: Banklar daha ciddi kredit qiymətləndirmə prosedurları tətbiq edərək, ödəmə qabiliyyəti güclü olmayan şəxslərə kredit verməməyə çalışırlar. Bu, gələcəkdə problemli kreditlərin yaranma riskini azaldır.
- İnkişaf etmiş kredit məlumat bazası: Banklar, müştərilərinin maliyyə vəziyyətini daha dəqiq qiymətləndirə bilmək üçün kredit məlumat bazalarını inkişaf etdirmişdir. Bu da kredit risklərinin idarə edilməsini asanlaşdırır.

Problemli kreditlərin qarşısının alınması üçün tədbirlər:

Azərbaycanda problemli kreditlərin qarşısını almaq və onların sayını azaltmaq üçün bir neçə əsas tədbir həyata keçirilir:

- Təminatların artırılması: Banklar, kredit verərkən müştərilərdən əlavə təminatlar tələb edir. Bu, borcalanların borcunu ödəməməsi halında bankın zərərini minimuma endirir.
- Mərkəzi Bankın tənzimləmə siyasəti: Mərkəzi Bank, banklar üçün müəyyən qaydalar müəyyən edərək onların risklərini idarə etmələrinə kömək edir. Məsələn, kreditlərin həcminə və şərtlərinə dair müəyyən limitlər tətbiq edilir.
- Əlavə maliyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi: Banklar, müştərilərinə daha uyğun maliyyə xidmətləri təqdim etməyə başlayıblar. Bu, həm borcalanların maliyyə savadını artırmağa, həm də ödəmə qabiliyyətlərini yaxşılaşdırmağa kömək edir. [4].

Əmanətlərin sığorta olunması: Bank sistemində təhlükəsizliyin təmin edilməsi

Əmanətlərin sığorta olunması, banklarda saxlanılan əmanətlərin qorunmasını təmin edən bir mexanizmdir. Bu sistem, xüsusən bankın iflası və ya maliyyə çətinlikləri olduğu halda, əmanət sahiblərinin vəsaitlərini qorumağa yönəlir.

Azərbaycanda əmanətlərin sığorta olunması sistemi:

Azərbaycanda əmanətlərin sığortalanması 2007-ci ildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan Respublikası Əmanətlərin Sığortalanması Fondu tərəfindən həyata keçirilir. Bu fondun məqsədi, fiziki şəxslərin banklarda saxladıqları əmanətləri müəyyən limit çərçivəsində sığortalamaqdır.

- Sığorta məbləği: Hər bir fiziki şəxsin sığorta olunan əmanəti 30 min manata qədərdir. Bu limit, əmanət sahibinin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək üçün müəyyən edilmişdir.
- Sığorta şərtləri: Əmanətlərin sığortalanması prosesi, banklar tərəfindən müvafiq fonda ödənişlərin edilməsini tələb edir. Bu ödənişlər, bankın əmanət sahiblərinin vəsaitlərini qorumağa kömək edir.

Əmanətlərin sığortalanmasının üstünlükləri:

- Əmanət sahiblərinin qorunması: Əmanətlərin sığorta olunması, bankın iflası və ya digər maliyyə çətinlikləri nəticəsində müştərilərin əmanətlərinin itirilməsinin qarşısını alır. Bu da müştərilərin banklara olan etimadını artırır.
- Maliyyə bazarına etimadın artması: Sığorta sisteminin tətbiqi, ölkə iqtisadiyyatına və bank sektoruna olan etimadı artırır. Bu, ölkənin maliyyə sabitliyini qorumağa kömək edir.
- Bank sisteminin sağlamlığı: Sığorta olunan əmanətlər bankların maliyyə sabitliyini artırır və ölkə iqtisadiyyatının inkişafına müsbət təsir göstərir.

Əmanətlərin sığortalanmasının gələcəyi:

Azərbaycanda əmanətlərin sığorta olunması sistemi müasir maliyyə bazarının tələblərinə cavab verir və bank sisteminin təhlükəsizliyini təmin edir. Bu sistemin gücləndirilməsi, həm də banklara olan inamı artırır. Əmanətlərin sığorta olunması sahəsində gələcəkdə daha da təkmilləşdirilmiş mexanizmlər və şərtlərin tətbiq edilməsi mümkündür.

2014-2024-cü illər arasında ümumi bank göstəricilərinin təhlili

Azərbaycan Banklarının 2024-cü ilin 2-ci rübündə verilmiş kredit portfeli:

- Azərbaycan Beynəlxalq Bankı – 1.800.000 mln. AZN
- Xalq Bank – 1.500.000 mln. AZN
- Kapital Bank – 1.400.000 mln. AZN
- PaşaBank – 1.200.000 mln. AZN
- AccesBank – 550.000 mln. AZN

Bank sektorunun ümumi həcmi:

Azərbaycan bank sektoru 2014-2024-cü illər ərzində əsasən 3 dövrə bölünür:

- 2014-2017-ci illər: Bu dövr ərzində iqtisadi sabitlik, yüksək neft qiymətləri və müsbət iqtisadi göstəricilər bank sektorunda müsbət nəticələrə səbəb olmuşdur. Bu dövrdə bankların aktivləri, kredit portfeli və əmanət həcmi yüksəlmişdir.
- 2018-2020-ci illər: Neft qiymətlərinin aşağı düşməsi, ölkədə valyuta devalvasiyası və iqtisadi tənəzzül nəticəsində bank sektoru müəyyən çətinliklərlə üzləşmişdir. Bu dövrdə problemli kreditlərin sayı artmış, bankların maliyyə vəziyyəti çətinləşmişdir.

- 2021-2024-cü illər: 2020-ci ildəki iqtisadi böhran və COVID-19 pandemiyasının yaratdığı təsirlərin ardından iqtisadiyyatın tədricən bərpa olunması və qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bank sektoru sabitləşməyə başlamışdır. Bu dövr ərzində həm daxili, həm də xarici investisiyaların artırılması ilə bankların kapital bazası güclənmişdir.

Bankların aktivləri:

Bankların aktivləri ümumilikdə artmış, lakin 2015-ci ildəki devalvasiya və iqtisadi böhranlar nəticəsində 2015-2017-ci illərdə kiçik bir azalma müşahidə olunmuşdur. 2018-2024-cü illərdə isə banklar yenidən kapital və aktivlərini artırmaq məqsədilə müxtəlif iqtisadi tədbirlər və siyasətlər həyata keçirmişlər.

- 2014-cü ildə bank sektorunun ümumi aktivləri təxminən 21 milyard AZN idi.
- 2020-ci ilin sonunda bank sektorunun aktivləri 26 milyard AZN-ə çatmışdır.
- 2024-cü ilin 2-ci rübü üçün aktivlərin ümumi həcmi 30 milyard AZN civarındadır.

Kredit portfeli:

Kredit portfeli, bankların iqtisadiyyatda rolunu göstərən əsas göstəricilərdən biridir. 2014-2024-cü illər arasında kredit portfeli aşağıdakı kimi dəyişmişdir:

- 2014-cü ildə kredit portfeli 15 milyard AZN səviyyəsində idi.
- 2017-ci ildə bu rəqəm 17.5 milyard AZN-ə yüksəldi.
- 2020-ci ildə kredit portfeli bir qədər azaldı və 16 milyard AZN səviyyəsində qaldı, çünki iqtisadi tənəzzül və valyuta devalvasiyası nəticəsində bankların kredit verilməsi çətinləşdi.
- 2024-cü ilin 2-ci rübü üçün kredit portfeli 19 milyard AZN səviyyəsindədir. Bu dövr ərzində həm daxili, həm də xarici investisiyaların artması ilə kredit həcmi bərpa olunmuşdur.

Əmanətlərin həcmi:

Əmanətlərin həcmi bank sektorunun sabitliyini və müştərilərin banklara olan etibarını göstərir. 2014-2024-cü illər arasında bu göstərici müəyyən dəyişikliklərə məruz qalmışdır:

- 2014-cü ildə əmanətlərin ümumi həcmi təxminən 9 milyard AZN idi.
- 2017-ci ildə əmanətlərin həcmi 11 milyard AZN-ə çatdı.
- 2020-ci ilin sonunda əmanətlər 10 milyard AZN-ə düşdü, çünki qeyri-sabit iqtisadi vəziyyət banklara olan inamı azaldırdı.
- 2024-cü ilin 2-ci rübü üçün əmanətlərin həcmi 13 milyard AZN civarındadır.

Problemli kreditlər:

2014-2024-cü illər arasında problemli kreditlərin həcmi bank sektorunun qarşılaşdığı əsas çətinliklərdən biri olmuşdur. 2015-ci ildən sonra devalvasiya və iqtisadi çətinliklər səbəbindən problemli kreditlərin sayı artmışdır:

- 2014-cü ildə problemli kreditlər ümumilikdə 1.5 milyard AZN təşkil edirdi.
- 2016-cı ildə bu rəqəm 3 milyard AZN-ə çatdı, çünki ölkədə iqtisadi böhran və yüksək xarici borcların ödənilməsi çətinləşdi.
- 2020-ci ildən sonra problemli kreditlər müəyyən dərəcədə azalmağa başladı və 2024-cü ildə onların ümumi həcmi 2.1 milyard AZN civarındadır.

Bankların kapitalı:

Bankların kapital bazası ölkənin iqtisadi sabitliyini və maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək baxımından vacibdir. 2014-2024-cü illər arasında bankların kapital bazası təxminən belə dəyişmişdir:

- 2014-cü ildə bankların cəmi kapitalı 3.5 milyard AZN idi.
- 2017-ci ildə kapitalın ümumi həcmi 5 milyard AZN-ə çatdı.
- 2020-ci ildə kapital bazası 5.5 milyard AZN-ə yüksəldi.
- 2024-cü ilin ikinci rübü üçün bankların ümumi kapitalı 6.7 milyard AZN civarındadır.

Bank faiz dərəcələri:

Bankların faiz dərəcələri, iqtisadiyyatın vəziyyətinə və Mərkəzi Bankın pul siyasətinə əsaslanaraq müəyyən olunur. 2014-2024-cü illərdə faiz dərəcələri müxtəlif səbəblərdən dəyişmişdir:

- 2014-2015-ci illərdə faiz dərəcələri yüksək idi və ümumilikdə 16%-18% səviyyəsində idi.
- 2016-2018-ci illərdə faiz dərəcələri bir qədər aşağı düşdü və təxminən 12%-14% civarında oldu.
- 2020-ci ildən sonra, iqtisadiyyatın tənəzzül mərhələsindən sonra faiz dərəcələri daha da azaldı və 9%-12% arasında dəyişdi.
- 2024-cü ilin 2-ci rübündə faiz dərəcələri 7%-9% arasında dəyişir.

Nəticə

Azərbaycanda problemli kreditlər və əmanətlərin sığortalanması məsələləri, bank sisteminin sağlamlığını təmin etmək və maliyyə bazarının sabitliyini qorumaq baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Problemli kreditlərin idarə olunması və əmanətlərin sığortalanması üçün aparılan islahatlar və tədbirlər, iqtisadiyyatın möhkəmlənməsinə və maliyyə bazarlarının dayanıqlılığının artırılmasına xidmət edir. Bu sahədə daha da təkmilləşdirilmiş siyasətlər və qanunvericilik dəyişiklikləri, gələcəkdə ölkə iqtisadiyyatının böhranlara daha az həssas olmasına kömək edəcəkdir.

Makroiqtisadi planda maliyyə-kredit təşkilatları digər təşkilatlarla müqayisədə daha böyük rol oynayır və dövlət siyasətinin maraqlarına cavab verən funksiyaları daha dolğun reallaşdırır. Maliyyə-kredit sistemində iştirak edən sığortaçıların, bankların, kredit kooperativlərinin və qeyri-dövlət təqaüd fondlarının, investisiya kompaniyalarının təşkilati-hüquqi formaları, ilk vaxtlarda xüsusi ola bilər, çünki hal-hazırda əsas pul vəsaitləri xüsusi sığorta təşkilatlarında, investisiya kompaniyalarında toplanmışdı.Maliyyə bazarının müvəffəqiyyətli inkişafı üçün peşəkar səviyyədə təşkil edilmiş tənzimləmə, fəaliyyətin qanunvericiliklə dəqiq müəyyənləşdirilməsi, sektorun iştirakçılarının sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin yüksəldilməsi, obyektiv nəzarət, həmçinin ixtisaslı mütəxxəsislər tərəfindən aparılan yoxlamaların olması vacibdir. Bazarın bütün iştirakçıları əmin olsalar ki, tənzimləyici investorların hüquqlarını effektiv müdafiə edir, müstəsna dərəcədə bazarın maraqları üçün fəaliyyət göstərir, onda investorların etibarı və investisiyaların miqdarı yüksələr, bazar institutları daha tez inkişaf edər. [8].

Bankların və sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin institusion, təşkilatı və funksional aspektlərinin təhlili bizə bu maliyyə institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin əsas istiqamətini və formalarını ayırmağa imkan verdi. Onların təşkilati sxeminin qurulması mövqeyindən təhlil olunan institutların yaxınlığı, onların yaranması və inkişafının tarixi bağlılığı, həmçinin, funksional asılılıq və qarşılıqlı xidmət sığorta təşkilatlarının və kommersiya banklarının qarşılıqlı münasibətlərinin əsaslarını müəyyən edir.Bank və sığorta təşkilatlarının əsasında duran təşkilati sxemlərin tədqiqatı, birgə fəaliyyətin və əməkdaşlığın, həm də rəqabətin əsasını təşkil edən ümumi və xüsusi məqamların olmasını göstərir. Sığorta təşkilatlarının və bankların maliyyə sxemlərinin zahiri ifadəsi onların funksiyaladır, bu da ya partnyor, ya da rəqabət qarşılıqlı əlaqələri vasitəsi ilə ifadə olunur. Bank və sığorta fəaliyyətinin əmələ gəlməsinin institusional yanaşmadan tədqiqatı nəticəsində biz belə bir nəticəyə gəldik ki, bank və sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin əsasında bank institunun və sığorta institutunun iqtisadi xüsusiləşməsinin müəyyən edən xüsusi qaydada rəsmiləşdirilmiş maliyyə sxemləri durur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. (2024). Azərbaycan Bank Sektorunun Vəziyyəti və Risklər. Bakı: Mərkəzi Bank nəşriyyatı.
2. Azərbaycan Respublikası Əmanətlərin Sığortalanması Fondu. (2024). Əmanətlərin Sığortalanması və Sabitlik. Bakı: Əmanətlərin Sığortalanması Fondu.
3. Sadıqov, A. (2023). Azərbaycanda Kredit İdarəçiliyi və Problemli Kreditlər. Bakı: İqtisadiyyat Elmi Akademiyası.
4. Nuriyev, E. (2022). Bankların Risk İdarəçiliyi və Maliyyə Sabitliyi. Bakı: Nəşriyyat Evi.
5. "Sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu Bakı şəhəri, 25 iyun 1999-cu il № 696-IQ
6. http://stat.gov.az
7. www.maliyye.gov.az
8. www.worldbank.org
9. www.economy.gov.az

Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Aktör Olarak Belediyeler Üzerine Bir Değerlendirme

Duygu Akyüz[31]

İsmail Başaran[32]

Özet

Dünyada çevre üzerinde artan baskılar ve kaynakların bilinçsiz veya yanlış kullanımı sonucu ortaya çıkabilecek çevresel bozulmalar ve tehlikelere karşı yapılan çalışmalarda sürdürülebilirlik kavramı ön plana çıkmıştır. Sürdürülebilirlik, kaynakların mevcut zaman içerisinde değil aynı zamanda gelecek kuşakların gereksinimlerini de dikkate alarak aktarılmasını sağlayan bir olgudur. Bununla birlikte sürdürülebilirlik, kaynakların savurganlığa yol açmadan korunarak rasyonel kullanılmasını sağlayan bir süreçtir. Bu anlamda sürdürülebilirlik, küresel bir amaç gibi görülse de bir toplum veya bölge gibi yerele has özellikleri ve değişimleri içermektedir.

Mevcut kaynakların sürdürülebilirliği sağlanırken; kaynakların korunmasının kalkınma ile birlikte oluşturulması, sürdürülebilir kalkınma kavramını önemli hale getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın tam anlamıyla sağlanması noktasında ekonomik, çevresel ve sosyal bileşenlerin dâhil edilmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın yerel düzeyde hayata geçirilmesi, yerel odaklı çözümler üretilmesi ve yerel kalkınmanın sağlanması bakımından önemli bir parçadır.

Belediyeler, yerel aktörler arasında vatandaşa yakın olan, toplumla doğrudan etkileşimde bulunan ve kamusal hizmetleri vatandaşların ortak gereksinimleri çerçevesinde karşılayan başat aktördür. Ayrıca vatandaşların yaşam kalitesi ve refah düzeyinin artırılmasını hedefleyen ve yereldeki bilgiye hâkim olan mekanizmalardır. Yerel kalkınmanın yapıcı ve uygulayıcı aktörü olarak belediyeler, kalkınma stratejileri için araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde önemli yönetsel mekanizmalar olarak yer almaktadır. Bu anlamda yerel düzeyde başlayıp bölgesel ve ulusal alan olarak genişleyen sürdürülebilir kalkınma anlayışı kapsamında yerel aktör olarak belediyeler oldukça önemli rollere sahiptir.

Çalışmanın amacı sürdürülebilir kalkınmada yerel aktör olarak belediyelerin rolünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda ilk olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı kavramsal açıdan ele alınacaktır. Daha sonra yerel aktör olarak belediyeler hakkında bilgilere yer verilecektir. Devamındaki başlıkta söz konusu çalışmanın amacına uygun belediyelerin, sürdürülebilir kalkınmadaki rolü üzerinde durulacaktır. Analizler sonrası ulaşılan veriler kapsamında sonuç kısmında değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden biri olarak doküman analizi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, belediye.

JEL Kodları: L83, Z0.

An Evaluatıon On Munıcıpalıtıes As Local Actors In Sustaınable Development

Duygu Akyüz, İsmail Başaran

Abstract

The concept of sustainability has come to the fore in the studies carried out against environmental degradation and hazards that may arise as a result of increasing pressures on the environment in the world and unconscious or misuse of resources. Sustainability is a phenomenon that ensures the transfer of resources not only in the present time but also taking into account the needs of future generations. However, sustainability is a process that ensures the rational use of resources by

[31] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktorant, duyguakyuz@posta.mu.edu.tr , (Sorumlu Yazar).

[32] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Dr.Öğr.Üyesi, ismailbasaran74@gmail.com.

protecting them without causing wastefulness. In this sense, although sustainability is seen as a global goal, it includes localised characteristics and changes such as a community or region.
While ensuring the sustainability of existing resources, the concept of sustainable development is important in that the protection of resources is created together with development. It is very important to include economic, environmental and social components in order to fully achieve sustainable development. In this context, the realisation of sustainable development at the local level is an important part in terms of producing locally oriented solutions and ensuring local development. Among local actors, municipalities are the main actors that are close to citizens, interact directly with the society and provide public services within the framework of the common needs of citizens. They are also mechanisms that aim to increase the quality of life and welfare level of citizens and have a command of local knowledge. As constructive and implementing actors of local development, municipalities are important managerial mechanisms in research and development activities for development strategies. In this sense, municipalities have very important roles as local actors within the scope of sustainable development understanding that starts at local level and expands regionally and nationally.
The aim of the study is to reveal the role of municipalities as local actors in sustainable development. In this context, firstly, the concept of sustainable development will be discussed conceptually. Then, information about municipalities as local actors will be given. In the following section, the role of municipalities in sustainable development in accordance with the purpose of this study will be emphasised. Evaluations will be made in the conclusion section within the scope of the data obtained after the analyses. Document analysis as one of the qualitative data collection techniques will be used in the study.
Key Words: Sustainability, sustainable development, municipality.
Jel Codes: L83, Z0.

1. Giriş

Küresel alanda insanların artan gereksinimleri ve bunların giderilmesi için oluşturulan üretim ve tüketim faaliyetlerinde doğa ve çevre üzerinde yoğunlaşan baskılar nedeniyle sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle sanayi devrimi bu sorunların çok boyutlu ve ciddi olacak şekilde artmasına zemin hazırlamıştır. Bu sorunları gidermek noktasında doğa ve çevrenin korunması temasından yola çıkılarak uluslararası düzeyde gündeme gelmiş ve bu doğrultuda düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu düzenlemelerle sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise uluslararası alanda gerçekleşen toplantı, konferans, zirve ve raporlarda yer alarak gelecek kuşakların gereksinimleri olan kaynakların korunması için temel konu olarak kabul görmüştür. Ayrıca toplumsal, ekonomik ve çevresel bileşenlerle bir bütün olarak sistemin sürdürülmesinde ve dengenin sağlanmasında kilit role sahip olduğu da anlaşılmıştır. Bu bağlamda Birleşmiş Millet önlüğünde oluşturulan konferanslar sonrası sürdürülebilir kalkınmanın amaçlarından söz edilmektedir. Bu amaçlara ulaşma noktasında hükümet, sivil toplum kuruluşları ve yerel aktörlerin katılımı ve işbirliği içinde hareket etmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın yerel düzeyde hayata geçirilmesi, yerel odaklı çözümler üretilmesi ve yerel kalkınmanın sağlanması bakımından önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerel ölçekte başarılı sonuçlar ortaya koyması bakımından yerel aktör olarak belediyeler oldukça önemlidir. Ayrıca son yıllarda belediyelerin görev ve sorumluluklarının yerelleşme bağlamında artmasıyla yerel paydaş olarak daha çok üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu anlamda belediyeler, sürdürülebilirliğin yerelde daha iyi anlaşılmasında ve stratejik kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Aynı zamanda yerel halka yakın olmaları ile vatandaşların, refah, huzur ve güven içinde yaşamlarını sürdürmeleri, toplumsal yapıdaki işbirliklerinin güçlendirilmesi ile diğer kurum ve kuruluşlarla koordinasyon içerisinde

hareket etmeleri noktasında oldukça önemli rollere sahiptirler.

2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'deki Gelişimi

Sürdürülebilirlik, Latince sustinere ve sus tenere (dayanmak, desteklemek, korumak veya sürdürmek) ile susceptibilis (yetenekli, duyarlı veya sürdürülebilir) sözcüklerinden türetilen bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kavramının İngilizce kullanımı 1290 yılında başladığından bahsedilmektedir. Her ne kadar kavramın etimolojik olarak ortaya çıkışı 13. yüzyıla dayandırılsa da yaygın kullanımı 1972'li yıllarda olduğu görülmektedir (Özgen, 2019). Sürdürülebilirlik kavramının kullanımına ilişkin olarak insanların geleceği hakkında çalışmalar ortaya koyan Roma Kulübü tarafından hazırlanan "Büyümenin Sınırları" raporunda ekonomik faaliyetler ve çevre arasındaki karşılıklı ilişki çerçevesinde kalkınma politikalarında çevresel unsurların dikkate alınması gerektiğine yönelik vurgu yapılarak kavramın ortaya çıkışı sağlanmıştır (Kanaat, 2022; Bozkurt ve Pekmezci, 2023). Ancak 1972 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Konferansı'nda (Stockholm Konferansı) insanların sağlıklı koşullarda üretim yapabilmesi, doğa ve çevresel sorunlar ile insan çevresinin korunması ve bozulmalarını gidermek için uluslararası stratejilerin belirlenmesi üzerinde durulmuştur (Aydın, 2022; Bozkurt ve Pekmezci, 2023). Ayrıca konferans sonrası kabul edilen "İnsani Çevre Bildirgesi'nde (Stockholm Deklarasyonu)" hem sürdürülebilirlik kavramı ilk kez kullanılmış hem de doğal kaynakların ve yaşanabilir çevrenin gelecek kuşaklara aktarılması ile yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin küresel çapta yaygınlaştırılması konusuna odaklanılmıştır (Bozkurt ve Pekmezci, 2023). Bu anlamda sürdürülebilirlik, insanların gereksinimlerini karşılanırken doğal ve kısıtlı kaynakları koruma ve gelecek kuşaklar için çevreyi ve ekolojik yapıyı iyi halde bırakabilme yeteneği olarak belirtilmektedir (Parlak Ünlü ve Karadağ, 2022).

Farklı bakış açılarına ve zengin alan yazına sahip olan sürdürülebilirlik kavramının temelinde doğa eksenli ve çevresel sorunlara dikkat çekmek ile doğaya ve çevreye duyarlılık ve sosyal adaletsizliğe ilişkin yapısal farklılıkların giderilmesi bulunmaktadır. Ayrıca doğaya ve çevreye zarar vermeden, doğanın sunduğu sınırlı kaynakları uzun süreye yayarak faydalanmak ile sosyal ilişkilerde çoğunlukçu ve adil paylaşıma açık ve yönetsel ilişkileri ise şeffaf kılmak da yer almaktadır. Böylece disiplinler üstü bir yapı olarak sürdürülebilirlik kavramının oluşumu sağlanmıştır (Karakurt Tosun, 2019; Özgen, 2019).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, 18. ve 19. yüzyıl iktisatçıları olan Malthus ve Jevons gibi kişiler tarafından dile getirilse de kavramın doğuşu 20. yüzyıla dayanmaktadır (Özgen, 2019; Kanaat: 2022). Bu kapsamda kavramın ilk kullanımı 1980 yılında BM Çevre Programı doğrultusundan hazırlanan "Dünya Koruma Stratejisi" raporundadır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakları gelecek kuşaklar için korumak ve muhafaza etmek şeklinde ele alınmıştır. 1987 yılında BM'nin yayınladığı "Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu)[33]" adlı raporda gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini giderme olanağından taviz vermeden günümüzün gereksinimlerinin giderilmesini sağlayan kalkınma anlayışı olarak belirtilmiştir (Karakurt Tosun, 2019; Bozkurt ve Pekmezci, 2023). Ayrıca Rapor'da çevre ile kalkınma konularını yeniden ele almak, bunlara ilişkin yeni tavsiyeler ortaya koymak ve zorunlu kılınan değişiklikleri uygulamak için küresel işbirliğini geliştirmek olduğu da vurgulanmıştır (Tozak, 2022). Böylece sürdürülebilir

[33] Brundtland Raporu'nun adı, Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland tarafından 1983 yılında oluşturulan ve başkanlığını yaptığı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'ndan (Brundtland Komisyonu-WCED) gelmektedir (https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa ; https://www.semtrio.com/blog/brundtland-raporu-1987-nedir , e.t: 12.12.2024; Mengi ve Algan, 2003). [Mengi, A. ve Algan, N. (2003). Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, Ankara: Siyasal Kitabevi].

kalkınma olgusuyla "insan temelli" ve "gelecek kuşaklar için kaynaklarının muhafaza edilmesi" konuları gündeme taşınmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma için burada belirtilen tanımdan yola çıkılarak 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin temel amacı haline gelmiştir (Aydın, 2022).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının kabul görmesiyle birlikte küresel ölçekte gerçekleştirilen uluslararası toplantı, zirve, konferans ve raporlarda da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Özgen, 2019; Parlak Ünlü ve Karadağ, 2022). Ayrıca uluslararası kuruluş, hükümet ve sivil toplum kuruluşları tarafından politika aracı olarak da benimsenmiştir. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma gelişmiş ülkeler tarafından çevrenin korunması olarak ön plana çıkarken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yoksulluğun giderilmesi ve gelişmiş toplumların düzeyine ulaşmak amacıyla kalkınma çalışmalarının devam ettirilmesidir (Aydın, 2022).

BM'nin düzenlediği 1992 Rio de Janerio'daki "Yeryüzü Zirvesi" (Earth Summit) olarak da bilinen Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda küresel çaplı temel amaç olarak insanlığın ortak mirası kabul edilen sürdürülebilir kalkınma olgusuna ulaşmak için "Gündem 21" adıyla bir eylem planı yayınlanmıştır. Bu planda belirtilen ortak hedeflere ulaşmak için yapılması gerekli olan ortak ilkeler, eylemler ve politikalar belirlenmiştir (Mengi ve Algan, 2003; Karakurt Tosun, 2019; Özgen, 2019; Kanaat, 2022; Kanaat vd., 2022; Bozkurt ve Pekmezci, 2023). Ayrıca Gündem 21 için gelecek yüzyılda çevre ve kalkınmayı etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, yerel yönetimlerin, tüm bağımsız sektörlerin üstlenmesi gereken faaliyetleri tanımlayan, hükümetler tarafından kabul edilen en geniş kapsamlı eylem planı olarak belirtilmektedir. Buna ilaveten temel gereksinimlerin karşılanması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, ekosistemlerin daha iyi korunup yönetilmesi ile daha güvenli gelecek için küresel birliktelik ve işbirliği kavramlarını gündeme getiren Gündem 21, küresel ve yerel eşitsizliklere, etkisi giderek daha fazla hissedilen yoksulluk, açlık, salgınlara ve ekosistemin bozulmasına işaret etmektedir (Emrealp, 1998). Aslında bu eylem planıyla beraber yerel yönetimlerin, uluslararası toplumda yer aldığını ortaya koyulmuştur.

Sürdürülebilirlik kalkınma kavramının kullanıldığı diğer uluslararası toplantı ve raporlar 1994 Kahire'deki BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1996 BM İstanbul İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, 1997 Kyoto Protokolü, 1997 Küresel Raporlama Girişimi, 1997 Rio+5 Zirvesi (Rio + 5 Forumu-New York), 2000 BM Küresel İlkeler Sözleşmesi, 2000 BM Binyıl (Milenyum) Zirvesi, 2002 Johannesburg Kalkınma Dünya Zirvesi (Rio+10 Zirvesi/ Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi), 2003 Paris Sözleşmesi, 2012 BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (BM+Rio 20): İstediğimiz Gelecek, 2015 Brüksel Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 2015 BM öncülüğünde Antalya'daki BM Genel Kurul Liderler Zirvesi'nde belirlenen "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi: Dünyamızı Dönüştürmek" başlıklı bildiride söz konusu olan konu ele alınmıştır (Mengi ve Algan, 2003; Karakurt Tosun, 2019; Özgen, 2019; Kanaat, 2022; Bozkurt ve Pekmezci, 2023).

2000 BM Binyıl (Milenyum) Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınma için Gündem 21'dekine benzer hedefler oluşturulmuştur. Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni (BKH) içeren ve 189 ülke tarafından imzalanan "Binyıl Deklarasyonu"nda 8 hedef, 21 amaç ve 60 gösterge bulunmaktadır. Deklarasyon, aşırı yoksulluk ve açlık, ilkokul eğitimine erişim, çocuk ölümleri, cinsiyet eşitliği, anne sağlığı, bulaşıcı hastalıklar, çevre sürdürülebilirliği ve kalkınma için ortaklık gibi konu başlıklarını içermektedir. Ancak bu hedeflere ve kazanımlara ulaşabilirlik ülkeden ülkeye ve hatta bölgeden bölgeye göre farklılık göstermektedir. Küresel düzeyde sürdürülebilirlik kalkınma olgusu için farklı sektörlerin bir araya gelerek gerçekleştirdiği istişare sonrası 2015 yılında, "2030 Gündemi (Küresel

Gündem)" olarak da adlandırılan belge hazırlanmış ve BM'ye üye olan 193 devlet tarafından kabul edilmiştir. 2030 Gündemi, 2016-2030 dönemini kapsamakla beraber ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara karşı mücadele edecek şekilde tasarlanmıştır (Kanaat vd., 2022). Küresel dönüşümün amaçlandığı, kalkınmanın daha istikrarlı ve güçlü yöne girmesini öngören 2030 Gündemi ile BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nı (SKA) ortaya koymuştur. Bu doğrultuda SKA'ların 2030 yılına kadar ulaşmayı hedeflediği 17 amaç ve bunlarla bağlantılı 169 hedef bulunmaktadır (Orhan, 2019; Tozak, 2022). Burada belirtilen amaç ve hedefler "Kimseyi geride bırakma" temasından yola çıkılarak inşa edilmiştir (Aydın, 2022). Ayrıca amaç ve hedeflerin tamamı birbiriyle bağlantılı olarak şekilde gelecekte dünyanın sürdürülebilir, eşitsizliğin ortadan kaldırılıp adil, yeşil, güvenli, dirençli, yaşam kalitesi yüksek ve fırsat eşitliğine sahip bir halde olması, diğer bir ifadeyle "gelecek kuşakların yaşamını daha iyi hale getirmek" gerekçesi dikkate alınarak belirlenmiştir. Nitekim amaçların ve hedeflerin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için çok paydaşlı aktörlerin katılımın yer alması gerekmektedir. Bu bağlamda merkezi yönetim, sivil toplum kuruluşlar, özel sektör ve yerel yönetimlerin birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Çakıcı ve Kızılboğa Özaslan, 2021).

Şekil 1. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: https://www.kureselamaclar.org

Sürdürülebilir kalkınma olgusunun temel odağında üç önemli temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlar çevresel, ekonomik ve sosyaldir. Bu üç temel bileşenin kendi içindeki bağlantıları, dengesi ve eş zamanlı olarak sağlanması oldukça önemlidir. Çünkü bunların birinde yaşanan herhangi bir olumsuzluk diğer bileşenleri etkilemesi kaçınılmaz olduğu ve mevcut sistemin sürdürülmesinin neredeyse imkânsızlığı düşünülmektedir (Karakurt Tosun, 2019; Tozak, 2022). Sürdürülebilir kalkınma bileşenleri, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan ve yukarıda belirtilen "Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu)" adlı raporda da üç ilke olarak belirtilmektedir (Özgen, 2019). Bu bağlamda çevresel sorumluluğu yerleştirmek, ekonomik yapabilirliği arttırmak ve sosyal dayanışmayı sağlamak hedeflerine sahip sürdürülebilir kalkınma (Mengi ve Algan, 2003), sınırlı kaynakların en etkin, verimli ve yok edilmeyecek şekilde tüm insanlık için kullanılması ve kullanılırken sosyal adalet ve faydalar sağlayan ekonomik gelişmedir (Özgen, 2019). Sürdürülebilir kalkınma sadece gelişmiş ülkeleri değil aynı zamanda gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeleri kapsayan önemli bir olgudur (Mengi ve Altan, 2003).

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenleri

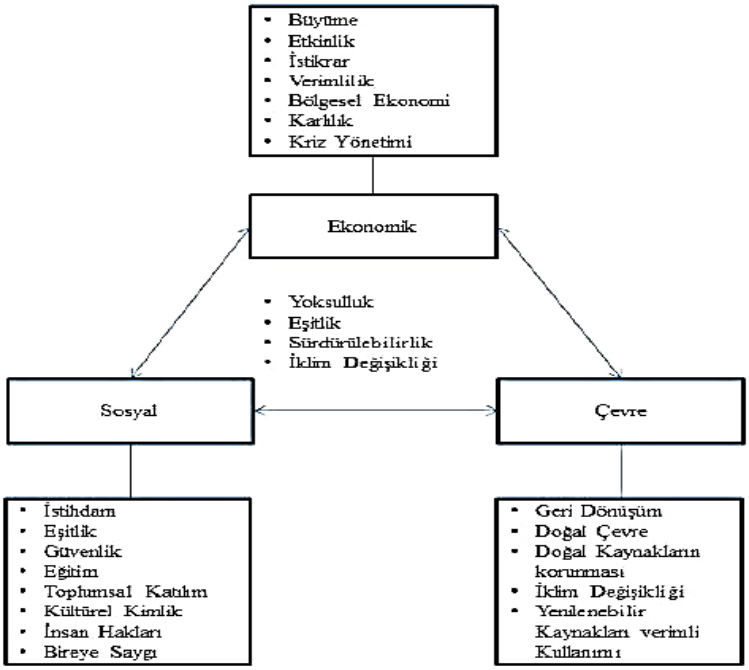

Kaynak: Munasinghe, 2009.

Küresel ölçekte yaşam alanlarını ele alıp değerlendiren sürdürülebilir kalkınmanın benimsenme ve uygulama noktasında ülkelere ve topluluklara göre farklı yollar izlenerek şekillenmektedir (Kalağan, 2021). Ayrıca bu şekillenmeyi etkileyen diğer unsurlar ise toplumların mekânsal farklılıkları, yaşamsal koşulları, toplumsal değer farklılıklar, geleneksel anlayışları ile sahip oldukları kaynaklardır (Tekeli, 2001; Kalağan, 2021).

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma çalışmaları doğa ve çevre eksenli konu özelinde 1970'li yıllarda ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemlerde oluşturulan kalkınma planlarında çevre sorunlarına yönelik tedbirler ilk defa yer verilmekle (Orhan, 2019) beraber kavram zaman içinde olgunlaşmış ve ülkedeki hukuki düzenlemeler ile diğer ulusal belgelerde yer almıştır. Bu kapsamda ulusal plan olarak hazırlanan 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973–1977) çevresel sorunlara yönelik konulara yer verilmiş, 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994) ise yukarıda da belirttiğimiz Rio de Janeiro Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio Deklarasyonu ve Gündem 21'e uygun olacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın öneminin vurgulandığı bu konferansta alınan kararların Türkiye'de uygulanması için BM Kalkınma Programı (BMKP/UNDP) ile ortaklaşa uygulanmaya çalışılan Yerel Gündem 21 Eylem Planı hazırlanarak yerelde de eylem planı faaliyetlerinde kullanılması sağlanmıştır. Öte yandan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) itibaren hazırladığı ulusal kalkınma planlarında sürdürülebilirlik konusuna yer vermiştir. Bu kapsamda BM Kalkınma Programı'nın desteği doğrultusunda Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı'nın (IULA-EMME) eşgüdümünde 1997-1999 yıllarında "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi" yürütülmüştür. Bu Plan ile kent gündeminin belirlenmesinde çok paydaşlı aktörler olarak yerel yönetim ve sivil toplumun çalışma yapmasını teşvik etmeyi, katılımcı demokrasiyi desteklemeyi ve kent gündeminde çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi konularının bulunmasını da hedeflemiştir. Başlangıçta 9 kenti kapsayan bu

Plan, 1998 yılına gelindiğinde 23 kenti kapsadığı görülmektedir. Zaman içinde ilginin arttığı Plan'da 2001 yılında 9'u Büyükşehir ve 3' ü de İl Özel İdaresi olmak üzere toplamda 48 yerel yönetimin katılımıyla yürütülmektedir. Projenin başarılı olmasıyla yerel yönetim sayısının 50'yi aşmasıyla beraber "Türkiye Yerel Gündem 21 Programı" şeklinde düzenlenmiştir (Kanaat, 2022; Kanaat vd., 2022; URL-1, 2024).

Sürdürülebilir kalkınma olgusuna ilişkin olarak 11. Kalkınma Planı'nda sürdürülebilirlik kavramı çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda BM tarafından belirlenen SKA, planın hazırlanmasında kaynak olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu amaçların gerçekleşmesi için ulusal düzeyde yapılacaklar ayrı bir alt başlık olarak Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) şeklinde ilk kez yer verilmiştir. Bu Plan'ın 842-845. maddeleri arasında yerel yönetimlere ilişkin sürdürülebilir kalkınma amaçları düzenlenmiştir. Anılan maddelere göre "*SKA'lar öncelikler doğrultusunda politikalara yansıtılması, amaçlara ilişkin etkili bir takip ve gözden geçirme mekanizmaları oluşturulması; SKA'lar ulusal öncelikler ve koşullara göre sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılması; SKA'nın takip ve gözden geçirilmesi için iyi işleyen ve katılımcı bir kurumsal koordinasyon mekanizması kurulması; Küresel SKA gösterge setindeki değişime göre ulusal gösterge setinin kapsamı öncelikler doğrultusunda değiştirilmesi"* şeklindedir (Kanaat vd., 2022; 2019-2023 11. Kalkınma Planı).

Sürdürülebilir kalkınma sürecinin stratejik bir yaklaşımla ele alınması, mevcut kaynakların yerinde kullanılması için yol haritası olarak 12. Kalkınma Planı'nın 981- 983. maddelerinde yerel yönetimlere ilişkin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yer verilmiştir. Buna göre "*SKA'ların katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaların sağlanması, koordinasyon, takip ve gözden geçirme süreçlerinin etkinliğinin artırılması; SKA'nın etkin ve düzenli izleme ve değerlendirilmesine devam etmek ve uygulamadaki ilerleme düzeyinin takip edilmesi; SKA'ların yerel düzeyde uygulanmasının desteklenmesi amacıyla SKA'ların uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda yerel yönetimlerle işbirliği yapılması"* dır (2024-2028 12. Kalkınma Planı).

Türkiye, ulusal düzeydeki kalkınma planına SKA'ları eklemlendirmenin yanı sıra amaçlara yönelik mevcut durumu tespit edip ulusal ölçekte yürütülen çalışmaları raporlamaktadır. Bu kapsamda 2016 ve 2019 yıllarında Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporlarını (VNR) yayınlamıştır. Ayrıca 11. Kalkınma Planı'nın 844. maddesinde T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda yerel yönetimleri de içine alan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulması öngörülmesi üzerine 2022 yılında Cumhurbaşkanlığı Genelgesi[34] yayınlanmıştır. Bu Genelge çerçevesinde Türkiye'de gerçekleştirilen SKA çalışmalarını hem takip etmek hem de söz konusu konuyla çalışma yürüten kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak için ilgili bakanlık ve diğer resmi kurumların başkanlarının bir araya gelerek "Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Kurul başkanlığı, çalışma usul ve esaslarını Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı çerçevesinde yürütülecektir (Kanaat vd., 2022).

3. Yerel Aktör Olarak Belediyelerde Sürdürülebilir Kalkınma

Tarihsel süreç içerisinde kentler, ekonomik, sosyal, teknolojik ve siyasal gibi pek çok unsurun etkisiyle değişime uğramıştır. Dünya çapında özellikle sanayi devrimiyle beraber kentlerde yaşanan yoğun nüfus artışı kent sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Çakıcı ve

[34] 19 Temmuz 2022 tarihli ve 31897 sayılı Resmi Gazete'de "Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu" konulu yayınlanan T.C. Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'dir (https://www.resmigazete.gov.tr/19.07.2022 , Erişim tarihi: 16 Aralık 2024)

Kızılboğa Özaslan, 2021). Türkiye özelinde söz konusu konuya bakıldığında ise nüfusun yoğun bir şekilde kentlerde bulunması nedeniyle mevcut dengeler değişmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak ev fiyatlarının artması, fosil yakıt kullanımının çoğalması, doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi ve hızla azalması, sosyal genel giderlerin yükselmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki maliyetlerin artması, yoksulluk ve eşitsizliğin hızlanması, trafik sıkışıklığının yoğun olması, çevre kirliliği, çevresel bozulmaların gün geçtikçe artması gibi çok boyutlu çeşitli sorunları ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu sorunlar zaman içerisinde hız kazanarak kentsel alanı ve insanların yaşamını olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu olumsuz etkilerin giderilmesi veya azaltılabilmesi noktasında toplumsal, ekonomik ve çevresel değerlerin korunması konusu öne çıkarak sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda çalışmaların gerçekleştirilmesi için küresel, ulusal, bölgesel ve hatta yerel ölçekte çözümler üretilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda yerel ölçek düzeyinde, yerel yönetimlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Ayrıca son yıllarda toplumun farkındalık düzeyinin yükselmesi, vatandaşların beklentilerin zaman içinde değişmesi, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin öneminin artmasıyla uluslararası düzenleme yapan kuruluşlar sürdürülebilir kalkınma olgusunu öncelikli konular arasına almışlardır. Bu durum devlet yönetimlerinin gündemine alınarak sürdürülebilirlikle ilgili çalışmaların, uygulamaya konulması ve faaliyetlere yansıtılması bir zorunluluk halini almıştır (Tozak, 2022; Haberal ve Işık, 2024). Bu çerçevede yerel yönetim aktörlerinden biri olarak belediyeler, sürdürülebilirliğin yerelde daha iyi anlaşılmasında ve stratejik kalkınma amaçlarının hayata geçirilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır (Tozak, 2022).

Yerel aktörler kapsamında belediyeler, köyler ve il özel idareleri bulunmaktadır. Günümüzde vatandaşa en yakın kamu kurumu olan belediyeler, sınırları içerisindeki yerel halkın ortak gereksinimlerini karşılayacak kamusal hizmetlerin sunumuyla ilgilenmektedir. Ayrıca belediyeler, toplumla doğrudan etkileşim içinde ve temas halinde bulunan başat aktörlerdir (Boztepe Taşkıran, 2022). Belediyeler, yerel halkın yaşam kalitesi ve refah düzeyinin artırılmasını hedefleyen, vatandaşa toplumsal fayda sağlamayı amaç edinen, yerel hizmeti doğrudan vatandaşa götüren, yerel vatandaşla direkt iletişim kurabilen ve yereldeki bilgiye hâkim olan etkin mekanizmalardır. Kaynak dağılımında belirleyici kimliğe sahip olan belediyeler, ekonomik yatırımlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi ile bölgenin toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişim göstermesinde etkilidirler (Tozak, 2022). Belediyeler, kentlerin gereksinim ve sorunlarına göre çok yönlü cevaplar veren ve aynı zamanda o kentin gelişimi için koşullarına uygun karar alma sorumluluğunda belirleyici aktördür. Bu anlamda dinamik yapıya sahip olan belediyeler, çeşitli kurumlar ile etkileşimde bulunarak gereksinimlerini tespit ederek sorunlarını daha kısa sürede belirleyebilmektedirler (Tozak, 2022). Ayrıca yerel kalkınmanın yapıcı ve uygulayıcısı olan belediyeler, kalkınma stratejileri için araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde önemli yönetsel mekanizmalar olarak yer almaktadır. Bu anlamda yerel düzeyde başlayıp bölgesel ve ulusal alana ve hatta küresel ölçeğe doğru akış sağlanması ve amaçların gerçekleştirilmesi noktasında oldukça önemli rollere sahiptirler.

Belediyeler, sürdürülebilir kalkınmadaki önemli aktör olmaları nedeniyle vatandaşların, refah, huzur ve güven içinde yaşamlarını sürdürmeleri, toplumsal yapıdaki işbirliklerinin güçlendirilmesi ile diğer kurum ve kuruluşlarla koordinasyon içerisinde hareket etmeleri kalkınma açısından önem taşımaktadır. Ayrıca son zamanlarda önemli olan sosyal belediyecilik anlayışı çerçevesinde yoksulluğun azaltılması, yeni iş alanların teşvik edilmesi, mevcuttaki iş gücünün sağlamlaştırılması, toplumsal güvenin sağlanması ile yerel halkın ekonomik, sosyal ve kültürel gibi pek çok alanda uyum ve denge içinde olmasına

zemin hazırlaması bakımından aslında sürdürülebilir kalkınmanın ortaya çıkış etkenlerinden biri olan sosyal adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Öte yandan belediyeler yerel kaynakları kullanarak yerel kalkınmanın sağlanması, geri kalmışlığın azaltılması, üretimde verimliliğin oluşturulması ile vatandaşların gereksinimlerini karşılanması ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesiyle gelecek kuşaklara katkı sağlaması gibi sosyal kazanımlar oluşturmaktadır (Tozak, 2022).

Yukarıda kapsamlı şekilde belirtilen Gündem 21 ve sonraki küresel ölçekteki toplantı, zirve ve konferanslarda yerel aktörlerin uluslararası, ulusal ve diğer yerel paydaşlarla oluşturulan ortaklıkları çerçevesinde çözüm üretme sürecine katılımı dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda yerel aktörlerin hem sürdürülebilir kalkınma sürecinin bir parçası olması hem de mevcut sürdürülebilir kalkınma gündemlerinin yerel düzeyde uygulanması zorunlu kılınmıştır. Bununla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın yerel ölçekte gerçekleşmesi için kendi gündemlerini oluşturmaları ve stratejiler geliştirmeleri için yerel yönetimler öncülüğünde kentlerde Yerel Gündem 21 belgelerini hazırlamaları gerektiği önerilmiştir (Kanaat vd., 2022).

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanması sürecinde doğrudan hizmet sağlama ve yerel halka yakın olan yerel yönetimlerin başarıyı beraberinde getireceği değerlendirilmektedir (Tozak, 2022). Bu kapsamda Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı (UCLG-MEWA), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve BM kurumları başta olmak üzere çeşitli kurumların raporlarında da yerel yönetimlere vurgu yapılmıştır (Kanaat vd., 2022). Birleşmiş Kentler Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerelleştirilmesi amacıyla oluşturduğu dokuz bölge teşkilatından biri olan Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı, faaliyetlerini İstanbul'da sürdürmektedir. Bu Teşkilat'ın Türkiye'deki üyesi, tüm belediyeleri temsil eden Türkiye Belediyeler Birliği'dir (TBB). Türkiye'deki belediyelerin görev ve sorumluluk alanları, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının çoğuyla ilişkili olmakla ve kesişmekle birlikte sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasına yardımcı olması yüksektir. Dolayısıyla belediyeler, yerel halkın istekleri ve yereldeki diğer gereksinimlerin gerek tespit edilmesi gerekse sorunlara yerinde, etkin ve ivedi cevaplar verebilmesi noktasında katkı sağlayabileceklerdir (Tozak, 2022).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün 2020 yılında yayınlanan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'na Bölgesel Yaklaşım: Sentez Raporu"nda SKA'ların alt hedeflerinden 105 alt hedefin gerçekleşmesinde yerel ve bölgesel yönetimlerin sürece katkı sağladıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca vatandaşlar arasında SKA'lara yönelik bilincin oluşturulması ve geliştirilmesinde yapılan bilgilendirme çalışmaları ile SKA'ların uygulanmasını hızlandırmak için akademik alan, özel sektör ve uluslararası kuruluşların bir araya gelerek işbirliği ve koordinasyon içerisinde faaliyetlerde bulunmaktadırlar (Kanaat vd., 2022).

Sürdürülebilir kalkınma konusunda yerel yönetimlerin farkındalığı noktasında hazırladıkları raporlar önemlidir. Bu anlamda dünyada en yaygın rapor "Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative – GRI)"dir. Ayrıca hazırlanan Yerel Gözden Geçirme Raporları (Voluntary Local Review - VLR), çeşitli etkinliklerle kamuoyuyla paylaşılmıştır. Oluşturulan bu raporlarla belediyeler kapsamında sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin farkındalıklarının oluşmasında ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür (Kanaat vd., 2022).

Türkiye genelinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları planlarının hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve raporlanmasından sorumlu kurum 2022 yılında düzenlenen

Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'dır (Kanaat, 2022). Bu doğrultuda sahadaki faaliyetlere yönelik takipteki yetkili kurum Türkiye İstatistik Kurumu'dur (TÜİK). Küresel ölçekte SKA'ların gerçekleştirilmesine verilen katkının takibi için belediyeler tarafından hazırlanan raporlar ve TÜİK verileri arasında ilişki kurulması büyük önem taşımaktadır (Haberal ve Işık, 2024).

Belediyeler, sürdürülebilirlik uygulamaları ve sürdürülebilirlik amaçlarının belirlenmesi noktasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın oluşturduğu 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçları temel alınmıştır. Bunlar ise yoksulluğun tamamen sona erdirmek, açlığı bitirmek ve güvenli gıdaya erişimi sağlamak, insanların her yaşta sağlıklı, kaliteli ve refah içinde yaşamlarını sürdürmesini sağlamak, herkes için kaliteli ve kapsayıcı eğitim sağlamak, cinsiyet eşitliğini sağlayarak kadınların ve kız çocukların toplumsal açıdan konumlarını güçlendirmek, herkes için güvenilir temiz su ve kanalizasyon hizmetlerini sağlamak, herkesin erişebileceği temiz, güvenilir ve ekonomik enerji sağlamak, insan onuruna yakışır iş ve istihdamı yaygınlaştırmak ile kapsayıcı ekonomik büyümeyi sağlamak, sanayi ve alt yapıyı geliştirmek ile yenilikçiliği teşvik etmek, ülkedeki eşitsizliği azaltmak, şehirleri ve yerleşim mekânlarını güvenilir ve sürdürülebilir hale getirmek, üretim ve tüketimde sürdürülebilir olmayı sağlamak, iklim değişikliğine bağlı etkilere karşı acil harekete geçip aksiyon almak, su kaynaklarını ve su altı yaşamı sürdürülebilir kılmak için korumak ve muhafaza edilmesi için harekete geçmek, karasal ekosistem ile ormanları korumak ve biyoçeşitlilik kaybı için mücadele etmek, toplumların barışçıl olmasını sağlamak ile adalete erişimini kolaylaştırmak, sürdürülebilir kalkınma için kapasiteleri güçlendirmek ile küresel işbirliği içerisinde hareket etmek ve bunu desteklemektir (Boztepe Taşkıran, 2022, URL-2, 2024).

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma konusunda yerel yönetim uygulaması bakımından başta belediyeler olmak üzere yereldeki aktörleri sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme sürecine dâhil etmeye yönelik çalışmalar yürütmüştür. Belediyeler kapsamında örnek verilecek olursa Kadıköy Belediyesi tarafından Türkiye'nin ilk ekolojik yuvası özelliğine sahip Bahriye Üçok Ekolojik Çocuk Yuvası oluşturulmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde evsel atığın geri dönüşüm ve geri kazanım süreçleri dışında kalan diğer atıkların düzenli depolama sahalarında havaya, toprağa, su kaynaklarına ve insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde depolanması amacıyla İstanbul Çevre Yönetimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (İSTAÇ) faaliyetini yürütmektedir. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından, kimsesi olmayan, bakıma ihtiyacı olan ve şehir merkezinde ikamet eden 65 yaş üzerindeki kişiler için evlerine elektronik sistem kurularak manevi evlat isimli proje düzenlenmiştir. Yuva Derneği'nin öncülüğünde, Toroslar Belediyesi ile Tarsus Belediyesi'nin iş birliğiyle ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu'nun (GIZ) desteğiyle, Emek Karşılığı Nakit Destek projesi oluşturulmuştur. Buna göre dezavantajlı durumda olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve geçici koruma altında bulunan Suriyeli mülteciler arasından seçilen kişiler, 3 ay süreyle Park Bahçeler Müdürlüğü, Temizlik İşleri Müdürlüğü gibi belediye birimlerinde istihdam edilmiştir. Ayrıca Yüreğir Belediyesi bünyesinde bulunan Doğankent Kültür Evinde hayata geçirilen projeyle, bölgede çalışan tarım işçilerinin çocuklarına okul öncesi eğitim verilmek üzere eğitim sınıfı açılmış ve burada birçok kişisel gelişim konularında eğitimler verilmiştir. Karşıyaka Belediyesi tarafından, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için dar gelirli ailelerin çocuklarına 10 aylık eğitim süreci boyunca burs desteği için Her Apartmanda Bir Öğrenci Okutuyoruz projesi düzenlenmiştir (Tozak, 2022).

Bir diğer uygulama ise 1975 yılında İstanbul'da kurulan, demokratik yerel yönetim hareketinin gelişmesi, yerel yönetimlerde çevre bilincinin geliştirilmesi, yerel kalkınmada

kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi, belediyelerin yetki ve kaynaklarının artırılması, belediyelerin ortak sorunlarına iş birliği ve koordinasyonun sağlanarak çözüm bulunması ve sürdürülebilir şehircilik yaklaşımının benimsenmesi gibi konulara önem veren Marmara Belediyeler Birliği'dir. Birliğe 190'dan fazla üye belediye bulunmakla beraber 6'sı büyükşehir olmak üzere 11 ilde çalışmalarını yürütmektedir (Marmara Belediyeler Birliği, 1975a). Birlik, Yerel Yönetimler Sürdürülebilirlik Çalışmaları Araştırması Marmara Bölgesinde yer alan belediyelerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SKA) yönelik "Eylem 10 Yılı" olarak tanımladığı süreçte yerel yönetimlerin farkındalıklarını artırmak, kurumsal kapasitelerini geliştirmek, kurumsal yapılanmalarını ve çalışmalarını ortaya çıkarmak amacıyla "SKA Elçiliği" pozisyonu oluşturmuştur. Ayrıca bünyesindeki tüm birimler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak için "SKA Çalışma Grubu"nu kurmuştur. Bu anlamda Birlik, çalışmalarının olgunluk seviyesini belirlemeyi ve küresel amaçları besleyecek iyi uygulamaları diğer kurumlara örnek olarak paylaşmayı ve faaliyetlerine ilişkin desteklerini devam ettirmeyi amaçlamaktadır (Marmara Belediyeler Birliği, 1975b).

4. Sonuç

Sürdürülebilir kalkınma amaçları, Birleşmiş Milletler öncülüğünde farklı temalarla hazırlanmış ve küresel ölçekte düzenlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma amaçları, her ne kadar küresel eylem çağrısı olarak ifade edilse de yerelde atılacak adımlar bütünün birer parçası olarak kabul edilmektedir. Bu yönden belediyelerin katkıları oldukça önemlidir.

Sürdürülebilir kalkınma amaçları, farklı temalarla ifade edilmiş olsa da aslında birbiriyle bağlantılı ve hatta belediyelerle ilişkili olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca kalkınmada uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel boyutları arasında karşılıklı bağlantıların bulunmasından dolayı küresel ölçekte alınan kararların yerel düzeyde uygulanması oldukça önemlidir. Bu noktada yerel aktör olarak belediyelerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yaklaşımları, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerelleşmesi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerelde öncelikli hale gelmesi ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yereldeki etkileri gibi meseleler üzerinde önemle durulması büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte belediyeler, sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla ilgili politikalar geliştirmesi, kent yönetimine bunu yansıtması ve diğer aktörlerle etkileşim içinde bulunarak ekonomik, toplumsal ve çevresel anlamda başarılar oluşturmasına da katkı sağlayacaktır.

Yerel halkın sorunlarını, gereksinimlerini ve isteklerini bilme noktasında önemli kapasiteye sahip olan belediyeler, bu anlamda kilit role sahiptir. Buna ilaveten belediyeler sundukları kamusal hizmetlerle sürdürülebilir kalkınma amaçlarına uygun yaratıcı fikir ve projelerle hizmetler ortaya koyabilmektedirler. Ayrıca kentsel alanlardaki iyi veya kötü uygulamaların yerelden başlayarak çözüme kavuşturulması ileride oluşabilecek zorlukların üstesinden gelinmesine yardımcı olacaktır. Bu çerçevede kurumsal kapasitelerini geliştirmeleri, etkili ve hesap verebilir kurumlar inşa edilmesi ile kurumların çok boyutlu işbirliği ve koordinasyon içerisinde olmaları gerekmektedir.

Son zamanlarda kentsel alanlarda hızla artan yoğunluk ve buna bağlı sorunlar nedeniyle belediyelerin görev ve sorumluluklarında artışlar yaşanmıştır. Bu noktada sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerelleşmesinde, belediyelerin finansman/mali kaynakları ve hukuki düzenlemelerinin gözden geçirilerek güncellemesi gerekmektedir. Ayrıca belediyeler, karar alma sürecine yerel halkın katılımını sağlayarak sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerelde benimsenmesi konusunda önemli paydaştır.

Kaynakça

Aydın, G. (2022). *Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Afet ve İklim Değişikliği Politikaları.*

Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
Bozkurt, K. ve Pekmezci, A. (2023). Yeşil Ekonominin Belirleyicileri ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Analiz. Vatansever Deviren, N. ve Duran, T. (Ed.). *Yeşil Ekonomide Güncel Eğilimler.* Ankara: Nobel Bilimsel Yayıncılık.
Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023).
Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 12. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2024-2028).
Çakıcı, K. ve Özaslan, R. K. (2021). Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Akıllı Kent Uygulamalarındaki Karşılığı: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 12(2), 209-233.
Emrealp, S. (1998). Yerel Gündem 21. *Öneri Dergisi,* 2(10), 27-28.
Haberal, Z. ve Işık, A. (2024). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çerçevesinde Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 24(3), 1193-1222.
Kalağan, G. (2021). *Kent Paradigmalarındaki Değişim: Güncel Kent Yaklaşımları.* Ankara: Gazi Kitabevi.
Kanaat, E. E. (2022). Yenilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD),* 8 (2), 189-208.
Kanaat, E. E., İzmirli, M., Sivrikaya, Ö., Aslan, T. ve Oçak, Z. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Yerelleşmesi Marmara Bölgesi Örneği. Şener, B. (Ed.). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
Karakurt Tosun, E. (2019). Sürdürülebilir Kentleşme Modelleri Üzerine Bir İnceleme. Bursa: Dora Basım-Yayın.
Marmara Belediyeler Birliği (1975a). *Biz Kimiz?,* Erişim adresi: https://www.marmara.gov.tr/tr/biz-kimiz. Erişim tarihi: 16 Aralık 2024.
Marmara Belediyeler Birliği (1975b). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. Erişim adresi: https://www.marmara.gov.tr/tr/surdurulebilir-kalkinma-amaclari . Erişim tarihi: 16 Aralık 2024).
Mengi, A. ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme.* Ankara: Siyasal Kitabevi.
Munasinghe, M. (2009). *Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications.* New York: Cambridge University Press.
Orhan, G. (2019). *11. Kalkınma Planı ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. EKOIQ (Yeni İş Yeni Yaşam).* Erişim adresi: https://www.ekoiq.com/11-kalkinma-plani-ve-surdurulebilir-kalkinma-amaclari/ , Erişim tarihi: 16 Aralık 2024.
Özgen, N. (2019). Sürdürülebilirlik Kavramı ve Kullanım Alanları. Özgen, N. ve Kahyaoğlu, M. (Ed.). *Sürdürülebilir Kalkınma.* Ankara: Pegem Akademi.
Parlak Ünlü, E. ve Karadağ, F. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Belediyecilik Kapsamında Batı Karadeniz Belediye Hizmetlerinin İncelenmesi. *UNIKA Toplum ve Bilim Dergisi,* 2(2), 100-115.
Taşkıran, H. B. (2022). Kamusal Halkla İlişkiler Bağlamında Belediyeler ve Sürdürülebilirlik Uygulamaları: Türkiye'deki Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye*

İletişim Araştırmaları Dergisi, 39, 31-53.

Tekeli, İ. (2001). *Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerine İrdelemeler-Prof.Dr. Cevat Geray'a Armağan.* Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

Tozak, E. (2022). *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Belediyelere Yansıması: Türkiye, Almanya ve İngiltere Uygulamaları.* Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

URL-1 (2024). Yerel Gündem 21, Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa . Erişim tarihi: 16 Aralık 2024.

URL-2 (2024). *Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri,* Erişim adresi: https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi . Erişim tarihi: 16 Aralık 2024.

Türkiye'nin Kentsel Korumasında Sivil Toplumun Yerel Yönetimlerle İş Birliği

Enver GÖÇEN[35]
Burak Hamza ERYİĞİT[36]

Özet

Kompleks yerleşim yerleri olarak kentler, yoğun nüfusların akın ettiği, sürekli büyüyen ve gelişen hem mekânsal hacim açısından hem de kapital niteliği açısından bir yığın yeni sorun alanları üreten mekânlardır. Bu sorunlardan en önemli ve aynı zamanda çok boyutlu olanlarından bir tanesi de kentsel koruma meselesidir. Kentsel kültürel ve doğal varlıkların özüne uygun sürdürülebilir ve sosyal, ekonomik, kültürel ve küresel boyutları göz önünde bulundurularak yönetilmesi çok boyutlu katılım gerektiren ve aynı zamanda tüm kentlileri ilgilendiren bir konudur. Bu bakımdan kentsel koruma sürecinde sivil toplumun yerel yönetimlerle geliştirdiği iş birliği hem teknik ve uzmanlık açısından hem de politikaların demokratik niteliği açısından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda bu çalışma Türkiye'de kentsel koruma süreçlerinde sivil toplumun yerel yönetimlerle yürüttüğü iş birliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada literatür tarama ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Türkiye'nin farklı kentlerinde uygulanan yerel bazlı kamu sivil iş birliği çalışmalarının sivil toplum ve yerel yönetimlerin iş birliği dikkate alınarak araştırılmış ve bu kapsamda veriler elde edilmiştir. Türkiye'de kentsel koruma politikalarında sivil toplumun yerel yönetimlerle yürüttüğü iş birliğinin kentsel koruma bazlı STK'lar ile yerel yönetimlerin iş birliğine ilişkin yapılan gözlemler ve koruma ile ilişkili belge ve doküman analizi ile elde edilen veriler ışığında kamu kesimi ve sivil toplum iş birliğinin Türkiye'de nasıl işlediği ve bu alanda ne tür sorunlar yaşandığı ile ilişkili değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma Türkiye'de kentsel koruma alanında sivil toplumun yerel yönetimlerle yürüttüğü iş birliğine ilişkin değerlendirmeler ve öneriler ile tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel koruma, Sivil toplum, Yerel Yönetimler, İş birliği.

Abstract

Cities, as complex settlements, are places where dense populations flock, constantly growing and developing, creating a multitude of new problem areas both in terms of spatial volume and capital quality. One of the most important and multidimensional of these problems is the issue of urban protection. The management of urban cultural and natural assets in a sustainable manner in line with their essence and by taking into account their social, economic, cultural and global dimensions is an issue that requires multidimensional participation and concerns all urban residents. In this respect, the cooperation developed by civil society with local governments in the urban conservation process is important both in terms of technique and expertise and in terms of the democratic nature of policies.

In this context, this study aims to examine the cooperation of civil society with local governments in urban conservation processes in Turkey. Literature scanning and content analysing method has been used in the study. Local-based public-civil cooperation studies implemented in different cities of Turkey were researched, taking into account the cooperation of civil society and local governments, and data were obtained in this context. In the light of the data obtained from the observations made on the cooperation between urban conservation-based NGOs and local

[35] Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları, Doktora Programı, envergocen56@gmail.com
[36] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü, burak.eryigit@marmara.edu.tr

governments and the analysis of documents and documents related to conservation, the cooperation of civil society and local governments in urban conservation policies in Turkey is evident. Evaluations were made regarding how it works and what kind of problems are experienced in this field. The study was completed with evaluations and suggestions regarding the cooperation of civil society and local governments in the field of urban conservation in Turkey.

Key Words: Urban protection, Civil society, Local Governments, Cooperation.

[1] Sorumlu Yazar, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları, Doktora Programı, envergocen56@gmail.com
[2] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü, burak.eryigit@marmara.edu.tr

1. Giriş

Modern kentlerin ortaya çıkışı ile başlayan kentsel meseleleri tartışırken karşımıza çıkan kentsel kültürel mirasın korunması sorunu diğer birçok sorun ile ilişkili olarak ortaya çıkan multi-disipliner boyutu olan bir olgudur. Kentsel alanlardaki kültürel ve doğal varlıkların korunması ile ilişkili kullanılan kentsel koruma kavramı bu bağlamda hem çok boyutlu hem de tüm zamanları ilgilendiren bir meseledir. Kentlerin kontrolsüz büyümesi ve kapitalist sermayenin sürekli büyüme hırsının yanında yaşanan savaşlar ve göçler kentlerde önüne geçilmez bir yığılmaya ve plan dışı bir büyümeye neden olmaktadır. Bu süreçte merkezi ve yerel yönetimler kentsel alanlardaki bazı kültürel ve doğal varlıkları korumaya yönelik politikalar geliştirmektedirler. Bu politikalar yerel dinamikler çerçevesinde bazı özellikler taşısalar da uluslararası kuruluşların ortaya koyduğu koruma çerçevesinden belli biçimlerde etkilenmektedirler. Sözgelimi, UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), UN (United Nations) ve ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) gibi kuruluşların belli dönemlerde yaptıkları toplantılar ve kongrelerde aldıkları kararlar bu bağlamda merkezi ve yerel yönetimlere koruma anlayışı ile ilgili ufuk sağlamanın yanında aynı zamanda onların önemi açısından da bir farkındalık gelişmesine yol açmaktadırlar.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açılardan bakıldığında kentlerdeki kültürel ve doğal varlıklar kentlerin hem günümüz durumu hem de geleceği açısından önem arz etmektedir. Özellikle tarihi, kültürel ve doğal özellikler bir kente kentsel kimlik kazandırmanın yanında kent sakinlerinin ekonomik ve sosyal yaşantılarına önemli katkılar sağlamaktadır. Kentsel alanlardaki kültürel ve doğal alanların kentsel topluma entegre edilmiş bir şekilde yaşatılması kentin kendine özgü bir kimliğinin olmasına direkt etki etmektedir. Bu bakımdan kentsel koruma bir yandan sürdürülebilir bir özellikte olması gerekirken öte yandan gündelik olarak kent toplumunun etkileşim halinde yaşayacağı birer değer olarak korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında kentsel koruma korunacak yapıların salt geleceğe aktarılmasını sağlama işlemi olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Korunacak varlıklar günümüzde işlevsel birer özellik olarak değerlendirilerek sürdürülebilir bir yaklaşım ile günümüze ve geleceğe entegre edilmelidir. Kentsel koruma politikalarının bu anlamda bütüncül, sürdürülebilir ve özüne uygun yürütülmesi için yerel politik güç olarak belediyelerin sivil toplum kuruluşları ile iş birliği geliştirmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de yürütülen kentsel koruma uygulamalarında sivil toplumun yerel yönetimler ile yürüttükleri iş birliği incelenmiştir. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem tekniği ile veriler elde edilmiştir. Çalışma da kentsel koruma uygulamalarında etkin olan STK'lardan, Tarihsel Çevre ve Yapı Korumacılığı Derneği ve Kültürel Mirası Koruma Derneği (KÜMİD) ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde Türkiye'de kentsel koruma çalışmalarında sivil toplum ile yerel

yönetimlerin iş birliğine ilişkin sorular sorulmuş ve bu iş birliğinin önemi ve yaşanan sorunlara yönelik veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilerek sonuç ve değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

2. Kentsel Koruma

Kentsel koruma kavramı metinde kentsel alanlardaki kültürel ve doğal varlıkların korunmasına atfen kullanılmaktadır. Asatekin (2004:61), koruma kavramını her ölçekte ve farklı şekillerde tüm müdahale yöntemlerini içeren bir şemsiye kavram olarak değerlendirmektedir. Bu kavram "*Urban Design Lab*" adlı araştırma kuruluşu tarafından kentsel alanlardaki mimari yapıların, kültürel ve tarihi yapıların korunması olarak tanımlamaktadır. Koruma süreci temel olarak beş önemli boyuttan oluşmaktadır; bunlar tarihi yapılar, yeşil alanlar, sürdürülebilir gelişme, sivil katılım ve adaptasyondur. Kuruluş, kentsel korumanın aynı zamanda var olan kentsel alanın kimliğine katkıda bulunmak üzere yeniden yapılanma ve dönüşümde kentin doğasına ve kimliğine saygı duyarak program ve politikaların geliştirilmesinin yanında tarihi alanların kentsel yaşama uyumlu bir biçimde yapılanması ve geliştirilmesi olduğuna işaret etmektedir[37].

Öte yandan Stoica "*Ideology of Urban Conservation*" adlı çalışmasında, kültürel varlıkların kent kimliği için önemli bir sosyal değer olması gerektiğini belirtirken kültürel varlıkların günümüz kentlerinde kültürel sermaye "*cultural capital*" olarak değerlendirildiğini ileri sürmektedir. Ona göre kentsel alanlardaki kültürel yapıların günümüzde birer kültürel sembol olmaktan ziyade birer sermaye aracı haline gelmiş ve kavramın ekonomik boyutu baskın hale gelmiştir (Stoica 2011:40). Kültür varlıklarının yaşamımızdaki rolüne işaret eden Asatekin (2004:60) ise kullanım değerinin yanında bütünsellik değeri, görünüm değeri ve ekonomik değeri gibi boyutlardan bahsetmektedir. Asatekin ayrıca kültürel ve doğal varlıkların doğa koşullarının etkisi altında bozulmaya maruz kalmasının yanında insanların neden olduğu savaşlar, çarpık kentleşme, vandalizm, kimyasal içerikli boya ve onarım malzemeleri gibi etkenler kültürel varlıklara zarar vermekte olduğuna işaret etmektedir. Koruma kültürünün toplumun bütün kesimleri tarafından benimsenmesi ve kültürel ve doğal varlıkların değerlerini çok boyutlu bir biçimde anlaşılarak nitelikli tasarımlarla öne çıkarılması önemli bir nokta olarak öne çıkmaktadır.

Tarih boyunca köklü bir uygarlık geçmişi olan ve birçok kültürün kaynaştığı ve aynı zamanda çatıştığı coğrafyalar olan Anadolu ve Trakya günümüze kadar süre gelen bir kültürel mirasa beşiklik etmektedirler. Günümüz Türkiye'sinin sınırları içinde bu mirası bırakan Hitit, Karya, Likya, Frig gibi Anadolu kültürleri Miken, Hellen, Bizans ve Roma gibi Akdeniz ve Ege uygarlıkları ve Orta Asya, Arap etkileri ile Selçuklu ve Osmanlı kültürleri bulunmaktadır. Farklı kültür ve uygarlıkların buluştuğu bir alanda olan Türkiye bu yönüyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara taşınması bu açıdan önemli politika ve stratejiler gerektirmektedir(Melike S. Dağıstan Özdemir 2005:23)

Ahunbay (2014:5)'ın işaret ettiği üzere kentsel koruma sürecinin yönetimi ve sürdürülebilirliği sistematik bir yaklaşım ve disiplin gerektirmektedir. Kentsel koruma sürecinde kentsel miras öğelerinin belirlemesi ve korunmasının biçimi, çerçevesi ve disiplinler arası ön çalışmalara dayandırılarak derin bir bilgi ve kapasite ile yönetilmesi önem taşımaktadır. Bu süreçte planlama ve çoklu katılımın önemine işaret eden Ahunbay aynı zamanda güncel bir bilgi için değişik ölçeklerde çalışmalar, çevresel analiz, envanter

[37] https://urbandesignlab.in/what-is-urban-conservation-urban-design-lab/#:~:text=Urban%20conservation%20refers%20to%20the,cultural%20landscapes%20within%20a%20city.

çalışmaları, kentin tarihi gelişim evrelerinin analizi koruma sürecinin sağlıklı yürümesi için gerekli adımlar olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında kentsel koruma sürecinde korunacak alanlarda yaşayan sakinleri direkt olarak etkilediğinden, bu paydaşlar ile görüşmeler yapmak, onların fikirlerinin alınarak sürekli iletişim halinde olmak kaçınılmazdır.

3. Sivil Toplum ve Yerel Yönetimlerin İş Birliği

Ekonomik, siyasal, toplumsal ve kurumsal yapıların hızlı ve birbiriyle ilişkili bir değişimine yol açan sanayi devrimi ile birlikte sivil toplumun niteliği ve devlet aygıtı ile ilişkili anlamı daha görünür hale gelmiştir. Tarihsel olarak sivil toplum kavramı, farklı şekillerde tanımlansa da en genel anlamıyla sivil toplum, devlet aygıtı dışındaki toplumun kollektif doğasını tanımlayan ve 'ortak fayda' için örgütlenen kar amaçsız bir alan olarak anlaşılabilir.

Ekonominin, siyasal gelişmelerin, taşımacılığın, dijitalleşmenin ve kentlerin küreselleşmesini takiben doğal bir sonuç olarak sivil toplum da küreselleşmektedir. Tüm dünyada etkisi olan küresel aktörler ve ulus ötesi şirketler artık yerküreyi bir köy haline getirmiş, dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir durum tüm dünyayı etkileyebilir olmuştur. Bu bakımdan birçok sosyal ve siyasal dinamik de küresel hale geldiği gibi sivil toplum da küresel boyut kazanmıştır. Hatta Küresel sivil toplum örgütleri yerelin küreselleşmesinin çarpıcı bir örneği olabilmektedir.

Sivil toplum kuruluşu sivil toplumdaki bireylerin özgür özneler olarak birtakım ortak çıkarlar için örgütlendikleri alandır. Kimilerine göre devletin hem dışında hem de karşısında olması gerekirken kimilerine göre devletin karşısında olma gibi bir ölçüt yoktur, sivil toplum kuruluşunun kendine özgü amaçları vardır ve salt bu amaçlar için vardır. Devlete alternatif olamazlar, onlar gönüllü ve ortak istem için bir araya gelmiş ve kendilerini ilgilendiren politikalara etkide bulunmak üzere kurulmuşlardır. Sözgelimi Gümüş (Gümüş 2008:9)'e göre, sivil toplum kuruluşu, sivil toplumun yerine kullanılamaz; sivil toplumun katılımı için çalışır.

Sivil toplumdan siyaseti kontrol etme veya izleme veya karar mekanizmalarına katılma gibi etkinliklerle demokrasiye katkı sunması beklenir. Türkiye'de sivil toplumun yeterince gelişmediğine değinen Aslan(2010), sivil toplumun salt içi boş 'sivillik" ile demokratik ve işlevsel olamayacaklarını, gerçek anlamda demokratik bir sivil inisiyatif geliştirmeleri ve devletin tahakkümcü politikaları karşı sivil politikalar geliştirmelerinin güçlü sivil toplum ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan Kabasakal (2008:62), sivil toplumun özerk bir alan olduğunu varsaymanın mümkün olduğunu ve devletten bağımsız hak ve özgürlükleri esas alan gönüllü inisiyatifler olarak sivil toplumun demokrasinin gelişimi için temel koşul olduğuna işaret etmektedir.

Yerel yönetimler ise kent sakinlerine en yakın yönetimler için kullanılan bir kavramdır. Çalışmada belediyelere atfen kullanıldığı göz önüne alındığında yerel yönetimler siyasi seçim süreçlerinden geçerek iktidara gelmiş olan yerel politik temsilcilerdir. Bu anlamda yerel yönetimler kamu tüzel kişiliği olan siyasi toplum olarak düşünülmektedir. Kentsel koruma gibi ortak toplumsal bir alana ilişkin çalışmaların yürütülmesi sürecinde sivil toplum ve diğer kâr amaçsız kuruluşların sürece dahil olması koruma meselesinin doğası gereği olduğu düşünülmektedir. Çalışmada STK'ların yerel yönetimlerle yürüttüğü iş birliği bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Yerel yönetim kavramı, mahalli idare kavramını kapsayıcı mahiyettedir. Türkiye'de yerel yönetim aslında mahalli idareyi kapsayıcı bir mahiyettedir. Ancak "mahalli idareler" kavramı günümüzde sıkça kullanılmamaktadır. Daha ziyade "yerel yönetim" ya da "yerinden yönetim" kavramları kullanılmaktadır. Yerinden yönetim kavramı literatürde

daha çok yerel yönetimler sisteminin geneline atfen kullanılmaktadır. Ancak kavramsal olarak yerel yönetimin Türkiye'deki kullanımı siyasal yerinden yönetimden ziyade mahalli yerel yönetim anlamında kullanılmaktadır (Esen 2010:7).

Yerel anlamda koruma pratiğinin kentsel alanlardaki boyutuna geçildiğinde yerel yönetimlerin bu süreçteki rolü dikkat çekmektedir. Yerel katılım ile çok boyutlu olarak işlemesi gereken yerel politikalarda sivil toplum ile iş birliği kaçınılmaz hale gelmektedir. Temsili demokrasi krizi ve siyasal iktidarların meşru zemini açısından yerel sakinlerin katılımcı demokrasi ile karar süreçleri açısından yerel politikalara katılımı esas alınması gerekmektedir(Başaran 2008:43).

Tarihi kentlerin ve kültürel mirasın korunması için iyi bir yönetişimin şart olduğu göz önüne alındığında, kamu yöneticileri, gönüllü kuruluşlar, meslek örgütleri, uzmanlar, kamu yöneticileri ve kent sakinlerini içinde olduğu bir iletişim ağı ile koruma sürecinin yönetilmesi önemli bir noktadır. Alanda yaşayanların sürece katılımı bilinçlendirme ve eğitim ile daha iyi bir iletişim ortamı sağlanabilir. Var olan geleneksel yönetimlerin yeni gerçekliğe uygun bir demokratik zeminde katılımı sağlamaları için kültürel ve sosyal çeşitliliği tüm boyutları ile incelemeli ve hesaba katmalıdırlar (Ahunbay 2014:6).

Öte yandan Venedik Tüzüğü kapsamında ICOMOS adlı kuruluşun aldığı karara göre kentsel koruma çalışmalarının ortak bir platformda yürütülmesi için, içinde yerel yönetimlerin, uzmanların ve STK'ların da olduğu bir üst kurulun oluşturulması ile projelendirilmesi gerektiğini bir ilke olarak kabul etmiştir (Dikçınar Sel vd. 2013:17).

Türkiye'nin kentsel koruma pratiklerine bakıldığında özellikle koruma gönüllüleri tarafından kurulmuş belli bazı STK'lar dikkat çekmektedir. Bunlardan Çevre ve Kültür değerlerini Koruma ve Tanıtma (ÇEKÜL) Vakfı, Tarihi Yapı Korumacıları Derneği ve Kültürel Mirası Koruma Derneği (KÜMİD) yerel yönetimler ile çalışmalar yürütmeye çalışmakta ve kamu sivil iş birliği örneklerini pratiğe geçirmektedirler.

3.1. Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL)[38]

ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) 1990 yılında Prof. Dr. Metin Sözen ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Vakıf yaklaşık 34 yıldır Türkiye'de ulusal çapta birçok kentte koruma çalışmalarına katılımda bulunmuştur. Kültürel mirasın korunması ile ilgili faaliyet yürüten yerel STK'ların yerel yönetimlerle iş birliği halinde koruma çalışmalarına katılmaları için teşvik etmiş ve vatandaşların koruma sürecine katılmalarına öncülük etmiştir. Vakıf kuruluşundan günümüze kadar kesintisiz bir şekilde "doğa-kültür-insan" arasında yaşamsal bir uyumun olması ilkesi ile hareket etmiş ve "Doğa ve Kültürle Varız" sloganı ile en küçük yerleşim birimlerinden başlamak üzere koruma projeleri geliştirerek ülke geneline yayılan bir yaklaşımı benimsemiştir[39].

ÇEKÜL kentlerdeki kültürel dokunun korunarak gelecek nesillere aktarımını sağlamak şiarıyla koruma amaçlı kentsel planlar hazırlamakta ve eski mahallelerde sağlıklaştırma çalışmaları, geleneksel yapılarda cephe düzenlemesi, tarihi yapı ve çarşıların onarımı ve kent meydanlarının yenilenmesi gibi bir dizi çalışmaya imza atmıştır. Bu çalışmalar genellikle kent yönetimleri ile iş birliği halinde yürütülmüştür. ÇEKÜL Vakfının 7 Bölge 7 Kent projeleri vakfın yerel yönetimlerle iş birliği halinde yürüttüğü kentsel koruma çalışmalarının en temel olanları olarak söz edilebilir (Çekül 2020:30).

-Karadeniz bölgesinde Safranbolu'da kamu sivil iş birliği ile tarihi yapıların korunmasına

[38] https://www.cekulvakfi.org.tr/hakkimizda

[39] https://www.cekulvakfi.org.tr/hakkimizda

yönelik projeler yapılmış ve kentsel korumada başarılı çalışmalar yürütülmüştür.
-Ege bölgesinden İzmir Ödemiş ilçesinin Birgi kentinde kamu sivil iş birliği ile kültürel miras koruma ve tanıtma çalışmaları yürütülmüştür.
-İç Anadolu bölgesinden Kayseri- Talas kentinde tarihi yapıların korunmasına yönelik projeler hazırlanıp uygulanmıştır.
-Doğu Anadolu Bölgesinde Erzincan Kemaliye kentindeki tarihi evler ve mekanların korunmasına yönelik koruma çalışmaları yerel yönetimler ile iş birliği halinde tamamlanmıştır.
-Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Mardin Midyat ilçesinde Tarihi ve kültürel mekanların korunmasına yönelik projeler uygulanmış ve yerel halk ile kent geneli bu süreçlerden olumlu etkilenmiştir.
-Marmara bölgesinde Bursa'nın Mudanya kentinde tarihi evler ve sokaklara yönelik kentsel koruma projeleri uygulanmış ve kent halkı yapılan çalışmalardan olumlu etkilenmiştir.
- Akdeniz bölgesinden Antalya'nın Akseki ilçesinde hem merkez hem de civar yerleşim yerlerinde tarihi evler ve diğer yapıların korunmasına yönelik faaliyetler yürütülmüş ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Ayrıca ÇEKÜL Vakfı 467 üyesi olan Tarihi Kentler Birliği (TKB)'nin kuruluşuna öncülük etmiş ve hali hazırda çalışmalarında ve kentsel koruma ile ilgili organizasyonlarda birliğin sekreterya görevini yürütmektedir. Vakıf başkan yardımcısı ile yapılan görüşmede ;
"Kentsel koruma alanında STK'nız ne gibi çalışmalar yapmaktadır? ÇEKÜL Vakfı ile belediyeler arasındaki ilişki nasıl şekillenmektedir?" sorusu şu şekilde yanıtlanmıştır.
"Bu ilişkinin bir tarihi geçmişi var gelinen noktada 467 TKB üyesi belediye var. Daha önceleri biz otururduk hangi kentlerde koruma çalışması gereklidir diye tespit ederdik sonra onlarla iletişime geçerek durumu, kendimizi anlatır projeler geliştirirdik ve uygulardık. Daha önceleri bir bilinç birikimi olmadığı için zorlanırdık. Ancak şimdi çoğunlukla belediyeler bize başvurur destek için.
Kentlerde biz önce proje yapmayı öğrettik, projeleri biz yaptık, gündeme koyuyoruz. Çünkü proje yapmak ucuz bir iş. Bu projeyi yapı haline getirmek yani restorasyon yapmak dedik ki siz küçük paralar verin. Biz gönüllülerimizi aktaralım, masrafları karşılayın, projeyi yapalım. Projeyi koltuğunun altına alırsan kaynak bulursun. Kendi bütçenden özel idare bütçesinden, kültür Bakanlığından, içişleri Bakanlığından onları motive ettik, kaynak bulduk, yapılan yapıldıkça onlarda bir farkındalık oluştu ve iş birliği böylece ilerledi. Yapılan şeyler oldu. Orda ne eksikse kent müzesi, kütüphane, işte Kültür Merkezi, bu gibi şeylerle eski okulları, eski fabrika yapılarını, eski hükümet konaklarını eski evleri, eski sokakları işlevlendirdiler. Proje yarışmaları yaptık. Mesela biz şöyle bir kampanya başlattık, her kente bir kent müzesi. Şu anda 350 tane müze kentlerde açıldı ama ondan sonra şeyi öğrettik. Koruma projesi nasıl yapılır? O projenin ihale dosyası nasıl hazırlanır, restorasyon teknikleri nelerdir? Bu örgütlenmeden bahsediyorum. Evet, kadroları eğittik, belediye kadroları, belediyeler kentsel korumayı ilgilenen belediye kadrolarına onlar mı istiyor böyle bir şey sizler mi yoksa siz mi? Hani biz önerdik? Onlar Tarihi Kentler Birliği bütçesinden eğitimin karşılıyor. Şimdi bununla da kalmadık. Biz bu ÇEKÜL akademinde onlara şeyi de öğrettik. Avrupa Birliği projelerine, Dünya Bankası projelerine nasıl dosya hazırlanır, UNESCO'ya nasıl girilir. Bizim zamanımızda 10 tane kent Belediyesi UNESCO miras listesine girdi yani.
Restorasyon alanında özendirerek bu konuda malzeme üretimi dedik. Alaturka kiremit harcı işte eski mermer taş vesaire özel sektörde yavaş yavaş özendirdik? Yanaştılar özel sektör. Çok para kazanmak amacıyla tabi özellikle özel sektörde katılır. Böyle işin ucunda o yoksa girmez yani sadece işte bunun sonucunda sektör oluşuyor. Yani biz o kadar

korumaya heveslendirdirdik ki belediyeleri her yerden vatandaşlar da hemen ilgi duydular."

3.1.2. Kültürel Mirası Koruma Derneği (KÜMİD)[40]

KÜMİD 2005 yılında kültürel mirası korumaya yönelik gönüllülerin kurduğu bir STK'dır. Dernek kuruluş amacını ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak savaşlar sırasında ya da sonrasında ve barış döneminde Türkiye'de ve dünyada kültürel mirasın tahrip edilmesine karşı veya korunması için mücadele etmeye ve bunun için toplumu bilinçlendirmeye dayandırmıştır.

Dernek misyonunu şu şekilde ifade etmektedir; "*KUMID; kültürel mirası korumak için zamanın acımazsızca geçtiğine inanarak faaliyetleri ve faaliyetlerinin çıktılarıyla Türkiye'de ve dünyadaki kültürel miras koruma biliminin modern uygulamaları için bir vitrin sağlamayı amaçlamaktadır"*[41].

Dernek çeşitli zamanlarda kültürel mirasın korunması için çok çeşitli çalışmalar yürütmesine rağmen son iki yıl özellikle "Müzelerde Afet Riskinin Azaltılması" adlı bir AB projesi yürütmüştür. Ayrıca 19 Aralık 2024 tarihinde gerçekleştirilecek olan "Afetlere Karşı Bireysel Hazırlıkta Yerel Yönetimlerin ve STK'ların Rolleri" başlıklı bir çalışma planlamıştır. KUMID derneği çeşitli zamanlarda kentsel koruma ile ilgili düzenlenen uluslararası konferans ve toplantılara katılarak dünyada kültürel miras ile ilgili etkinliklere katılımda bulunmuştur[42]. Dernek başkanı ile yapılan görüşmede dernek çalışmaları ile ilgili sorular sorulmuştur. "*STK'nız ile ilgili kısaca bilgi verir misiniz? Önemi nedir?"* sorusuna şu şekilde cevap verilmiştir.

"Kültürel mirası koruma derneği başkanı Saadet Güner. 2005 yılında kurulduk. Biz vizyonumuzun başlangıç cümlesi; Arkeolojik alanlarımızın yok olması zamanla yarış halinde sürmektedir. Bu yüzden geri dönüşü olmayan bir süreçtir."

" STK' nız tarafından kentsel koruma ile ilgili neler yapılmaktadır*?"* sorusuna şu şekilde cevap verilmiştir.

Ağırlıklı çalışma alanımız somut olmayan kültürel miras çalışmalarını kapsamaktadır. Özellikle afetlerde kültürel mirasın korunması ve önleyici koruma alanında çalışmalar yürütmekteyiz. Alan çalışmamız yok, biz daha çok tanıtma amaçlı çalışmalar yapmaktayız. Çeviri, yayın ve tanıtım çalışmalarımız mevcuttur. Kentsel koruma proje çalışmalarımız mevcut değildir. Daha çok yayın ve tanıtım çalışmaları yürütmekteyiz.[43]

3.1.3. Tarihsel Çevre ve Yapı Korumacıları Derneği[44]

Bu dernek Mimari, çevresel ve kültürel mirası korumak ve yaşatmak ve geleceğe aktarmak bilimsel ortamda uygulanmasını sağlamak ve bu kapsamda bilgi ve becerileri yeni nesillere aktarmak amacıyla kurulmuştur.

Kentsel koruma ve tarihi yapılar ile ilgili tüm sorunların tartışılması ve yorumlanmasında uzman bir bakış açısı ve bilimsel bir yaklaşım ortamı yaratmak için örgütlenen Tarihsel Çevre ve Yapı Korumacılığı Derneği yerel yönetimlerle çalışmayı önemsemektedir. Dernek Yalova, İzmir ve diğer birkaç belediye ile proje ve koordinasyon alanında çalışmalar yürütmüştür. Dernek başkanı ile yapılan görüşmede sorularımız şu şekilde yanıtlanmıştır;

"STK'nız ile ilgili kısaca bilgi verir misiniz? ;

"STK olarak kurulduk. Serbest çalışan restorasyonla uğraşan mimarlar, sanat tarihçileri,

[40] https://kumid.net/hakkimizda
[41] https://kumid.net/hakkimizda/misyon-vizyon
[42] https://kumid.net/faaliyetler/2017
[43] KUMİD başkanı Saadet Güner.
[44] http://www.yapikorumacilari.org/?SyfNmb=2&pt=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda

arkeologlar, işte, grafikerler ve koruma bilincine sahip olan insanları bir araya getirmeyi hedefledik ve bu esnada koruma kurullarının, kanunların, halk bilinçlenmesinin, mimarların bu konuda eğitimleri işte koruma bilincinin verilmesi, gerekirse kanun teklifleri hazırlama gibi çalışmalara niyetli olarak başladık"[45].

"STK'nız tarafından kentsel koruma ile ilgili neler yapılmaktadır?" sorusuna şu şekilde yanıt verilmiştir;

"Bu arada 2863 no'lu yasa önerilerinde bulunduk. Çalışmayan kurulların çalışır hale getirilmesini sağladık. ilke kararlarında bazı önerilerimizi sunduk. Evet, onun dışında mimarlara eğitim çalışması, Mimarlar Odası ile ortak mimarlara restorasyon konusunda eğitim çalışmaları verdik. Proje kontrol çalışmalarını yaptık. 25 yıl önce bunları da başardık. Yerel yönetimlerle de iş birliklerimiz oldu. Bunlardan bir tanesi. Tirilye Belediyesi'ydi. Mudanya'ya bağlı Tirilye Belediyesi ile ortak bir protokol çerçevesinde kent sokakların yani şöyle bir doku vardı, gittikçe betonlaşmaya yükselmeye meyilli eski bir Rum kasabasından bahsediyoruz. Bu kasaba elden çıkmak üzereydi. Belediye Başkanı mantıklı ve akılcı bir yaklaşımla bunun ancak uzman bir STK ve uzmanlardan oluşan bir kadroyla korunabileceğini ve kurtarılabileceğini anladı. Binaların ne yapılacağı ile ilgili konularda teknik konularda vatandaşın bize danışmadan uygulama yapamayacağı ile ilgili bir protokol imzalattı. Bu vesileyle biz de orada sokak silüetleri çalışmaları yaptık. Yeni yapılmış ama eski esere uyumsuz olan yapıları sokak silüetlerinin içinde uyumlu hale getirme çalışmaları yaptık. Yine birkaç tane binanın role ve resitasyon ve restorasyon projelerini yaptık."[46]

4. Kamu Sivil İş Birliği

Söz konusu sivil toplum kuruluşları alan bazlı uzman kuruluşlar olarak faaliyet yürütmektedirler. Bu faaliyetlerin kamu sivil iş birliği boyutuna baktığımızda KUMİD derneği yerel yönetimlerle direkt bir iş birliği çalışması olmamasına rağmen, yürüttüğü basın yayın tanıtım çalışmaları ile sürece katkı sağlamaktadır. Diğer iki STK'nın çalışmalarına genel başlıklar ve dernek yöneticilerinin aktarımlarına bakıldığında direkt bir kamu sivil iş birliği dikkat çekmektedir. Bu iş birliğinin çalışmaları şu şekilde maddelendirilebilir.

1. Kentsel koruma bazlı STK'lar yerel yönetimler ile iş birliği geliştirme eğilimindedirler.
2. STK'lar kamu ile iş birliğinde aktif rol almaktadırlar.
3. STK'lar (ÇEKÜL) yerel yönetimlerin kentsel koruma açısından farkındalıklarının gelişmesi için projeler ve planlama faaliyetlerini başarılı bir biçimde sürdürerek bir kamu sivil iş birliğinin pratik zeminlerini oluşturmuşlardır.
4. Türkiye'nin kentsel korumasında sivil toplum kuruluşları alan bazlı çalışmalarda bir süreklilik oluşturan sürdürülebilir çalışmalar yürütmüşlerdir.
5. Az sayıda göze çarpan STK olmasına rağmen kentsel koruma alanında bir kamu sivil iş birliğinden söz etmek mümkündür.
6.

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye'de kentsel koruma uygulamalarında kamu sivil iş birliği açısından belli bir seviyede etkin çalışmalar yürütüldüğü göze çarpmaktadır. ÇEKÜL vakfının yürüttüğü sivil kamu iş birliği çalışmaları ulusal çapta örnek teşkil edecek boyuttadır. Tarihsel çevre ve yapı korumacıları derneğinin yürüttüğü koruma çalışmaları ve bazı belediyelerle yürüttükleri iş birliği faaliyetleri hem STK'ların sürdürülebilir çalışma

[45] Dernek Başkanı Adnan Demir

[46] Mithat Kırayoğlu: ÇEKÜL Vakfı başkan yardımcısı

alanları hem de yerel yönetimlerin bütüncül kentsel koruma politikaları geliştirmeleri açısından önemli işlevler görmektedir. Kültürel Mirası Koruma Derneğinin Afet durumunda kültürel mirasın korunmasına yönelik önleyici tedbir faaliyetleri ayrıca koruma sürecine katkı sunmaktadır.

Türkiye'nin kentsel korumasına yönelik kamu sivil iş birliğinde yaşanan sosyal ekonomik, politik ve hukuksal sorunların detaylı bir incelemesi bu alandaki sorunların tespiti ve önerilerin ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda yapılacak olan araştırmaların alan yazında bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Asatekin, N. Gül. 2004. Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız. 1. Baskı. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aslan, Seyfettin. 2010. "Sivil toplum: Kavramsal değişim ve dönüşüm". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 9(33):188-212.

Başaran, İsmail. 2008. "Kent ve yerel yönetim". Okutan Yayıncılık, İstanbul.

Çekül, Vakfı. 2020. Tarihi Kentler Birliği- Türkiye'de Korumanın Tarihine Bakış. 1. baskı. Istanbul: Çekül Vakfı Yayınları.

Dikçınar Sel, Berna vd. 2013. Kentsel ve Çevresel Koruma. 1. baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Esen Adem. 2010. Yerel Yönetimler. 1. Baskı. Istanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Öğretim Yayınları.

Melike S. Dağıstan Özdemir. 2005. "Türkiyede Kültürel Mirasın Planlamasına Kısa Bir Bakış". Planlama Dergisi (37):20-26.

Stoica, Ruxandra Lulia. 2011. "Ideology of Urban Conservation". Dr. Tezi PHD, The University of Edinburgh, Edinburgh.

Diğer Kaynaklar

https://urbandesignlab.in/what-is-urban-conservation-urban-design-lab/#:~:text=Urban%20conservation%20refers%20to%20the,cultural%20landscapes%20within%20a%20city.

https://www.cekulvakfi.org.tr/hakkimizda

https://kumid.net/hakkimizda

https://kumid.net/hakkimizda/misyon-vizyon

https://kumid.net/faaliyetler/2017

KUMİD başkanı Saadet Güner

http://www.yapikorumacilari.org/?SyfNmb=2&pt=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda

Dernek Başkanı: Adnan Demir

Mithat Kırayoğlu, ÇEKÜL Vakfı başkan yardımcısı

The New Frontier of Global Threats: Nuclear Terrorism

Tuğçe YAVAŞLAR[47]

Abstract

Nuclear terrorism presents a significant challenge to international security and law, jeopardizing global stability and peace. This article offers a comprehensive legal examination of nuclear terrorism, addressing its complexities and implications within the framework of international law. Utilizing a qualitative methodology, the study incorporates legal analyses, case studies, and relevant treaty provisions to investigate critical legal dimensions, such as definitions, jurisdictional issues, and the applicability of international conventions. The findings indicate substantial gaps in the existing legal framework, raising concerns about the effectiveness of current instruments in deterring and addressing nuclear terrorism. The analysis underscores essential legal principles and precedents that highlight the necessity for enhanced legal mechanisms, while also stressing the importance of global cooperation in tackling this urgent issue. Ultimately, the article advocates for a robust international legal framework to mitigate the threat of nuclear terrorism, emphasizing that collaborative efforts among states are crucial for developing effective strategies. By elucidating the intricacies of nuclear terrorism from a legal perspective, this work contributes to ongoing discussions aimed at strengthening international law in response to one of the most pressing security threats of our time.

Key Words: Global Security, International Law, Counterterrorism, Jurisdictional Issues, Nuclear Terrorism
JEL Codes: F51, F53, K33.

Özet

Nükleer terörizm, uluslararası güvenlik ve hukuk için önemli bir zorluk teşkil ederek küresel istikrar ve barışı tehdit etmektedir. Bu makale, nükleer terörizmin uluslararası hukuk çerçevesindeki karmaşıklıklarını ve etkilerini kapsamlı bir şekilde hukuki açıdan incelemektedir. Nitel bir metodoloji kullanarak yapılan çalışma, hukuki analizler ve ilgili sözleşme hükümlerini içeren bir yaklaşım benimsemektedir. Çalışma, nükleer terörizmin tanımları, yargı yetkisi sorunları ve uluslararası sözleşmelerin uygulanabilirliği gibi kritik hukuki boyutları araştırarak önemli bulgulara ulaşmaktadır. Mevcut hukuki çerçevede önemli boşluklar bulunduğu, bu boşlukların nükleer terörizmi caydırma konusunda mevcut araçların etkinliğini sorguladığı vurgulanmaktadır. Analiz, güçlendirilmiş hukuki mekanizmaların gerekliliğini öne çıkarırken, aynı zamanda bu acil meseleyle mücadelede küresel işbirliğinin önemini de vurgulamaktadır. Sonuç olarak, makale, nükleer terörizmin tehdidini azaltmaya yönelik güçlü bir uluslararası hukuk çerçevesi önerirken, devletler arası işbirliğinin etkin stratejiler geliştirmek için kritik olduğunu vurgulamaktadır. Nükleer terörizmin hukuki perspektiften incelenmesi, bu alandaki uluslararası hukukun güçlendirilmesi yönündeki tartışmalara katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Güvenlik, Uluslararası Hukuk, Terörle Mücadele, Yargı Yetkisi Sorunları, Nükleer Terörizm
JEL Kodları: F51, F53, K33.

1. Introduction

The new frontier of global threats is marked by a diverse array of challenges that transcend borders and demand coordinated international responses. Climate change, with its devastating impact on ecosystems and human livelihoods, fuels resource scarcity and exacerbates migration pressures. Mass displacement and forced migration, in turn, strain global systems and create fertile ground for political instability. Cyber threats have also emerged as a major concern, with state and non-state actors exploiting vulnerabilities to

[47] Undergraduate Student, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, 210529057@cbu.edu.tr.

disrupt critical infrastructure and spread disinformation. Amid these pressing issues, nuclear terrorism represents a uniquely alarming risk. The potential for terrorist organizations to gain access to nuclear materials or target nuclear infrastructure not only threatens public safety but also destabilizes global security. Together, these interconnected challenges illustrate the urgent need for innovative and collaborative approaches to safeguarding the future.

The purpose of this paper is to analyse the legal complexities of nuclear terrorism within the framework of international law, identifying critical gaps and challenges. Specifically, the study will examine the difficulties surrounding jurisdictional issues of nuclear terrorism, and the limitations of current legal instruments. In this research, a qualitative research method, which adopts an interpretive approach to examine the research problem within the framework of an interdisciplinary and holistic perspective, will be used (Karataş, 2015, p. 63). The research employs by reviewing key international treaties, legal cases, and scholarly literature to assess how effectively international law addresses the threat of nuclear terrorism and where it falls short.

This paper will focus on three primary areas: (1) *the definition of nuclear terrorism* (2) *the existing of legal instruments*, and (3) *the deterrence of the International Criminal Court (ICC) on nuclear terrorism***.** Finally, the paper will discuss the importance of international cooperation and propose recommendations for strengthening the global legal framework to better address the growing threat of nuclear terrorism.

2. Decoding Nuclear Terrorism: Formation and Contemporary Concerns

Nuclear terrorism represents one of the most critical and evolving threats to international security. The possibility of non-state actors, particularly terrorist organizations, gaining access to nuclear materials or targeting nuclear infrastructure poses profound risks, not only to public safety but to global stability. Nuclear terrorism can take various forms, including the theft or illicit use of nuclear materials, the deployment of radiological dispersal devices, and attacks on nuclear facilities. As global concerns about nuclear proliferation and the rise of transnational terrorism grow, the existing international legal framework has struggled to keep pace with the unique challenges posed by this emerging threat.

The phenomenon of nuclear terrorism within the realm of international security discourse is of paramount concern, necessitating comprehensive analysis and understanding. This title aims to elucidate the conceptual framework and ramifications associated with nuclear terrorism, thereby contributing to a nuanced comprehension of contemporary security dynamics. What is meant by nuclear terrorism is the preference of nuclear devices in acts carried out for terrorist purposes. In a broad sense, nuclear terrorism can be defined as "acts of violence and destruction in which nuclear devices are used to create a state of fear, attract attention, or create a broader impact on others rather than the directly targeted victim(s), or involving the threat of using such means" (Maerli, 1989, p. 137).

According to Charles D. Ferguson and William C. Potter, (2004, p. 4) "Terrorists have essentially four mechanisms by which they can exploit military and civilian nuclear assets around the globe to serve their destructive ends: The theft and detonation of an intact nuclear weapon. The theft or purchase of fissile material leading to the fabrication and detonation of a crude nuclear weapon—an improvised nuclear device (IND). Attacks against and sabotage of nuclear facilities, in particular nuclear power plants, causing the release of large amounts of radioactivity. The unauthorized acquisition of radioactive materials contributing to the fabrication and detonation of a radiological dispersion device (RDD)—a "dirty bomb"—or radiation emission device (RED)."

To execute an attack on a nuclear facility, a terrorist group must first identify a potentially

vulnerable target, such as a nuclear power plant. To increase the likelihood of success, they may seek assistance from insiders. Once the target is selected, the terrorists must strategize on how to carry out the attack. Possible methods include crashing airplanes into the facility, conducting commando raids via land, water, or air, or launching cyber assaults. (Ferguson & Potter, 2004, p. 10)

Delving into the ominous realm of nuclear armament, from the intricate process of manufacturing a nuclear weapon to the unsettling prospect of terrorist groups acquiring such devastating power, the global security landscape navigates through the daunting challenges posed by the potential proliferation of highly enriched uranium or plutonium. "*Manufacturing a nuclear weapon*. To accomplish this, a terrorist group would have to obtain an appropriate amount of one of the two most popular materials for nuclear weapons, highly enriched uranium (HEU) or plutonium separated from fuel used in a production reactor or a power reactor. (…) *Acquiring nukes as a gift*. Following the shock of 9/11, government officials and the media imagined many scenarios in which terrorists obtain nuclear weapons; one of those scenarios involves a weapon state using a terrorist group for delivery of a nuclear weapon." (Weiss, 2015, p. 79)

Nuclear terrorism poses both immediate and long-term threats to global security. In the short term, a nuclear attack by a terrorist group would cause catastrophic loss of life, widespread infrastructure damage, and mass panic, overwhelming emergency response systems. The release of radioactive materials would lead to long-term environmental contamination, health risks, and profound psychological impacts on affected populations. Over time, the economic and geopolitical repercussions would be equally severe, with extensive cleanup and decontamination efforts, significant disruptions to recovery, and potential shifts in diplomatic relations. The psychological toll would persist, requiring sustained support, while international cooperation would be crucial in addressing both the immediate aftermath and the broader security challenges.

3. The Existing of Legal Instruments

In response to the growing threat of nuclear terrorism, a robust array of international and national legal instruments has been developed to safeguard nuclear materials, prevent their misuse, and criminalize related acts of terrorism. These legal frameworks are critical in addressing the risks posed by non-state actors seeking access to nuclear technology and materials. The primary goal of these instruments is to prevent the proliferation of nuclear weapons and ensure that nuclear materials are protected from theft, sabotage, or unauthorized use. These instruments reflect a comprehensive approach to global security, which includes both preventive and responsive measures to combat nuclear terrorism.

The existing legal instruments can be broadly categorized into two main areas: *international legal instruments* and *national legal frameworks*. Internationally, treaties and conventions provide a global foundation for addressing nuclear terrorism, promoting cooperation between states, and setting international standards for the protection of nuclear materials. These instruments aim to criminalize nuclear terrorism, enhance state responsibility, and provide mechanisms for international cooperation, such as mutual legal assistance, information exchange, and extradition.

At the national level, many countries have enacted laws and regulations in line with international agreements to secure nuclear facilities and materials. These national legal instruments ensure that nuclear security is addressed domestically, complementing global efforts to prevent nuclear terrorism. Additionally, *the role of international organizations*, such as the International Atomic Energy Agency (IAEA), has been instrumental in providing guidance, technical assistance, and capacity-building to states in their efforts to

strengthen nuclear security at the national level.

Together, these international and national legal frameworks form a comprehensive approach to preventing nuclear terrorism. However, the effectiveness of these instruments depends on their implementation, enforcement, and ongoing adaptation to evolving threats. A coordinated and cooperative approach among states, as well as continued strengthening of legal measures, is essential to safeguarding against the risks of nuclear terrorism and ensuring global peace and security.

3.1. International Legal Instruments

The threat of nuclear terrorism has propelled the international community to develop a robust legal framework aimed at addressing this pressing issue. A range of international legal instruments has been established to prevent the misuse of nuclear materials and technology by non-state actors. These frameworks not only seek to limit the proliferation of nuclear weapons but also emphasize the safeguarding of nuclear materials, the criminalization of nuclear terrorism, and enhanced international cooperation. These instruments collectively represent a comprehensive approach to mitigating the risks associated with nuclear terrorism.

The Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) (1968), one of the cornerstone instruments of international nuclear law, was designed primarily to prevent the spread of nuclear weapons and to promote the peaceful use of nuclear energy. Article IV of the Treaty affirms that all Parties have an inherent right to conduct research, produce, and utilize nuclear energy for peaceful purposes. (Allison, 2004, p. 158) While the NPT is not specifically focused on nuclear terrorism, its provisions indirectly contribute to mitigating this threat by restricting access to nuclear materials and technologies. Furthermore, the treaty obligates states to implement safeguards to ensure that nuclear materials are not diverted for illicit purposes, thereby supporting global efforts to prevent their misuse by terrorist groups.

The Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM) (1979) was established to provide measures to safeguard nuclear material during its use, storage, and transport, thereby preventing it from falling into the wrong hands. *"The purposes of this Convention are to achieve and maintain worldwide effective physical protection of nuclear material used for peaceful purposes and of nuclear facilities used for peaceful purposes; to prevent and combat offences relating to such material and facilities worldwide; as well as to facilitate cooperation among States Parties to those ends."* (European Union, 2008, Article 1A) Although initially focused on nuclear materials during transport, the 2005 Amendment expanded its scope to include nuclear facilities and to strengthen the international framework for preventing and responding to nuclear terrorism. *"The State is responsible for establishing and maintaining a legislative and regulatory framework to govern physical protection. This framework should provide for the establishment of applicable physical protection requirements and include a system of evaluation and licensing or other procedures to grant authorisation. This framework should include a system of inspection of nuclear facilities and transport to verify compliance with applicable requirements and conditions of the license or other authorising document, and to establish a means to enforce applicable requirements and conditions, including effective sanctions*." (European Union, 2008, Article 2A, Section 3, Fundamental Principle C)

The adoption of The International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism marked a significant step in the international legal framework to combat nuclear terrorism directly. It provides a comprehensive definition of nuclear terrorism, criminalizes acts of nuclear terrorism, and specifies: *"Any person commits an offence within the meaning of this Convention if that person unlawfully and intentionally: (a) Possesses radioactive*

material or makes or possesses a device: (i) With the intent to cause death or serious bodily injury; or (ii) With the intent to cause substantial damage to property or to the environment; (b) Uses in any way radioactive material or a device, or uses or damages a nuclear facility in a manner which releases or risks the release of radioactive material: (i) With the intent to cause death or serious bodily injury; or (ii) With the intent to cause substantial damage to property or to the environment; or (iii) With the intent to compel a natural or legal person, an international organization or a State to do or refrain from doing an act." (United Nations, 2005, Article 2, Section 1) It further adds that, *"Any person also commits an offence if that person: (a) Threatens, under circumstances which indicate the credibility of the threat, to commit an offence as set forth in paragraph 1 (b) of the present article; or (b) Demands unlawfully and intentionally radioactive material, a device or a nuclear facility by threat, under circumstances which indicate the credibility of the threat, or by use of force. 3. Any person also commits an offence if that person attempts to commit an offence as set forth in paragraph 1 of the present article. 4. Any person also commits an offence if that person: (a) Participates as an accomplice in an offence as set forth in paragraph 1, 2 or 3 of the present article; or (b) Organizes or directs others to commit an offence as set forth in paragraph 1, 2 or 3 of the present article; or (c) In any other way contributes to the commission of one or more offences as set forth in paragraph 1, 2 or 3 of the present article by a group of persons acting with a common purpose; such contribution shall be intentional and either be made with the aim of furthering the general criminal activity or purpose of the group or be made in the knowledge of the intention of the group to commit the offence or offences concerned."* (United Nations, 2005, Article 2, Section 2) The Convention mandates state parties to criminalize and punish offenses associated with nuclear terrorism within their domestic legal systems, stating: *"Each State Party shall adopt such measures as may be necessary: (a) To establish as criminal offences under its national law the offences set forth in article 2; (b) To make those offences punishable by appropriate penalties which take into account the grave nature of these offences."* (United Nations, 2005, Article 5) It also calls for enhanced international cooperation, including extradition and mutual legal assistance, noting: *"Upon being satisfied that the circumstances so warrant, the State Party in whose territory the offender or alleged offender is present shall take the appropriate measures under its national law so as to ensure that person's presence for the purpose of prosecution or extradition."* (United Nations, Article 10, Section 2)

United Nations Security Council Resolution 1373 (2001) was adopted in the wake of the 9/11 attacks and stresses the importance of global cooperation to combat terrorism, including nuclear terrorism. The resolution calls for states to implement measures to prevent and combat terrorism financing and to ensure that acts of terrorism involving nuclear materials are properly addressed. *As part of this strategy, the UN General Assembly acknowledged the role of the UNODC's Terrorism Prevention Branch in Vienna, which assists states in becoming parties to and implementing relevant international conventions and protocols on terrorism. This includes the latest agreements, while also strengthening international cooperation on criminal matters related to terrorism, particularly through national capacity-building.* (Gehr, 2012, p. 15) This resolution specifically targets the spread of weapons of mass destruction, including nuclear weapons, and urges all member states to implement legal and regulatory measures to prevent non-state actors from obtaining nuclear materials or technology for terrorist purposes. *Recognizing this dual threat, the United Nations Security Council adopted Resolution 1540 on 28 April 2004, which serves as both a counterterrorism and non-proliferation resolution.* (Gehr, 2012, p. 10)

In an era where the threats posed by nuclear terrorism are increasingly complex and interconnected, the international legal framework serves as a critical tool in the fight to ensure global security. However, the efficacy of these instruments depends on their implementation, enforcement, and adaptability to emerging challenges. Continued international cooperation, enhanced legal measures, and active engagement by states are imperative to bolster the effectiveness of these frameworks. By strengthening these mechanisms, the global community can move closer to a future where the risks of nuclear terrorism are effectively mitigated, safeguarding international peace and stability.

3.2. National Legal Instruments

Many countries have enacted domestic laws to address nuclear terrorism, frequently in alignment with international agreements such as the 2005 Nuclear Terrorism Convention. For instance, France, in December 2013, adopted a cybersecurity law along with updated regulations focused on the protection and control of nuclear materials. Similarly, Italy introduced legislation in 2013 that established a new system for safeguarding nuclear facilities, explicitly incorporating measures to counter cyber threats. These examples highlight the growing recognition of nuclear terrorism as a multidimensional threat requiring comprehensive legal and regulatory responses. (Bunn et al., 2016, p. 54)

The U.S. Atomic Energy Act provides the government with the authority to address nuclear terrorism both domestically and through international cooperation. According to Section 5(a)(2) of the Act, *all rights, titles, and interests within or under the jurisdiction of the United States, in or to any fissionable material—whether currently produced or produced in the future—shall be the property of the Commission*. These rights are deemed to be vested in the Commission by virtue of this Act. (Ruebhausen & Mehren, 1953, p. 1473)

China's nuclear energy laws include provisions aimed at preventing nuclear terrorism. These regulations also ensure strict oversight of nuclear security and violations. *According to Chinese laws and regulations concerning nuclear and radiation safety, the China National Nuclear Safety Administration (CNNSA) is responsible for independently overseeing all nuclear power facilities in the country on behalf of the government.* (Zhou & Zhang, 2009, p. 4284)

The Federal Law on the Security of Nuclear Power Facilities (1995) outlines the responsibilities of the government in ensuring the safety of nuclear facilities and taking preventive measures against nuclear terrorism. *Federal norms and regulations are legal acts that set forth the necessary requirements for the safe use of atomic energy. These include safety standards for nuclear facilities, safety requirements for activities in the nuclear energy sector, as well as the goals, principles, and criteria that must be adhered to during the execution of any activities involving the use of atomic energy.* (Bezzubtsev, Khamaza, & Sharafutdinov, 2013, p. 2)

To conclude, national legal frameworks play a crucial role in combating nuclear terrorism and ensuring the safety and security of nuclear materials and facilities. As demonstrated by the actions of countries such as France, Italy, the United States, China, and Russia, comprehensive legal and regulatory measures are necessary to address both the evolving nature of nuclear threats and the growing recognition of nuclear terrorism as a global concern. The adoption of new laws and the enforcement of existing regulations, underscore the importance of a coordinated and proactive approach to nuclear security. The continued development and implementation of these legal instruments are vital to protecting nuclear energy infrastructure and preventing potential acts of nuclear terrorism.

3.3 International Cooperation and Assistance

International cooperation and assistance play a crucial role in addressing global challenges

and promoting sustainable development. In the context of various fields such as environmental protection, public health, and security, nations recognize the importance of working together to share resources, knowledge, and expertise. Collaborative efforts enable countries to tackle complex issues that transcend national borders, ensuring that solutions are both effective and equitable. This approach fosters stronger diplomatic ties and enhances mutual understanding, ultimately contributing to a more interconnected and resilient global community.

President Eisenhower delivered his speech titled "Atoms for Peace" on December 8, 1953, at the UN General Assembly, outlining the key elements of the U.S. nuclear policy as part of his new strategy based on the peaceful use of atomic energy. (Süvari, 2022, p. 78) As a result of this initiative, the International Atomic Energy Agency (IAEA) was established. The International Atomic Energy Agency (IAEA) plays a pivotal role in enhancing global nuclear security by providing technical assistance to its member states. This support includes establishing national regulatory frameworks, offering training programs for law enforcement, and securing nuclear materials. Through initiatives like the Nuclear Security Fund, the IAEA helps nations strengthen their capabilities to prevent nuclear terrorism. "Legislative assistance is available upon request to all Member States, regardless of the extent of their nuclear activities. The programme is of particular benefit to those States that are either in the process of establishing new national nuclear legislation, updating existing legislation or otherwise consolidating their national nuclear legal framework." (International Atomic Energy Agency [IAEA], 2024) These efforts underline the IAEA's commitment to fostering robust nuclear security worldwide.

Bunn et al. (2016) discuss The Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism (GICNT) in detail (pp. 77–78). It was established in 2006 by the United States and Russia to enhance international cooperation in preventing nuclear terrorism. As of 2016, it included 86 states, including most nuclear-armed nations and those with weapons-usable nuclear materials. GICNT is open to any state committed to its principles and involves five observer organizations. The initiative focuses on strengthening emergency preparedness, nuclear forensics, and other aspects of countering nuclear terrorism, rather than directly securing nuclear weapons. Its flexible approach allows for the development of guidelines, some of which were adopted by the IAEA, increasing political legitimacy. While it does not have a working group focused on nuclear material security, GICNT has raised global awareness of nuclear terrorism, likely prompting many countries to improve their procedures for securing nuclear materials. However, for a more significant role in nuclear security, the initiative would need to expand its focus and create a dedicated working group.

4. The Deterrence of the International Criminal Court on Nuclear Terrorism

Nuclear terrorism poses a significant threat to global security, making the effectiveness of existing legal instruments crucial in preventing and mitigating its impact. International law has sought to address this threat through various treaties and agreements aimed at preventing terrorist groups from acquiring nuclear weapons. However, the effectiveness of these legal frameworks depends on factors such as state cooperation, the strengthening of enforcement mechanisms, and the efficiency of monitoring systems. Evaluating whether current laws are sufficiently effective in combating nuclear terrorism is essential to identifying gaps and challenges in addressing this growing threat. One of the key issues in international law is its fragmented nature.

As mentioned, *Treaties only bind signatories. Where a State, not a party to a treaty, accepts its provisions and desires to become a party thereto, it does so by acceding to the treaty, which may be before or after the treaty comes into force.* (United Nations, 1969, Article

15) However, many important treaties and conventions remain unratified or unenforced by certain states, creating gaps in the global legal framework. This situation can result in inconsistent interpretations of obligations, where some states may not fully implement the intended preventive measures or may interpret them differently, undermining the effectiveness of international cooperation in addressing global challenges.

Therefore, the existence of a higher authority is of great importance, and one of the most crucial among them is the International Criminal Court (ICC). "The International Criminal Court ("the ICC" or "the Court") is a permanent international court established to investigate, prosecute and try individuals accused of committing the most serious crimes of concern to the international community as a whole, namely the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and the crime of aggression." (International Criminal Court, 2020, p. 9) The ICC plays a vital role in ensuring accountability and justice for atrocities that have a global impact, thus contributing to the prevention of impunity and the promotion of international peace and security.

The Rome Statute is the foundational document that defines the jurisdiction of the International Criminal Court (ICC) and provides the legal framework for addressing serious international crimes. The Statute covers *four main categories of crimes*. The first category is *genocide*, which involves acts committed with the intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial, or religious group. The second category is *crimes against humanity*, which refers to widespread or systematic acts committed against civilians, such as mass killings, enslavement, or other inhumane acts. The third category is *war crimes*, which include violations of international humanitarian law during armed conflicts, such as attacks on civilians or the torture of prisoners of war. Finally, *the crime of aggression* refers to the act of one state using armed force against another state without justification, constituting an unlawful act of war. These four crimes represent the core focus of the ICC's jurisdiction over the most serious international offenses. (Arsanjani, 1999, p. 30)

Nuclear terrorism, in addition to causing severe environmental damage, can pose a threat to human life on such a scale that it could be classified as a war crime or a crime against humanity. The classification of nuclear terrorism as a crime against humanity or a war crime is a subject of debate. Given the scale of the impact of nuclear weapons, the potential for large-scale killings of civilians and widespread destruction makes it possible to categorize such actions as these crimes. Nuclear terrorism, due to its potential to cause severe environmental damage and threaten human life on a massive scale, could be classified as a war crime or a crime against humanity. In this context, for a large institution to be effective in deterring nuclear terrorism, the deterrent effect of the ICC could be discussed within the framework of these crimes.

The concept of crimes against humanity in the Rome Statute is applicable to nuclear terrorism, as such acts can lead to disasters that threaten all of humanity. According to *Article 7*, crimes against humanity are defined as *widespread or systematic attacks against civilians*. Nuclear terrorism, which targets civilian populations and poses a significant threat to humanity, fits this definition. Furthermore, war crimes could also apply, as nuclear attacks may violate the laws of war, which prohibit intentional attacks on civilians even in times of armed conflict. *Article 8* defines war crimes as *attacks on civilians and disproportionate harm caused during war*, which nuclear strikes can clearly constitute. The consideration of nuclear terrorism as international crimes would be an important step in international law. (International Criminal Court, 2011, pp. 3–5)

In conclusion, the incidents of nuclear material theft or illicit acquisition highlight the urgent need to strengthen measures against nuclear terrorism. The absence of nuclear

terrorism within the scope of international crimes creates a significant legal gap. A more active role by the ICC in this regard would not only enhance its deterrent effect but also establish a stronger legal framework to combat nuclear terrorism. Strengthening international legal frameworks on nuclear terrorism in the future is critical for ensuring global security in the face of this growing threat.

5. Conclusion

Nuclear terrorism stands as one of the most significant and complex threats to global security, demanding urgent attention from the international community. The potential acquisition of nuclear materials by terrorist organizations or attacks on nuclear infrastructure would not only result in massive loss of life and environmental devastation but also profoundly destabilize global stability through its economic, political, and psychological repercussions. This pressing threat has been addressed through various legal instruments at both international and national levels. Treaties such as the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT), the Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM), and the International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism provide an essential legal framework. However, the effectiveness of these tools' hinges on their enforcement, adaptability to emerging threats, and the degree of cooperation among states.

Organizations such as the International Atomic Energy Agency (IAEA) play a pivotal role by offering technical support, capacity-building programs, and guidance to strengthen nuclear security measures worldwide. Furthermore, the potential role of the International Criminal Court (ICC) could amplify the deterrence provided by international law. However, the absence of nuclear terrorism as a clearly defined international crime represents a critical legal gap. Recognizing nuclear terrorism as a crime against humanity or a war crime under the ICC's jurisdiction would not only reinforce accountability but also enhance the legal mechanisms available to prevent and prosecute such acts. In conclusion, strengthening international legal frameworks, fostering deeper cooperation among states, and expanding the ICC's mandate to encompass nuclear terrorism are essential steps toward addressing this escalating global threat effectively.

References

Allison, G. (2004). *Nuclear terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe*. Times Books.

Arsanjani, M. H. (1999). The Rome Statute of the International Criminal Court. *The American Journal of International Law, 93*(1), 22–43. https://www.jstor.org/stable/2997954

Bezzubtsev, V., Khamaza, A., & Sharafoutdinov, R. (2013). Development of the Regulatory Framework with Regard to Safety in the Field of Use of Atomic Energy. *Nuclear and Radiation Safety Journal, 3*(69).

Bunn, M., Malin, M. B., Roth, N., & Tobey, W. H. (2016). *Preventing Nuclear Terrorism: Continuous Improvement or Dangerous Decline?* Project on Managing the Atom, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.

Ferguson, C. D., & Potter, W. C. (2004). *The Four Faces of Nuclear Terrorism*. Center for Nonproliferation Studies, Monterey Institute of International Studies.

Gehr, W. (2012). "The Universal Legal Framework Against Nuclear Terrorism," *Nuclear Law Bulletin*, 2007(1), 5–15. OECD Publishing.

International Atomic Energy Agency. (n.d.). *Legislative assistance*. Retrieved December 14, 2024, from https://www.iaea.org/services/legislative-assistance

International Criminal Court. (2011). *Rome Statute of the International Criminal Court* (ISBN No.

92-9227-227-6). International Criminal Court.
International Criminal Court. (2020). *Understanding the International Criminal Court*. ICC-PIOS-BK-05-009/20_Eng. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf
Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 62–80.
Maerli, M. B. (1989). The Threat of Nuclear Terrorism. *International Atomic Energy Agency*.
Official Journal of the European Union. (2008, February 8). Commission Decision of 19 December 2007 concerning the accession of the European Atomic Energy Community to the Convention on the Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Facilities (2008/99/EC, Euratom).
Ruebhausen, O. M., & von Mehren, R. B. (1953). The Atomic Energy Act and The Private Production of Atomic Power. *Harvard Law Review, 66*(8), 1450–1496. https://www.jstor.org/stable/1336868
Süvari, K. (2022). Uluslararası Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Rejimi: 21. Yüzyılın Başında Riskler Ve Zorluklar (Published Doctorate Assertion). Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye.
United Nations. (1969). *Vienna Convention on the Law of Treaties*. Treaty Series, 1155, 331.
United Nations. (2005). *International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism*.
Weiss, L. (2015). On fear and nuclear terrorism. *Bulletin of the Atomic Scientists, 71*(2), 75–87.
Zhou, S., & Zhang, X. (2009). Nuclear energy development in China: A study of opportunities and challenges. *Energy Policy, 37*(5), 2027–2033.

Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Ekonomik Kalkınma ve Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü

Ümid Soltanlı Azer

ÖZET

Bu çalışma, 2013 ile 2023 yılları arasında enerji üretimi, tüketimi, kendi kendine yeterlilik ve bağımlılık eğilimlerine odaklanarak Azerbaycan'ın enerji güvenliğini araştırmaktadır. Birincil amaç, Azerbaycan'ın mevcut fosil yakıtlara olan bağımlılığını, yenilenebilir enerji genişleme potansiyelini, bu faktörlerin ülkenin enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini anlamaktır. Araştırma, özellikle COP29'da tartışılan taahhütler ışığında, yenilenebilir enerji kapasitesini artırmak için Azerbaycan'ın küresel iklim hedeflerine nasıl uyum sağlayabileceğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Metodoloji, resmi ulusal enerji raporlarından enerji tüketimi ve üretim verilerinin analiz edilmesini içeriyor. Doğal gaz, petrol ürünleri, elektrik ve yenilenebilir enerji kullanımı arasındaki dengeyi değerlendirmek için enerji eğilimlerinin grafiksel gösterimleri incelendi. Ek olarak, çalışma Azerbaycan'ın enerji bağımlılığının ve kendi kendine yeterliliğinin daha geniş etkilerini ele alarak son on yıldaki eğilimleri karşılaştırdı. Bulgular, Azerbaycan'ın fosil yakıtlara büyük ölçüde bağımlı olmaya devam ettiğini, doğal gaz ve petrol ürünlerinin hem enerji üretiminin hem de tüketiminin çoğunluğunu oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yenilenebilir enerjiye yönelik küresel baskıya rağmen, ülkenin enerji sektörüne katkısı ihmal edilebilir düzeyde kalmaya devam ediyor. Ülkenin enerji öz yeterliliği 2013'ten bu yana azalırken, enerji bağımlılığı hafif iyileşmeler gösteriyor. Çalışma, Azerbaycan'ın güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımları artırarak enerji portföyünü çeşitlendirmesi gerektiği sonucuna varıyor. Bu değişim, yalnızca sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik küresel çabaları desteklemekle kalmayacak, aynı zamanda ülke için uzun vadeli enerji güvenliğini de sağlayacaktır. Enerji verimliliğini artırmak ve dairesel ekonomi yaklaşımını benimsemek, gelecekteki sürdürülebilirlik için elzemdir. Azerbaycan'ın COP29 dahil olmak üzere küresel girişimlere aktif katılımı, yenilenebilir enerji hedeflerine ulaşması ve daha temiz, daha sürdürülebilir bir enerji geleceği sağlaması için önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler:: enerji bağımlılığı, yenilenebilir enerji, döngüsel ekonomi

Jel Kodları: A12, B25, O13

Öğrenci Ümid Soltanlı Azer

Azerbaycan Çalışma ve Sosyal İlişkiler Akademisi campsizqriz6@gmail.com

COP29: The Role of Azerbaijan's Oil Industry in Economic Development and Global Energy Security

ABSTRACT

This study investigates Azerbaijan’s energy security by focusing on trends in energy production, consumption, self-sufficiency, and dependency between 2013 and 2023. The primary objective is to understand Azerbaijan’s current dependency on fossil fuels, its potential for renewable energy expansion, and the impact of these factors on the country’s energy security and sustainability. The study aims to assess how Azerbaijan can meet global climate goals to increase its renewable energy capacity, particularly in light of commitments discussed at COP29.

The methodology involves analyzing energy consumption and production data from official national energy reports. Graphical representations of energy trends were examined to assess the balance between natural gas, petroleum products, electricity, and renewable energy use. In addition, the study compared trends over the past decade, addressing the broader impacts of Azerbaijan’s energy dependency and self-sufficiency. The findings suggest that Azerbaijan remains heavily dependent on fossil fuels, with natural gas and petroleum products accounting for the majority of both energy production and consumption. Despite global pressure for renewable energy, the country’s contribution to the energy sector remains negligible. While the country’s energy self-sufficiency has been declining since 2013, its energy dependency has shown slight improvements.

The study concludes that Azerbaijan needs to diversify its energy portfolio by increasing investments in renewable energy sources such as solar and wind. This shift will not only support global efforts to reduce greenhouse gas emissions, but will also ensure long-term energy security for the country. Improving energy efficiency and adopting a circular economy approach are essential for future sustainability. Azerbaijan’s active participation in global initiatives, including COP29, is essential to achieving renewable energy goals and ensuring a cleaner, more sustainable energy future.

Key Words: energy dependency, renewable energy, circular economy

Jel Codes: A12, B25, O13

1. GİRİŞ

Küresel enerji sektöründe, enerji güvenliği ve çevresel sürdürülebilirliğin temel talepleri tarafından yönlendirilen önemli bir dönüşüm şu anda gerçekleşiyor. Bu evrimin ortasında, petrol üreten ülkeler, yalnızca bölgesel ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda küresel enerji güvenliğinin genel yapısına da katkıda bulunarak önemli bir rol oynuyor. Bol petrol rezervleri ve stratejik olarak avantajlı konumuyla Azerbaycan, bu karmaşık dengeleme eyleminde hayati bir katılımcı olarak ortaya çıkıyor. Yüzyıllar süren üretim üzerine inşa edilen ülkenin petrol endüstrisi, Azerbaycan'ın ulusal ilerlemesine ve uluslararası enerji sektörüne önemli katkılarda bulunmuştur. Hazar denizi bölgesinde birincil petrol tedarikçisi olarak Azerbaycan, enerji kaynaklarının istikrarını ve çeşitliliğini korumada etkili olmuş ve böylece hem komşu ülkeleri hem de küresel pazarlar için enerji güvenliğini güçlendirmiştir (Ağayeva Gülər, 2024 s;7).

COP29, ülkelerin iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik bağlamında enerji üretimi ve tüketiminin geleceğini tartışmak üzere bir araya geldiği bu küresel diyalogda kritik bir kavşak görevi görmektedir. Azerbaycan için bu an, yalnızca petrol endüstrisinin küresel

ekonomiye katkılarını sergilemek için değil, aynı zamanda petrol üreten ülkelerin ekonomik güçlerini ve küresel önemlerini korurken değişen enerji sektörüne nasıl uyum sağlayabilecekleri konusunda daha geniş bir meseleye katılmak için de bir fırsat sunmaktadır.

Bu makale, Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin çok yönlü rolünü incelemeyi, ekonomik kalkınmaya katkılarına, bölgesel ve küresel enerji güvenliği üzerindeki etkisine ve devam eden enerji geçişi ışığında karşılaştığı zorluklara ve fırsatlara odaklanmayı amaçlamaktadır. Azerbaycan'ın enerji sektörünün mevcut durumunu ve gelecekteki beklentilerini analiz ederek, ülkenin ekonomik hedeflerini sürdürülebilir, iklime duyarlı uygulamalara olan ihtiyaçla nasıl dengeleyebileceğini ve tüm bunları küresel enerji pazarında önemli bir rol oynamaya devam ederken nasıl yapabileceğini araştıracağız.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Azerbaycan'ın petrol endüstrisi, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlık sonrası ekonomik dönüşümde önemli bir rol oynamıştır. Hazar Denizi'ndeki büyük petrol rezervleri, Azerbaycan'ı küresel enerji pazarında önemli bir oyuncu yapmıştır. Petrol gelirleri, altyapı projelerini, istihdamı artırmış ve kamu hizmetlerini desteklemiştir. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı gibi projeler, Azerbaycan'ı Avrupa'ya enerji ihracatında önemli bir merkez haline getirmiştir. Petrol sektörü, Azerbaycan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'na büyük katkı sağlamış ve ekonominin hızlı büyümesini desteklemiştir. Yabancı yatırımlar, küresel pazarda Azerbaycan'ın rekabet gücünü artırmış ve ekonomik istikrarını pekiştirmiştir. Ancak, ülkedeki petrol zenginliği, çevresel kaygılar ve enerji pazarındaki değişimlerle karşı karşıyadır. COP29'da tartışılan en büyük konu, petrol bağımlılığının azaltılması ve yenilenebilir enerjiye geçiştir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanma ve fosil yakıtların çevresel etkileri, Azerbaycan'ı daha sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelmeye zorlamaktadır. Azerbaycan, bu geçişi hızlandırmak için yenilenebilir enerjiye yatırım yapmaktadır. Bu, hem çevresel etkileri azaltmaya yardımcı olacak hem de yeni ekonomik fırsatlar yaratacaktır. Enerji çeşitlendirmesi, petrole bağımlılıktan kaynaklanan riskleri azaltacak ve Azerbaycan'a daha sağlam bir ekonomik temel sağlayacaktır. Gelecekteki büyüme, yalnızca petrol sektörüne dayanmamalı, teknoloji, tarım, turizm ve temiz enerji gibi sektörlere de yatırım yapılmalıdır (Ağayeva Gülər, 2024 s;14).

Azerbaycan stratejik konumu, zengin petrol ve gaz rezervleriyle, özellikle Avrupa ve Orta Asya için küresel enerji güvenliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülke, enerji tedarik yollarının dağıtımında kritik bir geçiş noktasıdır ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı ile Avrupa'nın Rusya ve Orta Doğu'ya olan bağımlılığını azaltmaya yardımcı olmaktadır. Azerbaycan'ın enerji istikrarı, ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve enerji arz güvenliğini sağlamaktadır. Azerbaycan, enerji ihracatını çeşitlendirerek doğal gaz altyapısını geliştirmekte ve bölgesel enerji güvenliğini artırmaktadır(Bhatti Talha Tufail 2024 s;13). Ayrıca, yenilenebilir enerjiye olan ilgi arttıkça, güneş ve rüzgar projelerine yatırım yaparak, sürdürülebilir enerji geçişine katkıda bulunmaktadır. Bu, Azerbaycan'ın sadece enerji güvenliğini güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda küresel iklim değişikliğiyle mücadeleye de katkı sağlar. Azerbaycan, enerji sektöründeki geçiş sürecini desteklemek için uluslararası işbirliği ve yatırım gerektirmektedir. COP29, Azerbaycan gibi fosil yakıta dayalı ekonomilerin bu geçişi yönetmelerine yardımcı olacak küresel bir platform sunmaktadır. Ülke, yenilenebilir enerjiye yatırım yaparak ve ekonomisini çeşitlendirerek, fosil yakıtlar üzerindeki bağımlılığını azaltabilir ve sürdürülebilir bir gelecek inşa edebilir. Bu süreç, Azerbaycan için büyük bir fırsat olup, küresel çabalarla ortaklaşa başarılabilir(Bhatti Talha Tufail 2024 s;21).

3. İSTATİSTİK

Kasım 2024'te Azerbaycan'ın Bakü kentinde gerçekleşmesi planlanan COP29'da, yenilenebilir enerjiye yönelik küresel çabaları hızlandırma ve adil bir geçiş sağlama odağı var. Yenilenebilir enerji yalnızca çevresel bir zorunluluk değil, aynı zamanda sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temel taşıdır. Aşırı hava koşulları ve enerji erişimi eşitsizliği gibi artan küresel zorluklarla birlikte yenilenebilir enerji, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltarak, emisyonları düşürerek ve iş yaratarak çözümler sunuyor. 2023'te yenilenebilir enerji kapasitesi %36 artarak güçlü bir ivme gösterdi. Ancak, özellikle gelişmekte olan pazarlardaki yatırım zorlukları, çabaları artırmanın önünde bir engel olmaya devam ediyor. Yüksek faiz oranları ve kritik minerallerle ilgili tedarik zinciri sorunları, geçişi yavaşlatan faktörler arasında yer alıyor. COP29 ayrıca, iklim değişikliği ve sosyal kalkınma konusunda iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan "İklim Dayanıklılığı için İnsan Gelişimi Bakü Girişimi"ni de tanıtıyor. Odak noktası, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde adil enerji geçişlerinin finansmanı olacak. Etkinlik, yenilenebilir enerjiye geçişin tüm topluluklara fayda sağlamasını garantilemek için yönetişim, finansal ve sosyo-ekonomik stratejilerin uyumlu hale getirilmesinin önemini vurgulayacaktır. Yenilenebilir enerjiye doğru bu küresel hamle yalnızca iklim endişelerini gidermekle ilgili değil, aynı zamanda ekonomileri dönüştürmek, yeşil işler yaratmak ve herkes için sürdürülebilir ve adil bir gelecek sağlamakla ilgilidir (Əhmədov İnqilab, 2023 s;25).

Ham Neft ve Doğal Gaz Üretimindeki Azalma:

Aşağıdaki grafiğe baktığımızda, ham petrol üretiminde ciddi bir azalma görülmektedir. 2019'da ham petrol üretimi toplam enerji üretiminin %62.5'ini oluştururken, bu oran 2023'te %47.5'e düşmüştür. Benzer şekilde, doğal gaz üretiminde de 2019'da %37.1 olan payın 2023'te %52.1'e yükseldiğini gözlemliyoruz. Bu eğilimler, Azerbaycan'ın enerji politikasında doğal gazın giderek daha önemli bir yer aldığını ve ham petrolün ağırlığının azaldığını göstermektedir. Doğal gaz üretiminin artmasının nedenlerinden biri, doğal gazın daha temiz bir fosil yakıt olması ve uluslararası piyasada daha rekabetçi bir ürün olarak görülmesidir (Ələsgərov B. İ., 2021 s;19).

Yenilenebilir Enerji Üretiminin Sabit Kalması:

Yenilenebilir enerji (barpa olunan enerji) üretiminin, yıllar boyunca sabit kaldığını ve toplam enerji üretiminde %0.3 ile %0.4 arasında değişen bir paya sahip olduğunu görüyoruz. Bu durum, Azerbaycan'ın yenilenebilir enerji kaynaklarına henüz büyük çaplı bir geçiş yapmadığını, fakat küçük de olsa bu sektördeki yatırımların devam ettiğini göstermektedir.

Genel Eğilimler ve Gelecek Öngörüleri:

Ham petrol üretiminin düşüş eğiliminde olması, Azerbaycan'ın enerji sektöründe daha çeşitlendirilmiş bir yaklaşıma doğru adım attığını düşündürebilir. Doğal gaz, daha sürdürülebilir bir enerji kaynağı olarak ön plana çıkarken, yenilenebilir enerji yatırımlarının düşük seviyede kalması dikkat çekicidir. Ancak, küresel ölçekte yenilenebilir enerjiye yönelik baskı ve Azerbaycan'ın bu alandaki potansiyeli göz önüne alındığında, gelecekte yenilenebilir enerji payının artması beklenebilir. 2019-2023 yılları arasında Azerbaycan'ın enerji üretiminde ham petrolün payının azalması ve doğal gazın ön plana çıkması, enerji politikalarında değişikliklerin yaşandığını göstermektedir. Yenilenebilir enerji üretimi henüz istenilen seviyede olmasa da, gelecekte bu alanda büyüme potansiyeli bulunmaktadır. Bu değişiklikler, ülkenin hem ekonomik hem de çevresel hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayacaktır (Tahirli Fəqan 2023 s;32).

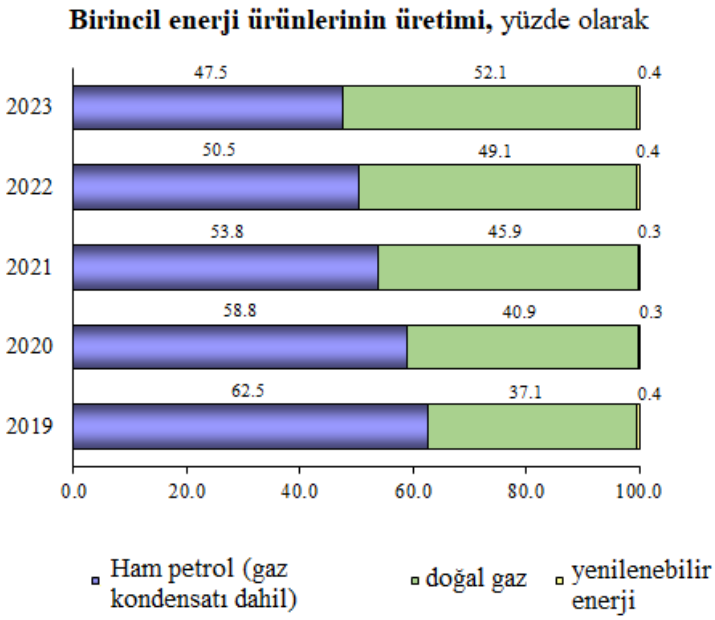

Grafik 1. Enerji ürünleri üretimi. https://www.stat.gov.az/

Azerbaycan'ın 2019'dan 2023'e enerji üretim eğilimlerini vurgulayan grafik, ham petrol bağımlılığının azalması ve doğal gazın payının artmasıyla ülkenin enerji manzarasında dikkate değer bir değişim gösteriyor, yenilenebilir enerji ise yaklaşık %0,4 gibi nispeten düşük bir seviyede kalıyor. Bu, yenilenebilir enerjinin merkezi bir rol oynayacağı COP29'da beklenen daha geniş tartışmalarla örtüşüyor. 2024'te Bakü'de düzenlenecek olan COP29, 2030'a kadar yenilenebilir enerji kapasitesini artırmaya odaklanacak. Bu küresel hedef, fosil yakıt bağımlılığı ve eşit enerji erişimi ihtiyacı gibi zorlukları ele alarak daha temiz ve daha sürdürülebilir bir enerji geleceği sağlamayı amaçlıyor. Grafikte görüldüğü gibi Azerbaycan'ın enerji profili, ülkenin bu iddialı hedeflere ulaşmak için yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımı artırma ihtiyacının altını çiziyor (Sərxan İmran 2024 s;17).

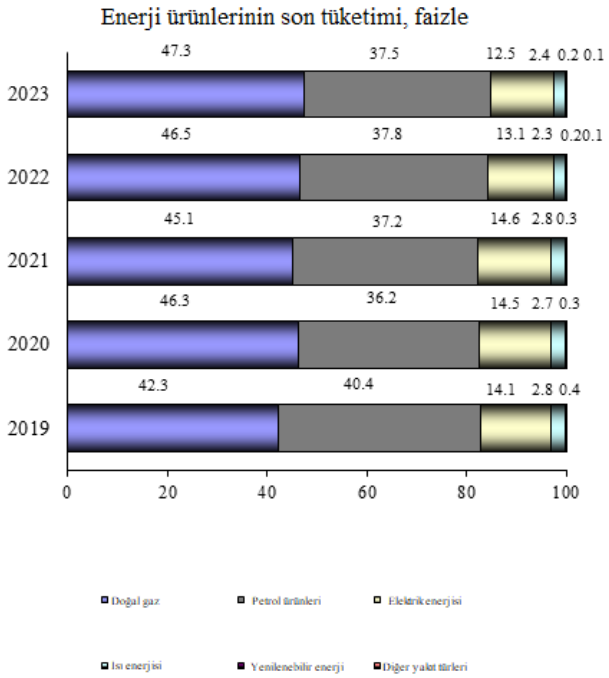

Grafik 2. Enerji ürünleri son tüketim, yüzdeyle. https://www.stat.gov.az/

Grafik, Azerbaycan'da 2019'dan 2023'e kadar olan enerji ürünlerinin nihai tüketimini göstermektedir. Ülkenin doğal gaz ve petrol ürünlerine olan bağımlılığını vurgulamaktadır; doğal gaz, enerji tüketiminin büyük bir bölümünü tutarlı bir şekilde oluşturmaktadır ve 2023'te %47,3'e ulaşmıştır. Petrol ürünleri tüketimi aynı yıl %37,5 ile önemli olmaya devam etmektedir. Elektrik ve ısı enerjisi tüketimi yıllar içinde hafifçe dalgalansa da, yenilenebilir enerji %0,4'ü asla aşmayan çok küçük bir kesir olmaya devam etmektedir. Bu, fosil yakıtlara güçlü bir bağımlılığın altını çizerken, yenilenebilir enerjilerin benimsenmesi asgari düzeydedir (Sevinc Cabbarova 2023 s;36).

Azerbaycan için bu dengesizliği gidermek hem çevresel sürdürülebilirlik hem de ekonomik dayanıklılık açısından hayati önem taşımaktadır. Atıkları en aza indirmeye, malzemeleri yeniden kullanmaya ve kaynak kullanımının verimliliğini en üst düzeye çıkarmaya odaklanan dairesel bir ekonomiye geçiş, dönüştürücü bir strateji olabilir. Azerbaycan, yenilenebilir enerjiye yatırımını hızlandırarak ve enerji verimliliğini artırarak fayda sağlayabilir. Ek olarak, endüstrilerde ve hanelerde enerji verimliliğini teşvik etmek, şebeke altyapısını iyileştirmek ve yeşil teknolojileri teşvik etmek için politikalar geliştirmek temel adımlardır. Dairesel ekonomi modeli ayrıca endüstriyel yan ürünleri yeniden kullanmayı, yeşil işletmeleri teşvik etmeyi ve sürdürülebilir kentsel kalkınma planları oluşturmayı da içerebilir ve bu da daha çeşitlendirilmiş bir ekonomiye yol açabilir. Böyle bir stratejiyle Azerbaycan fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltabilir ve düşük karbonlu küresel ekonomide uzun vadeli ekonomik istikrar yaratabilir (Zənfirə Quliyeva 2021 s;39).

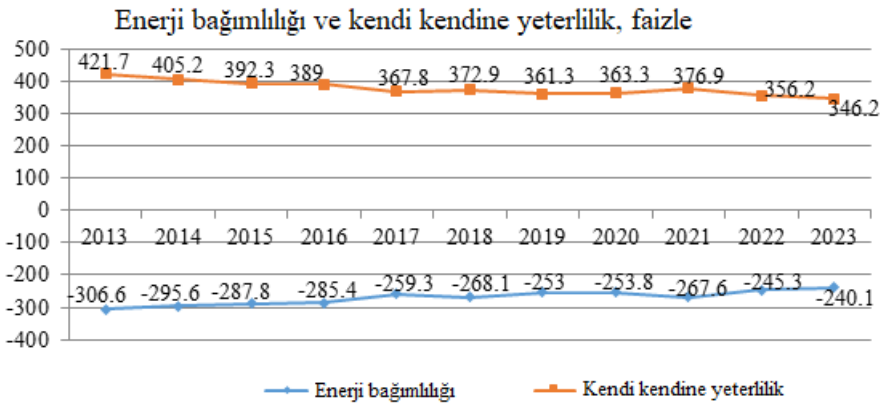

Grafik 3. Enerji bağımlılığı ve kendi kendine yeterlilik, yüzde olarak. https://www.stat.gov.az/.

Grafik, Azerbaycan'ın enerji sektöründeki iki önemli eğilimi tasvir ediyor: 2013'ten 2023'e enerji öz yeterliliği ve enerji bağımlılığı. Turuncu çizgi, 2013'te %421,7'den 2023'te %346,2'ye istikrarlı bir şekilde düşen Azerbaycan'ın enerjideki öz yeterliliğini temsil ediyor. Bu, Azerbaycan'ın hala enerji açısından zengin olduğunu ve iç ihtiyaçlarını karşılayabildiğini, ancak fazla üretiminin kademeli olarak azaldığını gösteriyor. Öte yandan, mavi çizgi enerji bağımlılığını gösteriyor ve ülke negatif bağımlılık oranını koruyor (yani, ithal ettiğinden daha fazla enerji ihraç ediyor). Ancak grafik, enerji bağımlılığının 2013'te %-306,6'dan 2023'te %-240,1'e düşmesiyle bir iyileşme gösteriyor ve bu da zamanla fazla ihracatta hafif bir azalmaya işaret ediyor.

İleriye bakıldığında, Azerbaycan zorluklarla ve fırsatlarla karşı karşıya. Ülkenin enerji öz yeterliliğini korumak veya iyileştirmek için enerji karışımını çeşitlendirmesi, özellikle de düşük kalan yenilenebilir enerji kapasitesini genişletmesi gerekiyor. COP29'daki tartışmalar, Azerbaycan'ın yenilenebilir enerji ve sürdürülebilirliğe yönelik küresel eğilimlerle uyum sağlaması için bir fırsat sunuyor. Rüzgar, güneş ve diğer temiz enerji kaynaklarına yapılan yatırımların artırılması, Azerbaycan'ın mevcut enerji üretimi ve tüketimine hakim olan fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmaya yardımcı olabilir. Bu değişim yalnızca enerji güvenliğini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda küresel iklim hedefleriyle uyumlu olacak, sera gazı emisyonlarını azaltacak ve dairesel bir ekonomiyi destekleyecektir (Bhatti Talha Tufail, 2024 s;36).

Azerbaycan'ın geleneksel enerji ihracatını temiz enerji yatırımlarıyla dengelediği bir gelecek, uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliği ve çevre sağlığını sağlayacaktır. Azerbaycan, yenilenebilir enerji potansiyelinden yararlanarak enerji bağımsızlığını koruyabilirken iklim değişikliğini azaltmaya yönelik küresel çabalara katkıda bulunabilir.

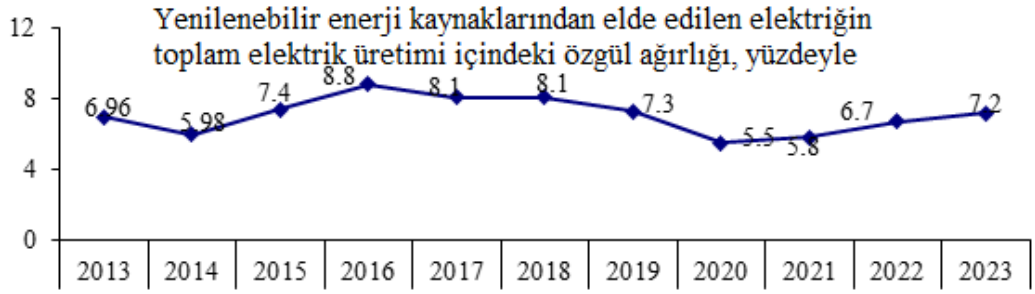

Grafik 4. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen elektriğin toplam elektrik üretimi içindeki özgül ağırlığı https://www.stat.gov.az/

Bu grafik, Azerbaycan'da yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisinin, toplam elektrik enerjisi üretimindeki payını yüzde olarak göstermektedir. Grafik, 2013 ile 2023 yılları arasındaki yıllık değişimleri yansıtır.

Yıllara Göre Değişim: 2013 yılında yenilenebilir enerjinin toplam elektrik üretimindeki payı %6,96 olarak başlamış, 2015'te %7,4'e ve 2016'da %8,8 gibi yüksek bir seviyeye çıkmıştır. 2017-2018 döneminde %8,1 ile yüksek bir oran korunmuş, ancak 2019 ve 2020 yıllarında bu oran %7,3 ve %5,5'e düşerek gerilemiştir. 2021'den itibaren tekrar yükselişe geçerek 2023 yılında %7,2'ye ulaşmıştır.

Dalgalı Seyir: Yenilenebilir enerjinin toplam üretimdeki payı son on yılda dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu, hem iç enerji politikaları hem de ekonomik ve teknik sınırlamalardan kaynaklanmış olabilir.

COP29 ile Bağlantı. COP29, Azerbaycan'ın yenilenebilir enerji üretimindeki bu dalgalı seyirden kurtulması ve istikrarlı bir artış sağlaması için bir yol haritası sunabilir. Küresel iklim hedefleri kapsamında Azerbaycan, yenilenebilir enerji payını artırarak karbon emisyonlarını düşürebilir. Bu tür bir strateji, Azerbaycan'ın enerji arz güvenliğini artırmasına ve dış enerji talebindeki değişimlere daha dirençli hale gelmesine yardımcı olur.

Gelecekte Atılabilecek Adımlar

Yeni Yenilenebilir Projeler Başlatmak: Rüzgar ve güneş gibi kaynaklardan sürekli enerji üretebilecek projelere yatırım yapılmalıdır. Bu projelerle yenilenebilir enerjinin toplam elektrik üretimindeki payı artırılabilir.

Enerji Depolama Teknolojileri: Yenilenebilir enerjinin sürekliliği sağlanamayan kaynaklardan geldiği göz önünde bulundurularak, enerji depolama teknolojilerine yatırım yapılabilir. Bu, yenilenebilir enerjinin şebekeye daha istikrarlı bir şekilde entegre edilmesine olanak tanır.

Verimlilik Artırma: Mevcut yenilenebilir enerji altyapısında verimlilik çalışmaları yapılabilir. Eskiyen sistemlerin yenilenmesi ve teknolojik iyileştirmelerle enerji üretimi optimize edilebilir.

Uluslararası Finans ve Teknoloji Ortaklıkları: COP29, Azerbaycan'ın yenilenebilir enerji projelerini finanse edebilmesi ve yenilikçi teknolojilere erişim sağlaması için uluslararası ortaklıklar kurması açısından önemli bir fırsat olabilir.

Bu adımlar, Azerbaycan'ın yenilenebilir enerjiden elde edilen elektrik üretimindeki payını artırarak hem enerji güvenliğine katkı sağlar hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyum gösterir (Bhatti Talha Tufail, 2024 s;42).

4. SONUÇ

Bu makalede, 2013'ten 2023'e kadar enerji tüketim eğilimlerine, üretime ve kendi kendine yeterliliğe odaklanarak Azerbaycan'ın enerji manzarasını inceledik. Araştırma, hem üretim hem de tüketim grafiklerinde görüldüğü gibi Azerbaycan'ın fosil yakıtlara, özellikle doğal gaz ve petrol ürünlerine olan bağımlılığını vurguladı. Küresel önemlerine rağmen yenilenebilir enerji kaynakları yeterince kullanılmıyor ve ülkenin enerji portföyüne yalnızca marjinal bir katkıda bulunuyor.

Bulgular, Azerbaycan'ın enerji açısından zengin ve kendi kendine yeterli olmaya devam ederken fazlasının giderek azaldığını ve ülkenin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacının arttığını gösteriyor. Azerbaycan'ın enerji bağımlılığı biraz iyileşti ancak genel eğilimler, ülkenin fosil yakıtlara bağımlılık nedeniyle zaman içinde enerji güvenliğinin azaldığını gösteriyor.

Bu zorlukların üstesinden gelmek ve gelecekte sürdürülebilirliği sağlamak için Azerbaycan, yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımı artırmaya odaklanmalıdır. Bu, yalnızca enerji bağımsızlığını korumak için değil, aynı zamanda özellikle COP29'da tartışılan küresel iklim hedefleriyle uyum sağlamak için de önemlidir. Rüzgar, güneş ve diğer temiz enerji teknolojilerinin kullanımının genişletilmesi sera gazı emisyonlarının azaltılmasına ve dairesel ekonomiye geçişin desteklenmesine yardımcı olacaktır. Ek olarak, iyileştirilmiş enerji verimliliği ve yeşil teknolojileri destekleyen stratejik politikalar Azerbaycan'ın enerji geleceğini korumaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi https://www.stat.gov.az/
2. Ağayeva Gülər, (2024) Enerji sektorunun qlobal istiləşmə ilə əlaqəsi. Sosial məsuliyyətə və yeni paradiqmalara yönəldilmiş təhlil.
3. Bhatti Talha Tufail (2024) "State of the Climate Crisis and Priorities for COP-29".
4. Əhmədov İnqilab. "Azərbaycanın daimi mühərriki–neft" (2023).
5 Ələsgərov B. İ. (2021), and Y. A. Səmədov. "Əsrin Müqaviləsi" Çərçivəsində Azərbaycan Neft Strategiyasının Uğurları".
6 Kərimli Əli, and Asəf Ağayev. "Azərbaycanda enerji sektorunun inkişafı üçün əsas strateji addımlar və daxili siyasət." (2020).
7 Kazimli X., Yeni əsrə keçidin iqtisadi panoramı. Neft strtategiyası və Azərbaycan iqtisadiyyatı, Azərbaycan qəz., Bakı 2000, 22 noyabr.
8 Rzayeva Şəhla, and Leyla Əliyeva. "Azərbaycan İqtisadiyyatinda Alternativ Enerji Mənbələrindən İstifadənin Müasir Vəziyyəti." Turan: Stratejik Arastirmalar Merkezi 14 (2022).
9 Sevinc Cabbarova. Azərbaycanda yaşıl təchizat zəncirinin tətbiqi və onun distribütor şirkətlərdə ekoloji və iqtisadi faydalarının qiymətləndirilməsi. Diss. Azərbaycan Texniki Universiteti, 2023.
10 Sərxan İmran. "Neft-qaz sənayesində iqtisadi islahatların dərinləşməsi və təkmilləşməsinin aktual problemləri." Research Retrieval and Academic Letters 6 (2024).
11 Tahirli Fəqan. "Azərbaycanda Davamli Enerji Təminatinin Mühüm Xüsusiyyətləri." Elmi Əsərlər (2023): 96.
12 Zeynalova M. Ə. "Azərbaycanda alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsinin ekocoğrafi istiqamətləri." (2017).
13 Zənfirə Quliyeva, 'Azərbaycanda Müasir Neft Sənayesinin Tarixi Inkişaf Mərhələləri' Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı, No 16, 2021

Küreselleşme Etkisinde Kentleşme Ve Kentsel Hareketler

Burak Hamza ERYİĞİT[48]

Ayşe KAPUCU YAVUZ[49]

Özet

Yirminci yüzyılın en popüler gündemlerinden biri olan kentleşme, bireysel ve toplumsal anlamda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Göç alan, endüstrileşen, nüfusu büyüyen ve alanı genişleyen kentler, mukimler tarafından deformasyona uğrarken aynı zamanda mukimler için de yeterince adil ve eşit kalamamıştır. Kentleşmenin sunduğu konfor, yeni problemleri de açığa çıkararak farklı mağduriyetler doğurmuştur. Küresel ölçekte kapitalist lafız ve ruh ile gelişen sanayi toplumu ile sonrasında süregelen bilgi toplumunda beklentiler değişmiş, ihtiyaçlar çeşitlenmiştir. Küreselleşmenin etkisinde hız kazanan kentleşme ile eşzamanlı olarak sosyolojik, demografik ve siyasal problemler zaman zaman çözümü zor başlıklara dönüşmüş ve toplumsal açıdan birçok kırılmayı beraberinde getirmiştir. Kentin içinde oluşturduğu siyasal, sosyo-psikolojik, yönetsel, iktisadi, teknolojik düzlem, beraberinde çok farklı sınıf ve grupların kendi aralarında çatışmalarına ya da ittifaklarına neden olmuştur. Kentsel hareketler, kimi zaman tepkisini ve kendisini mekânsal düzlemde yaşanan dirençler ile kent hakkı kavramı üzerinden meşrulaştırmıştır. Katılım, örgütlenme ya da karşı duruş gibi toplumsal tavırlar, hem kentlerin haklarını hem de kentli haklarını korumak açısından önem arz etmiştir. Bu çalışmanın konusu, kent yaşamında karşılaşılan siyasi, iktisadi, mekânsal, kültürel, toplumsal, teknolojik ve güvenlik boyutundaki dayatmacı tutumlara karşı, bir direnç olarak beliren kentsel hareketlerdir. Kavramsal bir çerçeve çizilmesine ve literatüre katkı sunması beklenmektedir. Kentsel hareketlerin küreselleşme ile ilişkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Literatür taraması ile veriler derlenmiştir. Çalışmada kentsel hareketlerin belirmesinde etkili olan faktörlerin toplumların gelişmişlik düzeyi, tarihi, hukuki, siyasi, iktisadi, kültürel, güvenlik ve teknolojik boyutlardaki farklılık ve çelişkilerine göre değişim gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, kent hakkı, kentsel hareketler, küreselleşme, yerel yönetimler.

JEL Kodları: J10, R00

1. Giriş

Kentleşmeyi hızlandıran dinamiklerden en önemlisi sanayileşmenin hız kazanması ve endüstrinin belli başlı alanlarda toplanmış olmasıdır. Üretim ve yeniden dağıtım konusunda öne çıkan yerleşim ve aktarım mekânları, her anlamda farklı kabulleri beraberinde getirmiştir. Nitekim bu toplumun salt sanayi toplumu olarak adlandırılamayacağına vurgu yapan Lefebvre (2020, s. 21), aslında sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal gerçekliklerin belirgin kıldığı olgunun bir "*kent toplumu*" olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünceden hareketle sanayileşmenin yansıttığı mekânın adı, "kent" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihten bugüne büyük dönüşümler genellikle halkın desteğini alabilen hareketlerin etkisi ile gerçekleşmiştir. Skolastik düşünceye karşı duruş ile gelişen Aydınlanma Çağı, burjuvanın aristokratlarla ve kilise ile mücadelesi, Fransız ihtilali vb. örnekler toplumsal hareketlerin geniş yankı bulduğu ve yerleşik düzeni dönüştürdüğü örnekler olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal bozulma ya da haksızlıklar karşısında oluşan bireysel rahatsızlıklar toplumu etkileyerek karşı duruş geliştirmekte ve toplumsal hareketlere dönüşmektedir.

[48] Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, burak.eryigit@marmara.edu.tr

[49] Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları Doktora Programı, kapucu.a@gmail.com.

İlkel zamanlarda dahi (Mumford, 2007, s. 191), insanlar çeşitli nedenlerle bozulan sosyal dengeleri düzene sokmak, kuşku ve endişe kaynaklı toplumsal gerilimleri gidermek için harekete geçmek ve ortak iyi için mücadele etmek ihtiyacını hissetmiştir.

Kentleşme, üretim bölüşüm ilişkilerinin değişmesi ve güçlenmesi ile birlikte eş zamanlı pek çok dinamiği harekete geçirmiştir. Tarıma dayalı yaşam biçimlerinden sanayi toplumuna geçiş ile birlikte üretim tesislerinin etrafında odaklanan yerleşik düzen anlayışı, gündelik yaşama ilişkin talep ve ihtiyaçları değiştirmiştir. Keleş'e göre (1997, s. 19) kentleşme, kentlerin çoğalmasının yanında demografik ve ekonomik birçok değişimin sonucuyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda değişen sosyal ilişkiler alışılmış pratiğin dışına çıkarak yapısal çelişkiler doğurmakta ve kentsel toplumsal hareketlerde bir artışa neden olmaktadır (Castells, 2020, s. 198). Demokrasi kavramının sürekli krizlerle karşı karşıya kalmasını beraberinde getirmiştir. Bahsi geçen krizler toplumsal düzlemde orta sınıfların oransal boyutunu küçültürken, alt gelir grubunda yer alan sınıfların oransal büyüklüğünü artırmıştır. Bu duruma paralel üst tabakada yer alan sınıfların oransal büyüklüğü artmamakla birlikte toplam gelirden aldıkları payın oranı yükselmeye devam etmiş (Harvey, 2022) ve orta gelir grupları ile alt gelir grupları refah düzeyinde negatif boyutta seyreden baskı, kentsel hareketlerin belirmesine sebebiyet vermiştir.

Küreselleşmenin ürettiği yeni yaşam stili, insanın bireysel ihtiyaçlarının dışında kentsel hizmetlerin geliştirilmesini ve bu hizmetlere erişiminin kolaylaştırılması gereksinimini açığa çıkarmaktadır. İşte bu noktada kentli hakları kavramı daha önemli hale gelmektedir. Kentlerde ortaya çıkan büyüme ve sermaye hareketlerinin mekânda oluşturduğu değişim, kentler arası rekabeti güçlendirmiştir. Sermayeyi kendine çeken ve dünyadaki üretim bölüşüm ilişkilerini yönetebilen kentlerin oluşturduğu yeni toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik algılar, insanların yaşadıkları mekâna ve kente bakışını dönüştürmüştür. Kent toplumu; küresel ölçekte gelişen güç ve yönetme duygusunun esiri olarak mevcut değişim ve dönüşüme rıza göstermek durumunda kalmaktadır.

Bu çalışmada, küreselleşme ile dönüşen kent hakkı olgusunun beslediği kentsel hareketler, farklı bir bakış açısı ile ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak kentleşme ve kentsel hareketler olguları değerlendirilmiş ardından kent hakkı kavramı ve devletin söz konusu hak ve hareketler bağlamında geliştirdiği refleksler analiz edilmeye çalışılmıştır. Küreselleşmenin kentsel hareketlerdeki etkisi analiz edilmiştir.

2. Temel Kavramlar ve Teorik Çerçeve

Çalışmanın belli sacayakları üzerine oturtulabilmesi ve doğru düzlemde değerlendirilebilmesi için sıkça kullanılan terimler üzerindeki kavramsallaştırmaların gözden geçirilmesi yerinde olacaktır. Bu amaçla, küreselleşme ve kentleşme, kent hakkı kavramları ele alınmıştır. Çalışma kapsamında bahsi geçen kavramların birbiri ile ilişkisi değerlendirilerek kentsel hareketlerin küreselleşme ekseninde oluşturduğu biçimin ortaya konulmasına gayret edilecektir.

2.1. Küreselleşme ve Kentleşme

Bireyin, diğerleri ile bir arada olma ihtiyacı ve birlikteliğin oluştuğu merkezler, doğal ve yapılı çevrenin gelişimi ile kentlere dönüşmüştür. Wirth (2002) ve Mumford'ın (2007) da belirttiği üzere kent için genel çerçevede tek bir tanım yapmak mümkün değildir. Kent, ortak yaşam sürecinin doğal sonucudur. Ortak ihtiyaçların karşılandığı mekân daima bir gereksinimdir ve kentler bu ihtiyacı karşılayan, zaman içerisinde toplumsal kimliğin üretilmesine katkı sunarken kendi kimliğini de bulan mekânlar olmuşlardır. Tekeli (2011, s. 18-20), kentin tanımını yaparken tarım dışı üretim ögelerinin spesifik bir seviyenin üzerine çıktığı heterojenlik kazanmış alanlar ifadesini kullanmakta ve kentleşme kavramını açıklarken kent ile birlikte düşünülmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Biçimsel

tanımlamanın dışında Lefebvre de (2020, s. 99) kenti objeler ve mekânlardan doğan bir farklılıklar kümesi olarak tanımlamaktadır. O'na göre kent aynı zamanda bir arada olmanın, karşılaşma ve çelişkilerin mental ve sosyal bir biçimidir. Bu noktadan hareketle kent çatışma ve çelişkiden, karmaşadan bağımsız düşünülemeyecek niteliktedir (Eliçin, 2011, s.147).

Toplumsal ortak çıkarların eyleme dönüştüğü kentler, dünyadaki ekonomik ve sosyal değişimlerden de nasiplenerek yeni formlar edinmiştir. Özellikle ticaretin tarımın yerini aldığı süreçte öne çıkan kentlerde demografik yapı, üretilen artı değere bağlı değişim göstermiştir. Endüstri geliştikçe kentler yeni mukimlerini kendine çekmeye başlamış ve nüfus akışları sonucu kentleşme, ürettiği olumsuz dışsallıkları ile birlikte gelişmeye devam etmiştir. Kentler, ayrıca üretim, dağıtım ve bölüşüm süreçlerine ev sahipliği yapan, belirli bir büyüklüğe ve nüfusa ulaşmış alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, gelir edinimi, üretim ve dağıtımı baz almaktadır. Hem Keleş, hem de Tekeli kentleşmeyi bu unsurlara bağlı nüfus birikimi olarak tanımlamaktadır. Kentleşme; bir kentte tarım dışı üretimin yükselmesi, denetim ve organizasyon fonksiyonlarının bu merkezde toplanması neticesinde kentin ölçek ve yoğunluk açısından genişlemesi, heterojenlik kazanmasıdır (Tekeli, 2011, s. 20). Daha geniş bir tanımla kentleşme; "*Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma meydana getiren, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir*" (Keleş, 1997, s. 19).

Tüm bunları küreselleşmeden bağımsız okumak güçtür. Küreselleşmeye dönük dünyada beliren tavır ve tutum, kentsel açıdan var olan sorunlara yaklaşımın da içeriğini belirlemektedir. Küreselleşmeye yönelik üç esaslı temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki aşırı küreselciler yani liberaller olarak belirmektedir. Genel olarak küreselleşme dalgasına uygun kentte ortaya çıkan değişim ve dönüşüme karşı herhangi bir muhalif söylem geliştirmediği, ya da bu tavrın çok sınırlı kaldığı ifade edilebilir. İkincisi kuşkucular (şüpheciler) olarak tabir edilen; sosyalistler, fundamentalistler, ulus devlet yanlıları, etnik milliyetçiler, çevreci hareketler vb. şeklinde kendini göstermektedir. Bu grupta güçlü bir muhalif tavır geliştirme gayretinin olduğunu söylemek mümkündür. Son olarak dönüşümcüler diye tabir edilen ve mevcut değişim ve dönüşümü modernleşmenin birer parçası olarak görüp ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik arayış içinde olan düşünme biçimi şeklinde kendini göstermektedir. Kentsel hareketler ağırlıklı olarak küreselleşmenin ortaya koyduğu kent formuna karşı, küreselin içinde yaşadığı zaman diliminde kimi zaman simgeler, kimi zaman olgular ve kimi zaman uygulamalar üzerinden bir itirazı yansıtmaktadır. Dönüşümcüler ise döngüsel tarih yazınına uygun küreselleşmenin modernleşme tarihi şeklinde okunması gerektiğini vurgulayıp, mekânsal boyutlar da dâhil ortaya çıkan sorunların çözümüne yoğunlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısı ile bu şekilde düşünen kesimler, kentsel hareketlere mesafeli bir duruş içinde yaklaşma-kaçınma psikolojisi ile hareket etmektedir.

Küreselleşmenin ve liberalizmin ekonomik söylevi olan kapitalizm, genişlemek ve yayılmak için kendine yeni pazarlar açmayı hedeflemektedir. Bu eksende kentler en güçlü belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye birikimini coğrafi temele dayandıran David Harvey de söz konusu yayılmalar olmasaydı kapitalizmin dünyaya egemen bir ekonomik sistem olarak fonksiyonuna devam edemeyeceği kanısındadır (2006, s. 40). Kentlerin rekabeti ile kentsel sorunların ortaya çıkması ve içerideki demografik kültürel ve iktisadi tahribat birbirine paralel olarak gelişmektedir. Kentler için yapılan yeni yatırımlarla merkezlerde renkli ve konforlu bir dünya yaratılırken, arka mahallede yoksulluk giderek

büyümektedir. Bir yandan hizmetler sektörünü çekmek için ulaşımı konaklama ve iş merkezi ağını genişletmek isteyen kentler vardır (Keyder, 1992). Diğer yanda üretilen kentsel hizmetlere erişmekte zorluk yaşayan, hiç erişemeyen, sağlıklı koşullarda yaşamını sürdüremeyen yoksul kesim bulunmaktadır. Modern burjuva ki buna sermaye de denilebilir, yeni sınıfları doğurmuştur. Komünist Manifesto'da bu tenakuz modern toplumun ortaya çıkardığı yeni sınıflar ve bu sınıflar arasındaki eşitsizlik olarak dile getirilmekte, yeni baskı unsurlarının da etkisi ile bu sınıfların burjuvazi ve proletarya olarak iki kutba ayrıldığından bahsedilmektedir (Marx ve Engels, 2017, s. 50). Bu sınıfsal ayrım belirginleştikçe kentlerin doğasında var olan çatışma ve gerilim de beslenmektedir. Ayrıca kentte yaşayanlar arasında doğan sosyal ve iktisadi ayrışma geliri zayıf kesimi çevre bölgelerde yaşamaya mecbur bırakmakta, bu bölgelerde kültürel, eğitim ve güvenlik anlamında ciddi sıkıntılar baş göstermektedir.

Küresel sermayenin tüketime dayalı büyüme anlayışı yeryüzünde var olan kaynakları birer metaya dönüştürerek pazarlama konusunda oldukça iştahlıdır (Castells, 2020). Bu durum kentin doğasına, dokusuna ve geleceğine de zarar vermektedir. Kentleşmeyi besleyen bu süreç bir yandan toprak, su, yeraltı vb. kaynakları tüketirken; iklim değişikliği, kültürel mirasın yok edilmesi gibi küresel çapta sorunları da açığa çıkarmakta, ekolojik, sosyal ve iktisadi etkilerin göz ardı edilemeyeceği planlama süreçlerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Dinçer, 2016, s. 76). Küresel sermaye zenginliği için öncelikli olarak bireysel konforu hedeflerken kentlerin büyümesine de ivme kazandırmaktadır. Eşzamanlı geliştirilemeyen planlama politikaları kentte yaşayanların hareketliliğini güçleştirmektedir. Bu paradoks, kentin merkezi ve çevresi olarak ayrılan bir bölünmeyi doğurmaktadır. Kentsel hizmetlerin geliştiği bölgeler ile diğer alanlar arasındaki sosyal farklar, ev fiyatlarına yansımakta geçimi zorlaştırmaktadır.

Küreselleşmenin etkisi ile kentin kültürel kimliği de dezenformasyona uğramakta, yaşam biçimleri, kültürel ve sosyal davranışlar değişmektedir. İletişim teknolojilerinin zirveye ulaştığı günümüzde, herhangi bir tavır, etkinlik, moda ya da spor dünyanın birçok şehrinde aynı anda gündeme gelip akım halini alabilmektedir. Küreselleşme, yeni, kendine has ve çabuk değişen ve toplumsal aidiyeti daha az hissettiren ve mekana nüfuz eden yeni bir kültürel kimlik üretmiştir (Tomlinson, 2014, s. 324, 325). Tomlinson, bu yeni kültürel etkileşim sürecinin teknoloji ile bütünleşmesini, bir birikim süreci olarak ortaya çıkan kültürel kimlikler açısından bir tehdit unsuru olarak değerlendirilebileceğine vurgu yapmakta, yerel olanla uluslararasılaşan kültür öğeleri arasındaki karmaşıklığın bir "yurtsuzlaşma" olgusu geliştirebileceğine dikkat çekmektedir (2014, s. 325). İletişimin etkisiyle dünyanın bir ucundaki bir köyün geleneksel mutfağı, diğer ucundaki bir kentte trend haline gelebilmektedir. Özellikle genç kuşak her yeniliği yakalamak isterken üst jenerasyon var olanın hızla tükenişine hayıflanmakta, kuşak çatışmaları keskinleşmektedir. Kentliler ve kente sonradan gelenler arasındaki kültürel farklar, pek çok değişkeni besleyerek yeni bir *öteki* hedefi oluşturmaktadır. Küresel kentlerin karşı karşıya olduğu sorunlardan biri de bu yerleşik kültür ve yeni eklenen arasındaki uyumsuzluğun bir "kültür hiyerarşisi" olarak biçimlenmesidir (Öncü, 2018, s. 118). Başta görünmez olsa da giderek daha şiddetli hissedilen sınıf farklılıkları, bireyleri sosyo-psikolojik olarak da kötü etkilemektedir. Ortaya çıkan kültürel kriz, kent içi uzlaşı yollarının azalmasına ve gerginliğin tırmanmasına neden olmaktadır.

2.2. **Kent Hakkı**

Birey, yaşamında mutluluğu aramakta ve mutluluğunu devamlı kılmayı istemektedir (Freud, 2011 s. 39). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bize bireyin tatmini ve yaşamında aradığı mutluluğun kaynaklarına dair ipuçları vermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Temel yaşam gereksinimleri dışında sosyo-psikolojik hatta mental ve ruhsal anlamda pek çok farklı ihtiyacı da bulunmaktadır. Hayatı anlamlandırmaya, enerjiyi tüketmeye ve doyumu yükseltmeye yönelik bu tür ihtiyaçlar sosyalleşme, sanat, fikir ve mimari alanlarda kendini gösterir. Lefebvre, bu ihtiyaçları antropolojik ve özelleşmiş ihtiyaçlar olarak betimlemektedir. Birkaç örnekle sıraladığı bu gereksinimlerden antropolojik olanlar için çalışmanın ve oyunun örgütlenmesi, güvenlik ve serbestlik, bağımsızlık, birlik ve farklılık, bağımsızlık ve iletişim, gelecek projeksiyonu gibi örnekler vermektedir. Özelleşmiş ihtiyaçlar için ise, sembolizm, hayal gücü, enformasyon, üretici faaliyet ve yapıt ihtiyacı örneklerine yer vermiştir (2020, s. 119).

Kent yaşamı ihtiyaçların gelişimini, değişimini ve dönüşümünü hızlandırmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı toplum ve kentle ilişkisini sıkılaştıran güvenlik, ulaşım, çevre, sağlık, konut, dinlence ve spor, sanat ve kültür, gıda ve su, istihdam hakkı gibi pek çok alanda türlü kentsel hak kategorileri belirmiştir. Kent hakkı; bireyin yaşam kalitesini güçlendiren politik, ekonomik ve çevresel koşulların iyileştirilmesi, kentsel hizmetlerin adil, sürekli ve erişilebilir biçimde sunulması, altyapı problemlerinin herkes için çözülebilmesi, katılımın güçlendirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Özdemir ve Yakın, 2019 s. 186). Kent hakkı; büyüyen ve devamlı değişen kentlerde çoğalan nüfus için üretilen hizmetlerin eşit ve adil biçimde ulaştırılabilmesini, kentte yaşayanların tatmin düzeyi ve standartlarının asgari müştereklerde ortak olarak korunabilmesini gözeten bir yaklaşım olarak ifade edilebilir (Dinçer, 2016, s. 79). Harvey bu yaklaşıma müdahale açısından da eklemelerde bulunmuş, bireylerin değişen anlayış ve ihtiyaçları doğrultusunda kenti şekillendirme hakkını kent hakkı bağlamında değerlendirmiştir. Tekeli, kentlilerin ortak müştereklerin korunması ölçüsünde haklarından yararlanma özgürlüğü ile birlikte, hakların korunması ve uygulanması bakımından da yükümlülük sahibi olduğunu dile getirmektedir. (2011, s. 187). Kentli hakları ile insan hakları arasındaki temel fark; insan haklarının toplumsal değerler üzerinde oluşan ve soyut nitelikler taşıyan haklar iken kenti haklarının bunun daha somut ve kent insanı için uygulamaya konulan biçimi olmasıdır (2011, s.189).

Kentin bireye sunacağı pek çok imkân beraberinde bu imkânlardan yararlanmak isteyenleri mekâna yöneltmektedir. Kentteki hizmetler göç öncesinde belirli düzeyde kişi için planlanmışken, göç sonrasında çok daha fazla kişi tarafından paylaşılmak durumunda kalmıştır. Kaynaklar için de durum farklı değildir. Eşzamanlı olarak otorite kentsel hizmetleri üretmek, organize etmek ve bunun için gereken yeni idari, mali, teknik, insan ve fiziki kaynakları bulmak durumundadır. Bu nedenle kentli, göçmen ve kenti yöneten otoriteyi kapsayacak şekilde tüm taraflar için çeşitli mağduriyetler doğmaktadır. Egemen güç, yerel idareler ya da iktidar bu mağduriyetleri gidermekle yükümlü olan taraftır.

Castells devletin hem üretim, tüketim ve yeniden dağıtım fonksiyonlarında; hem de kentsel yaşamın düzenleyicisi olan hizmetlerle ilgili olarak baş aktör olduğuna dikkat çekmektedir (2020, s. 38, 39, 41). Kentsel temel hizmetleri üretirken farklılıkları kapsayan, toplumsal ortak talebi gözeten ve adil dağıtımı organize edebilen nitelikte planlama yapılması önem taşımaktadır. Bu nokta, Ersoy'un kapsamlı tanımlama kuramı için zikrettiği parametreleri akla getirmektedir. Ersoy'un incelemelerine göre bu çağda yeniden uzlaşılması gereken kapsamlı bir planlama toplumsal ortak değerler tarafından yönlendirilen, işbirliğini ve katılımcı yöntemleri benimseyen, tematik yaklaşımlarla ortaya konan, ve yer aldığı bölge ile birlikte değerlendirilmesi gereken özellikler taşımalıdır (2016, s.162).

Mağduriyetleri gidermenin önemli araçlarından birisi demokrasi teorisinin geldiği müzakereci ve oydaşmacı anlayışın yönetsel düzlemde oluşturduğu yönetişimci akıldır. Bu akıl, söz konusu mağduriyetlerden kentsel mekanda olumsuz etkilen tüm tarafları teskin edecek bir "kazan-kazan strateji ya da stratejileri" üretmek zorundadır. İlgili stratejiler

demokratik kültürün ruhuna uygun biçimde her kesimin karlı çıktığı bir boyut üretmeye güdülenmiştir. Fakat burada kamu tercihi kuramının ortaya koymuş olduğu fayda maksimizasyonunu düşünerek müzakere ve oybirliği üzerine kenetlenmesi hali, tarafların kendi hak ve çıkarlarını optimize ederken kentin ve gelecek nesillerin geleceğini ipotek altına alan bir külfeti beraberinde getirebilmektedir. Demokrasi teorisi ile yönetimin demokratikleşmesi anlamına gelen yönetişim olgularının kısa vadede tüm tarafların yüksek faydasına hizmet edecek imkânları sunarken, uzun vadede kentsel hareketlerin esaslı gerekçesini oluşturacak mağduriyetler ortaya çıkaracağı yadsınmaktadır.

Castells, kentleşmenin hızlanmasıyla açığa çıkmış olan problemleri "kentsel problemler" olarak ifade etmektedir (2020, s. 34). Kentsel problemlere karşı bu problemlerin çözümüne yönelik kentlilerin hak ve beklentileri beraberinde kent hakkı kavramının yeşermesine imkân sunmuştur. Yirminci yüzyıl ikinci yarısında gündeme gelen ve tartışılan bu kavram kentte yaşayan insanların hizmetlere erişebilirliğini, yaşam kalitesi ve tatmin düzeyini, beklenti ve ihtiyaçlarının adil biçimde karşılanması gerekliliğini sorgulamakta ve talep etmektedir. Lefebvre'nin 1967 yılında hazırlamış olduğu *"La Droit a la ville"* isimli eseri kent hakkını ele almakta ve yeniden tanımladığı "kent toplumu" insanının anlaşılması gerekliliğini vurgulayarak yeni bir hümanizme kapı aralamaktadır.

Kentsel topluluklar, hakları ile çatışan uygulamalara maruz kalma, ya da mahrum bırakılma durumları ile "dışlanma" hissini yaşamakta ve bozulan sosyal dengeler beraberinde kentsel hareketlerin belirmesine neden olmaktadır. "Maruz kalma", "mahrum bırakılma", "zorunda kalma" ve "dışlanma" hissinin bahsi geçen mekânlarda yaşayan yığınlar üzerinde olumsuz etkileri yanında kentsel hizmetlerin yeterli ve adil biçimde dağıtılmaması, sınıflar arası çatışmaları besleyerek kentsel hareketlerin yakıtı haline gelmektedir. Altyapı, ulaşım, mekânsal tasarım, kentsel dönüşüm, drenaj gibi kentsel hizmetlerin üretiminde güdülen politikaların kentsel çevreye verdiği zararlar da kentsel hareketlere feyz olmaktadır. Kentlerin birbiri ile yarışını besleyen endüstriyel pazar küresel sermayenin hareketliliği ile kentlere finansal bakımdan göz kırpmaktadır. İhtiyaç duyulan kaynaklar için küresel ekonomide yer almak isteyen kentler bir yandan cazibe merkezi olarak altyapı ve üstyapısına yönelik yatırımlarını güçlendirmek diğer yandan çarpık kentleşme ve gecekondulaşma, kültürel ve sosyal kentleşme sorunlarını çözme odaklı politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır (Keyder, 1992).

3. **Kentsel Hareketler**

Kent toplumu tarih boyunca yaşadıkları değişim süreçlerinde politik anlayışın güçlülerin ya da üstünlerin çıkarlarına hizmet etmesi ve kente ya da kentliye zarar verecek nitelikte uygulamalar içermesi, kültürel uyuşmazlıkların ürettiği çatışma alanları, siyasal iktidarlar ile toplumları karşı karşıya getiren bir takım esaslı nedenler olarak ön plana çıkmıştır. Kentsel haklarının uygulanamaması, uygulamada bir takım kesimlerin göz ardı edilmesi yahut niteliksiz planlama, kent yaşamının içinde pek çok mağduriyet doğurabilmektedir. Kent toplumunun söz konusu eşitsizlik ve mağduriyetlerden huzursuz olması, bir takım gerginliklerin ortaya çıkmasına ve çeşitli protesto hareketlerine yol açmaktadır. Kentsel sosyal hareketler belli dönemlerde oldukça geniş çaplı etkiler meydana getirerek siyasi dönüşümlere altlık oluşturabilmektedir. Bu nedenle tarih boyunca toplumsal tepkilerin, ayaklanmaların daima göz ardı edilemeyecek bir olgu olarak ön plana çıktığı bilinmektedir. Castells, kentsel hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini iki temele bağlamaktadır. Çalışmada da sıkça yer verildiği gibi ilki küreselleşme ile giderek büyüyen toplumsal tüketim ve bunu koordine eden devlet politikalarıdır, diğeri ise kent içinde farklı kesimler arasında büyüyen çelişki ve eşitsizliklerin normalleşmesi yoluyla hâkim kesimin yönlendirmesine bağlı bir kent ideolojisinin gelişmesidir (2020, s. 197). Eşitsizliklere dair söylemlerin genellikle

seçkinler tarafından dile getirilmesi ve söylem olarak kullanılması durumudur. Toplumsal seçkinlerin yönetim birimleri ile ilişkileri, bilgiye erişim olanakları, network oluşturma potansiyelleri ve alt grupları örgütleme yeteneklerine dair üstünlüğü bizzat alt grupların hak mücadelelerini biçimlendirme fırsatına dönüşebilmesidir.

Kentsel toplumsal hareketler, algılanması ve anlaşılması istenen yeni bir hak talebi olabileceği kadar, otoritenin ya da farklı sınıfların baskısı ile de ortaya çıkabilmektedir (Olcar, 2020 s. 84) Burjuvanın genişleyen iktidarı ile birlikte belirginleşen işçi haklarına dair mücadeleler, kentsel hareketler tarihinde esaslı bir derinlik oluşturmuştur. Küçük işçi gruplarının küçük sermaye sahipleri ile karşı karşıya gelmesi zaman içerisinde büyük bir sınıfsal çatışma doğurmuştur (Engels ve Marx, 2017, s. 59). 1960lı yıllarda dünyada geniş yankı uyandıran öğrenci/gençlik hareketleri, kentsel hareketler kapsamında bahsedilmesi gereken bir diğer olgudur. Daha önce işçi sınıfının mücadelesini gelir eşitsizliği bakımından ele alan ve hareketleri güdüleyen gerekçeler daha çok geçim ve asgari yaşam koşulları üzerine kurgulanırken, bu süreçte öğrenci hareketlerini besleyen dinamik kültürel bir temele yönelmiştir ve bu bakımdan önem taşımaktadır. Büyük işçi grevi ile birleşen bu hareketler Fransa'nın tarihindeki en önemli kentsel hareketlerdendir. Bilgi çağı ve küreselleşme ekseninde Paris'te sarı yeleklilerin kentsel hareketleri besleyen eylemlerine dönüşmeyi başarmıştır.

Giderek politik bir biçim alan işçi hareketleri siyasi arenada ideolojik olarak da karşı karşıya gelmiştir. Kentler, önceleri hem üretimin hem ticaretin hem de kaynakların bir arada var olduğu mekânlardır. Sanayileşme ile endüstrinin kentin dışına çıktığı, paralel olarak gelişen hizmet sektörlerine ev sahipliği yapan, beden gücü yerine daha çok eğitim gerektiren meslekleri bünyesinde barındırmaya başlamakta ve yeni bir dönüşüm krizi açığa çıkmaktadır (Castells, 2020, s. 26-27). Lefebvre (2020, s. 132) toplum içinde yer alan farklı katmanların kente ilişkin stratejisini gündeme getirecek ve kent retoriğinin yeniden tanımlanmasını yüklenecek olacak grubun emekçi sınıflar olacağını dile getirmiştir. O'na göre kentte değişen değerlere ve ölçütlere rağmen kentte yaşayanların ortak paydasını derleyebilecek olan emekçi sınıfıdır. Bunun gerekçesi ise seçkinlerin toplum içinde olup biteni görebilmesini zorlaştıran tepedeki konumları ve akışlarıdır.

Barınma ihtiyacı, gelir edindiği çevrede gerçekleşebileceğinden, üretime dayalı kentlerde barınma endüstri alanlarının çevresinde gelişmeye başlamıştır. Bu göç ve barınma kent içinde, özellikle sanayi çevrelerinde emekçiler tarafından oluşturulan yeni yerleşimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum gecekondulaşmayı artırmış ve kentsel doku da dönüşmüştür. Tüm bunlarla birlikte yenilenmesi gereken altyapı ihtiyacı, tamamlanması gereken ulaşım ağları, üstyapı ve çevresel hizmetlerin yanında kentsel hizmet götürülmesi gereken yeni bölgeler ortaya çıkarmaktadır. Çeşitli açılardan eşitsizlikler oluşmakta, bazı kesimler hizmetlere erişememekte ve yönetimler adil hizmet dağıtımı bakımından zorlu sınavlar vermektedir. Beliren diyagramda kentsel dönüşüm gündeme gelmiştir. Yenilenen, dönüştürülen, mutenalaştırılan alanlar genellikle yoksul kesimlerin yaşadığı bölgeler üzerinde kurgulanmakta, ancak dönüşüm sonrasında burada yaşayan kimseler yerleşik düzenlerinden edilmektedir. Bu tutarsız yenileme anlayışı mevcut bölgedeki yerleşik düzeni altüst etmekte, yaşayanları farklı bölgelere gitmeye mecbur bırakmakta ve yeni mağduriyetler doğurmaktadır (Dinçer, 2016, s. 81).

Yenileme çalışmaları sonrası ortaya çıkan tenakuzla kentin genel görünümü de çarpıklaşmaktadır. Bir yanda güvenlikli, sosyal imkânlarla donatılmış, konfor ve standardı yüksek siteler seçkin bir yaşam için inşa edilirken, diğer yanda güvenlikten uzak, gecekondu anlayışını aratmayan, temel altyapısı yetersiz ve sosyo-kültürel ihtiyaçlara uzak alanların çoğalmasına kapı aralanmaktadır. Aynı zamanda kentsel dönüşümden etkilenen

kesimlerde yaşayan insanlar iş ve yakın çevresinden uzaklaşmakta, yeni güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Kentlerin iktisadi büyümesine katkı sunmak gayreti ile kent içinde bir sosyal parçalanma etkisi oluşturan kopuş aynı anda yaşanmakta, sosyal eşitsizlik büyümektedir (Eliçin, 2011, 144). Otoritenin aracı kurumlar ve özel sektör ile birlikte yürüttüğü kentsel dönüşüm çalışmalarında yapılaşma, inşaat ve tefrişat süreçlerinde rant paylaşımı tarafların çıkar çatışmasına dönüşmekte, arazi politikaları gibi hususlarda tutarsız uygulamalara yol açmaktadır. Tüm tarafların ve gelecek nesillerin kazanacağı bir denklemi çözebilecek politikaların geliştirilmesi ihtiyacı ve uygulayacak siyasal iradenin varlığı önem kazanmaktadır. Ancak, kentlerin merkezden çevreye doğru var olan mekanlarının birer sermaye birikim ve yatırım aracına dönüşmesi ve oluşturulan siyasaların güçlünün hak ve çıkarlarına göre işletilmesi, kentsel gerilimlerin belirmesinde esaslı gerekçeler olmuştur.

Kentsel hareketleri örgütleyen ekolojik problemler doğal kaynakların sınırlılığı ile de karşımıza çıkmaktadır (Dobson, 2017, s. 102). Artan nüfusa paralel sınırsız sermaye birikimine güdülenmiş refleks; fosil yakıt ve nükleeri temel alan enerji kullanımı, iklim değişiklikleri, çevresel atıkların yükselen boyutu ile gelecek nesilleri her geçen zaman daha fazla tehdit etmeye başlamıştır. Söz konusu tehditlere karşı gelişen tepkilerin esaslı mekanı yine kentler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tepkiyi geliştirenlerin merkezinde orta ve alt gelir grubundaki sınıflar yer almaktadır. Orta gelir grubundaki sınıflar özellikle batılı ülkelerin içine düşmüş olduğu ekonomik daralmaya bağlı bu konumlarını kaybederek alt gelir grubuna evrildikçe siyasi sonuçları çok büyük kentsel hareketlerin odağı haline gelmektedir.

4. Sonuç

Kentteki adaletsizlik ve eşitsizliğe yönelik beliren en önemli kavramlardan birisi hiç şüphesiz kent hakkı olgusu olmuştur. Lefebvre tarafından geliştirilen bu kavram, özellikle liberal düşünce ile sanayi devriminin bütünleşmesi sonucu gelişen kentlerde, güçlülerin ürettikleri haksızlıklara ve eşitsizliklere mekânsal, sosyal, siyasal, yönetsel ve iktisadi boyutlarda itirazları yansıtmaktadır. Kavram, zaman içinde çok farklı ideolojilerin sahiplenmesi sayesinde düşün dünyasında çığ etkisi üretmiştir. Sanayi toplumunun mavi yakalı emekçisinin yerini bilgi toplumuna geçiş ile birlikte post modern dünyada beyaz yakalı emekçiler almıştır ve böylelikle proleterya olgusu, prekarya olgusuna evrilmiştir. Proletarya, sanayi toplumunun realitelerine uygun şekilde örgütlü toplumun gereklerine göre siyasal açıdan sergilediği karşı duruş, sanayi kentinin kentsel hareketlerinde derin izler bırakmıştır. Bilgi toplumu kentinde neo-liberal politikalar ile pekişen bireysellik, değişim ve yeniliğe açıklık; rekabetçiliğe, ekonomik büyümeye, sürekli ilerlemeye kodlanmış yeni söyleve ayak uyduramayan batılı entelektüel yanı güçlü gençlik hareketini kentsel hareketlerin merkezine oturtmuştur.

Ekolojik bağlamda dünyada var olan gelişmelere bir karşı duruş, dünyanın her yerinde mevcuttur. Kentsel hareketlerin en önemli gerekçelerinden birini oluşturan çevresel sorunlara karşı, esaslı tedbirleri alması gereken ülkeler yerine, gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerden beklenilen çaba ve bu ülkelerin kentlerinde ortaya çıkan hareketler, çevreye yönelik artan entelektüel birikimden ziyade küresel merkezlerin hegomonik etkisi ile açıklanabilir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çevresel sorunlara karşı itirazın asıl fail olan küresel kontrol merkezleri yerine kendi ülkelerin iktidarlarına yöneltilmiş olması, kent hakkı ve kentsel hareketlerin sadece vicdan ile değil bu vicdanı besleyecek entelektüel birikim ile bir değer taşıyacağını gözler önüne sermektedir.

Demokrasinin en kıymetli unsuru olarak katılım, aslında kentsel toplumsal hareketlerin de önemli parametrelerinden biridir. Politika yapılan süreçlerin başından itibaren katılımın bir

parçası olmak, yöneticilerin hizmetin muhatabı ile birlikte hareket etmesi uyuşmazlıkları azaltabilecek bir çözüm yoludur. Bu noktada hem siyasi aktörlerin yani politika üreticilerin hem de katılım aktörlerinin niyetleri ortak bir paydada buluştuğunda *consensus* sağlamak daha kolay olacaktır. Katılım süreçlerini yönlendiren kitle iletişim araçları, teknoloji çağının getirisiyle birlikte son yüzyılda oldukça zenginleşmiştir. Doğru propaganda araçlarını kullanmak ve nitelikli iletişimi kesintisiz sürdürebilmek de aynı düzeyde güçleşmiştir. Baskı unsurlarının çeşitliliği farklı platformlarda yanlış bilgi akışına neden olabilmekte ve çatışmayı alevlendirebilmektedir. Bu nedenle nitelikli örgütlenme, hedefleri belirgin ortak çıkarların temsilini destekleyeceğinden katılımda kaçınılmaz bir öneme sahiptir.

Kaynakça

Castells, M. (2020). *Kent, Sınıf, İktidar.* Phoenix Yayınevi.

Dinçer, Ö. (2016). Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları ve Kent Hakkı. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5 5 Sayı: 10.* s. 73-84.

Dobson, A. (2017). *Ekolojizm.* Yeni İnsan Yayınevi.

Eliçin, Y. (2011). Küreselleşen Kent ve Kentsel Hareketler. *Mülkiye Dergisi Cilt:35,* (270), s.141-158.

Engels, F. Marx, K. (2017). *Komünist Manifesto.* Can Yayınları.

Ersoy, M. (2016). *Kentsel Planlama Kuramları.* İmge Kitabevi.

Freud, S. (2011). *Uygarlığın Huzursuzluğu.* Metis Yayınları.

Hacısalihoğlu, E. (2o15). Prekarya: Yeni ve Tehlikeli Bir Sınıf (Mı)?, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (1), ss. 249-2533.

Harvey D. (2008). *Umut Mekanları*. Metis Yayınları.

Hrvey, D. (2020). *Kent Deneyimi*. Sel Yayıncılık.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *11. Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara.

Kapani, M. (2004). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi.

Kaya, M. (2009). Küreselleşme Yaklaşımları, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13. s. 1-16.

Keleş, R. (1997). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi.

Keyder, Ç. (1992). İstanbul'u Nasıl Satmalı? *İstanbul Dergisi, Sayı 3.* s. 80-85.

Lefebvre, H. (2020). *Şehir Hakkı*. Sel Yayıncılık.

Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent.* Ayrıntı Yayınları.

Olcar, C. (2020). *Kentsel Hareketlerin Mekansal Dönüşüme Etkileri: Beyoğlu Örneği*, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Öncü, A. (2018). İstanbullular ve Ötekiler. Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi. - Keyder, Ç. (Der. 2018). *İstanbul Küresel İle Yerel Arasında* içinde. s. 117-143.

Özdemir Sönmez, N. ve Yakın İnan, Ö. (2019). Kentsel Yaşam Kalitesi Ölçüm Yöntemlerinin Geliştirilmesi. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, Sayı 2, Bölüm 3*, s. 184-198.

Özen, D. (2017). *Kentsel Hareketler Bağlamında, "Hareketsiz" Fikirtepe Örneği.* Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Standing, Guy (2014) Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf (Çev. E. Bulut), Ankara: İletişim Yayınları.
Tomlinson, J. (2014). Küreselleşme ve Kültürel Kimlik. – Held, D. Ve McGrew A. (Der. 2014). *Küresel Dönüşümler* içinde. s. 320-329.
Wirth, L. (2002) Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. – Alkan A. ve Duru B. (Der. 2002). *20. YY. Kenti* içinde. İmge Yayınevi, s. 77-106.

Almanya-Türkiye Ülkeleri ile Lojistik Performans Endeksinin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Süreyya Nur SİVRİTAŞ[50]

Prof. Dr. Halil ERDEMİR[51]

Özet

Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerin rekabet etmesini ve bağlantı kurmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda küresel ticaretten yararlanılmıştır. Küresel olarak tedarik zincirini entegre etmekteki başarısı firmaların mallarını sınır ötesine hızlı, güvenilir ve ucuz şekilde taşımasıyla başlar. Dünyadaki iletişim ve etkileşimin gelişmesi neticesinde devletlerin, örgütlerin, kurum ve kuruluşların firmaların birbiriyle olan ticaretini arttırmıştır. Bu etkileşimler neticesinde ticari hareketlilik gelişmiş ve yeni pazarlar ortaya çıkmıştır. İletişim ve etkileşim lojistik sektörünü etkileyerek çeşitliliğin hacmini çoğaltmıştır. Tedarik zinciri de olarak adlandırılacak olan lojistikte unsurlar dahada görünür hale gelmiştir. Bunlar: malların üretimi, paketlenmesi, depolama, taşıma, müşteriye ulaştırma, dağıtım ve dağıtımdan tersine lojistiği de içine alan pek çok gelişmeler yaşanmıştır. Lojistik ve tedarik zincirindeki gelişmeler ekonomiyi de paralel olarak etkilemiştir. Bu çerçevede lojistiğin gelişmesiyle ortaya çıkan tedarik zincirindeki değişiklikler ekonominin güçlenmesine ortam hazırlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, esasen lojistik ekonominin bel kemiği ve lojistik ile bağlantılı olan iki unsurdur. Bu çalışmada Almanya ve Türkiye'nin ekonomik büyümelerinin arkasında lojistik sektöründeki yaşanan gelişmeler olduğu söylenebilir. Almanya'nın Türkiye'ye göre yüksek lojistik performans sergilediği görülmektedir. Çalışmada, Dünya Bankası'nın yayınladığı Lojistik Performans Endeks raporları baz alınmıştır. Almanya ile Türkiye'nin lojistik performans endekslerine yer verilmiştir. Lojistik Performans Endeksi'nin ilk yayınlandığı yıl 2007 yılı, son yayınlandığı yıl ise 2023 yılıdır. Lojistik Performans Endeksi, bir anket kullanarak ülkelerin lojistik durumlarını altı farklı kategoride değerlendiren sistemdir. Bu kategoriler 1'den 5'e kadar sıralanır ve en düşükten en yükseğe doğru sıralanmıştır. Bu çalışmanın amacı lojistik performansın ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmamız, iki ülkenin ekonomik verileri ve lojistik performans endeksi verileri baz alınarak değerlendirilecektir. Çalışmada analiz yapıldıktan sonra tablolar oluşturularak sonuçlar yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Performans Endeksi, Ekonomik Büyüme, Almanya, Türkiye

Jel Kodları: F60, O11, O57

The Impact of the Logistics Performance Index on Economic Growth with Germany-Turkey Countries

Abstract

Globalization aims to enable developing countries to compete and connect. Global trade has been utilized for this purpose. Success in integrating supply chains globally starts with firms moving goods across borders quickly, reliably and cheaply. As a result of the development of communication and interaction in the world, states, organizations, institutions and organizations have increased their trade with each other. As a result of these interactions, commercial mobility has developed and new markets have emerged. Communication and interaction have affected the logistics sector, increasing the volume of diversity. The elements of logistics, which will also be called the supply chain, have become more visible. These are: production, packaging, storage, transportation, transportation,

[50] Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uluslararası Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Yüksek Lisans Programı, sureyyasivritas@hotmail.com (Sorumlu Yazar)

[51] Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü Öğretim Üyesi, erdemir@cbu.edu.tr

customer delivery, distribution and distribution of goods, including reverse logistics. Developments in logistics and supply chain have affected the economy in parallel. In this context, changes in the supply chain resulting from the development of logistics create an environment for the strengthening of the economy. In other words, in essence, logistics is the backbone of the economy and logistics are two related elements. In this study, it can be said that the developments in the logistics sector are behind the economic growth of Germany and Turkey. It is seen that Germany has a higher logistics performance than Turkey. The study is based on the Logistics Performance Index reports published by the World Bank. Logistics performance indices of Germany and Turkey are included. The first publication of the Logistics Performance Index was in 2007 and the last publication was in 2023. The Logistics Performance Index is a system that evaluates the logistics status of countries in six different categories using a questionnaire. These categories are ranked from 1 to 5 and ranked from lowest to highest. This study aims to show how logistics performance has an impact on economic growth. Our study will be evaluated based on the economic data and logistics performance index data of two countries. After the analysis, tables will be created and the results will be interpreted.

Key Words: Logistics Performance Index, Economic Growth, Germany, Turkey

Jel Codes: F62, O11, O57

GİRİŞ

Lojistik uluslararası ticarette en önemli unsurlarındandır. Bazı birliklerde Ulusal sınırların geçişken hale gelmesi, rekabetin artması ve gelişimine katkıda bulunması ile daha etkili hale gelmiştir. Lojistik mütemadiyen büyüyen ve gelişen değişen bir sektördür. Lojistik etkinliğin, lojistikte kullanılan altyapı ve kapasiteleri ile doğru orantılıdır. Ülkelerin ekonomik büyümeleri ve gelişimlerini sağlamaları dış ticarette bağlantılıdır. Ülkeler ihracat yapabilmeleri için zaman zaman kendilerinde olmayan malları ithal etmektedirler. İthal edilen mallarla yeni ürünler ortaya çıkarılarak potansiyel müşterilerine ihracat edebilmektedir. Böylece ülkeler ticaret hacimlerini geliştirirken ekonomide etkin hale gelmeye çalışmaktadır. Yani lojistik ve tedarik zincirindeki gelişmeler ekonominin büyümesini ve dış ticaret yoluyla gerçekleşmesine imkân sağlamaktadır.

Ülkeler ithalat ve ihracat yaparken lojistiği etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Lojistik Performans Endeksi, ülkelerin lojistik performansını firma yöneticileri ile yapılan anket sonucundaki veriler ile ulaşılmıştır. Lojistik Performans Endeksi verileri ise Dünya Bankası, tarafından oluşturulmuştur. Lojistik performans endeksi 6 farklı alt ana bileşende oluşturulmuştur. Hesaplamaları alt bileşenlerin ortalamaları olarak gerçekleştirilmektedir.

Lojistik Performans Endeksi, Ülkelerin lojistik faaliyetlerinin eksiklerini, kabiliyetlerini ve kapasitelerinin hakkında fikir verir. Ülkeler lojistikteki durumlarını endekse tabi tutulan diğer ülkelerle karşılaştırılmasına ortam sağlar. Dünya Bankası, ülkeleri ekonomik açıdan kişi başına düşen GSYİH'lerine göre sıralamaktadır. Bu sıralama yüksek gelirli ülkeler, orta-yüksek gelirli ülkeler, düşük-orta gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkeler şeklinde sınıflandırmaktadır. Lojistik sektörünün gelişimi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu endekste yüksek puan alan ülkeler lojistik sektöründe etkin olandır. Gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Lojistik performansında düşük performans sergileyen ülkeler ise gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdir. Gelişmemiş olan ülkelerde ise düşük performans sergilemiştir.

Çalışmada, Almanya'nın Dünya Bankası tarafından yayınlanan Lojistik Performans Endeksi verilerine göre yüksek performans sergilediği, fakat Türkiye'nin performansının

Almanya gerisinde olduğu ve sıralamada ise geride kaldığı görülmektedir. Almanya yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alırken Türkiye ise orta-yüksek gelirli ülkeler grubunda yer almıştır. Yapılan bu çalışma kapsamında Lojistik Performans Endeksi ve alt kriterleri incelenmiştir. Ekonomik büyüme üzerindeki etkileri değerlendirilirken, Almanya ve Türkiye'nin lojistik performansındaki rolü mukayese edilecektir.

1. Lojistik Kavramı

İnsanlığın var oluşuyla birlikte ortaya çıkan ancak bir disiplin olarak askeri amaçla kurulan lojistik terimi, Yunanca mantıksal düşünme anlamına gelen ''logic'' ve ''static'' kelimelerinden türemiştir (Kayabaşı, 2007, s.49). Lojistik hem askeri hem de sivil alanda malların dağıtılması ve yönetilmesi gibi pek çok şeyi kapsamaktadır.

Günümüzde Lojistik nakliye, satın alma, depolama, elleçleme, satış, ithalat-ihracat, envanter yönetimi, iş planlama, yer değiştirme ve düzenleme ile ilgili tüm faaliyetleri kapsamaktadır (Yapraklı ve Ünalan, 2017, s.592). Lojistik, müşteri ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılar. Lojistik, üretimden tüketime kadar olan mal ve bilgi akışını tedarik zinciri boyunca optimize eder. Planlama sürecini hedefler. Lojistiğin amacı; İşletmedeki tüm lojistik faaliyetlerindeki oluşan maaliyeti en aza indirmek. Verimliliği artırmak. Müşteri memnuniyeti sağlamaktır (Terzi ve Bölükbaş, 2016, s.207).

Küreselleşme, lojistik sektöründeki tedarik zincirlerini entegre eder. Etkileşimini artırır. Küresel pazarlarda rekabet etmesini sağlar. Küreselleşme ile lojistik sektörü, dış ticaretin artan hacmini verimli hale getirir. Tedarik zincirindeki karmaşıklığı en aza indirmeyi çalışarak doğru ürünün gereken miktarda elde etmeyi amaçlar. Bu tanımlardan lojistiğin genel amacı, doğru ürünü, doğru miktarda, doğru maliyetle, zamanında ve doğru yerde hedeflenen müşteriye ulaştırmaktır (Çancı ve Erdal, 2003, s.2).

1.1st Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, bir ekonominin üretim hacmindeki zaman içinde meydana gelen artışa denir. Bir ülkenin üretim hacminin arttığını gösteren göstergelerden biri Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYH) değişmelerdir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri ekonomilerin büyüklüğünü ve toplam üretim hacmini gösterir. Bir ekonomi büyüklüğü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile ölçülmektedir (Turan, 2008, s.11). Bir ekonomide Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri geçmiş yıllara göre artıyorsa, o ekonominin büyüdüğü anlamına gelmektedir.

Lojistik performans faaliyetleri ekonomik büyümeye olumlu etki eden unsurlardandır. Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi diğer ekonomik topluluklarda lojistik sektöründe kolay geçişten kaynaklanan artışlar kaydedilmektedir. Küreselleşme kavramının gelişmesine imkân tanınmış. Lojistik sektöründe entegrasyonu ve verimliliğini artırmıştır.

İthalat ve ihracat işlemlerinden oluşan dış ticaret hacmi, ülkeler için büyük önem taşımaktadır. İthalat, ülke içinde kendilerinde olmayan ürünlerin tedariğini sağlanmasıdır. İhracat, ülkelerin üretilen ürünlerin küresel pazarlarda satılmasını sağlar. Ülkeler ihracat ile gelir elde etmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen gelir ülkenin ekonomik büyümesi için dış ticaretin önemini vurgulamaktadır. Lojistiğin dış ticaretin üzerinde olumlu etkisi vardır. İhracat, küreselleşen dünyada gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini etkileyen unsurdur. Ülkelerin, ticaret hacimleri artıkça lojistik kapasitelerini de buna paralel olarak artış görülmektedir. İhracat oranları lojistik performans arasındaki güçlü bir bağlantı olduğunu kanıtlamaktadır (Acar ve Benli, 2021). Ülkelerin, küresel ticaret hacimleri arttıkça lojistik kapasitelerini artırmak zorunda kalabilir. Lojistik, üretimin alt yapısı olduğundan ekonomik büyümeyi destekleyen önemli bir rol oynamaktadır.

Lojistik, malların üretimi, paketlenmesi, depolanması, taşınması, dağıtımı ve tersine lojistik gibi faaliyetleri kapsar. Bu amaçlara ulaşmak için ülke kaynaklarını etkin bir şekilde

kullanması gerekmektedir. Ülkenin kaynaklarının etkin bir şekilde dağılımı, ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamaktadır (Navickas, Sujeta & Vajtovich, 201, s.232). Ekonomik büyümeyi sağlamanın pek çok yolu vardır. Çalışmamızda ise ekonomik büyüme ve lojistik performans ilişkisi ele alınacaktır.

1.2nd Lojistik Performans Endeksi

Lojistik performans, tedarik zincirinde yürütülen lojistik faaliyetlerin üretim noktasından tüketim noktasına mal ve bilgi akışışının verimliliğini ve etkileşimini ölçen kavramdır. Dünya ticareti ve ekonominin büyümesi hem firmaların hem de ülkenin rekabet ortamındaki yerini belirler. Farklı Lojistik ağların tercih edilmesi ülkelerin lojistik performanslarının ölçülmesini gerekli kılmıştır (Ener, 2010).

Lojistik performans endeksi, bir ülkenin lojistik performansını diğer ülkelerle karşılaştırır. Ülkenin lojistik altyapısını belirlemek için kullanılır. Firmaların lojistik becerilerini geliştirir. Rakipleri karşısında avantajlı olmaları sağlamaktadır.

Dünya Bankası tarafından, ülkelerin lojistik performanslarını belirlemek üzere, 2007, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018 yıllarında "Connecting to Compete Trade Logistics in the Global Economy The Logistics Performance Index and Its Indicators" başlığını taşıyan raporun 2023'te yedincisi yayınlanmıştır. Anketin hangi uzmanlara uygulanacağı konusunda Uluslararası Taşıma İşleri Organizatörleri Derneği Federasyonu (FIATA), Küresel Express Derneği (GEA), Küresel Ulaşım Ticaret Kolaylaştırma Ortaklığı (GED) tarafınca tespiti yapılmıştır (Çatuk, Aydın ve Atalay, 2019, s.121).

Lojistik Performans Endeksi raporu, dünya çapında geniş bir ülke grubunu kapsayarak yayımlanmıştır. İlk kez 2007'de yayımlandığında 150 ülke raporda yer almıştır. Diğer yıllarda ise değerlendirilen ülke sayısı artmıştır. 2018'de yayımlanan raporda 160'tan fazla ülke incelenmiştir. En son 2023'te yayımlanan raporda yaklaşık 139 ülkenin lojistik performansı analiz edilmiştir. Bu sayede, ülkeler arası karşılaştırma yapılmıştır.

Lojistik Performans Endeksi raporlarında genellikle Dünya Bankası'nın uzmanları, uluslararası ticaret ve lojistik alanındaki akademisyenler, iş dünyası temsilcileri ve çeşitli ülkelerin lojistik sektöründeki profesyonellerinin görüşleri yer almaktadır. Bu görüşler, endeksin oluşturulmasında ve raporların hazırlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Lojistik Performans Endeksi verileri yerel hükümetler, bölgesel gruplar ve OECD, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonlar tarafından tanınmıştır (Arvis, 2018, s.31).

Lojistik Performans Endeksinin puanlaması ise ülkelerin performans endekslerini ölçmek için ihracat ve lojistik alanında yaklaşık bin üst düzey yöneticiye uygulanan anket sonuçlarına dayanmaktadır (Çatuk ve diğerleri, 2019, s.121). LPE altı alt başlıktan oluşur. Bunlar:

a. Gümrük: Sevkiyat işlemlerinin hızı ve verimliliği ile ticari malların ne kadar hızlı ve sorunsuz bir şekilde hareket ettiğini gösterir.
b. Altyapı: Lojistik ağ, ulaşım ve iletişim altyapısının kalitesine dayanmaktadır.
c. Uluslararası Sevkiyatlar: Ticaretin kolaylaşmasını ve uygun fiyatlı kargo seçeneklerini sağlar.
d. Lojistik Yetkinlik: Lojistik sağlayıcıların yetkinliği ve verimliliği, lojistik performansını etkiler.
e. Sevkiyat Takip Etme: Kargoların takip edilmesi ve izlenmesi, tedarik zincirinin daha şeffaf ve güvenilir olmasını sağlar.
f. Zamanlama: Gönderilerin alıcıya planlanan süre içinde ulaştırma sıklığıdır.

Ülkelerin lojistik performansı için 2007 yılında ilk kez 7 bileşen ile kullanılan lojistik performans ölçütü ‘‘yerli lojistik maliyeti’’ kriteri ise 2010 yılında ve sonraki yıllarda dikkate alınmamıştır. 2010 yılı ve sonraki yıllarda 6 bileşene düşürülmüştür (Arvis,2010,2012, 2014,2016,2018) Rapor 2007 yılında ilk kez yayınlandıktan sonra, 2010’dan 2018’e kadar her 2 yılda bir düzenli olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Lojistik performans endeksinin, uluslararası ticarette karşılaştıkları imkanları ve lojistik zorluklarını göstermektedir. Ancak 2018 yılından sonra dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını sebebiyle lojistik performans endeksi 2023 yılında yayınlanmıştır.
Lojistik Performans Endeksi, gümrük, altyapı, uluslararası sevkiyatlar, lojistik yetkinlik, sevkiyat takip etme, zamanlama kriterlerinden oluşur. Lojistik Performans Endeksi’nin hesaplanması için 6 alt bileşenlerinin ortalaması alınarak sonuçlara ulaşılır. Lojistik operatörleri, bu ölçüm yoluyla ülkelerdeki lojistik performanslarını değerlendirirler. Lojistik Performans Endeksi puanlarına göre, ülkeler hizmet kalitesini artırabilir ve küresel rekabet avantajı sağlayabilir (Acar ve diğerleri, 2021). Lojistik operatörleri, belirtilen altı bileşenin her biri için çalıştıkları veya en iyi bildikleri ülkelere 1'den 5'e kadar puan vermeleri istenir. Lojistik performans için, 1 en düşük performansı, 5 en yüksek performansı temsil eder. Her bir kriter için tüm anket yanıtlarının ortalaması kullanılır. Daha sonra, bu altı kriterin her birinin toplam puanı belirli bir ağırlıkla çarpılır. Dünya Bankası, her bir kriterin ağırlığını kullanarak toplam Lojistik performans skorunu hesaplar. Ülkeler, Lojistik performans endeks puanlarının dağılımına göre dört kategoriye ayrılmıştır. Bunlar: (Bayat ve Özdamar, 2016, s.2).

a) LPE 1: Lojistikte düşük performans gösteren ülkeler,
b) LPE 2: Lojistikte kısmen başarılı ülkeler,
c) LPE 3: Lojistikte sürekli başarı gösteren ülkeler,
d) LPE 4: Lojistik için uygun ülkeler,

Lojistik performansı açısından yapılan değerlendirmeler, 4 ve üzeri puan alan ülkeleri lojistik dostu ülke olarak tanımlanırken, 1 ve altında puan alan ülkeleri lojistik dostu olmayan ülke olarak tanımlamıştır.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki sınırların geçişkenliğini artıran bir olgudur. Lojistik sektörü her potansiyel alıcıyı müşteri olarak görmeyi mümkün kılmıştır. Bu nedenle, lojistik sektörü giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Dünya Bankası tarafından her iki yılda bir yayınlanan Lojistik Performans Endeksi, ülkelerin lojistik yönetiminde ne kadar iyi çalıştığını gösteren önemli bir ölçümdür. Lojistik Performans Endeksi, ülkeleri uluslararası ticaretteki rakipleriyle karşılaştırır. Güçlü ve zayıf yönlerini belirlemeyi amaçlamaktadır (Göncü, 2023, s.108).

2. Almanya ve Türkiye Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksleri

Almanya ve Türkiye’nin 2007-2023 yılları arası lojistik performans endeksi alt bileşen puanları ve sıralaması aşağıdaki tabloda 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Almanya’nın Yıllara Göre Lojistik Performans Endeksi Sıralaması ve Puanları ile Alt Kriterlerinin Puanları

Yıl	LPE Sıralaması	LPE Puanı	Gümrük	Alt Yapı	Uluslararası Gönderiler	Lojistik Yeterlilik	Sevkiyat Takip Etme	Zamanlama
2007	3	4,10	3,88	4,19	3,91	4,21	4,12	4,33
2010	1	4,11	4,00	4,34	3,66	4,14	4,18	4,48
2012	4	4,03	3,87	4,26	3,67	4,09	4,05	4,32
2014	1	4,12	4,10	4,32	3,74	4,12	4,17	4,36
2016	1	4,23	4,12	4,44	3,86	4,28	4,27	4,45
2018	1	4,20	4,09	4,37	3,86	4,31	4,24	4,39
2023	4	4,10	3,90	4,30	4,30	4,20	4,20	4,10

Kaynak: World Bank 2024

Tablo 1'de Almanya'nın Dünya Bankası tarafından oluşturulan Lojistik Performans Endeksi yer almaktadır. Almanya'nın 2010, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında uluslararası lojistik performans endeksi değerlerini incelediğimizde bu yıllarda en gelişmiş lojistik bileşenlerine sahip olduğu görülmektedir. 2007-2023 yılları arasında Almanya en yüksek puanını diğer ülkeler arasında 2016 yılında 4,23 puan ile 1. Sırada yer almıştır. Lojistik performans endeksindeki bu artışın neticesinde alt yapı, uluslararası gönderiler, zamanlama bileşenlerindeki iyileşmelerdir. 2007-2023 yılları arası alt bileşenlerini incelediğimizde alt yapı, lojistik yeterlilik, zamanlama bileşenleri en yüksek puanlara sahip bileşenlerdir. Almanya, lojistik sektörü açısından en önemli merkezdir. Almanya'nın içerisinde olan Kuzey Ren-Vestfalya (NRW), lojistik faaliyetleri açısından stratejik öneme sahiptir. Güçlü ulaşım alt yapısı, karayolu ağlarının genişliği liman bölgelerini ve havayolu bölgelerindeki bağlantıları gelişim göstermektedir. Demiryolu ağlarının genişliği ve Duisburg limanı bağlantısı sayesinde çok modlu taşımacılık sistemlerinin entegrasyonu gelişmiştir. Demiryolu taşımacılığındaki maliyetlerin düşük olması, sanayi bölgesine kadar döşenmiş olan demiryolları sayesinde taşımacılık gelişmiştir. Lojistik ağlar taşıma sürelerini azaltmıştır. İki havaalanı bulunması hem yolcu hem de kargo ve yük taşımacılığı açısından da çok önemlidir. Hızlı verimli taşımacılık imkânı sunmaktadır.

Almanya'nın Lojistik Performans Endeks puanlarına göre sıralaması yüksektir. Bu neticede Almanya'nın lojistik performanslarının güçlü oluşu, taşımacılık modlarında gelişmiş olması, alt yapı imkanlarını gelişmiş oluşu, düşük lojistik maliyetlerine sahip olması, güçlü tedarik zinciri yönetimi sayesinde yüksek performans imkânı sunmaktadır.

Tablo 2: Türkiye'nin Yıllara Göre Lojistik Performans Endeksi Sıralaması ve Puanları ile Alt Kriterlerinin Puanları

Yıl	LPE Sıralaması	LPE Puanı	Gümrük	Alt Yapı	Uluslararası Gönderiler	Lojistik Yeterlilik	Sevkiyat Takip Etme	Zamanlama

2007	34	3,15	3,00	2,94	3,07	3,29	3,27	3,38
2010	39	3,22	2,88	3,08	3,15	3,23	3,09	3,94
2012	27	3,51	3,16	3,62	3,38	3,52	3,54	3,87
2014	30	3,50	3,23	3,53	3,18	3,64	3,77	3,68
2016	34	3,42	3,18	3,49	3,41	3,31	3,39	3,75
2018	47	3,15	2,71	3,21	3,06	3,05	3,23	3,63
2023	38	3,40	3,00	3,40	3,40	3,50	3,50	3,60

Kaynak: World Bank 2024

Tablo 2'de Türkiye'nin Dünya Bankası tarafından oluşturulan Lojistik Performans Endeksi yer almaktadır. 2007-2023 yılları arasında Türkiye en yüksek puanına 2012 yılında 3,51 puan ile 27. Sırada yer almıştır. Lojistik performans endeksindeki bu artışın neticesinde gümrük, alt yapı ve sevkiyatı takip etme bileşenlerinde yapılan iyileştirmelerdir. 2007-2023 yılları arası alt bileşenlerini incelediğimizde zamanlama, sevkiyatı takip etme bileşenleri en yüksek puanlara sahip bileşenlerdir. Türkiye Doğu ile Batı'yı Asya kıtasını ve Avrupa kıtasını birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasıdır. Türkiye'deki geniş karayolu ağı ve gelişen alt yapısı lojistik merkezlerin oluşmasına imkân sağlamıştır. Demiryolu taşımacılığı, yüksek hızlı tren projeleri ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı uluslararası ticarette önemli bir rol oynamaktadır. Denizyolu taşımacılığı, Türkiye'de en yüksek paya sahip taşımacılık türüdür. TÜİK'in yayımladığı 2023 yılı dış ticaret istatistiklerine göre, Türkiye'nin ihracatının %56'sı denizyolu taşımacılığı ile sağlanmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023). Mersin ve Ambarlı limanı bağlantısı sayesinde çok modlu taşımacılık sistemleri entegresi gerçekleşmiştir. Mersin limanı Ro-Ro taşımacılık ile kara taşımacılığı ve deniz taşımacılığı arasında bir köprüdür. Az maliyetli ve hızlı taşımacılık imkânı sunmaktadır. Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksi puanlarına göre sıralamada geri kalmasının nedeni ise taşımacılık modlarındaki alt yapısının yetersizliği, kayıt dışı ekonomi, firmaların kurumsal olmayışı, yetkisiz çalışma gibi faktörlerdir (Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği [UTİKAD], 2019).

2.1 Almanya ve Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksinin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Bir ülkenin belirli bir zaman diliminde mal ve hizmet üretimindeki artışa ekonomik büyüme olarak bilinmektedir. Genel olarak, gayrisafi yurtiçi hasılada meydana gelen dönemsel değişiklikler kullanılarak hesaplanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin zenginliğini ve refahını artırmak için belirledikleri en önemli hedeflerden biridir (Üre ve Karaköy, 2021).

Almanya ve Türkiye'nin lojistik puan endeks verileri incelenmiştir. Ekonomik büyüme etkisine baktığımızda ise dış ticaretin artması kişi başına düşen GSYH'nin artışına neden olmuştur. Ekonomik yapının anlaşılması için öncelikle dış ticaret hacmi, kişi başına düşen GSYH ve büyüme oranları incelenecektir. Bulunan sonuçlar ile Lojistik Performans endeksinin ekonomik büyümeye etkisi yorumlanacaktır.

Tablo 3: Almanya ve Türkiye'nin Dış Ticaret Hacimleri 2007-2023 (Milyon$)

Yıl	Almanya	Türkiye
2007	2,388,150	277,934

2010	2,328,420	269,427
2012	2,571,390	388,946
2014	2,713,150	487,687
2016	2,389,150	341,208
2018	2,842,630	391,717
2023	3,172,100	617,594

Kaynak: Trademap

Bir ülkenin dış ticaret hacmi, ihracatı ve ithalatının toplamının bir sonucudur. Tablo 3'te Almanya ve Türkiye'nin lojistik performans endeksi yılları baz alınarak dış ticaret hacimleri verilmiştir. Almanya 2007-2010 yılları arasında dış ticaret hacmi %2,5 oranında azalmıştır. Dış ticaretindeki bu azalma Almanya'nın 2008 yılındaki küresel ekonomik krizden etkilenmiş olmasıdır. 2010 yılından sonra hızlı bir iyileşme sergilemiştir. 2014 yılları arasında ise dış ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır. 2016 yılında ise Almanya dünyanın en yüksek ticaret fazlası veren ülke konuma geçmiştir. İhracatın ithalattan fazla olması ülkedeki üretim ve istihdamı temsil etmektedir. Bu neticede ekonomik büyümeyi de artırmıştır. 2018 yılından sonra COVID-19 salgını, dış ticareti de önemli ölçüde etkilemiştir. COVID-19 salgını sebebiyle 2020 yılı ithalat ve ihracat rakamlarına yansımıştır. Bu neticede küresel krizden bu yana ilk kez bir düşüş yaşanmıştır (''Deutsche Wirtschaft'', 2020). COVID-19 salgını sonrası Almanya, dış ticaret hacminde istikrarlı bir performans sergilemiştir. 2023 yılına kadar Almanya'nın dış ticaret hacmi yaklaşık %11,60 oranında artmıştır. Dış ticaret hacminde ihracat oranının fazla olması ülkenin ekonomik açıdan rekabet gücünü arttırma imkânı sunmaktadır.

Türkiye'nin 2007-2010 yıllarında dış ticaret hacmindeki azalma yaşanmıştır. Dış ticaret hacmindeki bu azalma 2008 yılı küresel krizin etkisinin bir sonucudur. Türkiye'nin 2012-2014 yıllarında ise dış ticaret hacmi artmıştır. Bu neticede ülkeler arasında yaşanan dış ticaretteki rekabet gücü etkili olmuştur. 2016 yılında ise Türkiye'nin dış ticaret hacmi yaklaşık %19 oranında azalmıştır. 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi ve Rusya ile yaşanan jet krizi yüzünden ambargolar uygulanmış. Dış ticaretimizi olumsuz etkilemiştir. 2018 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacmi %13 oranında artmıştır. Türkiye'nin 2018 yılında dış ticareti açısından döviz kuru dalgalanmaları ve ekonomik belirsizlikler yer almıştır. Dış ticaretimizdeki küresel olarak ekonomik belirsizlikler başlıca sonuçlarıdır (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı [SETA], 2016). 2018 yılından 2023 yılına kadar Türkiye'nin dış ticaret hacmi ise %57 oranında artmıştır. Bu artış ile COVID-19 salgını nedeniyle e-ticaret, Türkiye'nin ihracat stratejisinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin ihracatında yeni fırsatlar sunmuştur. Ekonomik büyümeyi desteklemiş, uluslararası rekabet gücünü artırmayı hedeflemiştir. (E-ticaret Stratejisi Eylem Planı, 2018-2020) Türkiye yıllara göre dış ticaretinde istikrarlı bir performans sergilemiştir. İhracat oranlarındaki artış dış ticaret hacmini yükseltmiştir. Küresel ekonomideki yerini güçlendirmiştir.

Tablo 4: Almanya ve Türkiye'nin Kişi Başı GSYH ($)

Yıl	Almanya	Türkiye
2007	41.640,10	9.013,00
2010	41.572,50	10.622,70
2012	43.855,90	11.713,30
2014	48.023,90	12.165,20

2016	42.136,10	10.970,00
2018	47.939,30	9.568,80
2023	52.745,80	12.975,80

Kaynak: World Bank 2024

Tablo 4'te Almanya ve Türkiye'nin lojistik performans endeksi yılları baz alınarak kişi başına düşen GSYH değerleri verilmiştir. Almanya 2007 yılında kişi başı GSYH değeri 41bin dolar iken 2010 yılında ise %0,16 azalmıştır. Bu azalış küresel ekonomik krizin etkileridir. Almanya ekonomisini hızla toparlayarak 2014 yılında kişi başı GSYH değeri 48bin dolar seviyesine yükselmiştir. 2016 yılında 42bin dolar seviyesindedir. 2018 yılında %13 oranında artış ile 47bin dolar seviyesine yükselmiştir. 2023 yılı itibarıyla Almanya'nın kişi başı GSYH değeri rekor seviyelere ulaşarak 52bin dolar seviyesindedir.

Türkiye 2007 yılında kişi başı GSYH değeri 9bin dolar iken 2010 yılında yaklaşık %17 oranında artış göstermiştir. Türkiye küresel ekonomik kriz etkisinden hızlıca çıkarak 2010 yılında kişi başı GSYH değerini 10bin dolar seviyelerine yükseltmiştir. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH değeri 2010 yılından sonra ise 2016 yılına kadar istikrarlı olarak büyümüştür. Türkiye'nin 2016 yılından 2018 yılına kişi başına düşen GSYH yaklaşık olarak %12 oranında azalmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve Rusya ile yaşanan ekonomik krizlerin etkisi görülmüştür. Bu neticede 2018 yılında GSYH değeri 9bin dolar seviyelerine düşmüştür. 2023 yılında ise Türkiye'nin GSYH değeri ilk kez 1 trilyon doları aşmıştır (Bakır, 2024). 2023 yılında ise kişi başına düşen GSYH değeri 12 Bin $ seviyelerindedir. Türkiye ise GSYH değerinde belirgin bir artış göstermiş olsa da Almanya'ya kıyasla daha düşük seviyelerde kalmıştır. Ancak, Türkiye'nin son yıllarda ekonomik büyümesinde gelişme gösterdiğini görmek mümkündür.

Tablo 5: Almanya ve Türkiye'nin Büyüme Oranları (%)

Yıl	Almanya	Türkiye
2007	2.9	5.0
2010	4.1	8.4
2012	0.5	4.8
2014	2.2	4.9
2016	2.3	3.3
2018	1.0	3.0
2023	-0.3	4.5

Kaynak: World Bank 2024

Tablo 5'te Almanya ve Türkiye'nin lojistik performans endeksi yılları baz alınarak büyüme oranları verilmiştir. Almanya küresel ekonomik kriz öncesinde 2007 yılında %2,9 büyüme oranı gerçekleşmiştir. Almanya küresel ekonomik krizin etkisinden hızlıca toparlanmıştır. 2010 yılında güçlü bir büyüme ile %4,1 oranında gerçekleşmiştir. 2012 yılında Euro Bölgesi'ndeki borç krizi nedeniyle büyüme neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu neticede 2012 yılında %0,5 oranında küçülmüştür. 2014 yılında %2,2 oranında iken 2016 yılında %2,3 oranında büyümesi gerçekleşmiştir. Bu büyüme Almanya'nın ekonomik açıdan güçlü ihracat performansı, iç talep artışı, petrol fiyatlarındaki düşüş büyümeye katkı sağlamıştır (''Alman Ekonomisi'', 2015). 2018 yılında ise Almanya'nın büyümesi %1,0 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran son 5 yılın en düşük performansını göstermektedir (''Almanya'daki Ekonomik büyüme'', 2018). Almanya 2019 yılı COVID-19 salgınındaki

yaşanan ekonomik durgunluktan çıkamamış ve ekonomik büyümesi azalmıştır. 2023 yılında ekonomik büyüme %-0,3 oranı gerçekleşmiştir. Büyümesinde yaşanan düşüşler Almanya'nın yaşadığı resesyonun etkisi olduğunu göstermektedir.

Türkiye 2007 yılında %5 büyüme gerçekleşmiştir. Küresel ekonomik krizinin etkilerinin hissedildiği 2009 yılında ise Türkiye ekonomisi %4,7 oranında küçülmüştür. 2010 yılında Türkiye ekonomisi toparlanarak %8,4 oranında büyüme gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye ekonomisi %4,8 oranında büyüme göstermiştir. 2014 yılında ise %4,9 oranında büyüme göstermiştir. 2016 yılında %3,3 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi 15 Temmuz darbe girişimi, yabancı yatırımların azalması, ithalatın artması olumsuz etkilenmiştir. Türkiye ekonomisi 2016 yılından sonra döviz kuru krizi, yüksek enflasyon, faiz oranları büyümeyi etkilemiştir. 2016 yılında Türkiye'nin büyüme oranında azalma yaşanmıştır. 2023 yılında Türkiye ekonomisi %4,5 oranında büyümüştür. Küresel ekonomik belirsizlikler ve enflasyonist baskılara rağmen gelişme göstermiştir (''Türkiye Ekonomisi'', 2023).

Şekil1: Almanya'nın LPE Puanı ve Büyüme oranlarının İki Eksenli Grafiği

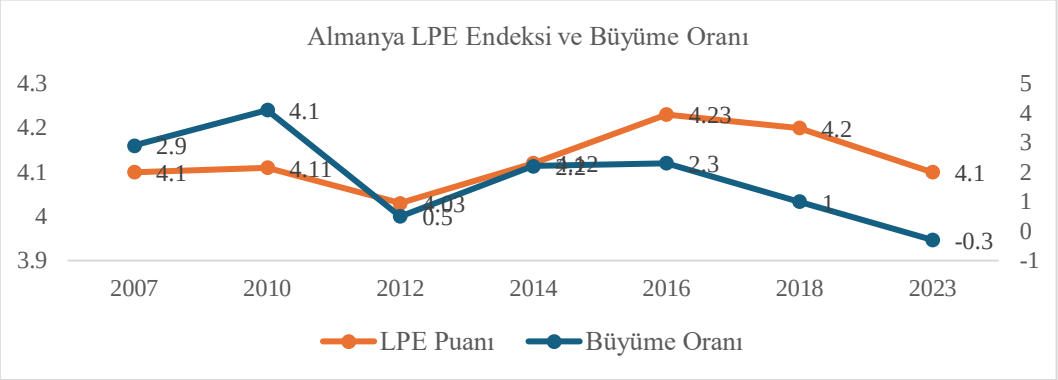

Kaynak: World Bank 2024

Şekil 1'de Almanya'nın lojistik performans endeksi ve büyüme oranları grafikte verilmiştir. Almanya'nın büyüme oranı 2007 yılında %2,9 olan büyüme oranı, 2010 yılında %4,1'e yükselmiştir. LPE puanı ise 4,1'den 4,11'e çıkmıştır. Almanya'nın 2007 yılından 2010 yılına paralel olarak hem büyümesi hem de LPE endeksi yükselmiştir. Almanya'nın 2010'daki %4,1'lik büyüme oranı, 2012'de %0,5'e düşmüştür. LPE puanı ise 4,11'den 4,03'e gerilemiştir. Ekonomik büyüme oranındaki belirgin düşüş, lojistik performansını da etkilemiştir. Bu düşüş, ekonomideki daralmayı ve lojistik süreçlerde yaşanan zorlukları gösterir. Almanya'nın 2012'de %0,5 olan büyüme oranı, 2014'te %2,2'ye yükselmiştir. LPE puanı ise 4,03'ten 4,12'ye çıkmıştır. Bu durum Lojistik performansında iyileşme, ekonomideki toparlanmanın bir göstergesidir. Almanya'nın 2014'te %2,2 olan büyüme oranı, 2016'da %2,3 ile aynı seviyede kalmıştır. LPE puanı ise 4,12'den 4,23'e yükselmiştir. Bu dönemdeki ekonomik büyüme oranında önemli bir değişime olmaması rağmen lojistik performansta iyileşme devam etmiştir. Almanya'nın 2016'da %2,3 olan büyüme oranı, 2018'de %1'e düşmüştür. LPE puanı ise 4,23'ten 4,2'ye gerilemiştir. Ekonomik büyümedeki yavaşlama lojistik performansı da olumsuz etkilemiştir. Almanya'nın 2018'de %1 olan büyüme oranı, 2023'te %-0,3'e düşmüştür. LPE puanı ise 4,2'den 4,1'e gerilemiştir. Almanya'nın Ekonomik büyümesinde yaşanan düşüş lojistik performans endeksini de düşürmüştür.

Şekil 2: Türkiye'nin LPE Endeksi ve Büyüme Oranlarının İki Eksenli Grafiği

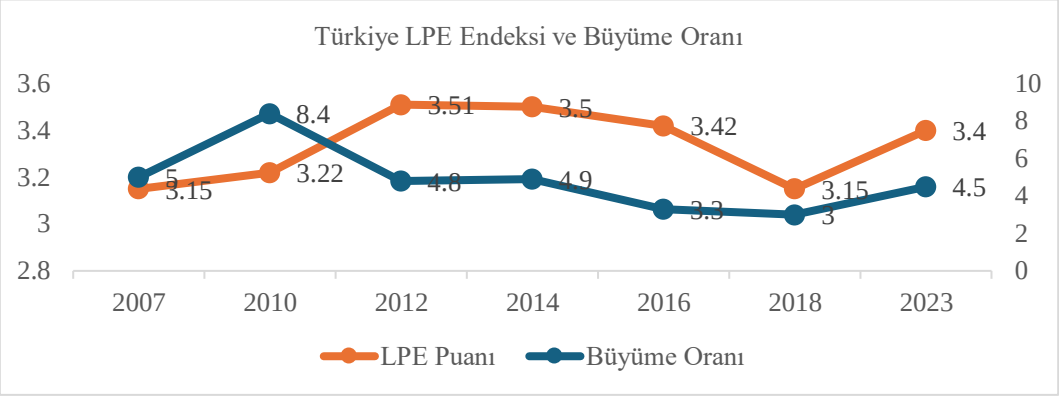

Kaynak: World Bank 2024

Şekil 2'de Türkiye'nin lojistik performans endeksi ve büyüme oranları grafikte verilmiştir. Türkiye'nin 2007 yılında %5 olan büyüme oranı, 2010 yılında %8,4'e yükselmiştir. Aynı dönemde, LPE puanı 3,15'ten 3,22'ye çıkmıştır. Bu dönemde ekonomik büyümenin yüksek olduğu ve lojistik performansında da iyileşme yaşandığı bir süreçtir. Türkiye'nin 2010'daki %8,4'lük büyüme oranı, 2012'de %4,8'e düşmüştür. LPE puanı ise 3,22'den 3,51'e yükselmiştir. Ekonomik büyüme oranında düşüş olmasına rağmen, lojistik performans önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde altyapı ve hizmet iyileştirmelerinin etkisinde olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin 2012'de %4,8 olan büyüme oranı, 2014'te %4,9 oranında artmıştır. LPE puanı ise 3,51'den 3,50'ye çok az bir düşüş göstermiştir. Türkiye'nin 2014'te %4,9 olan büyüme oranı, 2016'da %3,3'e düşmüştür. Aynı dönemde, LPE puanı 3,50'den 3,42'ye gerilemiştir. Ekonomik büyümedeki yavaşlama, lojistik performansında da gerilemeye yol açmıştır. Türkiye'nin 2016'da %3,3 olan büyüme oranı, 2018'de %3'e düşmüştür. LPE puanı ise 3,42'den 3,15'e düşmüştür. Ekonomik büyüme oranındaki düşüş, lojistik performansında da benzer bir düşüşe neden olmuştur. Türkiye'nin 2018'de %3 olan büyüme oranı, 2023'te %4,5'e yükselmiştir. LPE puanı ise 3,15'ten 3,40'a çıkmıştır. Ekonomik büyümenin hızlandığı bu dönemde, lojistik performansında iyileşmeler yaşandığı görülmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda Almanya ve Türkiye'nin lojistik performans endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ulaştığımız sonuç Lojistik performans ve ekonomik büyüme arasında bir bağlantı olduğu yönündedir. Almanya'nın Dünya Bankası tarafından yayınlanan Lojistik Performans Endeksi verilerine göre yüksek performans sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin ise performansının Almanya'nın gerisinde olduğu ve sıralamada daha gerilerde kaldığı kaydedilmiştir.

Almanya gelişmiş lojistik performansının sebeplerini gelişmiş altyapısı, düşük maliyetli taşımacılığı ve güçlü tedarik zinciri yönetimi sayesinde oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeplere istinaden Almanya uluslararası ticarette önemli ticaret merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Son yıllarda yaşanan küresel ekonomik kriz ve COVID-19 salgını, Almanya ekonomisini ciddi şekilde sarsmıştır. Ayrıca Rusya-Ukrayna çatışmasının ve enerji fiyatlarının değişimi de ekonomi üzerinde etkili olmuştur ve halen olmaya da devam etmektedir. Ekonomik büyümesi yıllar içinde giderek azalmaktadır. Bu ekonomik durgunluk, lojistik sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Lojistik verimliliğin düşmesine yol açmıştır.

Türkiye'nin ise ekonomik büyümesi bulunduğu coğrafya ve alt yapıdaki değişimlere paralel olarak giderek artış göstermektedir. Lojistik sektörüne yapılan yatırımlar ve iyileştirmeler, malların ve hizmetlerin daha verimli bir şekilde taşınmasını sağlamıştır. Bu neticede dış ticaretin büyümesi lojistik performans endeksinde artış meydana getirecektir. İlerleyen zamanlarda ise Türkiye'nin lojistik performansının daha da iyileştirilmesi, ekonomik büyüme potansiyelini artıracak ve küresel ticaretteki rekabet gücünü yükseltecektir.

Kaynakça

Alman Ekonomisi 2014'te 1.6 Büyüdü (2015,13 Şubat). Fortune Turkey. Erişim Adresi:Https://Www.Fortuneturkey.Com/Alman-Ekonomisi-2014te-16-Buyudu-8344

Almanya'daki Ekonomik Büyüme 2018'de Hız Kesti. (2019,15 Ocak). Uzmanpara. Erişim Adresi:Https://Uzmanpara.Milliyet.Com.Tr/Haber-Detay/Gundem2/Almanyada-Ekonomik-Buyume-2018de-Hiz-Kesti/89000/89866/

Arvis, J. F., Ojala, L., Wiederer, C., Shepherd, B., Raj, A., Dairabayeva, K. Ve Kiiski, T. (2018). Connecting To Compete 2018-Trade Logistics İn The Global Economy.

Arvis, J.-F., Mustra, M. A., Ojala, L., Shepherd, B., & Saslavsky, D. (2010). Connecting To Compete 2010: The Logistics Performance Index And Its Indicators. World Bank, 14-23.

Arvis, J.-F., Mustra, M. A., Ojala, L., Shepherd, B., & Saslavsky, D. (2012). Connecting To Compete 2012: Trade Logistics İn The Global Economy.

Arvis, J.-F., Mustra, M. A., Ojala, L., Shepherd, B., & Saslavsky, D. (2014). Connecting To Compete: Trade Logistics İn The Global Economy. The Logistics Performance İndex And İts İndicators.

Arvis, J.-F., Saslavsky, D., Ojala, L., Shepherd, B., Busch, C., & Raj, A. (2016). Trade Logistics İn The Global Economy: The Logistics Performance Index And İts İndicators.

Bakır, N. (2024, Mart 01) GSYH İlk Kez 1 Trilyon $'I Aştı Kişi Başına Milli Gelir 13,1 Bin $. Dünya Gazetesi. Erişim Adresi: Https://Www.Dunya.Com/Kose-Yazisi/Gsyh-İlk-Kez-1-Trilyon-İ-Asti-Kisi-Basina-Milli-Gelir-131

Bayat, T., Özdemir, Ş. (2016). Yeni Bir Lojistik Performans Endeks Oluşturmak İçin Gerekli Olan Kriterlerin Belirlenmesi Üzerine Araştırma. V. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, Mersin.

Çancı, M., Erdal, M. (2003). Lojistik Yönetimi. İstanbul: UTİKAD Yayınları.

Çatuk, C., Aydın, K., ve Atalay, E. (2019). Uluslararası Ticarette Karayolunun Lojistik Performansına Etkisi. Al-Farabi International Journal On Social Sciences, 3(4), 120-125. ISSN 2564-7946

Deutsche Wirtschaft 2020 Von Coronavirus-Pandemie Schwer Getroffen, 2020. (2021, Januar).Deutsche Bundesbank Newsletter. ErişimAdresi:Https://Www.Bundesbank.De/De/Aufgaben/Themen/Deutsche-Wirtschaft-2020-Von-Coronavirus-Pandemie-Schwer-Getroffen-856036

Dünya Bankası. (Nd). Erişim Adresi: Https://Www.Worldbank.Org/Ext/En/Home

E-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı 2018. (2018-2020). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. Erişim Adresi:Https://Ticaret.Gov.Tr/Hizmet-Ticareti/Elektronik-Ticaret/E-İhracat-Stratejisi-Ve-Eylem-Plani

Ener, T. (2010). Küresel Lojistik Performans İndeksi: Mersin'de Faaliyet Gösteren Lojistik Firmalarının Sektörel Performanslarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tez No: 262224

Göncü, K. K. (2023). Dış Ticaret ve Lojistik Performans Endeksi Üzerine Bir Literatür Taraması.

Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 9(3), 107-112
İşte 311 Milyar TL Büyüklüğe Sahip Türkiye Lojistik Sektörünün Temel Sorunları. Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (2019). Erişim Adresi:Https://Www.Utikad.Org.Tr/Detay/Sektor-Haberleri/17849/İste-311-Milyar-Tl-Buyukluge-Sahip-Turkiye-Lojistik-Sektorunun-Temel-Sorunlari%E2%80%A6
Kayabaşı, A. (2007). İşletmelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Lojistik Faaliyetlerin Performansının Artırılması: Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi. Tez No: 205373
Navickas, V., Sujeta, L., & Vojtovich, S. (2011). Logistics Systems As A Factor Of Country's Competitiveness. Economics And Management, 16, 231-237.
Özgün Acar, D., Benli, M. (2021). Dış Ticarette Lojistik Performansın Etkisi. Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 19(4), 48-65. Doi: Org/10.11611/Yead.897110
Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. (2016). SETA Yayınları. Erişim Adresi:Https://Www.Setav.Org/Assets/Uploads/2016/12/Ekonomi-2016-.Pdf
Terzi, N., Bölükbaş, Ö. (2016). Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Lojistik Köyler. Küresel İşletme Araştırmaları Kongresi (GBRC), İstanbul, (s.206-228). Doi:Org/10.17261/Pressacademia.2016118643
Turan, T. (2008). İktisadi Büyüme Teorisine Giriş. İstanbul, Yalın Yayıncılık.
Türkiye Ekonomisi 2023'te %4,5 Büyüdü. (2024, Mart). BloombergHT. Erişim Adresi:Https://Www.Bloomberght.Com/Turkiye-Ekonomisi-2023-Te-Yuzde-4-5-Buyudu-2348413?Page=4
Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). 2023 Yılı Dış Ticaret İstatistikleri. Erişim Adresi:Https://Www.Tuik.Gov.Tr
Uluslararası Ticaret Merkezi. (Nd). Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri. Ticaret Haritası Erişim Adresi:Https://Www.Trademap.Org/Index.Aspx
Üre, S., Karaköy, Ç. (2019, Mayıs). Yüksek ve Orta Gelirli Ülkelerde Büyüme Ve Lojistik Performans Endeksi Arasındaki İlişki. AL-FARABİ 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Erzurum. ISBN: 978-605-7875-66-2.
Yapraklı, T. Ş., Ünalan, M. (2017). Küresel Lojistik Performansı Endeksi ve Türkiye'nin Son 10 Yıllık Lojistik Performansının Analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31(3), 589-606.

Küresel Bir Sağlık Krizi Olan COVID-19 Pandemisinin Bireyler Üzerindeki Etkisi

Merve İŞSEVEN[52] Aynur İNCEKIRIK[53] Öznur İŞÇİ GÜNERİ[3]

ÖZET

Küresel bir sağlık krizi olan COVID-19 pandemisi, 1 Aralık 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde görülmüştür. Türkiye'de ise 11 Mart 2020'de ilk vaka tespit edilmiştir. COVID-19, öncelikle bireylerin yaşantılarını ve varlıklarını önemli derecede tehdit eden, bireyler için sıkıntı verici niteliği olan bir travma yaratmıştır. Virüsün yayılma hızının ve etkilerinin diğer benzer salgınlardan fazla olması bireylerde çeşitli psikolojik sorunlara yol açmıştır. Bu küresel salgınla ortaya çıkan en büyük değişiklik ise; korkular, kaygılar, tehdit, stres hali ve endişe ile ilişkili bir anksiyete sorunudur. Bu çalışmada, kişilerin COVID-19 kaynaklı algı ve tutumlarını ölçmek için kullanılan COVID-19 Algı ve Tutum Ölçeğinin verileri üzerinde çalışılmıştır. Anket verilerine göre bu çalışmaya katılan kişilerden 33 tanesinin kronik hastalığı bulunurken, 234 tanesinin kronik hastalığı bulunmamaktadır. Veri seti toplamda 237 kişiyi içermektedir. Anket formu, demografik soru, COVID-19 Hastalık Algısı Ölçeği, COVID-19 Korku Ölçeği ve COVID-19 Psikolojik Sıkıntı Ölçeğinin birleştirilmesi ile oluşturuluştur. Demografik soruların, diğer anket sorularına verilen cevaplarla ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Güvenilirlik analizi sonucunda anket formunun güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu ve verilerin normal dağılım gösterdiği bilinmektedir. Yapılacak çalışmada, kronik hastalığı bulunan ve bulunmayan bireyler dikkate alınarak COVID-19 pandemisinin bireyler üzerindeki etkileri arasında karşılaştırma yapılacaktır. Elde edilen veriler, SPSS 22.0 istatistiksel paket programında değerlendirilecek olup, verilerin karşılaştırılmasında yüzde, frekans ve grafiksel yöntemler kullanılacaktır.

JEL Kodları: I18, C1
Anahtar kelimeler; COVID-19, Kronik Hastalık, Frekans analizi

Abstract

The global health crisis COVID-19 pandemic was seen in Wuhan, China on December 1, 2019. The first case was detected in Turkey on March 11, 2020. COVID-19 has primarily created a trauma that significantly threatens the lives and existence of individuals and is distressing for individuals. The fact that the spread of the virus and its effects are higher than other similar epidemics has caused various psychological problems in individuals. The biggest change that has emerged with this global epidemic is an anxiety problem related to fears, worries, threats, stress and anxiety. In this study, the data of the COVID-19 Perception and Attitude Scale, which is used to measure people's perceptions and attitudes regarding COVID-19, was studied. According to the survey data, 33 of the people participating in this study had chronic diseases, while 234 of them did not have chronic diseases. The data set includes a total of 237 people. The survey form was created by combining the demographic question, COVID-19 Disease Perception Scale, COVID-19 Fear Scale and COVID-19 Psychological Distress Scale. It was observed that the demographic questions were related to the answers given to other survey questions. As a result of the reliability analysis, it is known that the reliability level of the survey form is sufficient and the data is normally distributed. In the study to be conducted, a comparison will be made between the effects of the COVID-19 pandemic on individuals, considering individuals with and without chronic diseases. The obtained data will be evaluated in the SPSS 22.0 statistical package program, and percentage, frequency and graphical

[52] Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Lisansüstü Eğitim Enstitüsü – Ekonometri Bölümü – Ekonometri Yüksek Lisans Öğrencisi, merve_issvn@hotmail.com
[53] Manisa Celal Bayar Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Ekonometri Bölümü - Dr. Öğr. Üyesi, aynur.incekirik@cbu.edu.tr
[3] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi – Fen Fakültesi – İstatistik Bölümü – Prof. Dr, oznur.isci@mu.edu.tr

methods will be used in the comparison of the data.
JEL Codes: I18, C1
Keywords: COVID-19, Chronic Disease, Frequency Analysis

1. GİRİŞ

İlk olarak 2019 yılı aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde görüldükten sonra kısa süre içerisinde tüm dünyayı küresel bir kriz olarak etkileyen COVID-19 pandemisi insanların tercihlerinde ve hayatlarında önemli değişikliklere yol açmıştır. COVID-19 pandemisinin bu denli küresel boyuta ulaşması hem bireyleri hem de tüm toplumu çeşitli düzeylerde etkilemiş ve negatif etkiler bırakmıştır. Küresel kriz kabul edilen bulaşıcı salgın hastalıkların ortaya çıkardığı tehdit, bireylerde panik duygusunun ve stresin artmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum bireylerin davranış ve psikolojilerine doğrudan yansımaktadır. Bu gibi krizlerde sonuçların tahmin edilememesinden kaynaklı olarak bireylerde korku, panik, endişe gibi duyguların yaşanması ve salgından kaçınma davranışlarının sergilenmesi normal olarak karşılanabilir diyebiliriz.

Pandeminin yayılmasıyla birlikte önce sağlık sektöründe negatif etkiler başlamış, birçok ülkede sağlık sektörü çöküntüye uğramış, hastanelerin yataklı servisleri dolmuş ve insanlar hayatını kaybetmiştir. Bu durum bireyleri psikolojik olarak daha fazla etkilemeye sebebiyet vermiştir. Yayılma devam ettikçe alınmış olan çeşitli önlemlerle seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları başlamıştır. Bu durumda, turizm sektörü, üretim sektörleri, tedarik süreçleri aksamış ve birçok insan işsiz kalmıştır. Ayrıca bu küresel krizin etkileriyle yüksek dış borca sahip ülkelerin finansla devamlılığı da tehlikeye girmiştir (Gupta ve diğerleri, 2020: 1).

Bu araştırmanın amacı; Türkiye'de yaşayan kronik hastalığı bulunan ve bulunmayan bireyler üzerinde küresel bir sağlık krizi olan COVID-19 pandemisinin yarattığı psikolojik ve duygusal etkilerin karşılaştırılmasıdır.

2. FAKTÖR ANALİZİ

Faktör analizi, büyük değişken kümelerini az sayıda değişkenle açıklamaya olanak sağlayan matematiksel bir analiz yöntemidir. Faktör analizinin önemli varsayımı elde edilen faktörleri doğrudan gözlemlemenin mümkün olmasıdır. Faktörler aynı zamanda rastgele hatalara tabiidir. Bu tarz varsayımlar özellikle psikoloji konularına daha uygundur. Fakat zekâ gibi bazı kavramların nasıl tanımlanacağı genellikle belirsizdir (Mardia ve diğerleri, 1995: 255). Başka bir deyişle faktör analizi, kendi aralarında ilişkili p tane değişkenle açıklanan modeli, kendi içinde korelasyonlu fakat aralarında korelasyon bulunmayan daha az sayıda ($k<p$) yeni faktörle açıklamaya yarayan bir yöntemdir (Alpar, 2021: 259). Faktör Analizi, açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Açıklayıcı faktör analizinde ki amaç, değişken sayısını azaltarak elde edilen yeni faktör gruplarının uygun şekilde adlandırılarak yorumlamasının yapılmasıdır. Diğer bir deyişle faktör analizi sonucunda, her bir faktörde toplanmış değişkenlerin, kuramsal yapıya uygunluğunun test edilmesidir. Doğrulayıcı faktör analizinin amacı ise bu kuramsal yapıyla geliştirilmiş olan ölçeklerden elde edilen veri setleriyle bahsi geçen yapının doğruluğunun test edilmesidir (Büyüköztürk ve diğerleri,

2016: 177).

Yapılan Faktör Analizi sonucunda elde edilen ilk çıktılar yorumlanmaya elverişli değilse daha basit bir yapı elde edilmeye çalışılır bunun için faktör döndürme uygulaması yapılır. Faktör Döndürme yöntemleri arasından en çok kullanılan dik ve eğik döndürme yöntemleridir. Ayrıca faktör sayısını belirlemek için kullanılan başka seçeneklerde vardır. Bunlar; Kaiser kriteri, korelasyon ve kovaryans matrisleri, öz değer, Scree Plot, faktör yük değerleridir. En fazla kullanılan yöntemlerden biri Scree-Plot ve Kaise-Meyer-Olkin (KMO) testidir. Scree-Plot, grafiksel bir yaklaşımla faktör sayısını belirlemekte yardımcıdır. Bu yöntemde grafik eğimin plato yaptığı noktada faktörleştirme durmaktadır, bu da faktör sayısını ortaya koymaya yardımcı olur. KMO testinde ise gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğüyle kısmi korelasyon katsayı büyüklüğü karşılaştırılır. Elde edilen istatistik değerinin 0,5'den büyük olması gerekmektedir, küçük olması durumunda veri seti Faktör Analizi için uygun değildir ve analize devam edilememektedir. (Tabachnick ve Fidell, 2007, s.245).

Yapılan bu çalışmada, birbiri ile ilişkili fazla sayıdaki yorumlanması güç değişkenden, en az bilgi kaybı ile birbirinden bağımsız ve kavramsal açıdan anlamlı az sayıda yeni değişkenler elde etmeyi amaçlayan Faktör Analizi yöntemi kullanılmıştır. Faktör Analizi uygulamasına göre elde edilmiş faktör grupları Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1. Faktör Grupları

Soru Maddeleri	Boyut		
	1	2	3
4. Bu hastalık herkese bulaşabilir.	0,749		
5. Hastalığın kronik hastalara ve kronik hastalığı olmayanlara bulaşma olasılığı benzerdir.	0,735		
8. Hastanelere sık gitmenin COVID-19'a yakalanma riskini artırdığını düşünürüm.	0,657		
6. Tanımadığım biriyle konuşurken onun COVID-19 taşıdığından şüphelenirim.	0,574		
7. Haberlerde COVID-19 hasta sayısında artış olduğunu gördüğümde kaygılanırım		0,707	
1. Koronavirüsten çok korkuyorum.		0,623	
2. Koronavirüsü düşünmek beni rahatsız ediyor.		0,613	
3. Koronavirüse yakalanacağımı düşündüğümde kalbim hızla çarpmaya başlıyor.		0,546	
9. Birisinin öksürdüğünü görürsem onun COVID-19'a yakalanmış olduğundan şüphelenirim.			0,604

3. VERİ SETİ ve UYGULAMA

Çalışmada kullanılan veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anket formu üç ölçekten oluşturulmuştur bunlar; Bakioğlu, Korkmaz ve Ercan (2020) tarafından geliştirilen COVID-19 Korku Ölçeği, Geniş, Gürhan, vd. tarafından geliştirilen (2020) COVID-19 Hastalık Algısı Ölçeği ve Ay, Oruç, Özdoğru tarafından geliştirilen (2021) COVID-19 Psikolojik Sıkıntı Ölçeği'dir. Rastgele seçilmiş 237 katılımcı ankete gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Analizde, eksik cevap bulunmaması nedeniyle 237 veri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan anket formu, birinci ve ikinci bölüm olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, ankete katılan katılımcıların demografik bilgileri sorulmuş ve kronik hastalığı olan ve olmayan bireyler dikkate alınmıştır. İkinci bölümde ise 5'li likert tipi ölçek (1-Hiç Katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Yapılan güvenirlik analizi sonucunda anket formunun güvenirlik düzeyinin 0,838 ile yeterli olduğu ve verilerin normal dağılım gösterdiği elde edilmiştir. Analizi yapılan çalışmanın faktörlerinin belirlenebilmesi için elde edilen anket verilerine Faktör Analizi uygulanmıştır. KMO testi incelendiğinde, örneklemin Faktör Analizi için uygun olduğu (0,843>0,60) ve Bartlett Küresellik testi analizi sonucunun 0,00<0,05 olmasıyla değişkenler arası ilişkilerin Doğrulayıcı Faktör Analizi için anlamlı olduğunu göstermektedir. Elde edilen faktör analizi sonuçları yardımıyla yüzde, frekans ve grafiksel yöntemler kullanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Şekil 1. Koronavirüsten çok korkuyorum

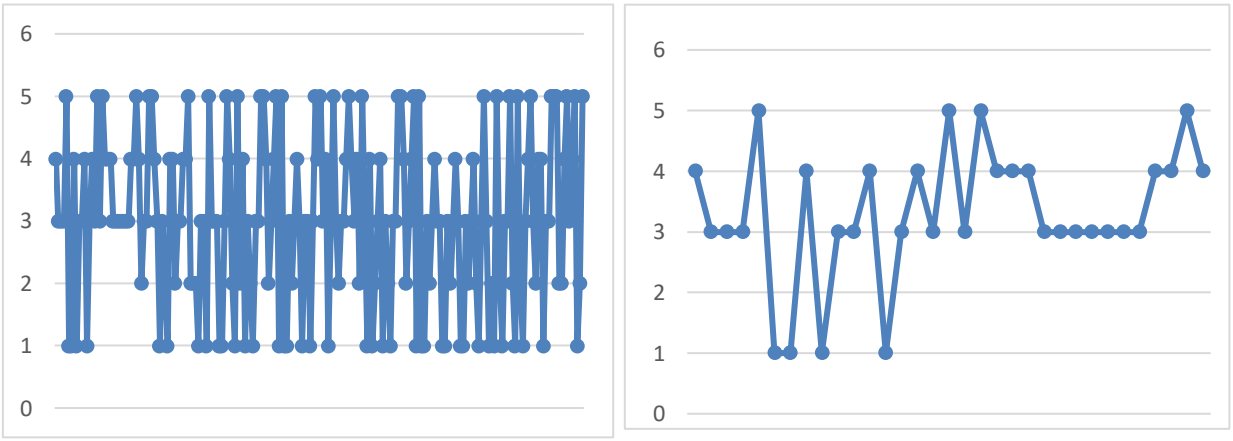

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "1. Koronavirüsten çok korkuyorum." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 1.'de sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklerin x ve y eksenlerinde bulunan noktasal ve değersel değerlerin ortalamalarına bakılarak kronik hastalığı olan ve kronik hastalığı olmayan bireylerin koronavirüsten hemen hemen aynı düzeyde korktuğu sonucuna varılabilir.

Şekil 2. Koronavirüsü düşünmek beni rahatsız ediyor

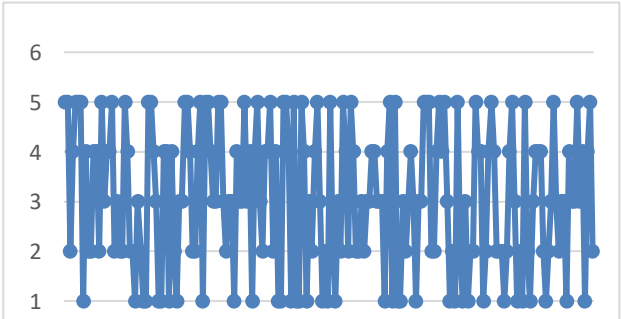

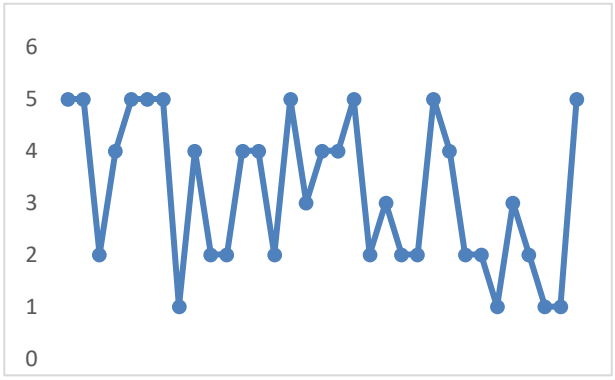

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "2. Koronavirüsü düşünmek beni rahatsız ediyor." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 2.'de sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan bireyleri koronavirüsü düşünmek daha fazla rahatsız ediyor yorumu yapılabilir.

Şekil 3. Koronavirüse yakalanacağımı düşündüğümde kalbim hızla çarpmaya başlıyor

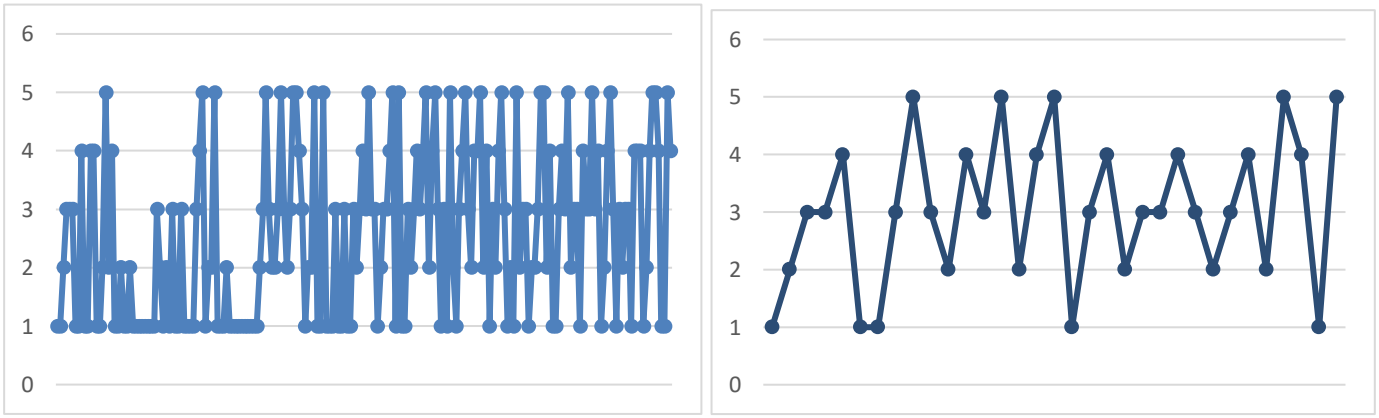

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "3. Koronavirüse yakalanacağımı düşündüğümde kalbim hızla çarpmaya başlıyor." Sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 3.'de sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan ve kronik hastalığı olmayan bireylerin koronavirüse yakalanma endişesinin hemen hemen aynı düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Şekil 4. Bu hastalık herkese bulaşabilir

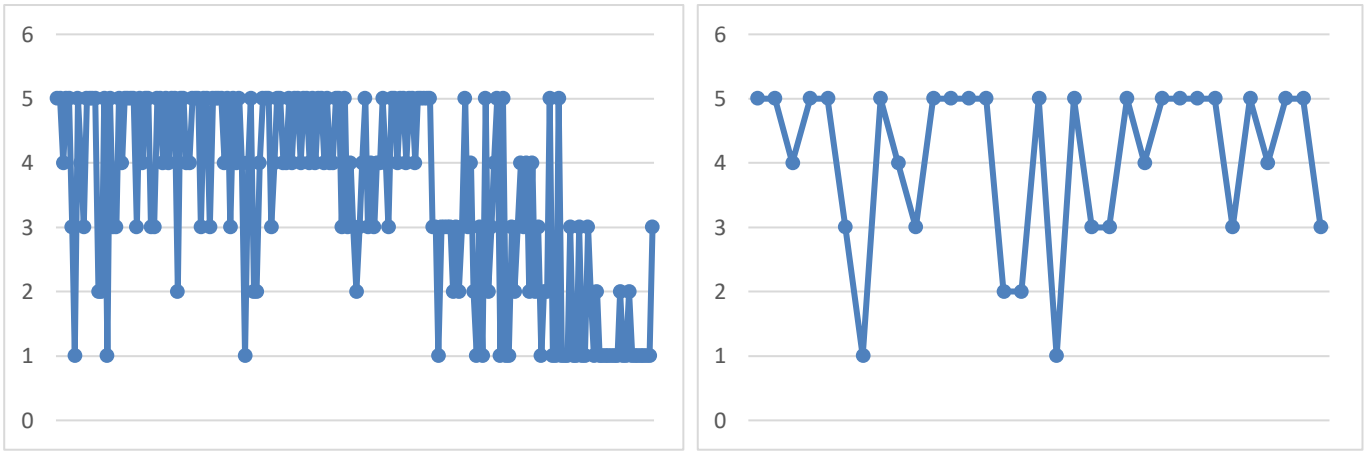

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "4. Bu hastalık herkese bulaşabilir." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 4'te sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan ve kronik hastalığı olmayan bireyler hemen hemen aynı düzeyde hastalığın herkese bulaşabileceğini düşünmektedir.

Şekil 5. Hastalığın kronik hastalara ve kronik hastalığı olmayanlara bulaşma olasılığı benzerdir

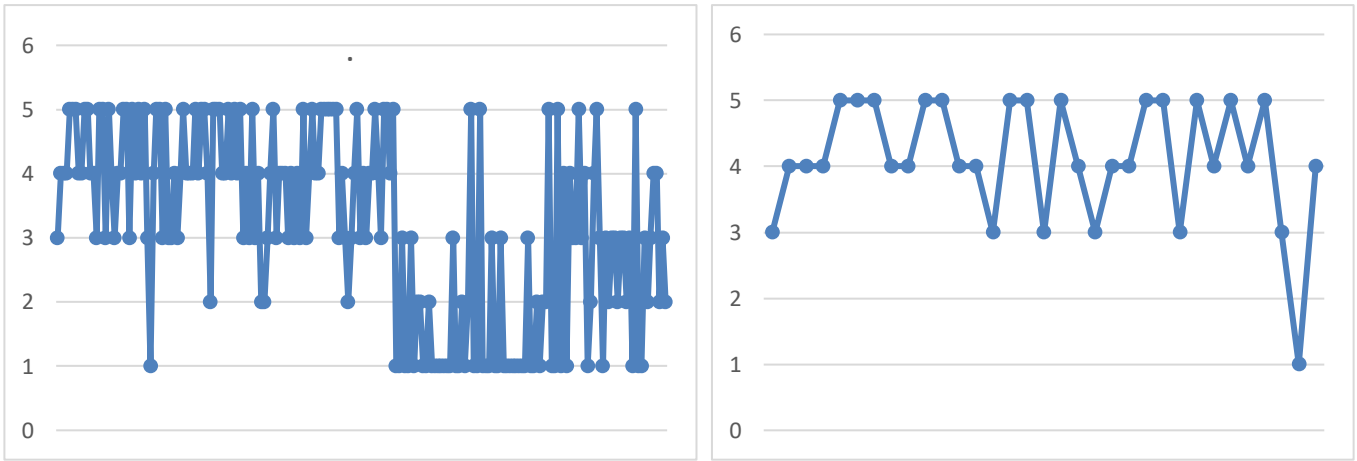

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "5. Hastalığın kronik hastalara ve kronik hastalığı olmayanlara bulaşma olasılığı benzerdir." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 5'te sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan bireyler hastalığın kendilerine daha kolay bulaştığını düşünmektedir.

Şekil 6. Tanımadığım biriyle konuşurken onun COVİD-19 taşıdığından şüphelenirim

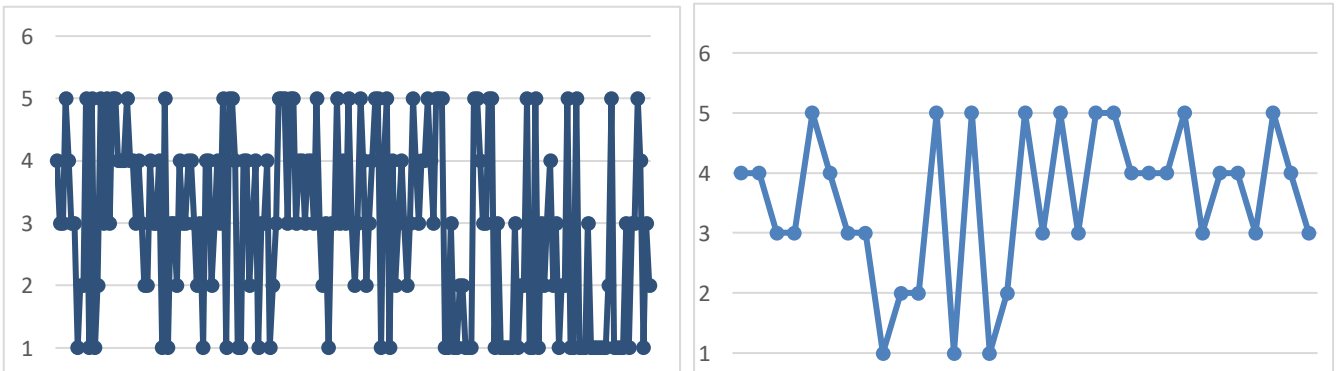

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "6. Tanımadığım biriyle konuşurken onun COVİD-19 taşıdığından şüphelenirim." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 6'da sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan ve kronik hastalığı olmayan bireylerin hemen hemen aynı düzeyde şüphelendiği sonucuna varılabilir.

Şekil 7. Haberlerde COVİD-19 hasta sayısında artış olduğunu gördüğümde kaygılanırım

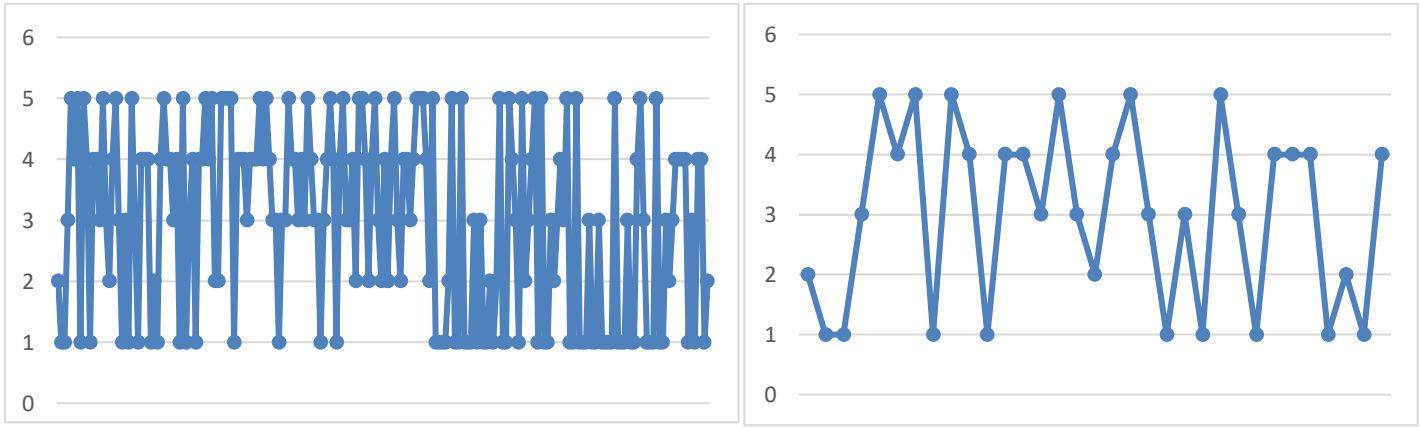

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "7. Haberlerde COVİD-19 hasta sayısında artış olduğunu gördüğümde kaygılanırım." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 7'de sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan bireylerin daha fazla kaygılandığı yorumu yapılabilir.

Şekil 8. Hastaneler sık gitmenin COVİD-19'a yakalanma riskini artırdığını düşünürüm

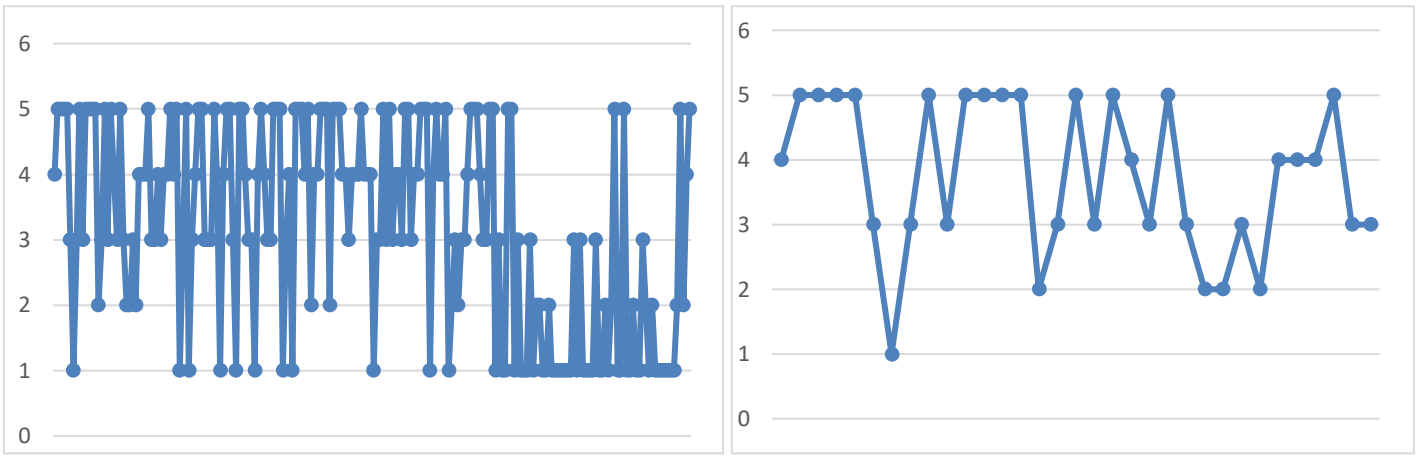

Kronik hastalığı bulunmayan bireylerin "8. Hastaneler sık gitmenin COVİD-19'a yakalanma riskini artırdığını düşünürüm." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 8'de sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan bireyler hastaneye gitmekten daha fazla çekiniyor yorumu yapılabilir.

Şekil 9. Birinin öksürdüğünü görürsem onun COVİD-19'a yakalanmış olduğundan şüphelenirim

Kronik hastalığı bulunmayan

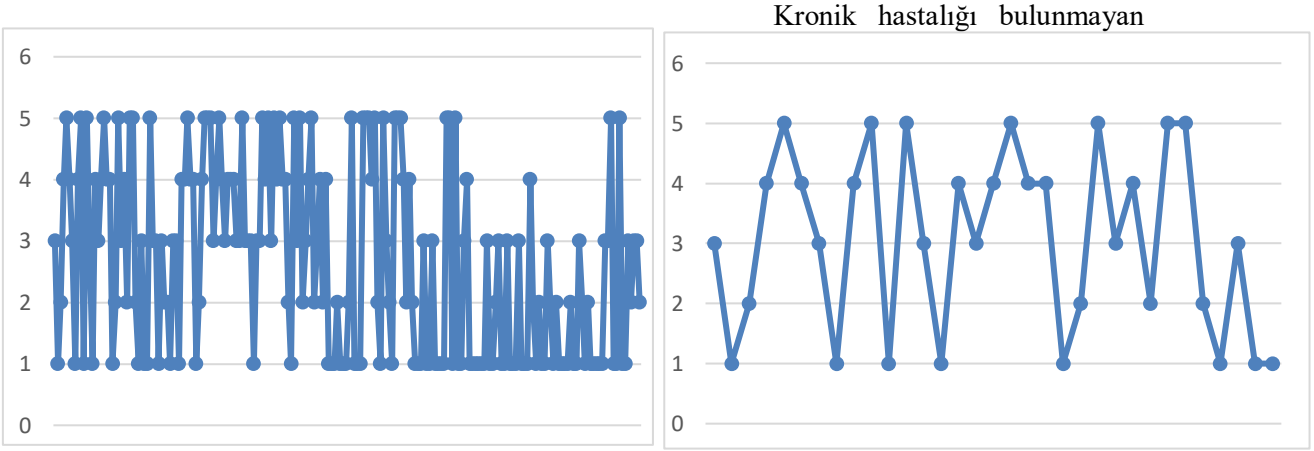

bireylerin **"9.** Birinin öksürdüğünü görürsem onun COVİD-19'a yakalanmış olduğundan şüphelenirim." sorusuna verdiği yanıtlardan elde edilen değerler Şekil 8'de sol tarafta gösterilmektedir. Kronik hastalığı olan bireylerin yanıtlarından elde edilen grafik ise sağ tarafta gösterilmektedir. Bu grafiklere göre kronik hastalığı olan ve olmayan bireylerin hemen hemen aynı düzeyde şüpheye düştüğü söylenebilir.

4. SONUÇ

Küresel bir salgın olan COVID-19, kronik hastalığa sahip olanlarda büyük bir korku ve endişe durumu yaratmıştır. Aynı zamanda kronik hastalığa sahip olmayanlarda da çok olmamakla birlikte hastalığın bulaşmasına karşı korku, endişe ve paniğe sebep olmuştur.

İncelediğimiz anket sorularından elde ettiğimiz sonuçlara göre; Kronik hastalığı olan

ve kronik hastalığı olmayan bireylerin koronavirüsten hemen hemen aynı düzeyde korktuğu sonucuna, kronik hastalığa sahip olan bireyleri koronavirüsü ve etkilerini düşünmenin daha fazla rahatsız ettiği sonucuna, göre kronik hastalığı olan ve kronik hastalığı olmayan bireylerin koronavirüse yakalanacağı düşüncesinden hemen hemen aynı düzeyde endişe duyduğu sonucuna, kronik hastalığı olan ve kronik hastalığı olmayan bireylerin aynı düzeyde hastalığın herkese bulaşabileceğini düşündüğü sonucuna, kronik hastalığı olan bireylerin hastalığın kendilerine daha kolay bulaştığını düşündüğü sonucuna, kronik hastalığı olan bireylerin haberlerde ki artış oranlarını gördüğünde daha fazla kaygılandığı sonucuna, kronik hastalığı olan bireylerin koronavirüsün bulaşacağı düşüncesiyle hastaneye gitmekten daha fazla çekindiği sonucuna ve kronik hastalığı olan ve olmayan bireylerin hemen hemen aynı düzeyde öksüren bir insan gördüğünde koronavirüs taşıdığından şüphelendiği sonucuna varılabilir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular ileride yaşanabilecek böylesi bir küresel salgın sürecinde yararlı olabilir. Ayrıca, oluşturulan anket formundaki sorular geliştirilerek kronik hastalığı olan ve olmayan bireyler üzerinde daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

5. KAYNAKÇA

Alpar, R. (2021). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler. 6. Baskı. Ankara: Detay Yayınevi

Büyüköztürk, Ş. (2016) Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS

Gupta, M., Abdelmaksoud, A., Jafferany, M., Lotti, T., (2020). COVID-19 and Economy Dermotologic Therapy., 33(1).

Mardia, K. Y., Kent, IT., &Bibby, IM. (1995). Multivariate Analysis. (10 Baskı). San Diego: Academic Pressi Inc, 225-281.

Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2007). Multivariate analysis of variance and covariance. Using multivariate statistics, 3, 402-407.

İşseven M. (2023). *COVID-19 pandemi süreci ve sonrasındaki eğitim sistemlerinin öğrenciler üzerindeki etkilerinin incelenmesi: MCBÜ İ.İ.B.F. örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeşil Uygulamalar

Damla Tali[54]

Doç. Dr. Ö. Hakan ÇAVUŞ[55]

Özet

Son zamanlarda çevreye duyarlı politika uygulamalarının yaygınlaşması örgütlerde de yeşil politikaların benimsenmesini hızlandırmıştır. Bu kapsamda ortaya çıkan yeşil yönetim anlayışında, örgütlerin çevre dostu politikalarla uyumlu bir bütünlük içerisinde yönetilmesi, şirketin uzun vadeli başarısı için yönetmek, en iyi olma taahhüdü, organizasyonun bütün faaliyetlerinde kaliteyi taahhüt etmek, müşterinin talepleri çerçevesinde uygulamalar yapmak ve çalışanlara bağlılık yoluyla çözümler bulmak gibi uygulama alanları oluşmaktadır. Söz konusu yeşil yönetim anlayışı ile birlikte örgütlerde yeşil insan kaynakları yönetimi (YİKY), örgütlerde iş için gerekli olan kaynakların daha sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek için insan kaynakları yönetimi uygulamalarının ve politikalarının kullanılması ile hızla yaygınlaşmaktadır. Yeşil insan kaynakları yönetimi, çevreye duyarlı, kaynağa verimli ve sosyal açıdan sorumlu bir iş yeri ve genel organizasyon oluşturmak için bir şirketin çalışanlarının yeşil davranışlarını teşvik eden politikalar, uygulamalar ve sistemler kümesi olarak tanımlanabilir. Yeşil insan kaynakları yönetimi olgusu; doğanın korunmak istenmesi, sağlıklı ve güvenilir çalışma ortamı yaratmak ve personelin motivasyonunu artırmak, sosyal sorumluluk uygulaması ile rekabet avantajı sağlamak, maliyetleri düşürmek, işletme imajının benimsetilmesini sağlamak, personellere çevre ile ilgili eğitim vermek gibi nedenlerle örgütler tarafından uygulanmaktadır

YİKY'nin fonksiyonları arasında yer alan; personelin işe alınması ve seçimi, eğitim ve büyüme ve ücret politikaları ve sağlanan faydalar ile ilgili politikaların hangi düzeyde uygulandığı döngüsel ekonomi ilkeleri çerçevesinde ortaya koymak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada teorik ve betimsel bir analiz yapılmış, yeşil insan kaynakları yönetimi, yeşil yönetim kavramları ve fonksiyonları değerlendirilmiştir. Genel olarak örgütlerde yeşil yönetim politikaları çerçevesinde gelişme potansiyeli yüksek YİKY'nin fonksiyonlarının yeşil politikalar açısından bilinçlenmenin arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil insan kaynakları yönetimi, yeşil insan kaynakları yönetiminin fonksiyonları, sürdürülebilirlik, döngüsel ekonomi

Jel Kodları **:** M 10, M 12, M 14, A 19

Green Practices in Human Resources Management

Damla Tali Assoc. Dr. Ö. Hakan ÇAVUŞ

Summary

Recently, the spread of environmentally conscious policy practices has accelerated the adoption of green policies in organizations. In the green management understanding that emerged in this context, application areas such as managing organizations in an integrity compatible with environmentally friendly policies, managing for the long-term success of the company, committing to be the best, committing quality in all activities of the organization, making applications within

[54] Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, damlatali7@gmail.com

[55] Sorumlu Yazar, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, hakan.cavus@cbu.edu.tr

the framework of the demands of the customer and finding solutions through loyalty to employees are formed. With the green management understanding in question, green human resources management in organizations is rapidly spreading with the use of human resources management practices and policies to encourage more sustainable use of resources necessary for work in organizations. Green human resource management can be defined as a set of policies, practices and systems that encourage the green behavior of a company's employees to create an environmentally sensitive, resource-efficient and socially responsible workplace and general organization. The phenomenon of green human resource management is implemented by organizations for reasons such as the desire to protect nature, create a healthy and reliable working environment and increase the motivation of staff, gain a competitive advantage with social responsibility, reduce costs, ensure the adoption of the business image, provide environmental training to personne.

The aim of our study is to reveal the level at which the policies regarding the recruitment and selection of personnel, education and growth, wage policies and benefits provided, which are among the functions of YİKY, are implemented within the framework of circular economy principles. In this study, a theoretical and descriptive analysis was made, and green human resources management, green management concepts and functions were evaluated. In general, it was determined that the functions of YİKY, which have high potential for development within the framework of green management policies in organizations, increased awareness in terms of green policies.

Keywords: Green human resources management, functions of green human resources management, sustainability, circular economy

Gel Codes : M 10, M 12, M 14, A 19

1.Giriş

İlk kez "Personel Yönetimi" kavramıyla karşımıza çıkan insan kaynakları yönetimi kavramı 20. YY'ın başlarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bilimsel olarak insan kaynakları terimi ilk kez Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmıştır. Bu makineleşme dönemi gerek iş hayatında ve gerekse toplumsal hayatta radikal değişmeleri de beraberinde getirmiştir. Büyük fabrikalar ortaya çıkmış tarım işçiliğinden fabrika işçiliğine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. 18. YY'da sanayi devriminden sonra meydana gelen hızlı teknolojik değişiklikler, işgücünde uzmanlaşmayı gerektirmiş ve insan kaynağını üretimin önemli bir parçası haline getirmiştir. Ancak 2. Dünya savaşı sırasında, savaş nedeniyle ortaya çıkan emek kıtlığıyla başa çıkmak ve çalışanların verimliliğini arttırmak için şirketler arayış içerisine girmişlerdir (Şimşek ve Çelik, 2013:281). Bu sorunların üstesinden gelebilmek için endüstriyel psikoloji alanında çalışmalar başlamıştır. Bu dönemde, personel bölümünün görevleri arasına, işletmeye nitelikli personel kazandırma ve personeli işletmede tutma çabaları eklenmiştir. Personel bölümünün, çalışanların sorunlarına odaklanmasıyla birlikte, örgüt içindeki konumu ve saygınlığı da artmıştır. Zaman içinde işletmelerin çoğunda orta düzey yönetici konumunda bulunan yöneticilerin artışı ile birlikte işletmelerde nitelik farkı gözetilmeye başlanmış ve beyaz yakalı olarak tabir edilen yöneticilere mavi yakalı işçilerden daha fazla haklar verilmeye başlanmıştır. 1960'lı yıllarda işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen yasaların çıkarılması, personel bölümünün önemini daha da arttırdı. Personel yöneticilerinin rolü hızla değişmeye başlamış, işgücünün yapısal değişimine de hizmet verebilecek yeni personel politikalarının oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşletmelerin çevrelerinde ve içlerinde meydana gelen bu değişiklikler, çalışanların yönetimi ile ilgili sorunlarda geleneksel personel yönetimi

politikalarının yetersiz kalması nedeniyle insan kaynakları adı altında yeni bir dizi kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Öselmiş, 2020:3). Bu gelişmelerle birlikte örgütlerde, geleneksel personel yönetiminden, modern personel yönetimine yani insan kaynakları yönetimine geçiş yaşanmıştır. Bu geçiş ile birlikte işletmede çalışan personele yönelik birimin kurulması, insan kaynakları yönetimi, stratejik insan kaynakları yönetimi, sürdürülebilir insan kaynakları yönetimi ve yeşil insan kaynakları yönetimi gibi kavramlar hızla ortaya çıkmıştır. İklim değişikliğinin etkilerinin yoğun olarak gözlemlendiği çağımızda sürdürülebilirlik anlayışını döngüsel ekonomi ilkeleri çerçevesinde değerlendirebilmek önemli hale gelmiştir. Yeşil insan kaynakları uygulamaları, çalışanlarda sürdürülebilirlik ile ilgili farkındalık oluşturmak ve şirket içi çevreci hedeflere ulaşmayı teşvik etmek amacıyla yöntemler izlenmesini sağlamaktadır. Yeşil ekonomi, yeşil istihdam, döngüsel ekonomi yeşil insan kaynakları yönetimi gibi kavramların hepsinin temelinde sürdürülebilirlik amaçlanmaktadır (Shah, 2019:5). Sürdürülebilirlik kavramı, genellikle üç boyutta ele alınır (Güner, 2020:19):

1.Çevresel boyut: Doğal kaynakların korunması, çevre kirliliğinin azaltılması, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik gibi çevresel sorunların önüne geçilmesi hedeflenir.

2.Sosyal boyut: Toplumsal eşitlik, insan hakları, sağlık, eğitim, iş güvenliği, çeşitlilik ve toplumun genel refahı gibi faktörler sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

3.Ekonomik boyut: Verimli kaynak kullanımı, uzun vadeli yatırımlar, finansal sürdürülebilirlik, etik iş uygulamaları ve şeffaflık gibi faktörler, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için gereklidir.

Sözkonusu üç boyut birbirleriyle etkileşim halindedir ve sürdürülebilirlik, tüm bu boyutların dengeli bir şekilde ele alınmasıyla mümkün olur. Bu nedenle, sürdürülebilirlik genellikle "üçlü kazanım" prensibi olarak adlandırılır, yani çevresel, sosyal ve ekonomik faydaların birlikte elde edilmesi hedeflenir. Sürdürülebilirlik adı altında yürütülen ve bunu amaçlayan yeşil insan kaynakları yönetimi bir işletmeyi faaliyetlerinin çevresel etkisini en aza indirecek şekilde yönetmeye yönelik proaktif bir yaklaşımdır. Atıkları azaltan, enerji ve doğal kaynakları koruyan ve kirliliği en aza indiren stratejiler ve uygulamalar benimsemeyi içerir. Yeşil yönetim, yalnızca çevre düzenlemelerine uymanın ötesine geçer; çevre yönetimi ve sürdürülebilirlikte liderlik rolü üstlenmeyi içerir. Yeşil yönetim uygulamaları, üretimden perakendeye, misafirperverlikten ulaştırmaya kadar her sektörde uygulanabilir. Yeşil yönetim uygulamalarını benimseyen kuruluşlar, maliyet tasarrufu, gelişmiş marka itibarı, artan müşteri sadakati ve iyileştirilmiş çalışan morali gibi bir dizi fayda elde edebilir. Bu süreçler döngüsel ekonomi hacmini de önemli ölçüde etkilemektedir (Geissdoerfer, vd. 2017:759).

2.Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi

Yeşil insan kaynakları yönetimi, insan kaynakları yönetimi ile çevre yönetiminin ilişkilendirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bir şirket "faaliyetlerinde çevreye duyarlı bir yaklaşım benimsiyorsa, çalışanları onun başarısının veya başarısızlığının anahtarıdır" ifadesi çoğu araştırmacı tarafından yeşil İKY'nin ortaya çıkışını ve gelişimini etkileyen ilk ifade olarak kabul edilmiştir. Yeşil insan kaynakları yönetimi çok fazla şekilde tanımlanmış ve açıklanmıştır. YİKY kimisine göre 'olumlu çevresel sonuçları arttıran İKY faaliyetleri' şeklinde ifade edilirken kimisine göre 'bir organizasyonda uygulanan yönetim sisteminin ekolojik olarak dengeli ve çevreye duyarlı olmasını sağlama süreci' şeklinde tanımlanmıştır

bazıları ise ‘ YİKY kuruluşların içinde kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek için İK politikalarının aracı olarak kullanılmasıdır’ gibi pek çok farklı ağızdan ve farklı şekilde tanımlanmıştır. YİKY bir organizasyonda yeşil kültürü anlayabilen sürdürülebilirliği hayatının her alanına yerleştiren bir yeşil işgücü oluşturmak amacındadır (Geylan, 2008:151). **Çevreye duyarlı işletmeler, son dönemlerde sürdürülebilirlik temelinde sosyal sorumluluk uygulamalarını arttırarak çevre dostu ürünler üreterek ve bu yönde inovatif teknolojiler üzerinde çalışarak duyarlılıklarını somutlaştırmaya çalışmaktadırlar. Ama sürdürülebilirliği sağlayacak temel unsurun insan olması, sürdürülebilirlik kapsamında insan kaynağını tabi ki saf dışı yapamaz tam tersi olarak ön plana çıkarmak zorundadır. Yapılacak sosyal sorumluluk uygulamaları İK'dan bağımsız olarak değerlendirilemez ve hatta İK bu projelerin uygulanmasında birinci derecede sorumlu olacaktır. Sürdürebilirliği fark eden işletmeler insan kaynakları yönetiminde bu gelişmelere bağımsız kalmamış ve yeşil-İK uygulamaları geliştirmek için bütçe ayırmaya başlamışlardır. Önümüzdeki yıllarda işletmeler başarı için ekonomik ve finansal göstergelerin yanında çevresel ve sosyal konulara da ilgi göstermek zorunda kalacaklardır. Yeşil-İKY de işletmelere yeşil kültürün nasıl adapte edileceği, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının yeşil politika ve amaçlarına uyarlanması sürecinde nasıl bir yol izleyeceği konusunda çalışmalara yardımcı olacaktır. (Mehta ve Chugan, 2015:5)**

Yeşil yönetim, bir işletmeyi faaliyetlerinin çevresel etkisini en aza indirecek şekilde yönetmeye yönelik proaktif bir yaklaşımdır. Atıkları azaltan, enerji ve doğal kaynakları koruyan ve kirliliği en aza indiren stratejiler ve uygulamalar benimsemeyi içerir. Yeşil yönetim, yalnızca çevre düzenlemelerine uymanın ötesine geçer; çevre yönetimi ve sürdürülebilirlikte liderlik rolü üstlenmeyi içerir. Yeşil yönetimin önemi, gezegenimiz için sürdürülebilir bir gelecek yaratma potansiyelinde yatmaktadır (Kaçamak ve Uygun, 2022:5) . Sürdürülebilir iş uygulamalarına duyulan ihtiyaç, küresel nüfus artmaya ve daha fazla kaynak tüketmeye devam ettikçe son yıllarda giderek daha acil hale gelmiştir. Sürdürülebilir uygulamaları benimsemeyen kuruluşların finansal kayıplar, itibar kaybı ve düzenleyici cezalar gibi önemli risklerle karşılaşması muhtemeldir. Yeşil yönetim, riski azaltmanın yanı sıra önemli iş fırsatları da yaratabilir. Sürdürülebilir ürün ve hizmetlere olan talep hızla artıyor ve bu talebi karşılayabilen kuruluşların artan satış ve gelirden faydalanması muhtemeldir. Dahası, yeşil yönetim uygulamalarını benimsemek, atığı, enerji tüketimini ve diğer kaynak kullanımını azaltarak maliyet tasarruflarına yol açabilir. Yeşil yönetimin faydaları önemli ve kapsamlı olabilir. Bazı temel faydalar şunlardır: (Mert, 2021:82).

1.Maliyet Tasarrufu: Yeşil yönetim uygulamaları, kuruluşların enerji ve doğal kaynakları koruyarak, atıkları azaltarak ve operasyonel verimliliği artırarak maliyetleri düşürmelerine yardımcı olabilir.

2.Gelişmiş Marka İtibarı: Yeşil yönetim uygulamalarını benimseyen kuruluşlar genellikle sosyal sorumluluk sahibi ve çevre bilincine sahip olarak algılanırlar; bu da marka itibarlarını artırabilir ve müşterilere çekici gelebilir.

3.Artan Müşteri Sadakati: Müşteriler tükettikleri ürün ve hizmetlerin çevresel etkisinin giderek daha fazla farkına varıyor. Sürdürülebilirliğe bağlılık gösterebilen kuruluşların sadık müşterileri elde tutma olasılığı daha yüksektir.

4.Gelişmiş Çalışan Morali: Yeşil yönetim, çevresel sorumluluk ve sürdürülebilirliğe olan bağlılığı göstererek daha katılımcı ve motive olmuş bir iş gücü

yaratmaya yardımcı olabilir.

5.Mevzuata Uygunluk: Yeşil yönetim uygulamalarını benimseyen kuruluşların çevre düzenlemelerine uyma olasılığı daha yüksektir; bu da para cezası, yasal işlem ve itibar kaybı riskini azaltır.

Avrupa Birliği tarafından yapılan tanıma göre döngüsel ekonomi, ürün, malzeme ve kaynakların değerinin ekonomide olabildiği kadar uzun tutulduğu ve atık miktarının en düşük olduğu bir ekonomik yaklaşım olarak döngüsel ekonomi tanımlanmaktadır (Commission, 2015:4). Döngüsel ekonomi, yeşil insan kaynakları yönetimi ve "sıfır atık" çabası, çevresel zorlukları ele almada önemli yaklaşımlar olarak son 10 yılda çok fazla ilgi görmüştür. Dahası, piyasa talebi, rakip taahhüdü veya döngüselliğe yönelik teknik destek gibi dış değişkenlerden etkilenmeden, yeşil insan kaynakları yönetimi döngüsel bir ekonomiye geçişe yardımcı olmaktadır. İşletmeler bu değişim için çok önemlidir ve giderek artan sayıda kuruluş atık azaltma hedeflerini içeren sürdürülebilirlik taahhütlerinde bulunmuştur. Yeşil işe alım, yeşil eğitim ve katılım ve yeşil performans yönetimi ve ödüllendirme dahil olmak üzere çeşitli yeşil insan kaynakları yönetimi tekniklerinin tümü, bir kuruluşun başarısı üzerinde benzersiz bir etkiye sahiptir. Sürdürülebilir tüketim ve üretim araçları, hem döngüselliğin hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başarılmasının destekçileri olarak gösterilmiştir. Sözkonusu uygulamalar arasında yeşil çalışanların güçlendirilmesi ve katılımı, yeşil teşvik ve tazminat, yeşil performans yönetimi ve değerlendirmesi, yeşil eğitim ve geliştirme ve kurumsal kültürün yeşil yönetimi yer almaya başlamıştır. Ancak, yeşil insan kaynakları yönetiminin daha döngüsel bir ekonomiye geçişte yardımcı olabileceğini ortaya koymuştur (Hosain ve Rahman, 2016:55).

3. Döngüsel Sürdürülebilir Ekonomi Kapsamında Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi Teknikleri

3.1. Personel Seçimi ve İşe Alma

Araştırmalara göre, iş başvurusunda bulunanlar sıklıkla çevresel sürdürülebilirlik için kurumsal strateji hakkında bilgilendirilir ve bir pozisyonu kabul edip etmemeye karar verirken bunu dikkate almaktadırlar (Stringer 2010:114). Yeşil insan kaynakları stratejisini, "sıfır kağıt, sıfır yakıt" politikasına uygun olarak çalışanların entegrasyonu yoluyla etkili bir şekilde uygulamak, yeşil işe alım ve seçim sürdürülebilir prosedürlere dayanmaktadır (Saini ve Shukla 2016:196). Başka bir deyişle, sürdürülebilirlik ve koruma ilkelerine aşina olan yetenekleri işe almak "yeşil işe alım" olarak bilinmektedir (Bangwal ve Tiwari 2015:246). Ayrıca kuruluş içinde sürdürülebilir bir performans yönetimi stratejisinin etkili bir şekilde benimsenmesi, yeni işe alınanların böyle bir yaklaşımı destekleyen teknikler konusunda şirket yönetimlerinin farkındalıklarına bağlıdır (Wehrmeyer, 2017:33). Çevrimiçi bir reklam, yeşil işe alım sürecinin başlangıcını oluşturabilmektedir. Adayların ön seçim sürecinde seyahat için kullanılan kağıt ve benzin miktarını azaltmak için çevrimiçi başvurular teşvik edilerek görüşmeler de telefonla veya video aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Seçim sürecinde görüşme sorularını oluşturmak için kullanılan iş tanımları, sorumlu davranış özelliklerini içerir (Saini ve Shukla 2016:198). Ön seçim aşamasında, İK yöneticileri özellikle işe başvuran adayın çevresel sorumluluk konusunda ne kadar bilinçli olduğunu da değerlendirebilir. Sonuç olarak, sürdürülebilir bir performans yönetim planının uygulanmasının etkinliği, işyerinde sürdürülebilirliği tanımlayan ve bir ölçüt olarak kullanılabilen istihdam tanımları tarafından belirlenecektir (Mandip

2012:248).

3.2. Eğitim ve Büyüme

Eğitim, ikinci en önemli yeşil İK bileşenidir. Üretkenlik açısından, asıl zorluklar yaratıcılık ve gelişim konularıyla ilgilidir. Doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş, istihdam transferlerine yol açacaktır ve bu transferleri desteklemek için eğitime yoğun bir şekilde yatırım yapmak çok önemlidir. Başka bir deyişle, teknik ve yönetim uzmanlığı, işletmelerde yeşil projelerin etkili bir şekilde uygulanması için gereklidir (Upadhayay ve Alqassimi'ye, 2018:65). Teknik beceriler, iş yetenekleri, yeşil meslekler için gereklidir çünkü insan faaliyetinin çevreye verdiği zararı izlemeye, önlemeye ve düzenlemeye yardımcı olurlar.

Bilgi, uzmanlık, beceriler ve tutumlar aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmayı benimseyerek kaybı tersine çevirmek için çalışanları çevresel sorunların çözümüne dahil etmek çok önemlidir (Zoogah 2011:121). Örneğin, Nestlé, çalışanlarının alkol tüketim şeklini iyileştirmek için Mayıs 2019'da yeni bir girişim olan CleanCup ile ortaklık kurdu. Tek kullanımlık bardakların kullanımını ortadan kaldırmak, CleanCup'ın hedefi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla makineler kurmuşlardır. Makinenin kullanımı kolaydır; bir avro yatırdıktan sonra müşteri, üzerinde şirketin amblemi bulunan temiz bir bardak alır. İçeceğini bitirdikten sonra bardağını makineye geri koyar, parasını geri alır ve sistem genellikle bardağı yerinde temizler. Yeşil bir eğitim politikasının etkinliği, teknik ve grup eğitimlerinin yanı sıra, eko-girişimciliği destekleyen katılımcı ve güçlendirici yönetim uygulamalarına bağlı olacaktır.

3.3. Ücretler ve Elde Edilen Yararlar

Bir görevi yerine getirdikten sonra ücret ve yarar yaklaşımı sağlandığında, çalışanların bunu ciddiye alma olasılığı daha yüksektir (Forman ve Jorgensen 2001:80). Şirketler, iş yerinde yeşil becerilerin geliştirilmesini ve kullanımını teşvik etmek için hem parasal hem de parasal olmayan faydalar sağlayabilir. Örneğin, parasal teşvikler çevresel hedeflere veya sonuçlara bağlı ikramiyeler şeklinde olabilir. Parasal olmayan faydalar hediyeler, proaktif iç iletişimler veya kariyer ilerleme beklentileri ile bir çalışanın çevresel sorumluluk düzeyi arasındaki bağlantı şeklinde olabilir (Jabbar ve Abid 2014:274). Bu programlar geri dönüşüm faaliyetlerinin ötesine geçmektedir. Gönüllü olarak evden çalışma veya esnek çalışma saatlerini benimsemeyi gerektirebilir; bu da kirlilik düzeylerini düşürmeye yardımcı olur. Sonuç olarak, ücretlendirme ve yan haklar, yeşil bir İK stratejisini ilerletmek ve şirketin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmak için hala bir başka güçlü araçtır (Milliman ve Clair 1996:61). Bu nedenle, doğru yeşil işe alım, bir yönetim politikasının ilk adımı olacaktır.

SONUÇ

Döngüsel ekonomi, yeşil insan kaynakları yönetimi ve sıfır atık çabası, çevresel zorlukları ele almada önemli yaklaşımlar olarak son yıllarda hızla gelişmektedir. Ayrıca piyasa talebi, rekabet veya döngüselliğe yönelik teknik destek gibi dış değişkenlerden etkilenmeden, YİKY, döngüsel bir ekonomiye geçişe yardımcı olmaktadır. YİKY bir organizasyonun döngüsel ekonomide ne kadar iyi performans gösterdiğini ortaya koyarak olumlu bir fark yaratmaktadır. Ayrıca YİKY faaliyetleri yalnızca işe alımın ve katılımın

döngüsel performans üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu gözlenmektedir. Ancak eğitim konusu döngüsel ekonominin büyümesiyle çok ilişkili bulunmamaktadır. Bunun nedeni, döngüsel ekonomi kavramlarının ve uygulamalarının hala başlangıç aşamasında olması ve organizasyonun henüz personelin döngüsel ekonomideki becerilerini ve uzmanlıklarını geliştirmek için eğitim modüllerinin tasarlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, döngüsel ekonomiye geçişte yardımcı olacak eğitim programlarına daha fazla odaklanılmalıdır. Yeni çalışanlar için eğitim programları, çalıştıkları şirketlerin yeşil kültürüne entegrasyonlarına yardımcı olmak için yapılandırılabilir. Yeşil kültürün bilincinde olan çalışan; ayrıca çevre eğitiminin ve çevre etiğinin çevresel performans üzerindeki etkisinin bilincinde olmaktadır. Ayrıca yeşil eğitimin, bir kuruluşun yeşil inovasyonunu ve çalışanların da iş memnuniyetini artırdığını göstermiştir.

KAYNAKLAR

Bangwal D, Tiwari P, Chamola P (2017) Green HRM, work-life and environment performance. Int. J Environ Workplace Employment 4(3):244–268

Comission, European. (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions—closing the loop—an EU action plan for the Circular Economy, 4-11.

Çelik, A., ve Şimşek, M. Ş. (2013). Yönetim ve organizasyon. Eğitim Yayınevi

Forman M, Jorgensen MSG (2001) The social shaping of the participation of employees in environmental work within enterprises-experiences from a Danish context. Tech Anal Strat. Manag 13(1):71–90

Geissdoerfer M, Savaget P, Bocken NM, Hultink EJ (2017) The circular economy–a new sustainability paradigm? J Clean Prod 143:757–768

Geylan, R. (2008). İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları

Güner, U. (2020). Çevresel sürdürülebilirlik. Trakya Üniversitesi Fen Fakültesi Yayını.

Hosain, S., and Rahman, M. D. (2016). Green Human Resource Management: A Theoretical Overview. IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM),18(6), 54-59.

Jabbar MH, Abid M (2014) GHRM: motivating employees towards organizational environmental performance. MAGNT Res Rep 2(4):267–278

Kaçamak, H ve Uygun, Ö. (2022). Yeşil Yönetim Modeli Önerisi, Sürdürülebilir Çevre Dergisi, 60-65

Karakuş, G. ve Erdirençelebi, M. (2018), İşletmelerin Yeşil Yönetim Algılarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi,681-704

Mandip G (2012) Green hrm: people management commitment to environmental sustainability. Res J Recent Sci 1:244–252

Marrucci, Marrucci L, Daddi T, Iraldo F (2021) The contribution of green human resource management to the circular economy and performance of environmental certified organization. J Clean Prod. 319:128859

Mehta, K., and Chugan, P. K. (2015). Green HRM in Pursuit of Environmentally Sustainable Business. Universal Journal of Industrial and Business Management, 3(3), 74-81.

Mert, G (2021). Döngüsel Ekonomi Kapsamında Yeşil Yönetim, Nobel Yayıncılık

Milliman J, Clair J (1996) Best environmental HRM practices in the US. In: Wehrmeyer W (ed) Greening people, human resources and environmental management. Greenleaf Publishing, Sheffield

Öselmiş, M. (2020).Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları: Literatür Taraması ve Bir Ölçek Uyarlama Çalışması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 18-35

Özcan, Ü. (2021). Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ÇOMÜ Lisansüstü Eğiim Enstitüsü

Saini P, Shukla KK (2016) Green recruitment: a new tool of cost cutting (conceptual study). Int J. Sci Innov Res 4(1):195–198

Shah, M. (2019). Green human resource management: Development of a valid measurement scale. Business Strategy and the Environment.

Stringer L (2010) The green workplace: sustainable strategies that benefit employees, the environment, and the bottom line. St. Martin's Press, New York

Upadhayay S, Alqassimi O (2018) Transition from linear to circular economy. Westcliff Int J Appl. Res 2(2):62–74

Wehrmeyer W (1996) Greening people: human resources and environmental management. Greenleaf, Sheffield

Zoogah DB (2011) The dynamics of green HRM behaviors: a cognitive social information processing approach. Ger J Hum Resour Manag 25(2):117–139

The Legal Status of the Caspian Sea

Gulnar Bayramova[56]

Prof. Dr. Ahmet Uçar[57]

Abstract

The Caspian Sea, the world's largest enclosed inland body of water, is the subject of significant legal and geopolitical debate. This paper analyzes the legal status of the Caspian Sea, focusing on historical and contemporary approaches by coastal states—Russia, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan. The research employs a qualitative methodology based on a comprehensive literature review and comparative analysis, focusing on existing legal frameworks, historical treaties, and recent agreements. The study also examines the implications of the 2018 Aktau Convention, which sought to address longstanding disputes over the Caspian Sea's status. Historically, bilateral treaties between Iran and the Soviet Union dominated the legal landscape. However, the dissolution of the Soviet Union introduced new complexities, with newly independent states asserting their rights. The legal status of the Caspian Sea continues to evolve, influenced by geopolitical interests and regional cooperation efforts. The study underscores the importance of continued dialogue and negotiation to achieve a comprehensive and lasting legal resolution. The findings contribute to the broader understanding of international law and regional geopolitics, highlighting the Caspian Sea as a critical area of study.

Keywords: Caspian Sea, legal status, Aktau Convention, regional geopolitics, resource division
JEL Codes: K3 K32, K33, F53
Anahtar Kelimeler: *Döngüsel Ekonomi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Gelişmekte Olan Ülkeler, Küreselleşme, Ekonometrik Analiz*
Jel Kodları: *E22, F21, C41, C53, Q20*

Introduction

The Caspian Sea, located in Central Asia, stands as the world's largest inland body of water, both in surface area and volume, bordered by Russia, Kazakhstan, Turkmenistan, Iran, and Azerbaijan. Renowned for its substantial oil and gas reserves, fisheries, and unique ecosystem, this saltwater expanse spans approximately 371,000 square kilometers without natural connections to other seas or oceans, save for river or canal networks. Divided into the Northern, Middle, and Southern Caspian regions based on relief and hydrological features, it has historical ties to the Black and Baltic Seas, now linked by the Volga-Don Canal and Volga-Baltic Waterway. Its shores extend approximately 1,200 kilometers from north to south, with a width ranging from 210 kilometers to 490 kilometers from east to west.

The dissolution of the Soviet Union marked a pivotal moment for the region, opening the rich energy resources of Central Asia to the international market and attracting foreign countries and multinational corporations. This shift rapidly reshaped the geo-economic and geopolitical landscape, transforming the region's energy reserves and strategic plans into international focal points. Prior to this, the Soviet Union had largely monopolized the utilization of energy resources in the Caspian Basin and Central Asia. However, following its dissolution, the previously unexplored energy reserves of the Caspian Sea became available for investment, leading to the discovery of substantial oil and gas reserves (Onal-Kilicbeyli et al., 2021: 7).

[56] Manisa Celal Bayar University, Master's Program in Political Science and International Relations, gulnarbayramovabusiness@gmail.com
[57] Manisa Celal Bayar University, Department of Political Science and International Relations, ahmet.ucar@cbu.edu.tr

The Caspian basin, one of the oldest oil-producing regions globally, holds significant global energy importance due to its vast hydrocarbon reserves, providing substantial wealth to the countries bordering it. The US Energy Information Administration (EIA) estimates that the Caspian basin contains approximately 48 billion barrels of oil and 292 trillion cubic feet of natural gas in proven and probable reserves. A significant portion, about 75 percent of the oil and 67 percent of the natural gas reserves lie within 100 miles of the seacoast (EIA, 2013).

Caspian Sea's vast oil and gas reserves, concentrated between Azerbaijan's Absheron Peninsula and Turkmenistan's Per-Balkan region, remain underdeveloped despite their potential. Russia and Turkmenistan have prioritized other energy sources or conducted limited exploration, while Iran's cautious approach to deep-water extraction has delayed its efforts. These factors have hindered the full utilization of the Caspian Sea's energy resources (Merdan & Kahraman, 2020: 438).

The legal status of the Caspian Sea, once not a contentious issue, became a focal point after 1991. Before this period, the sea, bordered only by Iran and the Soviet Union, was predominantly under Soviet control. However, the post-Cold War era witnessed the emergence of new states in the region, increasing the number of littoral states on the Caspian Sea to five. This shift, coupled with the region's substantial energy reserves, sparked disagreements among stakeholders eager to maximize their access to the sea's resources. Resolving these disputes became crucial for determining the future exploitation of many offshore fields in the region (Kim & Eom, 2008: 94).

Continuing the exploration of the Caspian Sea's legal status, this paper aims to analyze the historical and contemporary approaches of coastal states, focusing on Russia, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan, while also evaluating the implications of the 2018 Aktau Convention in resolving longstanding disputes, highlighting the need for continued diplomatic efforts and cooperation for effective governance and sustainable management of the region's resources.

1. Historical Evolution of The Caspian Sea's Legal Status

1.1. The Legal Status of the Caspian Sea from 1723 to 1991

The issue of sovereignty in the Caspian Sea has been resolved through bilateral agreements with Iran since the time of Peter the Great. It was regulated by the treaties of Saint Petersburg (1723), Rasht (1731), Gulistan (1813), and Turkmenchay (1828). However, there was no concept or understanding of the "legal status of the Caspian" in these treaties. With the initial treaties, Russia gained significant privileges in the Caspian Sea (or Russia obtained these privileges based on its military power), and with the last two treaties, the Caspian Sea had become Russia's internal water basin. As a result of the final treaties (1813, 1828), the right to maintain a military fleet in the Caspian Sea was granted exclusively to Tsarist Russia (Hajizada, 2018: 352).

With the Treaty of Rasht in 1732, Russia returned the lands in the south of the Caspian that it had occupied following the wars of 1722 and 1723, in exchange for the right for its ships to freely navigate the Caspian Sea and to maintain unrestricted commercial relations with Iran (Hasanov, 2016: 39). Thus, discussions regarding the legal status of the Caspian Sea and the regulation of the regime there have a history of nearly 300 years.

The first division of the Caspian Sea between Iran (Kashar dynasty) and Russia occurred in 1881 and established the border between Hasankuli (Turkmenistan) and Astara (Azerbaijan). This agreement limited Iran's influence to a narrow area in the southern Caspian Sea and forfeited any claim to the northern region. Although the agreement outlined sovereignty and navigation rules for the Caspian Sea, it did not finalize its full

legal status (Qasimli, 2015: 369).

Despite the declaration of Azerbaijan's independence and its de facto recognition by several countries as the Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920) following the collapse of the Russian Empire in 1917, the legal status of the Caspian Sea remained undetermined; this uncertainty persisted even after Bolshevik Russia occupied Azerbaijan in 1920, leaving the Azerbaijan SSR formally independent as a Caspian littoral state, but without a resolved legal status for the Caspian Sea (Qasimli, 2015: 370).

The legal status of the Caspian Sea received more attention in the Russo-Iranian treaty signed in Moscow on February 26, 1921. Article 3 of the treaty states that both parties agree to recognize the border established by the 1881 boundary commission as the maritime boundary between Iran and Russia, maintaining it as inviolable. This boundary, the Astara-Hasankuli waterline, was reaffirmed. Additionally, the treaties between Iran and the USSR in 1935 and 1940 emphasized the Caspian Sea as a shared Soviet-Iranian sea, shifting its status from a "Russian internal water body" to a "Soviet-Iranian internal water body" (Hajizada, 2018: 353).

During the USSR era, economic zones in the Caspian Sea were demarcated between the republics, with Azerbaijani oil workers leading industrial-scale oil and gas production since the 1940s, laying the foundation for the 1970s midline division into national sectors agreed by Russia, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan (Qasimli, 2015: 372).

In 1982, the Soviet Union and Iran delineated their borders along the Astara- Hasankuli line in the "Law on the State Border of the USSR," which was officially recognized on Soviet maps (Hajizada, 2018: 353). However, these agreements did not provide a clear solution to the legal status of the Caspian Sea or define precise boundaries for the use of its seabed, surface, and resources.

1.2. The Legal Status of the Caspian Sea from 1991 to 2018

The emergence of new states in the Caspian basin after 1991 heightened the necessity to define the legal status of the Caspian Sea, with talks from 1991 to 1994 concentrating on this matter, followed by intensified negotiations from 1995 to 1998 (Hajizada, 2018: 355).

The issue of the Caspian Sea's international legal status was raised by the Azerbaijan Republic delegation at a conference in Tehran in September-October 1992, where participating delegations aimed to determine joint areas of activity, agreeing on the need to create six specialized committees, including one dedicated to the Caspian Sea's international legal status (Qasimli, 2015: 374).

The Caspian Sea's legal status has sparked geopolitical contention among the five littoral states and Western powers, notably the U.S., due to its strategic transit role, rich biodiversity, and vast hydrocarbon reserves. In October 1994, Azerbaijan, Kazakhstan, and Russia proposed a draft convention in Moscow. Azerbaijan advocated for treating the Caspian as a border lake divided into national sectors, while Kazakhstan suggested classifying it as a closed sea. However, Russia and Iran opposed these approaches, as they would require applying the UN Convention on the Law of the Sea and delimiting boundaries, prompting further negotiations (Qasimli 2015: 378).

This has precipitated a heightened geopolitical struggle, exemplified by Azerbaijan's 1994 signing of the Contract of the Century, prompting Western oil companies to prepare for active exploitation of the sea's resources, while Russia has sought to assert its interests in the region (Hajizada, 2018: 355).

After signing the "Contract of the Century," on December 5, a few months later, the Russian Federation sent a document to the UN General Assembly titled "Russia's Position on the Legal Regime of the Caspian Sea," expressing dissatisfaction not only to the UN but

also to the British government and other states participating in the contract, advocating for the Caspian Sea's legal status to be determined through negotiations among the five Caspian states (Qasimli, 2015: 379).

In 1995, the Caspian littoral states began discussing the sea's legal status, starting with the Ashgabat conference, where all but Azerbaijan agreed to a 25-mile fishing zone and a 12-mile territorial sea, based on the equidistance principle. At the Almaty conference later that year, Russia opposed dividing the sea into national sectors, advocating joint use and requiring unanimous consent for resource exploitation to prevent unilateral actions (Qasimli, 2015: 380-381).

Starting in 1999, the focus shifted to resolving the status, leading to the signing of agreements between Russia and Kazakhstan in 1998, as well as between Azerbaijan and Kazakhstan in 2001, regarding the delimitation of the northern part of the seabedand a trilateral agreement in 2003 between Russia, Kazakhstan, and Azerbaijan on the delimitation of the seabed, which legalized the legal status of over 60% of the marine reserves in a trilateral format, along with the signing of the "Framework Convention on the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea" in the same year (Hajizada, 2018: 355).

Following these developments, it should be noted that the resolution of the status issue has been primarily driven by the summits of the Caspian littoral states, with the first summit in 2002 (Ashgabat Summit) proposing a formula for dividing the sea, and subsequent summits in 2007 (Tehran Summit), 2010 (Baku Summit), and 2014 (Astrakhan Summit) focusing on various aspects such as security, military presence, and cooperation, culminating in agreements on sovereign rights, demilitarization, and peaceful coexistence (Hajizada, 2018: 356).

2. Coastal States' Approaches to the Legal Status of the Caspian Sea

The Caspian Sea, situated in Eurasia, holds the distinction of being the world's largest enclosed body of water and the largest saltwater lake unconnected to the oceans. Throughout the Soviet era, issues concerning the Caspian Sea were primarily negotiated between Iran and the Soviet Union, as it bordered only these two countries. However, since the dissolution of the Soviet Union in 1991, the geopolitical landscape has transformed, leading to an increase in the number of littoral states surrounding the Caspian Sea to five. This change has significantly complicated the resolution of the Caspian Sea's legal status, with the rise in claimants resulting in disputes over how the sea should be divided—whether treated as a sea, a lake, or according to new principles.

2.1. Russia's Influential and Varied Stances

In determining the status of the Caspian Sea, the state most likely to be influential due to historical, strategic, political, and economic reasons is the Russian Federation, which has occasionally brought this issue to the United Nations. Specifically, Russia has criticized Azerbaijan and Kazakhstan's oil agreements with multinational companies at the UN (Çolakoğlu, 1998: 111).

The Russian Federation, the most influential state in determining the legal status of the Caspian Sea, has adopted four different stances. The first stance is the common use of the water column and seabed beyond 10 or 20 nautical miles from the shoreline. In this context, Russia argues that the legal status of the Caspian Sea was determined by agreements between the Soviet Union and Iran, where the exclusive sovereignty area was limited to a 10-nautical-mile zone reserved for fishing, while the waters beyond that zone were open to common use, allowing the coastal states to benefit from them equally (Terzioğlu, 2008: 36).

The second stance of Russia is the common use of the Caspian Sea beyond the 45- mile coastal strip. In this proposal from 1996, Russia suggested that each coastal state should have a 45-mile exclusive economic zone and that reserves beyond this limit should be left for the common use of the five coastal states (Çolakoğlu, 1998: 110).

The third stance of Russia is evident in the 1998 agreement with Kazakhstan, where they divided the Caspian Sea's seabed according to the "equidistance" principle and left the water area for common use. This agreement did not make any provisions regarding the national sectors that the coastal states would have over the Caspian Sea (Çolakoğlu, 1998: 110-111).

Russia's fourth stance is evident in the 2003 agreement with Kazakhstan and Azerbaijan, where the Caspian Sea's seabed was divided according to the "equidistance" principle, and regulations were made regarding exclusive economic zones and national sectors. This agreement resolved the width of the exclusive economic zones by drawing a median line parallel and equidistant to the coastlines of the coastal states, and the length of the exclusive economic zone was calculated proportionally along the shores of the Caspian Sea by dividing it into national sectors (Joyner & Walters, 2006: 190-191).

2.2. Iran's Assertive Stand for Equality and Consent

Iran, advocating for the principle of equality, insisted on the application of the provisions of agreements signed between Iran and the Soviet Union in 1921, 1935, and 1940 until the Caspian Sea's status could be determined. According to these earlier agreements, the Caspian Sea was considered a Soviet-Iranian sea. However, during that period, the agreements between Iran and the Soviet Union did not address issues such as the utilization of the seabed and surface or the preservation of the ecosystem (Hajizada, 2018: 358).

Until 1998, Iran supported Russia's view on the legal status of the Caspian Sea. However, after the Russia-Kazakhstan agreement, which divided the seabed based on the principle of "equidistance" and left the water area for joint use, Iran's position diverged from that of Russia. On July 8, 1998, Iran, along with Turkmenistan, issued a statement rejecting the Russia-Kazakhstan agreement and protested at the United Nations. In this protest, Iran asserted that the Caspian Sea could not be divided without the consent of all five littoral states and emphasized that until a new agreement on the legal status of the Caspian Sea was reached, the coastal states remained bound by the February 26, 1921, Moscow Friendship Treaty and the March 25, 1940 Tehran Treaty between the Soviet Union and Iran (Çolakoğlu, 1998: 112).

In 2003, Iran opposed the Russia-Azerbaijan-Kazakhstan Agreement concerning the northern Caspian Sea, asserting that this agreement was invalid and advocating for a five-party agreement among the littoral states. Alongside Turkmenistan, Iran subsequently signed the Tehran Agreement, which called for the division of the Caspian Sea according to the 1982 UNCLOS, thereby forming an alliance against the northern Caspian agreement (Terzioğlu, 2008: 40-41).

2.3. Azerbaijan's Stance: From "Lake" to "National Sectors"

After the collapse of the Soviet Union, Azerbaijan, the most active littoral state in the Caspian region, emerged as the new political and economic center, notably attracting Western investment in its energy resources while also holding a significant position alongside the Russian Federation in the status discussions. Initially, Azerbaijan referred to this body of water as a "lake," with frequent articles and official statements supporting this view, believing that if the Caspian were recognized as an international lake, it would be more advantageous for dividing it into national sectors, but eventually shifted its stance due

to Russia and Iran's insistence on the "joint use" of the Caspian resources, aiming to exclude the Caspian from the scope of the Law of the Sea Convention and rely solely on the 1921 and 1940 treaties (Oğan, 2005).

In the 1990s, Azerbaijan proposed dividing the Caspian Sea into five national sectors based on the median line, advocating for the waters and seabed to be entirely divided into sovereign areas governed by each nation's laws, and alternatively suggested granting the Caspian "open sea" status under the 1982 UN Convention on the Law of the Sea, which would provide each littoral state with 12 nautical miles of territorial waters, a continental shelf of at least 200 nautical miles, and a 200-nautical-mile exclusive economic zone (Çolakoğlu, 1998: 109).

Azerbaijan took a significant step compared to other coastal countries in the region by enshrining its national sectors in its constitution, securing its national sector under constitutional protection, as stated in Article 11 of the Azerbaijani Constitution adopted on November 12, 1995, which declares Azerbaijan's territory as a single, inviolable, and indivisible entity, including its internal waters, the Azerbaijani sector of the Caspian Sea, and its airspace, thus affirming Azerbaijan's territorial integrity (Oğan, 2005).

From Azerbaijan's perspective, the crucial point is not whether the Caspian is recognized as a lake or a sea, but that it is divided into national sovereign areas where coastal countries can exercise exclusive rights; however, until the Caspian's legal status is definitively determined, Azerbaijan advocates for each coastal state to exploit the oil and gas reserves within its own region and viewed the agreement signed by Russia and Kazakhstan on July 6, 1998, which divided the Caspian seabed, as a positive development, while reiterating that the entire water body above the seabed should also be divided into national sectors (Çolakoğlu, 1998: 109).

Azerbaijan joined an agreement in 2001 with Russia and later Kazakhstan regarding the northern part of the Caspian Sea, and in May 2003, the agreement it signed with Russia and Kazakhstan on dividing the seabed formalized the agreement in the northern part of the Caspian into an official three-party accord (Terzioğlu, 2008: 38).

2.4. Turkmenistan's Diplomatic Maneuvering and Claims

On the other hand, Turkmenistan, like Azerbaijan and Kazakhstan, supported the division of the Caspian Sea into sectors and was the first country to adopt a law defining its territorial waters, 12 nautical miles of coastal waters, and an exclusive economic zone. Subsequently, the littoral states shifted to a position supporting the principle of shared sovereignty, backing Russia's and Iran's stance, until an agreement on the legal status of the Caspian Sea could be reached (Abilov, 2013: 57).

On February 27, 1997, Kazakhstan and Turkmenistan issued a declaration stating that, until the neighboring states agreed on a new status for the Caspian Sea, they had agreed to divide the Caspian into sectors along the median line based on the Soviet- era divisions. However, the principle of the median line outlined in the declaration was not finalized with an agreement (Terzioğlu, 2008: 43).

Despite the lack of a five-party agreement in the Caspian Sea following the 1998 Kazakhstan-Russia, 2001 Russia-Azerbaijan, and 2001 Azerbaijan-Kazakhstan treaties, as well as the subsequent 2003 Russia-Kazakhstan-Azerbaijan treaty, the northern littoral states of Russia, Kazakhstan, and Azerbaijan have reached a consensus on the exploitation of the seabed based on the "median line" principle, a regime opposed by the southern littoral states of Iran and Turkmenistan, thereby highlighting the emergence of two differing viewpoints in the northern and southern regions of the Caspian Sea (Terzioğlu, 2008: 44).

2.5. Kazakhstan's Position: Sharing the Seabed, Common Water Use

Until February 1998, Kazakhstan aligned its stance on the Caspian Sea's status with Azerbaijan, defining it as a closed sea and endorsing the application of the 1982 UN Convention on the Law of the Sea (Hasanov, 2016: 70). When comparing the views of Kazakhstan and Azerbaijan, Azerbaijan advocates for the complete division of the Caspian Sea into national sectors, while Kazakhstan favors the sharing of the seabed and the common use of the waters of the Caspian Sea outside of a specific exclusive jurisdiction area (Gökay, 1998: 58).

The slight difference in stance between Kazakhstan and Azerbaijan facilitated Kazakhstan's signing of an agreement with Russia in July 1998, where the agreement envisioned the division of the seabed while keeping the water column and surface under shared use, indicating Kazakhstan's consideration of the Caspian Sea as a border lake by accepting the shared use of the water column (Çolakoğlu, 1998: 111).

Following the signing of a Protocol in 2002 by Kazakhstan and Russia regarding the 1998 Agreement, Kazakhstan reached a similar agreement with Azerbaijan in 2001,resulting in a compromise in the northern part of the Caspian Sea, with the May 2003 agreement on the division of the seabed by Russia and Azerbaijan formalizing the trilateral nature of the compromise in the northern part of the Caspian Sea (Terzioğlu, 2008: 39). Thus, Kazakhstan, the Russian Federation, and Azerbaijan have agreed on the division of the Caspian Sea's seabed into national sectors.

3. The 2018 Aktau Convention

The resolution of the Caspian Sea's status has been primarily driven by summits among the littoral states, starting with the 2002 Ashgabat Summit (Turkmenistan), which proposed a division formula. Subsequent summits in 2007 (Tehran Summit, Iran), 2010 (Baku Summit, Azerbaijan), and 2014 (Astrakhan Summit, Russia) focused on security, military presence, and cooperation. It resulted in agreements on sovereign rights, demilitarization, and peaceful coexistence (Hajizada, 2018: 356). The parties reached a definitive agreement in 2018 during the fifth summit of the Caspian heads of state held in Aktau, where they signed a new Convention on the Status of the Caspian Sea (Abilov et al., 2020: 240).

The 2018 Aktau Convention marked a significant milestone in the legal status of the Caspian Sea, ending nearly three decades of negotiations and uncertainties related to the exploitation of the region's resources (Kadir, 2019: 399). This convention was signed by the Presidents of Azerbaijan, Iran, Kazakhstan, Russia, and Turkmenistan, solidifying a framework for cooperation and delineating the rights and responsibilities of the littoral states (Rozhkov, 2021: 492). The agreement aimed to address the deficiencies in the management of this water area present in the previous Soviet-Iranian agreements of 1921 and 1940, which were still in force but had become outdated (Abadikhah, 2023: 444).

The Aktau Convention creates a unique legal framework for the Caspian Sea, combining elements of international maritime and maritime law to address its specific characteristics. While not categorizing the Caspian Sea as a lake or a sea, the Convention defines geographical boundaries (Article 1), emphasizes cooperation and sovereignty among littoral states (Articles 2 and 6), and outlines maritime zones, including 15-nautical-mile territorial waters (Article 7), with boundaries set by agreement. It regulates ship passage (Article 11), jurisdiction over ships and structures (Article 12), scientific research (Article 13), and environmental protection (Article 15). Resolving long-standing legal ambiguities, the Convention promotes sustainable resource use, environmental conservation, and regional cooperation (Convention on the Legal Status of the Caspian Sea, 2018).

The Aktau Convention's resolutions regarding the delimitation of territorial waters between Azerbaijan and Turkmenistan, among others, are not explicitly detailed in the text.

Further interpretation is required to understand the extent to which the Convention resolves disagreements between the littoral states, especially those concerning these specific boundaries.

Conclusion

The Caspian Sea, the world's largest closed inland body of water, has a complex and contentious legal status shaped by the historical context and the competing interests of the five coastal states - Russia, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan. Before 1991, the Caspian Sea was largely controlled by the Soviet Union and Iran through a series of bilateral treaties. However, the dissolution of the Soviet Union brought with it new claimants and disputes over the division of the sea's considerable energy resources.

A careful analysis of the legal status of the Caspian Sea has been carried out throughout the paper, shedding light on historical and current approaches to coastal states and the impact of the 2018 Aktau Convention. The 2018 Aktau Convention marked a turning point, creating a hybrid legal framework that combines elements of maritime and maritime law.

The findings highlight the evolving nature of the legal status of the Caspian Sea, which is influenced by geopolitical interests and regional cooperation efforts. This study emphasizes the need for ongoing dialogue and negotiation. It contributes significantly to the broader understanding of international law and regional geopolitics by highlighting the Caspian Sea as a critical area of research.

Future research should focus on assessing the practical implementation of the Aktau Convention, including its effectiveness in resolving disputes between riparian states, its broader implications for regional security and economic development, and its role in promoting sustainable resource management of the Caspian Sea. Finally, understanding the evolving geopolitical dynamics and regional cooperation promoted by the Aktau Convention offers significant opportunities for future studies.

References

Abadikhah, M. (2023). The straight baselines under the Convention on the legal status of the Caspian Sea: Iran's approach. *Kutafin Law Review, 10*(2), 437–454.

Abilov, S., Mahmudlu, C., & Abdullayev, N. (2020). Convention of 2018 on the legal status of the Caspian Sea and delimitation dispute between Turkmenistan and Azerbaijan. *Insight Turkey*, 22, 229–250.

Abilov, Ş. (2013). Hazar'ın hukuki statüsü. *Hazar Raporu*, 47–56.

Boban, D., & Lončar, K. (2017). Geopolitical consequences of resolving the legal status of the Caspian Sea: Security and energy aspects. *Hrvatski Geografski Glasnik/Croatian Geographical Bulletin, 78*(2), 77–100.

Convention on the Legal Status of the Caspian Sea. (2018). *President of Russia*. Retrieved May 21, 2024, from http://www.en.kremlin.ru/supplement/5328

Çolakoğlu, S. (1998). Uluslararası hukukta Hazar'ın statüsü sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53*(1), 107–122.

Gasımlı, M. (2015). IV fəsil: Xəzər dənizinin hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi istiqamətində diplomatik fəaliyyət. In *Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991–2003) I. Hissə* (pp. 368–423). Bakı: Mütərcim.

Gökay, B. (1998). Caspian uncertainties: Regional rivalries and pipelines. *Perceptions, 3*(1), 49–66.

Hajizade, E. M. (2018). Xəzər hövzəsi regionu ölkələrinin iqtisadiyyatlarının xüsusiyyətləri. In *Dünya iqtisadiyyatı və Azərbaycan: dərslik* (pp. 345–370). Bakı: Letterpress.

Hasanov, A. (2016). Xəzərin hüquqi statusu: problemin tarixi, müasir geosiyasi yanaşmalar

və Azərbaycanın geoiqtisadi maraqları. In *Xəzər-Qara Dəniz Hövzəsi və Cənubi Qafqazın Geoiqtisadiyyatı: Azərbaycanın enerji siyasəti* (pp. 39–80). Bakı: Zerdabi LTD, MMC.
International-U.S. Energy Information Administration (EIA). (2013). Caspian Sea region, regional analysis brief. Retrieved May 18, 2024, from https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea
Joyner, C., & Walters, K. Z. (2006). The Caspian conundrum: Reflections on the interplay between law, the environment and geopolitics. *The International Journal of Marine and Coastal Law, 21*(2), 173–216.
Kadir, R. A. (2019). Convention on the Legal Status of the Caspian Sea. *International Legal Materials, 58*(2), 399–413.
Kim, Y., & Eom, G. H. (2008). The geopolitics of Caspian oil: Rivalries of the US, Russia, and Turkey in the South Caucasus. *Global Economic Review, 37*(1), 85–106.
Merdan, A. S., & Kahraman, F. E. (2020). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(21), 434–468.
Oğan, S. (2005). Yeni global oyun ve Hazar'ın statüsü. *TÜRKSAM*. Retrieved May 20, 2024, from https://www.turksam.org/detay-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu
Onal-Kilicbeyli, E. H., Hasan Mikail, E., & Çora, H. (2021). Caspian region: A focus on Azerbaijan – Oil, natural gas, environment, and resource management. *E3S Web of Conferences, 244*, 1–10.
Rozhkov, I. S. (2021). The Convention on the Legal Status of the Caspian Sea: First results. *Post-Soviet Issues, 8*(4), 492–500.
Terzioğlu, S. S. (2008). Hazar'ın statüsü hakkında kıyıdaş devletlerin hukuksal görüşleri. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 3*(5), 26–47.

Qarabağın İnkişafinda Elektron Bank Xidmətlərinin Rolu

Günay Məqalə

Xülasə: Elektron bank xidmətləri Qarabağın iqtisadi və sosial inkişafının stimullaşdırılmasında transformativ rol oynayır. Təhlükəsiz, səmərəli və əlçatan maliyyə həlləri təqdim etməklə bu xidmətlər fərdlər, müəssisələr və müasir bank sistemləri arasında uçurum yaradır. Rəqəmsal ödəniş platformalarının, onlayn bankçılıq və mobil bankçılıq proqramlarının tətbiqi maliyyə inklüzivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır və ucqar ərazilərdə yaşayan sakinlərə fiziki filiallara ehtiyac olmadan əsas bank xidmətlərindən istifadə etməyə imkan verir. Qarabağdakı bizneslər üçün elektron bank xidmətləri əməliyyatları asanlaşdırmaq, pul vəsaitlərinin hərəkətinin idarə edilməsini təkmilləşdirmək və əməliyyat xərclərini azaltmaqla əməliyyatları sadələşdirir. Bu, sahibkarlığı inkişaf etdirir və region iqtisadiyyatının yenidən qurulması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən investisiyaları cəlb edir. Bundan əlavə, e-bankçılıq Qarabağın qlobal və regional bazarlara inteqrasiyası üçün vacib olan real vaxt rejimində transsərhəd əməliyyatları həyata keçirməyə imkan verir. Hökumət nöqteyi-nəzərindən elektron bank xidmətləri şəffaf və səmərəli vergi yığımını dəstəkləyir, saxtakarlığı azaldır və dövlət gəlirlərini artırır. Rəqəmsal maliyyə platformaları həmçinin sosial müavinətlərin, subsidiyaların və pensiyaların bölüşdürülməsinə, əhaliyə vaxtında dəstəyin təmin edilməsinə kömək edir. Elektron bank xidmətlərinin tətbiqi rəqəmsal savadlılığı və texnoloji mənimsəməni təşviq edir, Qarabağ əhalisini rəqəmsal iqtisadiyyatda daha geniş iştiraka hazırlayır. Bölgə yenidən qurulduqca, bu xidmətlər davamlı inkişafın təşviq edilməsində, iqtisadi bərabərsizliyin azaldılmasında və möhkəm maliyyə ekosisteminin təşviqində əsas rol oynayır.

Tədqiqatın məqsədi, Qarabağın inkişafinda elektron bank xidmətlərinin rolunu araşdırmaqdır.

Tədqiqat işində təhlil, sintez və müqayisəli üsullardan istifadə olunmuşdur. İşin elmi nəticələrinə nail olmaq üçün sistemli, proses, resurs və effektiv yanaşmalardan istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qarabağ, electron bank, bank ximdətləri

Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində elektron bank xidmətlərinin inkişafı onun iqtisadi dirçəldilməsi və modernləşdirilməsinin mühüm tərkib hissəsidir. 2020-ci ildə suverenliyin bərpasından sonra Azərbaycan hökuməti iqtisadi artımı stimullaşdıra, investisiyaları cəlb edə və yerli əhalinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdıra bilən infrastruktur və maliyyə sistemlərinin inkişaf etdirilməsini prioritet vəzifə kimi qoyub. Qarabağda elektron bank xidmətlərinin inkişafı regionun iqtisadi yüksəlişi və müasirləşməsi üçün strateji prioritetdir [2]. Bu siyasətin mühüm aspekti infrastrukturun inkişafıdır, çünki o, etibarlı və əlçatan e-bankinq həlləri üçün əsas rolunu oynayır. Hökumət başa düşür ki, güclü texnoloji və kommunikasiya infrastrukturu inkişaf edən rəqəmsal iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək üçün zəruridir. Onun səylərinin bir hissəsi olaraq, elektron bankçılığın

tələblərini ödəmək üçün müasir infrastrukturun qurulmasına əhəmiyyətli investisiyalar yönəldilir. Yüksək sürətli internet bağlantısı həm şəhər, həm də kənd yerləri üçün onlayn bank platformalarına maneəsiz çıxışı təmin edən əsas diqqət mərkəzindədir. Bu əlaqə həm də ucqar regionlarda maliyyə inteqrasiyası üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən mobil bankinq proqramlarının inkişafını dəstəkləyir. Mobil şəbəkənin genişləndirilməsi strategiyanın digər mühüm komponentidir. Təkmilləşdirilmiş mobil əlaqə istifadəçilərə öz smartfonlarından əməliyyatlar həyata keçirməyə, bank xidmətlərinə daxil olmağa və maliyyə institutları ilə əlaqə saxlamağa imkan verir ki, bu da bank işini daha rahat və səmərəli edir. Bu, ənənəvi bank infrastrukturunun məhdud olması səbəbindən bir çox sakinlərin mobil texnologiyadan istifadə etdiyi Qarabağ üçün xüsusilə əlamətdardır. Bundan əlavə, hökumət təhlükəsiz məlumat ötürmə sistemlərinin yaradılmasına üstünlük verir. Həssas maliyyə məlumatlarını qorumaq və elektron bank xidmətlərinə etimadı təmin etmək üçün kibertəhlükəsizlik tədbirləri infrastruktura inteqrasiya olunur. Bu tədbirlərə şifrəli rabitə kanalları və qabaqcıl təhlükəsizlik protokolları daxildir, istifadəçilər və maliyyə institutları arasında inamı artırır. Bu təşəbbüslər vasitəsilə Qarabağ regionda maliyyə inklüzivliyini, iqtisadi inkişafı və texnoloji tərəqqiyə təkan verən davamlı elektron bankçılıq ekosistemi üçün zəmin yaratmağı hədəfləyir.

Qarabağın yenidən qurulması və modernləşdirilməsinə dair strateji baxışının bir hissəsi olaraq Azərbaycan hökuməti bankları və fintech şirkətlərini regiona cəlb etmək üçün bir sıra məqsədyönlü stimullar həyata keçirib. İqtisadi artımın və maliyyə inklüzivliyinin təşviqində elektron bank xidmətlərinin rolunu dərk edərək, bu təşviqlər əlverişli biznes mühiti yaratmaq və maliyyə xidmətlərində innovasiyalara təkan vermək məqsədi daşıyır. Təklif olunan əsas güzəştlərdən biri də Qarabağda fəaliyyət göstərən maliyyə institutları və fintech şirkətləri üçün vergi güzəştləridir. Korporativ vergiləri azaltmaqla və müəyyən maliyyə fəaliyyətlərinə güzəştlər təqdim etməklə hökumət elektron bankçılıq ekosistemində yeni oyunçular üçün giriş maneələrini azaltmağa çalışır. Bu siyasət təkcə yerli və beynəlxalq biznesi cəlb etmir, həm də rəqabəti gücləndirir ki, bu da istehlakçılar üçün daha yaxşı xidmətlərə və daha az xərclərə səbəb olur. Subsidiyalar hökumətin yanaşmasının digər mühüm komponentidir. Elektron bankçılıq əməliyyatları üçün vacib olan infrastruktur və texnologiyaya sərmayə qoyan şirkətlərə maliyyə dəstəyi verilir. Bura mobil proqramların hazırlanması, bankomatların quraşdırılması və təhlükəsiz məlumat mərkəzlərinin yaradılması üçün yardım daxildir. Kiçik müəssisələri yerli əhalinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış innovativ maliyyə həllərini təqdim etməyə təşviq etmək üçün aşağı faizli kreditlər də verilir. Bundan əlavə, hökumət yerli hakimiyyət orqanları ilə qlobal fintech firmaları arasında tərəfdaşlığı fəal şəkildə asanlaşdırır. Bu əməkdaşlıqlar blokçeyn əsaslı ödəniş sistemləri, süni intellektlə idarə olunan maliyyə analitikası və bulud əsaslı bank platformaları kimi qabaqcıl maliyyə texnologiyalarını Qarabağa gətirmək məqsədi daşıyır. Qlobal təcrübədən istifadə etməklə, region effektiv və təhlükəsiz elektron bank xidmətlərini təmin etməklə qabaqcıl texnologiyaların tətbiqini sürətləndirə bilər. Bu təşviqlər vasitəsilə hökumət Qarabağda dinamik və inklüziv maliyyə

ekosistemi üçün zəmin yaradır, iqtisadi inkişafı təşviq edir və regionu Azərbaycanın daha geniş rəqəmsal transformasiya səylərinə inteqrasiya edir.

Azərbaycan hökuməti Qarabağda elektron bank xidmətlərinin artımını dəstəkləmək üçün möhkəm normativ-hüquqi bazanın yaradılmasına üstünlük verir [5]. Bu təşəbbüs istifadəçilər, biznes və maliyyə institutları arasında inamı gücləndirməklə yanaşı, təhlükəsiz və səmərəli rəqəmsal maliyyə ekosistemi yaratmaq məqsədi daşıyır. Bu tənzimləyici bazanın əsas cəhəti elektron bank platformalarının təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsidir. Qaydalar müxtəlif xidmət təminatçıları arasında qarşılıqlı fəaliyyət və standartlaşdırmanı təmin edərək, bu platformaları milli maliyyə sisteminə mükəmməl inteqrasiya etmək üçün hazırlanmışdır. Bu inteqrasiya rahat əməliyyatları, təhlükəsiz fond köçürmələrini və həm istehlakçılar, həm də regiondakı bizneslər üçün vacib olan rəqəmsal maliyyə xidmətlərinə etibarlı çıxışı asanlaşdırır. Müştərilərin müdafiəsi tənzimləmə siyasətlərinin mərkəzində dayanır. Tədbirlərə bank şərtlərində şəffaflığın tələb edilməsi, müştəri məlumatlarının qorunması və əlçatan şikayətlərin baxılması mexanizmlərinin təmin edilməsi daxildir. Bu səylər elektron bankçılığa inam yaratmaq, Qarabağ sakinləri arasında daha geniş qəbulu təşviq etmək məqsədi daşıyır. Kibertəhlükəsizlik başqa bir kritik diqqət sahəsidir. Artan kiberhücum təhlükəsi ilə hökumət həssas maliyyə məlumatlarının qorunması üçün ciddi təlimatlar təqdim etdi. Qaydalar banklardan və fintech şirkətlərindən qabaqcıl şifrələmə, çoxfaktorlu autentifikasiya və rəqəmsal platformaların davamlı monitorinqini həyata keçirməyi tələb edir. Bu tədbirlər riskləri minimuma endirir və elektron bank infrastrukturunun ümumi dayanıqlığını artırır. Bundan əlavə, saxtakarlığın qarşısının alınması fırıldaqçılıq fəaliyyətlərini aşkar etmək və onlara cavab vermək üçün aydın protokolların yaradılması yolu ilə həll edilir. Tənzimləyici çərçivələr yüksək səviyyəli təhlükəsizlik və əməliyyat bütövlüyünü qorumaq üçün süni intellektlə idarə olunan fırıldaqçılığın aşkarlanması sistemlərinin istifadəsini və müntəzəm yoxlamaları tələb edir. Azərbaycan hökuməti aydın və effektiv tənzimləyici baza hazırlamaqla Qarabağda elektron bank xidmətlərinin təhlükəsiz və yaxşı tənzimlənmiş mühitdə işləməsini təmin edir, regionun iqtisadiyyatının bərpasına və rəqəmsal transformasiyaya töhfə verir.

Qarabağın yenidən qurulması və modernləşdirilməsi üzrə daha geniş strategiyasının bir hissəsi kimi Azərbaycan hökuməti regionun maliyyə institutlarının milli və beynəlxalq bank şəbəkələri ilə inteqrasiyasını vurğulayır. Bu yanaşma maliyyə əlaqələrini gücləndirməyə, əməliyyatları sadələşdirməyə və münaqişədən sonrakı bərpa mərhələsində iqtisadi canlanmaya dəstək verməyə çalışır. Bu siyasətin əsas məqsədi Azərbaycanın milli maliyyə sistemi ilə fasiləsiz inteqrasiyanı təmin etməkdir. Qarabağın banklarını və fintech şirkətlərini ölkənin daha geniş bank şəbəkəsinə qoşmaqla hökumət sakinlərə və bizneslərə geniş çeşiddə maliyyə xidmətlərindən istifadə etmək imkanı verir [1]. Bunlara onlayn ödənişlər, rəqəmsal köçürmələr və regionda iqtisadi aktivliyin artırılması və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün vacib olan kredit imkanları daxildir. Beynəlxalq inteqrasiya da eyni dərəcədə vacibdir, xüsusən də Qarabağın xarici sərmayələri cəlb etmək və qlobal ticarətdə iştirak etmək ehtiyacı nəzərə alınmaqla.

Hökumət transsərhəd ödənişləri və maliyyə əməliyyatlarını asanlaşdırmaq üçün beynəlxalq bank və maliyyə təşkilatları ilə tərəfdaşlıq əlaqələri qurmağa çalışır. Bu inteqrasiya Qarabağdakı bizneslərin qlobal tərəfdaşlarla səmərəli və təhlükəsiz şəkildə əməliyyatlar aparmasına imkan yaratmaq üçün çox vacibdir. Bu prosesi dəstəkləmək üçün Azərbaycan beynəlxalq standartlara uyğun müasir ödəniş infrastrukturuna sərmayə qoyur. Bura maliyyə əməliyyatlarının həm təhlükəsiz, həm də səmərəli olmasını təmin edən SWIFT əsaslı ödəniş sistemləri və transsərhəd rəqəmsal əməliyyat platformaları daxildir. Bundan əlavə, transsərhəd sövdələşmələrdə etimadı və etibarlılığı gücləndirmək üçün çirkli pulların yuyulmasına qarşı (AML) və terrorizmin maliyyələşdirilməsinə (CTF) qarşı mübarizə tədbirləri kimi qlobal maliyyə qaydalarına riayət edilməsi prioritetləşdirilir. Bu səylər vasitəsilə hökumət Qarabağı həm milli, həm də beynəlxalq maliyyə ekosistemlərində tam inteqrasiya olunmuş iştirakçı kimi yerləşdirməyi, dayanıqlı iqtisadi artıma və daha geniş regional əlaqəyə zəmin yaratmağı hədəfləyir.

Elektron bank xidmətlərinin Qarabağın inkişafında rolu mühümdür, çünki bu rəqəmsal platformalar regionda iqtisadi inkişaf və modernləşmə üçün katalizator rolunu oynayır. Onlar davamlı inkişafın və yenidən qurulmasının dəstəklənməsi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən səmərəli, əlçatan və bir-biri ilə əlaqəli maliyyə infrastrukturunun yaradılması üçün çox vacibdir. Elektron bank xidmətləri maliyyə əməliyyatlarını sadələşdirir, banklara fiziki səfərlərə ehtiyacı aradan qaldırır və əməliyyat müddətlərini azaldır. Bu qüsursuz sistem sürətli ödənişlər və pul köçürmələrini təmin etməklə həm Qarabağ daxilində, həm də xarici bazarlarla ticarəti gücləndirir. Müəssisələr rəqabət qabiliyyətini artıraraq və regional iqtisadi inteqrasiyanı gücləndirərək əməliyyatları daha effektiv idarə edə bilərlər. Rəqəmsal bank platformaları kredit əldə etmək üçün daha sadə prosedurlar təqdim etməklə maliyyə resurslarına çıxışı demokratikləşdirir. Qarabağdakı sahibkarlar, kiçik bizneslər və fiziki şəxslər bu xidmətlərdən istifadə edərək öz müəssisələrinin maliyyələşdirilməsini təmin edə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə və iş yerlərinin yaradılmasına töhfə verə bilərlər. Kredit əlçatanlığını dəstəkləməklə elektron bankçılıq regionun yenidən qurulması və inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən innovasiyaları və investisiyaları təşviq edir. Elektron pul kisələri və onlayn bankçılıq həllərinin inteqrasiyası nağd pula əsaslanan iqtisadiyyatdan rəqəmsal ödəniş ekosisteminə keçidi asanlaşdırır. Bu dəyişiklik əməliyyat səmərəsizliyini minimuma endirir və maliyyə əməliyyatlarında şəffaflığı artırır. Bundan əlavə, rəqəmsal ödənişlər istehlakçıların rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərdə iştirakını təşviq edərək, regionun ümumi iqtisadi sabitliyini təşviq edir. Qarabağda elektron bank xidmətlərinin tətbiqi transformativ potensiala malikdir. Bu xidmətlər əməliyyatları sadələşdirmək, kredit əldə etmək imkanlarını yaxşılaşdırmaq və güclü rəqəmsal ödəniş sistemi yaratmaqla davamlı inkişaf üçün zəmin yaradır. Onlar regiona müasir maliyyə ekosistemi qurmağa imkan verir, iqtisadi dayanıqlığa və daha geniş qlobal şəbəkələrə inteqrasiyaya yol açır.

İqtisadi tərəqqinin dəstəklənməsi və regionun infrastrukturunun yenidən qurulması üçün Qarabağın inkişafında elektron bank xidmətlərinin rolu əvəzsizdir.

Elektron bank sistemləri səmərəli maliyyə əməliyyatlarına imkan verməklə, davamlı inkişaf üçün möhkəm zəmin yaratmaqla yenidənqurma səylərinə və investisiyaların cəlb edilməsinə əhəmiyyətli töhfə verir [4]. Yenidənqurma layihələrinə dəstək elektron bank xidmətləri Qarabağda yenidənqurma layihələrinin maliyyə aspektlərinin idarə olunmasında həlledici rol oynayır. Real vaxt rejimində izləmə, təhlükəsiz vəsait köçürmələri və şəffaf mühasibat sistemləri kimi xüsusiyyətlərə malik bu platformalar resursların səmərəli şəkildə bölüşdürülməsini və dəqiqliklə uçota alınmasını təmin edir. Elektron bankçılıq maliyyə uyğunsuzluqlarını minimuma endirməklə və daha yaxşı nəzarəti təmin etməklə, yollardan və məktəblərdən tutmuş xəstəxanalara və kommunikasiya şəbəkələrinə qədər infrastrukturun bərpasına yönəlmiş layihələrin rahat icrasını asanlaşdırır. Güclü elektron bank infrastrukturu yerli və xarici investorların cəlb edilməsində mühüm rol oynayır. Qabaqcıl təhlükəsizlik xüsusiyyətləri və qüsursuz əməliyyat imkanları ilə təchiz edilmiş müasir bank sistemləri Qarabağın yenidən qurulması və inkişafında iştirak etmək istəyən investorlara inam təklif edir. Təhlükəsiz və şəffaf maliyyə əməliyyatlarının təmin edilməsi investisiya risklərini azaldır, tikinti, turizm və kənd təsərrüfatı kimi müxtəlif sektorlara kapital axınını təşviq edir. Bu axın təkcə iqtisadiyyatın bərpasını sürətləndirmir, həm də regionda uzunmüddətli iqtisadi sabitliyə kömək edir. Elektron bank xidmətlərinin Qarabağın maliyyə ekosisteminə inteqrasiyası onun infrastrukturunun inkişafı üçün çox vacibdir. Yenidənqurma layihələrinin şəffaf idarə olunmasına imkan verməklə və investorlar üçün əlverişli mühit yaratmaqla bu xidmətlər regionun inkişafı üçün lazımi şəraitin yaradılmasına kömək edir. Qarabağ özünün fiziki və iqtisadi əsaslarını yenidən qurduqca, elektron bankçılıq öz inkişaf səyahətində səmərəliliyi, təhlükəsizliyi və inklüzivliyi təmin edən təməl daşı rolunu oynayır.

Elektron bank xidmətləri Qarabağda maliyyə inklüzivliyini təşviq etmək üçün çox vacibdir, xüsusən də az xidmət göstərən və kənd yerlərində. Rəqəmsal texnologiyalardan istifadə etməklə, bu xidmətlər ədalətli regional inkişaf üçün zəmin yaradaraq, maliyyə boşluqlarını aradan qaldırmağa, icmaları gücləndirməyə və daha geniş iqtisadi iştiraka kömək edir. Elektron bankçılıq Qarabağın ucqar və kənd yerlərində maliyyə xidmətləri üçün ənənəvi maneələri aradan qaldırır [3]. Mobil bankçılıq, onlayn platformalar və bankomatlar vasitəsilə sakinlər uzun məsafələrə səyahət etmədən əmanət hesabları, pul köçürmələri və hesab ödənişləri kimi əsas xidmətlərdən istifadə edə bilərlər. Bu əlçatanlıq nağd pula əsaslanan əməliyyatlardan asılılığı azaldır və maliyyə savadlılığını təşviq edərək, rəsmi iqtisadiyyatda daha çox iştiraka kömək edir. Kənd əhalisinin ehtiyaclarını qarşılamaqla elektron bankçılıq yerli iqtisadiyyatları gücləndirir və daha əhatəli maliyyə mənzərəsi yaradır. Fərdlərin formal maliyyə sisteminə inteqrasiyası Qarabağdakı icmalar üçün transformativdir. Elektron bankçılıq xidmətlərindən istifadə etməklə insanlar təhlükəsiz şəkildə pula qənaət edə, kredit əldə edə və əvvəllər əlçatmaz olan iqtisadi fəaliyyətlərdə iştirak edə bilərlər. Bu inklüzivlik təkcə yoxsulluğu azaltmır, həm də sahibkarlığı dəstəkləyir, kiçik biznesin inkişaf etməsinə və regional böyüməyə töhfə verməyə imkan verir. Bundan əlavə, qadınlar və təcrid olunmuş qruplar daha çox maliyyə müstəqilliyi əldə edərək, onlara öz

icmalarının yenidən qurulmasında və saxlanmasında fəal rol oynamağa imkan verir. Elektron bank xidmətləri Qarabağda maliyyə inklüzivliyinin təşviqində mühüm rol oynayır. Kənd yerlərində əsas maliyyə xidmətlərinə çıxışı təmin etməklə və icmalara iqtisadiyyatda iştirak etmək üçün səlahiyyət verməklə, bu rəqəmsal platformalar bərabərsizlikləri azaltmağa və davamlı inkişafı dəstəkləməyə kömək edir. Maliyyə inklüzivliyi genişləndikcə, o, dözümlülüyü və imkanları artırır, Qarabağın çiçəklənmə yolunda heç bir icmanın geridə qalmamasını təmin edir.

Elektron bank xidmətləri Qarabağda regional inteqrasiyanın təməl daşıdır, onun qonşu iqtisadiyyatlar və qlobal bazarlarla əlaqəsini artırır [6]. Səmərəli, sərhədsiz maliyyə əməliyyatlarına imkan verməklə, bu xidmətlər ticarət, iqtisadi əməkdaşlığa və regionun daha geniş iqtisadi şəbəkələrə problemsiz inteqrasiyasına kömək edir. Qabaqcıl elektron bank sistemlərinin qəbulu beynəlxalq ticarət və ticarət üçün ənənəvi maneələri aradan qaldıraraq, transsərhəd əməliyyatları asanlaşdırır. Qarabağdakı biznes və fiziki şəxslər yerli məhsulların ixracına və zəruri mal və xidmətlərin idxalına imkan yaradan təhlükəsiz və ani rəqəmsal ödəniş sistemləri vasitəsilə regional və qlobal bazarlarla əlaqə saxlaya bilər. Bu imkan beynəlxalq əməliyyatlarla bağlı vaxtı və xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldır, daha rəqabətli və açıq bazar mühitini təşviq edir. Elektron bankçılıq həmçinin maliyyə əməliyyatlarında şəffaflıq və hesabatlılıq təklif etməklə ticarət müqavilələri və tərəfdaşlıqların qurulmasını dəstəkləyir. Bu atributlar ticarət tərəfdaşları və xarici investorlar arasında inam yaradır və Qarabağı regional iqtisadi təşəbbüslərin etibarlı iştirakçısına çevirir. Bundan əlavə, sərhədsiz bank xidmətləri diasporadan pul köçürmələri axını artırır ki, bu da yerli inkişaf layihələri və sahibkarlıq təşəbbüsləri üçün mühüm maliyyə mənbəyi kimi xidmət edə bilər. Rəqəmsal bank şəbəkələrinə inteqrasiya etməklə Qarabağ qlobal maliyyə sistemlərində iştirak edə, iqtisadi artım üçün yeni imkanlara çıxış əldə edə bilər. Elektron bankçılıq vasitəsilə həyata keçirilən transsərhəd əməliyyatlar təkcə regionun ticarət əlaqələrini gücləndirmir, həm də mədəni və iqtisadi mübadilələri təşviq edir, qonşu regionlarla xoş niyyət və əməkdaşlığı gücləndirir. Elektron bank xidmətləri Qarabağın regional inteqrasiyası üçün mühüm vasitədir. Onlar ticarəti idarə edən, investisiyaları cəlb edən və regionun qlobal bazarlarla əlaqəsini gücləndirən sərhədsiz əməliyyatlara imkan verir. Bu inteqrasiya iqtisadi inkişafı sürətləndirir və Qarabağı qlobal iqtisadiyyatın fəal və inkişaf edən iştirakçısı kimi mövqeləndirir.

Elektron bank xidmətləri Qarabağda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın azaldılmasında, maliyyə fəaliyyətinin formal sektora keçidinə və regionun fiskal potensialının artırılmasında mühüm rol oynayır. Səmərəli, şəffaf və izlənilə bilən maliyyə əməliyyatlarını təmin etməklə, e-bankçılıq dövlətin vergiləri toplamaq və qeyri-qanuni iqtisadi təcrübələri cilovlamaq qabiliyyətini gücləndirir, daha sağlam və dayanıqlı iqtisadi mühiti təşviq edir. Elektron bankçılığın Qarabağda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın azaldılmasına töhfə verməsinin ən mühüm yollarından biri əməliyyatların rəsmiləşdirilməsini təşviq etməkdir. Rəqəmsal bankçılıq sistemləri ilə müəssisələr və fiziki şəxslər şəffaflıq və hesabatlılığı təmin edərək rəsmi kanallar vasitəsilə maliyyə fəaliyyətlərini həyata keçirməyə təşviq edilir. Əməliyyatlar izlənilə bildikcə vergidən yayınma ehtimalı azalır, bu da vergilərin

daha dəqiq və səmərəli yığılmasına gətirib çıxarır. Elektron bank xidmətləri vergilərin, rüsumların və rüsumların onlayn platformalar vasitəsilə ödənilməsini asanlaşdıraraq, biznes və fiziki şəxslərin öz öhdəliklərinə əməl etmələrini asanlaşdırır. Bu, təkcə hökumət üçün daha etibarlı gəlir axını təmin etmir, həm də dövlətlə vətəndaşlar arasında etimadın qurulmasına kömək edir. Elektron bank sistemləri vasitəsilə gəlirləri, satışları və biznes fəaliyyətini izləmək imkanı hakimiyyət orqanlarına məqsədyönlü siyasət həyata keçirməyə, ümumi fiskal idarəetməni təkmilləşdirməyə imkan verir. Bundan əlavə, daha çox insan və biznes nağd əsaslı əməliyyatlardan rəqəmsal ödənişlərə keçdikcə, onların yeraltı iqtisadiyyatda iştirak etmək ehtimalı azalır. Elektron bank sistemlərində əməliyyatların görünməsi gəlirləri gizlətməyi və ya vergilərdən yayınmağı çətinləşdirir, qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərin qarşısını almağa kömək edir. Elektron bank xidmətləri Qarabağda qeyri-formal iqtisadiyyatın azaldılmasında mühüm rol oynayır. Rəsmi əməliyyatları təşviq etməklə və vergi yığımı proseslərini sadələşdirməklə bu xidmətlər təkcə fiskal gəlirləri yaxşılaşdırmaqla yanaşı, həm də regionun ümumi iqtisadi sabitliyinə və böyüməsinə töhfə verir. Daha rəsmiləşdirilmiş maliyyə ekosisteminə bu keçid Qarabağın uzunmüddətli inkişafı və daha geniş iqtisadi sistemlərə inteqrasiyası üçün vacibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1.https://caliber.az/en/post/azerbaijan-develops-new-strategy-with-focus-on-digitalisation-of-finances

2.https://ea.beu.edu.az/public/articles/pdf/the-participation-of-azerbaijani-banks-in-the-restoration-of-karabakh_7ICfO_23_10_2024.pdf

3.https://ereforms.gov.az/en/ekspert-yazilari/baku-s-039-smart-039-karabakh-plan-paints-a-bright-future-75

4.https://www.ebrd.com/documents/strategy-and-policy-coordination/strategy-in-azerbaijan.pdf

5.https://www.thebanker.com/Rebuilding-the-Karabakh-region-1632746641

https://www.turanbank.az/en/pages/2/14/news/108

Sürdürülebilir Kalkınma için Yeşil Bütçe Uygulamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine İnceleme

Sedanur Sürmen

Özet

İçinde yaşadığımız dünya, küreselleşmenin etkisiyle kıtlık, kuraklık, küresel ısınma, aşırı yağışlar ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi birçok çevresel bozulmayı beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar karşısında sürdürülebilir bir kalkınma modeli öngörülmüştür. Bu model, ekonomik büyümenin devamlılığını sağlarken, çevreye duyarlı bir yaklaşımla kaynakların adil ve etkin dağılımını hedefler. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla, Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi tarafından geliştirilen ve Avrupa Birliği ile Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü tarafından yaygın olarak kullanılan yeşil bütçeleme başka bir ifade ile çevreye duyarlı bütçeleme, çevresel sürdürülebilirliği ekonomik politikalarla destekler. Bu yöntem, kamu bütçelerini çevre dostu bir yapıya dönüştürerek karbon emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerji projelerinin desteklenmesi, biyoçeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi hedeflere ulaşmayı amaçlar. Türkiye'de yeşil bütçeleme konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, çevresel hedeflere ulaşmak için vergiler, sübvansiyonlar, teşvikler ve çevre dostu harcamalar gibi çeşitli ekonomik politikalar uygulanmaktadır. Lakin bu politikaların etkinlik bağlamında geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir kalkınma için yeşil bütçeleme aracının etkili bir politika olarak nasıl kullanılabileceğini anlamak, Avrupa Birliği ile Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü ülkeleri gibi çeşitli ülkelerdeki uygulamalarının etkinliğini inceleyerek Türkiye'deki uygulama yöntemlerini geliştirmektir. Çalışmada, yeşil bütçelemenin Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerindeki uygulamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Literatür taraması ve veri analizleri sonucunda, Türkiye'de yeşil bütçelemenin yeterli öneme sahip olmadığı ve yeşil bütçeleme uygulamalarının geliştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de yeşil bütçeleme uygulamalarının iyileştirilmesi için somut öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bütçeleme, Çevreye Duyarlı Bütçeleme, Sürdürülebilir Kalkınma, Yeşil Dönüşüm

Jel Kodları: Q56, H72, O52, P48, F53

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Maliye Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, sedanurataman@icloud.com

Green Budget Practices for Sustainable Development: An Examination of European Union Countries and Turkey

Sedanur Sürmen

Abstract

The world we live in has brought about many environmental degradations such as famine, drought, global warming, excessive rainfall and loss of biodiversity due to the impact of globalization. A sustainable development model has been envisaged in the face of these problems. This model aims at the fair and effective distribution of resources with an environmentally friendly approach while ensuring the continuity of economic growth. In order to achieve sustainable development goals, green budgeting, in other words environmentally sensitive budgeting, developed by the International Council of Local Environmental Initiatives and widely used by the European Union and the Organization for Economic Co-operation and Development, supports environmental sustainability with economic policies. This method aims to achieve goals such as reducing carbon emissions, supporting renewable energy projects, protecting biodiversity and sustainable use of natural resources by transforming public budgets into an environmentally friendly structure. Although limited progress has been made on green budgeting in Türkiye, various economic policies such as taxes, subsidies, incentives and environmentally friendly expenditures are implemented to achieve environmental goals. However, these policies need to be developed in the context of effectiveness. Therefore, the aim of this study is to understand how the green budgeting tool can be used as an effective policy for sustainable development and to improve the application methods in Türkiye by examining the effectiveness of its applications in various countries such as the European Union and the Organization for Economic Co-operation and Development countries. In the study, the applications of green budgeting in Türkiye and European Union countries were evaluated comparatively. As a result of literature review and data analysis, it was determined that green budgeting is not of sufficient importance in Türkiye and green budgeting practices should be developed. In this context, concrete suggestions are presented to improve green budgeting practices in Türkiye.

Key Words: Green Budgeting, Environmentally Sensitive Budgeting, Sustainable Development, Green Transformation

Jel Codes: Q56, H72, O52, P48, F53

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Maliye Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, sedanurataman@icloud.com

1. Giriş

İçinde yaşadığımız dünya, küreselleşmenin de etkileriyle beraberinde birçok sorun meydana getirmiştir. İnsanlığın doğaya verdiği zararlar gibi doğa da zarar verebilme eğilimindedir. Bu noktada aşırı hava olayları, su kıtlığı, biyolojik çeşitlilik kaybı, kıtlık ve aşırı hava olayları sebepli alt yapı zararları gibi problemler görülmektedir. Dolayısıyla yaşamımızı tehdit eden küresel bir kriz haline gelmiştir. Söz konusu problemleri çözmeye yönelik olan hedeflerimiz doğrultusunda ilerlemek için kalkınma çeşitlerinden biri olan sürdürülebilir kalkınma yolunda ilerlememiz gerekmektedir. Sürdürülebilir bir kalkınma bulunmakta olan neslin gereksinimlerini karşılarken gelecek nesillerin de gereksinimlerini gözeten bir kalkınma türüdür (Alpdoğan, 2023). Sürdürülebilir kalkınma modeli altında Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi tarafından geliştirilen yeşil bütçeleme, devletlerin harcama ve gelir tercihlerinin çevresel etkilerini görülmesini sağlayan, mali politikaları kullanarak çevresel hedeflerini gerçekleştirmek için önemli bir araçtır (OECD, 2024b). Yeşil bütçeleme kapsamı etkin stratejik planlama, denetim mekanizmaları, bütçe yönetim modeli ve raporlama ile ele alınabilir (Avcı, 2022). Hedeflere ulaşılabilirlik kapsamında merkezi yönetim, yerel yönetim, STK'lar ve KOBİ'lere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Ayrıca çıktı-sonuç odaklı bir yapısı olduğunu söylememiz mümkündür. Uzun vadede ise elde edilen sonuçlar ile

sürdürülebilir kalkınma üzerinde çevre, mali ve gelişmişlik anlamında olumlu etkilerini görülmektedir (Avcı, 2022). AB ülkelerine bakacak olursak şayet Fransa, Hollanda, İspanya ve İsveç gibi ülkelerde yeşil bütçeleme uygulamalarının gerekli yasal düzenlemelerle mali politikalarına entegre ettiklerini görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler arasında Bulgaristan ve Romanya da gelişmiş ülkelere kıyasla kapsamlı bir yeşil bütçe anlayışına sahip olmasalar da sürdürülebilir kalkınma alanında çeşitli uygulamaları görülmektedir.
Türkiye'deki belediyelerde ise, karbon salınımını azaltma ve su kaynakları yönetimi gibi hedeflerle uyumlu bütçeler hazırlanmaktadır (Doğan ve Coşkun, 2021). Bu bütçeler SDC kapsamında vergiler, sübvansiyonlar, çevre koruma harcamaları ve yenilenebilir enerji yatırımları gibi uygulamaları görülmektedir. Lakin Türkiye'de AB ülkelerine göre yeşil bütçeleme uygulamaları daha sınırlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir.
Veriler ışığında 2022 yılında, OECD ülkeleri yeşil ekonomi indeksinde Türkiye 38. sırada yer almaktadır (Ağcakaya ve Kaya, 2022). Dolayısıyla Türkiye'de kaynakların etkin ve adil dağılımı için son derece önem arz etmektedir. Bu yüzden çalışmada sürdürülebilir kalkınma aracı olan yeşil bütçenin etkili bir politika aracı olarak nasıl kullanılabileceğini anlamak için Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerindeki uygulamaların etkinliği karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Türkiye'deki yeşil bütçe uygulamasının eksiklikleri hakkında önerilerde bulunulacaktır.

2. Literatür Taraması

Literatür taramasında, söz konusu sürdürülebilir bir kalkınma modeli kapsamında Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi'nin geliştirdiği yeşil bütçeleme incelenecektir. Ancak bu konu uluslararası alanda dikkat çekse de Türkiye'de literatür henüz gelişme aşamasındadır. Uluslararası çerçevede çalışmalar yeşil bütçeleme konusunu küresel gelişmelerle ilişkilendirir. Örneğin Kılıçer (2016) ve Ergen (2021) çalışmaları yeşil bütçelemenin ilk ortaya çıkışı, ICLEI (Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi) gibi organizasyonların katkıları ve uluslararası sözleşmelerin (Kyoto protokolü, Paris Anlaşması) etkisini ele alır. Uluslar arası düzeyde yeşil bütçelemeyi yerel yönetimler çerçevesinden inceleyen Kılıçer (2017a) Bologna Belediyesinin 2003 yılı çevreye dair kısa ve orta vadeli bütçe hedeflerini, bu hedeflerin gerçekleşme düzeylerini incelemektedir. Bir diğer makalesinde ise Kılıçer (2017b) çevreye duyarlı bütçeleme sisteminin ilk örneği olan Växjö Belediyesinin 2003 yılı çevreye duyarlı bütçe hedeflerini ve gerçekleştirme düzeylerini incelemiştir. Ayrıca Växjö Belediyesi her ne kadar çevreye duyarlı bütçelemeye öncülük etse de günümüzde devam eden böyle bir bütçe sistemi bulunmamaktadır.
Türkiye, OECD ülkeleri yeşil ekonomi indeksinde 38. sırada yer almaktadır (Ağcakaya ve Kaya, 2022). Türkiye'de AB ülkelerine kıyasla yeşil bütçeleme uygulamaları daha sınırlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Türkiye'deki belediyelerde, karbon salınımını azaltma ve su kaynakları yönetimi gibi hedeflerle uyumlu bütçeler hazırlanmaktadır (Doğan ve Coşkun, 2021). Örneğin İzmir Büyükşehir Belediyesi, çevre dostu ulaşım projelerini bütçesinde öne çıkarmaktadır (Er ve Korlu, 2023). Türkiye'deki belediyelerin çevreye duyarlı bütçeleme sistemini inceleyerek İzmir Büyükşehir Belediyesini yeşil bütçeleme açısından değerlendirmektedir. Aynı zamanda çalışmalarında Türkiye'de ICLEI üyesi olan belediyelere de yer vermiş fakat İzmir dışındaki belediyelere ait çevreye duyarlı bütçeleme hedef ve gerçekleştirme raporları literatürde bulunmamaktadır.
Armağan (2023) ve Gönüllü (2022) ise Türkiye'de yeşil bütçelemenin uygulanabilirliği konusunda siyasi idare ve yasal düzenlemelerde eksiklikleri makalesinde ele almıştır. Türkiye'de yeşil bütçelemeyi destekleyecek kapsamlı yasal çerçeveler henüz tam anlamıyla oluşmamıştır. Siyasi desteğin eksikliği ve bürokratik engeller bu bütçeleme sisteminin benimsenmesini zorlaştırır.
Tüm çalışmalar yeşil bütçenin çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamasından bahsetmektedir. Çalışmalar yeşil bütçenin doğal kaynakların korunması ve çevre kirliliğini önlenmesinde etkili

bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Yeşil bütçenin yerel yönetimler tarafından uygulanması da vurgulanan noktalardan biridir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi literatürde son derece dikkat çekmektedir. Aynı zamanda merkezi yönetim bütçesi açısından literatürde yeterli çalışma bulunmadığına değinmektedir (Tepekule ve Köslü, 2023).

Literatürü zayıf yanlarıyla değerlendirmek gerekirse Türkiye'deki yeşil bütçeleme uygulamalarına dair somut veriler ve kapsamlı ampirik çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'deki yeşil bütçeleme uygulamaları geniş ölçekli ve güncel verilere dayanan bir değerlendirme sunmamaktadır.

Türkiye'de yeşil bütçeleme uygulamalarına dair daha fazla ampirik araştırma yapılmalıdır. Türkiye'de uygulanmakta olan ücretli poşet alımı gibi uygulamaların enflasyon karşısındaki caydırıcı etkinlikleri analiz edilerek, bu bütçeleme modelinin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri değerlendirilmelidir. Özellikle Türkiye'deki yerel yönetimlerin yeşil bütçe performansına dair veriler elde edilmelidir. Çevre dostu bütçeleme kapsamındaki yerel uygulamalardan biri olan çevre dostu vergilendirmelerden halkın haberdar olup olmadığı da test edilebilir. Mevcut literatürde uluslararası başarı örnekleri ve teorik çerçeveler bolca ele alınsa da Türkiye özelinde uygulama zorlukları, siyasi irade eksikliği ve yasal altyapının yetersizliği gibi sorunlar çözüm beklemektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi, Türkiye'de yeşil bütçelemenin daha geniş çapta uygulanabilir hale gelmesi için kritik olacaktır.

zamanda merkezi yönetim bütçesi açısından literatürde yeterli çalışma bulunmadığına değinmektedir (Tepekule ve Köslü, 2023).

Literatürü zayıf yanlarıyla değerlendirmek gerekirse Türkiye'deki yeşil bütçeleme uygulamalarına dair somut veriler ve kapsamlı ampirik çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'deki yeşil bütçeleme uygulamaları geniş ölçekli ve güncel verilere dayanan bir değerlendirme sunmamaktadır.

Türkiye'de yeşil bütçeleme uygulamalarına dair daha fazla ampirik araştırma yapılmalıdır. Türkiye'de uygulanmakta olan ücretli poşet alımı gibi uygulamaların enflasyon karşısındaki caydırıcı etkinlikleri analiz edilerek, bu bütçeleme modelinin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri değerlendirilmelidir. Özellikle Türkiye'deki yerel yönetimlerin yeşil bütçe performansına dair veriler elde edilmelidir. Çevre dostu bütçeleme kapsamındaki yerel uygulamalardan biri olan çevre dostu vergilendirmelerden halkın haberdar olup olmadığı da test edilebilir. Mevcut literatürde uluslararası başarı örnekleri ve teorik çerçeveler bolca ele alınsa da Türkiye özelinde uygulama zorlukları, siyasi irade eksikliği ve yasal altyapının yetersizliği gibi sorunlar çözüm beklemektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi, Türkiye'de yeşil bütçelemenin daha geniş çapta uygulanabilir hale gelmesi için kritik olacaktır.

3. Yeşil Bütçe Kapsamında Çevre Gelirleri

Çevre sorunlarının yol açtığı kamu harcamaları artışını düzenlemek için bütçe etkili bir yöntem olarak kullanılabilir. Bu bağlamda Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi (ICLEI) tarafından geliştirilmiş olan yeşil bütçenin diğer bütçeler gibi bir gelir kaynağı vardır. Bunlar ise vergi, resim ve harçlardan oluşur. Bütçe gelirlerinden biri olan çevre vergileri; enerji vergileri, ulaştırma vergileri, kaynak vergileri ve kirlilik vergilerinden oluşmaktadır.

Enerji vergileri; benzin, motorin, LPG, akaryakıt ürünlerinden alınan ÖTV ve KDV gibi dolaylı vergiler üzerinden alınmaktadır. Ticaret, sanayi ve konutların tüketiminden alınan kullanımına göre değişen oranlı vergilerdir. Ayrıca sera gazı emisyonları ve yakıtların emisyon düzeylerinden alınan vergiler de enerji vergileri kapsamındadır (Tepekule ve Köslü, 2023). Türkiye'de son zamanlarda gündemimizde olan aylık 417 kilowatt-saat sınırını aşan elektrik tüketiminde artan fatura artışı da elektrik tüketiminin çevreye verdiği zararları önleme yöntemlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Ulaşım vergileri ise genel itibari ile uçak, demiryolu, araç gibi motorlu taşıtlar üzerinden alınan vergilerdir. Bu kategoride mülkiyet vergisi olarak sınıflandırılan motorlu taşıtlar vergisi de yer

almaktadır. Motorlu taşıtlar vergisi taşıtın yaşı, silindir, motor hacmi ve araç türüne göre hesaplanmaktadır. Bu vergilendirme şeklinin çevreye olumlu katkıları bulunmaktadır. Fakat bu kriterlere emisyon miktarı ölçütünün de eklenmesi gerekmektedir. Lakin araç yaşı büyüdükçe karbon salınımı artış göstereceği için bu alanda düzenleme yapılmasının çevreye olumlu katkıları daha da artırabilir (Armağan, 2023).

Kaynak vergileri; su, toprak ve ormanlar gibi doğal kaynakların kullanımı üzerinden alınırken, kirlilik vergileri ise suyun, havanın kirliliği ve katı atıklar üzerinden alınan bir vergilendirme türüdür. Bahsettiğimiz vergi türlerinin Türkiye'de 2018-2021 yılları arasındaki miktarları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Ekonomik Faaliyete Göre Çevre Vergileri (milyon euro)

Yıllar	2018	2019	2020	2021
Toplam Çevre Vergileri	15.967,52	15.205,07	17.501,83	12.527,83
Enerji Vergileri	10.112,77	10.074,94	9.035,77	3.393,52
Kirlilik Vergileri	70,78	76,87	35,77	54,96
Kaynak Vergileri	327,77	402,15	467,63	797,07
Taşıma Vergileri	5.456,2	4.651,11	7.962,67	8.282,28

Kaynak:(Eurostat, 2024b).

Tablo1 verilerinden de görüleceği üzere, Türkiye'de enerji vergilerinde sürekli bir düşüş meydana gelmiştir. Taşıma vergilerinde istikrarlı bir artış gerçekleşmiştir. Fakat 2021 yılında çevre vergilerinde ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Covid-19 pandemisinin devam eden etkileri sebebiyle çevre vergilerinin düşürülmesinden kaynaklanmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki ekonominin daralması, vergi gelirlerini azaltmaktadır dolayısıyla bütçe gelirlerini azaltmaktadır (Armağan, 2023). Öte yandan taşıma vergileri, kaynak ve kirlilik vergilerindeki artışlar ise süreklilik arz etmekte ve vergi gelirleri içerisindeki en yüksek payın taşıma vergilerine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'de Çevre Vergilerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı

Yıllar	2018	2019	2020	2021	2022
Çevre Vergisi Gelirinin GSYH%	2,30	2,09	2,63	1,63	1,80

Kaynak: (OECD, 2024a).

Tablo2'de 2020-2021 çevre vergilerinin GSYH içerisindeki payı düşmektedir. Öte yandan 2022 yılına gelindiğinde bu payın bir miktar arttığı dikkat çekmektedir. Aşağıda görülebilecek Şekil 1'de AB çevre vergileri kapsamında enerji vergileri, ulaşım vergileri, kirlilik ve kaynak kullanım vergileri yer almaktadır. Enerji vergileri kapsamında karbon vergisine değinecek olursak Finlandiya, İsveç ve Danimarka gibi AB ülkelerinde aktif olarak uygulanan karbon vergileri görülmektedir. Karbon vergisini doğrudan bir vergilendirme politikası olarak kullanmak yerine Avrupa Emisyon Ticareti Sistemi (ETS) adı altında sera gazı emisyonlarını fiyatlandırma uygulaması gerçekleştirilmektedir. Uygulama sera gazı emisyonlarını kirleten öder mantığı ile ele alırken aynı zamanda daha temiz üretim yapmak isteyenlere de daha düşük maaliyet ile geçiş sağlama fırsatı sunmaktadır (Karakaya, Akkoyun, ve Hiçyılmaz, 2023). Fakat bu uygulamanın dezavantajları da bulunmaktadır. Uluslararası ticaret perspektifinden baktığımızda karbon vergisine tabi olmayan ülkeler avantajlı konumda kalmaktadır. Bu durum dış ticaret hacmini olumsuz yönde etkilemekte ve [1]karbon kaçağına sebep olmaktadır. Böyle bir durumu önlemek amacıyla Avrupa Birliği, sınırda karbon düzenleme mekanizmasını geçiş dönemi sürecinde (2023-2025) 1 Ekim 2023 tarihinde yürürlüğe sokmuştur. Bu mekanizmaya göre AB ülkelerinin ithalatında bazı ürünlerin karbon içeriklerine göre belirli sınırlar içerisinde karbon vergisi alınacaktır (İmer-Ertunga ve Seyhun, 2022). Fakat bu mekanizma ilerleyen

süreçlerde Türkiye ihracatını olumsuz etkileyebilir. Bir diğer önemli nokta ise Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye'den farklı olarak kirlilik vergileri içerisinde geri dönüştürülemeyen plastik ambalaj atıkları için bir vergi düzenlemesi yapmış olmasıdır. Bu vergilendirme ile geri dönüşümü arttırmayı planlamaktadır (Aydin ve Deniz, 2017). 2021 yılında AB ülkeleri her üye devlet için plastik ambalaj kilogram başına 0,80 avro belirlemiştir. Ayrıca bazı ülkeler kendi ulusal plastik ambalaj vergilerini uygulamaktadırlar.

Türkiye'de uygulanan plastik poşet ücretlendirme uygulaması çevre koruma faaliyeti gereği benzerlik gösterse de kapsamı açısından farklıdır. Fakat söz konusu vergilendirme gerçekleştirilirken şeffaflık ve geri dönüşüm alt yapısı gibi faktörler göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Lakin Avrupa Birliği üyesi olan bazı ülkelerin geri dönüşüm alt yapıları yeterli düzeyde değildir.
Şekil 1, 2022 yıllarındaki verilere göre Avrupa Birliği ülkeleri genelinde çevre vergisi geliri oranları değerlendirildiğinde, en düşük oran İrlanda %0,9 ve en yüksek oran ise Yunanistan %5,6 civarındadır. Toplam hükümet gelirleri içerisindeki paya bakıldığında en yüksek payın Bulgaristan ve Yunanistan'a aittir. En düşük pay ise %2,9 ile İsveç'te görülmektedir. AB ülkelerinin enerji vergilerinin, toplam hükümet gelirlerinin çoğunluğunu oluşturduğu görülmektedir. Özellikle Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde enerji vergilerinin payının oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalarda Türkiye'deki enerji vergilemesi uygulamasının aksine, Bulgaristan'ın taşıt yaşı ile orantılı olarak artan vergilendirme sistemi bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Taşıma vergilerinin AB ülkeleri içerisinde en yüksek ikinci paya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Avusturya ve İrlanda da bu payın yüksek olduğu görülmektedir. Çevre vergilerinin çevre ve toplum üzerindeki pozitif dışsallıkları göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Bu sebeple çevre vergilerinin payı gelecek nesilleri de göz önünde bulundurarak, sürdürülebilir bir kalkınma için arttırılması gerekmektedir.

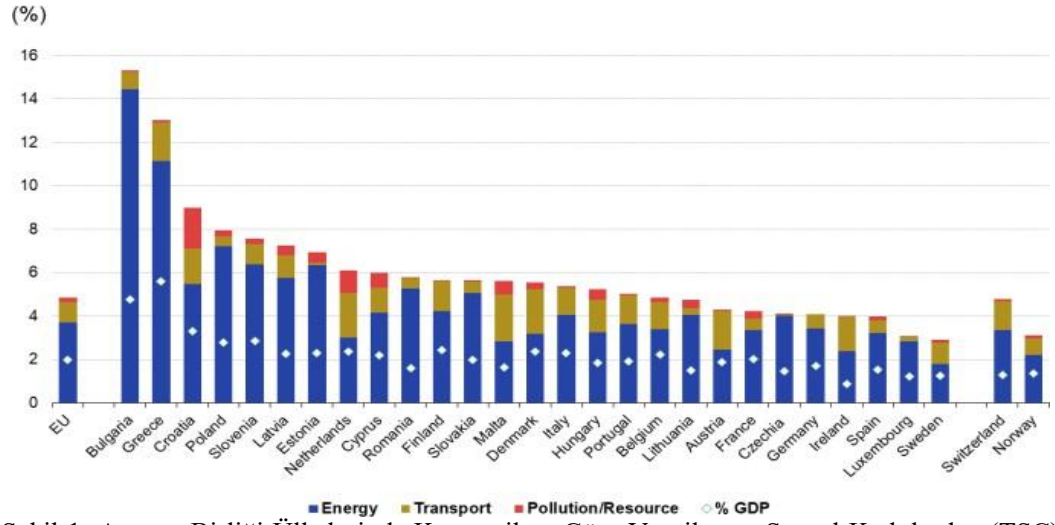

Şekil 1: Avrupa Birliği Ülkelerinde Kategorilere Göre Vergiler ve Sosyal Katkılardan (TSC) Elde Ettiği Toplam Hükümet Geliri ve GDP Oranı 2022
Kaynak**:** (Eurostat, 2024).

4. Yeşil Bütçe Kapsamında Çevre Koruma Harcamaları

Yeşil bütçe kapsamında harcamalar çevre ile ilgili problemler için son derece önemlidir. Çevre koruma harcamalarında bahsedilecek giderler başlıca şu şekildedir; Sübvansiyonlar,

vergilemede indirim, çevreye yönelik teknolojik Ar-Ge çalışmaları (Doğan ve Coşkun, 2021). Çevre dostu üretim yapan firmalara verilen sübvansiyonlar, karbon salınımı azaltma hedeflerine ulaşmak için son derece önem taşır. Bu noktada çevre dostu elektrikli araç satışlarındaki vergi indirimlerini dahil edebiliriz. Fakat burada dikkat çeken önemli bir nokta bulunmaktadır. Elektrikli araçlar her ne kadar fosil yakıtlara ihtiyaç duymadan

çalıştırılıyor olsa da şarj istasyonlarındaki elektriğin kaynağı çevre dostu olmalıdır. Çevre koruma harcamalarını, konularına göre Şekil 2'de incelediğimizde atık yönetimi, atık su yönetimi, dış ortam havasını ve iklimi koruma, biyoçeşitliliğin ve peyzajın korunması, toprak yer altı ve yüzey sularının korunması kalitesinin iyileştirilmesi ve diğer çevre koruma harcamaları gibi kategorilerin yer aldığı görülmektedir. Verilere göre Türkiye'de 2022 yılında çevresel harcamalar arasında atık yönetimi dikkat çekmektedir. Söz konusu atık yönetimi harcaması yaklaşık 85,3 milyar tl olarak gerçekleşmiş ve çevre koruma harcamaları içerisinde %60,9'luk bir paya sahiptir. Örneğin, 2017 yılında gerçekleştirilen sıfır atık projesi ile kaynak verimliliği, atıkların azaltımı ve geri dönüştürülmesini amaçlanmıştır (Gül ve Yaman, 2021). Proje kapsamında atıkların kaynağında ayrıştırılması için birçok alana geri dönüşüm kutuları bırakılmıştır. Böylelikle sera gazı artışını engellemeye ve doğayı korumaya çalışılmıştır. Son yıllarda Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık vermiştir. Hatta 2035 yılına kadar rüzgar ve güneş enerjisi kapasitesini dört katına çıkartmayı planlamaktadır. Örneğin Karapınar güneş enerjisi santralleri Türkiye'nin en büyük enerji projelerinden biridir. İzmir ve çevresindeki rüzgar enerjisi santralleri de bunlara örnek gösterilebilir. Yine ilk kez İzmir'de kullanılmaya başlanılan elektrikli otobüsler, metro ve tramvaylar karbon emisyonlarını azaltmak ve toplu taşımaya teşvik etmek için gerçekleştirilen çevre koruma harcamaları örneklerindendir. Çevre koruma amacı ile 2022 yılında bir önceki yıla oranla %111,4 artışla 140,3 milyar tl harcama gerçekleştirilmiş ve çevre koruma harcamalarının GSYH içindeki oranı %0,02 artarak
%0,93 seviyesine gelmiştir. (TÜİK, 2022).

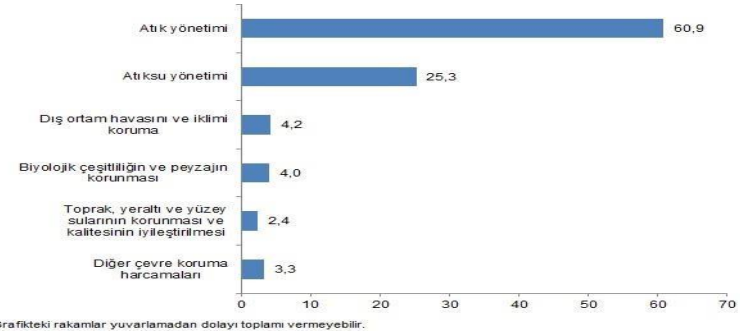

Şekil 2: Türkiye'de 2022 Yılı Çevre Koruma Harcamalarının Konulara Göre Payı
Kaynak: (TÜİK, 2023)
Şekil 3'e bakıldığında çevre koruma harcamalarının GSYH içindeki payında 2020 yılında bir miktar düşüş yaşanmıştır. Bu da Covid19 pandemisi sebebiyle küresel ekonomide daralma açıklanabilir. 2022 yılında ise bir önceki yıla göre hafif bir düşüş meydana gelse de oran yine de yüksek seviyelerde seyretmektedir

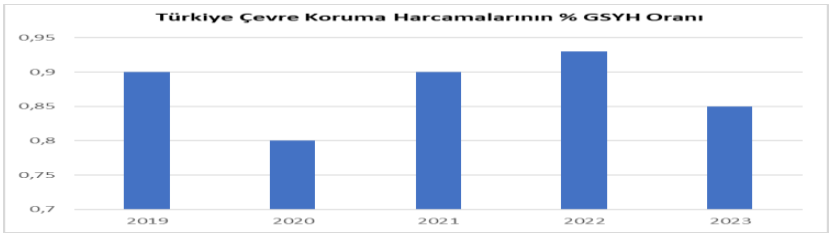

Şekil 3: Türkiye'de Çevre Koruma Harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı
Kaynak: (TÜİK, 2023).

Şekil 4 'te çevre koruma harcamalarını AB ülkeleri açısından değerlendirdiğimizde, atık yönetimi, atık su yönetimi, kirliliğin giderilmesi, biyoçeşitliliğin ve peyzajın korunması, çevre koruma için araştırma geliştirme ve diğer çevre koruma harcamaları görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasında çevre korumaya yönelik harcamaların %0,8 civarında olduğu dikkat çekmektedir. Şekil 1 de gördüğümüz çevresel vergilerin payının en fazla olduğu ülke 2022 itibariyle Bulgaristan olmuştur. Fakat şekil 4 incelendiğinde Bulgaristan'ın çevre koruma harcamalarının beklentilerin aksine daha düşük olduğu görülmektedir. Çevre vergileri caydırıcı etkiye sahiptir ve kaynakların etkin dağılımını sağlar fakat çevre vergilerinin doğrudan çevre koruma harcamalarını finanse etmesi de büyük önem taşır. Bu noktada da şeffaflık ve hesap verebilirlik etkin bir çerçeve oluşturur. Çevre koruma faaliyetleri arasında Belçika'nın kirliliğin giderilmesi yönündeki harcamaları dikkat çekmektedir. Ayrıca Hollanda'nın da çevre koruma harcamalarına büyük önem verdiği görülmektedir.

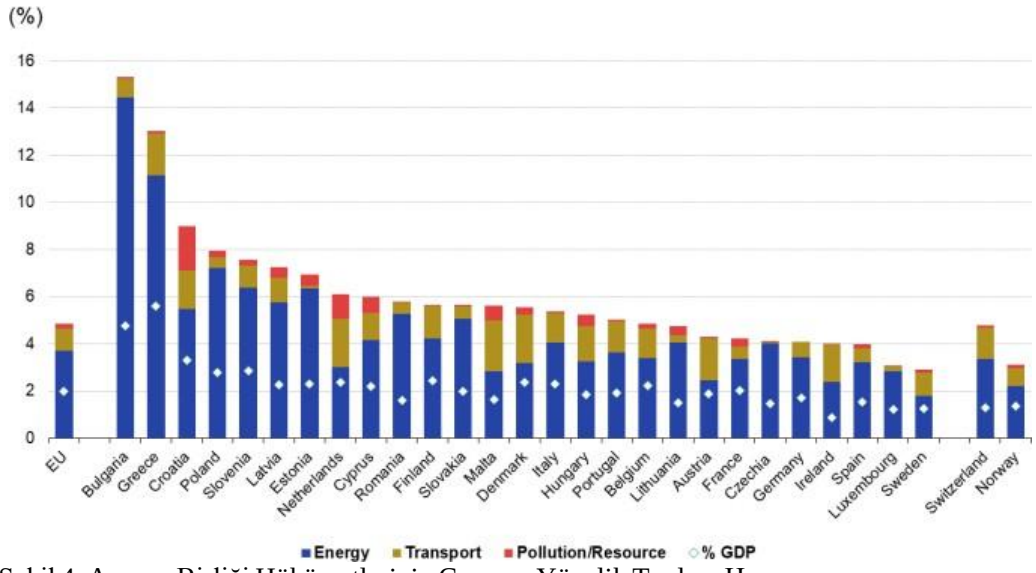

Şekil 4: Avrupa Birliği Hükümetlerinin Çevreye Yönelik Toplam Harcaması
Kaynak: (Eurostat, 2024a).

Hollanda'nın iklim harcamalarından kısaca değinecek olursak, ilk olarak enerji sistemlerini modernize etmek, ulaşımı ve yapısal alanların sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla ekonomik hayata geçireceği 35 milyar avro ulusal iklim ve geçiş fonunu oluşturmuştur. Daha sonra ise Hollanda Kurtarma ve Dayanıklılık Planı altında 846,9 milyon avro fon programı oluşturmuştur. Bu fon programı içinde kuzey denizindeki rüzgar enerjisini arttırmak, yeşil

hidrojen teknolojisi gelişimi, sıfır emisyon ve geçiş dönemindeki havacılığı karbonsuzlaştırmak gibi hedefler yer almaktadır (Kirabaeva vd., 2023).

Sonuç

Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde yeşil bütçelemenin önemi vurgulanmıştır. Hükümetlerin çevre vergisi ve çevre harcamaları kapsamında belirledikleri hedefleri gerçekleştirmeleri beklenilmektedir. Bu bağlamda Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin yeşil bütçeleme gelir ve harcama politikaları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmış, politikaların yeterliliği ve olası sorunlar tartışılmıştır. Avrupa Birliği çevre vergileri

içinde, enerji vergileri önemli bir yere sahiptir ve çevre koruma politikaları derin bir şekilde ele alınmıştır. Türkiye ise ulaştırma vergilerine daha fazla odaklanmış olup, çevre vergilerinin etkisi sınırlı kalmaktadır. Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde ihracatının olumsuz etkilenmemesi için üretim süreçlerinde emisyon değerleri üzerinde bir düzenleme yapması gerekmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde mevcut olan karbon vergisi ve plastik ambalaj vergisi gibi yenilikçi vergilendirme uygulamalarına geçilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda Avrupa Birliği ve Türkiye'nin çevre koruma harcamalarında atık yönetimine önemli bir kaynak ayırdığı görülmektedir. Ancak Türkiye'de çevre vergisi gelirlerinin doğrudan çevre koruma harcamalarına yansımadığı görülmektedir. Söz konusu durum yeşil bütçelemede şeffaflık ve hesap verebilirliğin arttırılmasının önemini vurgulamaktadır.

Kaynakça

Ağcakaya, S., ve Kaya, I. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Yeşil Ekonomi Perspektifinden Yeşil Maliye Politikaları Uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi SosyalBilimler Enstitüsü Dergisi*, *31*(2), 512-525. https://doi.org/10.35379/cusosbil.1123783

Alpdoğan, H. (2023). OECD Ülkelerinde Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının Aras Metodu İle Performans Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, *11*(3), 1079-1103. https://doi.org/10.15295/bmij.v11i3.2285

Altınöz, B. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Kamu Bütçesinin Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *30*(1), 223-256.

Armağan, A. (2023). Yeşil Bütçeleme Yaklaşımı: Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Scientific Journal of Finance and Financial Law Studies*, *3*(1), 1-22.

Avcı, M. (2022). OECD Ülkelerinde Yeşil Bütçe Girişimleri Ne Durumda? Kanıtların Değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *20*(46), 885-914. https://doi.org/10.35408/comuybd.1151646

Aydin, M., ve Deniz, K. (2017). Atık Yönetiminde Vergi Politikasının Rolü: Türkiye Değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *15*(30), 435-461.

Doğan, A., ve Coşkun, M. E. (2021). Çevreye Duyarlı Bütçe: Avrupa Birliği Ve Türkiye Değerlendirmesi. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 17-38.

Er, R., ve Korlu, K. (2023). Belediyelerde Yeşil Bütçe Yaklaşımı: İzmir Büyükşehir Belediyesi Değerlendirmesi. *İSMMMO Mali Çözüm Dergisi*, *33*(176), 355-387.

Ergen, Z. (2021). Ekolojik Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler Ve Yerel Yönetim Uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *30*(2), 62-73. https://doi.org/10.35379/cusosbil.944665

Eurostat. (2024a). *Çevre korumaya yönelik hükümet harcamaları [Veri seti]*. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_environmental_protectio n

Eurostat. (2024b). *Ekonomik Faaliyete Göre Çevre Vergileri* [Veri seti]. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_taxind2/default/table?lang

=en&category=env.env_eta
Eurostat. (2024c). *Environmental tax statistics* [Veri seti] Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_tax_statistics#Notes
Gönüllü, G. (2022). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Çevresel Harcamaları: IX ve X. Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Ombudsman Akademik, 8*(16), 129-166.
Gül, M., ve Yaman, K. (2021). Türkiye'de Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Projesinin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *35*(4), 1267-1296. https://doi.org/10.16951/atauniiibd.870434
İmer-Ertunga, E., ve Seyhun, Ö. K. (2022). Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması Ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *13*(1), 1-13. https://doi.org/10.18354/esam.1119230
Karakaya, E., Akkoyun, G., ve Hiçyılmaz, B. (2023). Sera Gazı Emisyonu Azaltımı için Karbonun Fiyatlanması: Karbon Vergisi mi Emisyon Ticareti mi? *Ekonomi Politika ve Finans Arastirmalari Dergisi*, *8*(4), 813-841. https://doi.org/10.30784/epfad.1367596
Kılıçer, E. (2016). Çevreye Duyarlı Bütçeleme. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 37-53.
Kılıçer, E. (2017a). Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sistemi: Bologna Örneği. *İktisat Fakültesi Mecmuası / Journal of the Faculty of Economics*, *67*(1), 117-139. https://doi.org/10.26560/iuifm.331645
Kılıçer, E. (2017b). Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sistemi: Växjö Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 269-289.
Kirabaeva, K., Chen, C., Massetti, E., Minnett, D., Tim, T., Von Thadden-Kostopoulos, S., … Parry, I. (2023). Assessing Recent Climate Policy Initiatives in the Netherlands. *Selected Issues Papers*, *2023*(022), 43. https://doi.org/10.5089/9798400235849.018
OECD. (2024a). *Çevreyle ilgili vergi geliri* [Veri seti]. Erişim adresi: https://data-explorer.oecd.org/vis?lc=en&tm=DF_ERTR&pg=0&snb=1&vw=ov&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_ERTR%40DF_ERTR&df[ag]=OECD.ENV.EPI&df[vs]=&pd=2017%2C&dq=A.TUR.TAXREV._T._T.PT_TAX_REV_ENV%2BPT_B1GQ%2BUSD.&ly[cl]=TIME_PERIOD&ly[rw]=COMBINED_UNIT_MEASURE&to[TIME_PERIOD]=false
OECD. (2024b). *Yeşil bütçeleme*. Erişim adresi: https://www.oecd.org/en/topics/green-budgeting.html
Tepekule, U., ve Köslü, G. (2023). Yeşil Bütçeleme Yaklaşımı ve Performans Esaslı Program Bütçe Uygulaması: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, (59), 373-406. https://doi.org/10.30794/pausbed.1370791
TÜİK. (2023). *Çevre Koruma Harcama İstatistikleri* [Veri seti]. TÜİK Haber Bülteni. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cevre-Koruma-Harcama- Istatistikleri-2022-49671

Oil Industry and Global Economy

Ghazal Foroogh Khalatbari

Abstract

The oil market is one of the most important constituents of the world economy, characterized by complex dynamics and volatility. Due to enormous reserves and production potential, countries like Saudi Arabia, Russia, and the United States have great power in the market. Their decisions on the level of oil production, strategies of export, and pricing policy create ripples that can transcend across borders and set the global economic stability awry. Here I examine the twin role of these oil giants in stabilizing or destabilizing the global economy. On the one hand, cuts or increases in production can be made collectively by these countries to stabilize the prices of the product and therefore create more predictability for both the producers and the consumers in the economic environment. On the other hand, geopolitical tensions, arbitrary acts to influence output, or predatory price behavior may create market turmoil and economic uncertainty, and potentially crises. The interrelationship between these countries' actions and global economic indicators shows the tightrope they must walk in their efforts not to accentuate market fluctuations. I will analyze what this means for their policy decisions on international trade, energy security, and economic growth within the wider geopolitical context that influences decision-making. Therefore, the positioning of oil- producing countries within the world economy is important to understand for policymakers, businesses, and investors who are working in this complex environment. It is against this backdrop that this study will seek to analyze past trends and current practices to ascertain whether these oil giants act to stabilize or further destabilize this ever-changing global economic framework.

Keywords: Global oil market, Economic stability, Geopolitical influence, Energy security, Production policies

JEL Codes: Q40, Q48, Q58, F51, O13

1. Introduction

The oil industry is a crucial part of the global economy, driving economic activity and shaping geopolitical dynamics. Countries with large oil reserves, like Saudi Arabia, Russia, the United States, and Iran, have a significant impact on global economic stability. These nations influence the market through their control of production levels, export strategies, and pricing policies. By managing oil supplies effectively, they can help stabilize global markets and ensure a consistent flow of resources, creating predictable economic conditions for both producers and consumers.

On the other hand, unilateral decisions, geopolitical tensions, and aggressive pricing can lead to volatility, resulting in economic uncertainty and potential crises. On this paper I explore the various roles that these oil-producing countries play, looking at how they can either stabilize or destabilize the global economy. I examine the relationship between their policies and international economic indicators, emphasizing the careful balance they need to maintain to prevent market fluctuations from worsening. By analyzing historical trends and current practices, my study seeks to shed light on the broader effects of their actions on international trade, energy security, and economic growth. Ultimately, understanding the influence of oil-producing nations in the global economic landscape is essential for policymakers, businesses, and investors as they navigate this complex environment. (Oil: A Beginner’s Guide (Beginner’s Guides), n.d.)

[1]Dokuz Eylul University, Institute of Social Sciences, Foreign Trade Master's Degree Student,

forooghkhalatbarighazal@gmail.com

2. Economic Leverage of Oil-Producing Countries

The economic power wielded by countries like Saudi Arabia, Russia, the United States, and Iran stems from their vast oil reserves. These nations can significantly impact global oil prices through their production decisions. The Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC), which includes Saudi Arabia and Iran, and their allies (OPEC+), including Russia, play essential roles in regulating oil

production and prices (OPEC Annual Statistical Bulletin, 2023; U.S. Energy Information Administration - EIA - Independent Statistics and Analysis, n.d.).

- Production and Pricing: The ability to adjust oil production enables these countries to influence global supply and demand. For example, Saudi Arabia's decision to cut production during periods of low demand helps prevent further price drops.
- Economic Influence: Revenue from oil exports bolsters the economic power of these countries, allowing them to wield significant influence in global economic forums.

3. The Case for Stabilization Supply Control

By strategically adjusting their production levels, they can help regulate supply and demand, mitigating price volatility. For instance, OPEC+ (Organization of the Petroleum Exporting Countries plus Russia), led by Saudi Arabia, has historically employed this strategy to balance the market and prevent price spikes (Hayes, 2024).

- OPEC's Role: OPEC's coordinated efforts to manage production levels are crucial in stabilizing prices and preventing market oversupply.
- Preventing Price Spikes: These strategic adjustments ensure that extreme price fluctuations, which can destabilize economies, are minimized.
- Global Collaboration: OPEC and OPEC+ agreements signify a collaborative effort among oilproducing countries to maintain market stability. This collaboration reduces the chances of supply gluts or shortages, which can cause price instability.
- Historical Context: The 1973 oil crisis is a prime example of how supply control can affect global markets. OPEC's decision to cut oil exports led to a spike in prices and economic turmoil worldwide, emphasizing the power of coordinated production control.

Economic Growth

Oil revenue fuels economic development in these countries, fostering growth and stability within their own borders. This stability can, in turn, translate to a more predictable global economic landscape.

- Infrastructure Development: Revenue from oil exports is often invested in infrastructure projects, boosting economic growth and stability. For instance, Saudi Arabia's Vision 2030 plan aims to diversify its economy and reduce dependence on oil by investing in sectors like tourism and technology.
- Employment: The oil industry creates jobs, contributing to economic stability within these nations. The employment generated by the industry extends to various sectors, including transportation, refining, and retail.
- Multiplier Effect: Oil revenue can have a multiplier effect on the economy, as increased

spending in one sector leads to growth in others. For instance, investment in oil infrastructure can stimulate construction, manufacturing, and services sectors.

- Social Programs: Many oil-producing countries use oil revenue to fund social programs, improving living standards and reducing poverty. These programs can include healthcare, education, and housing, contributing to overall economic stability.

Strategic Reserves

Many producer countries maintain strategic oil reserves, acting as a buffer against unforeseen global events like natural disasters or geopolitical crises. This can help stabilize prices and ensure continued energy supply during turbulent periods (The Economist, 2017).

- Emergency Response: These reserves can be tapped during emergencies, ensuring a stable supply and mitigating price shocks. For example, the United States' Strategic Petroleum Reserve has been used during supply disruptions caused by hurricanes and geopolitical tensions.
- Market Confidence: The existence of these reserves reassures markets, contributing to overall stability. Knowing that strategic reserves are available reduces the risk of panic buying and price spikes during crises.
- Insurance Policy: Strategic reserves act as an insurance policy for oil-producing countries, allowing them to respond to unexpected supply disruptions without causing market instability.
- Coordination with Allies: Countries with strategic reserves often coordinate with allies to release oil during global crises, further stabilizing the market. For instance, the International Energy Agency (IEA) coordinates the release of strategic reserves among its member countries during significant supply disruptions.

Long-Term Economic Stability

Heavy reliance on oil revenues poses significant risks for oil-producing countries, particularly as the world shifts towards renewable energy sources. Economic diversification is vital for ensuring long-term stability. Countries like the United Arab Emirates have made considerable progress in diversifying their economies beyond oil (World Bank, 2022). The United States, with its diversified economy, also exemplifies how dependence on oil can be mitigated.

- Diversification Efforts: Countries are investing in other sectors like tourism, finance, and technology to reduce reliance on oil. For example, Dubai has become a global financial hub, significantly reducing its dependence on oil revenue.
- Renewable Energy Investments: Investment in renewable energy sources is becoming increasingly important for long-term economic stability. Countries like Saudi Arabia are investing in solar and wind energy to diversify their energy mix and reduce carbon emissions.
- Economic Resilience: Diversifying the economy makes it more resilient to oil price fluctuations. A diversified economy can withstand shocks in one sector without leading to a broader economic crisis.
- Sustainable Development: Investing in renewable energy and other sustainable practices can ensure long-term economic stability and environmental sustainability. This approach aligns with global trends towards sustainability and reduces the risk of stranded assets in the oil industry.
- Global Competitiveness: Diversified economies are better positioned to compete in the global market, attracting investment and fostering innovation. By reducing reliance on oil, these countries can enhance their global competitiveness and economic resilience.

4. The Case for Destabilization Price Manipulation

Some argue that OPEC+ has used its market power to manipulate prices to their advantage, squeezing consumers and destabilizing economies dependent on affordable energy.

- Market Influence: The ability to influence prices can lead to economic instability in countries heavily reliant on oil imports. High oil prices can increase production costs, leading to inflation and reduced economic growth.
- Consumer Impact: Higher oil prices can lead to increased costs for consumers, impacting disposable income and economic stability. For example, rising oil prices can lead to higher transportation and heating costs, reducing consumers' purchasing power.
- Historical Manipulation: Historical instances of price manipulation, such as the 1973 oil embargo and the 1980s oil glut, demonstrate how OPEC's actions can destabilize global economies.
- Market Volatility: Manipulating prices can lead to increased market volatility, affecting investment and economic stability. Unpredictable price fluctuations can deter investment in oildependent industries and lead to economic uncertainty.
- Global Recession Risks: Prolonged periods of high oil prices can trigger global recessions, as seen during the 2008 financial crisis when soaring oil prices contributed to economic downturns worldwide.

Geopolitical Tensions

Oil has often been a source of geopolitical tension, with producer countries wielding their resources as leverage in international affairs. This can lead to instability, particularly in regions with unstable political environments.

- Resource Leverage: Oil-rich countries can use their resources to exert political influence, leading to geopolitical tensions. For example, Russia's control over Europe's gas supply has been used as leverage in geopolitical disputes.
- Conflict Potential: Control over oil resources has historically been a source of conflict, contributing to regional instability. Conflicts in the Middle East, such as the Gulf War and the Syrian Civil War, have been influenced by control over oil resources.
- Sanctions and Trade Wars: Geopolitical tensions can lead to sanctions and trade wars, affecting global oil supply and prices. Sanctions on countries like Iran and Venezuela have reduced their oil exports, leading to market uncertainty.
- Political Unrest: Dependence on oil revenue can lead to political unrest in producer countries during periods of low prices. For example, falling oil prices have contributed to political instability and economic crises in countries like Venezuela and Nigeria.
- Diplomatic Strains: Geopolitical tensions related to oil can strain diplomatic relations between countries, affecting global trade and economic stability. Diplomatic disputes over oil resources can lead to trade barriers and reduced economic cooperation.

Economic Dependency

The reliance of many countries on oil imports creates an economic vulnerability to price fluctuations, impacting inflation, consumer spending, and overall economic growth.

- Import Vulnerability: Countries dependent on oil imports are at risk of economic instability due to price fluctuations. High oil prices can increase import costs, leading to trade deficits and economic strain.
- Inflationary Pressures: Rising oil prices can lead to inflation, affecting overall economic stability. Higher transportation and production costs can increase the prices of goods and services, reducing consumers' purchasing power.

- Economic Growth Constraints: Dependence on oil imports can constrain economic.

5. A Balancing Act

Ultimately, the role of oil producer countries in the global economy is complex and multifaceted. While they can play a stabilizing role by regulating supply and promoting economic growth, their actions can also lead to price volatility, geopolitical tensions, and economic dependency. The key lies in finding a balance between their own interests and the broader economic well-being of the world.

- Regulation vs. Manipulation: Balancing supply regulation to stabilize markets without engaging in price manipulation.
- Geopolitical Strategy: Navigating geopolitical tensions without exacerbating regional conflicts.

6. Looking Ahead

The future of the oil industry is uncertain, with the transition towards renewable energy sources gaining momentum. However, oil will likely remain a significant commodity for the foreseeable future, making the role of producer countries even more critical in ensuring stability in the global economy.

Energy Transition: The shift towards renewable energy sources presents both challenges and opportunities for oil-producing countries.

Challenges: The global push towards renewable energy is driven by concerns over climate change, environmental sustainability, and energy security. For oil-producing countries, this shift presents several challenges:

- Economic Impact: Transitioning to renewable energy sources can significantly impact oildependent economies. Countries that rely heavily on oil exports for their revenue may face economic instability as demand for oil decreases. This could lead to budget deficits, unemployment, and social unrest.
- Infrastructure Investments: Developing infrastructure for renewable energy requires substantial investment. Oil-producing countries need to allocate resources to build solar panels, wind turbines, and other renewable energy facilities. This can be financially challenging, especially for countries with limited economic diversification.
- Technological Adaptation: Transitioning to renewable energy involves adopting new technologies and knowledge. Oil-producing countries must invest in research and development to integrate renewable energy into their existing energy systems. This requires a skilled workforce and technological innovation.

Opportunities: Despite the challenges, the energy transition also offers several opportunities for oil-producing countries:

- Economic Diversification: The shift towards renewable energy encourages economic diversification. By investing in renewable energy sectors, oil-producing countries can reduce their dependence on oil revenue and create new economic opportunities. Diversification can enhance economic resilience and stability.
- Sustainable Development: Renewable energy sources, such as solar and wind, are sustainable and environmentally friendly. Embracing these sources can help oil-producing countries reduce their carbon footprint and contribute to global efforts to combat climate change. This can enhance their international reputation and attract foreign investment.
- Energy Security: Renewable energy sources provide a more stable and secure energy supply. Unlike fossil fuels, which are subject to price volatility and geopolitical tensions, renewable energy sources are abundant and domestically available. This can enhance energy security and

reduce reliance on foreign energy imports.

Strategic Planning: Countries need to plan by investing in renewable energy and diversifying their economies.

a) Policy Frameworks: Developing comprehensive policy frameworks is essential for the successful transition to renewable energy. Governments should establish clear regulations, incentives, and targets to promote the adoption of renewable energy. These policies should encourage private sector participation, investment, and innovation.

b) Public-Private Partnerships: Collaboration between the public and private sectors is crucial for advancing renewable energy projects. Public-private partnerships can leverage the expertise, resources, and capabilities of both sectors to accelerate the deployment of renewable energy infrastructure. This collaboration can also facilitate knowledge transfer and technology adoption.

c) Investment in Education and Training: Building a skilled workforce is essential for the successful transition to renewable energy. Governments should invest in education and training programs to equip individuals with the necessary skills and knowledge. This includes technical training, research and development, and capacity-building initiatives.

d) Financial Mechanisms: Establishing financial mechanisms to support renewable energy projects is vital. Governments should provide funding, subsidies, and incentives to attract investment in renewable energy. This can include grants, loans, tax incentives, and feed-in tariffs. Access to affordable financing can stimulate the growth of renewable energy industries.

e) International Cooperation: Collaboration with international organizations, agencies, and other countries can enhance the transition to renewable energy. Sharing best practices, knowledge, and technologies can accelerate progress. Participating in global initiatives, such as the Paris Agreement, can strengthen international cooperation and support for renewable energy projects.

7. Key Producer and Owner Countries

The oil industry is critical to the global economy, and key producer and owner countries—such as Saudi Arabia, Russia, the United States, and Iran—play significant roles in shaping its dynamics. These nations influence global oil supply and prices, which have profound implications for economic stability worldwide.

Saudi Arabia

Saudi Arabia, as a leading member of OPEC, has considerable sway over oil production. The country employs a strategy of "swing producer," meaning it adjusts output to stabilize prices. For instance, during times of price declines, Saudi Arabia often cuts production to sustain oil prices, which helps stabilize its economy and those of other oil-dependent nations. However, its heavy reliance on oil revenues poses risks. A significant drop in oil prices, such as during the 2020 oil price crash, led to budget deficits and economic strain in the kingdom.

I. OPEC Leadership: Saudi Arabia's role in OPEC is crucial for market stability. As the de facto leader of OPEC, Saudi Arabia has the ability to influence production levels and prices. The country's decisions are closely monitored by global markets, and its leadership helps coordinate production cuts or increases among OPEC members.

II. Economic Diversification: Efforts to diversify its economy are ongoing, but the country remains heavily reliant on oil revenues. Saudi Arabia has implemented Vision 2030, a comprehensive plan to diversify its economy and reduce dependence on oil. This includes developing sectors such as tourism, entertainment, and technology. However, the success of these efforts remains uncertain, and oil continues to be a dominant revenue source.

III. Geopolitical Influence: Saudi Arabia's geopolitical influence extends beyond oil markets. The country's strategic location in the Middle East and its role as a key U.S. ally give it significant geopolitical leverage. Saudi Arabia's foreign policy decisions, including its involvement in regional conflicts and alliances, have implications for global oil markets.

IV. Environmental Initiatives: Saudi Arabia is also investing in environmental initiatives to address climate change and promote sustainability. The country has launched projects such as the Green Saudi and Green Middle East initiatives, which aim to plant millions of trees and reduce carbon emissions. Additionally, Saudi Arabia is investing in renewable energy projects, such as solar and wind power, to diversify its energy mix and reduce its carbon footprint.

Russia

Russia, the largest non-OPEC oil producer, has also been influential in global oil markets, especially since its involvement in OPEC+ agreements. By cooperating with OPEC to manage production levels, Russia plays a critical role in stabilizing oil prices. However, geopolitical tensions, such as sanctions in response to its actions in Ukraine, can lead to economic uncertainty both domestically and globally, as seen during periods of heightened tension that spurred fluctuations in oil prices.

I. OPEC+ Cooperation: Russia's involvement in OPEC+ is key for price stabilization. By collaborating with OPEC members, Russia helps coordinate production cuts or increases to manage global supply and demand. This cooperation has been crucial in stabilizing oil prices, especially during periods of market volatility.

II. Geopolitical Impact: Sanctions and geopolitical tensions can lead to market instability. Russia's actions in Ukraine and its involvement in other geopolitical conflicts have led to international sanctions. These sanctions have restricted Russia's access to global markets and technology, affecting its oil production and export capabilities. The uncertainty caused by these geopolitical tensions has contributed to fluctuations in oil prices.

III. Energy Diversification: Russia is also working to diversify its energy sources and reduce its dependence on oil and gas exports. The country is investing in renewable energy projects, such as wind and solar power, to expand its energy mix. Additionally, Russia is exploring opportunities in nuclear energy, hydropower, and energy efficiency.

IV. Economic Resilience: Despite the challenges posed by sanctions and geopolitical tensions, Russia has shown resilience in maintaining its oil production levels. The country has implemented measures to mitigate the impact of sanctions, such as increasing domestic production of oil

equipment and technologies. Russia's vast natural resources and strategic location also contribute to its ability to navigate economic challenges.

United States

The United States has transformed into one of the world's biggest oil producers, thanks in part to advancements in shale oil extraction. This boom has implications for global supply, often leading to lower prices. Although this can be beneficial for oil-importing countries, it may destabilize economies heavily reliant on oil exports. Moreover, U.S. foreign policy regarding oil, such as sanctions on Iran and Venezuela, can lead to supply disruptions, further impacting global oil prices and economic stability.

I. Shale Revolution: The U.S. has significantly increased its oil production, impacting global supply and prices. The shale revolution, driven by hydraulic fracturing (fracking) and horizontal drilling technologies, has enabled the U.S. to extract oil from shale formations that were previously inaccessible. This has led to a surge in domestic oil production, making the U.S. a leading global oil producer.

II. Energy Independence: The increase in domestic oil production has bolstered U.S. energy independence. The U.S. has reduced its reliance on foreign oil imports, enhancing its energy security. This shift has also contributed to lower energy costs for consumers and businesses.

III. Foreign Policy: U.S. sanctions on other oil-producing countries can lead to supply disruptions and market instability. The U.S. has imposed sanctions on countries such as Iran and Venezuela, restricting their oil exports. These sanctions have reduced global oil supply and contributed to price volatility. Additionally, U.S. foreign policy decisions, such as its involvement in the Middle East, have implications for global oil markets.

IV. Environmental Concerns: The environmental impact of shale oil extraction has raised concerns. Fracking has been associated with water contamination, air pollution, and seismic activity. The U.S. is also facing increasing pressure to reduce carbon emissions and transition to renewable energy sources. This has led to policy debates and regulatory changes aimed at addressing environmental concerns.

V. Technological Innovation: The U.S. continues to invest in technological innovation to enhance oil production efficiency and reduce environmental impact.

Iran

Iran, under prolonged economic sanctions, has faced significant challenges in its oil industry. While it holds vast reserves, restrictions on its ability to export oil have hampered its economy and imposed volatility in global oil markets. The fluctuating nature of oil availability from Iran has historically contributed to price instability, affecting the economies of countries reliant on its oil exports (Regional Economic Outlook, 2023).

Economic Impact of Sanctions

I. Reduced Export Capacity: Sanctions have significantly reduced Iran's capacity to export oil, cutting off a major source of revenue. This has led to economic hardships, including budget deficits, inflation, and a devaluation of the national currency. The inability to export oil has also forced Iran to sell its oil at discounted rates to a limited number of buyers willing to risk sanctions.

II. Domestic Economic Strain: The reduction in oil revenue has strained Iran's domestic economy. Public services and social programs have faced budget cuts, leading to deteriorating infrastructure and increased poverty rates. Additionally, the private sector has struggled with limited access to international markets and financing.

III. Investment and Technological Challenges: Sanctions have restricted Iran's access to international technology and investment, crucial for maintaining and expanding its oil production capacity. The lack of foreign investment has hindered the development of new oil fields and the modernization of existing infrastructure, affecting overall production efficiency.

Geopolitical Implications

I. Regional Influence: Despite the sanctions, Iran has maintained its influence in the Middle East. The country's strategic position and alliances with regional actors allow it to exert significant geopolitical influence. However, this influence is often a source of tension with other oil-producing nations and global powers.

II. Strategic Alliances: Iran has sought to build alliances with non-Western countries to counteract the effects of sanctions. Relationships with countries like China and Russia have been pivotal in sustaining Iran's oil exports. These alliances also have broader geopolitical implications, influencing global power dynamics and trade routes.

III. Nuclear Program: Iran's nuclear program has been a focal point of its geopolitical strategy. The program has led to further sanctions but also serves as a bargaining chip in international

negotiations. The uncertainty surrounding Iran's nuclear ambitions contributes to regional instability and affects oil market volatility.

Market Volatility

I. Oil Price Fluctuations: The uncertainty surrounding Iran's oil production and export capacity has contributed to global oil price volatility. Periods of increased sanctions or geopolitical tensions often lead to fears of supply disruptions, driving up oil prices. Conversely, any easing of sanctions can lead to a sudden influx of Iranian oil, causing prices to drop.

II. Impact on Oil-Dependent Economies: Countries heavily reliant on Iranian oil exports, such as China and India, face economic uncertainties due to the fluctuating availability of Iranian oil. These fluctuations impact their energy security and economic planning, leading to adjustments in their energy procurement strategies.

III. Global Supply Chain Disruptions: The volatility in Iranian oil exports affects the global supply chain. Refiners and traders must constantly adjust their strategies to account for potential disruptions, leading to increased costs and market instability.

Domestic Adaptations

I. Economic Diversification: In response to the sanctions, Iran has made efforts to diversify its economy. Initiatives to develop non-oil sectors, such as agriculture, manufacturing, and technology, aim to reduce dependency on oil revenues. However, progress has been slow due to the overarching impact of sanctions.

II. Domestic Production Increase: Iran has focused on increasing domestic production of goods and services to compensate for the lack of imports. This shift has led to growth in local industries but also poses challenges related to quality control and competitiveness.

III. Energy Self-Sufficiency: Iran has invested in expanding its refining capacity and developing renewable energy sources to achieve greater energy self-sufficiency. These efforts aim to reduce the impact of oil export restrictions and ensure a stable domestic energy supply.

8. Conclusion

In conclusion, the roles of key oil-producing countries, Saudi Arabia, Russia, the United States, and Iran are intertwined in a complex web of interdependence. Their decisions regarding production levels and geopolitical actions have far-reaching implications for global economic stability. Therefore, while these countries can stabilize the economy through coordinated efforts, they can also contribute to instability, particularly through unilateral actions or external pressures.

By navigating the complexities of the global oil market through coordinated efforts, strategic planning, and sustainable development, oil-producing countries can play a pivotal role in ensuring global economic stability. While challenges and uncertainties remain, a collaborative and forward-thinking approach can pave the way for a more resilient and balanced energy future.

References

Goodreads. (n.d.). *Oil: A Beginner's Guide (Beginner's Guides)*. Retrieved from https://www.goodreads.com/book/show/3387138-oil

U.S. Energy Information Administration (EIA). (n.d.). Oil-producing countries. Retrieved from https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/oil-producing-countries.php

Hayes, A. (2024, September 9). Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC). *Investopedia*. Retrieved from https://www.investopedia.com/terms/o/opec.asp

The Economist. (2017, November 26). The strange geopolitics of rising oil prices. *The Economist*. Retrieved from https://www.economist.com/the-economist-explains/2017/11/26/the-strange-geopolitics- of-rising-oil-prices

International Monetary Fund (IMF). (2023, November 8). *Regional Economic Outlook*. Retrieved from https://www.imf.org/en/Publications/REO

Unraveling Life Satisfaction in Türkiye: A Multifaceted Analysis of Individual and Societal Factors

Ömer Faruk Durmuş[1]

Ahmet Uçar[2]

Abstract

This paper explores the factors that drive life satisfaction in Türkiye by examining individual, economic, and socio-political determinants through a quantitative methodology. Utilizing the data from Wave 7 (2017-2022) of the World Values Survey, the study employs multivariate regression analysis to identify the key predictors of life satisfaction in Turkish society. The theoretical framework is grounded in positive psychology's "bottom-up" theory, which asserts that satisfaction across various domains contributes to overall life satisfaction. In the ultimate analysis, household income satisfaction and health status appear to be the most salient predictors influencing life satisfaction. On the other hand, variables such as religiosity, perceived democracy, political ideology, age, and education have shown a comparatively minor effect in predicting life satisfaction in Türkiye.

The study's reliance on cross-sectional data limits its capacity to establish direct causality, and using self-reported measures introduces potential biases. Additionally, the analysis has not captured the impact of post-2018 socio-economic developments, including the COVID-19 pandemic, which may have profoundly altered the landscape of subjective well-being. Despite these limitations, the research contributes to the existing literature by providing a detailed picture of life satisfaction in Türkiye which has been going through socioeconomic challenges over the last two decades. The study suggests that further research could enhance the findings by using longitudinal data and incorporating additional factors to offer a more holistic and explanatory view of life satisfaction determinants in Türkiye.

Keywords: Life satisfaction, bottom-up theory, health status, household income, multivariate regression analysis

Jel Classification Codes: I31, J1, C3

[1] Graduate student, Political Science, University of Cologne, e-mail: odurmus1@smail.unikoeln.de

[2] Prof. Dr., Head of Dept.of Political Science and International Relations at Manisa Celal Bayar University, E-mail: ahmet.ucar@cbu.edu.tr

1. Introduction

Sometimes referred to as 'subjective well-being', life satisfaction, is a notion that has been occupying research in various disciplines of modern sciences such as economics, psychology, sociology, and political science. (Bjørnskov, Dreher, & Fischer, 2008). Each of these fields has been seeking explanations for the practical and methodological questions of the term based on their tenants. As a result, research on life satisfaction is characterized by two distinct approaches: one delves into micro-level factors, analyzing individual determinants that influence personal satisfaction, while the other examines macro-level factors, exploring societal determinants that impact satisfaction across different regions or states. However, the issue of causes and consequences remains the main discussion in the literature (Veenhoven, 1996).

Scholars in behavioral economics, for example, suggest that there is often a linear relationship between income and life satisfaction. By studying the concept of 'utility' scholars often assume that higher incomes generate higher utility and this leads to a higher level of life satisfaction (Elsas, 2021). In political science, scholars are more prone to examine the macro-micro level causes and consequences of life satisfaction by observing legal institutions, political systems, and political ideologies (Bjørnskov et al., 2008). The abundance of assumptions helps us to realize that the study of life satisfaction is a challenging task because the parameters interplay between predictors requires multilevel and multidimensional observation. Furthermore, each of the factors that might affect life satisfaction has a reciprocal influence.

Although there are various definitions of the term life satisfaction, this study relies on Veenhoven's definition. According to him: "life satisfaction is the degree to which a person positively evaluates the overall quality of his/her life as a whole. In other words, how much the person likes the life he/she leads" (Veenhoven, 1996).

Most of the research on life satisfaction offers one-sided explanations of the causes and consequences. Even more, apart from the cross-country studies, there are not many works on single-country review that apply an inductive approach in examining the factors with a broad perspective. Therefore, this study aims to fill this gap by addressing the question: What are the main determinants of life satisfaction in Türkiye? The study argues that considering the current socio-economic, political, and demographic predicaments that the country has been grappling with identifying the factors contributing to life satisfaction will provide implications to the literature of life satisfaction in developing countries.

The study involves a quantitative analysis using a multivariate regression model, conducted with common determinant parameters, based on survey data from Turkey's sample in the 2017 World Values Survey (Haerpfer et al., 2024). By controlling the variables namely, democracy level, religiosity, ideology, age, and education we find out that life satisfaction in Türkiye is mainly associated with health status. It is followed by the household income satisfaction. These parameters are also observed to outweigh the degree of democracy in the country, religious values, and political tendencies.

The structure of this study unfolds as follows: It begins by examining the traditional theoretical assumptions surrounding life satisfaction and establishing a theoretical framework. This is followed by a detailed explanation of the data, methods, and measures used in the analysis. Next, the descriptive statistics and key findings are presented. The discussion section then interprets these findings, addressing their implications and limitations. Finally, the conclusion highlights the broader significance of the results and their potential contributions to the literature.

2. Theoretical Framework

Life satisfaction has been a subject of discussion among scientists and philosophers for thousands of years (Kapteyn, Smith, & Van Soest, 2009). One of the well-known is the utility theory of classical economy, in which individuals aim to maximize their utility from consuming goods and services. In this view, life satisfaction is seen as a result of optimizing personal preferences and choices to maximize utility. Another important approach is the Easterlin paradox which suggests that beyond a certain point, increasing income levels do not significantly contribute to greater life satisfaction at the societal level. However, with modernization and human development, the meaning of the term has shifted, and social indicators of life satisfaction transcended the economic welfare understanding. In fact, economic assumptions have been widely criticized for explaining human behavior solely with economic interests and utility maximization. It is for this reason, we will formulate our theoretical ground on individual psychological assumption (Chomentauskas & Paulauskaitė, 2020).

There are two main theoretical assumptions on life satisfaction in positive psychology that differ in their causal explanations: the "bottom-up" and the" top-down" assumptions. The former suggests that life satisfaction is the accumulated product of various domains. On the other hand, the "top-down" model argues that one's overall satisfaction can affect his/her satisfaction in different domains. For example, someone who is generally optimistic might feel more satisfied overall, even when things are nott going perfectly (Loewe, Bagherzadeh, Araya-Castillo, Thieme, & Batista-Foguet, 2014).

According to the bottom-up theory, humans experience satisfaction in many domains of life such as social environment, health, income, and so on. In other words, people's satisfaction with their lives in these areas combines to create our overall life satisfaction. Drawing from the 'bottom-up' perspective, researchers have put forth a myriad of life domain satisfactions, which are thought to be relevant to overall life satisfaction. Among the life domains that have generated more consensus are satisfaction with health, family, income, social relationships, leisure time, work, sex life, housing, safety, self-worth, and education (Loewe et al., 2014). Different cultures often weigh these life domains differently, as culture shapes individual attitudes, values, and the types of goals individuals pursue. These factors, in turn, determine the specific life domains people consider relevant and the weight they give to each domain. Therefore, studying the factors affecting life satisfaction in Türkiye is highly relevant, as the country possesses distinctive cultural features and ongoing economic and societal challenges.

3. Methodology

This study draws upon data from Wave 7 (2017-2022) of the World Values Survey (WVS), focusing specifically on the Turkish sample. The World Values Survey (WVS) Wave 7 (2017-2022), was carried out by the World Values Survey Association (Haerpfer et al., 2024). The dataset includes various variables, such as cultural values, political interest and participation, social attitudes, and perceptions on various global and societal issues. The units of observation are individuals aged 18 and older residing in each participating country. The sample was designed to be nationally representative using stratified random sampling, ensuring diverse and equitable selection through a full probability approach. Face-to-face interviews were the primary data collection method for this survey.

Countries are categorized into three groups based on their population size to determine the required sample size: 1,200 participants for the majority of countries, 1,000 for those with populations under 2 million, and larger samples for countries with higher populations. In

Turkey, the survey was administered by BINOM, a data collection firm, in 2018. The target population comprised Turkish citizens aged 18 or older, residing in households. Approximately 2,000 individuals were interviewed. The sampling strategy aimed to ensure comprehensive coverage of all geographic regions and subregions of Turkey. According to the NUTS2 classification by Eurostat, Turkey is divided into 26 units, all of which were included in the sampling frame. To minimize the design effect, cities and towns were not selected as primary sampling units (PSUs) in the first stage, thus reducing clustering effects. Instead, a large number of PSUs of minimal size were used, ensuring representation across various population segments, including residents of large cities, towns, and rural areas. A total of 180 PSUs were included in the sampling frame, further enhancing the sample's representativeness.

For the analysis, we employed a multivariate regression model to assess the proposed hypotheses. The dependent variable, self-reported life satisfaction, was measured on a ten- point scale within the WVS, ranging from 1 (completely dissatisfied) to 10 (completely satisfied). The key explanatory variable, health status, was assessed using a five-point Likert scale, where 1 represents very good health and 5 represents very poor health. Given data limitations, psychological and physical health were examined together under this health status parameter.

Additionally, we incorporated household income satisfaction, which was also measured on a ten-point scale, as it holds particular relevance in the extant economic literature on life satisfaction. However, since the literature predominantly focuses on individual income, we opted for "household income satisfaction" to address data limitations and concurrently capture both familial social capital and income satisfaction within a single variable. Additionally, we selected a subset of items relevant to the literature and reflective of Türkiye's socio-economic and cultural context. Although constitutionally designated as secular, Türkiye's populace predominantly adheres to Sunni Islam. Islamic teachings advocate gratitude for life regardless of circumstances which is considered to be effective in one's life satisfaction. Consequently, we introduced the variable "importance of God in one's life" to observe the correlation and linearity between religiosity and life satisfaction.

Furthermore, we assessed the extent of democracy within the country. For this, we took the question of "How democratically is the country ruled today?" which was measured on a ten-point scale from 1 to 10 (Haerpfer et al., 2024). The inclusion of the perception of democracy is highly relevant while the ruling government has been the target of critiques for the downfall of the democracy. Furthermore, we considered various socio-demographic factors such as age, political ideology, and education. In detail, we categorized age into "old" (age > 35) and "young" (age < 35) to utilize as a dummy variable to assess the relationship between aging and life satisfaction. In political science, scholars contend that an individual's political ideology influences subjective well-being (Schlenker, Chambers, & Le, 2012). Therefore, we examined the left-right political spectrum and focused solely on those identifying as right-wing. Recognizing education's pivotal role, we included an education variable, specifically targeting individuals with no formal education, to investigate the correlation between being uneducated and life satisfaction (See Table 1).

To analyze the factors influencing life satisfaction, we conducted three regression models. In each model, life satisfaction was the dependent variable. Health status was the primary independent variable, with household income satisfaction and the level of democracy in the country included as control variables. Additionally, binary (dummy) variables for age, political ideology, and education were used to capture their effects on life satisfaction in Türkiye.

Model: Research Question and Hypothesis

The existing literature suggests that economic factors, health status, and extreme circumstances like war and crises significantly shape people's life satisfaction. However, there remains ongoing debate regarding the primary determinants and their relative importance. Therefore, we aim to contribute to this discourse by posing the following question: **What factors are the key determinants of life satisfaction in Türkiye?**

Drawing from the theoretical framework presented above, which considers various determinants such as health status, income, family, age, gender, education, and religiosity holistically, the following hypothesis have proposed: **In Türkiye, life satisfaction is predominantly influenced by household income satisfaction and health status with their impact surpassing that of religious values, democratic governance, and political ideology.**

Thus, our formula is:

$$LS = \beta_0 + \beta_1 HS + \beta_2 HIS + \beta_3 RV + \beta_4 DG + \beta_5 PI + \beta_6 Age + \beta_7 Uneducated + \epsilon$$

- LS: Life satisfaction
- HS: Health status
- HIS: Household income satisfaction
- RV: Religious values
- DG: Democratic governance
- PI: Political ideology
- $\beta 0$: Intercept
- $\beta 1, \beta 2, \beta 3, \beta 4, \beta 5, \beta 6, \beta 7$: Coefficients for the respective variables
- ϵ: Error term

4. Empirical results

As discussed above, we first subset the World Values Survey Wave 7 (2017-2022) data by extracting the observations of Türkiye. Next, we analyzed the variables in the questionnaire that might be explanatory for the research objectives. After measuring the correlations and linearity between several variables, we agreed on our continuous dependent variable (life satisfaction) and independent variable (health status). Then, we cleaned and mutated the variables to include only valid responses of the participants. For instance, the health status was measured on a five-point scale, however, it also included values such as -1 and-2 which need to be excluded. The purpose of this was to avoid any missing or irrelevant values. Following this, we created a table for the descriptive statistics of the items that we observed (see table 1). After preparing the variables, we operated our multivariate regression analysis with three regression models.

In the first model, we observed a statistically significant negative correlation between health status and life satisfaction ($p < 001, r = -0.864$) The observed relationship is negative because the variable coded reverse in the data set as 1 stands for very good health and 5 is a poor health condition. Specifically, for each unit decrease in health status, life satisfaction decreases by approximately 0.864 units ($p < 0.01$). This indicates that individuals with poorer health tend to report lower levels of life satisfaction in Türkiye. However, the model accounts for approximately 11.6% of the variance in life satisfaction which is not enough to attribute solely the health factor to life satisfaction.

Expanding the analysis in Model 2 to include additional factors, we observed a statistically significant positive correlation between household income satisfaction and life satisfaction ($p < 0.01, r = 0.463$). The correlation between life satisfaction and health status has dropped to -0.545. On the other hand, Individuals who perceive their household income favorably report higher levels of life satisfaction. Additionally, both the importance of religious beliefs and the

level of democracy in the country exhibit positive relationships with life satisfaction, though at a slightly lower significance level ($p < 0.05, \mathrm{r} = 0.100$ for the importance of God; $p < 0.05$, $r = 0.88$ for democracy in the country) We empirically observe that the addition of new predictors improved our model's fit with 36.5% of the variance in life satisfaction (R2= 0.365). In the final model, we included ideological and demographic variables such as age, political ideology, and education level as dummy variables. The age over 35 does not present statistical significance at conventional levels ($p < 0.1$). The correlation coefficient (r=0.131) suggests a positive but weak association. Conversely, individuals identifying themselves as right-wing exhibit a weak positive relationship with life satisfaction $p < 0.05, R = 0.197$. On the other hand, being uneducated is associated with lower life

satisfaction levels, though not statistically significant at conventional levels ($p < 0.1, r = -0.202$). In Türkiye, the constant term retains statistical significance across all models. This underscores a fundamental baseline of life satisfaction. The adjusted R-squared values (see Table 2) indicate that the included variables collectively explain a substantial portion of life satisfaction variance (36.6%). These findings highlight the intricate interplay of socio-economic, demographic, and political factors in shaping life satisfaction. Notably, the results emphasizes the predominant influence of health status and household economic satisfaction within the Turkish context.

However, it should also be acknowledged that merely 36.6 percent of the variance within the sample of Türkiye can be elucidated by the utilized variables. This underscores the presence of unobserved determinants of life satisfaction, owing to data limitations and diverse factors like measurement errors. Notably, certain crucial elements, such as respondents' precise psychological states, remain unexamined due to data constraints. Additionally, significant factors like marital status, considered influential contributors to life satisfaction, were not encompassed in the analysis. In practical terms, observed variables often exhibit interdependence; for instance, one's income level can significantly impact their health status. Additionally, temporal considerations are crucial, as exemplified by the Turkish sample data collected in 2018. However, in light of the emergence of COVID-19 and its consequential challenges, encompassing health concerns and economic ramifications, a comprehensive understanding of life satisfaction dynamics necessitates the incorporation of post-pandemic realities, such as current health status and the notable surge in inflation rates evident as of 2024.

Table 1. Descriptive Statistics for Variables of Interest in the TR Dataset

Statistic	N	Mean	St. Dev.	Min	Max
Life Satisfaction	2,415	6.48	1.97	−2	10
Health Status	2,415	2.15	0.77	−2	5
Household Income Satisfaction	2,415	5.85	1.97	−2	10
Importance of God	2,415	8.07	2.32	−5	10
Democracy in the Country	2,415	6.05	2.59	−2	10
Age	2,415	38.81	12.70	−5	95
Political Ideology	2,415	5.43	3.46	−2	10
Education	2,415	2.32	1.94	−2	6

Resources: The table was generated by authors using RStudio (*R Core Team 2024, A Language and Environment for Statistical Computing*, n.d.) with the dplyr, summarytools, tidyverse and stats R packages (Wickham et al., 2019)

Figure 1. Coefficients Graph

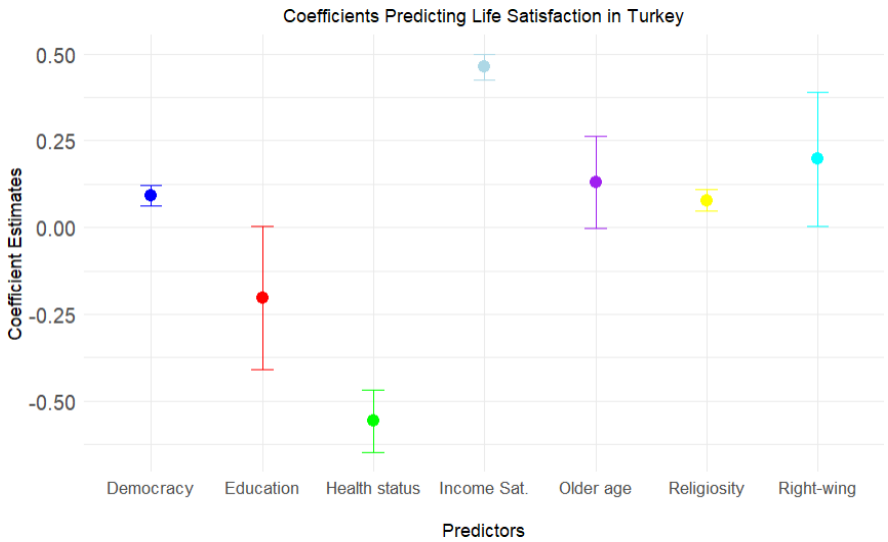

Resources: The graph was generated by authors using RStudio (*R Core Team 2024, A Language and Environment for Statistical Computing*, n.d.) with the dplyr, summarytools, ggplot2, tidyverse and stats R packages (Wickham et al., 2019).

Table 2. Multivariate Regression Results

	Dependent variable:		
	Life Satisfaction		
	Model (1)	Model (2)	Model (3)
Health status	-0.864***	-0.545***	-0.557***
	(0.052)	(0.046)	(0.046)
Household Income Satisfaction		0.463***	0.462***
		(0.018)	(0.018)
Religiosity		0.100***	0.092***
		(0.015)	(0.016)
Democracy in the Country		0.088***	0.078***
		(0.015)	(0.016)
Age(>35)			0.131*
			(0.067)
Right-wing			0.197**
			(0.098)
Uneducated			-0.202*
			(0.105)
Constant	8.376***	3.597***	3.673***
	(0.118)	(0.213)	(0.217)
Observations	2,119	2,119	2,119
R^2	0.116	0.365	0.368
Adjusted R^2	0.115	0.364	0.366
Note:			*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Resources: The table was generated by authors using RStudio (*R Core Team 2024, A Language and Environment for Statistical Computing*, n.d.) with the dplyr, tidyverse, stats and stargazer R packages (Wickham et al., 2019)

5. Discussion

This study contributes to the ongoing discourse on life satisfaction, a concept intertwined with various disciplines such as economics, psychology, sociology, and political science. Through an exploration of individual and societal determinants, the study aimed to shed light on what factors drive life satisfaction in Türkiye which grappling with socio-economic challenges. The study underscores the importance of health status, with individuals reporting better health and experiencing higher levels of life satisfaction, corroborating psychological research highlighting the significance of mental and physical well-being. Furthermore, consistent with behavioral economics, we observe a significant positive correlation between household income satisfaction and life satisfaction, emphasizing the role of financial well-being in shaping individuals' overall contentment.

Beyond these individual-level factors, the study delves into societal determinants, considering the influence of religiosity and the level of democracy in the country. While both exhibit positive relationships with life satisfaction, their impact is overshadowed by health and income considerations, highlighting the primacy of basic needs in shaping well- being. The analysis also incorporates socio-demographic variables, revealing intriguing insights. While age and education level do not emerge as significant predictors, political ideology plays a noteworthy role, with individuals identifying as right-wing exhibiting higher levels of life satisfaction. This indicates a complex relationship between political beliefs and subjective well-being.

However, the cross-sectional nature of the data restricts our ability to infer causality which, therefore necessitates caution in interpreting the results.The reliance on self-reported measures introduces potential biases, this necessitates further validation through longitudinal studies. Therefore, we should consider reliability doubts. There appears a several avenues for further research. Longitudinal studies tracking changes in life satisfaction over time could provide deeper insights into its dynamics, while comparative research across different cultural contexts may elucidate unique factors influencing well- being. Additionally, exploring the impact of post-pandemic realities, such as health concerns and economic instability, could enrich our understanding of life satisfaction dynamics in the Turkish context.

6. Conclusion

Conducting a comprehensive analysis of both individual and societal determinants, this study contributes to the ongoing discussions in life satisfaction. The objectives of the study offers new perspectives on what influences the life satisfaction among Turkish individuals. Findings are not only corroborate existing literature but also provide insights tailored to the specific context of Türkiye.

One key highlight of the study is the significant importance of health status, as founded a clear association between better health and higher levels of life satisfaction. This finding aligns with psychological research that underscores the crucial role of both mental and physical well-being in determining overall life satisfaction. Furthermore, in line with principles from behavioral economics, the analysis reveals a positive correlation between

household income satisfaction and life satisfaction. This reveals the significant role of financial well-being in shaping individuals' overall sense of contentment and fulfillment.
Furthermore, the analysis explored societal factors, including religiosity and the level of democracy in Türkiye. While both correlated positively with life satisfaction, their impact was overshadowed by considerations of health and income, underscoring the importance of basic needs. Lastly, the study also reveals insights into the influence of political ideology, with right-wing individuals reporting higher life satisfaction. Consequently, relying on the bottom-up theory and the empirical findings of the analysis, this study suggests that the life satisfaction of individuals cannot be attributed to a single factor; rather, it is largely associated with the predictors of health status and household income satisfaction in the case of Türkiye.

Appendices:

Additional sources from the Turkish Statistical Institute (TUIK) Graph 1. Life satisfaction level by years (%)

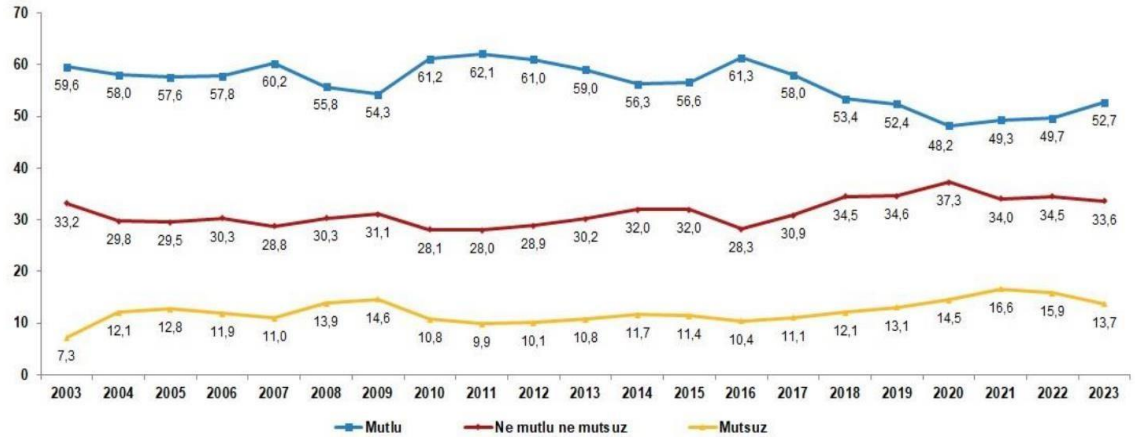

Sources: ("Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2023," n.d.) Line definitions:

Blue: Happy
Red: Neither happy nor unhappy Yellow: Unhappy

Graph 2. The most important problem of the country (%), 2020-2023

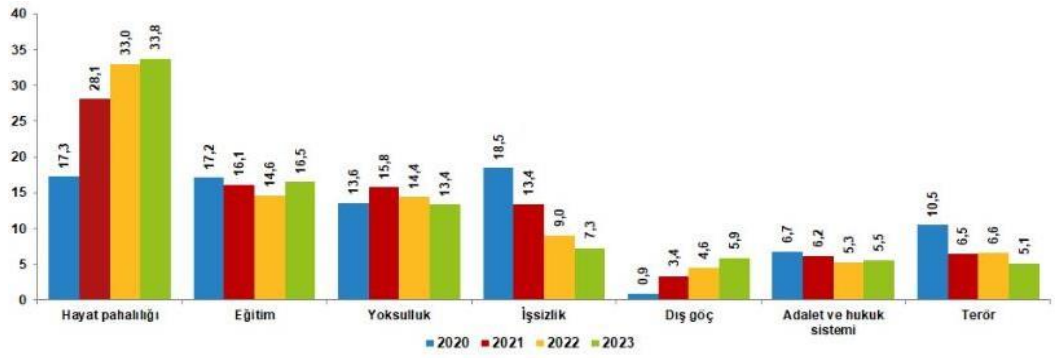

Sources: ("Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2023," n.d.) Problems in order:
Cost of living, education, poverty, unemployment, external migration, justice and law system, terror.

References:

Bjørnskov, C., Dreher, A., & Fischer, J. A. V. (2008). Cross-country determinants of life satisfaction:

Exploring different determinants across groups in society. *Social Choice and Welfare*, *30*(1), 119–173. https://doi.org/10.1007/s00355-007-0225-4
Chomentauskas, G., & Paulauskaitė, K. (2020). Relationship between income, happiness, and life satisfaction: Evidence from Lithuania. *EWOP in Practice*, *12*(1). https://doi.org/10.21825/ewopinpractice.87119
Elsas, S. (2021). *Causality in the link between income and satisfaction: IV estimation with internal instruments* (SOEPpapers on Multidisciplinary Panel Data Research No. 1143). Berlin: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW). Retrieved from Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW) website: https://hdl.handle.net/10419/243185
Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., … Puranen, B. (2024). *World Values Survey Wave 7 (2017-2022) Cross-National Data-Set* (Version 6.0.0) [Data set]. World Values Survey Association. https://doi.org/10.14281/18241.24
Kapteyn, A., Smith, J. P., & Van Soest, A. H. O. (2009). Life Satisfaction. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.1508438
Loewe, N., Bagherzadeh, M., Araya-Castillo, L., Thieme, C., & Batista-Foguet, J. M. (2014). Life Domain Satisfactions as Predictors of Overall Life Satisfaction Among Workers: Evidence from Chile. *Social Indicators Research*, *118*(1), 71–86. https://doi.org/10.1007/s11205-013-0408-6
R Core Team 2024, A Language and Environment for Statistical Computing [RStudio]. (n.d.). R Core Team: R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
Schlenker, B. R., Chambers, J. R., & Le, B. M. (2012). Conservatives are happier than liberals, but why? Political ideology, personality, and life satisfaction. *Journal of*
Research in Personality, *46*(2), 127–146. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.12.009
Veenhoven, R. (1996). *The study of life-satisfaction*. Retrieved from http://hdl.handle.net/1765/16311
Wickham, H., Averick, M., Bryan, J., Chang, W., McGowan, L., François, R., … Yutani,
H. (2019). Welcome to the Tidyverse. *Journal of Open Source Software*, *4*(43), 1686. https://doi.org/10.21105/joss.01686
Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2023. (n.d.). *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*. Retrieved from https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi- 2023-49692

Renewable Energy Contributions to Turkey's Economic Framework

Souhir NACEUR[1]

Emna NOURİ[2]

Ghazale JAFARİ[3]

Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ[4]

Abstract

This article offers an overview of the policies implemented by the Turkish government to encourage investments in the renewable energy sector. In the last fifteen years, the renewable energy sector has gained more importance and has witnessed many improvements, mainly because of the need for urgent action to fight climate change and to lessen the dependency on non-renewable and fossil fuel energy by shifting to green and eco-friendly solutions. Turkey's dedication to enhancing its renewable energy portfolio and the government's initiatives and investments in this field, like reforming the energy market, diversifying the country's energy mix, and implementing supportive policies for investments in the renewable energy sector, all have contributed to making the country one of the leading countries in the sustainable energy realm. Nevertheless, energy imports still dominate the sector, thus the importance of investments in this field to help the country improve its energy security and foster its economic growth. This article will help researchers and policymakers use Turkey as a source of inspiration when it comes to implementing eco-friendly regulations. The article mainly gives an overview of Turkey's renewable energy sector by focusing on the most recent policies adopted by the Turkish government to boost investments in sustainable energy and by shedding light on some of the remaining challenges faced by the country. The study also offers some recommendations to overcome some of the prevailing challenges Turkey still faces in this field.

Keywords: Policies, Renewable, Energy, Turkey, Investments

Jel Codes: E22, Q28, Q29

Özet

Bu makale, Türkiye hükümetinin yenilenebilir enerji sektörüne yapılan yatırımları teşvik etmek amacıyla uyguladığı politikaların bir genel görünümünü sunmaktadır. Son on beş yılda, yenilenebilir enerji sektörü, iklim değişikliğiyle mücadele etmek için acil önlemler alınması ve fosil yakıtlar ile tükenebilir enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltarak çevre dostu çözümlere yönelme ihtiyacı nedeniyle daha fazla önem kazanmış ve birçok iyileşme yaşanmıştır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji portföyünü güçlendirmeye yönelik kararlılığı, enerji piyasasını reforme etme, ülkenin enerji karmasını çeşitlendirme ve yenilenebilir enerji sektöründeki yatırımları destekleyen politikalar uygulama gibi hükümetin girişimleri ve yatırımları, ülkeyi sürdürülebilir enerji alanında öncü ülkelerden biri yapmıştır. Bununla birlikte, enerji ithalatı hala sektörü domine etmekte olup, bu durum, ülkenin enerji güvenliğini geliştirmesi ve ekonomik büyümesini desteklemesi için bu alandaki yatırımların önemini artırmaktadır. Bu makale, araştırmacılara ve politika yapıcılara, çevre dostu düzenlemeleri uygulamada Türkiye'yi bir ilham kaynağı olarak kullanmalarına yardımcı olacaktır. Makale, Türkiye'nin yenilenebilir enerji sektörüne genel bir bakış sunmakta, Türk hükümetinin sürdürülebilir enerji yatırımlarını artırmaya yönelik son kabul edilen politikalarına odaklanmakta ve ülkenin karşılaştığı bazı kalan zorluklara ışık tutmaktadır. Çalışma ayrıca, Türkiye'nin bu alandaki mevcut zorlukları aşmak için bazı önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Politikalar, Yenilenebilir, Enerji, Türkiye, Yatırımlar

Jel Kodları: E22, Q28, Q29

[1]Master Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration,35390 Buca/ İzmir, Turkey, souhir.naceur99@gmail.com. Responsible for correspondence.

[2]Master Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, 35390 Buca/ İzmir, Turkey, follonouri@gmail.com

[3]Master Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, 35390 Buca/ İzmir, Turkey, ghjafari1993a@gmail.com

[4]Dokuz Eylul University, Prof. Dr. in the Faculty of Economics and Administrative Sciences in the Department of Business Administration and in the Department of Accounting and Finance. 35390 Buca/ İzmir, Turkey, erhan.demireli@deu.edu.tr

1. Introduction

Our lives and eventually our economic activities have a great dependence on climate stability. Sectors like

tourism, construction, and agriculture, which are in most cases the backbone of some countries' economies, are closely related to weather change. With climate-related risks growing daily, the seriousness of its effect on the economy grows paralytically. As an effective risk management strategy, growing the use of renewable energy can contribute to minimizing the related risks.

Turkey is considered one of the countries that have a big advantage in the energy sector. With its unique geographical location, the abundance of its natural resources, and the efforts that the Turkish government has put into the energy sector, Turkey has great potential to grow its wind, geothermal, and solar energy and minimize its energy imports which will boost its economic stability and eventually its energy security.

The policies made by the government play a major role in shaping the renewable energy sector inside the country. This is one of the reasons that make analyzing and studying the policies made by the government crucial and important. Turkey has worked throughout the years to improve the renewable energy sector by implementing and updating a set of policies and incentives like the Renewable Energy Support Mechanism (YEKDEM), and domestic renewable energy production incentives. The efforts made by the Turkish government in the renewable energy sector reflect the country's commitment to its climate goals in accordance with the Paris Agreement.

This article gives an overview of the policies implemented by the Turkish government in the renewable energy field. First general information about the energy sector situation in Turkey is given. Then, policies implemented by the Turkish government in the renewable energy sector are listed. In the end some recommendations for some challenges faced by Turkey are given.

2. Literature Review

Many studies have been conducted in the renewable energy sector in order to study its contribution to the economic situation of the country. The studies analyzed are listed below:

Bezdek (2009)'s research aimed to analyze the impacts of the renewable energy industry in the U.S on the employment rate and on the country's overall GDP. According to the findings, the macroeconomic impacts are the creation of 504,000 new job in the renewable sector and 8,586,000 new job in the energy efficiency sector.

Alvarez et al.(2009) performed a research that examined the impact of the use of renewable energy sources on the macroeconomic situation in Spain. The analysis examined the net employment rates after the implementation of wind , mini-hydro and solar energies. It revealed negative net employment effects for all 3 RES (-4.27 jobs/MW for wind, -5.05 jobs/MW for mini-hydro and -12.7 jobs/MW for solar).

Yıldırım (2019) explored how government incentives influence the economic performance of renewable energy investments in Turkey. By employing techniques like Net Present Value (NPV) and Payback Period (PBP) analysis, the research concentrated on a wind energy project in Balıkesir. The results indicate that higher incentives improve profitability and shorten the payback period for investments, whereas lower incentives lead to the opposite outcome. The study highlights the critical role of ongoing government support in advancing renewable energy initiatives and recommends that incentive structures be aligned with local manufacturing to enhance both economic and environmental advantages.

Akusta and Cergibozan (2020) explored how renewable energy usage relates to economic growth and environmental impacts in Turkey, analyzing data from 1972 to 2015. They utilized Johansen and ARDL co-integration tests, along with variance decomposition analysis, to examine the interactions among variables like real GDP per capita, trade openness, financial development, and the proportion of renewable energy in total energy consumption. Their findings revealed that increases in GDP and trade openness tend to have a positive effect on environmental damage, whereas a higher reliance on renewable energy sources helps to alleviate this damage. The study emphasized the importance of renewable energy in reducing Turkey's dependence on fossil fuels and promoting sustainable environmental and economic results.

Demirgil and Birol (2020) conducted a study in which they examined the impact of renewable energy consumption on economic growth in Turkey for the period 1980-2018. ARDL test was used in the article to study the cointegration relationship between the variables. Then a Toda-Yamamoto causality test was conducted. ARDL test showed a cointegration relationship between the variables, as for the Toda-Yamamoto test a unidirectional causality relationship from renewable energy consumption to economic growth was proved. The findings reached demonstrated that increases in renewable energy consumption in Turkey contribute to economic growth.

In Markaki et al.(2020)'s study two techniques were used to determine the macroeconomic effects of renewable energy investments, the first one is the input-output model and the second one is the analytic process models based on the generation of employment coefficients, such as jobs per unit of production. According to the findings, the green investments in question result in an annual increase ranging from 8.3 billion euros to11.3 billion euros between 2010 and 2020, which corresponds to 3,8-5 percent of the county's GDP.

Livingston(2018)'s work investigates the different aspects of renewable energy investments in Turkey. It explores solar and geothermal opportunities as well as large scale and wind projects and the role of these renewable energy options in the maintenance of growth amid the challenging conditions such as the value loss of the Turkish Lira. The research concludes by stating that the Limitations experienced by the renewable energy investments is due to the country's regulations as well as the limitations of the macroeconomic environment.

Zhang et al.(2020)'s research assessed the renewable energy investment risk factors for sustainable development through applying a 3 step-analysis . The first one is using the Delphi method to identify the risk factors of the renewable energy investments, the second one is using the AHP method to assess the identified risk factors and the third one is the evaluation and prioritization of strategies to overcome risk factors of REI projects by using the FWASPAS[Fuzzy Weighted Aggregated Sum Product Assessment]. The findings of this research revealed 6 major risks factors as well as 23 sub-factors, with economic and business risk being the major risk factor. It also gave a detailed explanation to the reason why out of the 6 main strategies, RET choices are the most suitable to deal with the risks related to the sustainable development in Turkey.

Fırat, Hoca, and Bozkurt (2021) explored the growth of renewable energy in Turkey in the context of European Union (EU) energy policies. Their study points out Turkey's heavy dependence on imported fossil fuels and the related environmental and economic issues. It also examines how EU directives influence Turkey's renewable energy regulations as it seeks EU membership. By looking at both EU policies and Turkey's national legal framework, the research highlights the critical role of renewable energy in promoting sustainability and decreasing reliance on external energy sources. The results stress the need for Turkey to align its energy policies with EU standards to ensure energy security and meet environmental objectives.

Orun and Demirgil (2021) conducted a study in order to highlight the importance of renewable energy sources by examining the incentives made in the renewable energy sector in Turkey, the potential of renewable energy in the country, and the economic outcomes derived from renewable energy sources. The analysis made in the article was about the possibilities of how to increase the energy generated from renewable sources.
Orun and Demirgil (2021), examined the motivations behind renewable energy investments in Turkey and their economic effects. The study used a descriptive approach to investigate the potential of renewable energy and its economic consequences, especially considering Turkey's heavy dependence on imported energy, which stands at around 70%. It pointed out important government support measures, including tariff guarantees and subsidies for domestic equipment, as vital for encouraging investment in renewable energy. The results underscored that harnessing renewable energy sources is essential for enhancing economic stability and achieving energy independence in Turkey.

Batu Ağırkaya (2022) carried out an in-depth analysis of Turkey's renewable energy strategies, examining their economic and environmental effects. The study employed a long-term data framework (2000–2050) from Enerdata to assess global and regional energy scenarios, with a particular focus on Turkey’s path. The findings indicated that although fossil fuels such as oil and natural gas currently dominate the energy supply, the share of renewable energy in electricity production and primary consumption is expected to grow significantly, driven by technological advancements and supportive policies. The research highlighted the importance of increased investments in renewable energy infrastructure for achieving sustainable development, energy independence, and job creation, while also addressing environmental challenges and economic opportunities.

Şencan (2022) evaluated the latest developments in the rapidly growing renewable energy sector in Turkey and worldwide. In this context, sustainable, energy-efficient, and environmentally friendly renewable energy systems were discussed, and their recent advancements in Turkey and globally were analyzed. Subsequently, the tax and other incentives currently applied to renewable energy systems in Turkey are examined were also examined in detail.
Şencan (2022) examined Turkey's role in the global renewable energy landscape and assessed the effectiveness of the incentives in place. The study underscores the vital role of renewable energy in minimizing environmental impact and reducing reliance on energy imports. By looking at global trends alongside Turkey’s specific practices such as tax exemptions, feed-in tariffs, and support for local production, the research illustrates how these incentives have significantly boosted renewable energy capacity. The findings advocate for the enhancement of incentive mechanisms to promote further adoption of renewable energy, ensuring both long-term sustainability and economic advantages.

Aslan and Yavuz (2023) conducted a study in which they studied the relationships between renewable energy, financial development, and economic growth in BRICS and MINT countries from 2001 to 2019 through empirical analysis. Panel data analysis techniques were employed for the empirical tests. cross-sectional

dependence, homogeneity and cointegration tests were used in the study. The article showed the existence of a cointegration relationship between renewable energy, financial development, and economic growth.

Aghaei, Gholizadeh, and Abdi (2023) carried out an in-depth study examining how financial and technological development influence the growth of renewable energy in different countries. They employed panel Tobit regression models to analyze data from 2002 to 2015, focusing on renewable energy sources like biomass, solar, wind, and hydropower. The results highlighted the crucial importance of financial and technological progress in improving renewable energy infrastructure. Importantly, the study found that the growth of financial markets has a significant effect on renewable energy capacity, especially in developed countries, while technological advancements promote sustainability in both developed and developing nations. These findings stress the need for cohesive policies that combine financial incentives with technological innovation to boost the global adoption of renewable energy

Demir (2023) conducted a study on the relationship between renewable energy consumption and economic growth in Turkey. For that, Demir gathered data from world bank database on renewable energy consumption, per capita gross domestic product, gross fixed capital formation, and total labor force for Turkey from 1990 to 2019. The result of the study indicated the positive impact of the increases in renewable energy consumption on economic growth.

Özbektaş, Şenel, and Sungur (2023) examined the current status and installation costs of renewable energy sources both globally and in Turkey, highlighting their importance for environmental sustainability and reducing reliance on fossil fuels. The research pointed out that although coal is still the most widely used energy source around the world, renewable energy now accounts for 38% of electricity generation. The results showed that hydraulic energy has the largest share of installed capacity among renewable sources, both globally and in Turkey, followed by wind and solar energy. Additionally, the study observed a decline in installation costs for solar and wind energy, encouraging greater investment in these areas to improve energy security and tackle environmental issues.

Örnek and Kabak (2023) examined the link between renewable energy consumption and economic growth in Turkey, utilizing data from 1990 to 2020 and employing the Johansen cointegration and Granger causality tests. Their results indicated a long-term balance among renewable energy use, GDP growth, and external debt, with a one-way short-term causality flowing from economic growth and external debt to renewable energy consumption. The study showed the essential role of renewable energy in fostering sustainable economic growth and decreasing reliance on energy imports, while also stressing the importance of policies that aimed at boosting renewable energy investments and incorporating them into Turkey's overall economic framework.

Farahani, Morsali, and Mehrara (2024) carried out a study examining how investments in renewable energy affect Iran's macroeconomic variables, employing a Dynamic Stochastic General Equilibrium (DSGE) model. The research covers the period from 1991 to 2022, drawing on statistical data from the Central Bank of Iran and the Ministry of Energy. By concentrating on major economic sectors such as industry, services, agriculture, and oil and gas. The results indicate that investments in renewable energy can significantly boost economic value-added and enhance social welfare. The study suggests a four-year investment strategy aimed at increasing renewable energy infrastructure by 50%, with government policies designed to foster private sector involvement through incentives like tax breaks and guaranteed energy purchases. The results of multiple tests conducted in the study reveal a bidirectional causality relationship in the context of total energy. For non-renewable energy, a causality relationship is found from economic growth to non-renewable energy, while for renewable energy, the causality relationship is from renewable energy to economic growth.

3. Renewable Energy Sector in Turkey

With a huge abundance of natural resources such as wind, solar and geothermal, Turkey has a big advantage compared to other countries when it comes to renewable energy.

Graph 1 - Distribution of Licensed Installed Electricity Capacity by Energy (May 2024)

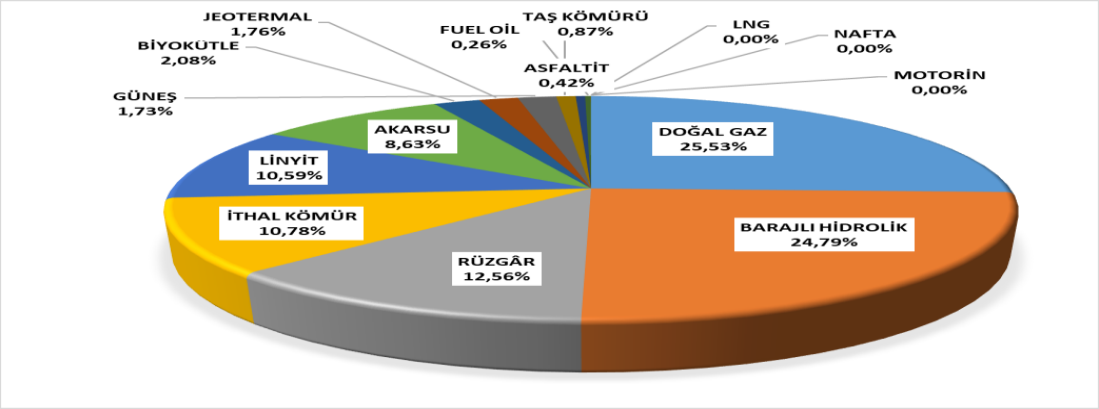

Source: Energy Market Regulatory Authority (2024).

The graph illustrates the distribution of Turkey's licensed installed electricity capacity as of May 2024, highlighting the significant roles played by various energy sources. Natural gas (25.53%) and hydroelectric power (24.79%) are the leading contributors to the energy mix, while wind (12.56%), solar (1.73%), and biomass (2.08%) indicate the increasing importance of renewable energy. The consistent growth in renewable energy capacity reflects Turkey's commitment to diversifying its energy sources, decreasing reliance on fossil fuels, and aligning with global sustainability objectives.

Graph 2- Turkey's Renewable Energy Production Comparison (May 2023 vs. May 2024) (MWh)

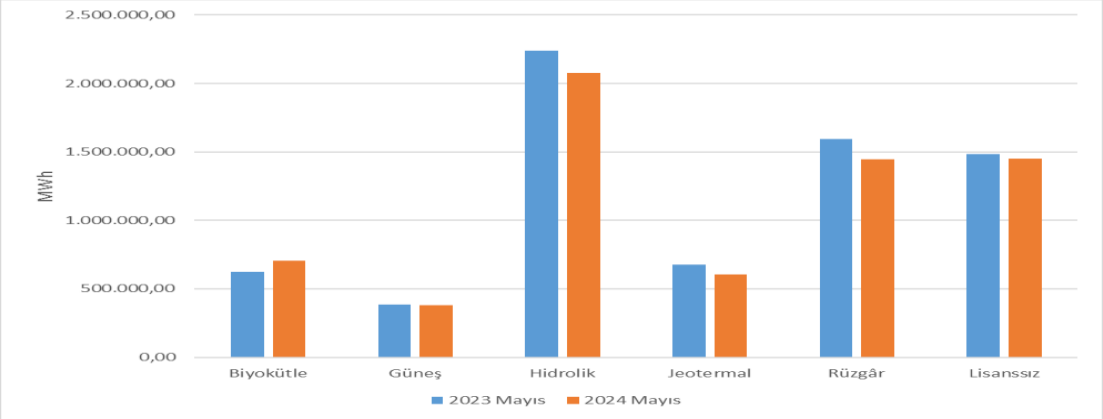

Source: Energy Market Regulatory Authority. (2024).

The graph compares renewable energy production under Turkey's Renewable Energy Support Mechanism (YEKDEM) for May 2023 and May 2024. It reveals a 13.35% increase in biomass production, while solar energy held steady at a 5.71% share. The data highlights Turkey's initiatives to promote renewable energy production and enhance sustainability. The slight decreases in hydroelectric and wind production reflect seasonal and operational fluctuations but do not detract from the overall positive trend of clean energy growth in the country.

4. Policies Supporting Renewable Energy

Turkey's history in renewable energy is not very old. In 2003, the Energy Market Control Board (EPDK) was established, and the liberalization movement in the energy sector began. After the establishment of the Energy Market Control Board, private and public investments were taken under control in line with growth targets. (YILDIRIM ,2019)

Turkey has created different funds, programs and institutions that aim to support the renewable energy sector from which we can mention:

TurSEFF (Turkey Sustainable Energy Financing Program) is a program established to provide financing for Resource Efficiency and Sustainable Energy investments to be implemented by the private and public sectors.

The Turkish Technology Development Fund (TTGV) also provides support in the field of solar energy. There is a support fund whose main purpose is to eliminate financial investment-based barriers in order to increase energy efficiency. The Turkish Technology Development Foundation aims to identify ecosystem needs and common problems, provide solutions, and think and work together to enrich through common benefit.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) in English Agricultural and Rural Development Support Institution supports and incentives focus on solar energy, renewable energy and energy efficiency in agricultural enterprises

The policies used by the Turkish government in order to encourage investments in the renewable sector are listed below:

In renewable energy production, facilities that were in operation before 31.12.2015, an extra incentive of between 0.4 cent and 3.5 cent per kWh will be provided on average for the mechanical and auto-mechanical equipment

used, provided that they are manufactured in Turkey, within a 5-year period.
New Electricity Market Law No. 6446 has brought significant innovations and incentives to the current electricity market system.:
• The installed capacity of production facilities based on renewable energy resources, exempt from licensing and company obligations, has been increased from 500 kW to 1 MW, and in order to develop competition and ensure supply security, the installed capacity of production facilities based on renewable energy resources has been decided to be increased by up to 5 times (5 MW) by the Council of Ministers.
• No limit is applied to renewable energy facilities that meet their own consumption without supplying energy to the grid.
• Renewable energy facilities consisting of more than one building can be considered a single production facility if they are connected to the system from the same point (YEGM, 2014: 12).
• Papers prepared by State Hydraulic Works in Turkish Devlet Su İşleri regarding agreements on water usage rights and operating principles are exempt from stamp duty and fees.
• Within the scope of privatization of electricity distribution companies and electricity generation facilities, profits arising from transfer, merger, division and partial division transactions to be carried out until 31.12.2023 are exempt from Corporate Tax.
Exemption from License Fee or Unlicensed Production Rights is among the most important incentive mechanisms that increase investors' interest in renewable energy investments in Turkey after the fixed price guarantee (Yılmaz and Hotunluoğlu, 2015: 89). Electricity producers in Turkey pay license fees depending on the installed capacity of their production facilities. The exemption of producers from this license fee in order to encourage the use of renewable energy is called unlicensed production right (Eser and Polat, 2015: 219). Unlicensed production right is implemented in the form of exempting renewable energy facilities with an installed capacity of up to 1 MW from the obligation to obtain a license and establish a company (Döner, 2018: 140).
According to the law on the amendment of the law no. 6094 on the use of renewable energy sources for the purpose of generating electricity, the price supports applied by the Ministry of Energy and Natural Resources in Turkey are provided as 7.3$\cent per kWh in electricity production through wind energy and hydroelectric energy production facilities, 13.3$\cent per kWh in electricity production through biomass energy-based production facilities, 13.3$\cent per kWh in electricity production through solar energy-based production facilities, and 10.5$\cent per kWh in electricity production through geothermal energy-based production facilities. In addition to these supports, it is planned to provide additional price support of around 0.4$\cent to 3.5$\cent per kWh in case of domestic machinery and equipment using renewable energy sources in electricity production enterprises (ATIG, 2018:5).
The supports mentioned in the General Investment Incentive Regime amended in 2012 are as follow (Kaya, 2018:74):
• Granting investors Customs Duty exemption for importing investment equipment and devices from abroad,
• Granting investors Value Added Tax exemption for purchasing or importing investment equipment and devices from abroad,
• Providing exemption to the relevant investor from other funds and additional fees in question
Turkey has also implied additional duties or countervailing measures on Chinese solar PV, EV and batteries since 2020 (International Energy Agency)

5. Conclusion and Recommendations

For a sustainable economic growth, growing investments in the renewable energy sector has become a necessity as energy has become a referral for a country's development and welfare.
Turkey compared to the other countries has a big advantage and great potential in the renewable energy sector. Turkey has worked hard to underpin investments in the renewable energy field implementing suitable measures to encourage domestic manufacturing and reduce external dependency. Turkey is among the top 11 in the world in renewable energy and 5th in Europe. With the electricity it produces from renewable resources, Turkey both prevents imports and gradually approach its 2053 Net Zero Carbon target.
Despite all that, energy sector in Turkey still has some gaps that need to be eliminated, mainly because of the regulatory instabilities the country face and the heavy reliance Turkey has on other external technologies and financing that hinder further development in the renewable energy sector. Based on the experiences of other countries, possible solutions and recommendations could be extracted, such as encouraging public and private partnerships within the country and incenting and adopting green bond financing. Moreover, the country must further work on improving its infrastructure for effective renewable energy integration. It is also worth mentioning that collaborating with advanced renewable energy markets in European countries is important as constant improvement of related policies is crucial to minimize risks and reduce investors' uncertainty.

6. References

ATIG. (2018). Dünyada enerji görünümü. Retrieved from https://docplayer.biz.tr/259793-Dunyada- enerji-gorunumu.html

Aydoğdu, Ç. (2021). Yenilenebilir enerji sektöründe ve enerji verimliliğinde kamusal destekler ve Türkiye'de yansımaları. *Akademik İzdüşüm Dergisi, 6*(1), 52–74.
Aslan, N., & Ataklı Yavuz, R. (2023). Yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisi: Panel veri analizinden kanıtlar. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 77–91. https://doi.org/10.38120/banusad.1296494
Alvarez, G. C., Jara, R. M., Julián, J. R. R., & Bielsa, J. I. G. (2009). Study of the effects on employment of public aid to renewable energy sources. *Universidad Rey Juan Carlos.* Retrieved from https://www.juancarlos.edu/study-effects-renewables
Arslan, Z. F. (2022). Yenilenebilir enerjinin Türkiye ekonomisine ve işletmelerde üretim stratejilerine etkisi (Unpublished master's thesis). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Aghaei, M., Rezagholizadeh, M., & Abdi, Y. (2019). Financial development and renewable energy technology development in different sectors: Application of panel Tobit model. *Journal of Economic Research (Tahghighat-E-Eghtesadi), 54*(2), 253–284. https://doi.org/10.22059/jte.2019.71284
Bezdek, R. H. (2009). Renewable energy and energy efficiency: Economic impacts on employment and GDP in the United States. *Renewable Energy World, 12*(3), 22–27. https://doi.org/10.1016/j.rew.2009.12.003
Batu Ağırkaya, M. (2022). Türkiye ekonomik büyümesinde yenilenebilir enerji: Mevcut durum, gelecek beklentileri, istihdam ve yatırım fırsatları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,12*(3), 2327–2350. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1103005
Çınar, M. (2023). Yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkinin araştırılması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 24–56. https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1146332
Döner, İ. (2018). *Yenilenebilir enerji kaynakları, muhasebe, vergi uygulamaları, sektöre sağlanan teşvik ve hibeler.* Gazi Kitabevi.
Demirgil, B., & Birol, Y. E. (2020). Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için bir Toda-Yamamoto nedensellik analizi.
Demir, Y. (2023). Türkiye'de yenilenebilir enerji tüketimi ekonomik büyümeye katkı sağlar mı? *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 24*(2), 271–281. https://doi.org/10.31671/doujournal.1209964
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2024). 2024 yılı elektrik piyasası Mayıs ayı sektör raporu. *Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.* Retrieved from https://www.epdk.gov.tr/Detay/DownloadDocument?id=rokl3413pYc=
Eser, L. Y., & Polat, S. (2015). Elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik teşvikler: Türkiye ve İskandinav ülkeleri uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 6*(12).
Gudarzi Farahani, Y., Morsali Arzanagh, Z., & Mehrara, M. (2024). Investigating the effects of investing in renewable energy on macroeconomic variables. *Iranian Energy Economics, 13*(50), 111–139. https://doi.org/10.22054/jiee.2024.76804.2049
Kaya, M. G. (2018). *Yenilenebilir enerji ve yeşil enerji açısından vergi politikası*. Gazi Kitabevi.

Markaki, M., Belegri-Roboli, A., Michaelides, P., Mirasgedis, S., & Lalas, D. P. (2020). Macroeconomic effects of renewable energy investments: Input-output and analytic process models. *Energy Policy, 140*, 111321. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111321
Livingston, J. (2018). Renewable energy investments in Turkey: Opportunities and challenges in solar, wind, and geothermal energy. *Renewable Energy Research Journal, 35*(4), 567–579. https://doi.org/10.1016/j.rerj.2018.567579
Şencan, D. (2022). Yenilenebilir enerjide Türkiye'nin dünyadaki yeri ve uygulanan teşviklerin değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15*(3), 693–709. https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1083332
YEGM. (2018). *Türkiye ulusal yenilenebilir enerji eylem planı.* Retrieved from www.enerji.gov.tr

Entropi Ağirliklandirma Yöntemiyle Desteklenen Finansal Performansin Topsis, Moora Ve Mairca Yöntemleriyle Belirlenmesi: Bist Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketleri Üzerine Bir Uygulama

Araş. Gör. Ferhat Tunç[2]

Jeyhun BEHBUDZADE[3]

Ghazale Jafari[4]

ÖZET

Bu çalışmada, Borsa İstanbul (BIST) sektöründe faaliyet gösteren 6 sigorta şirketinin 2019-2023 yılları arasındaki finansal performansları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada, her bir şirketin finansal yapısının güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek amacıyla likidite, faaliyet, karlılık, verimlilik ve mali yapı gibi oranlar kullanılarak finansal performans analizleri gerçekleştirmiştir. Çalışmada, çok kriterli karar verme yöntemleri olan TOPSIS, MOORA ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin finansal performansları analize edilmiştir. Çalışmada finansal performans değerleri Entropy Ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, her bir şirketin nihai performans skoru belirlenmiş ve bu skorlara göre genel bir finansal performans sıralaması oluşturulmuştur. Çalışma, sigorta sektöründeki şirketlerin finansal performans farklılıklarını ortaya koyarak sektörün genel durumu hakkında bilgi sunmaktadır. Çalışmada incelenen BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketleri arasında her üç yöntemde de en yüksek finansal performansa sahip olan sigorta şirketi Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) olmuştur. Bu çalışma kapsamında kullanılan finansal oranlar, sigortacılık sektörüne ilgili olan araştırmacılara ve sigorta şirketlerinin üst düzey yöneticilerinin karar alma süreçlerinde rehberlik edebilir ve sektör içindeki rekabet gücünü artırmaya yönelik stratejik planların gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık Sektörü, Finansal Performans Analizi, TOPSIS, MOORA, MAIRCA

Jel Kodları: G20, G22, M10

1. GİRİŞ

Günümüzde şirketlerin finansal performanslarının belirlenmesinin ekonomi üzerindeki etkisi önem arz etmektedir. Çünkü sürekli değişen ekonomi ve teknolojinin hızla değişen dünyasına uyum sağlayıp şirketlerin faaliyetlerini sürdürmeye devam edebilmesi için finansal performans değerinin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışma diğer yapılan çalışmalara benzer olarak BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketleri TOPSIS, MAIRCA ve MOORA yöntemleri kullanılarak finansal performansları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, sigorta sektörü de finansal performansın değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sigorta şirketlerinin finansal sağlamlığı ve performansı, hem ekonomik istikrar hem de bireysel ve kurumsal güvence sağlama açısından önemlidir. Sigorta şirketlerinin finansal performansının değerlendirilmesi, risk yönetimi stratejilerinin etkinliğinin ve şirketlerin gelecekteki ödeme kapasitesinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, sigorta sektörü analiz kapsamına alınmış ve finansal performans değerinin belirlenmesinde önemli bir faktör olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, sigorta şirketlerinin finansal performansını belirlemek ve değerlendirmek için kullanılabilir. Böylece, sektörün ekonomik katkıları ve güvence sağlama sınırı daha iyi anlaşılabilir.

2. Literatür Taraması:

Bu bölümde konu ile ilgili literatürde yapılmış olan çalışmaların bir kısmı özetlenmektedir.

Atalay ve Altın (2020) çalışmalarında BİST'de 2014-2018 yılları arasında bilişim sektöründe işlem gören 11 işletmede Topsis yöntemi ile finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Çalışmada likidite, işletme, finansal kaldıraç ve karlılık oranları değişken girdi olarak kullanılmış, stok devir hızı oranı finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yüksek performans gösteren işletmelerin portföylerinin düşük performans gösteren şirketlerin portföylerine göre daha fazla getiri sağladığı tespit edilmiştir.

Günay ve Ecer (2020) çalışmalarında BİST'de işlem gören 11 turizm şirketinde Entropy Mairca birleşmiş model yöntemini kullanarak finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Çalışmada nakit akış oran analizleri (likidite, etkinlik, karlılık, faaliyet) oranları değişken girdi olarak kullanılmış, satışlar için nakit oranı ile uzun_dönem borçlar için nakit oranları finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre en yüksek finansal performans E turizm şirketi en düşük finansal performans J turizm şirketi olmuştur.

Unvan (2020) çalışmasında, Türkiye'deki bankaların finansal performanslarını değerlendirmek için TOPSIS ve Fuzzy TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. İncelenen finansal göstergeler arasında öz kaynakların toplam varlıklara oranı, toplam kredilerin toplam varlıklara oranı, takipteki kredilerin toplam kredilere oranı, duran varlıkların toplam varlıklara oranı, likit varlıkların toplam varlıklara oranı, likit varlıkların kısa vadeli borçlara oranı, dönem net kârının toplam varlıklara oranı, dönem net kârının öz kaynaklara oranı, net faiz gelirinin toplam varlıklara oranı ve net faiz gelirinin toplam faaliyet gelirlerine oranı bulunmaktadır. Çalışmada, bankaların finansal performans değeri olarak toplam performans skoru hesaplanmıştır. Araştırma bulgularına göre, Halk Bankası en yüksek performansı göstermiştir.

Acar ve Sarıyer (2021) çalışmasında, Türk ana metal sanayi sektöründeki şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmek için AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci) ve TOPSIS (İdeal Çözüme Benzerlik Sırasına Göre Tercih Tekniği) yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, 2017 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören 17 ana metal sanayi firmasının finansal oranları analiz edilmiştir. Likidite, verimlilik, kârlılık ve sermaye yapısı oranları, finansal performansın ana ölçütleri olarak belirlenmiştir. Araştırmada, AHP yöntemi kullanılarak bu kriterler ve alt kriterler için ağırlıklar belirlenmiştir. Bu ağırlıklar, TOPSIS yöntemi ile birlikte kullanılarak firmaların finansal performansı sıralanmıştır. Elde edilen sıralama, şirketlerin kapanış fiyatlarına dayalı sıralamalarla karşılaştırılmış ve iki sıralamanın %88.235 oranında oldukça yakın sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Bozdoğan vd. (2021) çalışmalarında Türkiye'de şube açan yabancı sermayeli bankaların 2014-2018 yılları için Topsis ve Electre yöntemini kullanarak finansal performanslarını sıralamıştır. Çalışmada sermaye yeterliliği oranları (sermaye yeterliliği oranı vd.) , varlık niteliği oranları (finansal varlıklar/toplam varlıklar vd.) , yönetim niteliği oranları (toplam krediler/toplam mevduatlar vd.), kazanç oranları (net kar veya zarar/toplam varlıklar vd.) , likidite yönetimi oranları (likit varlıklar/toplam varlıklar) ve duyarlılık oranı (net yatırım oranı) değişken girdi olarak kullanılmış karlılık oranı ise finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre en geniş varlıklara sahip olan bankanın Topsis ve Electre yöntemine göre Ziraat bankası olduğu tespit edilmiştir.

Petrovic, vd. (2021) çalışmasında, Sırbistan'daki süt ürünleri şirketlerinin finansal performanslarını değerlendirmek için AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci) ve VIKOR (Kompromis Sıralaması) yöntemleri kullanılmıştır. İncelenen finansal göstergeler arasında likidite oranları, kârlılık oranları, borç oranları ve verimlilik oranları bulunmaktadır. Çalışmada, şirketlerin finansal performans değeri olarak toplam performans skoru hesaplanmıştır. Araştırma bulgularına göre, Mlekara AD Subotica şirketi en yüksek performansı göstermiştir.

Ayçin ve Güçlü (2022) çalışmasında, BIST Ticaret Endeksi'nde yer alan işletmelerin finansal performansları Entropi ve MAIRCA (Multi-Attribute Ideal-Real Comparative Analysis) yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, likidite oranları, kârlılık oranları ve borç oranları gibi çeşitli finansal göstergeler kullanılmıştır. Entropi yöntemiyle finansal göstergelerin ağırlıkları belirlenmiş ve MAIRCA yöntemi ile şirketlerin performansları sıralanmıştır. Bu yöntemler, şirketlerin finansal performansını objektif ve sistematik bir şekilde değerlendirmek için kullanılmıştır. Çalışmada, analiz edilen şirketler arasında en yüksek değeri alan işletme XYZ A.Ş. olarak belirlenmiştir ve bu sonuçlar yatırımcılara stratejik kararlar almada yardımcı olmuştur.

Bulut ve Şimşek (2022) çalışmalarında BİST'de işlem gören 2019-2021 yılları arasında 19 teknoloji sektörü işletmesinde Topsis yöntemini kullanarak finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Çalışmada likidite, faaliyet, mali yapı ve karlılık oranları değişken girdi olarak kullanılmış ve 10 tane

karar verme kriteri ise finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre BİST'de faaliyet gösteren teknoloji sektörü şirketlerinin ulusal ve uluslararası gelişmelerden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ertaş ve Yetim (2022) çalışmalarında BİST Gıda ve İçecek sektöründe faaliyet gösteren 20 işletmenin 2019 1. Çeyrek ile 2021 1. Çeyrek dönemleri arasında Topsis yöntemini kullanarak finansal performanslarını sıralamıştır. Çalışmada likidite, faaliyet, mali yapı ve karlılık oranları değişken girdi olarak kullanılmış ve pandemi dönemi öncesi ve sonrası ise finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre pandemi sürecini kapsayan dönemlerden 2020 yılı 4.çeyrek dönemi birinci sırada, 2019 yılı 4. çeyrek ikinci sırada, 2019 yılı 3. çeyrek dönemi üçüncü sırada 2020 yılı 3. çeyrek dönemi ise dördüncü sırada yer almıştır.

Günay ve Ecer (2022) çalışmasında, Türkiye'deki 17 farklı sektörün ekonomik ve finansal performanslarını karşılaştırmak için CRITIC ve MAIRCA yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada ekonomik büyüme, istihdam, girişimcilik, likidite, finansal yapı, devir hızları ve kârlılık gibi değişkenler girdi olarak ele alınmış; toplam katkı (TCE) değişkeni ise finansal performans değeri olarak değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, imalat sektörü (Manufacturing) en yüksek performansı gösteren sektör olarak belirlenmiştir.

Liew vd (2022) çalışmasında, Dow Jones Sanayi Ortalaması (DJIA) şirketlerinin finansal performansı DEMATEL ve TOPSIS yöntemleri ile incelenmiştir. Bu çalışmada, Borç/Öz Sermaye Oranı (DER), Öz Sermaye Kârlılığı (ROE), Cari Oran (CR), Hisse Başına Kazanç (EPS), Varlık Getirisi (ROA) ve Borç/Varlık Oranı (DAR) gibi finansal oranlar girdi değişkenleri olarak kullanılmış ve finansal performans değeri için yakınlık katsayısı belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Boeing (BA) ve Nike (NKE) en yüksek performansı sergileyen şirketler olarak öne çıkmıştır.

Türegün (2022) çalışmasında, BIST turizm sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla TOPSIS ve VIKOR çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan değişkenler arasında likidite oranları (örneğin cari oran, nakit oranı), faaliyet oranları (örneğin varlık devir hızı, sermaye devir hızı), mali yapı oranları (örneğin borç/öz sermaye oranı), kârlılık oranları (örneğin varlık kârlılığı, öz sermaye kârlılığı), piyasa oranları (örneğin fiyat/kazanç oranı) ve büyüme oranları (örneğin varlık büyüme hızı, satış büyüme hızı) yer almaktadır. Bu kriterler, girdi değişkenleri olarak kullanılmış ve şirketlerin finansal performans skoru, finansal performans değeri olarak hesaplanmıştır. Araştırmada, 2018 ve 2019 yıllarında TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile yapılan sıralama sonuçlarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. 2020 yılında ise sıralama sonuçlarında kısmi bir farklılık gözlemlenmiştir. AVTUR şirketi her iki yöntemde de en yüksek performans sergileyen şirket olarak belirlenirken, MARTI en düşük performans gösteren şirket olmuştur. Ayrıca, MERIT, KSTUR ve PKENT şirketlerinin performanslarının dalgalandığı gözlemlenmiştir.

Coşkun (2023) çalışmasında BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde yer alan 25 adet şirketin 2010-2022 tarihleri arasında TOPSİS yöntemini kullanarak finansal performanslarını sıralamıştır. Çalışmada oran analizi ve frekans yöntemi değişken girdi olarak kullanılmış topsis yöntemi sonucunda elde edilen şirketlerin ortalama performansını gösteren C_i değeri ise finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre en yüksek finansal performans AKBNK(Akbank) iken en düşük finansal performans VESTL(Vestel) olmuştur.

Dağistanlı (2023) çalışmasında, Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan enerji şirketlerinin finansal performanslarını değerlendirmek için Fuzzy MCDM (Çok Kriterli Karar Verme) ve Trend Analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, Fuzzy Analitik Hiyerarşi Süreci (FAHP) ve TOPSIS (İdeal Çözüme Benzerlik Sırasına Göre Tercih Tekniği) yöntemleri birleştirilerek analiz gerçekleştirilmiştir. İncelenen finansal göstergeler arasında likidite oranları, kârlılık oranları, borç oranları ve verimlilik oranları bulunmaktadır. Araştırmada, FAHP yöntemi kullanılarak kriterler ve alt kriterler için ağırlıklar belirlenmiş, ardından bu ağırlıklar TOPSIS yöntemi ile kullanılarak şirketlerin performansları sıralanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen sıralama, şirketlerin rekabet gücünü ve sürdürülebilirliğini artırmak için stratejik kararlar alınmasına yardımcı olmuştur. Araştırma bulgularına göre, Enerji A.Ş. en yüksek performansı göstermiştir.

Ecer vd (2023) çalışmasında, kripto yatırım kararlarında Industry 4.0 çağında öne çıkan EDAS, MAIRCA ve MARCOS çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, güvenilir yazılım platformu, merkezi bir platformda depolama imkanı, cüzdana ekleme kolaylığı, dijital şifreleme, altcoin teknolojisi ve projeleri, icat amacı, hizmet verilen sektör, projenin fizibilitesi, piyasa

takibi, akıllı sözleşme, projenin avantajları ve temel özelliklerine erişim, çevrimiçi uygulamalarla varlık takibi, fiyat oynaklığı ve işlem hacmi, getiri ve risk dengesi, portföy tahsisi hedefleri ve döviz piyasasında işlem gibi kriterler dikkate alınmıştır. Kripto varlıkların hareketlerini izleme ve fiyat dalgalanmaları, finansal performans değişkenleri olarak değerlendirilmiş ve sonuçlara göre Ethereum (ETH), Tether (USDT) ve Bitcoin (BTC) en uygun yatırım seçenekleri olarak belirlenmiştir.

Elma (2023) çalışmasında, Borsa İstanbul'daki toptan ticaret şirketlerinin finansal performanslarına göre önceliklendirilmesi için Çok Kriterli Karar Verme Analizi (MCDA) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, likidite oranları, kârlılık oranları, borç oranları ve verimlilik oranları gibi finansal göstergeler incelenmiştir. Araştırmada, CRITIC yöntemi kullanılarak kriterler ve alt kriterler için ağırlıklar belirlenmiş, ardından bu ağırlıklar TOPSIS ve ELECTRE III yöntemleri ile kullanılarak şirketlerin performansları sıralanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen sıralama, şirketlerin rekabet gücünü ve sürdürülebilirliğini artırmak için stratejik kararlar alınmasına yardımcı olmuştur. Araştırmada incelenen toptan ticaret şirketleri arasında Doğtaş Kelebek Mobilya en yüksek performansı göstermiştir.

Lam vd (2023) çalışmasında, Dow Jones Endüstri Endeksi (DJIA) şirketlerinin finansal performansını değerlendirmek için Entropy ve Fuzzy TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada likidite oranları (CR ve QR), kaldıraç oranları (DER ve DAR), verimlilik (AT) ve kârlılık oranları (ROA ve ROE) gibi değişkenler girdi olarak alınmış; öz kaynak kârlılığı (ROE) ise finansal performans değeri olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, HD şirketi en yüksek performansı sergilemiştir.

Sonmez vd (2023) çalışmasında, Borsa İstanbul'da işlem gören 5 enerji şirketinin finansal performansları TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, cari oran (CO), kısa vadeli borçlar/toplam borç oranı (KVB/TB) ve kârlılık oranları (ROA ve ROE) gibi finansal göstergeler girdi olarak kullanılmış; şirketlerin finansal performans skorları ise finansal performans değeri olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, IPEKE en yüksek sırada yer alırken, onu sırasıyla KOZAA, ASELS, AKSEN ve VESTL takip etmiştir.

Turunç ve Ersoy (2023) çalışmalarında BİST'de işlem gören 9 ana metal sanayi şirketlerinin 2017-2021 yılları arasında finansal performansını ölçmek için Topsis yöntemini kullanmıştır. Çalışmada likidite, faaliyet, mali yapı ve karlılık oranları ile değişken girdi olarak kullanılmış topsis yöntemi sonucunda elde edilen şirketlerin ortalama performansını gösteren C_i değeri ise finansal performans değeri olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre finansal performans sıralamasında birinci KARSN (Karsan Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş) , sonuncu ise ASUZU(Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi Ticaret ve A.Ş.) olmuştur.

Kavas ve Medetoğlu (2024) çalışmasında, Türk Bankacılık sektöründe yer alan bankaların finansal performansları MAIRCA (Multi-Attribute Ideal-Real Comparative Analysis) yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, likidite oranları, kârlılık oranları ve borç oranları gibi çeşitli finansal göstergeler kullanılmıştır. Entropi yöntemiyle finansal göstergelerin ağırlıkları belirlenmiş ve MAIRCA yöntemi ile bankaların performansları sıralanmıştır. Bu yöntemler, bankaların finansal performansını objektif ve sistematik bir şekilde değerlendirmek için kullanılmıştır. Çalışmada, analiz edilen bankalar arasında en yüksek değeri alan banka İş Bankası olarak belirlenmiştir ve bu sonuçlar yatırımcılara stratejik kararlar almada yardımcı olmuştur.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. TOPSIS Yöntemi:

Uygulama aşamaları: 6 adımdan oluşur. Bu adımlar: (Ayçin, 2023: 293-296)

1. Karar Matrisi:
   Bu matrisin yatay dizelerinde öncelikleri sıralanmak istenen karar değerleri, dikey dizelerinde ise karar vermede kullanılan ölçme seçenekleri yer alır.
2. Standart Karar Matrisi:

$$\overline{X}_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n} X_{ij}^2}}$$

(Mathew,2018)

Karar matrisinde yer alan her bir X_{ij} değerinin karelerinin alınmasıyla birlikte bu değerler toplanarak dikey dizeler elde edilir. Her bir X_{ij} değerinin yer aldığı yatay dizeler toplamı kareköküne

bölünür.

3. Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisi:

$$V_{ij} = \bar{X}_{ij} \times W_j$$

(Mathew,2018)

Bu seviyede değerlendirme seçeneğine ilişkin ağırlık değerleri V_{ij} =1 olacak şekilde belirlenir. Standart karar matrisinin her bir unsurunun, ilgili seçenek ağırlıklarıyla çarpılmasıyla elde edilir.

4. Maksimum ve Minimum Değerlerinin Belirlenmesi:
V matrisindeki ağırlıklandırılmış dikey dize değerlerinin en fazla derecesi(mak.) ile V matrisindeki ağırlıklandırılmış dikey dize değerlerinin en az derecesi(min.) seçilir.

V+(MAK.)
V-(MİN.)

(Mathew,2018)

5. Maksimum ve Minimum Değerlere Olan Uzaklığın Hesaplanması:
Her bir karar seçeneği için olumlu uygun ve olumsuz uygun çözüm setinden sapmalar Öklidyen Uzaklık Yaklaşımı yoluyla bulunur.

$$S_i^+ = \left[\sum_{j=1}^{m} (V_{ij} - V_j^+)^2\right]^{0.5}$$

$$S_i^- = \left[\sum_{j=1}^{m} (V_{ij} - V_j^-)^2\right]^{0.5}$$

(Mathew,2018)

6. Finansal Performans Değerinin Hesaplanması:

$$P_i = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

(Mathew,2018)

3.2. MAIRCA Yöntemi:

Uygulama aşamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Ayçin, 2023:190-192)

1. Karar Matrisinin Oluşturulması: Alternatifler ve kriterler belirlenir. Her hücre, alternatiflerin ilgili kriterlere göre performans değerlerini içerir.
2. Standartlaştırma: Karar matrisindeki değerler, farklı ölçeklerdeki kriterlerin karşılaştırılabilir hale gelmesi için standartlaştırılır.
3. Ağırlıklandırma: Kriterlerin önem ağırlıkları belirlenir ve toplamları 1 olacak şekilde normalize edilir.
4. İdeal ve Gerçek Değerlerin Belirlenmesi: Her bir kriter için ideal (en iyi) ve gerçek (en kötü) değerler tespit edilir. İdeal değer, en yüksek performansı gösterirken, gerçek değer en düşük performansı gösterir.
5. İdeal ve Gerçek Uzaklıkların Hesaplanması: Alternatiflerin ideal ve gerçek değerlere olan uzaklıkları hesaplanır. Bu uzaklıklar, alternatiflerin ideal ve gerçek değerlere ne kadar yakın olduğunu gösterir.
6. Toplam Performans Skorunun Hesaplanması: Uzaklıklar kullanılarak alternatiflerin toplam performans skorları belirlenir. En yüksek skora sahip alternatif, en uygun seçenek olarak kabul edilir.
7. Seçeneklerin Son Karar İşlem Değerlerinin Hesaplanması (Q_i): Seçenek işlemlerinin değerii her bir olumlu seçenek için küçükten büyüğe sıralanarak, seçeneklerin sıralaması elde edilir. En az (Q_i) değerine sahip seçenek alternatifi, en olumlu kriter olarak belirlenir.

3.3. MOORA Yöntemi:

Uygulama aşamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Ayçin, 2023: 203-206)

1 Karar Matrisinin Oluşturulması:
Alternatifler ve karar kriterleri belirlenir. Her hücre, alternatiflerin ilgili kriterler doğrultusundaki performans değerlerini içerir. Bu matris, alternatiflerin mevcut durumu hakkında genel bir çerçeve sunar.

2.Normalizasyon:
Karar matrisinde bulunan değerler, kriterlerin farklı ölçeklerde olmasından kaynaklanan sorunları gidermek amacıyla normalize edilir. Normalizasyon, her bir alternatifin kriterlere göre göreceli performansını ifade eder.

$N_{ij} = Xij/\sqrt{\sum_{i=1}^{m} Xij^2}$ (Brauers & Zavadskas, 2006)

3.Pozitif ve Negatif Oranların Belirlenmesi:
Her bir kriter için pozitif (maksimize edilmesi gereken) ve negatif (minimize edilmesi gereken) oranlar hesaplanır. Bu oranlar, alternatiflerin ideal ve gerçek değerlere göre karşılaştırılmasını sağlar.
4.Performans Skorunun Hesaplanması:
Alternatiflerin pozitif ve negatif oranları arasındaki fark kullanılarak toplam performans skorları hesaplanır. En yüksek performans skoruna sahip alternatif, en iyi seçenek olarak değerlendirilir.
Yi= $\sum_{j=1}^{g} Wij$ - $\sum_{j=g+1}^{n} Wij$ (Elma, 2003)
5.Ağırlıklandırma:
Bazı durumlarda kriterlerin önem derecelerini belirtmek için ağırlıklar atanır. Kriter ağırlıkları, karar matrisine entegre edilerek daha hassas bir değerlendirme yapılmasına olanak tanır.
Wij = Wj * Nij (Elma, 2003)
6.Alternatiflerin sıralanması:
hesaplanan skorlar doğrultusunda gerçekleştirilir. En yüksek skora sahip olan alternatif, karar verici için en uygun seçenek olarak belirlenir.

4. Analiz ve Sonuçları

Bu çalışmada BIST sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarını ölçmek amacıyla TOPSIS, MOORA ve MIARCA yöntemleri kullanılarak analiz edildi.

Tablo 1: Finansal Oranlar:

Oranlar	Formüller	Uygun Değer
R1	Dönen varlık/kısa vadeli yabancı kaynak	Max
R2	Nakit Ve Nakit Benzerleri/Kısa Vadeli YK	Max
R3	UVYK/(UVYK+ÖZKAYNAK)	Min
R4	Toplam Yabancı Kaynak/Toplam Varlık	Min
R5	Net Kar/ Top Varlik	Max
R6	Net Kar / Net Satış	Max
R7	Net Kar/ Özkaynak	Max
R8	Net Nakit Akışı / Net Satış	Max
R9	Net Kar / Hisse Sayısı	Max
R10	Net Satış / Toplam Aktif	Max

Tablo 2: BIST Sektöründe Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketleri:

Kodu	Şirketin Adı
AGESA	Agesa Hayat Ve Emeklilik A.Ş.
AKGRT	Aksigorta A.Ş.
ANSGR	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi
ANHYT	Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş.
RAYSG	Ray Sigorta A.Ş.
TURSG	Türk Sigorta A.Ş.

Tablo 3: 2019-2023 Yılları Arasında Şirketlerin Entropi Ağırlıklandırma Yöntemine Göre Oranları ve Ağırlıkları

Çalışma Entropy Ağırlıklandırma Yöntemi kullanılarak desteklenmeye çalışıldı.

Yıllar		R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10

	R1									
2019	0,03	0,03	0,09	0,002004	0,04	0,32	0,04	0,32	0,06	0,08
2020	0,04	0,05	0,12	0,001386	0,05	0,32	0,01	0,32	0,01	0,07
2021	0,06	0,05	0,11	0,001096	0,04	0,31	0,02	0,30	0,03	0,08
2022	0,06	0,03	0,11	0,00054	0,04	0,29	0,04	0,30	0,06	0,07
2023	0,05	0,03	0,16	0,000673	0,04	0,31	0,00308	0,30	0,03	0,07

Tablo 4: 2019-2023 Yılları Arasında Kullanılan TOPSIS Yönteminin Finansal Performans Puanları ve Sıralamaları

Şirketin Adı	2019 Puanları	Sıralamaları	2020 Puanları	Sıralamaları	2021 Puanları	Sıralamaları	2022 Puanları	Sıralamaları	2023 Puanları	Sıralamaları
AGESA	0,177	**2**	0,2085	**2**	0,2029	**2**	0,2123	**2**	0,0036	**2**
RAYSG	0,1448	**5**	0,1274	**6**	0,1254	**6**	0,1263	**4**	0,0003	**5**
AKGRT	0,1681	**3**	0,1419	**3**	0,1396	**3**	0,126	**5**	0,0003	**6**
ANSGR	0,1609	**4**	0,1318	**5**	0,1317	**5**	0,1451	**3**	0,0003	**3**
ANHYT	0,7997	**1**	0,7664	**1**	0,7746	**1**	0,7791	**1**	0,9997	**1**
TURSG	0,1377	**6**	0,1399	**4**	0,1329	**4**	0,1241	**6**	0,0003	**4**

TOPSIS yöntemine göre 2019-2023 yılları arasında Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) en yüksek finansal performansa sahip BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi olmuştur.

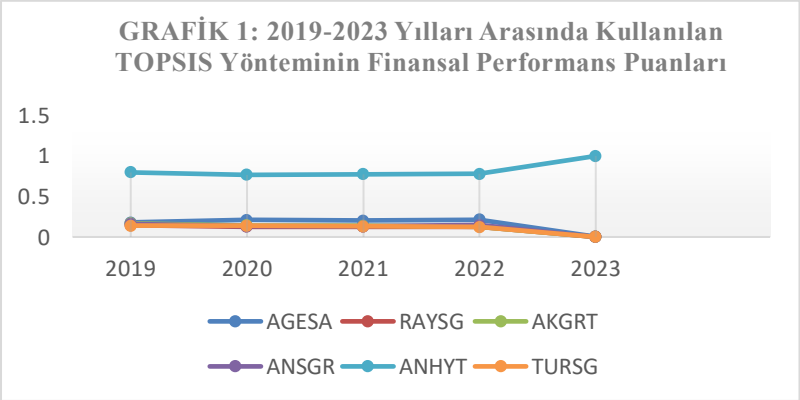

Tablo 5: 2019-2023 Yılları Arasında Kullanılan MAIRCA Yönteminin Finansal Performans Puanları ve Sıralamaları

Şirketin Adı	2019 Puanları	Sıralamaları	2020 Puanları	Sıralamaları	2021 Puanları	Sıralamaları	2022 Puanları	Sıralamaları	2023 Puanları	Sıralamaları
AGESA	0,1254	**2**	0,1275	**2**	0,1197	**2**	0,1141	**2**	0,1226	**2**
RAYSG	0,1427	**5**	0,1496	**6**	0,1396	**6**	0,1411	**4**	0,1429	**4**

AKGRT	0,1272	**3**	0,1409	**3**	0,1472	**5**	0,1497	**6**	0,1477	**6**
ANSGR	0,1397	**4**	0,1472	**5**	0,1470	**4**	0,1338	**3**	0,1385	**3**
ANHYT	0,0488	**1**	0,0563	**1**	0,0598	**1**	0,0528	**1**	0,0615	**1**
TURSG	0,1494	**6**	0,1420	**4**	0,1450	**3**	0,1437	**5**	0,1465	**5**

MAIRCA yöntemine göre 2019-2023 yılları arasında Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) en yüksek finansal performansa sahip BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi olmuştur.

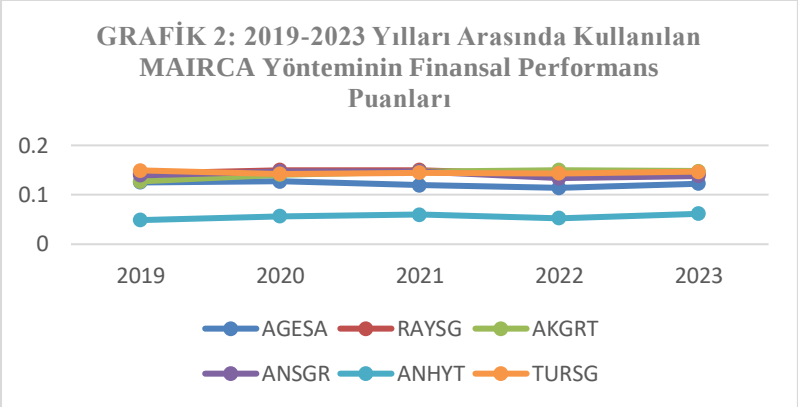

Tablo 6: 2019-2023 Yılları Arasında Kullanılan MOORA Yönteminin Finansal Performans Puanları ve Sıralamaları

Şirketin Adı	2019 Puanları	Sıralamaları	2020 Puanları	Sıralamaları	2021 Puanları	Sıralamaları	2022 Puanları	Sıralamaları	2023 Puanları	Sıralamaları
AGESA	0,02250	**6**	-0,02733	**6**	0,01886	**6**	0,04962	**6**	-0,07067	**6**
RAYSG	0,07678	**3**	0,05254	**5**	0,05902	**5**	0,07667	**4**	0,07558	**4**
AKGRT	0,13716	**2**	0,09207	**3**	0,07349	**3**	0,05357	**5**	0,06126	**5**
ANSGR	0,04016	**5**	0,06349	**4**	0,06394	**4**	0,11243	**2**	0,10121	**2**
ANHYT	0,68709	**1**	0,65825	**1**	0,62728	**1**	0,65750	**1**	0,63186	**1**
TURSG	0,06667	**4**	0,10406	**2**	0,09580	**2**	0,08453	**3**	0,07914	**3**

MOORA yöntemine göre 2019-2023 yılları arasında Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) en yüksek finansal performansa sahip BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi olmuştur.

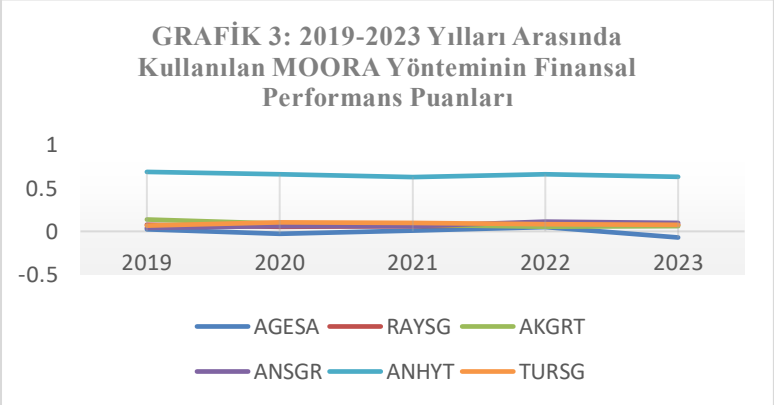

SONUÇ

Bu çalışmada BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin finansal performansları TOPSIS, MOORA ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada BIST sektöründe faaliyet gösteren 6 sigorta şirketinin finansal performansları kullanılan finansal oranlar yardımıyla TOPSIS, MAIRCA ve MOORA yöntemleri ile analiz edilip Entropi Ağırlıklandırma Yöntemi ile desteklenmiştir. Analiz sonucunda, TOPSIS yöntemine göre, 2019-2023 yılları arasında Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) en yüksek finansal performansa sahip BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi, MAIRCA yöntemine göre 2019-2023 yılları arasında Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) en yüksek finansal performansa sahip BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi ve MOORA yöntemine göre ise 2019-2023 yılları arasında Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) en yüksek finansal performansa sahip BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla her üç yöntemde de en yüksek finansal performansa sahip olan BIST sektöründe faaliyet gösteren sigorta şirketi Anadolu Hayat Emeklilik (ANHYT) olmuştur. TOPSIS yönteminde alternatifler ideal ve negatif-ideal çözüme olan en yüksek değere göre karşılaştırılma yapılarak finansal performans değeri sıralanmaya çalışıldı, MAIRCA yöntemine göre ise ideal ve ampirik dereceler arasındaki boşluklar en düşük değere göre finansal performans değeri sıralanmaya çalışıldı ve MOORA yönteminde ise faydaları maksimuma çıkarma ve dezavantajları minimuma indirme arasındaki denge kurulmaya çalışılarak finansal performans değeri sıralanmaya çalışıldı. Bu çalışmanın sigortacılık sektörüne ilgili olan araştırmacılara ve sigorta şirketlerinin üst düzey yöneticilerinin karar alma süreçlerinde faydalı bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir. Bu ilgili taraflar, finansal performans analizinde hangi kriterlerin dikkate alınmasının önemli olduğu ve bu kriterlerin şirketlerin finansal performansı üzerinde ne kadar etkili olabileceği konusunda fikir sahibi olabilirler.

KAYNAKÇA

Acar & Sarıyer 2021, 'Türk Ana Metal Sanayi Finansal Performans Değerlendirmesi: AHP ve TOPSIS Uygulaması', pp.113-127, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1096123.

Atalay & Altın 2020, 'The Evaluatıon Of Fınancıal Performance Through The Topsıs Multıple Crıterıa Decısıon-Makıng Method: An Applıcatıon To Informatıon Technology Industrıes Abstract', ss.205-228, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1341433.

Ayçin & Güçlü 2020, 'BIST Ticaret Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Entropi ve MAIRCA Yöntemleri ile Değerlendirilmesi', *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, pp.287-312, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/928294.

Ayçin (2023), *Çok Kriterli Karar Verme Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Bozdoğan vd. 2021, 'Analysis of Financial Performance of Foreign Banks Having Branches in Turkey by TOPSIS and ELECTRE Methods', *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, Cilt.5, Sayı.2, ss.1049-1067, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1543666.

Bulut & Şimşek 2022, 'Evaluatıon Of Fınancıal Performance Of Some Technology Companıes Traded In Borsa Istanbul By Topsıs Method', *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.6, Sayı.2, ss.103-130, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2519778.

Coşkun 2023, 'Evaluation of Financial Performance of BIST Sustainability 25 Index Companies within the Framework of SDGs Reporting with TOPSIS Approach', *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, ss.707-729, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3202138.

Dagistanli 2023, 'An Integrated Fuzzy MCDM and Trend Analysis Approach for Financial Performance Evaluation of Energy Companies in Borsa Istanbul Sustainability Index', vol.1, no.1, pp.39-49, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3492187.

Ecer vd. 2022, 'Evaluation of Cryptocurrencies for Investment Decisions in the Era of Industry 4.0: A Borda Count-Based Intuitionistic Fuzzy Set Extensions EDAS-MAIRCA-MARCOS Multi-Criteria Methodology', pp.1-22,https://www.mdpi.com/2075-1680/11/8/404/pdf?version=1660802584.

Elma 2023, 'Prioritizing Wholesale Companies Based on Their Financial Performance: A Multi-Criteria Decision Analysis (MCDA) Approach', *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt:5, pp.1-14. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3492187.

Ertaş & Yetim 2022, 'Covid-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemiyle İncelenmesi: BIST Örneği', *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss.53-74, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1906946.

Günay & Ecer 2020, 'Cash Flow Based Financial Performance of Borsa İstanbul Tourism Companies by Entropy-MAIRCA Integrated Model', ss.29-38, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1201292.

Günay & Ecer 2022, 'A Comparatıve Analysıs Of The Real Sector In Turkey From The Economıc And Fınancıal Perspectıves Wıth The Crıtıc-Maırca Method', *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, pp.186-219, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2222298.

Kavas & Medetoğlu 2024, 'Financial Performance Measurement with MAIRCA Method: Application on Turkish Banking Sector', pp.44-58, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3675760.

Lam vd. 2023, 'Decision Analysis on the Financial Performance of Companies Using Integrated Entropy-Fuzzy TOPSIS Model', pp.1-18, https://www.mdpi.com/2227-7390/11/2/397.

Liew vd. 2022, 'Financial Network Analysis on the Performance of Companies Using Integrated Entropy–DEMATEL–TOPSIS Model', pp.1-17, https://www.mdpi.com/1099-4300/24/8/1056.

Mathew 2018, https://mathewmanoj.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/08/example-topsis.xlsx.

Milojovic vd. 2021, 'Evaluation Of Financial Performance Of Serbian Dairy Companies Using The Integrated AHP and VIKOR Methodology For Sustainable Competition', *International Academic Journal*, vol.2, no.2, pp.50-67.

Sonmez vd. 2022, Determining The Financial Performances Of Bıst100 Energy Companies By Topsis Method, vol.16, pp.149-155, https://www.pressacademia.org/archives/pap/v16/26.pdf.

Turunç & Ersoy 2023, 'Determınatıon Of Fınancıal Performances Of Automotıve Manufacturıng Companıes Trade On Bıst 100 Vıa Entropy Based Topsıs Method', *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.8, Sayı.2, ss.287-297, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2890268.

Türegün 2022, 'Financial performance evaluation by multi-criteria decision-making techniques', vol.8, ıssue.5, pp.1-13, https://www.cell.com/action/showPdf?pii=S2405-8440%2822%2900649-1.

Unvan 2020, 'Financial Performance Analysis of Banks with Topsis and Fuzzy Topsis Approaches', pp.904-923, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1184895?utm_source.

Yıldırım & Altan 2019, 'Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Entropi Ağırlıklandırmalı TOPSIS Yöntemiyle Analizi ve Değerlendirilmesi', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt.8, sayı.1, ss.345-358, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/671331.

Kamu Ve Özel Sermayeli Bankalarin Finansal Performanslarinin Entropi Ağirliklandirma Yöntemiyle Desteklenen Topsis Ve Mairca Yöntemleri İle Analiz Edilmesi

Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ[1]

Araş. Gör. Ferhat Tunç[2]

Jeyhun BEHBUDZADE[3]

ÖZET

Bankalar, ekonomik büyüme ve gelişme açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, çalışmada kamu ve özel sermayeli bankaların ekonomi içindeki etkisinin incelenmesi amacıyla finansal performans değerlerinin belirlenmesine ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye Bankalar Birliği'nin açıkladığı kamu ve özel sermayeli 11 bankanın finansal performansları, 2018-2023 yılları arasında TOPSIS ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. TOPSIS ve MAIRCA analizi uygulanırken likidite, karlılık, aktif kalitesi, bilanço yapısı ve sermaye yeterliliği gibi Bankacılık alanıyla ilgili finansal oranlar kullanılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Türkiye Bankalar Birliği'nin açıkladığı kamu ve özel sermayeli bankaların finansal performans değerleri Entropy Ağırlıklandırma Yöntemi kullanılarak desteklenmiştir. Analizin sonucunda kamu ve özel sermayeli bankaların finansal performansları genel olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmanın Bankacılık alanıyla ilgili olan araştırmacılara ve bankaların CEO'larına faydalı bilgiler sağlayabileceği, finansal performans analizinde hangi oranları daha fazla dikkate alınabileceği ve bu kullanılan oranların bankaların finansal performansı üzerinde ne kadar etkili olabileceği konusunda yol gösterebilir.

Anahtar Kelimeler: Kamu ve Özel Sermayeli Bankalar, Finansal Performans, Oran Analizi, TOPSIS, MAIRCA.
Jel Kodları: G20, G21, M10

1. GİRİŞ:

Günümüzde bankaların finansal performanslarının belirlenmesinin ekonomi üzerindeki etkisi önem arz etmektedir. Sürekli değişen ekonomi ve teknolojinin hızla değişen dünyasına uyum sağlamak ve bankaların faaliyetlerini sürdürmeye devam edebilmesi için finansal performans değerinin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu doğrultuda diğer bu Bankacılık alanında yapılan çalışmalar incelenerek kamu ve özel sermayeli bankaların finansal performansları entropi ağırlıklandırma yöntemiyle desteklenip TOPSIS ve MAIRCA yöntemleri ile analiz edilerek finansal performans değerleri sıralanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçların, ekonomik etkileri de oldukça önemlidir. Bankaların finansal durumları ve rekabet pozisyonları hakkındaki bilgiler, politika yapıcılar ve düzenleyici otoriteler için kritik önem taşır. Zira Bankacılık sektörünün sağlıklı işleyişi, makroekonomik istikrar ve finansal sistemin güvenilirliği açısından belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca, analiz sonuçları bankacılık sektörünün genel durumu ve ekonomi üzerindeki yansımaları hakkında da önemli ipuçları verebilir. Bankaların finansal sağlığı, sistemik risklerin yönetimi, makroekonomik istikrar ve politika yapımı açısından kritik öneme sahiptir. İlerleyen süreçte, farklı yöntem ve kriter kombinasyonlarının kullanıldığı benzer çalışmalarla karşılaştırmalar yapılarak, analiz sonuçlarının geçerliliği ve güvenilirliği daha da artırılabilir. Ayrıca, teknolojik gelişmelerin bankacılık sektörü üzerindeki etkileri de incelenebilir.

2. Literatür Taraması:

Bu bölümde bankalar alanında yapılmış olan diğer çalışmalar da incelenerek Bankacılık alanıyla ilgili olan diğer çalışmalar incelenmiştir.

Ecer (2019) çalışmasında, özel sermayeli bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını değerlendirmek için Entropi-ARAS bütünleşik modelini kullanmıştır. Araştırma, bu modelin kullanılabilirliğini göstermek amacıyla yapılmıştır ve sosyal boyutun, kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının belirlenmesinde en önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına göre, bankaların yüksek sürdürülebilirlik performansına ulaşabilmeleri için

öncelikle personel devir hızını azaltmaları ve ardından doğrudan sera gazı tüketimini azaltmaları gerektiği belirlenmiştir.

Hatunoğlu vd. (2019) çalışmalarında; Türkiye'deki beş katılım bankasının 2013-2017 yılları arasındaki kurumsal sosyal sorumluluk performanslarını değerlendirmişlerdir. Araştırmada, Entropi yöntemi ile ağırlıklar belirlenmiş ve Topsis yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, Albaraka Türk Katılım Bankası'nın en yüksek kurumsal sosyal sorumluluk performansına sahip olduğunu göstermiştir. Bu çalışma, katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk performanslarının ölçülmesinde Entropi ve Topsis yöntemlerinin etkin bir şekilde kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, araştırma bulguları, bankaların sosyal sorumluluk alanında daha iyi performans gösterebilmek için belirli stratejiler geliştirmeleri gerektiğini öne sürmektedir.

Kahraman ve Gacar (2019) çalışmalarında; 2010-2017 yılları arasında Türkiye'deki en değerli 10 bankanın marka performanslarını ve finansal performanslarını karşılaştırmışlardır. Çalışmada, marka değerleri Brand Finance verileri kullanılarak belirlenmiş, finansal performanslar ise Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları, en yüksek finansal performansa sahip bankanın, marka değeri sıralamasında en aşağıda yer aldığını; tersine, en düşük finansal performansa sahip bankanın ise marka değeri açısından en yüksek performansa sahip olduğunu göstermiştir.

Salur ve Cihan (2020) çalışmalarında 2010-2018 yılları arasında 21 bankayı geleneksel Bankacılık ile katılım bankacılığını karşılaştırmak için Topsis yöntemini kullanmıştır. Özel bankaların son sırada yer almasının nedeni Turkland Alternatifbank, Turkishbank ve Fiba Bank gibi bankaların hacimlerinin küçük olması ve Bankacılık işlemlerinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bankaların özel banka grubunun ortalamasını düşürdüğü tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre en yüksek finansal performansa sahip olan bankanın Akbank T.A.Ş. olduğu en düşük finansal performansa sahip olan bankanın ise Turkland Bank A.Ş. olduğu tespit edilmiştir

Yağlı (2020) çalışmasında 2016-2018 yılları arasında 6 adet katılım bankasını özel ve devlet bankalarının performanslarını karşılaştırmak amacıyla TOPSİS yöntemini kullanmıştır. Kamu katılım bankalarının aktif kalitesi ve yönetim verimliliği konusundaki yetkinliği bu sonuca katkıda bulunmuştur. Ayrıca katılım bankalarının CAMELS boyutlarında farklı performans sıralamalarına sahip olduğu ve analiz edilen dönemde bankaların performanslarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bulgular bankaların yüksek performansın yanı sıra sürdürülebilirliğe de odaklanması gerektiğini gösteriyor. Bu çalışma katılım bankacılığına odaklanmakta ve kamu katılım bankalarının mali performansını özel katılım bankalarınınkiyle karşılaştırmaktadır. Elde edilen bulgulara göre kamu katılım bankalarının özel katılım bankalarından daha iyi performans gösterdiği ve bankaların CAMELS boyutlarında farklı performanslara sahip olduğu tespit edilmiştir.

Emir vd. (2021) çalışmalarında; entegre raporlama anlayışının Bankacılık sektöründe finansal performans üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. CAMELS analizi ve panel veri regresyon analizi yöntemleri kullanılarak yapılan bu araştırmada, bankaların finansal performansları değerlendirilmiş ve entegre raporlama düzeyleri entegre raporlar, sürdürülebilirlik raporları ve faaliyet raporları içerik analizi yöntemiyle puanlanmıştır. Analiz sonuçları, entegre raporlama düzeyi ile bankaların sermaye yeterliliği ve karlılığı arasında olumlu, yönetim kalitesi arasında ise olumsuz bir ilişki tespit edilmiştir.

İç vd. (2021) çalışmalarında 2011-2014 yılları arasında 5 bankanın finansal performansını ölçmek ve birbiriyle karşılaştırmak amayla AHP ile birleşmiş olan VIKOR yöntemini kullanmıştır. Bu çalışma performans takibi verebilecek esnek bir yapıda hazırlanmıştır. Çalışmada tahmin yöntemi kullanılarak üç farklı ağırlık senaryosu için sıralama yapılmıştır. Veriler ve gerçek veriler kullanılarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak birinci ve üçüncü sıra olan ağırlık senaryolarının tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan ikinci senaryo için tutarlılığı sınırlı olup birinci ve üçüncü senaryoların kullanılmasının önerilebilir tahmin verileri arasında olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre en yüksek finansal performans Vakıfbank olurken en düşük finansal performansa sahip olan banka Ziraat bankası olmuştur.

Özcan (2021) çalışmasında BİST mali sektörde faaliyet gösteren 2009 yılının 3. ayı ile 2019 yılının 9. Ayı arasında faaliyette olan 10 bankanın finansal yapısının finansal performans üzerindeki etkisini ölçmek için panel regresyon yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre Toplam Kredilerin Aktiflere Oranı değişkeni aktif karlılığı negatif olarak %1 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir. Öz Sermayenin Aktiflere Oranı aktif karlılık üzerinde doğru yönde bir etkisi olmuş olup aktif karlılığı pozitif yönde etkilemektedir. Aktif büyüklük de aktif karlılığı pozitif yönde etkilemektedir. Elde edilen bulgulara göre banka performansını açıklamada özsermayesi ve mevduat

yapısı güçlü bankaların karlılık olarak daha ön plana çıktıkları, yine benzer şekilde aktif büyüklüğü yüksek olan bankaların aktif karlılıklarının da yüksek olabileceği tespit edilmiştir.

Sakarya ve Gürsoy (2021) çalışmalarında, BİST Bankacılık Endeksi'nde yer alan mevduat bankalarının finansal performanslarının ÇKKV yöntemlerinden Entropi tabanlı ağırlıklandırılmış COPRAS ve ARAS yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada BİST Bankacılık Endeksi'nde yer alan 9 mevduat bankasının 2010-2020 yıllarına ilişkin seçilmiş finansal rasyolarının ortalaması alınarak uzun dönem performansları değerlendirilmiştir. COPRAS ve ARAS yöntemine göre uzun dönem banka performans sıralamasında aynı sonuçlar elde edilmiştir. Türkiye Halk Bankası A.Ş. her iki yönteme göre finansal performans açısından 1. sırada olduğu tespit edilmiştir. Hem COPRAS hem de ARAS yönteminde uzun dönem finansal performans sıralamasının değişmediği tespit edilmiştir. Halk Bankası'ndan sonra finansal performansı en iyi iki bankanın sırası ile Türkiye Garanti Bankası ve Akbank olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2010-2020 yıllarına ilişkin ortalama özkaynak kârlılığında da yine en yüksek rasyo Türkiye Halk Bankası A.Ş. sahip olması ve diğer (Ortalama Aktif Karlılığı ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler) rasyolarındaki güçlü göstergeleri finansal performans sırlamasında belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yarlıkaş ve Öztürk (2021) çalışmalarında; Bankacılık sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik performansını değerlendirmek için CRITIC ve MOORA yöntemlerini kullanmışlardır. Yapılmış olan çalışmada CRITIC yöntemiyle kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Ardından, MOORA yöntemi kullanılarak bankaların performansları sıralanmıştır.Çalışmanın bulguları, özkaynak karlılığının en önemli kriter olduğunu göstermiştir. Araştırma, bankaların sürdürülebilirlik performanslarının ölçülmesi ve değerlendirilmesinde CRITIC ve MOORA yöntemlerinin etkinliğini ortaya koymuştur. Ayrıca, çalışma bulguları, bankaların sürdürülebilirlik performanslarını artırmak için özkaynak karlılığına odaklanmaları gerektiğini önermektedir.

Yetiz ve Kılıç (2021), Türkiye'deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını VIKOR yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Çalışma, bankaların finansal performanslarının belirlenmesinde kullanılan rasyoları analiz etmiş ve 2010-2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak bankaların performans sıralaması yapılmıştır. Yüksek değer alan bankaların daha iyi performans gösterdiği ve VIKOR yönteminin, bankaların uzun dönem finansal başarılarını karşılaştırmak için etkili bir araç olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye Halk Bankası A.Ş., her iki yönteme göre finansal performans açısından 1. sırada olduğu tespit edilmiştir. Halk Bankası'ndan sonra finansal performansı en iyi iki bankanın sırası ile Türkiye Garanti Bankası ve Akbank olduğu tespit edilmiştir.

Akın (2022) çalışmasında, Türkiye'de faaliyet gösteren 28 ticari bankanın 2015-2019 yılları arasında finansal oranları ile firma büyüklükleri analiz edilmiştir. Çalışmada Türkiyede faaliyet gösteren Ticari Bankaların verilerinden faydalanılarak firma büyüklüğü ile seçili değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon testine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre firma büyüklüğü ile herhangi bir değişken arasında pozitif veya negatif güçlü bir ilişki tespit edilememiştir. Bununla birlikte firma büyüklüğü ile aktif getirisi, kredi-mevduat oranı ve net faiz marjı oranları arasında negatif bir ilişki belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin çoğu zayıf düzeyde gerçekleşmiştir.

Ekin (2022) çalışmasında Türkiye'deki 3 adet kamu bankasının ekonominin gelişimi ve istikrarlı oluşunda önemli rol oynadığından dolayı bankaların performanslarını yükseltmek ve bunun için gerekli önlemler almak adına 2018-2020 yılları arasındaki finansal performansları Entropi, WSA ve ARAS yöntemleri kullanılmıştır. Uygulamada Entropi ve WSA ile ARAS yöntemlerine ilişkin çözümler Excel'de yapılmıştır. Uygulama neticesinde kriterler Entropi yöntemiyle ağırlıklandırılıp bankaların performanslarına göre ortaya çıkan sıralamalar hem WSA hem de ARAS yöntemlerine göre ayrı ayrı karşılaştırmalı şekilde yorumlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre 2018 ve 2019 yıllarında Ziraat bankası en yüksek finansal performans değeri gösterirken bunu 2020 yılında Halk Bankası izlemiştir.

Ekin ve Cesur (2022) çalışmalarında; Türkiye'deki 11 bankanın finansal performanslarını 8 kriter altında değerlendirerek Entropi tabanlı TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırmada, bankaların performansları detaylı bir şekilde incelenmiş ve her iki yöntemle de sıralanmıştır. Araştırmanın bulguları, her iki yöntemde de bankaların performans sıralamalarının değişmediğini göstermiştir. Entropi tabanlı TOPSIS yöntemiyle bankaların finansal performansları belirlenmiş ve bu performanslar, belirli kriterlere göre sıralanmıştır. Aynı bankaların performansları, VIKOR yöntemiyle de analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda da bankaların performans

sıralamalarında herhangi bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir.Çalışmanın bulguları, bankaların finansal performanslarının değerlendirilmesinde Entropi tabanlı TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinin etkin bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir. Ayrıca, araştırma, bankaların finansal performanslarını iyileştirmek için kullanabilecekleri stratejik yönlendirmeleri de sunmaktadır.

Erdoğan (2022) çalışmasında 2016-2020 yılları arasında BIST'de faaliyet gösteren 9 adet bankanın karlılığa dayalı performansını ölçmek için ENTROPY ve WASPAS yöntemini kullanmıştır. Çalışmada bankaların finansalları bu yıllardaki gelişmeleri ortaya koyarak Bankacılık sektörünü aydınlatmak amacıyla kullanıldı. Bankacılık karlılığını etkileyen en iyi performans kriterlerini incelemek için öncelikle Entropi Yöntemi kullanıldı. Buna göre temettü getirisi kriteri en çok Bankacılık kârlılığını etkilerken, EPS büyümesi en az etkiliyor. λ parametresinin sıralama performansı üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve farklı λ değerlerinin en iyi ve en kötü alternatiflerin sıralamasını neredeyse etkilemediği ve en iyi performansların daha yüksek λ değerlerinde gözlemlendiği ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulara göre finansal performansı en yüksek olan banka Türkiye Sınai Kalkınma Bankası olmuştur.

Özçalıcı vd. (2022) çalışmalarında 2014-2018 yılları arasında Türkiye'deki 10 mevduat bankasının uzun dönem performansını ölçmek için Topsis, Ocra, Moora, Edas ve Aras yöntemlerini kullanmışlardır. Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri de sadece hisse senetleri işlem gören mevduat bankalarının Borsa İstanbul değerlendiriliyor. Türkiye'de 33 mevduat bankası faaliyet gösteriyor. Ancak yalnızca Borsada on banka işlem görüyor. Bu çalışmada bankaların performansları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre finansal performans değeri en yüksek olan banka Akbank T.A.Ş. olurken finansal performans değeri en düşük olan banka Şekerbank T.A.Ş. olarak tespit edilmiştir.

Alev (2023) çalışmasında, Türkiye'deki 8 özel ticari banka ve 11 yabancı sermayeli ticari bankanın performansı ile likidite riski ve likidite riski yönetimi arasındaki ilişkinin 2010 yılının ilk çeyreğinden 2022 yılının dördüncü çeyreği ortalama aktif getirisi ve ortalama özsermaye getirisi oranı kullanılmıştır. Özel bankaların analiz sonuçlarına göre aktif getirisi ROA(Banka Performansı) ile LRISK(Likidite Riski), KRISK(Kredi Riski), LIKID(Likidite) →Likit varlıklar/Toplam Varlıklar, KRME(Likidite) →Toplam Kredi/Toplam Mevduat ve KISA(Likidite)→Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler değişkenleri arasında negatif korelasyon bulunduğu tespit edilmiştir. Varlık getirileriyle en yüksek negatif korelasyona sahip değişken KRISK değişkeni olduğu tespit edilmiştir. ROA ile SYO ve BYK değişkeni ise pozitif korelasyona sahip olup, ROA ile pozitif korelasyonu en yüksek olan değişken ise banka büyüklüğünü temsil eden BYK değişkeni olduğu tespit edilmiştir. Yabancı bankaların analiz sonuçlarına göre aktif karlılığı (ROA) ile LRISK, KRISK ve KRME değişkenleri arasında negatif korelasyon; karlılıkla negatif korelasyonu en yüksek olan değişken ise KRISK değişkeni olduğu tespit edilmiştir. Özel bankaların karlılığı varlıklarıyla daha yakından ilişkiliyken, yabancı bankaların özsermayesiyle daha yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizlerinden elde edilen bulgular yabancı sermayeli bankaların likidite riski yönetiminde daha başarılı olduğunu tespit edilmiştir. Bu sonuca paralel olarak bulgular, likidite riskinin yabancı sermayeli bankaların performansını arttırdığı özel sermayeli bankaların performansını düşürdüğünü gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya (2023) çalışmasında Türkiye Bankalar Birliğinin açıkladığı kamu ve özel sermayeli 11 ticari bankanın 2019-2021 yılları arasındaki finansal performanslarını belirlemek için TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Kamu ve özel sermayeli ticari bankaların 2019 – 2021 yılları arasında finansal performanslarına genel olarak bakıldığında; Fibabanka A. Ş. ve Turkish Bank A. Ş.'nin finansal performanslarının yüksek olduğu ve sermaye yeterliliklerinin, aktif kalitelerinin, likiditelerinin ve kârlılıklarının da diğer bankalara göre daha iyi olduğu belirlenmiştir. Bankaların kredi risklerini düşürerek takipteki ve toplam kredilerini düşürmeleri gerekmektedir. Likit aktiflerin toplam aktifler ve kısa vadeli yükümlülükler içerisindeki paylarının da yüksek olması bankalar açısından olumlu olarak kabul edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre finansal performansı en yüksek olan bankalar 2019 yılında Fibabanka, 2020 yılında Turkish bank ve 2021 yılında ise yine Fibabanka olmuştur.

Bulut ve Şimşek (2024) çalışmalarında yılındaki 6 adet katılım bankasını BIST endeksi karşısında performansını ölçmek amacıyla ana yöntem olarak CRİTİC yöntemi yardımcı yöntemler olarak da ARAS, TOPSİS ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. CRITIC yaklaşımı, ağırlık atamanın tarafsız yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Yapılan analizler sonucunda katılım bankalarının finansal performanslarının her üç yöntem için de benzer sonuçlar ürettiği görülmektedir. TOPSIS, COPRAS ve ARAS yöntemleri ile yapılan analizlerin benzer sonuçlar vermesi bu çalışmada yapılan

analizlerin tutarlılığını, güvenilirliğini ve geçerliliğini artırdığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre her üç yöntemde de en yüksek finansal performansa sahip olan katılım bankası Türkiye Emlak Katılım Bankası olmuştur.

Karaş (2024) çalışmasında, 2015-2022 yılları arasında 20 banka için Bankacılık sektörünün mali durumunun kontrol edilerek değerlendirilmesi amacıyla Critic ve Copras yöntemlerini kullanmıştır. İki aşamalı olarak gerçekleştirilen analiz sürecinin ilk aşamasında CRITIC yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. CRITIC yöntemi kullanılarak elde edilen ağırlık katsayılarının yıllara göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. COPRAS yaklaşımına dayalı olarak elde edilen performans skorları ve bu skorlara bağlı olarak oluşturulan başarı sıralamalarının da CRITIC yaklaşımda olduğu gibi yıllara göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu sebeple oluşturulan başarı sıralamalarının geometrik ortalamaları alınarak genel bir başarı skoru elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre 2015-2022 dönemi için finansal performansı en yüksek bankanın Citibank ve Deutsche Bank olduğunu gösterirken, aynı zaman periyodu için finansal performansı en düşük bankanın ise Turkish Bank olduğu tespit edilmiştir.

3. Araştırmanın Metodolojisi:

3.1. TOPSIS:

Uygulama aşamaları: 6 adımdan oluşur. Bu adımlar: (Chen,2000), (Byun & Lee,2005)

7. Karar Matrisi

Bu matrisin yatay dizelerinde öncelikleri sıralanmak istenen karar değerleri, dikey dizelerinde ise karar vermede kullanılan ölçütler yer alır.

8. Standart Karar Matrisi

$$\overline{X}_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n} X_{ij}^2}}$$ (Mathew,2018)

sinde yer alan her bir X_{ij} değerinin karelerinin alınmasıyla birlikte bu değerler toplanarak dikey dizeler elde edilir. Her bir X_{ij} değerinin yer aldığı yatay dizeler toplanarak karekökü bölünür.

9. Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisi:

$$V_{ij} = \bar{X}_{ij} \times W_j$$ (Mathew,2018)

Değerlendirme seçeneğine ilişkin ağırlık değerleri V_{ij} =1 olacak şekilde belirlenir. Standart karar matrisinin her bir unsurunun, ilgili seçenek ağırlıklarıyla çarpılmasıyla elde edilir.

10. Maksimum ve Minimum Değerlerinin Belirlenmesi:

V matrisindeki ağırlıklandırılmış dikey dize değerlerinin en fazla derecesi(mak.) ile V matrisindeki ağırlıklandırılmış dikey dize değerlerinin en az derecesi(min.) seçilir.

V+(MAK.)
V-(MİN.)

(Mathew,2018)

11. Maksimum ve Minimum Değerlerine Olan Uzaklığın Hesaplanması:

Her bir karar seçeneği için maksimum ve minimum değerler hesaplanır.

$$S_i^+ = \left[\sum_{j=1}^{m} (v_{ij} - v_j^+)^2\right]^{0.5}$$

$$S_i^- = \left[\sum_{j=1}^{m} (v_{ij} - v_j^-)^2\right]^{0.5}$$ (Mathew,2018)

12. Finansal Performans Değerinin Hesaplanması:

$$P_i = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

(Mathew,2018)

3.2. MAIRCA:

Uygulama aşamaları: (Gigović vd. ,2016), (Chatterjee vd. ,2018).

8. Karar Matrisinin Oluşturulması: Alternatifler ve kriterler belirlenir. Her hücre, alternatiflerin ilgili kriterlere göre performans değerlerini içerir.
9. Standartlaştırma: Karar matrisindeki değerler, farklı ölçeklerdeki kriterlerin karşılaştırılabilmesi için standartlaştırılır.

10. Ağırlıklandırma: Kriterlerin önem ağırlıkları belirlenir ve toplamları 1 olacak şekilde normalize edilir.

11. İdeal ve Gerçek Değerlerin Belirlenmesi: Her bir kriter için ideal değer, en yüksek performansı gösterirken, gerçek değer ise en düşük performansı gösterir.
12. İdeal ve Gerçek Uzaklıkların Hesaplanması: Alternatiflerin ideal ve gerçek değerlere olan uzaklıkları hesaplanır.
13. Toplam Performans Skorunun Hesaplanması: Hesaplanan uzaklıklar yardımıyla alternatiflerin toplam performans skorları belirlenir.
14. Son Karar İşlem Değerlerinin Hesaplanması (Q_i): Her bir değer için küçükten büyüğe sıralanarak, seçeneklerin sıralaması elde edilir. En az (Q_i) boşluk aralığına sahip olan değer en yüksek finansal performans değeri olarak belirlenir.

4. ARAŞTIRMA VE BULGULAR:

Tablo 1 Finansal Oranlar:
(Yılmaz & Yakut, 2021) çalışmasında ele alınan finansal performans ölçüm yöntemlerinden yararlanılarak oluşturuldu).

Oranlar	**Formüller**	**Uygun Olması Gereken Değerler**
R1	Özkaynaklar/Toplam Varlıklar	Max
R2	Özkaynaklar/Toplam Yükümlükler	Max
R3	Net Kar/Toplam Varlıklar	Max
R4	Net Kar/ Özkaynaklar	Max
R5	Net Kar/ Toplam Gelirler	Max
R6	Finansal Varlıklar/Toplam Yükümlülükler	Max
R7	Duran Varlıklar/Toplam Yükümlülükler	Min
R8	Toplam Krediler/Toplam Varlıklar	Min
R9	Toplam Krediler/Toplam Mevduat	Min
R10	Toplam Yükümlülükler/Toplam Varlıklar	Min

Tablo 2 Kamu ve Özel Sermayeli Bankalar:
(Bu çalışma Türkiye Bankalar Birliğinin Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Konsolide Finansal Raporları esas alınarak hazırlandı)

Kodu	**Bankanın Adı**
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
HALKB	Halk Bankası
VAKBN	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
AKBNK	Akbank
ADB	Anadolubank
FBBNK	Fibabank
SKBNK	Şekerbank
TEBNK	Türkiye Ekonomi Bankası
ISCTR	İş Bankası
TB	TurkishBank
YKBNK	Yapıkredi

Tablo 3: 2018-2023 Yılları Arasında Bankaların Entropi Ağırlıklandırma Yöntemine Göre Oranları ve

Ağırlıkları:
Çalışma Entropy Ağırlıklandırma Yöntemi kullanılarak desteklenmeye çalışıldı.

Yıllar	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2018	0,03	0,04	0,20	0,17	0,07	0,06	0,05	0,17	0,21	0,000373605
2019	0,03	0,04	0,10	0,16	0,38	0,03	0,06	0,10	0,10	0,000372155
2020	0,43	0,04	0,09	0,07	0,01	0,04	0,06	0,11	0,14	0,00036642
2021	0,03	0,03	0,14	0,10	0,24	0,02	0,13	0,14	0,17	0,000163284
2022	0,03	0,03	0,15	0,08	0,04	0,06	0,26	0,16	0,17	0,02
2023	0,03	0,07	0,09	0,05	0,03	0,08	0,29	0,15	0,19	0,01

Tablo 4: 2018-2023 Yılları Arasında Bankaların Entropi Ağırlıklandırma Yöntemine Göre Yöntemine Göre Finansal Performans Puanları ve Sıralamaları:

Bankanın Adı	2018 Puanları	Sıralamaları	2019 Puanları	Sıralamaları	2020 Puanları	Sıralamaları	2021 Puanları	Sıralamaları	2022 Puanları	Sıralamaları	2023 Puanları	Sıralamaları
TCZB	0,4891	**6**	0,269	**9**	0,2213	**10**	0,2254	**9**	0,1999	**10**	0,2218	**9**
HALKB	0,2489	**10**	0,1869	**11**	0,1539	**11**	0,0731	**11**	0,1345	**11**	0,0839	**11**
VAKBN	0,7324	**4**	0,4186	**3**	0,2393	**8**	0,3065	**6**	0,229	**8**	0,3055	**4**
AKBNK	0,7451	**2**	0,3542	**6**	0,2783	**6**	0,4003	**2**	0,2561	**6**	0,278	**5**
ADB	0,4245	**9**	0,3622	**5**	0,2984	**5**	0,2469	**8**	0,2685	**5**	0,2466	**8**
FBBNK	0,4448	**8**	0,304	**8**	0,2312	**9**	0,2138	**10**	0,2037	**9**	0,2026	**10**
SKBNK	0,4609	**7**	0,7259	**1**	0,8484	**1**	0,8831	**1**	0,7476	**1**	0,9036	**1**
TEBNK	0,7435	**3**	0,3516	**7**	0,2771	**7**	0,4	**3**	0,2549	**7**	0,2777	**6**
ISCTR	0,8203	**1**	0,2263	**10**	0,3689	**3**	0,3375	**7**	0,3977	**2**	0,2723	**7**
TB	0,1642	**11**	0,395	**4**	0,3899	**2**	0,3772	**4**	0,3759	**3**	0,3775	**2**
YKBNK	0,7246	**5**	0,4462	**2**	0,3019	**4**	0,3631	**5**	0,2846	**4**	0,3593	**3**

TOPSIS yöntemine göre 2018 yılında İş bankasının (ISCTR) finansal performans değeri en yüksek çıkarken diğer yıllar olan 2019-2023 yılları ve arasında ise Şekerbank (SKBNK) finansal performans sıralamasında ilk sırada yer almıştır.

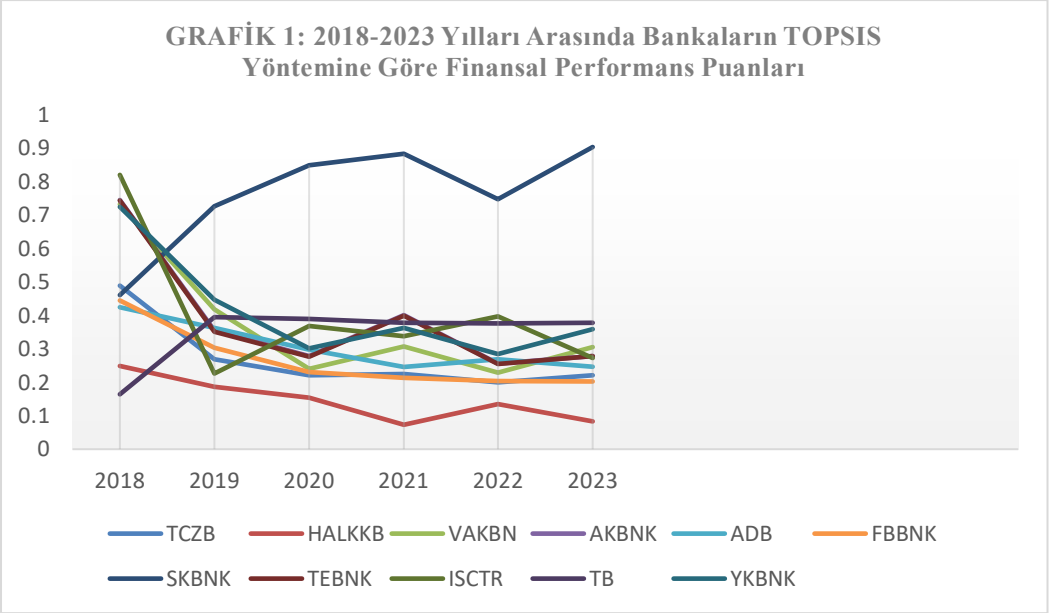

Tablo 5: 2018-2023 Yılları Arasında Bankaların MAIRCA Yöntemine Göre Finansal Performans Puanları ve Sıralamaları

Bankanın Adı	2018 Puanları	Sıralamaları	2019 Puanları	Sıralamaları	2020 Puanları	Sıralamaları	2021 Puanları	Sıralamaları	2022 Puanları	Sıralamaları	2023 Puanları	Sıralamaları
TCZB	0,0193	**2**	0,0322	**6**	0,0121	**7**	0,0291	**8**	0,0168	**7**	0,0291	**9**
HALKB	0,0391	**5**	0,0440	**9**	0,0168	**8**	0,0330	**9**	0,0209	**9**	0,0330	**10**
VAKBN	0,0483	**8**	0,0518	**11**	0,0209	**10**	-0,0253	**2**	-0,0375	**1**	-0,0253	**2**
AKBNK	0,0349	**4**	0,0296	**5**	-0,0375	**1**	-0,0189	**3**	-0,0159	**5**	-0,0189	**3**
ADB	0,0149	**1**	0,0123	**3**	-0,0159	**5**	-0,0382	**1**	-0,0292	**4**	-0,0382	**1**
FBBNK	0,0339	**3**	0,0283	**4**	-0,0292	**4**	0,0203	**7**	0,0177	**8**	0,0203	**8**
SKBNK	0,0677	**11**	0,0002	**1**	0,0177	**9**	-0,0137	**5**	-0,0338	**2**	-0,0137	**5**
TEBNK	0,0485	**9**	0,0012	**2**	-0,0338	**2**	0,0497	**10**	0,0510	**10**	0,0005	**6**
ISCTR	0,0422	**6**	0,0424	**8**	0,0505	**11**	0,0119	**6**	-0,0035	**6**	0,0119	**7**
TB	0,0548	**10**	0,0467	**10**	-0,0035	**6**	-0,0155	**4**	-0,0296	**3**	-0,0155	**4**
YKBNK	0,0471	**7**	0,0413	**7**	-0,0296	**3**	0,0909	**11**	0,0909	**11**	0,0909	**11**

MAIRCA yöntemine göre 2018-2021-2023 yıllarında Anadolu Bankası (ADB) en yüksek finansal performansa sahip iken 2019 yılında Şekerbank (SKBNK) 2020 yılında Akbank (AKBNK) ve 2022 yılında da Vakıfbank (VAKBN) finansal performans değeri bakımından ilk sırada yer almıştır.

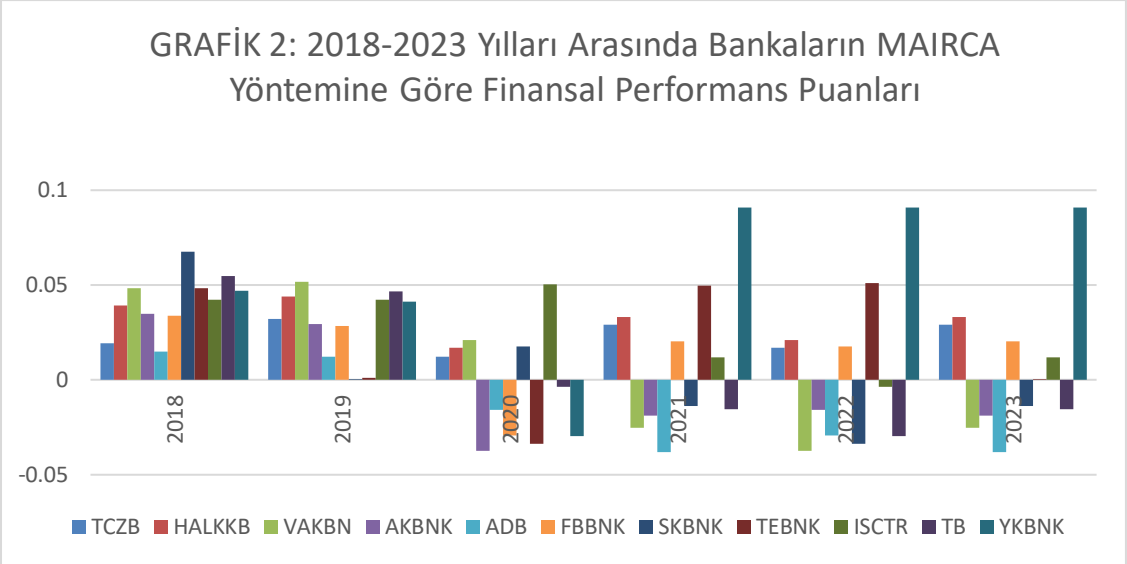

SONUÇ

Finansal performansın sadece bankaların kendi oranlarına göre değerlendirilmesi günümüz rekabet ortamına uygun olmadığından BDDK gibi bankaların düzenlenmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kurumlar ile Türkiye Bankalar Birliği gibi bankaları faaliyet gösterdiği sektöre göre kamu ve özel sermayeli bankalar olarak ayıran kurumlar vardır. Bu çalışma, Türkiye Bankalar Birliğince kamu ve özel sermayeli bankalar şeklinde ayrılan 2018-2023 yılları arasında 11 bankanın konsolide finansal durum tabloları incelenerek hazırlandı. Finansal performans değerleri TOPSIS ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak analiz edildi. Çalışmada kullanılan çoklu kriterli karar verme yöntemleri olan TOPSIS ve MAIRCA Entropi Ağırlıklandırma Yöntemi ile desteklenmiştir. TOPSIS yöntemine göre 2018 yılında İş bankasının (ISCTR) finansal performans değeri en yüksek çıkarken diğer yıllar olan 2019-2023 yılları ve arasında ise Şekerbank (SKBNK) finansal performans sıralamasında ilk sırada yer almıştır. MAIRCA yöntemine göre 2018-2021-2023 yıllarında Anadolu Bankası (ADB) en yüksek finansal performansa sahip iken 2019 yılında Şekerbank (SKBNK) 2020 yılında Akbank (AKBNK) ve 2022 yılında da Vakıfbank (VAKBN) finansal performans değeri bakımından ilk sırada yer almıştır. TOPSIS yöntemi uygulanırken amaçlanan alternatiflerin ideal ve negatif-ideal çözüme olan uzaklıkların en yüksek değere göre karşılaştırmak olurken MAIRCA yönteminde ise ideal ve ampirik dereceler arasında en az boşluk değerine göre sıralanmaya çalışılmıştır. Analiz sonucunda kamu ve özel sermayeli bankaların her iki kullanılan yöntem sonucunda farklı sıralamalar gösterdiği ve farklı finansal performans değerleri elde edilmiştir. Bu çalışmanın Bankacılık alanıyla ilgili olan araştırmacılara ve bankaların CEO'larına faydalı bilgiler sağlayabileceği, finansal performans analizinde hangi oranları daha fazla dikkate alınabileceği ve bu kullanılan oranların bankaların finansal performansı üzerinde ne kadar etkili olabileceği konusunda yol gösterebilir.

KAYNAKÇA

Akın 2022, 'Bankalarda Firma Büyüklüğünün Finansal Performans Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi', *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.9, sayı.2, ss.1119-1126, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1913094.

Alev 2023, 'Likidite Riski ve Finansal Performans İlişkisi: Özel ve Yabancı Sermayeli Bankalar İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz', *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı.45, ss.600-635, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3390172.

Bulut & Şimşek 2024, 'Evaluation of Financial Performance of BIST Participation Banks: CAMELS and Multi-Criteria Decision Making (MCDM) Approach', *Alanya Academic Review Journal*, vol.8, issue.3, pp.923-940, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4047834.

Byun & Lee (2005). A Decision Support System for the Selection of a Rapid Prototyping Process Using the Modified TOPSIS Method. The International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 26(11-12), 1338-1347. https://link.springer.com/article/10.1007/s00170-004-2099-2

Chatterjee vd. (2018). Evaluating the performance of suppliers based on using the R'AMATEL-MAIRCA method for green supply chain implementation in electronics industry. Journal of Cleaner Production, 184, 101-129.

https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652618305055

Chen (2000). Extensions of the TOPSIS for Group Decision-Making Under Fuzzy Environment. Fuzzy Sets and Systems, 114(1), 1-9. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165011497003771

Ecer 2019, 'Özel Sermayeli Bankaların Kurumsal Sürdürülebilirlik Performanslarının Değerlendirilmesine Yönelik Çok Kriterli Bir Yaklaşım: Entropi-ARAS Bütünleşik Modeli, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, cilt.14, sayı.2, ss.365-390, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789615.

Ekin & Cesur 2022, 'Entropi tabanlı TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile bankaların finansal performanslarının değerlendirilmesine ilişkin bir uygulama', *Journal of Turkish Operations Management*, cilt.6, sayı.2, ss.1327-1344, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2318541.

Ekin 2022, 'Kamu Bankalarına İlişkin Performansların Entropi Tabanlı WSA ve ARAS Yöntemleri ile İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama', *Ekev Akademi Dergisi*, sayı 90, ss.105-122, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2551430.

Emir vd. 2021, 'Entegre Raporlama Anlayışının CAMELS Analizi ile Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama', *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Cilt.20, Sayı.62, ss.259-284, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1228526.

Erdoğan 2022, 'A Multıcriteria Decision Framework For Bank Performance Evaluation In Turkey', *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.27, sayı.1, ss.98-109, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2080311.

Gigović vd. (2016). The combination of expert judgment and GIS-MAIRCA analysis for the selection of sites for ammunition depots. Sustainability, 8(4), 372. https://www.mdpi.com/2071-1050/8/4/372.

Hatunoğlu vd. 2019, 'Katılım Bankalarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Performanslarının Değerlendirilmesi: ENTROPİ ve TOPSİS Yöntemleri ile Uygulama', *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.16, sayı.2, ss.613-639, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/840448.

İç vd. 2021, 'Development Of A Multi-Criteria Decision-Making Model For Comparing The Performance Of Turkish Commercial Banks', *Journal of Advances in Management Research*, vol.18, issue.2, pp.250-272, https://www.emerald.com/insight/0972-7981.htm.

Kahraman & Gacar 2019, 'Türkiye'deki En Değerli Bankaların Marka Performansları ve Finansal Performanslarının Karşılaştırılması', *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı.35, ss.19-34, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/702728.

Karaş 2024, 'Türk Bankacılık Sektöründe Çoklu Kriterli Karar Verme Yaklaşımları ile Finansal Performans Değerlendirmesi', *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.23, sayı.90, ss.798-820, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3697683.

Kaya 2023, 'Kamu ve Özel Sermayeli Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi ile Analiz Edilmesi', *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, sayı.68, ss.75-90, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2302062.

Mathew 2018, https://mathewmanoj.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/08/example-topsis.xlsx.

Özcan 2021, 'Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performans Göstergeleri: BIST Mali Sektörü Üzerine Bir Araştırma', *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.35, sayı.2, ss.389-406, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/970071.

Özçalıcı vd. 2022, 'Long-Term Performance Evaluation Of Deposit Banks With Multi Criteria Decision Making Tools: The Case Of Turkey', *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ıssue.50, pp.87-114, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1897552.

Sakarya & Gürsoy 2021, 'BIST Bankacılık Endeksi'nde Yer Alan Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı COPRAS ve Aras Yöntemleri ile Değerlendirilmesi', *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.6, sayı.4, ss.806-819, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1992669.

Salur & Cıhan 2020, 'Comparison of Financial Performances of Banks by Multi Criteria Decision Making Methods: The Case of Turkey', *The Eurasia Proceedings of Educational & Social Sciences*, vol.19, pp.41-49, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1443408.

TBB 2023, *Bankalarımız, Sayı*.349,

https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/9034/Bankalarimiz_2023.pdf.

Yağlı 2020, 'Multi-Criteria Financial Performance Analysis of Turkish Participation Banks', *Alanya Academic Review Journal*, vol.4, issue.3, pp.861-873, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/996566.

Yarlıkaş & Öztürk 2021, 'Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Crıtıc-Moora Önem Katsayısı Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi', *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, cilt.8, sayı.77, ss.3124-3136, https://jshsr.org/index.php/pub/article/view/492/481.

Yetiz & Kılıç 2021, 'Bankaların Finansal Performansının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği', *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, cilt.13, sayı.24, ss.151-164, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1614173.

Yılmaz & Yakut 2021, 'Entropi Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi', *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.35, sayı.4, ss.1297-1321, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1556769.

Beynəlxalq Turist Aktivliyinin İnkişafına Təsir Edən Amillər

Rəşid Yelmarlı

Xülasə

Məqalənin məqsədi- beynəlxalq turist qəbulunun aktivliyini şərtləndirən amillərin qruplaşdırılması və təsir dairəsinin müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Məqalədə müqayisəli təhlil, statistik məlumatlar əsasında beynəlxalq turizmin inkişafının nəzəri-praktiki əhəmiyyətini elmi cəhətdən əks etdirən **metodologiya**dan və s. istifadə edilmişdir.

Məqalədə beynəlxalq turist qəbulunun ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təsiri elementlərinin qruplaşdırılması mexanizminin təşkili kimi baxılır. Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatları əsasında son dövrdə baş verən qlobal maliyyə və iqtisadi böhranları ilə əlaqəli obyektiv və subyektiv maneələr, dünyada baş verən qeyri-sabit siyasi vəziyyət, dünya turizm sənayesinin vəziyyətinin sabitliyini təmin edən əsas faktorlar və s. turizmin dünya iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf edən, yüksək gəlirli sektorlarından biri kimi qalmasını şərtləndirir. Bu nöqteyi-nəzərdən bir sıra dünyanın turizm sektoru inkişaf etmiş ölkələri, orta sırada yerləşən və son sıralarda yer aılmış ölkələr üzrə beynəlxalq turistlərin qəbulunda turist sayının xüsusi çəkisi müəyyən edilmişdir. Bu sırada ilk, orta və son beşlikdə yer almış ölkələrin xüsusi çəkisi (2017-2023-cü illərdə) müqayisə edilərək müvafiq nəticələr əldə edilmiş və bunun əsasında elmi təklif və tövsiyyələr hazırlanmışdır. Dünya ölkələrindən Azərbaycana gələn turist sayının yüksəlməsini şərtləndirən xarici və daxili amillər əsasında ölkələrarsı münasibətlərin formalaşması səbəbləri əsaslandırılımışdır.

Tədqiqat ərzində turistlərə göstərilmiş xidmətlərin dəyərinin təhlili aparılmış, Azərbaycanda son illərdə turist qəbulunun azalmasına mənfi təsir göstərən amillər sırasında ölkəmizin hələ də quru sərhədlərindən turistlərin istifadə edə bilməməsi, həmçinin hava uçuş xətlərindən istifadənin maliyyə problemlərinin mövcudluğu və s. müəyyən edilmişdir.

Nəticə. Ölkələr arasında beynəlxalq turist aktivliyinin və ölkələrarası münasibətlərin genişlənməsi, stabil şəraitin mövcudluğu, keçid məntəqələrində turistlərin qısa müddətdə keçidinin təşkili mexanizminin sürətləndirilməsi və s. səbəblər turistlərin ölkəmizə səyahətinə müsbət təsir edir. Beynəlxalq turist qəbulunun sürətlənməsi bilavasitə ölkənin iqtisadi artımında, məşğulluq və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində müsbət təsirə malikdir.

Açar sözlər: beynəlxalq turist, qəbul, sürətlənmə, xidmət, dəyər, ölkə, münasibət, iqtisadi artım

JEL CODES A1.A13

Rəşid Yelmarlı
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, AZ1130, Azadlıq pr., 181
reshid1907@gmail.com

Giriş

Beynəlxalq turizm, dünya iqtisadiyyatında mühüm yer tutur. Bir çox ölkə turizmdən əldə etdiyi gəlirləri iqtisadi inkişafda istifadə edir. Xüsusilə, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün turizm sektoru əhəmiyyətli bir gəlir mənbəyidir. Beynəlxalq turist aktivliyinin inkişafına təsir edən amillər mövcuddur. Bu amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. İqtisadi təsirlər - Beynəlxalq turizm birbaşa və dolaylı olaraq iqtisadiyyata təsir göstərir. Belə ki, birbaşa təsirə turistlərin xidmətlər (otel, nəqliyyat, restoranlar) üçün sərf etdikləri xərcləri, dolaylı təsir

isə turizm sahəsinə aid sənaye və xidmətlərdə artan fəaliyyət (yerli əhali üçün iş yerləri yaratmaq və yerli müəssisələri dəstəkləmək) aid etmək olar;

2. Sosial və mədəni təsirlər - Beynəlxalq turizm mədəni mübadilə və sosial inteqrasiyanı təmin edir. Turistlər və yerli əhali arasında əlaqələr mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirini gücləndirir. Lakin, turizmin sosial və mədəni təsirləri həm müsbət, həm də mənfi ola bilər. Mədəniyyətlərin tanınması, dil bacarıqlarının inkişafı, fərqli mədəniyyətlərə olan marağın artması kimi müsbət təsirlərlə yanaşı yerləşmə və mədəniyyətlərə dair təhriflər, yerli adət-ənənələrin və dilin unudulması kimi mənfi təsirlər də mövcuddur.
3. Ekoloji təsirlər - Turizm eyni zamanda ekoloji təsirlərə də səbəb ola bilər: Ətraf mühitə təsir, dayanıqlı turizm. Ətraf mühitə təsir dedikdə turistlərin çoxaldığı bölgələrdə təbii resursların tükənməsi, ekosistemlərə ziyan vurulması (məsələn, qlobal istiləşmə və yerli flora-faunanın məhv olması), Dayanıqlı turizm dedikdə isə son illərdə dayanıqlı turizmə dair böyük maraq yaranmışdır. Bu, təbii resursları qoruyaraq, turizmin uzunmüddətli mənfəət gətirməsini hədəfləyir.

Beynəlxalq turizmin çətinlikləri

Beynəlxalq turizm müasir dünyada iqtisadiyyatın, mədəniyyətin və cəmiyyətin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Lakin, onun davamlı inkişafı üçün ekoloji və sosial məsuliyyətlər də nəzərə alınmalıdır. Turizm sahəsindəki inkişaflar yalnız iqtisadi faydalarla bağlı deyil, həm də insanların bir-birilə daha yaxın əlaqələr qurmasını və fərqli mədəniyyətlər arasında körpülər yaratmasını təmin edir. Beynəlxalq turizmin qarşılaşdığı çətinliklərdən bəziləri bunlardır:

- Təhlükəsizlik məsələləri: müharibələr, terrorizm və təbii fəlakətlər turizm sektoruna mənfi təsir göstərir.
- Ekoloji problemlər: təbii resursların istifadəsi və ətraf mühitin çirklənməsi ilə bağlı problemlər.
- İqtisadi qeyri-sabitlik: qlobal iqtisadi böhranlar və valyuta məzənnəsinin dəyişməsi, turizm sahəsində qeyri-sabitliyə səbəb ola bilər.

Gələcəkdə turizmin daha dayanıqlı və ekoloji cəhətdən təmiz olacağı gözlənilir. Həmçinin, texnologiyanın və rəqəmsal alətlərin inkişafı turizm sahəsində yeni imkanlar yaradacaqdır.

Turizm sənayesinin iqtisadiyyatdakı rolu

Turizm sektoru yalnız bir xidmət sahəsi deyil, həm də yerli və qlobal iqtisadiyyatın inkişafını dəstəkləyən, həm də mədəni və sosial əlaqələri möhkəmləndirən vacib bir sektordur. Bu sahənin iqtisadiyyatdakı əhəmiyyəti müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilə bilər: iqtisadi böyümə, məşğulluq, valyuta gəlirləri, iqtisadi inteqrasiya və daha bir çox sahədə.

1. Turizm və iqtisadi böyümə- Turizm sənayesi, bir çox ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Böyük turist axınına sahib ölkələr, turizm gəlirlərini iqtisadiyyatın digər sahələrinə, məsələn, infrastruktur inkişafı, xidmət sektoru və istehsalata yatırır. Turizm sektoru yerli istehsalatın artırılmasına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və ümumilikdə iqtisadi canlanmaya səbəb olur. Bir çox ölkədə turizm sektoru ÜDM-in əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edir. Məsələn, Fransa, İspaniya, İtaliya, Çexiya və Tayland kimi ölkələr, turistlərdən gələn gəlirləri öz iqtisadiyyatlarına əlavə edərək böyümə sürətini artırırlar.Turizm sektorunun inkişafı, dövlətin büdcəsinə gəlirlər gətirir, dövlət xərclərini azaltmağa kömək edir və dövlət borclarının idarə edilməsində dəstək təmin edir.
2. Məşğulluq və iş yerləri - Turizm sənayesinin iqtisadiyyatdakı ən vacib rolu məşğulluq və iş yerlərinin yaradılmasında özünü göstərir. Turizm sektorunda iş sahələri yalnız otel və restoranlarla məhdudlaşmır, eyni zamanda nəqliyyat, turlar, təchizat və digər sahələrdə də böyük iş imkanları yaradır. Turizm sektoru, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, kənd yerlərində və ya şəhər kənarlarında əhəmiyyətli sayda iş yerinin açılmasına səbəb olur. Məsələn, bir bölgədə turizmin inkişafı yeni otellərin açılması, yerli restoranların və mağazaların fəaliyyətə başlaması ilə nəticələnə bilər. Turizm, xüsusilə gənclər və qadınlar üçün iş imkanları təmin edərək, sosial ədalət və bərabərlik baxımından mühüm rol oynayır.
3. Valyuta gəlirləri və xarici ticarət - Beynəlxalq turizm, bir ölkəyə xarici valyuta gətirən vacib bir fəaliyyət sahəsidir. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün turizm sektoru xarici ticarət balansını yaxşılaşdırmağa və ölkənin valyuta ehtiyatlarını artırmağa kömək edir. Turistlər bir ölkəyə valyuta gətirdiklərindən, bu, ölkənin valyuta ehtiyatlarını artırır və həmçinin yerli istehsalatla bağlı xarici ticarət açığını azaldır. Turizm gəlirləri yerli iqtisadiyyatda dövr edir və turistlər yerli məhsul və xidmətlərə xərcləyərək iqtisadi dövriyyəni canlandırır.

4. İnfrastruktur inkişafı - Turizm, əksər hallarda infrastrukturun inkişafına təkan verir. Yolların, hava limanlarının, portların və digər nəqliyyat vasitələrinin inkişafı turizmin tələbini qarşılayacaq şəkildə artırılır. Bu infrastruktur həm də digər iqtisadi fəaliyyətlərə dəstək verir. Turizm sektoru, ölkə daxilində və xaricində effektiv nəqliyyat sistemlərinin inkişafına səbəb olur. Hava yolları, dəmir yolları, avtobus və dəmiryol şəbəkələrinin inkişafı turizmin tələblərini ödəmək üçün vacibdir.Turizm şəhərlərində və kəndlərində infrastrukturu təkmilləşdirməyə, yeni otellərin, restoranların, əyləncə mərkəzlərinin və digər turistik obyektlərin tikilməsinə səbəb olur. Bu, eyni zamanda digər sənaye sahələrinin inkişafını da stimullaşdırır.
5. Turizm və təsirli İqtisadi Sənaye - Turizm sektoru, digər sahələrlə əlaqəli olaraq genişlənir və bir çox müxtəlif iqtisadi fəaliyyətlərlə qarşılıqlı əlaqədə olur. Bunlar arasında kənd təsərrüfatı (turistlərin yerli məhsullara tələbi artdıqca, kənd təsərrüfatı sektoru da inkişaf edir), tikinti və daşınmaz əmlak (Otel və digər turizm obyektlərinin tikintisi, şəhər planlaşdırılması və daşınmaz əmlak bazarının inkişafı), Xidmət sektoru (restoranlar, kafe və mağazalar da turizmdən faydalanan sahələrdəndir) var.
6. Mədəni və sosial əlaqələr - Beynəlxalq turizm, ölkələr arasında mədəni mübadiləni artırır, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma və hörmətin güclənməsinə səbəb olur. Turizm, fərqli mədəniyyətləri bir araya gətirərək, mədəniyyətlərarası anlayış və hörməti artırır.Yerli icmalar üçün turizm həm də sosial əlaqələrin qurulmasına, müxtəlif sosial qrupların qarşılıqlı anlaşılmasına imkan yaradır.
7. Dayanıqlı iqtisadi inkişaf - Son illərdə, dayanıqlı turizmin inkişafı ön planda tutulur.

Turizm sektorunun inkişafı ətraf mühitin qorunmasına, iqtisadi və sosial davamlılıq prinsiplərinə uyğun şəkildə təşviq edilir. Dayanıqlı turizm, təbiət resurslarının qorunmasını, yerli əhalinin iqtisadi fayda əldə etməsini və mədəniyyətlərin qorunmasını təmin etməyə yönəlib. Ekoturizm ətraf mühitin qorunmasına, təbii ehtiyatların davamlı istifadəsinə yönəlmiş turizm növüdür və bu, uzun müddətli iqtisadi faydalar gətirir.

Turizmin inkişafı və investisiyalar

Turizm sektoru genişlənmək, daha çox turist cəlb etmək və dayanıqlı şəkildə inkişaf etmək üçün böyük maliyyə yatırımlarına ehtiyac duyur. Bu investisiyalar yalnız fiziki infrastruktura deyil, eyni zamanda da xidmətlər, marketinq və texnologiyaya yönəlir. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrindəki inkişaflarla paralel olaraq, turizm sektoru da müxtəlif formalarla maliyyə dəstəyi alır və inkişaf edir. Turizm sektorunun inkişafı və möhkəmlənməsi üçün investisiyalar həyati əhəmiyyət kəsb edir. Bu investisiyalar həm dövlət tərəfindən, həm də özəl sektor tərəfindən həyata keçirilir.

a. İnfrastruktur yatırımları- Turizm sektoru üçün əsas infrastruktur sahələrinə yollar, hava limanları, dəmir yolları, otellər, restoranlar, nəqliyyat və digər turizm xidmətləri daxildir. Bu sahələrə edilən yatırımlar turizmin keyfiyyətini və turist axınını birbaşa artırır.

- "Nəqliyyat": Qlobal miqyasda, xüsusilə hava yolları və hava limanlarının inkişafı, turizmin artmasında mühüm rol oynayır. Məsələn, yeni beynəlxalq hava limanlarının tikintisi, bölgələr arasında daha sürətli və rahat əlaqələrin qurulmasına səbəb olur.
- "Otellər və məskunlaşma": Turizm artdıqca, otel və digər qonaq evlərinin tikintisinə və modernizasiyasına yatırım edilir. Yüksək keyfiyyətli otellər və mövcud otellərin yenilənməsi turistlərin rahatlığını və ümumi təcrübəsini artırır.
- "Əyləncə və attraksionlar": Turistləri cəlb etmək üçün müxtəlif əyləncə mərkəzləri, muzeylər, təbiət parkları və digər turistik obyektlər yaradılır.

b. İnsan kapitalına yatırımlar - İnsan kapitalına investisiya etmək turizm sektorunun inkişafı üçün kritik önəmlidir. Bu, təlim və təhsil proqramlarını əhatə edir. Müxtəlif turizm xidmətləri üzrə ixtisaslaşmış kadrların hazırlanması, sektorun daha keyfiyyətli xidmətlər təqdim etməsini təmin edir.

- "Xidmətlər və təlimatlar": Turistlərə xidmət göstərən insanlar (otel işçiləri, nəqliyyat şirkətlərinin sürücüləri, təlimatçılar, bələdçilər və s.) müntəzəm təlimlərdən keçirilməli və mədəniyyətlərarası əlaqələrə dair bacarıqlara yiyələnməlidir.
- "Dil və kommunikasiya bacarıqları": Beynəlxalq turizmə xidmət göstərən işçilər üçün müxtəlif dillərin biliklərinin artırılması da əhəmiyyətlidir.

c. Texnologiyaya yatırımlar - Bugünkü dövrdə turizm sektoru texnologiya və rəqəmsal yeniliklərdən çox faydalanır. İnvestisiyalar, həmçinin yeni texnologiyaların turizm təcrübəsini yaxşılaşdırmaq üçün tətbiqinə yönəlir.

- "Rəqəmsal marketinq": Sosial media, veb saytlar, onlayn rezervasiya platformaları (Booking.com, Airbnb və s.) və mobil tətbiqlər turistlərin məlumat əldə etməsi və sifariş etməsi üçün vacibdir. Yatırımlar bu sahədə artır.

- “Süni intellekt və böyük verilənlər (Big Data”: Turizm sektorunda süni intellekt və məlumat analizi istifadə edərək, turistlərin davranışlarını öyrənmək və onlara ən uyğun təklifləri təqdim etmək mümkündür.
- “Beynəlxalq onlayn platformalar”: Dünyanın müxtəlif guşələrində turistlərə xidmət göstərən rəqəmsal platformaların inkişafı da vacibdir.

Ölkəyə gələn turist sayının artmasına təsir edən amillər

Dünya ölkələrindən Azərbaycana gələn turist sayının artmasına təsir edən xarici və daxili amillər həm iqtisadi, həm mədəni, həm də siyasi xarakter daşıyır. Bu amillər ölkələrarası münasibətlərin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Xarici amilləri ətraflı nəzərdən keçirək görərik ki, bura **diplomatik münasibətlər, təhlükəsizlik və sabitlik, qlobal bazar tələbləri, beynəlxalq tanıtım kampaniyaları kimi amillər aiddir.**

- **Diplomatik münasibətlər.** Azərbaycan müxtəlif ölkələrlə diplomatik əlaqələr quraraq viza rejimində güzəştlər tətbiq edir. Məsələn, bəzi ölkələr üçün vizasız rejimin tətbiqi turistlərin sayının artmasına səbəb olur. Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı (UNESCO, UNWTO və s.) ölkənin tanıdılmasında əhəmiyyətlidir.
- **Təhlükəsizlik və sabitlik.** Azərbaycanın regionda sabit və təhlükəsiz ölkə kimi tanınması turistlərin cəlb olunmasında əsas faktorlardandır.
- **Qlobal bazar tələbləri.** Azərbaycanın turizm xidmətlərinin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, beynəlxalq sərgilərdə və tədbirlərdə iştirak, ölkəni turistlər üçün daha cəlbedici edir. Avropa, Yaxın Şərq və Asiya bazarlarından olan tələbatlar diqqətə alınaraq müxtəlif turizm növləri təklif olunur (məsələn, dağ-xizək kurortları, sağlamlıq turizmi).
- **Beynəlxalq tanıtım kampaniyaları.** Xaricdə keçirilən reklam və tanıtım kampaniyaları, sosial media strategiyaları və beynəlxalq sərgilər Azərbaycana marağı artırır.

Daxili amillərə isə aşağıdakılar daxildir:

- **İnfrastruktur və xidmətlər.** Azərbaycanda beynəlxalq standartlara uyğun otellərin, aeroportların və nəqliyyat şəbəkəsinin mövcudluğu turistlərin rahatlığını təmin edir. Qafqaz dağları, Xəzər dənizi, tarixi şəhərlər (Şəki, Gəncə, Qəbələ) kimi turizm resurslarının inkişaf etdirilməsi də vacibdir.
- **Kulturoloji və tarixi zənginlik.** Azərbaycanın zəngin mədəniyyəti, tarixi abidələri, milli mətbəxi və folkloru turistlər üçün cəlbedici mənbədir. UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil olan abidələr Azərbaycana marağı artırır.
- **Turizm siyasəti və təşviq proqramları.** Dövlətin turizmin inkişafına yönəlmiş proqramları (məsələn, “Şəffaf viza” sistemi, “ASAN viza”) turistlərin sayını artırır. Yerli turizm agentlikləri və biznes sahiblərinin təşəbbüsləri daxili imkanların gücləndirilməsinə yönəlib.

Ümumi tendensiya göstərir ki, turistlərin əksəriyyəti Rusiya, Türkiyə, İran, Hindistan və BƏƏ kimi ölkələrdən gəlir. **2019**-cu ildə Azərbaycana 3 milyondan çox xarici turist səfər etmişdi. Bu, ölkə üçün rekord göstərici idi. **2020-2021-ci illərdə isə** COVID-19 pandemiyasının təsiri nəticəsində turistlərin sayı ciddi şəkildə azaldı. Sərhədlərin bağlanması və məhdudiyyətlər səbəbindən gələnlərin sayı 1 milyonun altına düşdü. **2022**-ci ildə turist axını bərpa olunmağa başladı və əsasən yaxın ölkələrdən gələnlərin sayı artdı. Rusiya və Türkiyədən gələnlər üstünlük təşkil etdi. **2023**-cü il ərzində 2 milyondan çox turistin Azərbaycana səfər etdiyi qeyd edilir. Bu dövrdə Hindistan və Səudiyyə Ərəbistanından gələn turistlərdə əhəmiyyətli artım oldu.

Həmçinin, Azərbaycan turizminin inkişafına viza rejiminin sadələşdirilməsi, yeni hava limanlarının açılması və xidmətlərin təkmilləşdirilməsi kimi tədbirlər müsbət təsir göstərmişdir. [8]

Özəl və dövlət investisiyaları

Turizm sektoruna edilən investisiyalar həm dövlət, həm də özəl sektordan gəlir. Dövlətlər tərəfindən turizmin inkişafını təşviq etmək üçün müxtəlif vergi güzəştləri və stimul tədbirləri təqdim edirlər. Eyni zamanda, özəl sektor da bu sahəyə böyük miqdarda sərmayə yatırır.

Dövlətlər, turizmin inkişafını təşviq etmək üçün müxtəlif tədbirlər və təşviq proqramları həyata keçirirlər. Dövlətlərin turizmə yatırımları, əsasən infrastrukturun inkişafı, marketinq təşviqatı və qanunvericiliklə bağlı olur. Dövlətlər otel və turizm müəssisələrinə investisiyalar üçün vergi güzəştləri təklif edir və yeni turizm layihələrinin maliyyələşdirilməsində kömək göstərir. Bununla yanaşı da milli turizm siyasətləri, inkişaf planları və strateji proqramlar vasitəsilə turizmin inkişafını dəstəkləyirlər. Məsələn, bir çox ölkə mədəni və təbii turizmi təşviq etmək üçün xüsusi layihələr həyata keçirir.

Özəl sektorda müxtəlif turizm şirkətləri, otel qrupları, nəqliyyat şirkətləri və digər sahələr fəaliyyət göstərir. Özəl şirkətlər otel, restoran, təlimatçılıq, nəqliyyat və s. kimi xidmət sahələrinə investisiya qoyurlar. Dünyaca məşhur turizm şirkətləri (məsələn, TUI Group, Expedia, Marriott və s.) beynəlxalq bazarda turizm xidmətləri təqdim edərək turizmin inkişafına böyük töhfə verirlər. Konfranslar, sərgilər və işgüzar səyahətlər üçün təşkilatların turizmə yatırımları artmışdır. Bu sahə iqtisadiyyatın digər sahələri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan vacib bir sektordur.

Turizm iqtisadiyyatı və sosial inkişaf

Turizm yalnız iqtisadi gəlir mənbəyi deyil, həm də cəmiyyətin sosial inkişafına müsbət və mənfi təsir göstərə bilən bir sektordur. Bu təsirləri bir neçə əsas istiqamətdə nəzərdən keçirək:

1. Məşğulluğun artırılması

- Turizm sektoru birbaşa və dolayı yolla məşğulluq imkanları yaradır. Otellər, restoranlar, turizm agentlikləri, nəqliyyat və əyləncə mərkəzləri yerli icmalar üçün iş yerləri təmin edir.
- Qadınların və gənclərin iş bazarına çıxışı genişlənir, bu da sosial inklüzivliyi artırır.

2. Mədəniyyətlərarası əlaqələrin gücləndirilməsi

- Turizm müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsinə imkan yaradır. Yerli mədəniyyət və ənənələr tanınır və qorunur.
- Bu proses cəmiyyətlər arasında dözümlülüyü və qarşılıqlı anlaşmanı artırır.

3. Təhsil və biliklərin inkişafı

- Turizm sahəsində çalışan insanların peşə bacarıqları artır. Məsələn, xarici dillərin öyrənilməsi, idarəetmə və xidmət sahəsində təkmilləşmə müşahidə olunur.
- Yerli icmalarda təhsil səviyyəsinin yüksəlməsinə töhfə verə bilər.

4. Sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması

- Turistlər üçün yaradılan infrastruktur (yollar, kommunikasiyalar, səhiyyə obyektləri) yerli əhalinin də həyat keyfiyyətini artırır.
- Turizm obyektlərinin inkişafı ilə bağlı dövlət və özəl sektorun investisiyaları sosial rifahı artırır.

5. Dayanıqlı sosial inkişaf

- Turizm yerli icmalarda ekoloji və mədəni dəyərlərin qorunmasını təşviq edir.
- İcma turizmi (community-based tourism) yerli əhalinin gəlirlərini artırmaqla yanaşı, onların öz mədəniyyətlərini qoruyub saxlamasına imkan verir.

Mənfi təsirlər

- **Kütləvi turizm** bəzi bölgələrdə sosial və ekoloji problemlərə səbəb ola bilər.
- Gəlir bərabərsizliyi artarsa, yerli icmalar turizmin mənfəətindən tam yararlana bilməyə bilər.
- Mədəniyyətlərin kommersiyalaşdırılması bəzən onların mahiyyətini itirə bilər.

Turizm iqtisadiyyatının sosial inkişafa təsiri, düzgün idarəetmə və dayanıqlı inkişaf prinsipləri ilə yönləndirildikdə, cəmiyyətlərin rifahına və inkişafına mühüm töhfə verir. Araşdırmaların bu istiqamətdə davam etdirilməsi və təcrübələrin bölüşdürülməsi sektorun daha faydalı olmasını təmin edə bilər.

Turizm iqtisadiyyatının sosial inkişafa təsiri mövzusunda akademik mənbələr tapmaq üçün aşağıdakı strategiyalardan istifadə edə bilərsiniz:

Turizmin qlobal miqyasda inkişafını müəyyənləşdirən müxtəlif sosial, iqtisadi, mədəni və ekoloji faktorları əhatə edir. Aşağıda bu amillər geniş şəkildə izah olunur:

1. İqtisadi amillər:

- "Gəlir səviyyəsi": İnsanların maddi imkanlarının artması daha çox səfər etməyə şərait yaradır. Orta və yüksək gəlirli ölkələrdə beynəlxalq turizm daha geniş yayılmışdır.
- "Turizm xərcləri": Uçuş biletləri, yaşayış qiymətləri və xidmətlərin əlverişliliyi turistlərin səfər qərarlarına təsir edir.

- “Valyuta məzənnəsi”: Zəif valyutaya malik ölkələrdə turizm daha cəlbedici olur, çünki turistlər üçün daha ucuzdur.
2. Siyasi və hüquqi amillər
- “Vizaların sadələşdirilməsi”: Turistlərə viza rejiminin asanlaşdırılması və ya vizasız giriş imkanları turist axınını artırır.
Məsələn, Azərbaycan və Türkiyə arasında vizasız rejim qarşılıqlı turizm axınını gücləndirib.
- “Sabitlik və təhlükəsizlik”: Siyasi sabitlik, müharibələrdən və terror təhlükələrindən azad bir mühit beynəlxalq turizmi təşviq edir. Əks halda, bu amillər turistləri çəkindirir.
- “Dövlət siyasətləri və təşviq proqramları”: Reklam kampaniyaları, beynəlxalq sərgilər və tədbirlər turizm axınını artırır.
3. Texnoloji amillər
- “Nəqliyyatın inkişafı”: Ucuz hava yolları (low-cost carriers) və müasir nəqliyyat infrastrukturu turizmin inkişafına güclü təsir edir.
- “Rəqəmsal texnologiyalar”: Turizm məhsullarının onlayn satışı, rezervasiya sistemləri, sosial media və turistik məkanların onlayn tanıtımı beynəlxalq turist aktivliyini artırır.
4. Mədəni və sosial amillər
- “Mədəni irsin zənginliyi”: Tarixi abidələr, milli mətbəx, sənət və ənənələr turistlər üçün cəlbedicidir. Məsələn, UNESCO-nun Dünya Mədəni İrs Siyahısına daxil olan məkanlar daha çox turist cəlb edir.
- “Festival və tədbirlər”: Beynəlxalq səviyyədə tanınan festivallar, idman tədbirləri (məsələn, Olimpiya Oyunları, Formula 1) turistlərin axınına səbəb olur.
- “Mədəniyyətlərarası əlaqələr”: İnsanların müxtəlif mədəniyyətləri öyrənmək marağı beynəlxalq səyahətləri təşviq edir.
5. Ətraf mühit və təbii resurslar
- “Təbiət gözəllikləri”: Dağlar, çimərliklər, milli parklar və unikallığı ilə seçilən təbii məkanlar turistlər üçün əsas cəlbedici amillərdəndir.
- “İqlim”: İsti və mülayim iqlim zonaları (məsələn, Aralıq dənizi, Karib adaları) turistlərin üstünlük verdiyi məkanlardır.
- “Dayanıqlı turizm”: Ekoturizmə artan tələbat, təbiəti qoruma və bərpa səyləri beynəlxalq turistlərin diqqətini cəlb edir.

6. Marketinq və tanıtım
- “Sosial media və rəqəmsal marketinq”: Instagram, YouTube kimi platformalar yeni məkanları tanıdaraq turistlərin seçimlərinə təsir edir.
- “Təşviq kampaniyaları”: Ölkələrin turizm təşkilatları tərəfindən aparılan məqsədyönlü marketinq strategiyaları beynəlxalq turist axınını artırır.
7. Sağlamlıq və Qlobal Böhranlar
- “Pandemiyalar və sağlamlıq təhlükələri”: COVID-19 pandemiyası beynəlxalq turizmi böyük ölçüdə məhdudlaşdırdı, lakin post-pandemiya dövründə təhlükəsiz turizm strategiyaları inkişaf edir.
- “Sağlamlıq turizmi”: Müalicə və spa turizmi məqsədilə səyahət edənlərin sayı artmaqdadır.
8. Qlobal trendlər
- “Beynəlxalq əlaqələr”: Aviadaşıyıcıların şəbəkələri və qlobal turizm agentliklərinin fəaliyyəti səyahətlərin təşkilini asanlaşdırır.
- “Yeni turizm formaları”: Ekoturizm, macəra turizmi, kənd turizmi və işgüzar turizm kimi istiqamətlər inkişaf edir.

Beynəlxalq turist aktivliyinin inkişafı çoxsaylı amillərdən asılıdır və hər bir amil qlobal və regional səviyyədə müxtəlif təsir gücünə malikdir. Dayanıqlı turizm yanaşmaları və innovativ həllər bu sektorda davamlı inkişafı təmin edə bilər.

Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatları əsasında son dövrdə baş verən qlobal maliyyə və iqtisadi böhranları ilə əlaqəli obyektiv və subyektiv maneələr, dünyada baş verən qeyri-sabit siyasi vəziyyət, dünya turizm sənayesinin vəziyyətinin sabitliyini təmin edən əsas faktorlar və s. turizmin dünya iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf edən, yüksək gəlirli sektorlarından biri kimi qalmasını şərtləndirir.

Turizm sənayesi, qlobal iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf edən və yüksək gəlir gətirən sahələrindən biri olaraq, müxtəlif obyektiv və subyektiv amillərdən təsirlənir. Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatları və digər mənbələr bu təsirləri və turizmin inkişafını təmin edən faktorları daha aydın izah etməyə imkan verir.

1. Obyektiv və subyektiv maneələr

"Obyektiv maneələr"

- "Qlobal maliyyə və iqtisadi böhranlar"

İqtisadi böhranlar (məsələn, 2008-ci il maliyyə böhranı) insanların istehlak gücünü və beynəlxalq səfərlərə olan tələbatı azaldır. COVID-19 pandemiyası isə turizm sənayesinə ən böyük obyektiv maneələrdən biri olub, qlobal turizm gəlirlərində ciddi azalma müşahidə edilib.

- "İqlim dəyişikliyi": Ekstremal hava şəraitləri, təbii fəlakətlər və iqlim dəyişikliyi bəzi turizm məkanlarının cəlbediciliyini azaldır.
- "Nəqliyyat qiymətlərinin artımı"

Yanacaq qiymətlərində artım uçuş biletlərinin bahalaşmasına və beynəlxalq səyahətlərin azalmasına səbəb ola bilər.

"Subyektiv Maneələr"

- "Turistlərin psixoloji tələbləri"

Təhlükəsizliklə bağlı narahatlıqlar, pandemiya sonrası sağlamlıq tələbləri və ya ölkələrarası mədəni fərqlər turistlərin seçimlərinə təsir edir.

- "Qəbul edici ölkələrdə xidmət keyfiyyəti"

Turistlərin təcrübəsi yüksək xidmət keyfiyyətinə bağlıdır. Bu standartların aşağı olması turizm axınını məhdudlaşdıra bilər.

2. Qeyri-sabit siyasi vəziyyətin təsiri

- "Siyasi sabitliyin təsiri" Sülh və sabitlik turizm sənayesinin inkişafında mühüm rol oynayır. Münaqişə bölgələri və terror təhlükəsi olan yerlər turizm fəaliyyətini məhdudlaşdırır. Məsələn, Yaxın Şərqdəki münaqişələr bölgəyə turist axınını azaldıb, lakin təhlükəsiz ölkələr alternativ istiqamətlər kimi seçilib.
- "Sanksiyalar və ticarət məhdudiyyətləri" Ölkələrarası gərginliklər viza məhdudiyyətləri və ya ticarət maneələri ilə nəticələnir, bu da beynəlxalq turist axınını azaldır.

3. Turizmin sabitliyini təmin edən əsas faktorlar

- "Dövlət Siyasətləri" Turizm sektoru üçün dövlət dəstəyi, investisiyalar, infrastruktur inkişafı və viza rejiminin sadələşdirilməsi sabitliyin təminatçısıdır.

Məsələn, Azərbaycanda keçirilən Formula 1 yarışı və turizm sərgiləri ölkəyə turist axınını artırır.

- "Dayanıqlı turizm inkişafı" Ekoturizm və dayanıqlı turizm modelləri, həm təbii mühiti qoruyur, həm də uzunmüddətli gəlir mənbəyi təmin edir.
- "Texnoloji yeniliklər"Rəqəmsal platformalar (onlayn rezervasiya sistemləri, sosial media tanıtımları) və virtual reallıq texnologiyaları turistləri cəlb etməyə davam edir.
- "Müxtəlif turizm növlərinin inkişafı" Sağlamlıq turizmi, kənd turizmi və işgüzar turizm kimi sahələrin inkişafı sektoru şaxələndirir.

4. Turizmin dünya iqtisadiyyatına təsiri

- "ÜDM-ə töhfə" Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatlarına görə, qlobal ÜDM-in təxminən 10%-i turizmdən qaynaqlanır.
- "Məşğulluğun artması" Turizm sektoru dünya üzrə hər 10 iş yerindən birini təmin edir. Bu, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə işsizlik probleminin həllinə kömək edir.
- "Beynəlxalq ticarətə təsir" Turizm, qlobal miqyasda xidmətlər ticarətinin 30%-dən çoxunu təşkil edir. Turistlər yerli məhsullara tələbat yaradır və idxalatı təşviq edir.

5. Turizmin yüksək gəlirli sektor olmasını şərtləndirən amillər

1. "Qloballaşma və aviaşəbəkələrin genişlənməsi" Ucuz hava yolları və beynəlxalq aviareyslərin sayı turistlərin sərhədləri asanlıqla keçməsinə imkan yaradır.
2. "Texnoloji irəliləyişlər" Onlayn turizm xidmətləri və innovativ təcrübələr (VR turlar, interaktiv turizm bələdçiləri) bu sektorun gəlirliyini artırır.
3. "İnvestisiya çəkiciliyi Otel zəncirləri, turizm infrastrukturu və əyləncə parklarına olan yüksək tələbat investorları cəlb edir.
4. "İqlim dostu trendlər" Dayanıqlı turizmə maraq və eko-otellərin populyarlığı gəlir mənbələrini artırır.

2024-cü ildə beynəlxalq turizmin pandemiyadan əvvəlki səviyyələri tamamilə bərpa edəcəyi və hətta 2% artacağı proqnozlaşdırılır. Bunun əsas səbəbləri arasında Çinin turizm bazarlarının tam bərpası, viza rejimində asanlaşdırmalar və genişhava əlaqələri yer alır. Bununla belə, yüksək inflyasiya, iqtisadi zəiflik və geosiyasi gərginliklər bu bərpa prosesinə təsir göstərə bilər.[8]

Turizm sektoru 2023-cü ildə pandemiya sonrası bərpa prosesini uğurla davam etdirərək dünya iqtisadiyyatında yenidən əhəmiyyətli mövqe tutmuşdur. Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatlarına əsasən:

- Beynəlxalq turizm səfərləri pandemiyadan əvvəlki səviyyənin 88%-nə çatmışdır, 1,3 milyard beynəlxalq turist qəbul olunmuşdur. [8]
- Beynəlxalq turizm gəlirləri 1,4 trilyon ABŞ dollarına çataraq qlobal ÜDM-in təxminən 3%-ni təşkil etmişdir. [8]
- Yaxın Şərq, Avropa və Afrika regionları daha yüksək bərpa səviyyələrinə nail olmuşdur. Asiya-Sakit Okean regionunda isə tam bərpa gecikmişdir, lakin bu regionun 2024-cü ildə daha da sürətli artım göstərəcəyi proqnozlaşdırılır. [8]

Bütün bunlar göstərir ki, beynəlxalq turizm qlobal iqtisadiyyatda mühüm rola malik olaraq yenidən güclü inkişaf tendensiyası nümayiş etdirir. Bu inkişafı dəstəkləmək üçün davamlı turizm və innovativ yanaşmalara ehtiyac vardır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı”, H. Soltanova, 238 səh,Bakı-2015
2. “Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi” , B.Bilalov, 276 səh., Bakı-2006
3. **"Sustainable Tourism Development: A Global Perspective"** *Rob Harris, Tony Griffin və Peter Williams*
4. "The Economics of Tourism"**: *Mick Sinclair, Norbert Vanhove, 256 səh., 2005***
5. **"Tourism and Social Development: Issues and Challenges"** *Manohar Sajnani*
6. Azərbcaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi https://www.stat.gov.az/source/tourism/
7. Azərbaycan Dövlət Turizm Agentliyi https://www.tourism.gov.az/page/statistics
8. Un Tourism https://www.unwto.org

Sürdürülebilir Pazarlama Yönetimi

Rana ÇAKIR

Hazal ÖZDEMİR

Özet

Sürdürülebilirlik, küreselleşen dünyada işletmelerin yalnızca ekonomik başarılarının değil, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerinin de kritik bir öneme sahip olduğu bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilir pazarlama yönetimi, işletmelerin çevresel etkilerini azaltarak toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından büyük bir rol oynamaktadır. Çevre bilincinin artması ve tüketici taleplerinin değişmesi, işletmeleri daha sorumlu pazarlama stratejilerine yönlendirmiştir. Sürdürülebilir pazarlama, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal sorumlulukları da kapsayan bir anlayışa dayanır. Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin işletmelerin çevresel ve toplumsal sorumlulukları ile uyumlu hale getirilmesini incelemektir. Literatür taraması ve sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin analizi ile yapılan bu araştırma, çevre dostu ürünler ve hizmetler sunmanın, toplumsal değerlere önem vermenin, çözüm odaklı yaklaşımların ve sürdürülebilirlik hedeflerinin pazarlama süreçlerine entegrasyonunu ele almaktadır. Ayrıca, işletmelerin yalnızca ekonomik kazançları değil, çevresel ve toplumsal etkileri de dikkate alarak stratejiler geliştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Araştırmada, çevresel sorumluluğun ve sürdürülebilirliğin, işletmelerin stratejilerinde nasıl birincil bir öneme sahip olduğu, tüketici bilincindeki artış ve çevreye duyarlı bir kitlenin ortaya çıkması ile sürdürülebilir pazarlamanın giderek yaygınlaştığı belirlenmiştir. Çalışmada, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin yalnızca ekonomik başarı sağlamayı değil, çevresel ve toplumsal etkileri de minimize etmeyi amaçladığı vurgulanmaktadır. Bu çalışma, sürdürülebilir pazarlama yönetiminin, işletmelerin pazarlama süreçlerinde çevresel ve toplumsal sürdürülebilirliği nasıl yerleşik hale getirdiğini ve uzun vadeli başarı için kritik bir strateji oluşturduğunu açıklamaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Sürdürülebilirlik, Pazarlama Stratejileri, Çevresel Sorumluluk, Toplumsal Sürdürülebilirlik

JEL KODLARI: Q56, M31, M14, Q56

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi ranacakir313@gmail.com (Sorumlu Yazar)

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi hazalozdemir117@gmail.com

1.Giriş

Sürdürülebilirlik, modern dünyada ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin bir arada ele alındığı, kaynakların bugünkü ihtiyaçları karşılarken gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını gözeten bir anlayışı ifade etmektedir. Geleneksel ekonomik sistemlerde endüstrileşme, doğayı sonsuz bir kaynak olarak

görmüş ve doğal kaynakların tükenmeyeceği varsayımıyla hareket edilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren, doğanın sınırlı kaynaklarla çalıştığı ve çevresel sorunların ciddi boyutlara ulaştığı gerçeği giderek daha fazla fark edilmiştir (Caradonna, 2022: 13). Yenilenemeyen enerji kaynaklarının tükenmesi, ormanların yok olması ve biyoçeşitliliğin azalması gibi olumsuz gelişmeler, çevreye olan duyarlılığın artmasına ve tüketicilerin çevre bilincinin değişmesine yol açmıştır. Bu süreçte, sürdürülebilirlik düşüncesi, tüketim ve üretim anlayışlarının dönüşmesini sağlayarak, çevre dostu bir yaklaşım benimsemeyen şirketleri zorlamaktadır (Durmuş, 2021: 2).

Sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel değil, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla da önemli bir kavramdır. Özellikle küreselleşen pazarlarda faaliyet gösteren işletmeler, yalnızca kâr amacı gütmeyip, aynı zamanda toplumsal ve çevresel sorumluluklarını yerine getirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Modern tedarik zincirleri, işletmeleri sadece ekonomik performans açısından değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel performansları açısından da değerlendirmeye alırken, bilinçli tüketiciler de ürün ve hizmetlerde çevre dostu ve sorumlu yaklaşım beklemektedir. Sürdürülebilir pazarlama, yalnızca çevresel etkileri azaltmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal sorumlulukları da kapsar. Bu anlayış, şirketlerin topluma ve çevreye duyarlı bir şekilde üretim yapmalarını, tüketicilerin ise bilinçli tüketim alışkanlıklarını benimsemelerini teşvik eder. Pazarlama hem çevreyi koruma hem de sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlama amacını güder. (Kotler, Kartajaya, & Setiawan, 2017: 47) Bu bağlamda, sürdürülebilir pazarlama, bu bilinçli tüketicilere hitap edebilmek ve çevresel etkileri azaltmak için temel bir araç haline gelmiştir.

Son yıllarda, çevreye duyarlı yönetim anlayışları, işletmeleri çevresel etkilerini minimize etmeye ve doğal kaynakları verimli kullanmaya teşvik etmektedir. Pazarlama dünyasında ise, "daha fazla tüketim" anlayışının yerini, "daha bilinçli tüketim" yaklaşımı almıştır. Bu değişim, yalnızca tüketicilerin talepleriyle değil, aynı zamanda küresel çevresel felaketlerin etkisiyle de hız kazanmıştır. Aşırı üretim ve tüketime dayalı ekonomi, dünyadaki kaynakların hızla tükenmesine ve çevreye verilen zararın artmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir pazarlama, kaynakların sınırlı olduğunu kabul ederek, çevreyi ve toplumu gözeten bir strateji izlemeyi gerektirmektedir.

Sürdürülebilir pazarlama, çevresel ve sosyal sorumlulukları ön planda tutarak, şirketlerin ve tüketicilerin gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma amacını taşır. Bu anlayış, sadece doğaya duyarlı ürünler sunmakla kalmaz, aynı zamanda şirketlerin üretim süreçlerinden satış stratejilerine kadar her aşamada sorumlu bir yaklaşım sergilemelerini gerektirir.

2.Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik, günümüzün ihtiyaçlarını karşılarken gelecekteki nesillerin de bu ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesini güvence altına almayı amaçlayan bir kavramdır. Çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlar arasında denge kurarak, toplumsal, kültürel ve politik alanlarda kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Sürdürülebilirlik, sadece doğayı korumak değil, aynı zamanda insanların yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir dizi stratejiyi içerir.

Giavannoni ve Fabietti (2013: 22), sürdürülebilirliğin finansal, sosyal ve çevresel boyutlarının entegre bir yönetim gerektirdiğini vurgular. Haştemoğlu (2006: 2-3) ise, sürdürülebilirliğin sadece çevreyi korumak değil, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik sağlamak için önemli olduğunu ifade eder. Sürdürülebilirlik hareketinin temelleri, 1972'de yayımlanan *Büyümenin Sınırları* kitabına dayandırılabilir. Meadows ve Club of Rome (1972), kitaptan, sanayileşmiş ekonomilerin kitlesel tüketim biçimlerinin sürdürülemez olduğunu belirtir. Banon ve arkadaşları (2011: 173) ise kitabın farkındalık yaratmaya katkı sağladığını vurgular.

Sürdürülebilirlik, faydacı düşüncenin bir yansıması olarak, "iyi"yi en çok sayıda mutluluğa katkı sağlamak olarak tanımlar (Mill, 1993: 3). Kirchgeorg ve Winn (2006: 172), yoksulluğun çözülmesi gerektiğini, çünkü yoksulluğun hem sosyal hem de çevresel açıdan zararlı olduğunu ifade eder. Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların uyum içinde çalışmasını gerektirir. Ciegis,

Ramanauskiene ve Martinkus (2009: 32), bunun toplumun hedefleri arasındaki uzlaşmayı gerektirdiğini belirtir.

Sürdürülebilirliğin dört temel ilkesi vardır: normatiflik, eşitlik, entegrasyon ve dinamizm (Waas, 2011: 1645-1647). Bu ilkeler sürdürülebilirliğin sürekli bir yolculuk olduğunu vurgular. Sarkınç (2006: 4), sürdürülebilirliği ekolojik tahribatı engellemeyi, kaynakların adil dağıtılmasını ve biyolojik çeşitliliği korumayı amaçlayan bir süreç olarak tanımlar. Kayıkçı, Armağan ve Dal (2019: 79), sürdürülebilirliği, ekosistemi bozmadan tüm canlıların yaşam haklarına saygı göstererek tanımlar.

Sürdürülebilirlik, 1970'lerde sanayileşmenin getirdiği çevre sorunlarıyla daha fazla önem kazanmış, özellikle 1972 Stockholm Konferansı ve 1987 Bruntland Raporu, sürdürülebilir kalkınma anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur. Bu raporlar, doğanın sürdürülebilir kılınmasıyla gelişmeye devam edilebileceğine dikkat çeker (WCED, 1987: 41). Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, çevre ve sosyal eşitlik arasında bir denge kurmayı savunur.

Sonuç olarak, sürdürülebilirlik, çevreyi korumanın ötesinde ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların dengelenmesini gerektiren bir gelişim sürecidir. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik bir yaşam tarzı olarak benimsenmeli ve bu bilinç tüm paydaşlar arasında yayılmalıdır.

3.Sürdürülebilir Pazarlama

Sürdürülebilir pazarlama, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve ekonomik verimlilikten çok çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği ön planda tutan bir kavramdır. Bu yaklaşım, işletmelerin mevcut tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamalarının yanı sıra, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak hareket etmelerini amaçlar. Sürdürülebilir pazarlama, yalnızca ürünlerin ve hizmetlerin sunulmasından ibaret değildir; aynı zamanda bu süreçte toplumsal sorumluluk anlayışını da entegre eder. Pazarlama profesyonelleri, geleneksel pazarlama çerçevelerinin dışına çıkarak çevresel ve sosyal etkileri göz önünde bulunduran, daha sürdürülebilir ürün ve hizmetler geliştirmeye yönlendirilmiştir (Costa ve Vila, 2014).

Sürdürülebilir pazarlamanın temel amacı, işletmelerin finansal hedeflerini gerçekleştirirken, çevre ve toplum üzerinde olumlu etkiler yaratmaktır. Bu, pazarlamanın geleneksel anlayışına ters düşer çünkü geleneksel pazarlama genellikle aşırı tüketimi ve büyümeyi teşvik etmektedir. Oysa sürdürülebilirlik, sınırlı kaynakların korunması ve gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarının gözetilmesini ister. Bu bağlamda, sürdürülebilir pazarlama sadece tüketim odaklı değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal faktörleri de dikkate alan bir değer yaratma sürecidir (Peattie, 2001).

Belz (2005), sürdürülebilir pazarlamayı, müşteriler, toplum ve doğal çevreyle sürdürülebilir ilişkiler kurmayı ve bu ilişkileri sürdürmeyi amaçlayan bir eylem olarak tanımlar. Bu tür pazarlama anlayışı, çevresel ve sosyal faktörleri göz önünde bulundurarak değer yaratma, iletişim kurma ve bu değeri müşterilere sunma süreçlerini kapsar. Sürdürülebilir pazarlama, yalnızca işletmelerin değil, aynı zamanda tedarik zincirinin ve endüstrilerin de çevresel ve sosyal sorumluluk taşıdığı bir yapıyı benimser. Bu nedenle, sürdürülebilir pazarlama makro bir pazarlama şekli olarak kabul edilir.

Sürdürülebilir pazarlamanın tarihsel gelişimi, çevre bilincinin arttığı ve çeşitli çevre felaketlerinin ardından daha büyük bir önem kazanmıştır. 1980'lerde yaşanan çevre felaketleri, şirketlerin çevre dostu üretim yöntemlerine geçişini hızlandırmıştır. Bu felaketlerin ardından, özellikle çevresel sorumluluk ve toplumsal eşitlik gibi daha geniş bir sorumluluk anlayışı öne çıkmaya başlamıştır. Bu süreç, şirketlerin çevre dostu ürünleri tanıtma, yeşil iş ortaklıkları kurma ve toplumsal sorumluluk projelerini yönetme gibi stratejileri geliştirmelerine yol açmıştır (Ergen, 2018).

Pazarlama profesyonelleri için sürdürülebilir pazarlama stratejileri geliştirmek, çevresel ve toplumsal etkileri göz önünde bulundurarak ürün yaşam döngüsünü ve tedarik zinciri etkilerini değerlendirmeyi gerektirir. Yeşil ürünlerin tanıtımı, sürdürülebilirlik çabalarının iç ve dış paydaşlara etkili bir şekilde iletilmesi ve şirket içindeki sürdürülebilirlik farkındalığının artırılması gibi sorumluluklar da pazarlama departmanının gündemindedir. Sürdürülebilir pazarlama ayrıca, şirketlerin toplumla olan ilişkilerini güçlendirmeye ve çevre dostu uygulamaları teşvik etmeye yönelik çalışmalar yapmalarını

da içerir.

Sürdürülebilir pazarlama, yalnızca pazarlama departmanlarının değil, tüm organizasyonel süreçlerin sürdürülebilirlik hedeflerine odaklanmasını gerektiren bütünsel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, tüm paydaşların (tüketiciler, çalışanlar, tedarikçiler) sürdürülebilirlik bilinciyle hareket etmesi ve şirketin çevreye duyarlı olmasına katkıda bulunması beklenir. Ayrıca, üretim süreçlerinde çevresel etkilerin göz önünde bulundurulması ve yeşil tedarik zincirlerinin oluşturulması gibi stratejiler de sürdürülebilir pazarlamanın önemli unsurlarındandır (Ayyıldız ve Genç, 2008). Bu süreç, şirketlerin çevresel etkilerini minimize etmek için yenilikçi çözümler geliştirmelerini teşvik ederken, tüketicilere de daha bilinçli ve çevre dostu seçimler yapma imkânı sunar.

Sürdürülebilir pazarlama, çevre ve toplum üzerindeki etkileri azaltırken, işletmelerin finansal hedeflerine de ulaşmalarını sağlayan bir yaklaşımdır. Bu sürecin başarılı olabilmesi için, tüketici davranışlarının yeniden düşünülmesi ve çevresel duyarlılığın tüm organizasyonel süreçlere entegre edilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir pazarlama, sadece şirketlerin değil, tüm toplumun çevre bilincini artırmaya ve gelecekteki kaynakların korunmasına katkıda bulunmaya yönelik önemli bir araçtır.

4.Sürdürülebilir Pazarlamanın Çevre Bilinci ve Sürdürülülebilir Tüketim Üzerine Etkisi

Son yıllarda yaşanan iklim değişiklikleri, orman yangınları ve çevre kirliliği gibi felaketler, tüm dünyada çevre bilincinin artmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için bireylerin, işletmelerin ve devletlerin ortak bir sorumluluk taşıması önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir pazarlama anlayışı, çevreyi koruma ve toplumsal farkındalığı artırma noktasında kritik bir rol oynamaktadır. İşletmeler, sürdürülebilir pazarlama stratejilerini benimseyerek yalnızca çevresel sorumluluklarını yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda tüketicilerin sürdürülebilir ürünlere olan talebini artırarak bu alandaki dönüşümü hızlandırırlar.

Tüketiciler, çevre dostu ürünleri tercih ettikçe, işletmeler de sürdürülebilirlik stratejilerine yönelmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, işletmelerin daha fazla sürdürülebilir ürün ve hizmet sunmasına yol açarken, aynı zamanda çevreye duyarlı tüketimin teşvik edilmesine de katkı sağlamaktadır. Çevre bilinci arttıkça, tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelimleri de güçlenmektedir. Bu iki olgu arasındaki güçlü ilişki, çevre bilincinin yükselmesiyle sürdürülebilir tüketimin artış gösterdiğini göstermektedir. Sürdürülebilir pazarlama faaliyetleri, bu sürecin hızlanmasına olanak tanırken, aynı zamanda çevre bilincini artıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

Sürdürülebilir pazarlama, yalnızca çevre bilincini artırmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğe de katkı sağlar. İşletmelerin, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşabilmesi için çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlar arasında denge kurmaları gerekmektedir. Bu dengenin sağlanması hem doğanın korunmasına yardımcı olur hem de işletmelerin uzun vadeli başarılarını güvence altına alır. Örneğin, sürdürülebilir ürünlerin üretimi ve tüketimi, doğal kaynakların daha verimli kullanılmasına ve atıkların azaltılmasına katkıda bulunur. Ayrıca, sürdürülebilir pazarlama stratejileri, sosyal eşitlik ve adalet gibi konuları da gündeme getirerek, toplumda daha adil bir kaynak dağılımı sağlanmasına olanak tanır.

Sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanması, sadece tüketicilerdeki çevre bilincini artırmakla kalmaz, aynı zamanda çevre dostu alışkanlıkların toplum genelinde yayılmasına da yardımcı olur. Çevre bilinci arttıkça, sürdürülebilir tüketim daha fazla tercih edilmeye başlanır ve bu durum işletmeleri de sürdürülebilirlik alanında daha fazla adım atmaya zorlar. Böylece, çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim arasındaki etkileşim, sürdürülebilir pazarlamanın gücüyle pekişmiş olur. Hem çevresel hem de ekonomik hedeflere ulaşmak için sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin işletmelerin tüm süreçlerine entegre edilmesi önemlidir. Bu tür stratejiler, sadece çevreyi korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumların geleceği için daha sağlıklı ve dengeli bir ekonomik yapının oluşmasına da katkı sağlar. (Küçükyörük & Kurtuldu, 2022).

5. Benetton Grup ve Sürdürülebilirlik

Benetton, 1965 yılında Luciano, Giuliana, Carlo ve Gilberto Benetton kardeşler tarafından kuruldu. İlk olarak 1955'te Giuliana'nın evde yaptığı kazakları Treviso'daki mağazalarda satan Luciano, 1960'lı yıllarda Benetton markasının temellerini attı. Marka, özellikle yaratıcı ve iddialı reklamlarla tanınmış ve sosyal sorunlar hakkında farkındalık yaratmaya yönelik kampanyalar başlatmıştır. 1982'de eşitsizlik, ırkçılık ve kurumsal eşitsizlik gibi toplumsal sorunlara dikkat çekerken, 2000'li yıllarda AIDS farkındalık reklamlarıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Benetton, bu gibi sosyal mesajlarla markasını güçlendirerek çeşitliliği ve toplumsal sorunları sahiplenmiştir (Kingsland, A Brand Strategy Studio, 2019).

Benetton Grup, 2020 yılı itibariyle sürdürülebilirlik konusundaki taahhütlerini net bir şekilde dile getirmiştir. Entegre Raporu'nda, küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için devletler, sektörler ve finans kuruluşlarının yönlendirmesiyle hareket etmeleri gerektiğini belirterek, bu hedefler doğrultusunda çalışmalarına devam ettiklerini açıklamıştır. Şirket, cinsiyet eşitliği ve kadın güçlendirme gibi sosyal hedeflere de odaklanarak, daha sürdürülebilir bir dünya için bu ilkeleri benimsemekte olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, 2020'de tekstil sektöründeki tehlikeli kimyasalların ortadan kaldırılması için adımlar atılmış, atık yönetimi ve enerji verimliliği konularında dönüştür ve yeniden kullan prensiplerine dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir (Benetton Grup, 2020). Benetton, Hindistan'da sürdürülebilir pazarlama stratejileri geliştirerek küresel ölçekte öncü bir rol üstlenmiştir. Pandemi dönemi ile birlikte dijital pazarlama alanındaki yeniliklere de adapte olmuş, pazarlama stratejilerini daha proaktif bir şekilde yeniden şekillendirmiştir.

2021 yılında ise, sürdürülebilir malzemelerin kullanımına odaklanarak çevre dostu kumaşlar ve geri dönüştürülmüş materyallerle koleksiyonlar hazırlamıştır. Örneğin, Undercolors koleksiyonunda organik pamuk ve sürdürülebilir viskon kullanılmış, ECONYL® yüzme kıyafeti koleksiyonunda ise %100 geri dönüştürülmüş naylon elyaf ve eski balık ağları tercih edilmiştir. Bu dönemde ayrıca, Hırvatistan'da kurulu ekolojik bir tesiste su arıtımı ve doğal boyama gibi çevre dostu üretim süreçlerine de yatırım yapılmıştır (Sisley, Benetton Group, 2021). Benetton, sosyal ve çevresel sorumluluklarını yalnızca yerel değil, küresel ölçekte de önemseyerek, tüm tedarik zincirinde sürdürülebilirliği ön planda tutmuştur. Bu çalışmalar, markanın dünya çapında etik, çevre dostu ve şeffaf bir yönetim anlayışıyla tanınmasına katkı sağlamıştır (United Colors of Benetton, 2022).

Benetton, sosyal ve çevresel sorumluluk alanlarındaki liderliği ile ön plana çıkarak, toplumsal sorunlara duyarlı bir marka olarak kendini konumlandırmıştır. Hem sürdürülebilir üretim süreçleri hem de sosyal bilinçli iletişim çalışmalarıyla global pazarda örnek alınan bir marka olma yolundadır.

6.Sürdürülebilir Pazarlamanın İşletmelere Sağladığı Faydalar

Sürdürülebilir pazarlama, işletmelere pek çok avantaj sunmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen şirketler, markalarını rakiplerinden farklılaştırarak güçlü bir konum elde edebilirler. Sürdürülebilirlik stratejilerinin etkili bir şekilde uygulanması, işletmelerin maliyetlerini düşürmesinin yanı sıra verimliliği artırarak kurumsal performansı iyileştirmelerine de yardımcı olur. Üretim süreçlerinde yenilikçi adımlar atmak başlangıçta maliyetli olabilir, ancak sürdürülebilirlik odaklı değişiklikler (örneğin, üretim, paketleme, dağıtım ve promosyonlarda) maliyetleri azaltarak verimliliği ve dolayısıyla karlılığı artırır. Ayrıca, bu tür bir yaklaşım müşteri sadakatini güçlendirir ve marka bağlılığını artırır. İşletmenin çevresel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi, marka değerini yükseltir. Tüketiciler, bu tür işletmelerle daha derin bir bağ kurar ve değerli hissettiklerinden dolayı markaya olan bağlılıkları artar. Sürdürülebilir ürün ve hizmetlere daha fazla ödeme yapmaya istekli oldukları da gözlemlenmektedir (Trivedi, Trivedi & Goswami, 2018).

Kamya (2020), sürdürülebilir pazarlamanın işletmelere sağladığı yararları şu şekilde sıralamaktadır: Yeni pazar fırsatlarının ortaya çıkması, çevre dostu olmak nedeniyle artan işletme itibarı, maliyetlerin düşmesi ve sürdürülebilir firmalarla çalışmak isteyen yeni iş gücünün cezbedilmesi.

Başka bir çalışmada ise sürdürülebilir işletme olmanın avantajları şu şekilde belirtilmiştir (Aydın,

2017): Marka imajının güçlenmesi sayesinde rekabet avantajı sağlanması, maliyetlerin düşmesi ve verimliliğin artması, çevre dostu yasaların etkisi, bilinçli tüketicilerin sürdürülebilir olmayan işletmelerden ürün/hizmet almamayı tercih etmesi ve atık miktarının azaltılması. Sürdürülebilir pazarlama stratejilerini benimseyen işletmeler, orta ve uzun vadede pazarda daha güçlü bir performans sergileyebilirler.

LİTERATÜR

Sürdürülebilir pazarlama, işletmelerin sadece ekonomik büyüme sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel ve sosyal sorumlulukları da göz önünde bulundurarak stratejiler geliştirmelerini ifade eder. Bu anlayış, çevre bilincinin arttığı günümüzde, işletmelerin çevre dostu ürünler ve hizmetler sunmalarını, enerji verimliliği sağlamak ve doğal kaynakların korunmasına katkı yapmak gibi sorumluluklar yüklenmelerini gerektirir. Kirchgeorg ve Winn (2006) sürdürülebilir pazarlamanın, işletmelerin yalnızca ekonomik hedeflerini değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel hedefleri de içeren bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin yalnızca ürün tasarımı değil, aynı zamanda üretim süreçleri, tedarik zinciri yönetimi ve tüketici eğitimini de kapsaması önemlidir (Kirchgeorg & Winn, 2006, s. 176).

Sürdürülebilir pazarlamanın temel amacı, işletmelerin sürdürülebilirlik ilkelerini, tüketici talepleriyle entegre ederek ekonomik, sosyal ve çevresel dengeyi sağlamak olarak tanımlanabilir. Özbakır ve Velioğlu (2010), sürdürülebilir pazarlamanın, çevre dostu üretim süreçlerinden başlayarak, tüketicilere sürdürülebilirliği bir yaşam tarzı olarak sunmayı gerektirdiğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, tüketicilerin çevresel farkındalıklarını arttırmak, sürdürülebilir ürün ve hizmetlere olan talebi artırmak ve sonuçta toplumda sürdürülebilir bir tüketim kültürü oluşturmak amacını taşımaktadır. Sürdürülebilir pazarlamanın başarısı, üretim ve tüketim süreçlerinde yapılan bilinçli tercihlerle mümkün olacaktır (Özbakır & Velioğlu, 2010, s. 13).

Sürdürülebilir pazarlama hem çevresel hem de sosyal sorumlulukları içeren bir pazarlama anlayışıdır. Bu anlayış, sadece çevreye duyarlı ürünlerin üretimi ve satışıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu ürünlerin toplumsal fayda sağlamasını da hedefler. McDonagh ve Prothero (2014), sürdürülebilir pazarlamanın tüketici değeri yaratırken aynı zamanda çevresel ve toplumsal değerler oluşturma amacını taşıdığını belirtmektedir. Markaların sürdürülebilir pazarlama stratejileri geliştirmeleri için, yalnızca ürünlerin çevre dostu olmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda tüketici davranışlarını dönüştürerek çevreye duyarlı bir tüketim bilinci yaratmalarının gerektiğini ifade etmektedir (McDonagh & Prothero, 2014, s. 1206-1207).

SONUÇ

Sürdürülebilir pazarlama, günümüzde şirketlerin yalnızca finansal başarıyı değil, çevresel ve sosyal sorumlulukları da göz önünde bulundurarak uzun vadeli değer yaratma stratejileri geliştirmelerini gerektiren bir anlayış haline gelmiştir. Bu yaklaşım, tüketicilerin giderek artan çevresel ve toplumsal bilinçle hareket etmeleriyle daha da önem kazanmıştır. Çalışmamda, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının, şirketlerin itibarlarını pekiştirdiği, tüketicilerle daha güçlü bağlar kurmalarına olanak sağladığı ve nihayetinde rekabet avantajı kazandırdığı gözlemlenmiştir.

Sürdürülebilir pazarlama, sadece pazarlama stratejilerinden ibaret değildir; aynı zamanda tedarik zincirinden üretim süreçlerine kadar şirketlerin iş modellerini yeniden şekillendirmeleri gereken bir yaklaşımdır. Benetton örneğinde olduğu gibi, bu anlayış, çevresel sorumlulukların yanı sıra sosyal sorumlulukları da kapsayarak şirketin tüm işleyişine entegre edilmiştir. Böylece, şirketin toplumsal fayda sağlama amacının yanı sıra, çevresel etkilerini en aza indirgemeyi hedefleyen uygulamalar geliştirilmiştir.

Araştırmalar, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin, tüketicilerin marka sadakatini güçlendirmekte ve uzun vadede daha geniş bir pazar payına ulaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Ancak bu stratejilerin etkin olabilmesi için şirketlerin iç iletişimini güçlendirmeleri ve tüm paydaşları bu sürece dâhil

etmeleri gerekmektedir. Ayrıca, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin işletme kültürüne entegre edilmesi, bu tür stratejilerin başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sürdürülebilir pazarlama anlayışı, işletmelere sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel fayda sağlamanın da yollarını sunar. Bu tür bir yaklaşım, şirketlerin yalnızca kar elde etmekle kalmayıp, aynı zamanda daha sürdürülebilir bir dünya için katkıda bulunmalarını sağlar.

KAYNAKÇA

Tüyen, Z. (2020). İşletmelerde sürdürülebilirlik kavramı ve sürdürülebilirliği etkileyen etmenler. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(36), 223-239. https://dergipark.org.tr/tr/pub/itusbd/issue/59669/779467

Soydan, R., & Başkol, M. (2022). Sürdürülebilir pazarlamanın 3 farklı boyutu: Kavramsal bir çalışma. Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Dergisi, 20(1), 45-60. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yeedipol/issue/71311/1112529

Küçükyörük, G. (2022). Sürdürülebilir pazarlamanın çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim üzerindeki etkisi (Yüksek lisans tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

Satar, M. Ç. (2024). İşletmelerde sürdürülebilir pazarlama uygulamaları: Vestel örneği (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kayıkçı, P., Armağan, K., & Dal, N. E. (2019). Sürdürülebilir pazarlama: Kavramsal bir çalışma. Makü-Bifd, 2(1), 77-93. https://doi.org/10.34087/makubifd.541594

Küçükyörük, G., & Kurtuldu, G. (2022). Sürdürülebilir pazarlamanın sürdürülebilir tüketim üzerindeki etkisinde çevre bilincinin aracılık rolü. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tiibfdergi/issue/72269/1136379

Özeren, V. D., & Develi, E. İ. (2022). Sürdürülebilir pazarlama kapsamında yürütülen faaliyetler: United Colors of Benetton - Küresel bir marka örneği. Working Paper Series, 3(4), 130-139. https://doi.org/10.5281/zenodo.7497965

Kirchgeorg, M., & Winn, M. I. (2006). Sustainable marketing in a globalized world. Journal of Business Research, 176.

Özbakır, L., & Velioğlu, A. (2010). Sürdürülebilir pazarlama ve çevre dostu tüketim davranışları. Marketing and Sustainability Journal, 13.

McDonagh, P., & Prothero, A. (2014). Sustainable marketing: From strategy to implementation. Journal of Marketing Management, 1206-1207.

Giavannoni, G., & Fabietti, G. (2013). Sustainability: A strategic approach for business. Journal of Business Ethics, 115(1), 21-30.

Haştemoğlu, Y. (2006). Sürdürülebilirlik ve sosyal adalet: Kuram ve uygulamalar. Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 1-10.

Meadows, D. H., & Club of Rome. (1972). The limits to growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. Universe Books.

Banon, R., Jenkins, C., & Singh, M. (2011). Sustainability in practice: Challenges and solutions. Environmental Management, 47(2), 172-181.

Mill, J. S. (1993). Utilitarianism. Hackett Publishing Company.

Kirchgeorg, M., & Winn, M. I. (2006). Sustainability and business ethics: Corporate responsibility and development in a globalized economy. Business Ethics Quarterly, 16(2), 171-191.

Ciegis, R., Ramanauskiene, J., & Martinkus, B. (2009). The concept of sustainable development and its use for sustainability scenarios. Journal of Business Economics and Management, 10(1), 25-40.

Doğan, İ. (2010). Sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik. İktisat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 1-10.

Waas, T., Verbruggen, A., & Wright, T. (2011). Sustainability principles and practices: A framework for sustainable development. International Journal of Sustainable Development, 14(5), 1645-1647.

Sarkınç, M. (2006). Sürdürülebilirlik ve ekolojik tahribat: Temel ilkeler ve yaklaşımlar. Çevre ve İnsan, 5(2), 1-5.

Kayıkçı, F., Armağan, M., & Dal, T. (2019). Sürdürülebilirlik ve doğal kaynakların korunması: Kavramlar ve yaklaşımlar. Çevre Bilimleri Dergisi, 23(2), 77-82.

World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development. Oxford University Press.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi ranacakir313@gmail.com (Sorumlu Yazar)

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi hazalozdemir117@gmail.com

Protecting Transportation Sector From Cyber Attacks: The Case Of Azerbaijan Railways Cjsc

Agil AGHAZADA[58]

Ulviyye SANILI AYDIN[59]

Abstract: In today's rapidly evolving digital landscape, cybersecurity has become a paramount concern for organizations across the globe. As cyber threats become increasingly sophisticated, traditional security measures, such as basic antivirus solutions, are no longer sufficient to protect critical information assets and infrastructure. This growing complexity necessitates the adoption of next-generation anti-malware systems, which leverage advanced technologies like artificial intelligence, machine learning, and cloud-based threat intelligence to provide robust and proactive security defenses. The rise in cyber-attacks targeting various sectors underscores the urgent need for robust security measures. Enterprises, especially those managing critical infrastructure, are prime targets for cybercriminals. In this sense, transportation is one of the fundamental issues of economic activities. The security of the transportation system actually means the security of all economic mobilities. Measures to protect transportation systems from cyberattacks were analyzed with the case of Azerbaijan Railways CJSC in this study. Although there is a vast number of studies in the literature emphasizing the importance of transportation, which is one of the most fundamental components of the economy, the number of studies focusing on the cyber security of transportation is scarce. The study aims to contribute to the literature in this sense, highlighting the issue.

Keywords: EU, China, trade, transportation networks, transport diplomacy, Azerbaijan.
JEL Codes: O,1, O33, R4.

Introduction

The technological age that began with the Industrial Revolution continues to develop rapidly. While new technological innovations are added every day, it is difficult to predict where this process will evolve. Technology, in its simplest definition, makes human life easier, reduces effort and increases efficiency. Technology is a necessity of the age. It is almost impossible to consider the simplest actions of daily life, as well as the most comprehensive and complex industrial and production activities, without technology. While technology serves humanity at global, international, regional and local levels, offering various possibilities and opportunities, it is open to cyber threats and poses a series of threats. Cyber threat can be explained as one of the non-traditional security risks. Considering that millions of people and goods move accross the world every day, it is vital for countries to protect their transportation systems sector from a limitless number of threats and risks to ensure a continuity of operations. This study focuses on the types of risks that cyber security threats pose to the transportation sector, one of the most important sectors of the economy, and what measures are taken to eliminate these risks. The Azerbaijan State Railways CJSC was evaluated as a case study in the study.

Post-Modern Risk Types: Cyber Threats

In today's rapidly evolving digital landscape, cybersecurity has become a paramount concern for organizations across the globe. As cyber threats become increasingly sophisticated, traditional security measures, such as basic antivirus solutions, are no longer sufficient to protect critical information assets and infrastructure. This growing complexity necessitates the adoption of next-generation anti-malware systems, which leverage advanced technologies like artificial intelligence (AI), machine learning (ML), and cloud-based threat intelligence to provide robust and proactive security defenses (Stallings & Brown, 2018). The rise in cyber-attacks targeting various sectors underscores the urgent need for robust security measures. Enterprises, especially those managing critical infrastructure, are prime targets for cybercriminals. These adversaries employ an array of tactics, techniques, and procedures (TTPs) to exploit vulnerabilities and gain unauthorized access to systems. Traditional security solutions, which primarily rely on signature-based detection, often fail to recognize these sophisticated attacks. In contrast, next-generation anti-malware

[58] Master Student, Vilnius Gediminas Technical University (Lithuania), Information and Information Technologies Security Master Program, agil.aghazada@stud.vilniustech.lt
[59] Prof. Dr.(PhD), Dokuz Eylul University, Faculty of Business, Departament. of International Trade and Business, ulviyye.aydin@deu.edu.tr

systems offer a multi-faceted approach, enhancing an organization's ability to detect and respond to threats effectively (Gade & Reddy, 2020).

At the heart of next-generation anti-malware systems lies their capability to perform real-time analysis and threat detection. Unlike traditional antivirus software, which scans files based on known signatures, these advanced systems utilize heuristic and behavioral analysis to identify suspicious activities. By examining the behavior of files and processes in real-time, next-gen systems can detect anomalies that indicate potential threats. This proactive approach is crucial for identifying zero-day exploits and advanced persistent threats (APTs) that are designed to evade conventional detection methods (Symantec Corporation, 2019).

Next-generation anti-malware systems represent a significant advancement over traditional signature-based antivirus solutions. These systems leverage a combination of advanced technologies such as machine learning, behavioral analysis, heuristic analysis, and cloud-based threat intelligence to detect and mitigate malware threats. Unlike traditional antivirus software, which relies on a database of known malware signatures, next-generation solutions are designed to identify and block both known and unknown threats by analyzing the behavior of files and processes in real-time (Kaspersky Lab., 2020).

Cyberattacks have risen steadily since 1988, when the first known cyberworm attacked computer systems. Due partly to the rise in remote workers, security breaches increased in 2020 and continued to rise throughout 2021. The FBI reports that internet crime complaints increased by more than 7% from 2020-2021. In total, the American public reported over 847,000 complaints to the Internet Crime Complaint Center in 2021, associated with the loss of $6.9 billion. Phishing, vishing, and other similar attacks accounted for 324.000 complaints. A majority of business leaders recognize an increase in company cybersecurity risks. With easier access to company files and networks through home internet services, security breaches expanded in 2020 (McGee, 2023).

The transportation sector remains particularly vulnerable to cybersecurity threats due to its dependence on technology. The transportation systems sector consists of seven key subsectors, or modes: aviation, highway and motor carrier, maritime transportation system, mass transit and passenger rail, pipeline systems, freight rail and postal and shippling. These subsectors involve a wide range of units from passengers to goods and services as well as vehicles, electronic systems. Traffic lights, toll booths, air traffic control towers, and vehicle-to-vehicle communication devices depend on technology to operate safely and effectively. Transportation can also be lucrative for hackers. It holds massive amounts of valuable products, including merchandise and commodities. In addition, infrastructure supports large numbers of people. A successful attack on a pipeline, a port, or an air freight carrier can disrupt supply chains and threaten human lives (Webb, 2023).

The Case of Azerbaijan Railways CJSC

Traditionally, when talking about safety in the transportation sector, it was understood as road accidents, road safety, life safety of the driver or the team and passengers using the vehicle, delivery of goods without spoilage. With the development of technology, as in every field, the content of the concept of safety in the transportation field has expanded and updated.

Railways, as critical infrastructures, are a highly tempting security breach target. And as railways are embracing automation by increasingly connected railway systems, this network creates a one-of-a-kind technical complexity where firewalls, signature-based mechanisms and other network perimeters are not enough to cope with internal or external cyber-threats (Rotim, 2020).

"Azerbaijan Railways" Closed Joint Stock Company (CJSC) is a state-owned enterprise dedicated to delivering reliable rail transport for passengers and cargo. The company is wholly owned by the government of Azerbaijan. Established by Presidential Decree No. 383 on July 20, 2009, Azerbaijan Railways was formed through the reorganization of the Azerbaijan State Railway, marking a significant step in modernizing the nation's rail network. With a legacy dating back to the first railway line in 1880, Azerbaijan Railways has been instrumental in shaping the country's economy, enriching its culture, and impacting the daily lives of its people. Azerbaijan Railways stands at the forefront of transforming Azerbaijan into a global transportation hub, visioning to set new standards of excellence by providing unparalleled service to passengers and business partners, ensuring transportation that is

safe, efficient, and remarkably comfortable. The company defines the safety as the cornerstone and top priority of its mission, caring about the trust of its customers and focusing on sustainability through robust environmental, social, and governance principles, driven by integrity, innovation, and positive impact (ADY, 2024).

The implementation of a next-generation anti-malware system at Azerbaijan Railways CJSC represents a significant step forward in enhancing cybersecurity defenses against modern malware threats. By leveraging advanced technologies, integrating with existing security infrastructure, and prioritizing user education, the organization has fortified its defenses and established a robust framework for safeguarding critical information and operations. This study underscores Azerbaijan Railways CJSC's commitment to cybersecurity excellence and readiness in the face of evolving cyber threats, ensuring the continued safety and reliability of its services and operations (European Union Agency for Cybersecurity, 2021).

Cybersecurity in the transportation sector is no longer just about protecting the physical safety of passengers and goods but also about securing the digital systems that control rail operations. Azerbaijan Railways CJSC has recognized this shift and, through the implementation of next-generation anti-malware systems, has strengthened its defenses. These systems go beyond traditional antivirus solutions, which were often limited to detecting known threats based on predefined signatures. Instead, next-generation solutions use artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) to analyze vast amounts of data, detect anomalies, and identify potential threats in real time. This proactive approach is crucial for preventing disruptions caused by cyberattacks, which could lead to delays, financial losses, and even accidents (Symantec Corporation, 2020). In addition to technical solutions, Azerbaijan Railways CJSC has also prioritized cybersecurity awareness and training among its staff. The human factor remains a significant vulnerability in any cybersecurity strategy, as employees can inadvertently expose systems to malware or phishing attacks. By educating employees about best practices in cybersecurity, the company reduces the risk of human error leading to a security breach. This holistic approach, combining advanced technology with user education, ensures that Azerbaijan Railways CJSC is well-prepared to handle the evolving cyber threat landscape (Kaspersky Lab., 2019). Furthermore, the company's focus on cybersecurity is aligned with its broader mission to provide safe and reliable transportation services. As a key part of Azerbaijan’s infrastructure, Azerbaijan Railways CJSC plays a crucial role in supporting the country’s economy, facilitating trade, and connecting people across regions. The potential impact of a cyberattack on such a vital service could be catastrophic, making cybersecurity a top priority for the organization. The implementation of next-generation anti-malware systems not only protects the company's digital assets but also enhances its reputation as a leader in both transportation and security (U.S. Department of Homeland Security, 2020).

Moreover, the integration of next-generation anti-malware systems aligns with Azerbaijan Railways CJSC's long-term sustainability goals. The company is focused on minimizing disruptions to its services while maintaining the highest standards of safety and efficiency. Cybersecurity plays a critical role in achieving these objectives, as it helps prevent costly downtime and ensures the uninterrupted flow of goods and passengers. In today's interconnected world, where transportation systems are becoming increasingly digitized, cybersecurity has become a fundamental aspect of operational excellence (Deloitte, 2021). The successful implementation of next-generation anti-malware systems at Azerbaijan Railways CJSC is a testament to the company’s ability to adapt to the changing technological landscape. By staying ahead of cyber threats, the company not only protects its own assets but also contributes to the overall security of Azerbaijan's critical infrastructure. As the company continues to innovate and expand its services, cybersecurity will remain a central focus, ensuring that Azerbaijan Railways CJSC remains a trusted provider of safe, reliable, and efficient transportation solutions (World Economic Forum, 2022).

Conclusion

The rise in cyber-attacks targeting various sectors underscores the urgent need for robust security measures. Enterprises, especially those managing critical infrastructure, are prime targets for cybercriminals. These adversaries employ an array of tactics, techniques, and procedures to exploit vulnerabilities and gain unauthorized access to systems. Traditional security solutions, which primarily rely on signature-based detection, often fail to recognize these sophisticated attacks. In contrast, next-generation anti-malware systems offer a multi-faceted approach, enhancing an organization’s ability

to detect and respond to threats effectively.

At the heart of next-generation anti-malware systems lies their capability to perform real-time analysis and threat detection. Unlike traditional antivirus software, which scans files based on known signatures, these advanced systems utilize heuristic and behavioral analysis to identify suspicious activities. By examining the behavior of files and processes in real-time, next-gen systems can detect anomalies that indicate potential threats. This proactive approach is crucial for identifying zero-day exploits and advanced persistent threats that are designed to evade conventional detection methods.

The implementation of a next-generation anti-malware system at Azerbaijan Railways CJSC has significantly bolstered the organization's cybersecurity defenses. The system's advanced capabilities in threat detection, automated response, and seamless integration with other security tools have enhanced the effectiveness of the Security Operations Center (SOC). By leveraging AI, machine learning, and cloud-based threat intelligence, Azerbaijan Railways can proactively defend against modern cyber threats, ensuring the safety, reliability, and resilience of its critical operations and information assets. This comprehensive approach to cybersecurity demonstrates a commitment to maintaining a robust security posture in an increasingly complex threat landscape.

References

ADY. (2024). About Us. https://corp.ady.az/en/ady-2 (23.12.2024).

Deloitte. (2021). Sustainability In The Transportation Sector: The Role of Cybersecurity in Business Continuity, Deloitte Insights.

European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). (2021). Railway cybersecurity: Security measures and awareness for rail systems. ENISA Report.

Gade, S., & Reddy, G. (2020). Cybersecurity in Critical Infrastructures: A Case Study on Threats and Solutions. In IEEE Xplore.

Kaspersky Lab. (2019). Cybersecurity Awareness Training: Best Practices for Employees. Kaspersky White Paper.

Kaspersky Lab. (2020). Next-Generation Anti-Malware Systems: A Comprehensive Overview. Kaspersky Research Report.

McGee, V. (2023). Most Common Cyberattacks. Cyber Degrees. https://www.cyberdegrees.org/resources/most-common-cyber-attacks/ (23.12.2024).

Rotim, S. T. (2020). Implementing Cybersecurity Measures In Transport Organization, *Annals of Disaster Risk Sciences,* Vol.3:1, Special Issue On Cyber-Security of Critical Infrastructure.

Stallings, W., & Brown, L. (2018). Computer Security: Principles and Practice (4th ed.). Pearson.

Symantec Corporation. (2019). Advanced Persistent Threats and How to Combat Them. Symantec White Paper.

Symantec Corporation. (2020). The Role of Artificial Intelligence and Machine Learning in Modern Cybersecurity. Symantec Research Paper.

U.S. Department of Homeland Security. (2020). Cybersecurity and Critical Infrastructure: Ensuring Safe and Secure Transportation Systems. DHS Report.

Webb, H. 2023. Cyberattacks and Transportation Sector. Cyber Degrees. https://www.cyberdegrees.org/resources/cybersecurity-transportation-sector/ (23.12.2024).

World Economic Forum. (2022). Digital Transformation and Cybersecurity in Critical Infrastructure: Lessons from the Transportation Industry. WEF White Paper.

Doğu- Batı Ticaret Ekseninde Azerbaycan'ın Stratejik Önemi

Subhan HIDIRZADE[60]

Ülviyye SANILI AYDIN[61]

Özet: Işınlanma mümkün olmadığı sürece ulaştırma kullanmadan mal hareketliliği mümkün değildir. Ulaştırma insanlık tarihi kadar eskidir. Bununla birlikte, son yıllardaki küresel ticaretteki artış ve dünyadaki jeopolitik gelişmeler ulaştırma yeni bir boyut kazanmış, yalnızca bir hizmet sektörü olmaktan çıkmıştır. Günümüzde devletler ulaştırma için pazarlık ermekte, ulaştırma diplomasisi yürütmektedir. Literatürde uluslararası ulaştırma ağları ile çok sayıda çalışma vardır. Bununla birlikte, devam eden Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail'in Gazze saldırıları küresel ticaretin gerçekleşmesi açısından elzem olan alternatif ulaştırma güzergahlarının yeni bir bakış açısı ile ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Doğu-Batı ticaret ekseninde AB ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin ulaştırma boyutu kapsamında Azerbaycan'ın stratejik önemini incelemektir. Çalışmanın ilk bölümünde AB-Çin ekonomik ilişkileri analiz edilmektedir. İkinci bölümde küreselleşme ile birlikte önemi artan uluslararası ulaştırma ağları incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde iki küresel ekonomik güç – AB ve Çin arasındaki ticaretin gerçekleşmesinde jeopolitik konumuyla Azerbaycan'ın önemi ve bu alanda yürütülen ulaştırma diplomasisi tartışılmaktadır. Çalışmada konuya ilişkin ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlara ait belge, rapor ve istatistiklerden faydalanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: AB, Çin, ticaret, ulaştırma ağları, ulaştırma diplomasisi, Azerbaycan.
JEL kodlar: F1, F5, L91, L98.

STRATEGIC IMPORTANCE OF AZERBAIJAN IN THE EAST-WEST TRADE AXIS

Abstract: Unless teleportation is possible, the movement of goods without transportation is not possible. Transportation is as old as human history. However, with the increase in global trade and geopolitical developments in the world in recent years, transportation has gained a new dimension and is no longer just a service sector. Today, states bargain on transportation and conduct transportation diplomacy. There are many studies in the literature on international transportation networks. However, the ongoing Russia-Ukraine war and Israel's attacks on Gaza require a new perspective on alternative transportation routes that are essential for the realization of global trade. The aim of this study is to examine the strategic importance of Azerbaijan within the scope of the transportation dimension of the economic relations between the EU and China in the East-West trade axis. The first part of the study analyzes EU-China economic relations. The second part examines international transportation networks, whose importance has increased with globalization. The last part of the study discusses the importance of Azerbaijan with its geopolitical position in the realization of trade between the two global economic powers - the EU and China - and the transportation diplomacy it carries out in this area. The study utilizes documents, reports and statistics from relevant national and international institutions and organizations on the subject.

Keywords: EU, China, trade, transportation networks, transport diplomacy, Azerbaijan.
JEL Codes: F1, F5, L91, L98.

1.Giriş

Hızla küreselleşen dünyada dengeler her alanda değişmektedir. Uluslararası alanda ticarette ve enerjide artan rekabet, ülkelerin bulunduğu konumlarını önemli hale getirmektedir. Batıyla doğuyu birleştiren Kafkasya coğrafyası kritik bölgelerdendir. Kafkasya'nın Hazar Denizi'ne kıyısı olan, Azerbaycan bölgenin en büyük ve stratejik öneme sahip ülkesidir. Doğal kaynaklara sahip olması onu tek transit ülke değil hem de ekonomik iş birliği için güvenilir aktör yapmaktadır. Azerbaycan tarihi İpek Yolu'nun bir halkasını teşkil etmiştir. Günümüz dünyasında da aynı görevi üslenerek, küresel ticarete ve dolayısıyla, küresel refah ve istikrara katkı sağlamaktadır. Orta Koridor kapsamında yapılan, TRACECA, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projeleri ile Avrasya'nın ulaştırma alanında vazgeçilmez öneme sahiptir. Azerbaycan Hazar denizinin petrolünün

[60] Öğrenci, Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Birliği Yüksek Lisans Programı, subhankhidirzada@gmail.com
[61] Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, ulviyye.aydin@deu.edu.tr

ve gazının Güney Gaz Koridoru projesi ile Avrupa'ya ulaştırılması, Azerbaycan'ı Avrupa için enerji güvenliğinde kilit ülke haline getirmiştir. Avantajlarını iyi kullanan Azerbaycan devleti, enerji ve ulaştırma diplomasisini güçlendirmiş ve küresel piyasada kendi konumunu sağlamlaştırmıştır. Azerbaycan yalnızca doğal kaynakları ve taşımacılık projeleri ile değil, istihkarı ve sağlam devlet yapısı ile batı-doğu arasında güvenilir ortak olmayı da temin etmektedir. Azerbaycan diğer transit ülkelerden farklı olarak kendi bölgesinden geçen ulaştırma yollarına yaptığı yatırımlarla ve altyapı projeleri ile sürecin hızlanmasında sağlamıştır. Bakü'deki Alat Limanı'na yaptığı yatırımla ve modernizasyon çalışmaları, kapasite artırma faaliyetleri, Azerbaycan'ı küresel deniz ticaretinde en önemlisi de Avrupa ve Çin arasında bağlayıcı yere taşımıştır. Bu makale, Çin ve Avrupa arsında olan ulaştırama alanında Azerbaycan'ın kritik önemini bir kez daha anlatmaktadır. Çalışmada Azerbaycan'ın küresel ticaretin gerçekleşesine katkı sağlayan stratejik konumu değerlendirilmektedir. Bu amaçla ilk olarak AB-Çin ekonomik iş birliği, onun önemi ve günümüz ekonomisine etkisi tartışılacak, küresel ekonominin dv oyuncuları: AB ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler ışığında Azerbaycan'ın buradaki önemi ve ortaklıkları analiz edilecektir. Yapılan değerlendirmeler, Azerbaycan'ın Doğu ile Batı arasındaki ulaştırma ve denge, güvenilir alan olduğu ve vazgeçilmezliğini anlatmayı hedeflemektedir.

2.AB – Çin Ekonomik İşbirliği

Avrupa Birliği (AB) ve Çin, dünya ekonomileri arasında büyük pay sahibi olmakla beraber, ticari ilişkilerinde küresel önem taşımaktadır. AB ve Çin arasındaki anlaşmalar, yatırımlar ve ticaret kendileri kadar dünya ekonomisini de etkilemektedir. AB ve Çin arasında ticaret farklı anlaşmalarla ve Dünya Ticaret Örgütü aracılığı ile yapılmaktadır. 2001 yılında Çin'in DTÖ'ye üye olmasıyla AB'yle de düzenli ve dayanıklı ilişkilerin kurulması sağlandı. Karışlıklı serbest piyasa kurallarına uyum sağlanarak iş birliği kurulmuştur (European Union, 2020: 15-17; WTO, 2022: 12-14).

Türkiye ve Azerbaycan da konumları gereği ticari akışın önemli parçalarındadır. AB ve Çin arasındaki ticaretin artması ekonomiyi olumlu ve olumsuz etkilemektedir. AB pazarı Türkiye ürünleri için kritik önemdedir. Bu sebepten Türkiye bu konuda AB pazarı için Çin ile rekabet etmektedir. Diğer taraftan AB'nin ürünlerinin Çin ürünlerinden pahalı olması Türkiye için daha avantajlı olmakla beraber dış bağımlılığın dengeli olmasını sağlamaktadır. Genellikle, Çin'den teknolojik ürünler tedarik edilmektedir. (Türkiye Ticaret Bakanlığı, 2021: 23-25). Azerbaycan daha çok Çin ve AB arasında transit rolü oynamak istemektedir. Avrasya'nın ekonomik kanallarını kendi kontrolü altında tutarak hem siyasi hem de ekonomik güç elde etmeyi hedeflemektedir (Azerbaycan İktisadiyyat Nazirliyi, 2021: 18-20). DTÖ anlaşmaları, Çin ve AB arasında karşılıklı ticaretin daha kapsamlı olması için hukuki açıdan alan yaratmaktadır (European Union, 2020: 18-20). 2020 yılında yapılmış anlaşmayla AB şirketleri Çin pazarına daha geniş giriş imkânı elde etmiştir. Bu anlaşma karşılıklı yatırımları ve eşit rekabet ortamını oluşturmayı hedeflemektedir. Bu anlaşmayla Azerbaycan AB-Çin ticari trafiğini kendi topraklarından geçirmekle tarihi İpek Yolu'nun kurulması için çaba göstermektedir (European Commission, 2021: 12-14; Azerbaycan Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü, 2021: 23-25). AB ve Çin arsında ticaret hacmi ile ilgili 2019-2022 yıllarına ait verilere bakılırsa her yıl artış olduğu fark edilmektedir. Eurostat verileri üzerine AB'nin ihracat ve ithalat değerlerini aşağıdaki tabloyla göre de rakamların büyüdüğü gözlemlenmektedir (Eurostat, 2023: 45-47).

Yıl	İhracat (Milyar Euro)	İthalat (Milyar Euro)	Ticaret Dengesi (Milyar Euro)
2019	198.2	362.5	-164.3
2020	202.5	383.8	-181.3
2021	223.0	428.1	-205.1
2022	250.1	478.9	-228.8

Kaynakça: Eurostat, 2023.

Lakin tabloda da göründüğü gibi AB'nin yaptığı ihracat ithalata göre daha az artış göstermiştir.

Bu ticari denge daha çok Çin'e fayda sağlamamıştır. AB içerisinde Çin'le en çok ticaret yapan ülke Almanya'dır. Almanya özellikle otomobil parçaları ve yüksek teknoloji ürünleri sektöründe ticari ilişkilere sahiptir. Almanya'dan sonra Çin'le en çok ticaret yapan AB ülkeleri Hollanda, Fransa ve İtalya'dır (Statista, 2023: 20-22). Türkiye AB-Çin ticari ilişkileri sebebiyle stratejik öneme sahip ülke konumundadır. Azerbaycan gibi Türkiye'de transit konumda ve Azerbaycan ile birlikte bölgede transit yolların haritası istikametinde çalışmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2020: 15-17).

AB ülkeleri (2022)	İhracat (Milyar Euro)	İthalat (Milyar Euro)	Ticaret dengesi (Milyar Euro)
Almanya	95.1	151.0	-55.9
Hollanda	22.7	48.2	-25.5
Fransa	19.4	35.6	-16.2
İtalya	16.2	26.7	-10.5

Kaynakça: Statista, 2023.

AB-Çin arasında yüksek teknoloji ve otomobil sektörü zirvede olsa da diğer alanlarda da gelişmekte olan ve hafife alınmayacak ticari anlaşmaları var. Özellikle endüstriyel makineler, kimyasal ürünler, ilaçlar ve tıbbi cihazlar. Ticaret sadece mallar üzerinden değil, hizmet sektöründe de gelişmiştir. Sigortacılık, finans ve teknoloji ve telekomünikasyon hizmet sektörellerinde karşılıklı iş birliği sürdürülmektedir. 2023 yılı verilerin göre en çok ticaret yapınlar alanlarda AB'nin Çin'e ihracatta %28 oranla makine ve ekipman listenin başında yer almaktadır. Sırasıyla uçak ve uzay araçları (%20), kimyasallar (%18) ve % 36 oranında da diğer alanlarda dağılmaktadır. Çin'in AB'ye ihracatında ise % 35 oranla elektronik ve telekomünikasyon ekipmanları ilk sıradadır. %20'lik kısmı tekstil ve hazır giyim, % 12'yi ise mobilya ve oyuncaklar oluşturmaktadır. % 33'lük kısmı ise diğer alanlarda dağılmaktadır (OCED, 2023: 15-20).

AB ile ticarette Çin arasında bazı bariz sorunlar ve eksiklikler de olmaktadır. Çin pazarına AB'li şirketler belirli zorluklarla karşılaşmaktadır. Genellikle bu sorunlar teknoloji transferi ve fikri mülkiyet haklarının korunmasında çıkmaktadır (European Commission, 2023: 12-18). Çin'le AB arasında karbon izlerine ilişkin sorunlarda yaşanmaktadır. AB'nin bu konudaki tutumu sert olsa da Çin daha rahat politika yürütmektedir. Bu konuda AB'nin çevre dostu adımları Çin açısından kendini kısıtlamak olarak nitelendirilmektedir. Lakin, iki tarafta ileriye dönük adımlar atarak belirli başlıklarda konu ele alacaklarına ve ilişkilerini ilerletmeye isteklidir (Garcia-Herroero & Xu, 2021: 7-14) İki dünya devinin arasındaki ekonomik anlaşmalar kendilerini etiketlediği kadar küresel ekonomiyi de etkilemektedir. AB içerisinde en çok Çin'le ticaret yapan ülkeler Hollanda ve Almanya olsalar da olası bir kriz onları etkilediği kadar anlaşma dışı ülkelere de benzer etkileri mevcuttur. Edindiğimiz bilgilerin ışığında, AB-Çin ilişkilerinin ne kadar devasa güç olduğunu aynı zamanda kazanımlarında veya kayıplarında aynı oranda olup küresel ekonomiye etkisi tespit edilmektedir. Çin'in hızla büyüyen ekonomisi ve ucuz işçi potansiyeli, sanayi alt yapısı AB'nin Çin'le mevcut ilişkilerini sağlamlaştırmaktadır. AB'nin Çin'le yapmış olduğu ticari anlaşmalarla beraber gelecek odaklı çevresel politikalar üzerinde de anlaşmalar sağlamıştır. Özellikle dijital ticaret, sektörü bu süreçte gelişmiş ve dünya için yeni imkanlar tanımıştır.

3.Uluslararası Ulaştırma Projeleri

Uluslararası ulaştırma projeleri günümüz dünyasında önemli etkendir. Devletlerin ve bölgenin gelişmesi açısından projede yer alan taraflar için önem arz etmektedir. Bu nedenden dolayı devletler kendilerinin yer alacağı senaryolar için çaba sarf etmektedir. Dünyanın en büyük ekonomilerinden olan Çin ve Avrupa arasında oluşa bilecek ve mevcut projeler küresel ekonomi için büyük oranda etki payına sahiptir. "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi Avrupa ve Çin arsında en kapsamlı ulaştırma projesidir. Proje için belirlenen lokasyonlarda alt yapı işleri yapılmaktadır. Liman, demir yolu, köprüler ve lojistik koridorların oluşturulması için geniş çaplı işler yürütülmektedir. 2013 yılında Çinin öncülüğü ile başlayan proje, tarihi ipek yolu üzerinden yola çıkılarak yapılmaya başlamıştır. Bu nedenle girişimin

kara ayağına "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" denilmektedir. Çin'den başlayarak Türkistan ve Doğu Avrupa üzerinden Avrupa'ya varan çeşitli alt yapı işleri yapılmaktadır. Çin-Kazakistan-Hollanda Demiryolu sadece bunlardan birisidir. Çin'in Yiwu şehrinden başlayan hattın son durağı Hollanda'nın Rotterdam şehridir. Bu hat 11 bin kilometreden oluşmakta olup iki uzak coğrafyayı birbirine bağlamakla kalmıyor, ticaret 'inde hızlanmasına hizmet etmektedir (Ersoy, 2021: 14-29). Demiryolu projelerine önemin artması, demir yolu taşımacılığının az maliyetli olması ve hava, deniz gibi taşımacılık alanlarına alternatif sunmasıdır. Karbon emisyonlarını azaltarak hava ve deniz taşımacılığına nazaran daha çevresel seçenek olmasıyla günümüz dünyası için daha tercih edilendir (Çelik, 2021: 37-47). Avrupa ve Çin arsındaki devasa ulaştırma hattında Türkiye ve Azerbaycan "Orta Koridor" adlanan güzergahtadır. Transit devletlerin ulaştırma altyapılarının gelişmesiyle beraber Avrupa'ya entegrasyon ve ulaşım açısından da önemli yere sahiptir. Marmaray Tüp Geçidi ve Bakü-Tiflis- Kars demir yolu hatları, Çin ve Avrupa arsında kesintisiz demir yolu taşımacılığının sürdürebilir olmasını temin etmektedir (Gündüz, 2019: 75-92).

Deniz taşımacılığı Çin ve Avrupa arasında önemli yer tutmaktadır. Maliyetin az olması, az mesafe tüketerek karbon emisyonlarının çevreye az zarar vermesi adına kese ve güvenli güzergahlar tercih edilmektedir. Akdeniz güzergahı hem kese oluşu ve güvenli olması nedeniyle en çok tercih edilen ve kullanılan yoldur. "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi deniz taşımacılığının da gelişmesine sebebiyet vermiştir. Çin merkezli COSCO Shipping şirketi, iki kez - 2016'da %57 ve 2021'de %67 oranında varacak şekilde Yunanistan'daki Pire limanının hisselerini satın almıştır (Kaya, 2021: 32-48). Böylelikle Pire Limanı'nın Çin'in Avrupa'ya olan deniz taşımacılığında önemi artmıştır. Çin'den gelen malların Doğu ve Batı Avrupa'ya dağıtılması bazında lojistik merkeze çevrilmiştir. Bu nedenle limanda yenileme çalışmaları artırılmış ve limanın alım ve dağıtım kapasitesi yükseltilmiştir. Pire Limanı şu anda Akdeniz'in en işlek limanlarından biridir. Limana yapılan yatırımlarla Asya ve Avrupa arasında deniz ticareti maliyetlerinde düşüş yaşanırken, ulaştırma hızında ise yükseliş yapmıştır. Küresel deniz ticaretinde önemli yer edinen Pire Limanı'nın yanı sıra Çin Akdeniz'de diğer limanlara da yatırımlar yapmaktadır. İtalya'da bulunan Triesta Limanı da Çin için önemli lojistik merkezlerden biri haline gelmektedir. Triesta sayesinde Adriyatik Denizi üzerinden Avrupa'nın iç bölgelerine erişe bilmektedir. İtalya ile ortaklık yaparak Çin Triesta limanının geliştirilmesi için projeler yürütmektedir. 2020 yılında Çin, Triesta limanının gelişmesi için yatırım fonu kurmuş ve modernizasyon işlerine başlamıştır. Atılan adımlar limanla yanı sıra demir yolları bağlantılarının da gelişmesini hedeflemektedir (Çelik, 2021: 55-73). Daha küçük ama stratejik noktalarda da Çin kendi varlığını sürdürmektedir. Türkiye'deki Kumport Limanı, Cezayir'deki ve Mısır'daki limanlar için alt yapı projeleri ve Süveyş Kanalı Serbest Bölgesi Çin'in yatırımları ile Akdeniz'i daha da canlandırmıştır. Çin Akdeniz'de dijitalleşmeye yaptığı yatırımlarla yapay zeka destekli liman operasyonları, otomasyon ve konteyner takip sistemleri kullanmaya başlamıştır. Yeşil liman projeleri ile geliştirmekte ve yenilenebilir enerji kaynaklarını liman altyapısına entegre etmektedir. Avrupa Birliği'nin kabul etmiş olduğu Yeşil Mutabakat esasında oluşturulan standartlara uyum Çin için önem arz etmektedir. Çin Pire Limanı başta olmakla tüm bulunduğu limanlarda karbon emisyonunu azaltmayı hedefleyen teknolojik dönüşüm projelerini uygulamaktadır. Ve Akdeniz yatırımlarıyla çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini birleştirerek bölgedeki etkinliğini artırmayı başarmıştır (Kara, 2021: 54-69).

Çin'in Avrupa ile olan ulaştırma projelerine yaptığı yatırımlar tek ekonomik değil siyasi dengelere de etki etmektedir. Transit konumundaki ülkeler hem ticaretten kazanacağı gelirle beraber ülkelerinin konumu nedeniyle kritik öneme sahip oluyorlar. Özellikle yolların güvenli ve sürdürüle bilir olması için devletler kendilerini iki devin arasında güvenceye almış olmaktalar. Bu onların diplomaside ellerini güçlendirmektedir. Ancak bazı devletler ise Çin'in artan etkisinin siyasi bağımlılık getire bileceğinden endişeleniyorlar. Bununla birlikte devletler elde edeceği kazanımlar sebebiyle projede yer almayı tercih ediyorlar. Çin'in Akdeniz'de bulunan deniz yolları yatırımları, Avrupa ile ekonomik ve ticari bağlarına katkı sağlayan önemli etkendir. Pire Limanı, Trieste Limanı ve Türkiye'deki Kumport gibi önemli lokasyonlarda yapılan yatırımlar, deniz yolları taşımacılığını hızlandırmış, modernleştirmiş ve Avrupa ile Çin arasında daha verimli bir ticaret ağı kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca bu projeler, dijitalleşme ve sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlarla desteklenerek, Çin'in küresel ticaretteki rolünü pekiştirmiştir. Gün geçtikçe Çin'in Akdeniz'deki çalışmaları, Avrupa'daki ekonomik dengelerde fark yaratmakta ve bu coğrafyadaki ülkelerinin lojistik sistemlerini Çin merkezli bir tedarik zinciriyle entegre etmektedir. Değişen şartlar, Çin ve Avrupa arasındaki ticari bağlantıların tek ekonomik değil, çevresel ve teknolojik boyutlarını da içermektedir.

4. Azerbaycan'ın Stratejik Önemi

Azerbaycan Güney Kafkasya'nın en büyük ülkesi olup, doğal serveti ve iki kıtanın arasında oluşuyla güçlü konuma sahiptir. Avrupa Birliği ve Çin arasındaki gelişmekte olan ticari ilişkiler maliyeti azaltacak ve güvenli yolların gerektiğini göstermiştir. "Orta Koridor" olarak nitelenen Avrupa Çin arasındaki yolun bir kısmı Azerbaycan ve Güney Kafkasya'dan geçmektedir. Rusya'daki savaş ve batı ile gerginlik kuzey koridorunu tehlikeli hale getirmiş ve Güney koridorunda terör olayları devletlerin iç sorunları Orta koridora yükün düşmesine sebebiyet vermiştir. Böyle olunca bu ülkeleri kapsayan yolların yapılması, alt yapının geliştirilmesi zaruri hale dönüşmüştür. Azerbaycan bulunduğu konumu açısından Avrupa ve Aysa kıtaları arasında bağlayıcı konuma sahiptir. Tarihi ipek yolu bu coğrafyadan geçmiş ve bölgenin önemini artırmıştır. Ticari yollara sahip olmak uğruna hep savaşlar olmuş ve zamanla bu yollar kullanılmaz hale gelmiştir. Günümüzde eski ticari yolların açılması konusu tekrar ele alınmış bu istikamette anlaşmalar sağlanılmıştır. Bu hem iki kıta arasında ticaretin genişlemesi hem de tarihi ipek yolunun geçtiği günümüz ülkelerinin de önem kazanmasını sağlamaktadır. Azerbaycan 1991 yılanda kazandığı bağımsızlık sonrası ekonomisini ayaklandırmak mevcut hatlara veya ola bilecek başka alternatiflere bağlanmayı hedeflemekteydi. Böylelikle transit ülke olacaktı hem de kendi kaynaklarını da dışa aktara bilecekti.

1993- yılında Brüksel şehrinde Azerbaycan'ında katıldığı konferansta ulaştırma konusu geniş ele alınmıştır. Konferansta temelleri atılan projeler 1998'de meyvesini vermiştir. Azerbaycan'ın da içerisinde bulunduğu Avrupa ve Asya arasında ulaşım koridoru anlaşması imzalanmıştır. Bu projenin adı TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) olarak adlanmıştır. TRACECA Azerbaycan'ı Avrupa ve Asya arsında ulaşım alalında önemli bir transit ülke haline getirmiştir. Ülkenin ulaştırma alt yapısına katkı sağlamakla beraber yatırımlarında gelmesine sebebiyet vermiştir. Azerbaycan'ın batı ile olan ticari ilişkilerini güçlendirmiş ve Türkiye, Gürcistan gibi ülkelerinde projede yer almasıyla komşu ülkelerle de ilişkilerine katkı sağlamıştır. Bu projenin Ermenistan hariç Gürcistan ve Azerbaycan olarak Güney Kafkasya ülkelerinden geçmesi de Azerbaycan'ın dış politikasına da olumlu etki oluşturmuştur (Alizade, 2021: 98-112)

Azerbaycan, 2013'de Çin'in girişimiyle başlatılan ve küresel ulaştırma projesi olan "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi'nin önemli bir parçası olup, projede stratejik öneme sahiptir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Alat Limanı gibi ulaştırma altyapılarına yapılan yatırımlar sayesinde Çin ve Avrupa arsında önemli taşımacı haline gelmiştir. Alat Limanı ile Azerbaycan'ın bölgede ticaret merkezi yapmayı hedeflenmektedir (Wang, 2020: 55-67).

Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin ortak fonlarıyla oluşturulan, ulaştırma yoludur. Çin'den Avrupa'ya kadar olan kesintisiz taşımacılık sağlayan büyük yolun bir parçasıdır. Bakü-Tiflis demiryolu sadece "Bir Kuşak, Bir Yol" ve TRACECA gibi projelerin bir parçası değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın ve bölgenin stratejik değerini yükselten ve küresel ticarete hizmet eden bir projedir. Bu proje, Avrupa'ya yapılan yük taşımacılığında kaliteli, hızlı ve düşük maliyetli hizmet sunmasıyla benzeri güzergahlara kıyasla daha çok tercih edilen seçenektir. 1993 yılında Ankara'da Gürcistan ve Türkiye arasında müzakere edilmiş lakin, Ermeni lobisinin müdahaleleri ile askıya alınsa da 2007 yılında projenin temelleri atılmış ve 2017'de faaliyete başlamıştır. Proje iki farklı aşama için tasarlanmıştır. İlk aşamada 2017 yılı itibariyle 1 milyon yolcu ile 6.5 milyon ton yük taşınması, daha sonra 2035 yılı ve sonrası yaklaşık 17 bin ton yük ile 3 milyon yolcu taşınması hedeflenmektedir (Aydın, 2017: 217).

Ortadoğu'da savaşların olması ve Rusya-Ukrayna savaşı ve İran'la İsrail arasındaki gerilim Azerbaycan petrolüne ve doğal gazına batının ilgisini artırmaktadır. Farklı alternatif sunan Azerbaycan pazarının Avrupa'ya taşınması için geçmişten günümüze birçok anlaşmalar ve projeler sunulmuştur. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı da bunlardan sadece biridir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'dan bağımsız kendi petrolünü batıya taşımak için yeni yollar arayışına girmiştir. 1989 yılında Ramco adlı İngiliz şirketi ilk defa bu projeyi sunmuş lakin, Karabağ savaşı ve iç karışıklık nedeniyle projeyi hayata geçirmek mümkün olmamıştır. 1993 iktidara Haydar Aliyev'in gelmesiyle istikrar tekrar sağlanmış ve uluslararası ilişkilerin gelişmesine sebebiyet vermiştir. 1999'da İstanbul'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü konferansında Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan devletlerinin liderleri bir araya gelerek, ABD Başkanı Bill Clinton'un bulunduğu imza töreniyle Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi için çalışmalar başlatmışlardır. 2003 yılında hattın inşasına başlanmış ve 2006'da açılışı yapılmıştır. Boru hattının açılmasıyla Azerbaycan enerji anlamında Rusya'dan bağımsız hale gelmiş ve enerji gelirleri yükselmiştir

(Mehdiyev, 2019: 100-120).

Güney Gaz Koridoru Avrupa Birliği Komisyonunun önerileriyle 2008 yılında başlatılması planlanmıştır. Avrupa'ya güvenli ve alternatif sunan bu proje Azerbaycan ve transit ola bilecek devletler için önem arz etmektedir. Projenin 2018 yılında Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in katılımıyla Bakü'de açılışı yapılmıştır. Aynı yıl 12 Haziran'da Eskişehir'de Terkiye, Azerbaycan ve Ukrayna devlet başkanlarının katılımıyla Trans Anadolu doğalgaz boru hattının açılışı yapılmıştır. Rezervleri 1,2 trilyon metreküp gaz ve 2,2 milyar varil kondensattır ve AB için yeterli olanaklar sağlamaktadır. Avrupa'ya sunduğu sürdürüle bilir enerji Azerbaycan'la olan iş birliğini daha da ilerletmeyi hedeflemektedir. Kapasitesi uzun vadede büyümekte olan projenin önemi ve ağırlığı da her geçen gün artmaktadır (Karimov, 2021: 79-90). TANAP ile Azerbaycan Avrupa'nın enerji açığını önemli düzeyde karşılamaktadır. TANAP Türkiye ve Azerbaycan arasında da iş birliğini geliştirmeye katkı sağlamaktadır. Türkiye Avrupa'ya enerji taşımasında transit ülke olarak konumu güçlenirken, Azerbaycan'sa bölgesel enerji merkezine gelmektedir. Boru hattı sayesinde Azerbaycan ekonomik ivmeyle beraber diplomatik üstünlükler de elde etmektedir.

Azerbaycan'ın bu ve benzeri projelere katılması sadece ticari veya transit ülke değil, hem de küreselleşmesini ve aktif diplomaside yer almasını ve konumunu belirlemektedir. Benzeri bir örnekle de ismini hep konuşturması turizm açısından da gelişmesini ve dünyada tanınmasını sağlamaktadır. Dış yatırımcılar için de ülkenin önemi ve geleceğe dair umut verici imajını etkilemektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası uzun vadeli kalkınma stratejisinin bir parçası olarak benimsediği yolun ne kadar doğru ve kararlı olduğunu göstermektedir. Bölgeye barış ve istikrarın gelmesi için çalışan Azerbaycan Zengezur Koridoru vasıtasıyla yeni ulaşım ağlarının oluşmasını desteklemektedir. Azerbaycan'a ve bölgeye geniş katkıları olan bu projenin hayata geçmesi küresel anlamda da etkili bir yaklaşım olabilir.

5.Sonuç

Azerbaycan konumu sebebiyle dünyada stratejik öneme sahip ülkelerden biridir. Konumunun yanı sıra sahip olduğu doğal servetleri sayesinde önem arz etmektedir. Batı ve Doğu arasındaki köprü rolü Azerbaycan'ı her iki tarafın kültürünü benimsemeye ve gelişmesine hız katmıştır. Yaşadığımız dönemde de ticaret ağlarının ve enerji güvenliğinin şekillenmesinde kritik yere sahiptir. Çevre bölgelerde çıkan savaşlar ve kaos Azerbaycan'ının ve bölgenin ehemmiyetini artırırmıştır. Azerbaycan'ın elde ettiği avantajları doğru kullanmasıyla da onu küresel alanda vazgeçilmez kılmıştır. Başta "Orta Koridor" olmakla Çin ve Avrupa'yı birbirine bağlayan birçok projede yer almaktadır. "TRACECA" ile tarihi İpek Yolu canlanmış ve Azerbaycan'da yine kilit rol oynamıştır. Yine "Bir Kuşak, Bir yol" projesiyle stratejik önemi daha da artmıştır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile Çin ve Avrupa arasında hem az maliyetli hem de hızlı ulaşıma katkı vermektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattıyla Avrupa'yı güvenli enerjiyle temin ederek büyük düzeyde açığı kapatmaktadır. Avrupa'nın Rusya'dan olan enerji bağımlılığını azaltarak diplomaside de elini güçlendirmektedir. Azerbaycan'ın istikrar konusunda da başarısı diğer devletler tarafından güvenilir lokasyona dönüşmesine ve böylelikle de projelere katılımına yeşil ışık yakmıştır. Azerbaycan'ın Gürcistan, Türkiye ve Kazakistan'la oluşturduğu mekanizm onu bölgenin kilit devleti yapmasıyla küresel ekonomiye de adım atılmasını sağlamıştır. Öte yandan Azerbaycan kültürel bağlıklarıyla da bölge de iş birliği için alanların açılmasını temin etmektedir. Ancak elde ettiği kazanımları sürdürülebilir kılması için Azerbaycan bazı zorlukların üstesinden gelmelidir. Ermenistan ile uluslararası hukuk normları çerçevesinde barış imzalanmalı ve Zengezur Koridoru'nun açılmasını başarmalıdır. Zengezur Koridoru bölgenin değil küresel ekonominin işleyişini hem güvenli hem de az maliyetli ve hızlı olması için olanak sağlamaktadır. Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla bölgeye alt yap ve yeni projeleri çekerek daha sağlam ve dayanaklı yolun açılmasını temin edebilir. Sonuç olarak ele alınırsa, Azerbaycan, doğu ve batı arasında kritik yere sahiptir. Ulaştırma, güvenilir enerji ve denge açısından kaçınılmaz aktörlerden biridir.

Kaynakça

Aliyev, E. (2021). Azerbaycanın iktisadi inkişafında Orta Koridorun rolu. Bakı: Elm neşriyyatı.
Alizade, S. (2021). TRACECA and Azerbaijan's economic transformation. Caspian Business Review,

7(2), 98-112.
Aydın.U. (2017) Türkiye ve Azerbaycan Arasında Ulaştırma İşbirliği: Çağdaş İpek Yolu Üzerine Bölgesel Ve Küresel Bir Analiz. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.; 19; 207-22
Brown, M., & Green, D. (2020). The BTK Railway and its significance for European-Asian Trade. New York: Palgrave Macmillan.
Çelik, B. (2021). Çin ve Avrupa Arasındaki Deniz Yolları Üzerine İnceleme. Denizcilik ve Taşımacılık Araştırmaları Dergisi, 9(2), 55-73.
Çelik, B. (2021). Demiryolu Taşımacılığında Yeni Yönelimler: Çin ve Avrupa Örneği. Lojistik ve Taşımacılık Araştırmaları Dergisi, 8(2), 33-47.
Ersoy, A. (2021). Çin-Avrupa Demiryolu Koridorları ve Yeni Fırsatlar. Asya-Pasifik Araştırmaları Dergisi, 5(3), 15-29.
European Commission. (2023). EU-China trade relations. Sayfa 12-18.
Garcia-Herrero, A., & Xu, J. (2021). The EU-China Comprehensive Agreement on Investment: A sustainable development perspective. Bruegel. Sayfa 7-14.
Gündüz, O. (2019). Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve Türkiye'nin Stratejik Konumu. Türk Dış Politikası ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 11(2), 75-92.,
Hasanov, E. (2022). Azerbaycan'ın Enerji Politikaları ve Uluslararası Güç Dengesi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11(3), 54-67.
Kara, S. (2021). Akdeniz'de Yeşil Liman Projeleri ve Çin'in Rolü. Çevre ve Sürdürülebilirlik Dergisi, 10(2), 54-69.
Karimov, T. (2021). Southern Gas Corridor: Challenges and Opportunities for Azerbaijan. Caspian Journal of Policy Studies, 9(2), 79-90.
Kaya, Y. (2021). Çin'in Liman Stratejileri ve Pire Limanı Örneği. Akdeniz Bölgesi Çalışmaları Dergisi, 9(1), 32-48.
Kazimov, T. (2020). Orta Koridor: AB-Çin Ticaretinde Azerbaycan'ın Stratejik Konumu. Bakü Üniversitesi Dergisi, 9(1), 34-47.
Li, X. (2018). China's Belt and Road Initiative and its impact on the Eurasian trade routes. Cambridge University Press.
Mehdiyev, R. (2019). The impact of BTC pipeline on Azerbaijan's economy. Azerbaijan Economic Perspectives, 11(1), 100-120.
Memmedov, G. (2020). Orta Koridor ve Azerbaycan'ın Stratejik Önemi. Kafkaz Araştırmaları, 8(1), 21-35.
OECD. (2023). Trade in services between the EU and China. Bölüm 2, Sayfa 15-20.
Öztürk, Y. (2019). Küresel Ticaret Rotalarında Azerbaycan. Türkiye Ekonomi ve Strateji Dergisi, 4(2), 98-110.
Smith, J. (2019). Eurasian Transport Corridors and their Geopolitical Implications. London: Routledge.
Wang, L. (2020). Azerbaijan and China: Belt and Road connectivity. Asian Economic and Financial Review, 10(1), 55-67.

Historical Development of Solid Waste Management in Türkiye and India: A Comparative Analysis

Damla Umur[1]

Doç. Dr. Buğra Özer[2]

Abstract

Solid waste management (SWM) has become a critical environmental and public health issue for both developing and developed nations. This paper provides a comparative analysis of solid waste management practices in Türkiye and India, focusing on policy frameworks, waste generation patterns, collection, treatment methods, and public awareness. While Türkiye has made notable progress in aligning its waste management practices with European Union directives, India faces significant challenges due to rapid urbanization and population growth. Türkiye has achieved higher recycling rates and established more formal waste treatment facilities, whereas India's waste management system largely depends on informal labor and lacks comprehensive recycling infrastructure. Both countries, however, grapple with similar challenges, such as insufficient public awareness and inadequate landfill management. The comparison highlights the need for sustainable and scalable solutions tailored to the unique socio-economic and environmental contexts of each country.

Keywords: Solid Waste Management, Türkiye, India

Jel Codes: Q53, Q1

1. Introduction

For a number of social, economic, and environmental reasons, solid waste management is crucial. Air, water, and land pollution are decreased by efficient solid waste management. Without it, trash can find its way into lakes, rivers, or the ocean, seriously damaging ecosystems and deteriorating wildlife habitats. Composting and recycling lessen the requirement for raw material extraction, refinement, and processing. By conserving natural resources like wood, water, and minerals, greenhouse gas emissions from raw material manufacture are decreased and sustainable management is aided. Because garbage provides a haven for creatures that spread disease, such as insects and rats, improper waste management can contribute to the spread of infectious diseases. Risks to the health of the community are decreased when waste products are disposed of and treated properly. Methane, a powerful greenhouse gas that contributes to climate change, is produced in landfills as organic waste breaks down. These emissions can be decreased by composting or by using anaerobic digestion or incineration to turn trash into electricity. Waste material recycling and reuse lowers landfill disposal costs while also creating jobs. Furthermore, producing energy from garbage can lessen reliance on fossil fuels and supply local energy supplies. Effective waste management systems in clean cities enhance the standard of living, draw tourists and investment, and promote well-being and economic progress.

The purpose of this study is to compare the solid waste management strategies used in Turkey and India, assessing the difficulties encountered and the strategies used in each nation while looking into how various socioeconomic circumstances affect garbage management. In order to aid in the creation of environmentally friendly and sustainable practices, the study compares the waste management regulations, infrastructure, recycling methods, and public awareness levels in the two nations.

Any material that is unusable and has no economic worth to its owner—who is also the trash generator—is considered waste. Wastes are divided into three categories based on their physical states: solid, liquid, and gaseous. Municipal wastes, hazardous wastes, medical wastes, and radioactive wastes are the different categories for solid wastes. Planning, funding, building, and running facilities for garbage collection, transportation, recycling, and ultimate disposal are typically involved in managing solid waste.

In order to reduce the negative effects of solid waste on the environment, municipal solid waste management (MSWM), a crucial component of sustainable metropolitan development, entails the separation, storage, collection, transportation, processing, and disposal of solid waste. There are several major reasons to pay attention to MSWM, including high rates of population increase, quickly changing waste characterisation and creation patterns, expanding urbanization and industry in developing nations, and the need for more space to accommodate garbage.

The management of solid trash is currently one of the biggest issues facing metropolitan areas because of the environmental issues brought on by the growing volume of solid garbage (Yılmaz, Bozkurt, 2010: 11). The management of solid waste is gradually changing to reflect national characteristics. In Türkiye, municipalities operating under local government jurisdiction are responsible for managing solid waste (Akdoğan, Güleç, 2007: 40). Similarly, in India, solid waste management is mostly the responsibility of the municipal authorities. Additionally, both nations collaborate with non-governmental organizations and the commercial sector (Quora, 2017).

1. Historical Development of Türkiye about Solid Waste Management

The Environmental Law, which was passed in 1983, established the framework for Türkiye's waste management laws. This law required garbage to be managed and disposed of in a way that doesn't hurt the environment. It signaled the beginning of the process of putting regulations pertaining to solid waste management into effect.

In the 2000s, a number of legislative measures were implemented in Türkiye to support the application of the local service delivery concept. These consist of the City Council Regulation (2006), the Provincial Special Administration Law No. 5302 (2005), the Municipality Law No. 5393 (2005), and the Metropolitan Municipality Law No. 5216 (2004). Local governments, particularly municipalities, now have extensive powers and obligations in environmental concerns, similar to other domains, thanks to these legal rules. Some of the most critical responsibilities include developing or commissioning the development of a metropolitan solid waste management plan; overseeing services related to the recycling, storage, and disposal of solid and excavation waste (except for collecting waste at the source and transporting it to transfer stations); establishing, commissioning, operating, or outsourcing facilities for these purposes; managing industrial and medical waste services, and setting up or outsourcing the necessary facilities for this; as well as collecting, treating, and making necessary arrangements for managing waste from marine vessels (Çiftçioğlu, Aydın, 2019: 124).

Since the mid-2000s, many municipalities have started investing in projects aimed at the integrated management of solid waste. The foundation of integrated waste management is based on the hierarchy of waste management, waste prevention, waste reduction, reuse, recycling, energy recovery, and disposal (CSB, 2019). Integrated waste management can be defined as the selection and implementation of appropriate methods, technologies, and management programs to achieve a specific waste management goal and objective (The Ministry of Environment and Forestry, 2010). Metropolitan municipalities such as Istanbul, Ankara, and Izmir have taken a leading role in this area.

The Regulation on the Control of Packaging Waste (2004) is another important implementation that came into effect during these years. This Regulation aims to protect and enhance the environment in a sustainable way by defining requirements for the production and marketing of packaging that meet certain environmental requirements, prerequisites, and features, as well as the duties and responsibilities of economic operators. It also aims to avoid packaging waste formation and reduce the volume of packaging waste that needs to be disposed of through recovery, recycling, and reuse techniques for packaging waste that cannot be avoided. The Regulation controls packaging and packaging waste within designated management systems, such as the zero waste and

deposit management systems, founded on the principles of resource efficiency and the circular economy. Another focus of the Regulation is the implementation of the deposit management system. Additionally, the Regulation covers the management of packaging and packaging waste. Finally, it specifies the relevant strategies, policies, administrative, financial, and technical procedures and principles that the Türkiye Environmental Agency must determine and perform in accordance with its mandate and powers (Resmi Gazete Mevzuatı, 2004).

In 2005 and beyond, the safe disposal of hazardous waste was made mandatory with the Regulation on the Control of Hazardous Waste. The objective of this Regulation is to set the legal and technical guidelines for managing hazardous waste from its generation to final disposal. It aims to prevent hazardous waste from being directly or indirectly released into the environment in ways that could pose risks to human health and nature. The Regulation ensures proper control over its production and transport, bans its import and regulates its export, establishes the required technical and administrative standards for Since the mid-2000s, many municipalities have started investing in projects aimed at the integrated management of solid waste. The foundation of integrated waste management is based on the hierarchy of waste management, waste prevention, waste reduction, reuse, recycling, energy recovery, and disposal (CSB, 2019). Integrated waste management can be defined as the selection and implementation of appropriate methods, technologies, and management programs to achieve a specific waste management goal and objective (The Ministry of Environment and Forestry, 2010). Metropolitan municipalities such as Istanbul, Ankara, and Izmir have taken a leading role in this area.

The Regulation on the Control of Packaging Waste (2004) is another important implementation that came into effect during these years. This Regulation aims to protect and enhance the environment in a sustainable way by defining requirements for the production and marketing of packaging that meet certain environmental requirements, prerequisites, and features, as well as the duties and responsibilities of economic operators. It also aims to avoid packaging waste formation and reduce the volume of packaging waste that needs to be disposed of through recovery, recycling, and reuse techniques for packaging waste that cannot be avoided. The Regulation controls packaging and packaging waste within designated management systems, such as the zero waste and deposit management systems, founded on the principles of resource efficiency and the circular economy. Another focus of the Regulation is the implementation of the deposit management system. Additionally, the Regulation covers the management of packaging and packaging waste. Finally, it specifies the relevant strategies, policies, administrative, financial, and technical procedures and principles that the Türkiye Environmental Agency must determine and perform in accordance with its mandate and powers (Resmi Gazete Mevzuatı, 2004).

In 2005 and beyond, the safe disposal of hazardous waste was made mandatory with the Regulation on the Control of Hazardous Waste. The objective of this Regulation is to set the legal and technical guidelines for managing hazardous waste from its generation to final disposal. It aims to prevent hazardous waste from being directly or indirectly released into the environment in ways that could pose risks to human health and nature. The Regulation ensures proper control over its production and transport, bans its import and regulates its export, establishes the required technical and administrative standards for Syrians and refugees are located. Funded by the U.S. Division of Population, Refugees, and Immigrants (USPRM), this project seeks to increase the capacity of municipalities to implement inclusive and participatory waste management practices. At the same time, its budget is more than $4.5 million (UNDP, 2023).

1. Historical Development of India about Solid Waste Management

The Municipal Solid Waste Management (Handling) Rules were implemented by the Ministry of Environment in 2000 as a result of a Supreme Court of India order. Cities were required by these legislation to upgrade their waste management systems, and they established the first thorough framework for solid waste management. It was mandated that municipalities update their trash collection, transportation, processing, and disposal procedures. The regulations also sought to encourage organic waste composting, recyclable garbage segregation, and landfill modernization (FAO, 2019).

The Swachh Bharat Mission, which was introduced by Indian Prime Minister Narendra Modi in 2014, has become one of the country's most extensive cleanliness initiatives. The project had a number of components, including the rehabilitation of disposal sites, the creation of composting facilities, the segregation of solid waste, and the promotion of recycling. This program sought to

increase public knowledge of the procedures used for collecting and disposing of waste in both rural and urban locations around the nation. On October 1, 2021, the second phase of SBM-U was initiated, with a five-year duration. 'Garbage Free' status for all cities by 2026 is the goal of SBM-U 2.0 (Ministry of Housing and Urban Affairs, 2024).

The Solid Waste Management Rules, 2016 regulation has further strengthened the role of municipalities in solid waste management. Specifications for landfilling operations and closure upon completion of landfilling, pollution prevention, closure and rehabilitation of old dumps, solid waste management in hilly areas, waste to energy processes, sanitary landfills, site selection, and facility development at sanitary landfills are all covered in detail by the SWM Rules of 2016 (PIB, 2016).

In India, discussions of Waste-to-Energy (WTE) projects began in the late 1980s, but actual implementation of these projects did not begin until the mid-1990s. India turned to this technology for trash management and energy production in response to its rapidly growing waste and expanding energy demand. Abellon, a pioneer in India's Waste-to- Energy (WTE) sector, aims to process and dispose of 50–100% of urban waste using controlled combustion technology, without emitting odors, pathogens, or harmful emissions. This is in line with the Paris Accord, COP 26, and the Swachh Bharat Mission (Clean India), launched by the Indian Prime Minister. The 7,825 square meter WTE Campus, which is situated in Jamnagar, Gujarat, processes 220,000 tons of Municipal Solid Waste (MSW) annually and produces 7.5 MW of clean energy with zero hazardous emissions—enough to power 15,000 households. Furthermore, the project is converting 17 acres of vacant land into a green area furnished with community areas, playgrounds, research facilities, and jogging tracks, among other social infrastructure. By commissioning new plants to process municipal waste and produce power in 2024, India expanded its Waste-to-Energy (WTE) initiatives in line with the Swachh Bharat Mission and climate targets. Decentralized waste management was supported by the expansion of WTE technology into rural regions and the expansion of capacity in Gujarat and Delhi's existing facilities. In order to address major issues and draw in private investment, the government also implemented rules that prioritized sustainable waste management and less reliance on landfills (Durmaz, 2024: 1).

1. Conclusion

For both countries, the need for an integrated, sustainable approach to solid waste management is clear and essential for long-term environmental health and economic stability. This approach should prioritize the improvement of waste segregation at the source, ensuring that waste is properly sorted into recyclable, organic, and non-recyclable categories. Such practices not only facilitate more efficient recycling processes but also reduce the burden on landfills and prevent environmental contamination.

In addition to waste segregation, enhancing recycling efforts is crucial. Both Türkiye and India have the potential to significantly increase their recycling rates through investment in modern recycling technologies and the establishment of well-organized recycling systems. These systems should include both formal sectors, such as municipal waste management, and informal sectors, which in countries like India, play a pivotal role in recycling processes. Strengthening the integration of informal workers into formal waste management systems can lead to more comprehensive and equitable waste handling solutions.

Investing in infrastructure is another key component of an integrated strategy. This involves not only building more advanced waste processing facilities, such as recycling plants and composting centers, but also improving waste collection logistics and transportation networks. Efficient infrastructure ensures that waste is collected and treated promptly, preventing the accumulation of waste in urban areas and minimizing its environmental impact.

Public engagement is equally important in achieving sustainable waste management. Raising awareness about the importance of responsible waste disposal and encouraging public participation in recycling programs are vital steps. Governments in both countries can implement educational campaigns, incentivize recycling behavior, and work closely with local communities to foster a culture of environmental responsibility.

Ultimately, collaborative efforts between governments, private sectors, and communities will be essential to tackling the shared global issue of solid waste management. Governments must

establish and enforce comprehensive regulatory frameworks, while the private sector can contribute through innovative technologies and efficient waste management solutions. Meanwhile, community involvement will ensure that efforts are sustainable at the grassroots level. As both Türkiye and India move towards more efficient and environmentally sustainable practices, a coordinated, multi-stakeholder approach will be critical in transforming their waste management systems and addressing the growing challenges posed by urbanization and population growth.

References

Akdoğan, A., Güleç, S. (2007). Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi ve Belediyelerde Yöneticilerin Katı Atık Yönetimiyle İlgili Tutum ve Düşüncelerinin Analizine Yönelik Bir Araştırma, H.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25:1, pp. 39-69

CMS, 2017, Swachh Bharat Mission, https://mohua.gov.in/cms/swachh-bharat-mission.php

SDC

Çiftçioğlu, H., Aydın, A. H. (2019). Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Rolleri ve Önemi, Al-Farabi International Journal on Social Sciences, 3:1, pp. 117-128

Durmaz, Ö. (2024). Waste To Energy (WTE) Campus, https://www.arkitera.com/haber/waste-to-energy-wte-campus/

FAO, 2024, Solid Wastes (Management and Handling) Rules 2000, https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC040634/

Quora, 2017, Scope of Solid Waste Management in India, https://www.quora.com/What-is-the-scope-of-solid-waste-management-in-India-How-can-I-start-with-it-And-where-should-I-start- from

Resmi Gazete, Mevzuat, 2008, Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği, https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=38745&MevzuatTertip=5

Resmi Gazete, Mevzuat, 2004, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/07/20080705-7.htm

Resmi Gazete, 2005, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, https://cygm.csb.gov.tr/tehlikeli-atiklarin-yonetimi-duyuru-89435

Republic of Türkiye Ministry of Environment and Forestry, General Directorate of Environmental Management (2010). Belediyeler için Entegre Atık Yönetim Planı Hazırlama Klavuzu, pp. 1-39

Republic of Türkiye Ministry of Environment and Urbanization (2017). Sıfır Atık El Kitapçığı, pp. 1-18

Republic of Türkiye Ministry of Environment and Urbanization (2019). Atıklar, pp. 1-19

UNDP, Kapsayıcı Sıfır Atık Projesi ile Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Projesi, https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/kapsayici-sifir-atik-yonetimi-ile-sosyal-uyumun-guclendirilmesi-projesi

UNDP, Sıfır Atık Projesi, https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/sifir-atik-projesi-undp-turkiyenin-ilk-kuresel-amaclar-eylem-odulune-layik-goruldu

Yılmaz, A., Bozkurt, Y. (2010). Türkiye'de Kentsel Katı Atık Yönetimi Uygulamaları ve Kütahya Katı Atık Birliği Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15:1, pp. 11

Yeşil İnsan Kaynaklari Yönetimi

Hazal ÖZDEMİR

Rana ÇAKIR

Özet

Küreselleşen dünya ile işletmelerin sürdürülebilirlik bilinci de artmaktadır. Günümüzde, işletmelerin yalnızca ekonomik başarıları değil, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine de odaklanmaları kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (YİKY), işletmelerin çevre bilincini içselleştirmeleri ve çalışanlarına çevresel sürdürülebilirlik bilinci kazandırmaları açısından önemlidir.

Çevresel dönüşüm, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirlik adına yapılan yenilikler, insan kaynakları alanında önemli rol model olmaktadır ve yeni iş ilanları ve yetkinlikler yaratmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi çerçevesinde yeşil yakalı mesleklerin tanımını yaparak, bu mesleklerde aranan yetkinlikleri incelemektir. İçerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada, iş ilanlarında hangi özelliklerin ve yetkinliklerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Araştırmada, ilgili platformlarda yayımlanan yeşil yakalı mesleklerin iş ilanları incelenmiş ve bu ilanlarda öncelikli aranan kriterler belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları, çevre bilimi, iklim değişikliği, geri dönüşüm ve tehlikeli atık yönetimi gibi konuların, yeşil iş alanlarında önemli başlıklar arasında yer aldığını göstermektedir. Ayrıca, çalışmada, bireyler arası güçlü iletişim becerisine sahip olmanın, analitik düşünme ve veri analizi yapabilmenin önemli yetkinlikler arasında yer aldığı vurgulanmaktadır. Çalışma, yeşil insan kaynakları uygulamalarının, iş süreçlerine entegre edilerek çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesine nasıl katkı sağladığını da tartışmaktadır. Bu bağlamda, yeşil işe alım ve yerleştirme, yeşil eğitim ve geliştirme, yeşil performans yönetimi, yeşil ücret yönetimi, yeşil işçi-işveren ilişkileri ve çalışan katılımı gibi fonksiyonlar, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi'nin temel yapı taşları olarak ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi, Yetkinlik, Yeşil İş, Yeşil Yakalı İşler, İçerik Analizi.

JEL KODLARI: M12, Q56, J24, M54, O44

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi hazalozdemir117@gmail.com **(sorumlu yazar)**

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi ranacakir313@gmail.com

1.Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte işletmeler, çevresel ve sosyal sorumluluk konularında daha duyarlı hale gelmiştir. Artık işletmelerin ekonomik kazanç hedeflerinin yanı sıra çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk ilkelerini de benimsemeleri zorunludur. Bu doğrultuda ortaya çıkan riskleri minimize etmek amacıyla çevresel ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden yeşil ekonomi büyük önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir yeşil ekonomi, organizasyonların uygulayabileceği en önemli yaklaşımlardan biri olarak, yeşil insan kaynakları ve uygulamaları öne çıkmaktadır. Yeşil insan kaynakları yönetimi (GHRM), insan kaynakları ve çevre yönetim sisteminin ilişkisini ele alan disiplinler arası bir yöntemdir (Öner, 2021, s. 11-12) ve yeşil çalışanların yeteneklerini geliştirmek, motivasyonlarını artırmak ve teşvik etmek şeklinde tanımlanır (Moghaddam, 2016, s. 420). Yeşil yönetim, yeşil firma gibi kavramlar 1990'lı yıllarda gündeme gelmiş, 2000'li yıllarda ise küresel ölçekte daha fazla önem kazanmıştır (Çekirdek oğlu, 2019, s. 4). İşletmeler, bir yandan yeşil yönetimde örgütsel başarıyı artırmayı hedeflerken diğer yandan da en düşük düzeyde kaynak kullanımı sağlamaya dikkat etmelidir. Yeşil yönetimde küresel ısınma gibi evrensel öneme sahip sorunlara karşı hassasiyet artmıştır ve bu duyarlılık yalnızca iş yerlerinde değil, tüketiciler ve insan kaynakları yönetiminde de gözlemlenmiştir. İnsan kaynakları yönetimindeki yeşil vurgusu, iş yerlerinde sürdürülebilirliğin sağlanması, toplumsal idare, yeşil değerler ilişkisi, yeşil bürolar gibi unsurlarla ifade edilir (Öner, 2021, s. 14).

2.Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi

Yeşil insan kaynakları yönetimi, iş gücünün yeteneklerini, motivasyonunu ve bir kuruluşun ekonomik ile çevresel sürdürülebilirliğini artırma fırsatını geliştirmeye yönelik uygulamaları içerir (Renwick vd., 2013). Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (YİKY), işletmelerde çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlamak amacıyla çeşitli uygulamaları içerir. Bu uygulamalar, iş gücünün yeteneklerini, motivasyonunu ve bir kuruluşun ekonomik ile çevresel sürdürülebilirliğini artırmayı hedefler. Örneğin, yeşil işe alım ve yerleştirme süreçlerinde, adayların çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik konularındaki yetkinlikleri ön planda tutulur. İşletmeler, yeni işe alımlarda bu kriterlere göre aday seçimi yaparak iş gücünü sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun şekilde şekillendirirler. Ayrıca, yeşil eğitim ve geliştirme programları ile çalışanlara çevresel sürdürülebilirlik bilinci kazandırılır. Bu eğitimler, çalışanların çevresel etkileri azaltma konusunda bilgi ve beceri kazanmalarını sağlar ve motivasyonlarını artırır. Yeşil performans yönetimi, iş süreçlerinde çevresel etkileri göz önünde bulundurarak çalışanların performansını değerlendirir ve bu doğrultuda ödüllendirme stratejileri geliştirir. Yeşil ücret yönetimi ise çalışanlara çevresel sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda farklı ödeme sistemleri sunarak, onların bu hedeflere katkı sağlamalarını teşvik eder. Bu uygulamalar, işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirmelerine ve kurumsal sürdürülebilirliklerini artırmalarına yardımcı olur. Ayrıca, yeşil işçi-işveren ilişkileri ve çalışan katılımı, sürdürülebilir iş yerlerinde çevresel sorunlara duyarlılığı artırarak çalışanların bu süreçlere aktif olarak katılmalarını sağlar. Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi, işletmelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmelerine olanak tanır.

Örnek olarak, bazı firmalar Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi'ni aktif bir şekilde uygulamaktadır. Örneğin, IKEA, Toyota ve McDonald's gibi global şirketler, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için çevresel uygulamaları iş süreçlerine entegre etmektedir. IKEA, ürünlerinin çevresel etkisini azaltmak amacıyla döngüsel ekonomi prensiplerine uygun bir tedarik zinciri yönetimi ve yeşil enerji kullanımını teşvik ederken, Google enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunda çeşitli projeler yürütmektedir. Unilever ise sürdürülebilir tarım uygulamaları ve suyun daha verimli kullanımı gibi konularda çalışmalar yapmaktadır. Bu firmalar, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi'nin sağladığı avantajları göz önünde bulundurarak çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmekte ve bu alanda liderlik etmektedirler.

3. Yeşil İşe Alım ve Yerleştirme

Yeşil işe alım ve yerleştirme, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi kapsamında, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini destekleyen adayları işe alma ve bu adayları uygun pozisyonlara yerleştirme sürecini ifade eder. Bu fonksiyon, işletmenin çevre dostu değerlerine uygun adayların seçilmesi ve istihdam edilmesini sağlar.

4. Yeşil Eğitim ve Geliştirme Fonksiyonu

İşletmelerin yüksek performans elde etmelerinde çalışanların üstün performans gösterebilmeleri ve bunun altında ise eğitim ve geliştirme fonksiyonları bulunmaktadır. Yeşil insan kaynakları düşüncesinin anlaşılabilmesi, benimsenebilmesi ve tüm organizasyon tarafından uygulanabilmesi ancak çalışanların bu konuyu kavraması ve kabul etmesi ile mümkündür. Yeşil insan kaynakları konusunu organizasyonda yaşanan bir değişim olarak nitelendirirsek, bu değişimi çalışanlara aktarmanın en iyi yollarından biri eğitim faaliyeti olacaktır. Yeşil eğitim ve geliştirme; organizasyonun çevre yönetimi amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla çevresel konularla ilgili bir sürekli eğitim süreci olarak tanımlanabilmektedir. Yeşil eğitim ve geliştirme, çalışanları çevre ve çevre yönetimi hakkında bilgilendirir, geliştirir ve çalışanların benimsemelerine olanak sağlar. Buna ek olarak; çalışanların çevre hakkında bilgi, beceri ve tutumlarının geliştirilmesine, çevre ile ilgili sorunlarda aktif rol almasına odaklıdır. Enerjiyi koruyan, israfı azaltan, kuruluş içinde çevre bilincini yaygınlaştıran ve çalışanların çevre problemlerini çözme fırsatını sağlayan çalışma yöntemlerini destekler. Yasal gereklilikler, çalışan farkındalığı, yüksek kalite, paydaşlarla iletişim, yeşil yöneticilerin yetişmesi gibi konular yeşil eğitim geliştirme fonksiyonu içinde önemli yer tutmaktadır (Zoogah, 2011; Teixeira vd. 2016; Renwick vd., 2008; Ahmad, 2015).

5. Yeşil Performans Yönetimi Fonksiyonu

Özellikle çevre konusunda sürekli gelişimi sağlama amacı bulunan yeşil performans yönetiminde, çalışanların "çevre yönetimi" dikkate alınarak performanslarının değerlendirildiği ve geliştirildiği bir süreçtir. Bu süreçte çevresel sorumluluklar ve organizasyonun çevre politikaları önemli yer tutmaktadır. Yeşil performans yönetimi; yeşil hedefler belirleme, yeşil performans göstergeleri oluşturma, yeşil performans çıktılarını değerlendirme ve bu çıktılardan yararlanmayı hedefler. Tüm bunlara ek olarak; iş tanımlarına yeşil performans kriterleri koymak ve yeşil performans kriterlerini uygulamaya dönüştürerek mesleki becerilere katkı sağlamak oldukça önemlidir. Ekip çalışması, iş birliği, yenilikçilik ve çevre yönetimi konularını içerecek yetkinlikler ve performans değerlendirme boyutları eklemek yeşil insan kaynakları bakış açısından bakıldığında organizasyonu güçlendirici adımlar olacaktır (Ahmad, 2015; Jabbour ve Santos, 2008; Tang vd., 2018).

6.Yeşil Ücret Yönetimi Fonksiyonu

Yeşil ücret yönetimi, organizasyonun çevresel hedeflerini gerçekleştirme, çalışanları elde tutma ve motive etme amaçlarıyla finansal ve finansal olmayan ödüllerin toplamıdır. Çalışanların emeklerinin sonucu olan ücretlendirme, yeşil insan kaynaklarının da bir parçası olarak önemlidir. Organizasyonların çevre yönetiminde etkili olan yeşil ücret yönetimi, çalışanların verimliliğinin artırılmasında önemli bir rol oynar. Çalışanların, çevreye duyarlılıklarını teşvik etmek amacıyla yeşil teşvikler ve ödüller sunarak organizasyonların çevresel hedeflerine katkı yapmaları sağlanır. Bu tür bir ücretlendirme sistemi, çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden bireylerin daha fazla iş tatmini ve bağlılıklarını artırır (Ahmad ve Ghosh, 2016; Paillé ve Mejías, 2014; Harte, 2013).

7. Yeşil İşçi-İşveren İlişkileri ve Çalışanların Katılımı Fonksiyonu

Yapıcı ve olumlu işçi-işveren ilişkileri; çalışan katılımı, organizasyonun ve politikaların çalışan tarafından benimsenmesi açısından oldukça önemlidir. İşçi-işveren ilişkisi; verimliliği ve motivasyonu artırma yönleri ile yeşil girişimci ruhu bulunan çalışanları ortaya çıkartmakta; işbirliği, farkındalık, yetkilendirme, çalışan katılımı, çalışan güçlendirme, çevresel sorunlar ve çözümler karşısında teşvikler sağlanması kavramlarını ve konularını ön plana çıkarmaktadır. Organizasyonun çevre yönetimini destekleyen değerler ve organizasyonun rehberi durumunda olan "açık bir yeşil vizyon oluşturulması", çalışanların çevre sorunları konusunda bilgi edinmesini sağlayan "yeşil öğrenme ortamı oluşturulması" , formal ve informal iletişim kanalları ile yeşil kültürün yayılmasını destekleyen "çeşitli iletişim kanallarının bulunması", sorun çözme takımları ve yeşil etkinliklerin ortaya konulmasını sağlayan "yeşil uygulamaların sunulması" ve "yeşil katılımın teşvik edilmesi" işçi-işveren ilişkileri açısından önem kazanan konulardır. Çalışanların yeşil insan kaynakları yönetimi ve uygulamaları içerisinde aktif rol almalarının; özdenetim, bireysel düşünme ve problem çözme yetkinliklerini kolaylaştırdığı, bunun yanı sıra israf ve çevre kirliliği gibi konularda olumlu sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir. Olumlu işçi-işveren ilişkileri ortaya koymak ve çalışanların yeşil düşünceyi benimsemesini sağlamak amacıyla organizasyon içi ekolojik girişimciler önemli rol oynamaktadır. Organizasyonda iş güvenliğinin yeşil kültür ve uygulamalar çevresinde tekrar ele alınması, çalışanların sağlığının korunması konuları da diğer bir boyuttur (Ahmad, 2015; Tang vd., 2018). Bununla birlikte yeşil işlerin; yeterli ücret, güvenli çalışma koşulları ve işçi haklarını karşılayan özellikleri de içermesi gerektiğinden (UNEP, 2008: 35-36), yeşil işçi-işveren ilişkileri açısından önemli bir konudur.

Yeşil İnsan Kaynaklarını Uygulayan Global Firmalar

1.IKEA: IKEA, 1958 yılında İsveç'te kurulduğunda, yenilikçi tasarımları ve lojistik anlayışıyla kısa sürede dünyanın en büyük mobilya perakendecilerinden biri haline gelmiştir (Yılmaz, 2007). Şirket, sürdürülebilir yaşamı desteklemek amacıyla çevre dostu ürün serileri geliştirmiş ve müşteri talepleri doğrultusunda bu ürünlere yapılan yatırımlarla gelirini üç katına çıkarmıştır (Tor ve Gürsoy, 2021). Bugün IKEA ürünlerinin %60'ı yenilenebilir malzemelerden üretilmektedir. Şirketin mobilyaları, dayanıklılık, geri dönüşüm ve yenilenebilirlik açısından yüksek standartlara sahiptir.
IKEA, üretim süreçlerinde zararlı kimyasalları tamamen ortadan kaldırmış ve toksik madde içermeyen malzemelerle üretim yapan öncü firmalardan biri olmuştur. 2020 yılından itibaren tek

kullanımlık plastikleri ürün yelpazesinde kaldırarak çevreye olan etkisini daha da azaltmıştır. Ayrıca, doğal lifler kullanarak üretim yapmayı tercih etmekte; ram, kenevir, jüt ve keten gibi malzemelerle çevre dostu ürünler sunmaktadır. Ahşap ürünlerinde ise, liyosel kullanımı sayesinde su ve zirai ilaç tüketimi, diğer tekstil malzemelerine göre çok daha azdır.
Bambu gibi hızlı büyüyen, yenilenebilir malzemeler de IKEA'nın üretim süreçlerinin önemli bir parçasıdır. Ayrıca, IKEA perdeleri, iç mekanlarda ısı kaybını azaltarak enerji tasarrufu sağlamaktadır, bu da elektrik tüketiminin düşmesine yardımcı olmaktadır. Şirket, tamamen yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme hedefiyle 416 adet rüzgâr türbini kurmuş ve 700.000'den fazla güneş paneli ile çevreye katkı sağlamıştır. Bu yenilikçi yaklaşımlarla IKEA, çevre dostu bir gelecek için önemli adımlar atmaktadır

2.TOYOTA: Toyota Motor Corporation, 28 Ağustos 1937 tarihinde Kiichiro Toyoda tarafından Japonya'da kuruldu ve otomotiv, biyoteknoloji, finansal hizmetler ve robotik gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren küresel bir dev haline geldi. Şirket, çevre dostu girişimleriyle de tanınmakta ve yeşil markalar sıralamasında ön sıralarda yer almaktadır (Çam ve Ürün, 2017). 1997 yılında, dünyada seri üretime geçen ilk hibrit aracı Prius'u piyasaya sürerek çevreci otomotiv teknolojilerine öncülük etmiştir. Ardından, hidrojenle çalışan Toyota FCHV modelini tanıtarak, yenilikçi ve sürdürülebilir ulaşım çözümleri geliştirme konusunda liderliğini pekiştirmiştir
Toyota, enerji verimliliğini artırmak amacıyla sürekli olarak yeni teknolojiler ve üretim yöntemleri üzerinde çalışmakta; geri dönüşüm süreçlerini daha verimli hale getirebilmek için modern, çevre dostu fabrikalar kurmaktadır (Çam ve Ürün, 2017). Şirketin hibrit araçları,
çevreye duyarlı otomobillerin seri üretiminde önemli bir dönüm noktası yaratmış, hidrojenli araçlar ise daha temiz enerji kaynaklarına geçişi hızlandırmak için atılmış büyük bir adım olmuştur.

3.McDONALD'S: McDonald's, 2025 yılına kadar tüm ambalajlarını yenilenebilir, geri dönüştürülebilir veya sertifikalı ürünlerle değiştirmeyi hedeflemektedir. Şirket, restoranlarında geri dönüşüm kutuları yerleştirerek çevresel etkisini azaltmayı planlamaktadır ve ormansızlaşmaya neden olan ambalaj malzemelerinden vazgeçme sözü vermiştir. McDonald's'ın 2030 yılına kadar küresel çapta karbondioksit salınımını %36 oranında azaltma taahhüdü bulunmaktadır. Şu anki restoranlarının %10'u geri dönüştürülmüş ambalaj malzemeleri kullanmaktadır.
Ayrıca, McDonald's hayvan sağlığını iyileştirme amacıyla daha geniş yaşam alanları ve daha az ilaç kullanımı sözü vermektedir. Paketlerinin %80'i yenilenebilir kaynaklardan üretilmektedir. Şirket, enerji, su ve odun kullanımını azaltmak için çeşitli adımlar atmış, Fransa'da restoranlarında elektrik tüketimini %11 azaltan yazılımlar kullanmaya başlamıştır. İsveç'teki 24 restoranında ise havalandırma sistemlerini müşterilerin sayısına göre ayarlayarak, elektrik tüketimini %15 oranında düşüren CO2 dedektörleri kullanmaktadır.
McDonald's Europe, salataları karton tabaklarda sunmakta, plastik kahve karıştırıcılar yerine ahşap karıştırıcılar kullanmaktadır. Ayrıca, düşük karbonlu yaşam tarzını teşvik etmek için müşterilerine bisikletle veya yürüyerek gelenlere ücretsiz yiyecekler ve sürdürülebilir menüler sunarak çeşitli indirimler yapmaktadır.

LİTERATÜR
(AZ Oncer 2019)'e göre Küresel rekabet ve artan çevre bilinci, işletmelerin yeşil yönetim felsefesini benimsemeleri için önemli bir itici güç olmuştur. Yeşil yönetim anlayışını hayata geçirmenin en etkili yolu, işletme fonksiyonlarında yeşil uygulamaların benimsenmesidir. Bu kapsamda, işletmede çevre dostu bir anlayışı yerleştirmek ve sürdürmek için çalışanların işe alımdan itibaren tüm insan kaynakları süreçlerinde yeşil uygulamalarla karşılaşması kritik önem taşımaktadır.
(BÇ Aksu, A Doğan 2021)'e göre 21. yüzyılda çevresel kaynakların hızla tükenmesi, işletmeleri sürdürülebilirlik politikalarını gözden geçirmeye ve çevresel konularda daha proaktif adımlar atmaya yönlendirmiştir. İşletmeler, çevre dostu politikalar geliştirerek sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk hedeflerine ulaşmayı amaçlamakta, bu süreçte çalışanlarına çevresel bilinç kazandırmayı kritik bir

unsur olarak görmektedir. Bu bağlamda, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (Yeşil İKY), insan kaynakları süreçlerini çevresel unsurları dikkate alarak düzenleyen ve işletmelerin çevresel hedeflerine ulaşmasında kilit bir rol üstlenen bir yaklaşımdır.
(Y Kavgacı, T Erkmen 2021)'e göre İnsan kaynakları departmanı, çevresel sorumluluk projelerinin planlanması ve yürütülmesi ile çalışanların bu konularda motive edilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Bu araştırmada, yeşil bir iş yeri oluşturma hedefi doğrultusunda insan kaynakları faaliyetlerinin nasıl şekillendirilebileceği ayrıntılı bir şekilde ele alınmış; Yeşil İnsan Kaynaklarının temel unsurları olan yeşil işe alım, yeşil performans değerlendirme, yeşil eğitim ve geliştirme, yeşil ücret ve ödüllendirme, yeşil çalışan ilişkileri, çalışan güçlendirme ve katılım süreçleri kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Yeşil insan kaynakları yönetimi, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynar. İşletmelerin ekonomik başarılarını çevresel ve sosyal sorumlulukla birleştirmeleri, günümüzün rekabetçi iş dünyasında başarının anahtar unsurlarından biridir. Bu bağlamda, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (YİKY) iş gücünün yeteneklerini ve motivasyonunu artırarak, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını sağlar. Ayrıca, çevresel eğitim ve geliştirme programları, yeşil performans yönetimi, yeşil ücretlendirme ve yeşil işçi-işveren ilişkileri gibi çeşitli fonksiyonlarla, çalışanların çevresel sorumluluklarını yerine getirmeleri teşvik edilir ve kurumsal sürdürülebilirlik artar.
Global firmalar, IKEA, Toyota ve McDonald's gibi örneklerde olduğu gibi, yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla çevresel sürdürülebilirlik konularında liderlik ederler. Bu firmalar, çevresel etkilerini azaltmak ve sürdürülebilir iş modellerini geliştirmek için yenilikçi çözümler sunmakta ve bu süreçte iş gücünün yeşil değerler ile uyumlu hale gelmesine özen göstermektedirler. Yeşil insan kaynakları yönetiminin başarılı bir şekilde uygulanması, işletmelerin sadece çevresel değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine de ulaşmalarını sağlar. Bu nedenle, gelecekte iş dünyasında çevresel sürdürülebilirlik uygulamaları, işletmelerin başarısının ayrılmaz bir parçası olacaktır. Yeşil insan kaynakları yönetimi, iş süreçlerini çevresel faktörlerle uyumlu hale getirerek işletmelerin rekabet avantajı sağlamalarını ve sürdürülebilir bir iş modeli oluşturmalarını destekler. Bu kapsamda, işletmelerin ve yöneticilerin yeşil insan kaynakları yönetimi stratejilerini benimsemeleri, çevresel sorumluluklarını yerine getirmeleri ve gelecekteki zorluklara karşı dirençli bir yapıya sahip olmaları önemlidir.

KAYNAKÇA

Yavuz, N. (2020). Yeşil insan kaynakları yönetimi ve yeşil iş yetkinliklerinin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 2020. ceeol.com.
Erbaşı, A. (2021). Yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2021. ceeol.com.
Oncer, A. Z. (2019). Örgütlerde yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları: Teorik bir inceleme. *İş ve İnsan Dergisi,* 2019. dergipark.org.tr.
Aksu, B. Ç., & Doğan, A. (2021). Çevresel sürdürülebilirlik ve insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarının yeşil İKY bağlamında değerlendirilmesi. *Dergipark,* 2021. dergipark.org.tr.
Kavgacı, Y., & Erkmen, T. (2021). Uluslararası işletmelerde yeşil yönetim uygulamaları ve örnekleri. *Business & Management Studies: An International Journal,* 2021. bmij.org.
Baysal, T. (2023). Yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamalarının kurumsal sosyal sorumluluktaki rolü. *Açık Erişim,* 2023. acikerisim.subu.edu.tr.
İş Bankası. (2023). Yeşil insan kaynakları. *İş Bankası Blog*. Retrieved from https://www.isbank.com.tr/blog/yesil-insan-kaynaklari?TSPD_101_R0=0859940f4bab2000fa29b1b9804d233c97e007a19cdb7fa8b37d2f4335593f097f0b3a37a146d8ec081cab2321143000a24daba4b92408f24c9678e6514e69a0e4b241e2011abd3558feb3ea3f4c1237e5cfb93d4a7ecce2c1811ecd0488e772

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi hazalozdemir117@gmail.com **(sorumlu yazar)**
Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi ranacakir313@gmail.com

The Changing Dynamics Of Türkiye's Energy Policies

Gülnar Bayramova[1] Doç. Dr. Buğra Özer[2]

Abstract

The historical development of Türkiye's energy policies has undergone significant transformations from the early 20th century to the present. This study adopts a descriptive research design grounded in historical materialism to analyze the relationships between historical events, economic structures, and societal changes that have shaped Türkiye's energy landscape. Following the collapse of the Ottoman Empire and the aftermath of World War I, critical milestones such as the İzmir Economic Congress and the Petroleum Law of 1926 highlighted the prioritization of domestic resource utilization. In the post-World War II period, key developments included oil discoveries, the establishment of energy institutions, and the construction of regional power plants. During the transition to multiparty democracy and the neoliberal reforms of the 1980s, the study examines the impacts of infrastructure projects, privatization efforts, and liberal market regulations on the nation's energy strategies. In the contemporary era, Türkiye's role as an "Energy Corridor and Energy Hub" is explored, alongside its shift toward renewable energy sources and participation in global energy initiatives. Through a comprehensive literature review, this research provides a historical perspective on Türkiye's energy policy evolution, offering valuable insights for shaping sustainable energy practices on a global scale.

Keywords: Türkiye, Energy Policy, Historical Background

Jel Codes: O13, Q43, N44

Introduction

Türkiye's energy landscape has undergone a profound metamorphosis since its founding in the early 20th century, evolving in response to historical events, geopolitical shifts, and global energy trends. The country's journey from the rubble of the Ottoman Empire to its current focus on renewable energy sources is a complex narrative intertwined with political, economic, and social dynamics. This research aims to delve into the rich tapestry of Türkiye's energy politics, adopting a descriptive and historical research design to uncover the complicated forces that have shaped its development.

The study uses a comprehensive methodological approach that combines descriptive and historical research design to reveal the development of energy policy in Türkiye. The theoretical framework, rooted in historical materialism, enables exploration of the complex interplay between economic structures, political decisions, and social changes over time. By analyzing five different periods- from the founding of Türkiye and the first fifteen years, through the period before and after the Second World War, 1950-1980, 1980-2002, and finally from 2002 to the present - the research aims to provide a chronological list to create a narrative that highlights significant historical events, political changes, and decision- making processes.

[1]Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, gulnarbayramovabusiness@gmail.com

[2] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, bugra.ozer@cbu.edu.tr

The central question guiding this research is: *How did historical events, spanning from the collapse of the Ottoman Empire to the present day, mold Türkiye's energy policies, and what were the key factors that steered the nation's transition from a focus on domestic resources to its contemporary pursuits in renewable energy?*

The research has two main objectives. First, it aims to provide a detailed and chronological analysis of Türkiye's energy policy and trace its evolution. It will focus on key historical events, political changes, and decision-making processes to provide a comprehensive account of Türkiye's energy administration. Second, the research will examine the various economic, geopolitical, and global energy trends that have influenced Türkiye's energy policies. The study aims to contribute to a more nuanced understanding of the multiple forces influencing decisions in Turkey's energy sector by uncovering the complex interplay between external pressures, domestic priorities, and historical events. Overall, this research provides an in-depth examination of the dynamic landscape of Türkiye's energy policy. Essentially, this research aims to not only chronicle the transformative eras of Türkiye's energy policy but also to connect the past with the present and weave a narrative that reveals the complex web of historical events, economic considerations, and global influences that shaped Türkiye's course in the ever-evolving landscape of energy management.

1. Literature Review

Türkiye's energy policy has been the subject of extensive research and analysis in recent years. The country's focus on renewable energy, dependence on natural gas, and the impact of energy policies on economic growth have been a central theme in the literature. Shahbaz, Raghutla & Jiao (2020) and Dinç & Akdogan (2019) have highlighted the positive relationship between renewable energy consumption and economic growth in emerging economies, including Türkiye. This underlines the importance of renewable energy in shaping Türkiye's economic structure. Furthermore, Özcan, Yildirim, and Öztürk (2016) emphasized that Turkey's current energy policy emphasizes the use of domestic coal, renewable energy sources, and nuclear energy to generate electricity. This suggests a diversified approach to energy production, with a focus on reducing dependence on imported energy resources.

Furthermore, Balat (2006) highlighted Türkiye's national energy policy, which aims to ensure the provision of reliable, economically viable, and environmentally sustainable energy to promote development and social progress. This highlights the all-encompassing aspect of Türkiye's energy policy, which takes into account economic, environmental, and social dimensions.

In addition, Karakas & Yildiran (2019) evaluated renewable energy options for Türkiye and examined hydropower, wind power, photovoltaics, and geothermal energy as available renewable energy technologies in the country. This demonstrates a holistic approach to assessing renewable energy options in the country.

In summary, the literature reviewed as a whole highlights Türkiye's commitment to a comprehensive and diverse approach to energy policy, taking into account economic, environmental, and social factors. The positive relationship between renewable energy consumption and economic growth suggests that these measures not only contribute to energy security but also play a crucial role in sustainably advancing Türkiye's overall development. As the country continues to grapple with the complexities of its energy

landscape, further research will be essential to monitor the effectiveness of these measures and identify areas for improvement and innovation.

2. Türkiye's Establishment and First 15 Years (1923-1938): Foundations of Energy Development

Throughout world history, wars have often revolved around struggles for control of energy resources. Türkiye's historical geography hosted various civilizations, and valuable minerals such as gold, copper, and lead, as well as energy sources such as coal and oil, were discovered during the Ottoman Empire. Despite the Ottomans' efforts to preserve these resources and territories through reforms, the empire collapsed after losing all lands beyond today's borders during World War I. The modern Republic of Türkiye emerged from the remnants of the Ottoman Empire.

In 1923, Türkiye took responsibility for its economic issues by convening an economic congress in Izmir. The decisions made at this congress focused exclusively on mining, with an emphasis on meeting needs from domestic sources (Kayıran & Saygın, 2019:46). In 1926, inspired by the emphasis on the use of domestic resources at the Izmir Economic Congress, Türkiye issued Law No. 792, known as the "Petroleum Law." However, the inadequate institutional organization led to the adoption of a state approach in industry and mining (Durmuşoğlu, 2015:73). In fact, these efforts resulted in some positive developments, leading to the successful implementation of the first five-year development plan in 1930; however, the expected results of the Second Five-Year Development Plan were unfortunately hampered by the impact of the Second World War (Durmuşoğlu, 2015:73).

On May 20, 1933, with the enactment of Law No. 2189, two separate institutions, namely the Gold and Petroleum Exploration and Operation Administrations, were established within the framework of the Ministry of Economy in Türkiye, tasked with commercially exploring and operating gold, petroleum, and other minerals, subject to the favorable outcomes of exploration (Koraltürk, 2021). This institution was transferred to the Mineral Research and Exploration Institute (MTA) by Law No. 2804, enacted on June 14, 1935, and in a speech to the Grand National Assembly of Türkiye on November 1, 1937, Atatürk, addressing the mining policy, defined the institutional vision of the MTA by stating, *"We must ensure the maximum development of the Mineral Research and Exploration Institute's activities and the immediate operation of discovered minerals in a planned manner after profitability calculations are made* (Koraltürk, 2021)*."*

3. Pre and Post-World War II (1939-1950): Transformative Discoveries and Infrastructure Development

The Second Industrial Plan, originally scheduled for 1938 but delayed due to the outbreak of the Second World War in 1939, could not be completed, emphasizing the significance of mining, petroleum, synthetic fuel, and electric power plants, with a shift towards British assistance instead of Soviet aid. Due to a lack of essential information about the country's energy resources, a comprehensive energy policy or model could not be formulated within these plans (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:8-9). Initiated in the 1930s, Türkiye's industrial boom faced a downturn during the Second World War, notably affecting transportation due to fuel shortages; however, the pivotal event was the Mineral

Research and Exploration Institute's (MTA) discovery of an oil reservoir in Siirt-Raman in 1940, leading to economic operation in 1948, and exploration in the Garzan area, starting in 1945, resulted in production commencement by 1951 (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:9- 10).

In 1941, the Petroleum Office General Directorate was established to oversee nationwide fuel distribution, and during its establishment until 1950, all operations related to the importation, stockpiling, and sales of mineral oil were managed by the Istanbul Regional Directorate (Petrol Ofisi, n.d). In 1950, the Mineral Oil Branch Directorate, under the General Directorate, was established to efficiently meet the mineral oil needs of the Ministry of National Defense and other state institutions and to ensure an increase in sales through a stable pricing policy (Petrol Ofisi, n.d).

During this period, municipalities relied on electricity generated by newly established power plants in cities and towns, while some fortunate provinces and districts utilized electricity from industrial facilities within their boundaries. The establishment of the Çatalağzı regional power plant in Zonguldak in 1948, utilizing coal, played a pivotal role in forming the nucleus of our interconnected system, marked by the construction of the 66 KW Çatalağzı-Ereğli and the 154 KW Ereğli-Istanbul energy transmission lines (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:10).

In conclusion, the transformative impact of the Second World War on Türkiye's industrial landscape, coupled with strategic developments in energy exploration and distribution, laid the groundwork for a post-war era marked by increased self-sufficiency and a shift towards British collaboration, particularly evident in the establishment of vital energy infrastructure and the formulation of key directorates overseeing mineral oil operations.

4. 1950-1980: Integration, Expansion, And Legislative Advances in Energy

The development efforts initiated in earlier periods in Türkiye, which had experienced a temporary setback in the 1940s, regained momentum with the advent of the multiparty democratic regime in the early 1950s, witnessing concerted endeavors in both agricultural development and industrialization, alongside significant infrastructure projects in transportation and energy, notably summarized by the establishment and integration of hydroelectric and thermal power plants into the evolving National Energy System (Demir, 1980:114). Notably, in 1953, the State Hydraulic Works (DSİ) was tasked with water- related activities and the construction and operation of water-based energy production facilities (Yücel, 1994:823). During this period, the enactment of Law No. 6326 in 1954 allowed both domestic and foreign private enterprises to engage in petroleum exploration and activities, leading to the establishment of the Turkish Petroleum Corporation (TPAO) in the same year to undertake responsibilities in petroleum resources (Durmuşoğlu, 2015:74).

Starting in 1963, the Five-Year Development Plans, instrumental in fostering the development of our country, increasingly delve into the energy sector with detailed objectives and principles, and concerted efforts are undertaken to achieve these goals. Notably, the First Five-Year Development Plan (1963-1967) proposes solutions to legal and administrative issues in the mining sector, advocates the reduction of non-commercial fuels, such as wood and dung, in rural areas, and suggests the prompt establishment of the "Türkiye Electricity Authority" to centralize the generation, transmission, and distribution of electricity efficiently (Demir, 1980:115).

The Second Five-Year Development Plan, covering the period 1968-1972, maintains similar energy goals and principles to its predecessor while generally achieving a closer and more accurate alignment with realities (Demir, 1980:115). In 1970, the Türkiye Electricity Authority (TEK) was established to oversee the nationwide production, transmission, distribution, and trade of electricity, contributing to the development and strengthening of the country's most vital natural resources in line with national economic goals, as determined by the Energy and Natural Resources Ministry established in 1963 (Yücel, 1994:823). The regulatory measures introduced by the Petroleum Reform Law No. 1702 in 1973 aimed at increasing TPAO's exploration activities, reducing foreign investments, and establishing a more robust infrastructure in the energy sector. (Durmuşoğlu, 2015:74).The implementation, monitoring, and oversight responsibilities stipulated by the law enacted in the same year led to the transformation of the Petroleum Directorate into the General Directorate of Petroleum Affairs, ensuring more effective operations, while regulatory changes resulted in a reduction in foreign investments and an approximately 80% increase in the Turkish Petroleum Corporation's (TPAO) exploration activities; concurrently, TPAO established subsidiaries, including the Petroleum Pipeline Corporation (BOTAŞ) for oil transportation via pipelines, DİTAŞ for maritime oil transportation, and ADAŞ for fuel distribution services (Durmuşoğlu, 2015:74).

The Third Five-Year Development Plan (1937-1977) establishes comprehensive energy objectives, emphasizing amendments to mining and petroleum laws, increased reliance on domestic energy sources, public-sector-led coal mining, and intensified focus on oil exploration (Demir, 1980:115). To achieve these goals, the plan advocates the removal of bureaucratic obstacles in the mining sector and the consolidation of public entities engaged in petroleum activities, while also outlining measures for the continuous and reliable supply of electricity, rural electrification, nuclear technology exploration, and the enhancement of hydraulic and thermal potentials through projects like the Fırat Hydroelectric, Elbistan- Afşin, and Soma Thermal during the period from 1972 to 1995 (Demir, 1980:116).

In the Fourth Five-Year Development Plan spanning 1979-1983, it is understood from the principles outlined in the "mining" section that, among other measures, lignite and bituminous coal will be operated by public institutions, and a comprehensive law, including mining and quarry regulations, will be enacted to determine their legal and administrative status; additionally, the plan emphasizes the reliable assessment and evaluation of underground resources to prioritize meeting the raw material needs of national industry from domestic sources (Demir, 1980:116-117).

In summary, the post-1950s period in Türkiye witnessed a renewed focus on comprehensive development, marked by significant strides in agricultural, industrial, and energy sectors, with the establishment of key institutions and the implementation of strategic plans laying the foundation for the country's economic growth and resource management.

5. 1980-2002: Neoliberal Shifts, Privatization, and Infrastructural Overhauls

The signed resolutions on January 24, 1980, initiated a new phase in the Turkish economy, dismantling barriers to international capital entry, transitioning to a free-market economy, and concurrently, energy policies began to align with neoliberal principles, influenced by international organizations like the International Monetary Fund (IMF), World Bank, and Organization for Economic Cooperation and Development (OECD),

which recommended privatization and called upon Turkish governments to implement such measures.

In the Fourth Five-Year Development Plan, it is envisaged to accelerate oil exploration and, concurrently, emphasize research and development efforts for alternative sources and solar energy utilization. Additionally, a significant breakthrough in lignite production is targeted during this period (Resmî Gazete, 1978:268). Another crucial aspect to mention in this period is Türkiye's steps towards nuclear energy. Established in 1956, the Atomic Energy Commission (AEK) laid the foundation for Türkiye's nuclear endeavors with the critical operation of the TR-1 research reactor in 1962, and subsequent developments included the formation of the Çekmece Nuclear Research and Training Center (ÇNAEM- Istanbul) and the installation of the TR-2 reactor (5 MW) in 1982; meanwhile, Ankara witnessed the establishment of the Ankara Nuclear Research and Training Center (ANAEM) in 1961, followed by the creation of the Sarayköy Nuclear Research and Training Center (SANAEM) in 1984, and later the Ankara Nuclear Agriculture and Animal Husbandry Research and Training Center (ANTHAM) in 1999, leading to the restructuring of AEK into the Turkish Atomic Energy Authority (TAEK) in 1982 (Dinçer,2019:25).

The Fifth Five-Year (1985-1989) Development Plan, spanning this period, sets targets for a 10.4% increase in installed capacity, an 11.2% rise in electricity production, and a 9.7% growth in demand, emphasizing the completion of ongoing power plant projects to overcome electricity shortages and aiming to electrify all villages by the end of the plan, while also focusing on evaluating electricity production based on imported fuel, encouraging private sector and foreign capital involvement in energy raw material exploration, and establishing reserve capacity in the system for the first time in 1987 (Kulalı, 1997:91). Despite being a plan that clearly highlights the challenges of the country in the energy sector, unfortunately, the implementations fell short of success during this period, with energy shortages and interruptions exceeding 7452 MWh annually, significantly impacting our economy and daily life, despite the Third Five-Year Plan's period experiencing interruptions and cuts totaling 892 MWh in electricity. In an effort to expedite developments in the sector, Law No. 2705 was enacted, granting the private sector the authority to establish production facilities (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:13).

In the Sixth Five-Year Development Plan (1990-1994), a lower investment increase was planned, emphasizing the need to shift investment priorities in favor of the transmission and distribution group. The plan envisioned an average annual increase of 7.9% in the installed capacity of power plants and 8.1% in production capacity, while introducing the concept of privatization for the first time, encouraging initiatives to increase the private sector's role in investments, particularly to reduce the burden on public finances in the electricity sector, and emphasizing the necessity of creating a new structure where the public and private sectors operate together (Kulalı, 1997:92).

The Seventh Five-Year Development Plan (1996-2000) targeted an 8% annual increase in electricity demand, reaching 122 billion kWh, with plans for an additional 6,650 MW in installed capacity (totaling 27,930 MW) and increased production capacity to 138 billion kWh. Emphasizing continuous and planned investments for seamless demand fulfillment, the plan also introduced 20 structural transformation projects, including initiatives to address legal and institutional regulations, establish a decision-making mechanism, and create an institutional structure for effective planning and management of the energy sector (Kulalı, 1997:92-93).

Due to energy policies rejecting planning and relying on inappropriate models since 1985, Türkiye Electricity Generation Transmission Corporation (TEAŞ) incurred a loss of $1.5 billion by the end of 2000 (Elektik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, 2014:248).

During this period (1980-2000), a departure from slogan-based oil policies to initiatives aimed at dismantling barriers against private enterprise was observed, permitting foreign involvement in oil exploration and advocating for the import of natural gas as the most cost-effective energy source. Additionally, a notable policy was the dismantling of the State Hydraulic Works (TEK) monopoly, evident in legal reforms between 1983 and 1985, with the Energy and Natural Resources Ministry undergoing reorganization and some changes to its affiliated institutions in 1991 (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:13). In order to establish the infrastructure for privatization, the disposal of public enterprises was planned, and the necessary legal arrangements were made with the Law on the Encouragement of Savings and the Acceleration of Public Investments No. 2983 and Decree-Law No. 233 regarding Public Economic Enterprises, both enacted in 1984 (Durmuşoğlu, 2015:74-75).

In 1983, significant changes were introduced in the oil sector with the issuance of Decree Law No. 60, leading to the establishment of the Turkish Petroleum Corporation (TPC) (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:522). Entities such as the Turkish Petroleum Corporation (TPAO) and its subsidiaries, including The Türkiye Petroleum Refineries Corporation (TÜPRAŞ), The Pipeline Petroleum Transport Corporation (BOTAŞ), Petrol Ofisi Joint Stock Company (POAŞ), and Maritime Operations and Tanker Shipping Joint Stock Company(DİTAŞ), were anticipated to transition from being under TPAO's umbrella to becoming independent Joint Stock Companies affiliated with the Turkish Petroleum Corporation(Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:522). This reorganization was officially enacted in 1984 through Decree Law No. 233, consolidating these entities as subsidiaries under TPAO. Subsequently, TÜPRAŞ and Petrol Ofisi privatized in 1990, DİTAŞ in 1993, and BOTAŞ in 1995, marking a departure from TPAO's integrated structure and organizational philosophy (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:524). In 2000, 51% of Petrol Ofisi's shares were privatized through a block sale, and the remaining shares were divested in 2002 through the Istanbul Stock Exchange (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:518). Additionally, TÜPRAŞ underwent a second public offering in 2000, reaching a total capitalization ratio of 34.24%. Consequently, step by step, these oil institutions began to shift away from state ownership (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:516).

In summary, Türkiye's energy policies from the 1980s to the early 2000s witnessed a transformative shift towards neoliberal principles, encompassing privatization and foreign involvement; however, challenges in implementation, manifested in energy shortages and interruptions, highlight the intricate balance required to navigate economic reforms and ensure robust sectoral development.

6. 2002-Present: Liberalization, Globalization, and a Renewable Future

The advent of the Justice and Development Party to power in the November 2002 elections has led to an unprecedented acceleration of liberalism and globalization in Türkiye. Türkiye intensified its adoption of liberal market regulations by enacting the Natural Gas Law in 2001, aiming to liberalize the processes related to natural gas storage, transmission, distribution, trade, and export, fostering the creation of a stable, transparent, and economically robust market with independent regulation and oversight; concurrently, intending to reduce energy losses to a minimum, the government implemented privatization

measures, withdrawing its involvement in the electricity market and encouraging private sector investments in electricity generation (Durmuşoğlu, 2015:75). Shortly after taking office, the new government announced an extensive privatization program, indicating that shares amounting to 51% in strategic institutions in the energy sector, such as TÜPRAŞ and PETKİM, could be privatized through block sales (Hürriyet,2003).

In 2003, energy total final consumption reached 64 MTOE (million tons of oil equivalent), marking a fifty-four percent rise from the 1990 level, and Türkiye's economy exhibits high energy intensity, surpassing rates observed in many Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) countries(Shaffer, 2006:98). Because of this issues, in 2003 and 2007, Türkiye enacted laws, namely Law No. 5015 and Petroleum Law No. 5574, to regulate the distribution and processes of the petroleum market, striving to build necessary infrastructures and emphasizing the significance of energy policies for sustainable development and asserting a strong position in the global energy (Durmuşoğlu, 2015:75).

In 2006, Ankara embarked on a significant venture into nuclear energy by announcing plans to construct its inaugural nuclear power station in Sinop, actively seeking funding and a qualified company for reactor construction, aiming for operational readiness by 2012 (Shaffer, 2006:98). In the same year, Türkiye significantly advanced its energy infrastructure by aligning its grid with the European grid (UCTE), establishing electricity interconnections with neighboring countries, and initiating steps to interconnect its natural gas system with neighboring states (Shaffer, 2006:99).

In Türkiye, coal imports began to increase in the 2000s. Starting with minimal amounts before the 1980s, coal imports escalated to over 20 million tons in the 2000s, marking a 291% increase in the last two decades. The surge in coal imports, primarily driven by a substantial demand for steam coal for electricity generation, is expected to continue, potentially elevating the coal import bill to levels comparable to natural gas expenditures. In 2014, Russia was the leading source of coal imports, followed by Colombia in 2015, with the combined imports from these two countries accounting for 95% of the total coal imports in that year (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 2016: 32).

During this period, one of Türkiye's major objectives in its energy policy was to ensure energy supply security and leverage its geopolitical position to become an "Energy Corridor and Energy Hub," capitalizing on its proximity to the key reserves in Central Asia and the Middle East, thereby serving as a crucial bridge for energy-dependent European countries(Durmuşoğlu, 2015:78). Facilitated by the shared foreign policy of "One Nation, Two States" between Azerbaijan and Türkiye, the implementation of the Bakü-Tiflis Ceyhan Oil Pipeline (BTC) and the Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Natural Gas Pipelines has been eased (Durmuşoğlu, 2015:79).

Finally, after years of discussions, the Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Oil Pipeline became operational in 2006, playing a crucial role in Türkiye's goal of becoming an energy corridor and influencing the regional dynamics. This 1760 km-long pipeline, with a daily capacity of 1 million barrels, integrated Türkiye into the East-West energy corridor, impacting the movement capabilities of other regional countries, as evidenced by Kazakhstan's decision to join the project officially on June 16, 2006(Durmuşoğlu, 2015:79-80). The construction of the BTC oil pipeline not only had direct economic impacts but also created approximately 20,000 new employment opportunities during the construction phase, opening up avenues for the Turkish private sector and fostering significant economic growth in the regions traversed by the pipeline, ultimately contributing an estimated

additional income of 5 billion dollars to the Turkish economy in the long term (Bal and Alper ,2010:352).

In today's world marked by rapid population growth, economic expansion, and technological advancements, the escalating energy demand poses challenges for European Union (EU) member states with limited indigenous energy sources, particularly as their energy costs are expected to rise, reaching approximately 70% dependence on imports by the 2030s, largely from Russia. Amid concerns about the reliability of Russian natural gas imports, the significance of the Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) project, initiated in 2011 and completed on June 12, 2018, becomes more pronounced. Türkiye, acting as a pivotal transit country for pipelines crossing its borders, not only meets its own natural gas needs but also assumes a critical role in satisfying the growing natural gas demand for the EU, contributing to economic development (Merdan, 2021:465). TANAP, facilitating Türkiye's diversification of energy sources and routes, significantly contributes to the economy by reducing reliance on Russian Federation and Iranian natural gas, bolstered by cost-effective Azerbaijani supplies and strengthened geopolitical ties (Merdan, 2021:466).

Facilitating the transportation of Azeri natural gas to Europe, the Trans Adriatic Pipeline (TAP) begins at the connection point with the TANAP pipeline in Ipsala, Edirne, traverses northern Greece, crosses Albania, and reaches Italy beneath the Adriatic Sea, marking a 870-kilometer route with an approximate cost of five billion euros; as the TAP project concludes in 2020, Türkiye's strengthened transit position solidifies its role as a bridge between the Caspian region and Europe, fostering positive political and economic relations for Azerbaijan(Merdan, 2021:467).

Türkiye has strategically prioritized renewable energy, investing significantly since the 2000s to diversify its energy mix and reduce dependence on fossil fuels. With ambitious targets, including 20 GW of wind energy, 5 GW of solar energy, and 1 GW of geothermal energy by 2023, the overarching goal is to achieve a 50% share of renewable energy in electricity generation by 2030. Notably, the country has excelled in geothermal and wind sectors, aims for substantial solar capacity, and envisions hydropower contributing 27% to the total installed electricity capacity by 2030, while concurrently progressing with nuclear projects such as the Akkuyu Nuclear Power Plant, signaling a multifaceted approach to sustainable energy development (Erat, Telli, Ozkendir, & Demir, 2021:407-408).

In summary, Türkiye's energy policies since 2002 reflect a comprehensive strategy encompassing liberalization, infrastructure development, geopolitical positioning, and a shift towards renewable sources, highlighting the country's commitment to ensuring energy security, fostering economic growth, and contributing to regional and global energy dynamics.

Conclusion

Türkiye's journey through the pages of history, as detailed in this examination of its energy policies, reveals a dynamic and adaptive development shaped by historical events and changing global paradigms. Since its founding as a modern republic in 1923, the country has overcome economic challenges, international collaborations, and strategic energy discoveries, gradually transforming from a focus on domestic resources to a contemporary focus on renewable energy.

The research question; *"how did the historical events, from the collapse of the Ottoman Empire to the present day, shape Türkiye's energy policies, and what key factors influenced*

the nation's transition from an emphasis on domestic resources to contemporary pursuits in renewable energy?" posed sought to understand how historical events, from the collapse of the Ottoman Empire to the present day, shaped Türkiye's energy policies and what key factors influenced its transition.

The historical development of Türkiye's energy policy was heavily influenced by crucial events, particularly the collapse of the Ottoman Empire after the First World War. In the period that followed, Türkiye's economic focus shifted, which led to the founding of the modern Republic of Türkiye in 1923. Over the years, the country's energy policy has evolved from an early emphasis on domestic resources, including minerals and fossil fuels, as seen in the Ottoman Empire and the early years of the Republic, to the current era through a pronounced commitment to renewable energy sources. Key factors influencing this transition include economic considerations, global energy trends, geopolitical positioning, and the need for sustainable development. The transition from the Petroleum Law in 1926 to recent renewable energy efforts signifies Türkiye's adaptive response to historical challenges and its alignment with modern energy paradigms.

In conclusion, Türkiye's energy policy has undergone a transformative journey, adapting to historical contexts and aligned with global sustainability goals. The country's progression from prioritizing domestic resources to a contemporary emphasis on renewable energy reflects a strategic commitment to environmental stewardship. As Türkiye remains dynamic in its approach, future studies should examine the nuanced aspects of policy implementation, particularly in the area of privatization and renewable energy deployment. Targeted exploration of Türkiye's international cooperation as an "energy corridor and energy hub" will not only shed light on geopolitical implications but also contribute to regional stability. Furthermore, an in-depth analysis of socio-economic impacts, public perception, and integration of technological innovations will be instrumental in shaping a sound and sustainable path for Türkiye's energy policy and further cementing its role in the global energy landscape.

References

Abut, N., Bozkurt, A., & Yaman, K. (1996). *Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Enerji Politikası.* MÜSİAD.

Bal, H., & Alper, A. E. (2010). Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 345-360.

Balat, M. (2006). Review of energy policies in Türkiye. *Energy Exploration & Exploitation, 24*(1–2), 19–33.

Demir, A. (1980). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde enerji politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35*(1), 107–127.

Dinç, D., & Aslan, A. (2019). Renewable energy production, energy consumption and sustainable economic growth in Türkiye: A VECM approach. *Sustainability, 11*(5), 1–14.

Dinçer, İ. (2019). *TÜBA- Nükleer Enerji Raporu.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Durmuşoğlu, S. (2015). Türkiye'nin enerji politikaları ve komşu ülkeler ile uluslararası ilişkilerine etkileri. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Erat, S., Telli, A., Ozkendir, O. M., & Demir, B. (2021). Türkiye's energy transition from fossil-based to renewable up to 2030: Milestones, challenges and opportunities. *Clean Technologies and Environmental Policy, 23*, 401–412.

Gönülalan, A. U., Pamir, N., & Peker, H. (2012). Özelleştirme ve özerkleştirme, Türkiye'deki petrol sektörünün konumu ve geleceği. *TMMOB 8. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 507–547.

Hürriyet. (2003, January 14). Ekonomi haberleri. Retrieved from https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4-milyar-dolarlik-ozellestirme-hayali- 38530727

Karakas, E., & Yildiran, O. (2019). Evaluation of renewable energy alternatives for Türkiye via modified fuzzy AHP. *International Journal of Energy Economics and Policy, 9*(2), 31–39.

Kayıran, M. A. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 2*(5), 27–70.

Koraltürk, M. (2021, April 2). Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA). Retrieved from Atatürk Ansiklopedisi: https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maden-tetkik-ve-arama-enstitusu-mta/

Kulalı, İ. (1997). *Elektrik sektöründe özelleştirme ve Türkiye uygulaması.* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.

Kurulu, E. M. (2014). Elektrik piyasası yasası üzerine. *Mülkiye Dergisi, 25*(228), 239–

256. Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu. (2016). *2015 Kömür (linyit) Sektör Raporu.*

Ankara:
Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu.

Merdan, A. S. (2021). Avrasya jeopolitiğinde Türkiye'nin enerji politikaları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17*(2), 457–473.

Petrol Ofisi. (n.d.). Tarihçe. Retrieved from https://www.petrolofisi.com.tr/petrol-ofisi-grubu/tarihce

Özcan, M., Yildirim, M., & Öztürk, S. (2016). Generation expansion planning scenarios to reduce natural gas dependency of Türkiye. *Energy Exploration & Exploitation, 34*(2), 244–261.

Shaffer, B. (2006). Türkiye's energy policies in a tight global energy market. *Insight Türkiye, 8*(2), 97–104.

Shahbaz, M., Raghutla, C. C., & Jiao, Z. (2020). The effect of renewable energy consumption on economic growth: Evidence from the Renewable Energy Country Attractive Index. *Energy, 207*, 1–14.

Yücel, F. B. (1994). *Enerji Ekonomisi.* Ankara: FEBEL Ltd. Şti.

Financial Performance Determination with TOPSIS, MOORA, and VIKOR Methods: An Application in the BIST Mining and Quarrying Sector

Dickens NYAKIDI[62] Emna NOURI[63] Ibrahim SAVANE[64] Souhir NACEUR[65]

Abstract

This study was carried out to evaluate the financial performance of mining and quarrying companies. As observed in many academic studies in the literature, Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods are used for financial performance measurement. With MCDM methods, companies are compared financially within themselves, by years, and with the sector. This study used the data of 6 companies operating in the BIST mining and quarrying companies Sector as a sample. Using Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS), Multi-Objective Optimization based on Ratio Analysis (MOORA), and the VIKOR MCDM methods, the financial ratios of the enterprises for the years 2020-2023 were obtained and the analysis was carried out. For this purpose, the liquidity ratios (current ratio, cash ratio) financial structure ratios (long-term debt to capital ratio, debt to assets ratio, debt to equity ratio, net profit margin), profitability ratios (return on equity (ROE), return on assets (ROA), EPS) and operating ratios (inventory turnover, asset turnover) were taken into consideration. Using three analysis methods provided the opportunity to evaluate financial performance rankings from different perspectives. As a result of the study, the financial performance rankings of 6 companies in the sector were assessed according to the methods.

Keywords: TOPSIS, MOORA, VIKOR, Financial Performance.
JEL Codes: G11, G30, M10

1. Introduction

Evaluating business financial performance is becoming increasingly important due to globalization and increasing competition in the business environment. Performance measurement is crucial for strategic decision-makers, including managers and investors, and has attracted a great deal of attention from researchers in the past years, leading to a significant contribution to the literature on evaluating business performance.

Commercial companies play a great role in determining resource allocation to different sectors of an economy. Varieties of decision-making methods and tools, well–suited to the complexity of economic decision problems and the robustness of financial analysis for business decisions, have been made available to measure the performance ranks of financial companies. (Tunay & Akhisar, 2015).

In this study, different financial ratios were used to evaluate the financial performance of companies operating in the BIST Mining and Quarrying sector. TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution), MOORA (Multi-Objective Optimization based on Ratio Analysis), and VIKOR (VlseKriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) methodologies have been utilized in analyzing these ratios and ranking the companies. Thus, this study contributes to the literature by applying these widely used multi-criteria decision-making models (TOPSIS, MOORA, and VIKOR) to a real-life data set and by providing vital information to critical decision-makers.

2. Literature Review

Elma (2023) evaluated the financial performance of three BIST companies from the healthcare sector during COVID-19 using MOORA and TOPSIS methods. The study covered four quarters, and five financial ratios, consisting of return on assets, earnings per share, marketing value-added, market-to-book, and debt ratio, were used as criteria. In the first quarter of the study, LKMNH ranked first according to MOORA, and EGEPO ranked first according to TOPSIS. However, for the subsequent three quarters, the same companies ranked first for both methods.

In a study conducted by Kavas Et al. (2023), the financial performance of the Electricity Gas, and Steam sectors was analyzed using TOPSIS and MOORA methods. 8 BIST companies were ranked

[62] Master's Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, 35390 Buca / İzmir, Turkey, nyakidid@gmail.com
[63] Master's Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, 35390 Buca / İzmir, Turkey,follonouri@gmail.com
[64] Master's Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, 35390 Buca / İzmir, Turkey, i.savane1745@gmail.com
[65] Master's Student, Dokuz Eylul University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, 35390 Buca / İzmir, Turkey, souhir.naceur99@gmail.com

based on 8 financial ratios for the 2017-2021 period. The analysis indicates that both the TOPSIS and MOORA methods identify the same companies as the most successful. However, variations in rankings emerge for the remaining companies. This suggests that while both methods produce similar overall results, discrepancies in the rankings arise due to differences in their underlying calculation methods.

Burak (2023) conducted a study analyzing the financial performance of Artificial Intelligence Firms. In the study, the analysis was carried out with the TOPSIS and AHP methods, using the data for the period of 2021-2022. In the study, Financial Ratios were used as the criteria for measuring financial performance. According to the findings, as a result of the TOPSIS analysis, it was understood that Firm 3 (NVIDIA) was the artificial intelligence company that achieved the highest score in 2022, 2020, and 2019. In 2021, it was concluded that Firm 2 (Alphabet (Google)) achieved the highest score. Further, it was understood that Firm 3 would provide a stable advantage in terms of financial performance compared to its other competitors, except for 2021.

Liew et al. (2023) conducted a study to analyze the financial performance and determine the ranking of the technology companies listed in Bursa Malaysia. For this aim, the financial data of 37 technology companies listed in Bursa Malaysia during the period 2017-2021 were analyzed using the VIKOR method. In the study, the financial factors utilized for the financial performance evaluation were revenue (RV), net income (NI), total liabilities (TL), current liabilities (CL), total assets (TA), and current assets (CA). According to the findings, it was stated that MYEG was the highest-performing company in terms of financial performance based on VIKOR analysis, while OMESTI obtained the last ranking.

Medetoğlu et al. (2023) conducted a study on the financial performance of enterprises operating in the BIST Paper and Paper Products printing sector. In the study, with the application of COPRAS and MOORA methodologies, various tests were carried out with ratio analysis using the data from the financial statements of 12 enterprises operating between 2016 and 2021. As a result of the study, the financial performances of the enterprises were evaluated and interpreted. BAKAB and MNDTR enterprises were determined as the best-performing enterprises in the same year in both methods. According to the COPRAS and MOORA methods, it was concluded that the worst-performing joint venture in the same years was SAMAT.

Coşansu and Okursoy (2022) evaluated the financial performance of 3 firms with the most branches in the BIST retail trade sector. The evaluation was carried out using the VIKOR and FUCOM methodologies, with data spanning from 2019 to 2021. Financial ratios were applied as the key metrics to assess the financial performance. Based on the results of the VIKOR and FUCOM analysis, it was determined that the firms with the best performances are BİM in 2019, Şok and BİM in 2020, and Şok in 2021.

According to Turegun (2022), the VIKOR method was used as one of the multi-criteria decision-making techniques to analyze the financial performance of several companies in the Tourism sector. The input used for this research is the current ratio, acid test ratio, cash ratio, asset turnover, capital turnover, accounts receivable turnover, inventory turnover, leverage ratio, debt to equity, current liabilities, and total assets. According to the findings AVTUR has been the most consistent and better-performing company out of the lot.

In the study led by Acar and Sariyer (2021), the TOPSIS and AHP methods were used to evaluate the financial performance of the Turkish basic Metal Industry. Four main criteria inputs were used, Liquidity Ratios, Profitability Ratios, Efficiency Ratios, and capital Structure Ratios. According to the findings, companies' rankings are very close with both methods with BURCE and BURVA having the best financial performance.

Altın (2021) evaluated the financial performance of small, medium, and large-scale companies in various sectors. The evaluation was carried out using the MOORA methodology, with data spanning from 2014 to 2016. Liquidity, profitability, activity, financial statements, statistics, and real sector data were applied as the key metrics to assess the financial performance. Based on the results of the MOORA analysis, it was determined that medium and large-scale companies have better financial performance compared to small-scale companies.

Aiming to prove that the TOPSIS method was reliable for financial performance analysis-based ranking, a study titled "Application of TOPSIS analysis method in financial performance evaluation: A case study of the construction sector in Malaysia" by Abd Rahim Et al. (2020) ranked 10 companies of the construction sector in Malaysia using 7 financial ratios. According to the

results, the company Malaysian Resources was ranked first, followed by UEM Edgenta Bhd.
In a study by Ucuncu et al. (2018), the TOPSIS method was used to evaluate the financial performance of seven paper companies traded on the BIST. Four groups of ratios — liquidity, financial structure, activity, and profitability — comprising a total of 10 individual ratios were used as criteria. The results suggested that the company with the code ALKA had the best financial performance, while KAPLM ranked last.
Guru and Mahalik (2018) ranked 26 Indian public sector banks based on their financial performance for the 2015-2016 period using AHP and VIKOR methods. The input criteria were Total Assets, Deposits, and Operating Expenses, whereas Operating Profit, investment, loans, and advances were the output criteria. The results of both the VIKOR method and the sensitivity analysis revealed that the State Bank of India was the most efficient, followed by Punjab National Bank, and Canara Bank.
Eyüboğlu and Bayraktar (2018) evaluated the financial performance of the sub-sectors in the basic metal industry. The evaluation was carried out using the TOPSIS and the AHP methodologies with data spanning from 2014 to 2016. Liquidity, profitability, financial structure, and activity ratios were applied as the key metrics to assess the financial performance. Based on the results of the analysis, it was determined that the most successful sector for each year is the manufacturing sector of the other products obtained at the first processing of the steel.
According to Roy and Das (2018), TOPSIS has been used in the banking sector to analyze the financial performance of private commercial banks and state-funded banks. Several inputs have been used. For instance Net Profit Growth, Net Interest Income Growth, NPL to Equity Ratio, Borrowing Liability to Total Liability, Liquid Assets to Short-term Liabilities, Advance Deposit Ratio, Growth in Gross NPL, Gross NPL to Total Advances, Credit concentration by Loan Size. According to the research using TOPSIS the best performance in terms of profitability and efficiency, size and growth, strength and soundness, and asset quality condition, was found to be Standard Chartered Bank.
Balci (2017) conducted a study to evaluate the financial performance of public university hospitals in Turkey. In the study, 27 facilities in the relevant sector between the years 2014 and 2015 were examined with TOPSIS Analysis. Also, the financial performance ranking was made based on an analysis of 8 financial ratios. As a result of the analysis made according to the TOPSIS method, It was found that Atatürk University Hospital ranked as the best three, and Hacettepe University Hospital was ranked as the worst three in terms of financial performance for these 2 years.

3. Methodology

3.1 TOPSIS

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) is a multi-criteria evaluation tool used to evaluate and classify multiple alternatives. Below are the steps:

1. Construction of the decision matrix: a matrix where each line represents an alternative and each line represents evaluation criteria.
2. Normalization of the decision matrix: by dividing each amount by the square root of the sum of the next column's squared amounts.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}^2}}$$ (Hwang & Yoon, 1981)

3. Weighted criteria: to accurately represent the impact it has in the decision-making process, each criterion is weighted accordingly.
4. Identification of ideal positive and negative solutions :
    - A positive ideal solution represents the best amounts for each criterion; either maximum or minimum best options.
    - A negative ideal solution is one representing the worst options for each criterion.
5. Calculation of distances to ideal solutions: It is the distance between each alternative and the ideal solutions, negative and positive.
    - Distance to the positive ideal solution :

$$D_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij} - v_j^+)^2}$$ (Hwang & Yoon, 1981)

- Distance to the negative ideal solution :

$$D_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(v_{ij} - v_j^-)^2}$$

(Hwang & Yoon, 1981)

6. Calculation of the relative proximity score: each alternative's score is calculated according to the quotient of the distance between the alternative and the negative ideal solution, and the sum of the distances to the positive and negative solutions.
7. Ranking of alternatives: the alternatives are ranked according to their scores.

$$C_i = \frac{D_i^-}{D_i^+ + D_i^-}$$

(Hwang & Yoon, 1981)

TOPSIS simplifies the decision-making process by finding the closest alternative to the ideal solution.

3.2 MOORA

The Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis (MOORA) method which is also a decision-making technique used to evaluate and prioritize options across multiple was one of the 3 methods used in this study. The Moora method follows the following steps:

1. First, a decision matrix Xij representing the performance of alternative i with response to criterion j is constructed. where i=1,2,…,m (alternatives) and j=1,2,…,n (criteria). (Brauers & Zavadskas, 2006)
2. Then, each criterion is normalized to remove unit differences using this formula:

$N_{ij} = Xij/\sqrt{\sum_{i=1}^{m} Xij^2}$ (Brauers & Zavadskas, 2006)

3. The weighted normalized matrix is calculated after each criterion has been assigned a weight: Wij = Wj * Nij (Elma, 2003)
4. Lastly, after dividing the normalized criteria into beneficial (to be maximized) and non-beneficial(to be minimized), the overall score Yi is calculated by subtracting the non-beneficial criteria values from the sum of the beneficial criteria:

$Yi = \sum_{j=1}^{g} Wij - \sum_{j=g+1}^{n} Wij$ (Elma, 2003)

The alternatives are ranked based on the values of Yi where the highest Yi is considered the best choice.

3.3 VIKOR

The third method used in this article is the VIKOR method. It has the following mathematical steps:

1. Determination of the values of x_i^* and x_i^- (Ipekci Cetin & Cetin, 2016)
   $x_i^* = \max[(x_{ij})|j=1,2,\ldots,m]$
   $x_i^- = \min[(x_{ij})|\ j=1,2,\ldots,m]$
   with x_{ij} equals the value of the ith criterion function for the alternative x_i
2. Determination of the values S_j and R_j
   $S_j=\sum_i^n w_i\,(x_i^n - x_{ij})/(x_i^* - x_i^-)$
   $R_j=\max(w_i(x_i^* - x_{ij})/(x_i^- - X_{ij}))$ with i=1,2,…n (Yazdani & Graemi, 2014)
   S_j and R_j respectively represent the utility and regret measure for the alternative x_j. As for w_i it represents the weight of each criterion.
3. Calculation of the values S^* and R^* (Yazdani & Graemi, 2014)
   $S^*=\min(S_j)$, $S^-=\max(S_j)$, j=1,2,…m
   $R^*=\min(R_j)$, $R^-=\max(R_j)$, j=1,2,…m
4. Determination of the value Q_j for j=1,2,…m and ranking the alternatives by values of Q_j
   $Q_j= v[(S_j-S^*)/(S^- - S^*)] + (1-v)\,[(R_j-R^*)/(R^--R^*)]$ (Yazdani & Graemi, 2014)

The value of v represents the weight for the strategy of maximum group utility and 1-v represents the weight of the individual regret. The value of v usually equals 0.5. If v > 0.5 then the index Q_j

will indicate majority agreement. If $v < 0.5$, the index Q_j will indicate a majority negative attitude.

4. Analysis and Findings

This study analyzes the financial performance of BIST Mining and Quarrying companies using the TOPSIS, MOORA, and VIKOR MCDMs. The financial ratios of the enterprises for the years 2020-2023 were obtained and the analysis was carried out. The ratios used in the study include Current Ratio (R1), Cash Ratio (R2), Long-term Debt to Capital Ratio (R3), Debt to Asset Ratio (R4), Debt-to-equity ratio (R5), Net Profit Margin (R6), Return on Equity (R7), Return Assets (R8), Earnings Per Share (R9), Inventory Turnover (R10), and Assets Turnover (R11). The companies included in the study are Altinyağ Madencilik Ve Enerji Yatirimlari Sanayi Ve Ticaret A.Ş. (ALMAD), Cvk Maden İşletmeleri Sanayi Ve Ticaret A.Ş. (CVKMD), İpek Doğal Enerji Kaynaklari Araştirma Ve Üretim A.Ş. (IPEKE), Koza Altin İşletmeleri A.Ş. (KOZAL), Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş. (KOZAA), and Park Elektrik Üretim Madencilik Sanayi Ve Ticaret A.Ş. (PRKME).

The **Equal Weight System was applied,** a simple decision-making approach in which all criteria in a multi-criteria decision-making (MCDM) process are assigned the same weight or importance. This method assumes that every criterion contributes equally to the final decision, regardless of its nature or perceived significance. This method was applied as no clear basis exists for prioritizing one criterion over another. As a result of using this criterion, this study may not account for context-specific factors, such as industry norms or company-specific priorities, and ignore the stakeholders' perspectives.

The analysis using TOPSIS, MOORA, and VIKOR showed that the companies had different scores and rankings across the years, as shown in the following tables.

Table 1. Performance scores and ranking by TOPSIS method 2020-2023

TOPSIS Scores & Ranking								
CO.	**2020 Scores**	**Rank**	**2021 Scores**	**Rank**	**2022 Scores**	**Rank**	**2023 Scores**	**Rank**
ALMAD	543,351,264	1	169,576,722	4	35,621,546	5	442,539,632	6
CVKMD	538,303,432	2	691,926,774	1	883,739,296	1	531,790,469	1
IPEKE	0,5	3	118,743,321	6	392,421,228	3	479,502,311	5
KOZAL	0,5	3	340,875,814	2	356,054,568	6	487,942,919	4
KOZAA	0,5	3	159,781,548	5	377,899,009	4	513,939,757	2
PRKME	0,5	3	27,743,876	3	620,262,186	2	508,749,344	3

Table 2. Performance scores and ranking by MOORA method 2020-2023

MOORA Scores & Ranking								
CO.	**2020 Scores**	**Rank**	**2021 Scores**	**Rank**	**2022 Scores**	**Rank**	**2023 Scores**	**Rank**
ALMAD	0.1981479	2	0.2245413	2	0.04636691	2	0.1780346	1
CVKMD	-0.1241479	6	-0.1456264	6	0.08490645	1	0.0725187	3
IPEKE	0.1601300	4	0.1619061	5	-0.00849165	3	-0.0003891	6
KOZAL	0.3311957	1	0.3492228	1	-0.13308484	5	0.0141128	5
KOZAA	0.1822829	3	0.1918470	4	-0.03544096	4	0.0161453	4
PRKME	0.0984798	5	0.1998346	3	-0.16860249	6	0.0741487	2

Table 3. Performance scores and ranking by VIKOR method 2020-2023

VIKOR Scores & Ranking								
Company	**2020 Scores**	**Rank**	**2021 Scores**	**Rank**	**2022 Scores**	**Rank**	**2023 Scores**	**Rank**
ALMAD	0.709382	5	0.43544	3	0.5	2	0.5	3

CVKMD	1	6	1	6	0.71124	4	1	6
IPEKE	0.686617	4	0.49223	5	0.070837	1	0.47798	2
KOZAL	0.5	2	0	1	0.740698	5	0.942609	4
KOZAA	0.570157	3	0.375556	2	0.613803	3	0.451956	1
PRKME	0.28389	1	0.468709	4	1	6	0.954495	5

According to the findings across all four years using the TOPSIS method, CVKMD has the overall best performance; meanwhile, ALMAD shows the biggest fluctuations as it changes from being the best-performing company in 2020 to the worst-performing one in 2023. The rest of the companies in the sector show somewhat more stable results and rankings. According to the MOORA method, ALMAD has an overall best performance, ranking second in 2020, 2021, and 2022, and first in 2023. KOZAL has an overall worst performance ranking, first in 2020 and 2021 then fifth in 2022 and 2023. Other companies show a fluctuation in performance ranking demonstrating strong competition. According to the VIKOR method, KOZAA has the overall best performance ranking third, second, third, and first in 2020, 2021, 2022, and 2023. CVKMD ranks sixth in 2020, 2021and 2023, and fourth in 2022, demonstrating the worst performance among the companies. The other companies show fluctuations in ranking across the years.

5. Conclusion.

Evaluating companies' financial performance attracts considerable attention from researchers and practitioners. Since assessing financial performance based on company ratios is incompatible with today's competitive environment, decision-makers apply techniques where the company itself and the industry in which the company operates should be evaluated collectively and comparatively. (Sarıyer & Acar, 2021)

This study analyzes the financial performances of BIST Mining and Quarrying sector companies using TOPSIS, MOORA, and VIKOR methods. This study used equal-weight criteria as the ratios used are assumed to be equally important in assessing the financial health of a company. As a result of the analysis, the companies show different rankings across all the three methods employed in the study. It is understood that CVKMD and ALMAD have the best and the worst performance respectively using the TOPSIS method, ALMAD, and KOZAL have the best and the worst performance respectively using the MOORA method, and, KOZAA and CVKMD have the best and the worst performance respectively according to the VIKOR method.

Variations in rankings arise because each MCDM method uses distinct principles and calculation techniques. The TOPSIS method compares alternatives based on their distance from an ideal and a negative-ideal solution. MOORA's rankings depend on the balance between maximizing benefits and minimizing drawbacks, while the **VIKOR** method aims to find a compromise solution by considering the proximity of alternatives to an ideal solution.

This study is thought to provide helpful information to researchers and business decision-makers. These parties can have an idea about which criteria are important to consider in financial performance analysis and how effective these criteria can be on the financial performance of companies.

References.

Abd Rahim, Z. H., Fahami, N. A., Azhar, F. W., Abd Karim, H., & Rahim, S. K. N. A. (2020). Application of TOPSIS analysis method in financial performance evaluation: A case study of the construction sector in Malaysia. *Advances in Business Research International Journal, 6(1),* 11-19.

Altın, H. (2022). MOORA yöntemiyle küçük, orta ve büyük ölçekli şirketlerin finansal analizi. *İzmir İktisat Dergisi, 37(2),* 368-386. https://doi.org/10.24988/ije.877270

Balci, N. (2017). Financial performance analysis with TOPSIS technique: A case study of Turkish public university hospitals. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15(1),* 155-176.

Brauers, W. K., & Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics, 35(2),* 445-469.

Burak, M. F. (2023). Analyzing financial performances of the artificial intelligence firms by using the AHP-TOPSIS method. *PEARSON Journal, 8(25),* 500-519.

Cetin, M. K., & Cetin, E. I. (2010). Multi-criteria analysis of banks' performances. *International Journal of Economics and Finance Studies, 2(2),* 73-78.

Elma, O. (2023). Financial performance analysis of healthcare companies on Borsa Istanbul during COVID-19 via MOORA and TOPSIS methods. https://doi.org/10.33422/6th.icarbme.2023.03.001

Eyüboğlu, K., & Bayraktar, Y. (2019). Ana metal sanayi alt sektörlerinin finansal performanslarının AHP ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi, 2(1),* 1-10. https://doi.org/10.32951/mufider.443508

Guru, S., & Mahalik, D. K. (2018). Measuring the performance of banks using a combination of AHP-VIKOR analysis. *International Journal of Business, Management and Allied Sciences, 5,* 36-42.

Kavas, Y. B., Medetoğlu, B., & Öztürk, M. (2023). Finansal performans analizi: TOPSIS ve MOORA yöntemleriyle BIST elektrik, gaz ve buhar sektörü üzerine bir uygulama. *EKEV Akademi Dergisi, (94),* 330-344.

Liew, K. F., Lam, W. S., & Lam, W. H. (2023). Evaluation of the performance of technology companies using the VIKOR algorithm. *Journal of Advanced Research in Applied Sciences and Engineering Technology, 33(1),* 175-186.

Medetoğlu, B., Kavas, Y. B., & Öztürk, M. (2023). Financial performance determination with COPRAS and MOORA methods: An application in BIST paper and paper products printing sector. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1),* 173-196. https://doi.org/10.30561/sinopusd.1240554

Roy, S., & Das, A. (2018). TOPSIS method for analyzing the financial performance of private and state-funded commercial banks in the banking sector. *Publishing India.*

Sarıyer, G., & Acar, E. (2021). Financial performance evaluation of Turkish basic metal industry: Combining AHP and TOPSIS. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (31),* 113-128.

Tezsürücü Coşansu, D., & Okursoy, A. (2022). Financial performance analysis of retail trade firms registered in BIST with FUCOM-based VIKOR method. *Alphanumeric Journal, 10(2),* 223-235. https://doi.org/10.17093/alphanumeric.1205322

Turegun, (2022). The application of the VIKOR method in analyzing the financial performance of companies in the tourism sector. *Journal of Advanced Research in Applied Sciences and Engineering Technology.*

Tunay, K. B., & Akhisar, I. (2015, May). Performance evaluation and ranking of Turkish private banks using AHP and TOPSIS. *Management International Conference,* 28-30.

Üçüncü, T., Akyüz, K. C., Akyüz, İ., Bayram, B. Ç., & Ersen, N. (2018). Evaluation of financial performance of paper companies traded at BIST with TOPSIS method. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 18(1),* 92-98.

Yazdani, M., & Graeml, F. R. (2014). VIKOR and its applications: A state-of-the-art survey. *International Journal of Strategic Decision Sciences (IJSDS), 5(2),* 56-83.

Yılmaz, H., & Akdoğan, K. (2023). Finansal performans analizi: Ulaştırma sektörüne yönelik TOPSIS yöntemi. *EKEV Akademi Dergisi, (96),* 400-415.

The Changing Dynamics Of Türkiye's Energy Policies

Gülnar Bayramova[66] Doç. Dr. Buğra Özer[67]

Abstract

The historical development of Türkiye's energy policies has undergone significant transformations from the early 20th century to the present. This study adopts a descriptive research design grounded in historical materialism to analyze the relationships between historical events, economic structures, and societal changes that have shaped Türkiye's energy landscape. Following the collapse of the Ottoman Empire and the aftermath of World War I, critical milestones such as the İzmir Economic Congress and the Petroleum Law of 1926 highlighted the prioritization of domestic resource utilization. In the post-World War II period, key developments included oil discoveries, the establishment of energy institutions, and the construction of regional power plants. During the transition to multiparty democracy and the neoliberal reforms of the 1980s, the study examines the impacts of infrastructure projects, privatization efforts, and liberal market regulations on the nation's energy strategies. In the contemporary era, Türkiye's role as an "Energy Corridor and Energy Hub" is explored, alongside its shift toward renewable energy sources and participation in global energy initiatives. Through a comprehensive literature review, this research provides a historical perspective on Türkiye's energy policy evolution, offering valuable insights for shaping sustainable energy practices on a global scale.

Keywords: Türkiye, Energy Policy, Historical Background
Jel Codes: O13, Q43, N44

1. Introduction

Türkiye's energy landscape has undergone a profound metamorphosis since its founding in the early 20th century, evolving in response to historical events, geopolitical shifts, and global energy trends. The country's journey from the rubble of the Ottoman Empire to its current focus on renewable energy sources is a complex narrative intertwined with political, economic, and social dynamics. This research aims to delve into the rich tapestry of Türkiye's energy politics, adopting a descriptive and historical research design to uncover the complicated forces that have shaped its development.

The study uses a comprehensive methodological approach that combines descriptive and historical research design to reveal the development of energy policy in Türkiye. The theoretical framework, rooted in historical materialism, enables exploration of the complex interplay between economic structures, political decisions, and social changes over time. By analyzing five different periods- from the founding of Türkiye and the first fifteen years, through the period before and after the Second World War, 1950-1980, 1980-2002, and finally from 2002 to the present - the research aims to provide a chronological list to create a narrative that highlights significant historical events, political changes, and decision-making processes.

The central question guiding this research is: *How did historical events, spanning from the collapse of the Ottoman Empire to the present day, mold Türkiye's energy policies, and what were the key factors that steered the nation's transition from a focus on domestic resources to its contemporary pursuits in renewable energy?*

The research has two main objectives. First, it aims to provide a detailed and chronological analysis of Türkiye's energy policy and trace its evolution. It will focus on key historical events, political changes, and decision-making processes to provide a comprehensive account of Türkiye's energy administration. Second, the research will examine the various economic, geopolitical, and global energy trends that have influenced Türkiye's energy policies. The study aims to contribute to a more nuanced understanding of the multiple forces influencing decisions in Türkiye's energy sector by uncovering the complex interplay between external pressures, domestic priorities, and historical events. Overall, this research provides an in-depth examination of the dynamic landscape

[66]Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, gulnarbayramovabusiness@gmail.com
[67] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, bugra.ozer@cbu.edu.tr

of Türkiye's energy policy. Essentially, this research aims to not only chronicle the transformative eras of Türkiye's energy policy but also to connect the past with the present and weave a narrative that reveals the complex web of historical events, economic considerations, and global influences that shaped Türkiye's course in the ever-evolving landscape of energy management.

2. Literature Review

Türkiye's energy policy has been the subject of extensive research and analysis in recent years. The country's focus on renewable energy, dependence on natural gas, and the impact of energy policies on economic growth have been a central theme in the literature. Shahbaz, Raghutla & Jiao (2020) and Dinç & Akdogan (2019) have highlighted the positive relationship between renewable energy consumption and economic growth in emerging economies, including Türkiye. This underlines the importance of renewable energy in shaping Türkiye's economic structure. Furthermore, Özcan, Yildirim, and Öztürk (2016) emphasized that Türkiye's current energy policy emphasizes the use of domestic coal, renewable energy sources, and nuclear energy to generate electricity. This suggests a diversified approach to energy production, with a focus on reducing dependence on imported energy resources.

Furthermore, Balat (2006) highlighted Türkiye's national energy policy, which aims to ensure the provision of reliable, economically viable, and environmentally sustainable energy to promote development and social progress. This highlights the all-encompassing aspect of Türkiye's energy policy, which takes into account economic, environmental, and social dimensions.

In addition, Karakas & Yildiran (2019) evaluated renewable energy options for Türkiye and examined hydropower, wind power, photovoltaics, and geothermal energy as available renewable energy technologies in the country. This demonstrates a holistic approach to assessing renewable energy options in the country.

In summary, the literature reviewed as a whole highlights Türkiye's commitment to a comprehensive and diverse approach to energy policy, taking into account economic, environmental, and social factors. The positive relationship between renewable energy consumption and economic growth suggests that these measures not only contribute to energy security but also play a crucial role in sustainably advancing Türkiye's overall development. As the country continues to grapple with the complexities of its energy landscape, further research will be essential to monitor the effectiveness of these measures and identify areas for improvement and innovation.

3. Türkiye's Establishment and First 15 Years (1923-1938): Foundations of Energy Development

Throughout world history, wars have often revolved around struggles for control of energy resources. Türkiye's historical geography hosted various civilizations, and valuable minerals such as gold, copper, and lead, as well as energy sources such as coal and oil, were discovered during the Ottoman Empire. Despite the Ottomans' efforts to preserve these resources and territories through reforms, the empire collapsed after losing all lands beyond today's borders during World War I. The modern Republic of Türkiye emerged from the remnants of the Ottoman Empire.

In 1923, Türkiye took responsibility for its economic issues by convening an economic congress in Izmir. The decisions made at this congress focused exclusively on mining, with an emphasis on meeting needs from domestic sources (Kayıran & Saygın, 2019:46). In 1926, inspired by the emphasis on the use of domestic resources at the Izmir Economic Congress, Türkiye issued Law No. 792, known as the “Petroleum Law.” However, the inadequate institutional organization led to the adoption of a state approach in industry and mining (Durmuşoğlu, 2015:73). In fact, these efforts resulted in some positive developments, leading to the successful implementation of the first five-year development plan in 1930; however, the expected results of the Second Five-Year Development Plan were unfortunately hampered by the impact of the Second World War (Durmuşoğlu, 2015:73).

On May 20, 1933, with the enactment of Law No. 2189, two separate institutions, namely the

Gold and Petroleum Exploration and Operation Administrations, were established within the framework of the Ministry of Economy in Türkiye, tasked with commercially exploring and operating gold, petroleum, and other minerals, subject to the favorable outcomes of exploration (Koraltürk, 2021). This institution was transferred to the Mineral Research and Exploration Institute (MTA) by Law No. 2804, enacted on June 14, 1935, and in a speech to the Grand National Assembly of Türkiye on November 1, 1937, Atatürk, addressing the mining policy, defined the institutional vision of the MTA by stating, *"We must ensure the maximum development of the Mineral Research and Exploration Institute's activities and the immediate operation of discovered minerals in a planned manner after profitability calculations are made* (Koraltürk, 2021)*."*

4. Pre and Post-World War II (1939-1950): Transformative Discoveries and Infrastructure Development

The Second Industrial Plan, originally scheduled for 1938 but delayed due to the outbreak of the Second World War in 1939, could not be completed, emphasizing the significance of mining, petroleum, synthetic fuel, and electric power plants, with a shift towards British assistance instead of Soviet aid. Due to a lack of essential information about the country's energy resources, a comprehensive energy policy or model could not be formulated within these plans (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:8-9). Initiated in the 1930s, Türkiye's industrial boom faced a downturn during the Second World War, notably affecting transportation due to fuel shortages; however, the pivotal event was the Mineral Research and Exploration Institute's (MTA) discovery of an oil reservoir in Siirt-Raman in 1940, leading to economic operation in 1948, and exploration in the Garzan area, starting in 1945, resulted in production commencement by 1951 (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:9-10).

In 1941, the Petroleum Office General Directorate was established to oversee nationwide fuel distribution, and during its establishment until 1950, all operations related to the importation, stockpiling, and sales of mineral oil were managed by the Istanbul Regional Directorate (Petrol Ofisi, n.d). In 1950, the Mineral Oil Branch Directorate, under the General Directorate, was established to efficiently meet the mineral oil needs of the Ministry of National Defense and other state institutions and to ensure an increase in sales through a stable pricing policy (Petrol Ofisi, n.d).

During this period, municipalities relied on electricity generated by newly established power plants in cities and towns, while some fortunate provinces and districts utilized electricity from industrial facilities within their boundaries. The establishment of the Çatalağzı regional power plant in Zonguldak in 1948, utilizing coal, played a pivotal role in forming the nucleus of our interconnected system, marked by the construction of the 66 KW Çatalağzı-Ereğli and the 154 KW Ereğli-Istanbul energy transmission lines (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:10).

In conclusion, the transformative impact of the Second World War on Türkiye's industrial landscape, coupled with strategic developments in energy exploration and distribution, laid the groundwork for a post-war era marked by increased self-sufficiency and a shift towards British collaboration, particularly evident in the establishment of vital energy infrastructure and the formulation of key directorates overseeing mineral oil operations.

5. 1950-1980: Integration, Expansion, And Legislative Advances in Energy

The development efforts initiated in earlier periods in Türkiye, which had experienced a temporary setback in the 1940s, regained momentum with the advent of the multiparty democratic regime in the early 1950s, witnessing concerted endeavors in both agricultural development and industrialization, alongside significant infrastructure projects in transportation and energy, notably summarized by the establishment and integration of hydroelectric and thermal power plants into the evolving National Energy System (Demir, 1980:114). Notably, in 1953, the State Hydraulic Works (DSİ) was tasked with water-related activities and the construction and operation of water-based energy production facilities (Yücel, 1994:823). During this period, the enactment of Law No. 6326 in 1954 allowed both domestic and foreign private enterprises to engage in petroleum exploration and activities, leading to the establishment of the Turkish Petroleum Corporation (TPAO) in the same year to undertake responsibilities in petroleum resources (Durmuşoğlu,

2015:74).

Starting in 1963, the Five-Year Development Plans, instrumental in fostering the development of our country, increasingly delve into the energy sector with detailed objectives and principles, and concerted efforts are undertaken to achieve these goals. Notably, the First Five-Year Development Plan (1963-1967) proposes solutions to legal and administrative issues in the mining sector, advocates the reduction of non-commercial fuels, such as wood and dung, in rural areas, and suggests the prompt establishment of the "Türkiye Electricity Authority" to centralize the generation, transmission, and distribution of electricity efficiently (Demir, 1980:115).

The Second Five-Year Development Plan, covering the period 1968-1972, maintains similar energy goals and principles to its predecessor while generally achieving a closer and more accurate alignment with realities (Demir, 1980:115). In 1970, the Türkiye Electricity Authority (TEK) was established to oversee the nationwide production, transmission, distribution, and trade of electricity, contributing to the development and strengthening of the country's most vital natural resources in line with national economic goals, as determined by the Energy and Natural Resources Ministry established in 1963 (Yücel, 1994:823). The regulatory measures introduced by the Petroleum Reform Law No. 1702 in 1973 aimed at increasing TPAO's exploration activities, reducing foreign investments, and establishing a more robust infrastructure in the energy sector. (Durmuşoğlu, 2015:74).The implementation, monitoring, and oversight responsibilities stipulated by the law enacted in the same year led to the transformation of the Petroleum Directorate into the General Directorate of Petroleum Affairs, ensuring more effective operations, while regulatory changes resulted in a reduction in foreign investments and an approximately 80% increase in the Turkish Petroleum Corporation's (TPAO) exploration activities; concurrently, TPAO established subsidiaries, including the Petroleum Pipeline Corporation (BOTAŞ) for oil transportation via pipelines, DİTAŞ for maritime oil transportation, and ADAŞ for fuel distribution services (Durmuşoğlu, 2015:74).

The Third Five-Year Development Plan (1937-1977) establishes comprehensive energy objectives, emphasizing amendments to mining and petroleum laws, increased reliance on domestic energy sources, public-sector-led coal mining, and intensified focus on oil exploration (Demir, 1980:115). To achieve these goals, the plan advocates the removal of bureaucratic obstacles in the mining sector and the consolidation of public entities engaged in petroleum activities, while also outlining measures for the continuous and reliable supply of electricity, rural electrification, nuclear technology exploration, and the enhancement of hydraulic and thermal potentials through projects like the Fırat Hydroelectric, Elbistan-Afşin, and Soma Thermal during the period from 1972 to 1995 (Demir, 1980:116).

In the Fourth Five-Year Development Plan spanning 1979-1983, it is understood from the principles outlined in the "mining" section that, among other measures, lignite and bituminous coal will be operated by public institutions, and a comprehensive law, including mining and quarry regulations, will be enacted to determine their legal and administrative status; additionally, the plan emphasizes the reliable assessment and evaluation of underground resources to prioritize meeting the raw material needs of national industry from domestic sources (Demir, 1980:116-117).

In summary, the post-1950s period in Türkiye witnessed a renewed focus on comprehensive development, marked by significant strides in agricultural, industrial, and energy sectors, with the establishment of key institutions and the implementation of strategic plans laying the foundation for the country's economic growth and resource management.

6. 1980-2002: Neoliberal Shifts, Privatization, and Infrastructural Overhauls

The signed resolutions on January 24, 1980, initiated a new phase in the Turkish economy, dismantling barriers to international capital entry, transitioning to a free-market economy, and concurrently, energy policies began to align with neoliberal principles, influenced by international organizations like the International Monetary Fund (IMF), World Bank, and Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), which recommended privatization and called upon Turkish governments to implement such measures.

In the Fourth Five-Year Development Plan, it is envisaged to accelerate oil exploration and, concurrently, emphasize research and development efforts for alternative sources and solar energy utilization. Additionally, a significant breakthrough in lignite production is targeted during this period (Resmî Gazete, 1978:268). Another crucial aspect to mention in this period is Türkiye's steps towards nuclear energy. Established in 1956, the Atomic Energy Commission (AEK) laid the foundation for Türkiye's nuclear endeavors with the critical operation of the TR-1 research reactor in 1962, and subsequent developments included the formation of the Çekmece Nuclear Research and Training Center (ÇNAEM-Istanbul) and the installation of the TR-2 reactor (5 MW) in 1982; meanwhile, Ankara witnessed the establishment of the Ankara Nuclear Research and Training Center (ANAEM) in 1961, followed by the creation of the Sarayköy Nuclear Research and Training Center (SANAEM) in 1984, and later the Ankara Nuclear Agriculture and Animal Husbandry Research and Training Center (ANTHAM) in 1999, leading to the restructuring of AEK into the Turkish Atomic Energy Authority (TAEK) in 1982 (Dinçer,2019:25).

The Fifth Five-Year (1985-1989) Development Plan, spanning this period, sets targets for a 10.4% increase in installed capacity, an 11.2% rise in electricity production, and a 9.7% growth in demand, emphasizing the completion of ongoing power plant projects to overcome electricity shortages and aiming to electrify all villages by the end of the plan, while also focusing on evaluating electricity production based on imported fuel, encouraging private sector and foreign capital involvement in energy raw material exploration, and establishing reserve capacity in the system for the first time in 1987 (Kulalı, 1997:91). Despite being a plan that clearly highlights the challenges of the country in the energy sector, unfortunately, the implementations fell short of success during this period, with energy shortages and interruptions exceeding 7452 MWh annually, significantly impacting our economy and daily life, despite the Third Five-Year Plan's period experiencing interruptions and cuts totaling 892 MWh in electricity. In an effort to expedite developments in the sector, Law No. 2705 was enacted, granting the private sector the authority to establish production facilities (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:13).

In the Sixth Five-Year Development Plan (1990-1994), a lower investment increase was planned, emphasizing the need to shift investment priorities in favor of the transmission and distribution group. The plan envisioned an average annual increase of 7.9% in the installed capacity of power plants and 8.1% in production capacity, while introducing the concept of privatization for the first time, encouraging initiatives to increase the private sector's role in investments, particularly to reduce the burden on public finances in the electricity sector, and emphasizing the necessity of creating a new structure where the public and private sectors operate together (Kulalı, 1997:92).

The Seventh Five-Year Development Plan (1996-2000) targeted an 8% annual increase in electricity demand, reaching 122 billion kWh, with plans for an additional 6,650 MW in installed capacity (totaling 27,930 MW) and increased production capacity to 138 billion kWh. Emphasizing continuous and planned investments for seamless demand fulfillment, the plan also introduced 20 structural transformation projects, including initiatives to address legal and institutional regulations, establish a decision-making mechanism, and create an institutional structure for effective planning and management of the energy sector (Kulalı, 1997:92-93).

Due to energy policies rejecting planning and relying on inappropriate models since 1985, Türkiye Electricity Generation Transmission Corporation (TEAŞ) incurred a loss of $1.5 billion by the end of 2000 (Elektik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, 2014:248).

During this period (1980-2000), a departure from slogan-based oil policies to initiatives aimed at dismantling barriers against private enterprise was observed, permitting foreign involvement in oil exploration and advocating for the import of natural gas as the most cost-effective energy source. Additionally, a notable policy was the dismantling of the State Hydraulic Works (TEK) monopoly, evident in legal reforms between 1983 and 1985, with the Energy and Natural Resources Ministry undergoing reorganization and some changes to its affiliated institutions in 1991 (Abut, Bozkurt, & Yaman, 1996:13). In order to establish the infrastructure for privatization, the disposal of public enterprises was planned, and the necessary legal arrangements were made with the Law on the Encouragement of Savings and the Acceleration of Public Investments No. 2983 and Decree-Law No. 233 regarding Public Economic Enterprises, both enacted in 1984 (Durmuşoğlu, 2015:74-75).

In 1983, significant changes were introduced in the oil sector with the issuance of Decree Law No. 60, leading to the establishment of the Turkish Petroleum Corporation (TPC) (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:522). Entities such as the Turkish Petroleum Corporation (TPAO) and its subsidiaries, including The Türkiye Petroleum Refineries Corporation (TÜPRAŞ), The Pipeline Petroleum Transport Corporation (BOTAŞ), Petrol Ofisi Joint Stock Company (POAŞ), and Maritime Operations and Tanker Shipping Joint Stock Company(DİTAŞ), were anticipated to transition from being under TPAO's umbrella to becoming independent Joint Stock Companies affiliated with the Turkish Petroleum Corporation(Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:522). This reorganization was officially enacted in 1984 through Decree Law No. 233, consolidating these entities as subsidiaries under TPAO. Subsequently, TÜPRAŞ and Petrol Ofisi privatized in 1990, DİTAŞ in 1993, and BOTAŞ in 1995, marking a departure from TPAO's integrated structure and organizational philosophy (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:524). In 2000, 51% of Petrol Ofisi's shares were privatized through a block sale, and the remaining shares were divested in 2002 through the Istanbul Stock Exchange (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:518). Additionally, TÜPRAŞ underwent a second public offering in 2000, reaching a total capitalization ratio of 34.24%. Consequently, step by step, these oil institutions began to shift away from state ownership (Gönülalan, Pamir & Peker, 2012:516).

In summary, Türkiye's energy policies from the 1980s to the early 2000s witnessed a transformative shift towards neoliberal principles, encompassing privatization and foreign involvement; however, challenges in implementation, manifested in energy shortages and interruptions, highlight the intricate balance required to navigate economic reforms and ensure robust sectoral development.

7. 2002-Present: Liberalization, Globalization, and a Renewable Future

The advent of the Justice and Development Party to power in the November 2002 elections has led to an unprecedented acceleration of liberalism and globalization in Türkiye. Türkiye intensified its adoption of liberal market regulations by enacting the Natural Gas Law in 2001, aiming to liberalize the processes related to natural gas storage, transmission, distribution, trade, and export, fostering the creation of a stable, transparent, and economically robust market with independent regulation and oversight; concurrently, intending to reduce energy losses to a minimum, the government implemented privatization measures, withdrawing its involvement in the electricity market and encouraging private sector investments in electricity generation (Durmuşoğlu, 2015:75). Shortly after taking office, the new government announced an extensive privatization program, indicating that shares amounting to 51% in strategic institutions in the energy sector, such as TÜPRAŞ and PETKİM, could be privatized through block sales (Hürriyet,2003).

In 2003, energy total final consumption reached 64 MTOE (million tons of oil equivalent), marking a fifty-four percent rise from the 1990 level, and Türkiye's economy exhibits high energy intensity, surpassing rates observed in many Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) countries(Shaffer, 2006:98). Because of this issues, in 2003 and 2007, Türkiye enacted laws, namely Law No. 5015 and Petroleum Law No. 5574, to regulate the distribution and processes of the petroleum market, striving to build necessary infrastructures and emphasizing the significance of energy policies for sustainable development and asserting a strong position in the global energy (Durmuşoğlu, 2015:75).

In 2006, Ankara embarked on a significant venture into nuclear energy by announcing plans to construct its inaugural nuclear power station in Sinop, actively seeking funding and a qualified company for reactor construction, aiming for operational readiness by 2012 (Shaffer, 2006:98). In the same year, Türkiye significantly advanced its energy infrastructure by aligning its grid with the European grid (UCTE), establishing electricity interconnections with neighboring countries, and initiating steps to interconnect its natural gas system with neighboring states (Shaffer, 2006:99).

In Türkiye, coal imports began to increase in the 2000s. Starting with minimal amounts before the 1980s, coal imports escalated to over 20 million tons in the 2000s, marking a 291% increase in the last two decades. The surge in coal imports, primarily driven by a substantial demand for steam coal for electricity generation, is expected to continue, potentially elevating the coal import bill to levels comparable to natural gas expenditures. In 2014, Russia was the leading source of coal

imports, followed by Colombia in 2015, with the combined imports from these two countries accounting for 95% of the total coal imports in that year (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 2016: 32).

During this period, one of Türkiye's major objectives in its energy policy was to ensure energy supply security and leverage its geopolitical position to become an "Energy Corridor and Energy Hub," capitalizing on its proximity to the key reserves in Central Asia and the Middle East, thereby serving as a crucial bridge for energy-dependent European countries(Durmuşoğlu, 2015:78). Facilitated by the shared foreign policy of "One Nation, Two States" between Azerbaijan and Türkiye, the implementation of the Bakü-Tiflis Ceyhan Oil Pipeline (BTC) and the Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Natural Gas Pipelines has been eased (Durmuşoğlu, 2015:79).

Finally, after years of discussions, the Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Oil Pipeline became operational in 2006, playing a crucial role in Türkiye's goal of becoming an energy corridor and influencing the regional dynamics. This 1760 km-long pipeline, with a daily capacity of 1 million barrels, integrated Türkiye into the East-West energy corridor, impacting the movement capabilities of other regional countries, as evidenced by Kazakhstan's decision to join the project officially on June 16, 2006(Durmuşoğlu, 2015:79-80). The construction of the BTC oil pipeline not only had direct economic impacts but also created approximately 20,000 new employment opportunities during the construction phase, opening up avenues for the Turkish private sector and fostering significant economic growth in the regions traversed by the pipeline, ultimately contributing an estimated additional income of 5 billion dollars to the Turkish economy in the long term (Bal and Alper ,2010:352).

In today's world marked by rapid population growth, economic expansion, and technological advancements, the escalating energy demand poses challenges for European Union (EU) member states with limited indigenous energy sources, particularly as their energy costs are expected to rise, reaching approximately 70% dependence on imports by the 2030s, largely from Russia. Amid concerns about the reliability of Russian natural gas imports, the significance of the Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) project, initiated in 2011 and completed on June 12, 2018, becomes more pronounced. Türkiye, acting as a pivotal transit country for pipelines crossing its borders, not only meets its own natural gas needs but also assumes a critical role in satisfying the growing natural gas demand for the EU, contributing to economic development (Merdan, 2021:465). TANAP, facilitating Türkiye's diversification of energy sources and routes, significantly contributes to the economy by reducing reliance on Russian Federation and Iranian natural gas, bolstered by cost-effective Azerbaijani supplies and strengthened geopolitical ties (Merdan, 2021:466).

Facilitating the transportation of Azeri natural gas to Europe, the Trans Adriatic Pipeline (TAP) begins at the connection point with the TANAP pipeline in Ipsala, Edirne, traverses northern Greece, crosses Albania, and reaches Italy beneath the Adriatic Sea, marking a 870-kilometer route with an approximate cost of five billion euros; as the TAP project concludes in 2020, Türkiye's strengthened transit position solidifies its role as a bridge between the Caspian region and Europe, fostering positive political and economic relations for Azerbaijan(Merdan, 2021:467).

Türkiye has strategically prioritized renewable energy, investing significantly since the 2000s to diversify its energy mix and reduce dependence on fossil fuels. With ambitious targets, including 20 GW of wind energy, 5 GW of solar energy, and 1 GW of geothermal energy by 2023, the overarching goal is to achieve a 50% share of renewable energy in electricity generation by 2030. Notably, the country has excelled in geothermal and wind sectors, aims for substantial solar capacity, and envisions hydropower contributing 27% to the total installed electricity capacity by 2030, while concurrently progressing with nuclear projects such as the Akkuyu Nuclear Power Plant, signaling a multifaceted approach to sustainable energy development (Erat, Telli, Ozkendir, & Demir, 2021:407-408).

In summary, Türkiye's energy policies since 2002 reflect a comprehensive strategy encompassing liberalization, infrastructure development, geopolitical positioning, and a shift towards renewable sources, highlighting the country's commitment to ensuring energy security, fostering economic growth, and contributing to regional and global energy dynamics.

8. Conclusion

Türkiye's journey through the pages of history, as detailed in this examination of its energy

policies, reveals a dynamic and adaptive development shaped by historical events and changing global paradigms. Since its founding as a modern republic in 1923, the country has overcome economic challenges, international collaborations, and strategic energy discoveries, gradually transforming from a focus on domestic resources to a contemporary focus on renewable energy.

The research question; *"how did the historical events, from the collapse of the Ottoman Empire to the present day, shape Türkiye's energy policies, and what key factors influenced the nation's transition from an emphasis on domestic resources to contemporary pursuits in renewable energy?"* posed sought to understand how historical events, from the collapse of the Ottoman Empire to the present day, shaped Türkiye's energy policies and what key factors influenced its transition.

The historical development of Türkiye's energy policy was heavily influenced by crucial events, particularly the collapse of the Ottoman Empire after the First World War. In the period that followed, Türkiye's economic focus shifted, which led to the founding of the modern Republic of Türkiye in 1923. Over the years, the country's energy policy has evolved from an early emphasis on domestic resources, including minerals and fossil fuels, as seen in the Ottoman Empire and the early years of the Republic, to the current era through a pronounced commitment to renewable energy sources. Key factors influencing this transition include economic considerations, global energy trends, geopolitical positioning, and the need for sustainable development. The transition from the Petroleum Law in 1926 to recent renewable energy efforts signifies Türkiye's adaptive response to historical challenges and its alignment with modern energy paradigms.

In conclusion, Türkiye's energy policy has undergone a transformative journey, adapting to historical contexts and aligned with global sustainability goals. The country's progression from prioritizing domestic resources to a contemporary emphasis on renewable energy reflects a strategic commitment to environmental stewardship. As Türkiye remains dynamic in its approach, future studies should examine the nuanced aspects of policy implementation, particularly in the area of privatization and renewable energy deployment. Targeted exploration of Türkiye's international cooperation as an "energy corridor and energy hub" will not only shed light on geopolitical implications but also contribute to regional stability. Furthermore, an in-depth analysis of socio-economic impacts, public perception, and integration of technological innovations will be instrumental in shaping a sound and sustainable path for Türkiye's energy policy and further cementing its role in the global energy landscape.

References

Abut, N., Bozkurt, A., & Yaman, K. (1996). *Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Enerji Politikası.* MÜSİAD.

Bal, H., & Alper, A. E. (2010). Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 345-360.

Balat, M. (2006). Review of energy policies in Türkiye. *Energy Exploration & Exploitation, 24*(1–2), 19–33.

Demir, A. (1980). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde enerji politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35*(1), 107–127.

Dinç, D., & Aslan, A. (2019). Renewable energy production, energy consumption and sustainable economic growth in Türkiye: A VECM approach. *Sustainability, 11*(5), 1–14.

Dinçer, İ. (2019). *TÜBA- Nükleer Enerji Raporu.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Durmuşoğlu, S. (2015). Türkiye'nin enerji politikaları ve komşu ülkeler ile uluslararası ilişkilerine etkileri. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Erat, S., Telli, A., Ozkendir, O. M., & Demir, B. (2021). Türkiye's energy transition from fossil-based to renewable up to 2030: Milestones, challenges and opportunities. *Clean Technologies and Environmental Policy, 23,* 401–412.

Gönülalan, A. U., Pamir, N., & Peker, H. (2012). Özelleştirme ve özerkleştirme, Türkiye'deki petrol sektörünün konumu ve geleceği. *TMMOB 8. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 507–547.

Hürriyet. (2003, January 14). Ekonomi haberleri. Retrieved from https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4-milyar-dolarlik-ozellestirme-hayali-38530727

Karakas, E., & Yildiran, O. (2019). Evaluation of renewable energy alternatives for Türkiye via modified fuzzy AHP. *International Journal of Energy Economics and Policy*, *9*(2), 31–39.

Kayıran, M. A. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 2*(5), 27–70.

Koraltürk, M. (2021, April 2). Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA). Retrieved from Atatürk Ansiklopedisi: https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maden-tetkik-ve-arama-enstitusu-mta/

Kulalı, İ. (1997). *Elektrik sektöründe özelleştirme ve Türkiye uygulaması.* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.

Kurulu, E. M. (2014). Elektrik piyasası yasası üzerine. *Mülkiye Dergisi*, *25*(228), 239–256.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu. (2016). *2015 Kömür (linyit) Sektör Raporu.* Ankara: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu.

Merdan, A. S. (2021). Avrasya jeopolitiğinde Türkiye'nin enerji politikaları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17*(2), 457–473.

Petrol Ofisi. (n.d.). Tarihçe. Retrieved from https://www.petrolofisi.com.tr/petrol-ofisi-grubu/tarihce

Özcan, M., Yildirim, M., & Öztürk, S. (2016). Generation expansion planning scenarios to reduce natural gas dependency of Türkiye. *Energy Exploration & Exploitation*, *34*(2), 244–261.

Shaffer, B. (2006). Türkiye's energy policies in a tight global energy market. *Insight Türkiye*, *8*(2), 97–104.

Shahbaz, M., Raghutla, C. C., & Jiao, Z. (2020). The effect of renewable energy consumption on economic growth: Evidence from the Renewable Energy Country Attractive Index. *Energy*, *207*, 1–14.

Yücel, F. B. (1994). *Enerji Ekonomisi.* Ankara: FEBEL Ltd. Şti.

Ne Ekersek, Onu Biçeriz: Yeşil Dönüşüm ve Sürdürebilir Tarım Uygulamaları

Mustafa DUTLU[68] Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ[69]

Özet

Günümüz koşullarında son derece önemli bu iki konu başlığına dikkat çekmek ve literatüre 2024 yılına ait güncel bir katkısı olması amaçlanmıştır. Yeşil Dönüşüm; İklim değişikliği, çevre kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi yaşam kalitemizin düşmesi gibi çevresel sorunları ele almaya yöneliktir bunun yanı sıra ekonomik ve sosyal sistemlerin çevresel sürdürülebilirliğe göre yeniden şekillendirilmesidir. Sürdürebilir Tarım Uygulamaları ise toprak, su gibi doğal kaynaklarının korunması biyoçeşitliliğin artırılmasını, toprakta kimyasal gübre kullanımı ve pestisit kullanımının azaltılmasını hedefleyen uygumalardır.

Bu çalışmada yeşil dönüşümün ve sürdürebilir tarım uygulamalarının ilk nerede başladığını, özel sektörün katılımını etkileyen faktörleri, uygulanan devlet politikalarını, avantaj ve dezavantajlarını iki farklı coğrafyada Türkiye ve Avrupa Ülkeleri açısından değerlendirilmektedir. Konu başlıkları dahilinde ekonomik, sosyal ve politik çerçevede ele alacağımız çalışmamızda kısa vadede bizlere getireceği güç olan etkenlerden, uzun vadede yaşam kalitemizi arttırıcı yönde olacağından kaynaklı, bugünden önlem almamızın gelecek nesillerimize de ne derecede önem arz ettiğinden bahsedilmiştir. Sürdürebilir tarım uygulamalarının organik tarım, su yönetimi, gübre ve pestisit kullanımı incelenmiştir ve verilerle önemi vurgulanmıştır. Pestisit kavramının nereden başladığını Birleşmiş Milletlerin ilk adımlarını nasıl attığını, uygulanan politikalardan bahsedilmektedir ve çevresel, insan sağlığına diğer karbon emisyonu yüksek olan kaynaklara istinaden daha az zarar veren veya hiç zarar vermeyen doğal kaynakların verimli kullanılmasını sağlayan yeşil dönüşüm ve sürdürebilir tarım uygulamaları, literatür taramasında elde ettiğimiz bulgu ve verilerle değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak yeşil dönüşüm ve sürdürebilir tarım uygulamalarının; maliyetler, eğitim, halkın bilinçlendirmesi ve özel sektör teşviği gibi faktörlerin hem maliyetli hem zor olması sebebiyle süreç içeresinde topyekûn ülkece hareket edilmesi halinde başarılı sonuç elde edileceği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Dönüşüm, Sürdürebilir Tarım Uygulamaları, Sürdürülebilirlik, Ekolojik Ekonomi, Doğal Kaynak Ekonomisi

JEL Kodları: O13, Q1, Q2, Q5

We Reap What We Sow: Green Transformation and Sustainable Agricultural Practices

Mustafa DUTLU[70] Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ[71]

Abstract

It is aimed to draw attention to these two topics that are extremely important in today's conditions and to make an up-to-date contribution to the literature for 2024. Green Transformation; It is aimed at addressing environmental problems such as climate change, environmental pollution and depletion of natural resources, and the decrease in our quality of life, as well as the reshaping of economic and social systems according to environmental sustainability. Sustainable Agricultural Practices, on the other hand, are applications that aim to protect natural resources such as soil and water, increase biodiversity, reduce the use of chemical fertilizers and pesticides in the soil.

In this article, where green transformation and sustainable agricultural practices first started, the factors affecting the participation of the private sector, the government policies implemented, the advantages and disadvantages are evaluated in terms of Turkey and European Countries in two different geographies. In our article, which we will deal with within the economic, social and political framework within the scope of

[68] Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi mustafadutlu@outlook.com

[69] Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı c.yenalkesbic@cbu.edu.tr

[70] Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi mustafadutlu@outlook.com

[71] Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı c.yenalkesbic@cbu.edu.tr

the topics, it is mentioned how important it is for our future generations to take precautions today, as it will increase our quality of life in the long term, and the factors that will bring us in the short term. Organic farming, water management, fertilizer and pesticide use of sustainable agricultural practices were examined and the importance of them was emphasized with data. Where the concept of pesticides started, how the United Nations took its first steps, the policies implemented are mentioned, and green transformation and sustainable agricultural practices that ensure the efficient use of natural resources that cause less or no harm to environmental, human health compared to other sources with high carbon emissions have been evaluated with the findings and data we have obtained in the literature review.

As a result, it has been concluded that green transformation and sustainable agricultural practices are both costly and difficult due to factors such as costs, education, public awareness and private sector incentives and successful results can be achieved if the whole country acts together in the process.
Keywords: Green Transformation, Sustainable Agricultural Practices, Sustainability, Ecological Economy, Natural Resource Economics
JEL Codes: O13, Q1, Q2, Q5

Giriş

Yeşil Dönüşüm kavramının ortaya çıkış sebebi iklim değişikliği ve artan biyolojik çeşitlilik kaybıdır. Yeşil dönüşüm, çevre dostu bir ekonomik modelin oluşturulması için gereken dönüşüme verilen isimdir. Bu modelde, enerji kaynakları, üretim süreçleri ve ürünler, çevre üzerindeki etkileri en aza indirecek şekilde tasarlanır. Bu sayede, doğal kaynakların korunması ve iklim değişikliğinin engellenmesi hedeflenir.

Yeşil dönüşüm kavramı, ekolojik dengeyi, sürdürebilirliği öne çıkaran endüstriyel ve ekonomik işlerin doğa ile ahenk içinde hareket edilmesin ifade eden kavramdır. Çıkış nedenin temeli olarak 1970-1980 yılların çevre sorunlarından yola çıkılmıştır. Hava, su kirliliği, endüstriyel atıklar gibi problemlerin arttığı son zamanlarda sürdürebilir bir gelecek için gerekli önlemlerin alınması elzem hale gelmiştir. Yeşil dönüşüm avantajlarında bahsedecek olursak insan eliyle arttırılmış sera gazlarının özellikle de karbondioksitin azaltımı yoluyla karbon ayak izinin azaltımı, insan sağlığını koruması, enerji verimliliğinin arttırılması enerji maliyetlerini azaltarak uzun dönemde ekonomik faydalar sağlanması bekleniyor. Yeşil dönüşüm aracılığıyla temiz hava, gıda ve su gibi kaynaklara ulaşım insanların refah düzeyini arttırıyor. Yeşil dönüşüm yenilenebilir enerji, yeşil teknoloji gibi sektörler ve yeni iş fırsatları yaratıyor. Avantajlarının yanında dezavantajları da bulunan yeşil dönüşümün ilk karşımıza çıkacak sorunların arasında maliyetler var, ilk yatırım maliyetleri, enerji alt yapısını kurmak yeşil dönüşüm teknolojilerini benimsemek ve alt yapısının bulunması, enerji birikiminde değişken öngörülemeyen doğa koşulları, yeni sektörler yarattığı gibi bazı sektörlerde de istihdam bakımında azalmalar söz konusu olabilmektedir. Olumsuz yönleri göz önünde bulundurarak yasal düzenlemelerin arttırılması, gerekli finansman olanakların sağlanması kredi avantajları, yatırıma teşvik gibi ve eğitim gibi adımların atılması yeşil dönüşüme geçişte en önemli kriterler arasında yer almaktadır.(Ulakçı vd., 2024)

Sürdürülebilirlik nedir evrensel olarak kabul edilmiş tek bir tanımı yok. Ancak çoğunlukla gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak olarak tanımlanıyor. Üretim, çeşitlilik ve tüketimin devamlılığı sağlanırken hem toplumsal hem de ekolojik olarak daimî olmak anlamına geliyor.

Sürdürülebilir tarım, çevre, ekonomi ve sosyal kriterleri dengeli bir şekilde karşılamak amacıyla tasarlanmış tarım yöntemleridir. Bu yöntemler, toprağın sağlığını koruyan organik tarım, su yönetiminde tasarruf, gübre ve pestisit kullanımını azaltmak, çeşitlilik arttırmak, biyolojik mücadele yöntemleri kullanmak, hayvan refahını arttırmak, küresel iklim değişikliğine karşı tarımı uyumlu hale getirmek gibi önlemler içerir. Sürdürülebilir tarım, gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli besin kaynaklarının devamını sağlamak için önemlidir. Sürdürülebilir tarım uygulamaları, çevresel, ekonomik ve sosyal kriterleri karşılamak için tasarlanmış tarım teknikleridir.

Çevrenin ve doğal kaynakların zarar vermeden kullanılmasına topraktan başlayarak üretim aşamalarının kontrolünün sağlandığı sürdürebilir tarım. Son zamanlarda daha çok önemli hale gelmiştir. Genel anlamda bugünün ve yarınımızın kullanacağı kaynakları koruyarak insanların temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacını gidereceği tarımsal üretim şeklidir sürdürebilir tarım.(Eryılmaz vd., 2018)

1-) Organik Tarım

Organik tarım, insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen ve üretimde kimyasal girdi

kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir. Doğal dengeyi koruyarak hava ve su gibi yaşamsal kaynakların ve doğal hayatın korunmasını amaçlayan bir üretim yöntemidir.
Organik tarımın temel amaçları olarak şunları sıralayabiliriz;

- Tarımsal üretimde doğal kaynakların korunması ve etkin kullanılması,
- Bitki genetiğinin korunması ve etkin kullanılması,
- Tarım sektörünü daha çevreci bir yapıya ulaştırması,
- Bitkisel üretimde bitkilerin olgunlaşma sürecinde olgunlaştırmaya yönelik tekniklerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi,
- Organik tarım uygulamaları ve tarım teknolojisinin eğitim ve bilinçlendirme gibi faktörlerle daha fazla insana ulaşmasını sağlamak eğitimleri geliştirmek.(Turhan, 2005)

Avrupa birliği ülkelerinde hem tüketiciyi hem de bazı tarımsal ürünleri korumak için bazı logolar ürünlerin üstünde kullanılıyor. PDO (Protected Designation of Origin) orijinaline en uyumlu şekilde üretilen ürünlerin sahip olduğu logodur. PGI (Protected Geographical Indication) bu logoda üretim, işleme, hazırlık aşamasındaki birisinde coğrafi özelliklerini himaye etmesi istenmiştir. TSG (Traditional Speciality Guaranteed) bu logoda ise geleneksel özelliklerini himaye ettiğini gösteriyor bu logolar markette görebileceğininiz çoğu ürünü kapsamaktadır.(Turhan, 2005)
Türkiye açısından paketlenmiş ürünlerin tüketiciyi korumak adına yapılan uygulamanın organik olup olmadığını anlamamız için logoları, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının organik olarak sertifikalanmış ürünler üzerinde bulunması gereken Organik Tarım logosu, Organik Tarım Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmeliğine uygun olarak üretildiğine dair bir yazı bulunur.
Türkiye'de organik tarım 2021 yılında 1.1 miyon ton yapılmıştır, Türkiye'de en çok organik tarım olarak zeytin üretildiğini ve bunun %61'nin Aydın iline ait olduğu bilinmektedir. Organik üzüm üretiminin %90'ını Manisa ilinde yapıldığı ile birlikte organik tarımın en çok yapıldığı bölge Ege bölgesidir. (Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu, 2023)

Bölgelere Göre Organik Tarım Üretim Miktarı Dağılımı (2021)

	İl Sayısı	Üretici Sayısı*	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Bin ton)	Alan Başına Üretim (Ton/ha)
İç Anadolu Bölgesi	12	1.390	21.829	170	7,8
Ege Bölgesi	8	12.080	72.844	385	5,3
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	9	933	16.368	83	5,1
Marmara Bölgesi	11	909	5.474	24	4,3
Doğu Anadolu Bölgesi	11	4.888	76.223	315	4,1
Akdeniz Bölgesi	8	459	15.622	44	2,8
Karadeniz Bölgesi	17	18.437	35.418	79	2,2
Toplam	**76**	**39.096**	**243.779**	**1.101**	**4,5**

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu, 2023

2-) Su Yönetimi

Sürdürülebilir su yönetimi, su kaynaklarının uzun vadede korunmasını ve verimli kullanılmasını hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu suyun, ekosistemlerin sağlığını korurken aynı zamanda mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde yönetilmesini gerektirmektedir.
Avrupa Yeşil Mutabakatının çevrenin korunmasındaki önceliklerinden biri olan su kirliliğinin azaltılması konusunda Yeşil Mutabakatın gereksinimlerini karşılaması için Avrupa Komisyonun 2021 senesinde yayınlanan Mavi Ekonomi Raporunda 2030 yılında dünya çapında su bulmak konusunda %40'lık bir boşluk olacağını ön görmektedirler. Arıtılmayan atık suların doğaya salınımı biyoçeşitliliğin azalmasının yanı sıra yaşamımızı önemli derecede etkilemektedir. Dünya çapında denizlere ulaşan plastik oranı 8-13 milyon ton civarındadır ve su tüketiminin %70'i tarımdan dolayı olduğu için sadece denizcilik alanındaki sektörlerden istianeden tarım sektöründe de ciddi düzeyde etkilemektedir. Sürdürebilir olmayan uygulamalar işleme yapılacak olan toprak

yapısının bozulmasına, erozyona, azot, fosfor ve potasyum kirliliğine yola açmaktadır.(Mısır, 2022)
Azot, fosfor ve potasyum gübreleme sektöründe NPK olarak tanımlanıyor NPK gübresi topraktaki mikroorganizma sayısını arttırır, toprağın pH değerinin düzenlenmesine yardımcı olur ve toprağın su tutma seviyesi yükseltmekte bu sayede sulama verimi yükselmekte sıkça sulamaya ihtiyaç duyulmamaktadır.

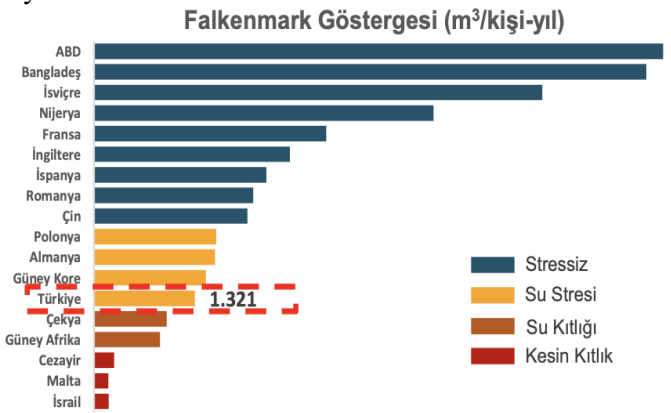

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu, 2023
Su stresini gösteren en iyi göstergelerden biri olan Falkenmark göstergesi kişi başı yıllık su tüketimini gösteren göstergedir. Su stresi kavramı, kişi başı yıllık içme suyunun 1700m³ ve altına düştüğü açıklamaktadır. Suyun tarım sektörünün ana girdilerinden birisi olmasına rağmen Çin ve Amerika dünya çapında tarım üretiminin %31'ni karşılamaktadır ve su stresi çekmeyen ülke konumundadırlar.(Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu, 2023)

Toplam Su Çekimi İçerisinde Tarımsal Su Çekimi (2020)			
Afganistan	%98,2	ABD	%39,7
Hindistan	%90,4	Ukrayna	%31
Türkiye	%87,2	Rusya	%28,8
Meksika	%75,7	Fransa	%12,1
Japonya	%68	Kanada	%10,7
Çin	%62,1	Hollanda	%3,7
Brezilya	%61,6	Avusturya	%2,2

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu, 2023
Türkiye su kaynaklarının %87,2'si tarım sektörüne kullanılmakta tarımsal alandaki su ihtiyacının artması, sanayi bölgelerindeki asimetrik gelişmeden kaynaklı su kaynaklarının kirlenmesi ve nüfusun artışının geometrik olması 25 sene içerisinde su tüketiminin 3 katına çıkacağını öngörülmektedir. Bölgeye uyumlu olmayan su tüketimi fazla olan mahsul ekimi, mevsim koşullarına ve verilerine dayalı sulama yapmama, açık su dağıtım sistemleri, çok fazla kimyasal ilaç ve gübre kullanımından dolayı yeraltı su kaynaklarını kirletilmesi gibi bilinçsizce yapılan uygulamaların getirdiği ciddi sorunlar su stresi yaşama, toprak yapısının bozulması, su kaynaklarının ve biyoçeşitliliğin azalması gibi sonuçları beraberinde getirmektedir.(Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu, 2023) Bu nedenle elimizde olan imkanlar dahilinde tarım sektörü, su kaynaklarını etkin ve verimli kullanmalı, sanayi sektörü içinde yeni düzenlemeler getirilmelidir.

3-) Gübre ve Pestisit

Organik gübreler, su tutum kapasitesini artırır ve toprak yapısını iyileştirmektedir bu sayede toprağın karbon tutması seviyesi artmaktadır. Toprağın beslenmesi ve toprak erozyonun önüne geçilmesi yeşil gübreleme işlemiyle gerçekleşmektedir.(Keskin, 2024)
Sürdürebilir tarım uygulamalarının önemli aralarından birisi olan yeşil gübre, esas olarak toprağa besin eklemek ve sağlığını iyileştirmek için yetiştirilen bir tür mahsuldür. Bitkilerin yetiştirilmesini

ve daha sonra bunların toprağa geri dahil edilmesini içerir, bu da toprak verimliliğini ve yapısını iyileştirir. Popüler yeşil gübre mahsulleri arasında yonca, fiğ ve bezelye gibi baklagiller bulunur ve toprağa azot aktarımında bulunmaktadırlar. Hardal ve çavdar gibi baklagil olmayan ürünler de kullanılır. Bunlar yabani otları bastırmaya ve toprak erozyonunu azaltmaya yardımcı olmaktadır. Topraktaki azot, su alımını hızlandırdığı için bitkinin gelişip olgunlaşmasını hızlandırır ve mahsulün kalitesini arttırmakla birlikte verimliliğinin de arttırıldığı görülmektedir.
Organik tarımda önemli olan diğer bir kaynak ise hayvan atığıdır, içerisinde makro besin elementlerini yani azot, fosfor ve potasyum bulundurur. Hayvan atıklarının gübreleme olarak kullanımı, hayvanın türüne göre değişmekle birlikte çiftçi için ekonomik anlamda önemli girdileri arasında sayılabilmektedir. Kimyasal gübrelerin maliyeti yüksek olması yanı sıra kullanımında ani salımıyla kısa dönemde verim alınabilmektedir lakin uzun dönemde toprağın yapısının bozulması, su kaynaklarının kirletilmesi, biyoçeşitliliği olumsuz yönde etkilemesi gibi sorunları doğurmaktadır. Organik gübreler ise yavaş salınım sağlar, mahsulün uzun dönemli besler ve maliyet açısından bakıldığı zaman ekonomik verimlilik arttırıcı yönde olmaktadır.(Keskin, 2024)

Hepimizin tahmin ettiği gibi tarımsal üretimde bakteriler, virüsler, böcekler, kemirgenler, mantarlar, yabani otlar ve haşerelerin birçok zararlı etkisi var. İşte bu etkileri ortadan kaldırmak için kullanılan toksik etkili kimyasallar "pestisit" olarak tanımlanıyor.

Pestisit kimyasalının elzem göründüğü ilk defa 1948 ve 1951 senelerinde insan vücudunda görülmüştür, görülen madde organik klorlu pestisittir. Pestisitlerin bazıları zehirlenme gibi durumlarda zararsız iken bazıları da kanser yapıcı, nörolojik sistemi etkileyici ve mutasyon yaratıcı etkenler saptanmıştır. Bu oluşan pestisit kalıntılarının önde gelen faktörü ise gıda ürünleridir. Bu sebep ile Birleşmiş Milletlerin ihtisas kuruluşu olan Dünya sağlık teşkilatı ve Gıda Tarım Örgütü 1960 senesinde "Pestisit Kalıntıları Kodeks Komitesi" kurulmuştur ve bu komite elde ettiği verilerle gıda ürünlerinde olması gereken maksimum pestisit kalıntı değerini ortaya koymuştur. Türkiye'de ise tarım ürünlerinde kullanılması gereken pestisitlerin gıda ürünlerinde barınmasına müsaade edilen maksimum düzeyi ürün ve ilaç bakımından belirlenmiştir.(Akdoğan vd., 2012)

İçinde ilave bazı kimyasal maddelerin bulunduğu pestisitlerin molekülleri ısı, ışık oksijen gibi etkenlerle bozuluyor ve ana yapısından çok daha fazla zehirli bir forma dönüşmektedir. Pestisitlerin işlevleri ve kimyasal yapılarına göre toprakta ve suda yıllarca kalabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yeşil Dönüşümü olumsuz yönleri, ilk yatırım maliyetlerinin yüksek olması gibi faktörleri göz önünde bulundurarak uzun dönemde çevresel, sosyal ve ekonomik olarak refah düzeyini artıracağı geleceğimizi koruma altına alacağımızı bilinmekle beraberinde yasal düzenlemelerin arttırılması, gerekli finansman olanakların sağlanması kredi avantajları, yatırıma teşvik ve eğitim gibi adımların atılması gerekmektedir. Sektörlerin yeşil dönüşüme bilinçli ve zamanında uyum sağlaması sürdürebilirlik açısından büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'de sera gazı emisyonlarının azaltılması için bir yasal düzenleme aracı olarak karbon vergisi getirilebilir. Türkiye'de karbon vergisi öncelikle karbondioksit emisyonu yüksek sektörlerde uygulanmalı, verginin kapsamı zaman içinde genişletilmelidir. Karbon vergisinin etkin kullanımı için bu vergiden gelen gelirin hangi alanda değerlendirileceğide önem arz etmektedir. Karbon vergisi gelirleri, olası çevresel zararın tazmini için yada yeşil yatırımlara teşvik amacında kullanılmak üzere bir fonda toplanmalıdır. Bu şekilde kullanılırsa, vergiden beklenen potansiyel getiri daha yüksek olabileceği öngörülmektedir.

Sürdürebilir tarım uygulamalarında organik tarımın amaçlarına bağlı kalınarak Tarım ve Orman Bakanlığının gerekli desteği sağlayıp devam ettirmelidir. Su yönetimi konu

başlığı altında her bireyin bu konuya hassas ve bilinçli davranarak çevresini bilinçlendirmesi gerekmektedir. Bireyler bu hassasiyeti gösterirken devlet eli saniyedeki asimetrik gelişmeye düzen getirmeli, halkı kamu spotu gibi araçlarla bilinçlendirmesi , toplam su çekimi içerisinde büyük payı olan tarım sektörüne hem toprak yapısını bozan hem de su israfını arttıran salma sulama sistemi yasaklamalı verimli olan sulama sistemleri zorunlu kılınmaladır.

Tarım sektörü kişileri organik gübreleme , yeşil gübreleme uygulamalarına gereken özeni gösterip maliyeti yüksek olan kimyasal gübrelerden vazgeçerse kısa vadeli getirelerini uzun vadeli getiri ve yatırımlara dönüştürüp gıda ürünlerini kendi aile bireylerininde tükettiğini göz önünde bulundurduğu süreçte ekonomik olarak verimlilik sağladığını ön görülmektedir.

Pestisit kullanımı konusunda geometrik olarak artan nufüs ile birlikte artan gıda ihtiyacının karşılanması için pestisit kullanımı zorunlu hale getirmiştir. Ancak artan pestisit kullanımıyla ürün artışı sağlanabilirken çevre sorunları ve insan sağlığı göz ardı edilmemelidir. Pestisit kullanımı sonucu pestisit maksimum kalıntı limitlerinin takibi yapmak insan sağlığı için büyük bir önem arz etmektedir. Her konuda değindiğimiz gibi her şeyin başı eğitimden geçmektedir. Ne ekersek, onu biçeriz her şey geleceğimiz için.

Kaynakça

Akdoğan, A., Divrikli, Ü., Elçi, L., Üniversitesi, P., Fakültesi, F.-E., Bölümü, K., & Kınıklı, D. (2012). *Pestisitlerin Önemi ve Ekosisteme Etkileri*. Geliş tarihi gönderen http://www.academicfoodjournal.com

Anonim a. https://www.toros.com.tr/tr/azotlu-gubreler#:~:text=Bitkinin%20geli%C5%9Fmesini%20ve%20b%C3%BCy%C3%BCmesini%20sa%C4%9Flar,%C3%A7o%C4%9Falt%C4%B1r%20ve%20mahsul%C3%BCn%20kalitesini%20y%C3%BCkseltir.&text=Bitkiler%20azot%20ihtiyac%C4%B1n%C4%B1%20daha%20%C3%A7ok,formundaki%20azot%20kaynaklar%C4%B1ndan%20temin%20ederler.

Anonim b. https://esular.com/surdurulebilir-su-yonetimi#:~:text=S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir%20su%20y%C3%B6netimi%2C%20su%20kaynaklar%C4%B1n%C4%B1n,ihtiya%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1%20kar%C5%9F%C4%B1layabilecek%20%C5%9Fekilde%20y%C3%B6netilmesini%20gerektirir.

Anonim c. https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler#:~:text=Organik%20tar%C4%B1m%2C%20insan%20sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na%20ve,ve%20sertifikal%C4%B1%20tar%C4%B1msal%20%C3%BCretim%20bi%C3%A7imidir

Anonim 2021 https://tarfin.com/blog/npk-gubre-nedir-faydalari-nelerdir#:~:text=NPK%20g%C3%BCbre%20kullan%C4%B1m%C4%B1%2C%20azot%2C%20fosfor,pH%20de%C4%9Ferinin%20d%C3%BCzenlenmesine%20yard%C4%B1mc%C4%B1%20oluyor.

Anonim 2022. https://www.garantibbva.com.tr/blog/pestisit-nedir

Anonim 2023a. https://www.novarge.com.tr/blog/surdurulebilir-tarim-uygulamalari-nelerdir.html#:~:text=Bu%20uygulamalara%20%C5%9Fu%20%C3%B6rnekler%20verilebilir,kar%C5%9F%C4%B1%20tar%C4%B1m%C4%B1%20uyumlu%20hale%20getirmek

Anonim 2023b. https://www.enerjietutraporu.com/yesil-donusum-nedir.html#:~:text=Ye%C5%9Fil%20d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm%2C%20%C3%A7evre%20dostu%20bir,ve%20iklim%20de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Finin%20engellenmesi%20hedeflenir.

Anonim 2024a. https://www.garantibbva.com.tr/blog/surdurulebilirlik-nedir#:~:text=S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik%20ne%20anlama%20gelir%3F,bug%C3%BCn%C3%BCn%20ihtiya%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1%20kar%C5%9F%C4%B1lamak'%20olarak%20tan%C4%B1mlan%C4%B1yor

Anonim 2024b. https://colsa.unh.edu/blog/2024/08/what-green-manure

Aydin Eryilmaz, G., Kiliç, O., Mayıs Üniversitesi, O., Meslek Yüksekokulu, S., ve Bahçe Bitkileri Bölümü, P., Fakültesi, Z., & Ekonomisi Bölümü, T. (2018). Türkiye'de Sürdürülebilir Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları. *KSU J. Agric Nat*, *21*(4), 624-631. https://doi.org/10.18016/ksudobil

Bayturan Nurhayat. (2016). *Apelesyon E-Dergisi*. *(35)*. https://apelasyon.com/yazi/35/bir-gida-urununu-satin-alirken-organik-oldugunu-nasil-anlariz

Can Keskin. (2024). *Toprak Altı Hazinesi; Sürdürülebilir Tarımın Ekonomik İzdüşümleri*. *Toprak Altı Hazinesi; Sürdürülebilir Tarımın Ekonomik İzdüşümleri*. efe akademik yayıncılık. https://doi.org/10.59617/efepub20242233

Mısır Aybike. (2022). *Mısır ve Arıkan Çevre, İklim ve Sürdürülebilirlik İTÜ Dergisi-e DERLEME MAKALE*.

Turhan, Ş. (2005). *TARIMDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ORGANİK TARIM*. *Tarım Ekonomisi Dergisi* (C. 11).

Türkiye Bankalar Birliği Tarım Sektörü Raporu. (2023). Tarim_Sektor_Raporu_130723.

Ulakçı, K., Yüksel, S., Eti, S., Kalkavan, H., & Dinçer, H. (2024). Green Transformation of the Real Sector in Türkiye: A priority Evaluation with DEMATEL Methodology. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, *6*(Özel Sayı 1), 99-106. https://doi.org/10.38009/ekimad.1509014

ÖZET BİLDİRİLER

Kolluk Kuvvetlerinde Hesap Verilebilirliğin Gelişimi: Kolluk Gözetim Komisyonu

Ahmet Can ÖZEL[72]

Özet

İnsanlık, var olduğu günden beri kendisini güvenli bir ortam oluşturmaya adamıştır. Adil ve güvenli bir yaşam arzulayan insanlık devleti oluşturarak bazı haklarını, yetkilerini ona devretmiştir. İnsan üssü bir yapı olan ve insanlığa teminat olan devlet, sahip olduğu yetkileri kullanmak ve insanlığın taleplerini karşılamak için örgütlenerek gelişim göstermiştir. Devlet insanların güven içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak ve düzenin bozulmasını engellemek için kolluk kuvvetlerine ihtiyaç duymuş olup, kolluk kuvvetlerinin örgütlenmesini sağlamıştır.

Kolluk kuvvetleri, sundukları kolluk hizmetleri nedeniyle diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nazaran daha hassas bir konuma sahiptirler. Öyle ki kolluk kuvvetleri emniyet ve asayişi sağlayarak kamu düzenini, hak ve özgürlükleri korurlar. Halkın güven içerisinde yaşamlarını yürütmelerini sağlarlar. Kolluk yaşanabilir güvenli ortamı sağlarken kimi yetkileri kullanmaktadır. Kolluğun sahip olduğu yetkilerin oldukça kapsamlı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle keyfi yetki kullanımının önüne geçilmesi önem arz etmektedir. Bilindiği gibi kurum ve kuruluşlar yaptıkları iş ve işlemler kapsamında çeşitli denetimlere tabii tutulmaktadır. Bu bağlamada kolluk kuvvetleri de gerek sundukları kolluk hizmetleri doğrultusunda gerekse sahip oldukları yetkiler doğrultusunda birtakım denetim mekanizmaları tarafından kontrol altında tutulmaktadırlar. Söz konusu denetim mekanizmalarıyla yapılan iş ve işlemlerin hesap verilebilirliği sağlanmaktadır. Çalışmada, açık kaynak araştırması yapılmış olup, iç güvenlik konularında son yıllarda yapılan yasal düzenlemeler sonucunda hesap verilebilir bir kolluk anlayışının gelişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Kolluk Yetkileri, İç Denetim, Dış Denetim, Kamu Hizmeti

JEL Kodları: K00, K38

The Development Of Accountability İn Law Enforcement: Law Enforcement Oversight Commission

Ahmet Can ÖZEL

Özet

Humanity has devoted itself to creating a safe environment since the day it came into existence. Desiring a fair and safe life, humanity has created the state and transferred some of its rights and powers to it. The state, which is a human-based structure and a guarantee for humanity, has developed by organising itself to use its powers and meet the demands of humanity. The state needed law enforcement forces in order to ensure that people live their lives in safety and to prevent the deterioration of order, and ensured the organisation of law enforcement forces.

Law enforcement forces have a more sensitive position compared to other public institutions and organisations due to the law enforcement services they provide. So much so that law enforcement forces protect public order, rights and freedoms by ensuring security and public order. They ensure that the people carry out their lives in safety. Law enforcement uses some powers while providing a safe environment to live in. It is known that the powers of the police are quite comprehensive. Therefore, it is important to prevent arbitrary use of authority. As it is known, institutions and organisations are subject to various audits within the scope of their work and transactions. In this context, law enforcement forces are also kept under control by certain control mechanisms both in line with the law enforcement services they provide and the powers they have. The accountability of the work and transactions carried out through these audit mechanisms is ensured. In the study, open source research has been conducted and it has been determined that an accountable law

[72] Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Terzioğlu Yerleşkesi Çanakkale (Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Binası) 17100 Çanakkale Merkez/ Çanakkale, ahmetcanozel6@gmail.com, ORDİC: 0009-0006-4687-7854

enforcement understanding has developed as a result of the legal arrangements made in recent years on internal security issues.

Keywords: State, Law Enforcement Powers, Internal Audit, External Audit, Public Service

JEL Codes: K00, K38

Bir Tüketici Davranışı Olarak Boykot ve Zincir Marketler

Öğrenci, Hatice Ezim[73]

Öğrenci, İsmail Ateş[74]

Özet

Tüketim alışkanlıkları sadece ekonomik tercihler çerçevesinde belirlenmemektedir. Sosyal ve ahlaki değerler tüketici davranışlarını belirleyen önemli etkenler arasında sayılmaktadır. Birey yalnızca bir tüketici değildir. Her ne kadar her ürettiğini satma eğiliminde olan kapitalist düzen bireyleri rasyonel birer birim olarak görme eğiliminde olsa da bireyin tüketici kimliğinin dışında kimlikleri de vardır. Bireyler zaman zaman bu kimliklerine uygun tüketici davranışları sergileyebilmekte ve genel kanının tersine davranışlar ortaya koyabilmektedirler. Bu bağlamda, tüketici etrafında gelişen siyasal-toplum olaylardan bağışık değildir.

Bu bağışık olmama durumu zaman zaman kendini özel toplumsal ve siyasal gelişmeler karşısında ifade etme fırsatı bulabilmektedir. Bunlardan biri de İsrail'in Gazze'yi işgaliyle başlayan boykottur. Kapitalist sistem tarafından salt tüketici olarak görülen bireylerin mevcut toplumsal bir soruna karşı geliştirdiği eylem biçimi olarak İsrail menşeili ürünlerini satın almama davranışına karşı aynı bireylerin sıklıkla alışveriş yaptıkları marketler tarafından uygulanan çeşitli satış stratejileriyle anlamsızlaştırılmaya çalışıldığı görülmüştür.

Bu çalışmada, tüketicilerin Türkiye'de önemli bir toplumsal ve siyasal bir sorun olarak görülen Gazze'nin işgali karşısında İsrail ürünlerini boykot ederken bazı zincir marketlerin boykotun kırılmasına aracılık etmeye çalıştıkları eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Buradan hareketle anlaşılmaya çalışılan esas meselenin bireyin manevi ve duygusal tercihlerin nasıl oluyor da manipüle edilebiliyor olmasıdır.

Bu manipülasyon sürecini daha iyi anlayabilmek ve ortaya koyabilmek için zincir marketlerin boykot öncesi ve sonrası 4 aylık indirim ve kampanya afişleri incelenmektedir. Buradan hareketle boykot öncesi ve sonrası döneme ilişkin tüketici davranışının nasıl değiştirilmeye çalışıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada ilgili zincir marketlerin indirim afişleri, konuyla ilgili yazılmış makaleler, çeşitli istatistikler ve veriler kullanılmıştır.

Sonuç olarak görülmektedir ki, tüketici/birey her ne kadar manevi ve toplumsal duyarlılıklarla hareket etme eğiliminde olsa da kapitalizmin kuşatıcı etkisinin zorlayıcılığına tabiidir. Tüketicinin davranışı ticari kaygıları manevi motivasyonlara tercih eden zincir marketler tarafından şekillendirilerek boykot kırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boykot, Tüketici Davranışı, Zincir Marketler, Sosyal Kimlik.

Jel kodları: D12, P13.

[73] Hatice Ezim, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkez Yerleşkesi, Termal Yolu Üzeri, 77200 Merkez/Yalova haticeezim56@gmail.com

[74] İsmail Ateş, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkez Yerleşkesi, Termal Yolu Üzeri, 77200 Merkez/Yalova ates.168138@gmail.com

Qeyri Neft Sektorunun - Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Üçün Zəruri Amillər

Cəfərov Əsgər Natiq oğlu[1]

Məqalədə kənd təsərüfatının inkişafının əsas istiqamətləri inkişaf etmiş ölkələrin timsalında araşdırılmışdır. Burada kənd təsərrüfatının subsidiyalaşdırılmasının, daxili bazarın qorunmasının, kəndin sosial infrastrukturunun maliyyələşdirilməsinin zəruriliyi təhlil edilmişdir.

Müasir dövrdə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalı dünya iqtisadiyyatının ən vacib prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Bunun həm obyektiv və həm də subyektiv səbəbləri vardır. Obyektiv səbəblər sırasında ekoloji tarazlığın pozulması, əhali artımı və Çin, Hindistan, Braziliya və bir neçə əhalisi çoxluq təşkil edən ölkələrdə ərzaq istehlak artımı qeyd olunursa subyektiv amillərdən torpaqların münbitliyinin azalması, su qıtlığı, toxum və maliyyə çatışmazlığı ön plana çəkilir. Sonuncu xüsusilə keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə xasdır.

Belə ki, sosialist təsərrüfatçılıq sisteminin dağılması ilə uzun illər mərkəzləşdirilmiş dövlət qayğısından məhrum olan xırda təsərrüfatçılıq subyektləri istehsalı intensiv əsaslarla qurmağa qadir deyildirlər. Ona görə də sistem transformasiyasının düzgün qiymətləndirilmədiyi şəraitdə dövlətin kənd təsərrüfatı istehsalını dəstəkləməməsi artıq acı nəticələrini verməkdədir. Ötən 25-30 ilin acı nəticələri bu sahəyə dövlət qayğısının gücləndirilməsini bu gün vacib bir məsələ kimi ortaya qoyur. [1]

Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi transformasiya dövrünü yaşayan ölkələr üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki hər bir ölkənin inkişaf səviyyəsindən və ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyətindən asılı olaraq bu istiqamətlər müxtəlif ola bilər.

Cəfərov Əsgər Natiq oğlu
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının magistrantı,
akademiya_sm@mail.ru

Renewable Energy Policy; Assessing the Impact of Renewable Energy Policy on Solar Energy Development in Morocco

Prof. Dr. Erhan Demireli[1]

Dickens Nyakidi[2]

Ibrahim Savane[3]

Abstract

This study aims to examine the renewable energy policy framework in Morocco, focusing on the country's contribution to the growth of solar energy initiatives, notably the Noor Solar Complex. As a promising market in the Sahara region, the Moroccan economy has witnessed a huge amount of investments over the past decades as a result of its favorable regulations, incentives, and international partnerships, enabling large-scale solar investments. With national energy strategies, these policies are focused on reducing fossil fuel dependency and increasing renewable energy's share in the national energy grid. The study's main aim is to analyze the effectiveness of these policies in meeting national energy targets, explore the challenges in infrastructure and financing, and assess the future potential. As a result of this study, it was revealed that Morocco has made great progress in achieving its national targets in renewable energy production. Morocco's leading position in African renewable energy is also highlighted, providing insights into policy frameworks that other developing countries in Africa and beyond could adopt.

Key Words; Renewable Energy, Solar Energy, Policies.

Yenilenebilir Enerji Politikası; Yenilenebilir Enerji Politikasının Fas'ta Güneş Enerjisi Gelişimi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi

Özet

Bu çalışma, Fas'taki yenilenebilir enerji politikası çerçevesini incelemeyi ve ülkenin güneş enerjisi girişimlerinin, özellikle Noor Güneş Kompleksi'nin büyümesine katkısına odaklanmayı amaçlamaktadır. Sahra bölgesinde gelecek vaat eden bir pazar olarak, Fas ekonomisi, elverişli düzenlemeleri, teşvikleri ve uluslararası ortaklıkları sayesinde son on yıllarda büyük miktarda yatırıma tanık olmuş ve büyük ölçekli güneş enerjisi yatırımlarına olanak sağlamıştır. Ulusal enerji stratejileriyle, bu politikalar fosil yakıt bağımlılığını azaltmaya ve yenilenebilir enerjinin ulusal enerji şebekesindeki payını artırmaya odaklanmıştır. Çalışmanın temel amacı, bu politikaların ulusal enerji hedeflerine ulaşmadaki etkinliğini analiz etmek, altyapı ve finansmandaki zorlukları araştırmak ve gelecekteki potansiyeli değerlendirmektir. Bu çalışmanın sonucunda, Fas'ın yenilenebilir enerji üretiminde ulusal hedeflerine ulaşmada büyük ilerleme kaydettiği ortaya çıkmıştır. Fas'ın Afrika yenilenebilir enerjisinde lider konumu da vurgulanarak, Afrika'daki ve ötesindeki diğer gelişmekte olan ülkelerin benimseyebileceği politika çerçevelerine ilişkin içgörüler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler; Yenilenebilir Enerji, Güneş Enerjisi, Politikalar.

Prof. Dr. Erhan Demireli, Dickens Nyakidi, Ibrahim Savane
Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, 35160 Izmir, Turkey.

Dijital Ekonomi ve Sosyal Eşitsizlikler: Paradigmalar Nasıl Değişiyor?

Nurana Bayramzada[75]

Prof. Dr. Cüneyt Yenal Kesbiç[76]

Özet

"Dijital Dönüşüm" kavramını açıklamadan önce, "Dijital" kelimesinin ne anlama geldiğini anlamak büyük önem taşır. Bu kavramın açıklanmasına dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Makalede esas olarak McKinsey'nin "Dijital olan her süreç daha kolaydır" fikrinden bahsedilecektir (D.Corner ve Edelman, 2015). McKinsey, dijital kavramını üç ana bölümde açıklamaktadır:

- İş dünyasının yeni sınırlarında değer yaratmak;
- Müşteri deneyimine doğrudan etki eden süreçlerin optimize edilmesi;
- Tüm iş girişimlerini destekleyen genel temel yetkinliklerin oluşturulması.

"Dijitalleşme" terimi ilk kez 1971 yılında "KUZEY AMERİKA İNCELEMESİ" (Brennan ve Kreiss, 2014) dergisinde yayınlanan bir denemede ortaya çıkmıştır. Dijitalleşme hakkında kısa bir tanım ise ilk kez daha ayrıntılı bir şekilde dijital iş danışmanı I-SCOPP (2016) tarafından şu şekilde önerilmiştir: "Dijitalleşme, gelir yaratmak, işi geliştirmek, iş süreçlerini dönüştürmek veya değiştirmek ve dijital bilgilerin mevcut olduğu dijital bir iş ortamı oluşturmak amacıyla temelde dijital teknolojiler ve verilerden yararlanmak demektir."

Dijital dönüşüm, dijital teknolojilerin entegrasyonunu ve buna bağlı olarak iş yapma şekli ve kültürünün değişmesiyle sosyal ve sektörel ihtiyaçlara uygun kolay çözümler oluşturmayı içeren bir kavramdır.

Bugün dünyayı saran "Dijital Devrim" veya "Bilgi Devrimi", coğrafi, sosyal ve ekonomik kısıtlamaları azaltmakta, iş inovasyonlarını desteklemekte, ekonomik büyümeye ivme kazandırmakta, yaşam kalitesini ve konforunu artırmakta; yönetim verimliliğini yükseltmekte ve konut, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler gibi kamu ürünlerinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Makalede dijital dönüşümü şekillendiren küresel ortam, dijital dönüşümün itici güçleri, inovasyon kümeleri, devletlerin dijital dönüşümünde yeni aşamalar ve dijital kapsayıcılık konularını ele alıyoruz.

Anahtar Kelimeler: dijitalleşme, dijital dönüşüm, sosyal eşitsizlikler, dijital teknolojiler, yapay zeka.

JEL Kodları: O 32, O 33, Z 13,

[75] **Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, bayramzadanurana@gmail.com**

[76] **Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü c.yenalkesbic@cbu .edu.tr**

Manisa İlinde Geri Dönüşüm Davranışını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi

Öğrenci Dilan Ulus[77]

Dr. Öğr. Üyesi Murat Doğan[78]

Özet

Bu çalışma, Manisa ilinde geri dönüşüm davranışlarını etkileyen faktörleri belirleyerek, sürdürülebilir geri dönüşüm stratejilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, bireylerin geri dönüşüm davranışlarını etkileyen unsurları Ajzen'in Planlanmış Davranış Teorisi (PDT) çerçevesinde analiz ederek, toplumun geri dönüşüm bilincini artıracak stratejilere rehberlik edecek bulgular elde etmektir. Planlanmış Davranış Teorisi, bireylerin davranışlarının tutumları, öznel normları ve algılanan davranış kontrolü olmak üzere üç temel bileşen tarafından şekillendirildiğini öne sürer. Bu teori, kişinin bir davranışı gerçekleştirme niyetinin bu üç faktörün etkileşimi sonucu oluştuğunu belirtir. Bu kapsamda, 267 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, modeldeki faktörlerin teorik yapılarına uygun ölçülüp ölçülmediğini test etmek ve geçerliliklerini sağlamayı amaçlar. Analiz sonucunda, PDT çerçevesinde Tutum (T), Öznel Norm (ON), Algılanan Davranış Kontrolü (ADK) ve Algılanan Kullanışlılık (AK) faktörlerinin geri dönüşüm niyeti (N) ve davranışı (D) üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur. DFA sonuçları, tüm faktörlerin kabul edilebilir yük değerlerine sahip olduğunu ve her bir faktörün ilgili maddeler tarafından yeterince açıklandığını göstermiştir. Standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0,60 ile 0,90 arasında değişmesi, modelin güvenilirliğini ve geçerliliğini desteklemektedir. Ayrıca, AVE değerlerinin 0,50'den büyük ve CR değerlerinin 0,70'in üzerinde olması modelin yapısal bütünlüğünü güçlendirmektedir. Elde edilen bulgular, psikolojik faktörlerin geri dönüşüm davranışlarını teşvik etme konusunun belirlenebilmesi için önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geri dönüşüm, Planlanmış Davranış Teorisi, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Öznel Norm, Algılanan Kullanışlılık

JEL Kodları: Q53, Q56, D03.

[77] Dilan Ulus. Sorumlu, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, Dilanulus mail

[78] Murat Doğan, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa. murat.dogan@cbu.edu.tr.

Endüstüriyel Simbiyoz Gerçekleri: Hollanda Kalundborg Ekseninde Betimsel Bir Analiz

Batuhan Altunkaynak[79]

Prof. Dr. Cüneyt Yenal Kesbiç[80]

Özet

İki veya daha fazla canlı türünün, genellikle bir konak ve konakta yaşayan boyutça küçük simbiyontlar arasında kurduğu ve ikili ya da çoklu ilişkilerce fayda ortaklaşması yaratan kalıcı birlikteliklere simbiyoz denir. İktisadi bilimler, canlıların bu etkileşiminden ilham alarak simbiyoz kavramını incelemiş ve bu kavramı endüstriyel alanlarda benimseyip uyarlamıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan endüstriyel simbiyoz kavramı, canlıların yarattığı fayda ortaklaşması fikrini içselleştirerek farklı endüstriler arasında enerji, ham madde, yan ürünler ve bilgi gibi kaynakların paylaşılarak çevresel ve ekonomik avantajların maksimize edildiği bir sistem olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu çalışmada, endüstriyel simbiyozun kavramsal çerçevesi ele alınmakta ve bu mekanizmanın nasıl işlediği örnek olay olarak seçilen Danimarka'da kurulan Kalundborg Eko-Endüstriyel Parkı üzerinden incelenmektedir ardından, endüstriyel simbiyozun pratikte nasıl uygulandığı ve sağladığı faydalar betimsel olarak analiz edilmiş ve bu analiz sonucunda, güçlü ve zayıf simbiyotik ilişkiler tespit edilmiştir. Güçlü simbiyotik ilişkiler, farklı endüstriler arasında kaynak, enerji ve bilgi paylaşımıyla yüksek verimlilik sağlayarak ekonomik ve çevresel kazançlar elde edilmesine olanak tanımış ve çevresel zararın azaltılmasına ve kaynakların daha verimli kullanılmasına da katkı sağlamıştır. Öte yandan, zayıf simbiyotik ilişkilerde ise iş birliği sınırlı kalmış, paylaşılan kaynaklar ile elde edilen faydalar daha düşük düzeyde seyretmiştir. Sonuç olarak, endüstriyel simbiyozun etkinliğini artırmak için güçlü ve karşılıklı bağımlı ilişkilerin oluşturulması hem çevresel hem de ekonomik açıdan uzun vadeli kazançlar sağlanmasına olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: endüstriyel simbiyoz, kalundborg, döngüsel ekonomi

JEL Kodları: Q53, Q56.

[79] Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, batuhanaltunkaynak0@gmail.com

[80] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, c.yenalkesbic@cbu.edu.tr

Maliyyə Hesbatlarının Təhlili

Əzimli Fərid

Xülasə

Maliyyə hesabatları, bir şirkətin maliyyə vəziyyətini və fəaliyyətini təsvir edən əsas sənədlərdir və iqtisadiyyatın təhlili üçün vacib alətlərdən biridir. Həm özəl, həm də dövlət müəssisələri üçün bu hesabatlar, menecerlər, investorlar, kredit təşkilatları və digər maraqlı tərəflər tərəfindən qərar vermə prosesində əsas rol oynayır. Maliyyə hesabatlarının təhlili, şirkətin maliyyə sağlamlığını qiymətləndirmək, gələcəkdəki inkişaf imkanlarını və riskləri müəyyən etmək üçün istifadə olunan metodologiyadır.Son illərdə qlobal maliyyə bazarlarında baş verən qeyri-sabitliklər, iqtisadi böhranlar və müəssisələrin maliyyə risklərinin artması maliyyə hesabatlarının təhlilinə olan ehtiyacı daha da artırmışdır. Müasir biznes mühitində şirkətlərin fəaliyyətini və maliyyə vəziyyətini dəqiq qiymətləndirmək, uzunmüddətli strateji qərarların qəbulunda həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, maliyyə hesabatlarının təhlili yalnız nəzəri bir mövzu deyil, həm də praktik və strateji qərarların əsasını təşkil edən bir alətdir.

Açar sözlər -təhlil, hesabat, aktiv, öhdəlik,kapital,gəlir,xərc,lİkvidlik

Abstract

Financial statements are key documents that describe a company's financial position and performance, and are essential tools for economic analysis. These reports play a crucial role in the decision-making process for both private and public enterprises, as well as for managers, investors, credit institutions, and other stakeholders. The analysis of financial statements is a methodology used to assess a company's financial health, identify future growth opportunities, and evaluate potential risks.

In recent years, the instability in global financial markets, economic crises, and the increasing financial risks faced by businesses have heightened the need for financial statement analysis. In the modern business environment, accurately assessing a company's operations and financial situation is critical for making long-term strategic decisions. Therefore, the analysis of financial statements is not just a theoretical subject, but also a practical tool that forms the basis for making strategic and operational decisions.

Keywords - analysis, reporting, asset, liability, equity, income, expense, liquidity

Əzimli Fərid **i.ü.f.d. Babayeva Vüsalə Musa qızı**
+994506593049
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası
feridezimli46@gmail.com

Анализ финансовой отчетности

Резюме

Финансовые отчеты являются основными документами, описывающими финансовое положение и деятельность компании, и являются важными инструментами для экономического анализа. Эти отчеты играют ключевую роль в процессе принятия решений как для частных, так и для государственных предприятий, а также для менеджеров, инвесторов, кредитных организаций и других заинтересованных сторон. Анализ финансовых отчетов — это методология, используемая для оценки финансового состояния компании, выявления возможностей для роста и определения рисков.

В последние годы нестабильность на глобальных финансовых рынках, экономические кризисы и увеличение финансовых рисков для предприятий повысили потребность в анализе финансовых отчетов. В современных бизнес-условиях точная оценка деятельности компании и ее финансового положения имеет решающее значение для принятия долгосрочных стратегических решений. Поэтому анализ финансовых отчетов — это не только теоретическая тема, но и практический инструмент, лежащий в основе принятия стратегических и операционных решений.

Ключевые слова - анализ, отчетность, актив, обязательство, собственный капитал, доходы, расходы, ликвидность.

Əzimli Fərid **i.ü.f.d. Babayeva Vüsalə Musa qızı**
+994506593049
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası
feridezimli46@gmail.com

Antik Yunan'dan Bugüne Kent Meydanlarinin Değişimi Ve Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri

Mustafa Gökberk ERTAN[1]

ÖZET

Kamusal açık mekanların bir araya gelerek oluşturduğu kent meydanları; kentte yaşayan toplumların geçmişi ile geleceğini yansıtan, kentin kendine özgülüğünü simgeleyen, kültürel ve ticari etkinliklerin gerçekleştiği, ilişkilerin oluştuğu yerdir. Kent kimliğinin oluşmasında önemli yere sahip olan bu mekânsal alanlar içerdikleri farklı mimari ve şehircilik anlayışı ile kentlerin biricikliğini yansıtırlar. Kent meydanları, Antik Yunan döneminde ortaya çıkmış olup başlangıçta insanların bir araya geldikleri geniş alanlarken zamanla pazar yeri olma özelliği kazanmıştır. Ticaret alanlarının oluşmasıyla ve farklı kültürel etkinliklerin gerçekleşmesiyle bu meydanlar insanların kolektif iletişim kurdukları mekanlar olmuştur. Antik Yunan dönemine gelindiğinde kent meydanları stoalar, açık hava tiyatrosu ve mahkeme salonları gibi toplanma faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Siyasal, kültürel, toplumsal ve yönetsel faaliyetlerin yapıldığı bu alanlar Antik Roma Döneminde ise kent meydanı otoritenin taşıdığı gücü simgelemektedir. Askeri başarılarıyla tarihe iz bırakmış Roma Devleti'nin kent meydanları devletin sahip olduğu askeri gücün sebeplerinden biridir. Bu dönemde kent meydanları geniş halde tasarlanmış ve ordunun gelişmesi için araçsallaştırılmıştır. Orta Çağ dönemi ele alındığında kent meydanları; dini işlev için kullanılmasıyla dikkat çekmiştir. Sanat anlayışındaki aşırı süslemenin ve dinin sanat üzerindeki etkisinin yoğun hissedildiği Barok Döneminde ise kent meydanları gösterişin ve ayrıntının öne çıktığı alanlara dönüşmüştür. Sanayi devriminde meydanlarda ortaya çıkan dönüşüm ise bu alanların üst sınıfla birlikte orta sınıfa açılması ve işçi sınıfının kent meydanındaki ana aktörlerden biri olmasıdır. Modern dönemde ve bugün gelinen noktada ise kent meydanları ulaşım, gösteri, ticari, kültürel, dini, toplanma alanı, siyasi propaganda, ulusal etkinlik, tüketim, iletişim, dinlenme, dayanıma-ayrışma gibi faaliyetler için kullanılmaktadır. Bu araştırmada kent meydanlarının tarihsel, siyasal, sosyolojik, ekonomik ve yönetsel olarak geçirdiği dönüşümün kent kültürü başta olmak üzere toplum ve birey üzerindeki etkilerinin tartışılması amaçlanmaktadır. Çalışma boyunca nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Meydanı, Kimlik, Kent Kültürü, Farklılık
Jel Kodları: H83, M14, Z10

[1] Kapadokya Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi SBKY Doktora Öğrencisi, gokberk.ertan@kapadokya.edu.tr (Sorumlu Yazar)

THE CHANGE OF CITY SQUARES FROM ANCIENT GREECE TO THE PRESENT AND THEIR EFFECTS ON URBAN CULTURE

Mustafa Gökberk ERTAN

ABSTRACT

City squares formed by the combination of public open spaces; It is the place where cultural and commercial activities take place and relationships are formed, reflecting the past and future of the communities living in the city, symbolizing the uniqueness of the city. These spatial areas, which have an important place in the formation of urban identity, reflect the uniqueness of cities with the

different architecture and urbanism they contain. City squares emerged in the Ancient Greece period and were initially large areas where people came together, but over time they became marketplaces. With the formation of trade areas and the realization of different cultural events, these squares have become places where people communicate collectively. In the Ancient Greece period, city squares hosted gathering activities such as stoas, open-air theaters and courtrooms. These areas, where political, cultural, social and administrative activities were carried out, symbolized the power of the authority in the city square in the Ancient Roman Period. The city squares of the Roman Empire, which left its mark on history with its military successes, are one of the reasons for the military power of the state. During this period, city squares were designed in large sizes and were instrumental in the development of the army. Considering the Middle Ages, city squares; It attracted attention with its use for religious functions. During the Baroque Period, when excessive ornamentation in the understanding of art and the influence of religion on art were felt intensely, city squares turned into areas where ostentation and detail came to the fore. The transformation that occurred in the squares during the industrial revolution is that these areas were opened to the middle class along with the upper class and the working class became one of the main actors in the city square. In the modern period and today, city squares are used for activities such as transportation, demonstration, commercial, cultural, religious, gathering area, political propaganda, national event, consumption, communication, recreation, This research aims to discuss the effects of the historical, political, sociological, economic and managerial transformation of city squares on society and the individual, especially on urban culture. Document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used throughout the study.

Key Words: City, City Square, Identity, City Culture, Difference
Jel Codes: H83, M14, Z10

[1] Kapadokya Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi SBKY Doktora Öğrencisi, gokberk.ertan@kapadokya.edu.tr (Sorumlu Yazar)
[1] Sorumlu Yazar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi mustafadutlu@outlook.com

Küresel Enerji Üretiminde Dalga Enerjisinin Potansiyeli ve Bölgesel Dalga İklim Özelliklerinin İstatistiksel Analizi

Şengül ATASEVER[81]

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SANDAL[82]

Özet

Enerji, ülkelerin refah düzeylerini artırmak ve kalkınma hedeflerini yerine getirmek için en önemli unsurların başında gelmektedir. Günümüzde sanayileşme ve nüfus artışı ile giderek çoğalan enerji talebinin karşılanması için yeni enerji kaynaklarına olan talep ise gün geçtikçe artmaktadır. Enerji kaynakları kullanışlarına göre yenilenebilir ve yenilemez olarak ikiye ayrılmaktadır. Fosil kaynaklı yenilenemez enerji kaynakları petrol, kömür ve doğalgaz iken güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal, hidroelektrik ve dalga enerjisi ise yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer almaktadır.
Bu çalışmanın amacı da deniz enerji potansiyeline sahip olan ülkelerde seçilen istasyonlar için dalga iklim özelliklerini araştırmak, dalga ölçüm değerlerinin istatistiksel yöntemler kullanılarak analizlerini gerçekleştirmek ve karbon emisyonunun azaltılmasında deniz enerjisi potansiyelinin önemini ortaya koymaktır. Bu amaçla ulusal ve uluslararası veri kaynakları aracılığıyla Dünya'daki ve Türkiye'deki çeşitli lokasyonlardan elde edilen dalga yüksekliği, dalga periyodu ve dalga yönü verileri incelenmiştir. Farklı ölçüm istasyonlarından elde edilen veriler için keşifçi veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu istasyonlarda ölçülen dalga yüksekliği ve dalga periyodu verilerine göre her bir istasyonun yer aldığı bölgedeki enerji güç potansiyeli hesaplanmıştır. Ayrıca her bir istasyondaki dalga yüksekliği değerleri için dağılıma uygunluk testleri kullanılarak istatistiksel bir dağılıma uygun olup olmadığı araştırılmıştır. Böylece enerji potansiyellerinin hesaplanmasında deniz enerjisi üzerinde etkisi olan parametrelere ait istatistiksel özellikler değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları bölgesel olarak farklı dalga iklim özelliklerinin ve farklı dalga enerji güçlerinin mevcut olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Dalga Enerjisi, Keşifçi Veri Analizi, İstatistiksel Analiz

JEL Kodları: C46, Q29, Q42, Y10

[81] Sorumlu Yazar, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, sengulataseverr@gmail.com

[82] Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/Manisa, mehmet.sandal@cbu.edu.tr, -ORCID: 0000-0001-7396-0801
Bu çalışma, "TÜBİTAK - 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı" kapsamında desteklenmiştir.

Emerging Trends in the Global Economy: The Strategic Rise of Developing Nations in an AI-Driven World

Fatma DAHIN[83] Çağla ODUNCULAR[84]

Meltem INCE YENILMEZ[85]

Abstract

The economic power of developing countries, such as China, India, and Russia, is growing in importance in a century characterised by swift technical advancements and geopolitical changes. In light of increased globalisation, this study examines how global economic trends are transforming national economies, with a particular emphasis on the revolutionary potential of artificial intelligence (AI) and new-generation networks. By means of statistical and system-analytic methodologies, the study delineates the reasons and fundamental circumstances propelling these advancements and investigates their enduring consequences for the worldwide economy. The results highlight how nations are modifying their economic strategies to take advantage of these emerging trends and place themselves within the larger framework of neo-industrialization, particularly those that are susceptible to outside influences like Russia. This study advances our knowledge of how the emergence of AI and new technological issues will alter global economic systems and guide the development of policies in both developed and emerging nations.

Keywords: Digitalization, neo-industrialization, sustainable development

[83] Res. Asst., Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Economics, Izmir Democracy University, Izmir, Turkiye, ORCID: 0000-0002-8890-1836, fatma.dahin@idu.edu.tr

[84] Res. Asst., Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Economics, Izmir Democracy University, Izmir, Turkiye, ORCID: 0000-0003-2964-8479, cagla.oduncular@idu.edu.tr

[85] Prof., Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Economics, Izmir Democracy University, Izmir, Turkiye, ORCID: 0000-0002-4689-3196, melteminceyenilmez@gmail.com

Shaping a New Global Economic Paradigm in an Era of Transformation

Fatma DAHIN [1]

Menekşe ÇİÇEK [2]

Meltem INCE YENILMEZ[3]

Abstract

The emergence of a new paradigm for the global economy is indicated by the economic effects of continuous global transformation. According to this report, the globalisation process has reached a turning point, changing economic interdependencies and emphasising the necessity of a radical shift away from the market economy paradigm. The research identifies three key areas for the future: a reexamination of the fundamental ideas of the market economy, the increasing need for all-encompassing economic regulation, and the introduction of non-economic elements into the economic sphere, such as moral and political values. These factors are working together to create a radically different economic environment. This research contributes to policies that are in line with both economic goals and the increasingly significant non-economic factors influencing the global economy's future by providing a framework for comprehending and navigating the changing global economy.

Keywords: Global Economic Paradigm, Economic Transformation, Market Economy, Economic Regulation, Political and Moral Values in Economics.

JEL Kodları: O10, O30

[1] Res. Asst., Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Economics, Izmir Democracy University, Izmir, Turkiye, ORCID: 0000-0002-8890-1836 , fatma.dahin@idu.edu.tr

[2] Res. Asst., Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Economics, Izmir Democracy University, Izmir, Turkiye, ORCID: 0000-0003-0895-8611, menekse.cicek@idu.edu.tr

[3] Prof., Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Economics, Izmir Democracy University, Izmir, Turkiye, ORCID: 0000-0002-4689-3196, melteminceyenilmez@gmail.com

Türkiye'deki Seçim Süreçlerinde Kullanılan Siyasal iletişim Araçlarına Dair Bir İnceleme

Emine Türkcan[86]

Dilara Zorlu[87]

Özet

Demokratik siyasal yapıların en önemli örgütlenmelerinden biri olan siyasi partiler rekabet içerisinde katıldıkları seçimlerden galip gelerek iktidarı ele geçirmeyi amaçlarlar. İktidar arayışı doğrultusunda hareket eden bu siyasi aktörler, kamuoyunu etkilemek, ideolojik yaklaşımlarını kitlelere benimsetmek amacıyla siyasal iletişimin farklı araçlarını kullanırlar. Bu çalışmada, Türkiye'de yapılan seçimlerde seçimi kazanmak amacıyla katılan siyasi partilerin kullandığı siyasal iletişim araçları örnek olaylar üzerinden incelenmiştir. Siyasal iletişim araçları nelerdir? Türkiye'de kullanılan belli başlı siyasal iletişim araçları hangileridir? sorularına çalışmada yanıt aranacaktır. Çalışmada, 1950 Genel Seçimleri ve 2019 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yerel Seçimlerini kazanan siyasi partilerin eylemleri örnek olaylar olarak seçilmişlerdir. İki seçim de Türkiye'nin seçim tarihi açısından önemli dönüm noktaları olarak değerlendirilebilir. 1950 Genel Seçimleri ile Demokrat Parti, Türkiye'nin kurucu partisi olarak iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarını sonlandırmıştır. 2019 İstanbul Yerel seçimleri ise 15 yıldır belediyenin yönetimini elinde bulunduran ve aynı zamanda yaklaşık 22 yıldır Türkiye'yi yöneten Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) İstanbul'daki iktidarını sona erdirmiştir. Bu çalışmada, farklı zaman dilimlerindeki ve kapsamdaki seçimlerin örnek olaylar olarak ele alınmasının temel nedeni 1946 yılında yapılan seçimlerle kalıcı olarak çok partili hayata geçen Türkiye'de dönemsel ve kapsam olarak hangi siyasal iletişim araçlarının etkili bir şekilde kullanıldığını anlamaktır. Çalışmada bulguların ortaya çıkarılması amacıyla söz konusu partilerin siyasi liderlerine ilişkin söylemleri, söz konusu seçimlere ilişkin medya araçlarına yansıyan olaylar ve demeçler, raporlar ve çeşitli çalışmalar birincil ve ikincil kaynak olarak kullanılmışlardır. Çalışmada, Türkiye'de yapılan seçimlerde kitlelere ulaşmak ve kamuoyunu etkilemek için siyasi partiler tarafından kullanılan medya iletişim araçlarının dönemin ihtiyaçları ve beklentilerine göre evrildiği görülse de seçmenle yüz yüze iletişimin farklı dönemlerde de olsa bir siyasal iletişim aracı olarak kullanılması bakımından önemini koruduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de Seçimler, Siyasal İletişim, Siyasi Partiler
Jel Kodu: D72, D79, L82

[86] Sorumlu Yazar, Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/ Manisa, eminetrkcnemine@gmail.com

[87] Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi 45140 Yunusemre/ Manisa, 200529057@ogr.cbu.edu.tr

Türkiye'de Kültürel Miras ve Dirençlilik İlişkisinde Farkındalık Oluşması

Doktorant Duygu AKYÜZ[88]

Ar.Gör.Dr. Çiğdem PANK YILDIRIM[89]

Özet

Kültürel miras, insanların geçmiş dönemlerindeki yaşanmışlıkları, deneyimleri ve bilgilerine bağlı günümüze ulaşan ürünler, inançlar, gelenek ve göreneklerin maddesel simgesi veya sembolik yansıması olan değerlerden oluşmaktadır. Bu değerler kendi içinde somut ve somut olmayan eserleri kapsaması bakımından ikili ayrım yapılmaktadır. Bu bağlamda somut kültürel miras tarihi anıtlar, kitabeler, mimari yapılar, arkeolojik kalıntılar, tarihi kent dokuları ve değerli eşyalar gibi kültürel varlıkları kapsarken somut olmayan kültürel miras ise gelenek ve görenekler, inanışlar, sanatsal faaliyetler, halk dansları gibi ürünleri içermektedir.

İnsanların geçmiş dönemleri hakkında bilgiler sunan, sosyo-kültürel değerleri ortaya koyan ve geleceğin inşasının önemli parçalarını oluşturan kültürel miras, bu yönüyle evrensel nitelik taşımaktadır. Bunun yanı sıra kültürel miras, toplumda aidiyet bilincinin oluşması, yerel kimliğin kazanılması ve insanlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlaması bakımından kilit role sahiptir. Hal böyle olunca kültürel miras olarak özellikle somut kültürel miras varlıkları ve alanlarının olası tehlike ve zarar görebilirliğe karşı özgün yapılarının bozulmadan veya değişime uğramadan korunması ve kırılganlıklarının tespit edilerek dış unsurlara karşı dayanıklı hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kültürel miras varlıklarının kırılganlığını etkileyen unsurlar olarak insanların farkındalık düzeylerinin yetersizliği, gerekli önemin gösterilmemesi, tarihi ve kültürel yapılarda ve alanlarda ortaya çıkan sorunların giderilmemesi veya eksik giderilmesi, oluşabilecek her türlü risklerin tespit edilememesi veya tehlikelere karşı yeterli önlemlerin alınamaması, yönetimsel noktada konunun önemindeki bilgisizlik, yetersizlik veya belirsizlik karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tarihi ve kültürel miras varlıklarının bulunduğu alanlarda yanlış ve düzensiz yapılaşma, ekonomik çıkarın ön planda tutularak planlamaların yapılması gibi unsurlarda kültürel mirası kırılgan hale getirmektedir. Kültürel miras varlıkları ve alanları başta afet riski olmak üzere ortaya çıkabilecek veya ikincil tehlikelere neden olabilecek her türlü risklere karşı gerekli özenin verilmemesi veya korunmamasına bağlı kırılgan yapıya dönüşmektedir.

Aynı zamanda iklim değişikliğine bağlı tehlike ve riskler de kırılganlığın artmasında etkilidir. Bu nedenle kültürel miras varlıkları ve alanlarının kırılganlığına neden olan sorunları gidermek veya en aza indirmek, risk ve tehlikelere karşı etkili önlemler almak, korunaklı hale getirmek ve bu varlıkların dayanıklılığını artırmak oldukça önemlidir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı evrensel ve özgün değerlere sahip olan kültürel miras varlıkları ve alanlarının dirençlilikle olan ilişkisini incelemektir. Ayrıca incelemeler sonucu kültürel miras varlıkları ve alanlarını, dirençlilik bağlamında önem veren, çalışmalar yapan veya iyi düzeyde olan uygulama örneklerinin olup olmadığını belirlemek ve bu değerlerin kırılganlığına karşı ne tür yatırımların yapılması gerektiğini ana hatlarıyla ortaya koyması bakımından da katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada belirtilen amaç doğrultusunda öncelikle kültürel miras ve dirençlilik olgularının kavramsal tanımlaması yapılacaktır. Akabinde kültürel miras ve dirençlilik ilişkisi ele alınırken bahse konu olan kültürel miras varlıkları ve alanlarının dirençlilikle ilgili uluslararası ve ulusal alanda yapılan veya yapılacak düzenlemeler hakkında analizler yapılacaktır. Bu bağlamda elde edilen bilgiler ışığında sonuç kısmında değerlendirmelere yer verilecektir. Çalışma nitel araştırma mahiyetinde olup doküman analizi yönteminden yararlanılacaktır.

[88] Sorumlu Yazar, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kötekli/Muğla, duyguakyuz@posta.mu.edu.tr

[89] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Kötekli/Muğla, cigdempank@mu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, dirençlilik, kültürel miras ve dirençlilik.
JEL Kodları: L83, Z0.

Türkiye'de Uygulanan Su Yönetimi Politikaları Bağlamında Çoruh Nehri Su Yönetimi Politikalarının Çevresel Etkileri ve Sürdürülebilirliği[90]

Nihan Ulusoy[91]

Doç. Dr. Halil Burak Sakal[92]

Su yönetimi politikaları, küresel ölçekte meydana gelen değişimler çerçevesinde giderek daha fazla önem kazanan bir unsur olmuştur. Özellikle küreselleşen ve gelişen uluslararası yapının ihtiyaçlarını gidermek adına İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte sayıları giderek artan barajların ve hidroelektrik santrallerin sürdürülebilirliği açısından bu yönetim politikaları ciddi bir öneme sahiptir. Birleşmiş Milletler 'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde de 6 numaralı "Temiz Su ve Sanitasyon" ve 7 numaralı "Erişilebilir ve Temiz Enerji" gibi ilkeler de bu politikalara verilen önemi ortaya koymaktadır. Türkiye'de de su yönetiminin sürdürülebilir standartlara ulaşması adına birçok önemli politik yaklaşım belirlenmiş ve önemli projeler hayata geçirilmiştir. Bu projelerden Çoruh Nehrindeki su yönetimini sürdürülebilir standartlara ulaştırmak üzere yapılan "Çoruh Havzası Projesi", bu çalışmanın da odaklandığı esas vakayı temsil etmektedir. Çoruh Nehrinde hem su yönetimi hem de enerji elde edilmesi üzerine hayata geçirilen bu proje, Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Projesinden sonra yapılan en büyük ikinci enerji projesidir. Proje çerçevesinde Çoruh Nehri ana kol üzerinde yapılmış olan beş adet baraj ve hidroelektrik santrali politik yaklaşımlar dahilinde incelenmiştir. Bu çerçevede hem baraj ve hidroelektrik santrallerinin fauna ve flora üzerindeki çevresel etkilerinin belirlenmesi hem de özellikle ülkelerin sınırlarını aşan sular üzerine ortaya atılan "sınır aşan su" gibi kavramların açıklanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda barajların ve hidroelektrik santrallerinin pozitif katkılarının yanı sıra negatif etkilerini de ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda konu ile ilgili literatürde yer alan dokümanlar, nitel analiz yöntemi çerçevesinde incelenmiştir. Küreselleşme çağında su yönetiminin sürdürülebilir standartlara ulaştırılması hem Türkiye hem de tüm dünya açısından ciddi bir önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Aşan Su, Çoruh Nehri, Su Yönetimi, Sürdürülebilirlik, Çevresel Etkiler

JEL Kodları: O13, Q01, Q25, Q53

Environmental Impacts and Sustainability of Coruh River Water Management Policies in the Context of Water Management Policies Implemented in Turkey

Water management policies have become an increasingly important element within the framework of changes occurring on a global scale. Especially in order to meet the needs of the globalising and developing international structure, these management policies have a serious importance in terms of the sustainability of dams and hydroelectric power plants, which have been increasing in number in the post-World War II period. Within the framework of the United Nations' 2030 Sustainable Development Goals, principles such as "Clean Water and Sanitation" number 6 and "Accessible and Clean Energy" number 7 also reveal the importance given to these policies. In Türkiye, many important political approaches have been determined and important projects have been implemented in order for water management to reach sustainable standards. Among these

[90] Bu çalışma "Çoruh Nehrinde Uygulanan Su Yönetimi Politikaları ve Bölgeye Olan Ekolojik Etkileri" başlıklı Nihan Ulusoy tarafından yazılan ve danışmanlığını Doç. Dr. Halil Burak Sakal'ın yönettiği tezden üretilmiştir.

[91] Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı (2022 Mezun Öğrenci), nihan.ulusoy@kapadokya.edu.tr

[92] Kapadokya Üniversitesi, İİSBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kapadokya Yerleşkesi, Yeni, 50420 Ürgüp/Nevşehir, burak.sakal@kapadokya.edu.tr

projects, the ‘Coruh Basin Project’, which aims to bring water management in the Coruh River to sustainable standards, represents the main case that this study focuses on. This project, which has been implemented for both water management and energy generation in the Coruh River, is the second largest energy project in Türkiye after the Southeastern Anatolia Project. Within the framework of the project, five dams and hydroelectric power plants built on the main tributary of the Coruh River are analysed in terms of political approaches. In this framework, it is aimed to determine the environmental impacts of dams and hydroelectric power plants on fauna and flora and to explain the concepts such as ‘transboundary water’, which are put forward especially on the waters that cross the borders of countries. At the same time, it is aimed to reveal the negative effects of dams and hydroelectric power plants as well as their positive contributions. In this direction, the documents in the literature on the subject were examined within the framework of qualitative analysis method. In the era of globalisation, bringing water management to sustainable standards is of great importance for both Türkiye and the whole world.
Keywords: Transboundary Water, Coruh River, Water Management, Sustainability, Environmental Impacts
JEL Codes: O13, Q01, Q25, Q53

Challenges and Opportunities for South and Southeast Asia in the Context of BRI

Md. Sayedur Rahman[1]

Abstract

China, under the Belt and Road Initiative (BRI), has set out on a historic journey to increase its economic sway over half of the world. As the Belt and Road Initiative (BRI) is seen favorably by its partners, China is eager to pursue economic gains via it. China may make alliances with other Asian countries through the Belt and Road Initiative while building its own network of high-speed rail links and exporting advanced services and technology. The Belt and Road Initiative (BRI) has established a standard for cross-regional connectivity by promoting bilateral and multilateral cooperation, providing a forum for increased comprehension and awareness of Chinese culture, and developing a channel for improved communication between China and its neighbors in South and Southeast Asia. Since 2013, the BRI has had an impact on both Pakistani and Indian academic policy and thinking. This study's goal is to look at Challenges and Opportunities for South and Southeast Asia. Methodically it is qualitative research. The secondary data included in this study such as books, journals, magazines, daily newspapers, and research papers. This study is necessary, timely and significant for a better understanding of Chinese foreign policy towards South and Southeast Asian countries in the early 21st century.

Key Words: Belt and Road Initiative, China South Asia, Southeast Asia, Fostering, Cooperation, Regional Connectivity

JEL Codes: R58, Z18.

Introduction

China launched the Belt and Road Initiative (BRI) at the end of 2013, initiating an infrastructure project funded by Beijing to expand China's economic routes through Africa, Europe, and Central and South Asia. China is spending more than $150 billion annually building ports, railroads, and other industrial complexes along the 68-country Silk Road to boost the economies of the participating nations and bring the Silk Road back to life. In order to eventually develop many, interconnected commerce routes covering East Asia, South Asia, South East Asia, Eurasia, East Africa, the Middle East, and Europe, One Belt One Road wants to build a massive network of land highways and marine belts. This will be accomplished by modernizing current trade routes and creating new ones. One Belt One Road's primary goal is to build and enhance infrastructure, but it also eventually wants to standardize cross-border trade procedures without pressuring member nations to adopt a certain kind of government. This article examines the effects of the Belt and Road Initiative on South and Southeast Asia from a sub-regional standpoint. The implementation of the "One Belt, One Road" initiative in Southeast Asia would require robust collaboration and mutual comprehension among China, ASEAN, and its constituent nations. The Belt and Road Initiative (BRI) may lead to increased economic growth and connections between China and Southeast Asia. It is suggested that China can mitigate the negative effects of the Belt and Road Initiative in the South Asian area by striking a balance between the initiative's goals and the national interests of the participating nations (Papatheologou, 2019).

Ph.D. researcher in the Department of International Politics at the School of Political Science and Public Administration of Shandong University, China and Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Begum Rokeya University, Rangpur -5404, Bangladesh, Email: sayedur34@gmail.com